

Bloc 6

Les unitats de paisatge

El nucli de Castellfollit de la Roca destaca per la seva disposició sobre una cinglera basàltica. Jordi Puig

Estructura de les fitxes

El present capítol mostra els continguts que presenten les fitxes de cada unitat de paisatge, així com l'ordre en què es presenten aquests continguts:

- La primera pàgina presenta les dades generals de la unitat i els seus trets més característics, juntament amb una fotografia representativa de la unitat.
- La segona pàgina mostra un mapa de la unitat de paisatge amb la xarxa de miradors i itineraris i dades cartogràfiques de referència. La llegenda utilitzada en aquest mapa és la següent:

Mapa d'usos del sòl, DTES (reclassificat)

	Aigua continental
	Aigua marina
	Bosc
	Conreus de regadiu
	Conreus de secà
	Sòls nus
	Urbà/infraestructura viària
	Vegetació de zones humides
	Vinya

270

Tot seguit, la fitxa es divideix en els apartats següents:

Organització i dinàmica actual del paisatge. En primer lloc es fa una descripció del paisatge actual, és a dir, dels elements de l'estructura actual del paisatge de la unitat, i que en defineixen el caràcter (distribució dels usos del sòl, dels hàbitats i de les trames urbanes). En segon lloc, es presenten les tendències i canvis en el paisatge fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen. En aquest sentit, es destaquen les principals funcions que modelen el paisatge, així com les claus de la seva evolució més recent, tenint en compte les relacions amb la descripció històrica anterior, i com pot evolucionar en un futur.

Evolució històrica del paisatge. Descripció de la seqüència evolutiva del paisatge i dels principals factors naturals, socials i econòmics que han afavorit els canvis al llarg de la història.

Expressió artística del paisatge. Una mostra del llegat artístic i literari de la unitat de paisatge. Poden ser relats de viatgers, tex-

tos literaris, cançons o altres manifestacions artístiques (pintures, escultures, pel·lícules, etc.) que constitueixen valors intangibles del paisatge.

Valors en el paisatge. Descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics, diferenciant els ecològics dels culturals (històrics, simbòlics i identitaris), socials i estètics. Presentació dels principals elements –tangibles i intangibles– i àrees d'interès, per la seva singularitat, representativitat, integritat, raresa, rellevància social o l'harmonia del conjunt.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge. Selecció dels principals miradors i recorreguts per a observar i interpretar el paisatge de la unitat. També es descriu la visió del paisatge i de les unitats veïnes que s'observen.

Avaluació del paisatge. Presentació de les debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge.

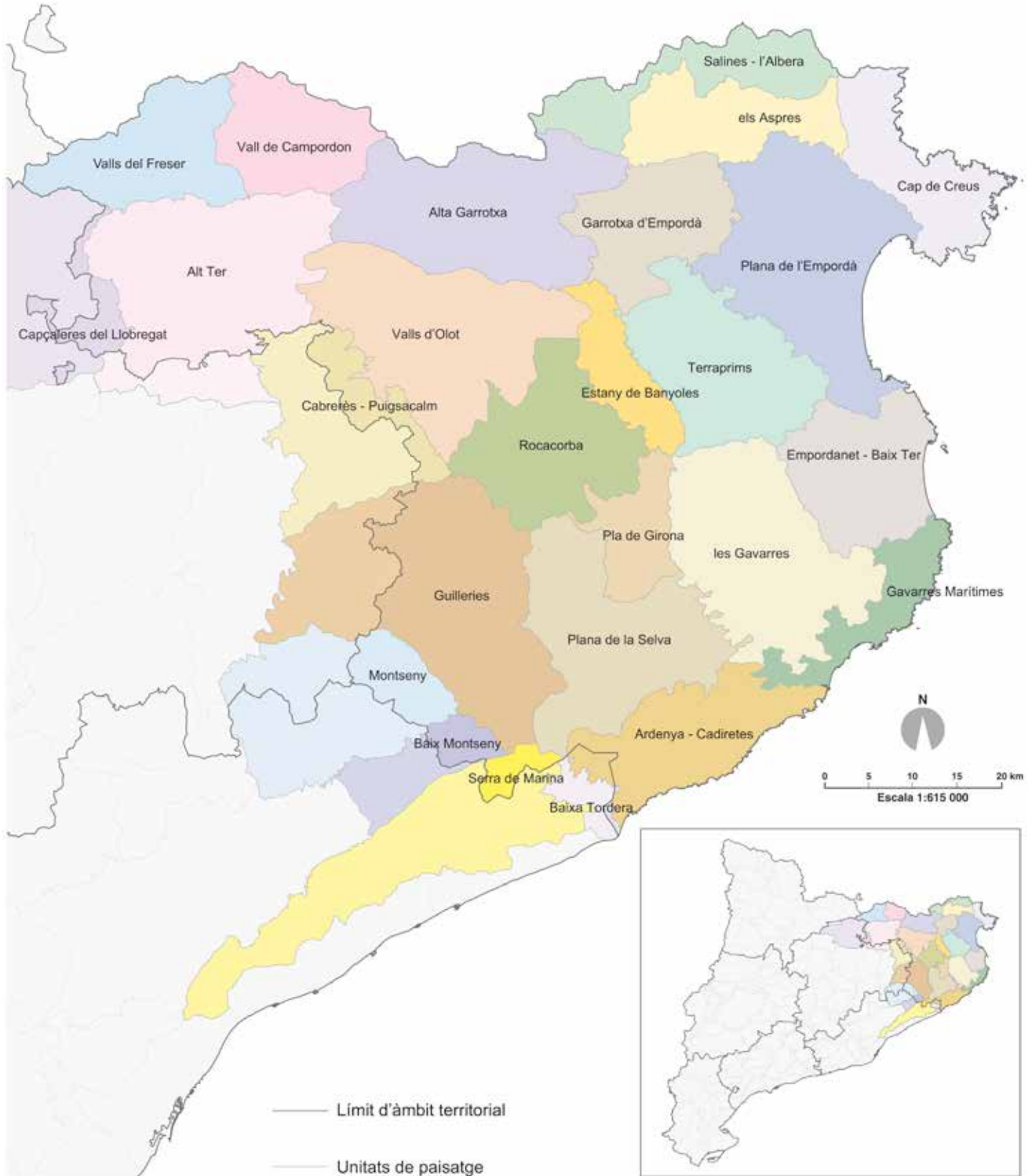
Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions. Els objectius de qualitat paisatgística s'han formulat a partir de treball de l'equip redactor, de l'equip de l'Observatori del Paisatge i de les aspiracions ciutadanes expressades en els processos de participació ciutadana i són coherents amb els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit de les Comarques Gironines (vegeu el Bloc 5). El Conveni europeu del paisatge estableix que els objectius de qualitat paisatgística (OQP) representen la plasmació, per part de les administracions públiques, de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn. Els objectius de qualitat paisatgística han de considerar, per tant, les característiques del paisatge que la ciutadania vol veure reconegudes i que el planejament territorial ha de prendre en consideració.

Un cop definits, els objectius de qualitat paisatgística es concreten en una proposta de criteris i accions per a assolir-los.

Tal com s'estableix a la Llei 8/2005, de 8 de juny, la protecció, gestió i ordenació del paisatge, els criteris i les accions que es deriven dels objectius de qualitat paisatgística per ells mateixos no tenen caràcter normatiu, i han de ser precisats i incorporats en el planejament territorial a través de les directrius del paisatge (art. 12, Llei 8/2005).

Les Directrius de paisatge de les Comarques Gironines s'inclouen en el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines, aprovat per l'Acord de Govern GOV/157/2010, de 14 de setembre, per part del Departament de Política Territorial i Obres Públiques i publicat per aquest Departament el 2010.

Unitats de paisatge de les Comarques Gironines

1. Alta Garrotxa

Comarca:
Garrotxa, Alt Empordà i Ripollès.

Superfície:
38.745 ha.

Municipis:
Albanyà, Argelaguer, Besalú, Cabanelles, Camprodon, la Vall de Bianya, Maçanet de Cabrenys, Maià de Montcal, Molló, Montagut i Oix, Sales de Llierca, Sant Ferriol, Sant Jaume de Llierca, Sant Joan les Fonts, Sant Llorenç de la Muga, Sant Pau de Segúries, Tortellà.

272

L'alta Garrotxa es caracteritza per la combinació de camps i prats de pastura, espais forestals, masies disperses i serres agrestes i escarpades. Aquestes característiques queden paleses en aquesta imatge dels camps i la masia de la Sala i el Comanegra al fons. Jordi Puig

Trets distintius

- Un muntanyam calcari format per cingleres, serres agrestes i escarpades on destaquen diversos cims emblemàtics com el puig de Comanegra, el de Bassegoda i el Ferran.
- Les gorges, barrancs i salts d'aigua, del Llierca i de la Muga.
- La varietat d'ambients forestals que comprèn des dels alzinars mediterranis fins a les fagedes i rouredes pròpies de paisatges medioeuropeus.
- El conjunt d'ermites i petites esglésies disseminades, com les de Santa Bàrbara de Pruneres, Sant Aniol d'Aguja i Sant Miquel d'Hortmoier.
- Els petits pobles de Beget, Oix i Sadernes.
- El contrast entre les cingleres, serres agrestes i escarpades i els espadats calcaris i les denses masses forestals que esdevé un valor estètic de primer ordre.
- El santuari de la Mare de Déu del Mont i la seva vinculació amb Jacint Verdaguer.

 Mirador

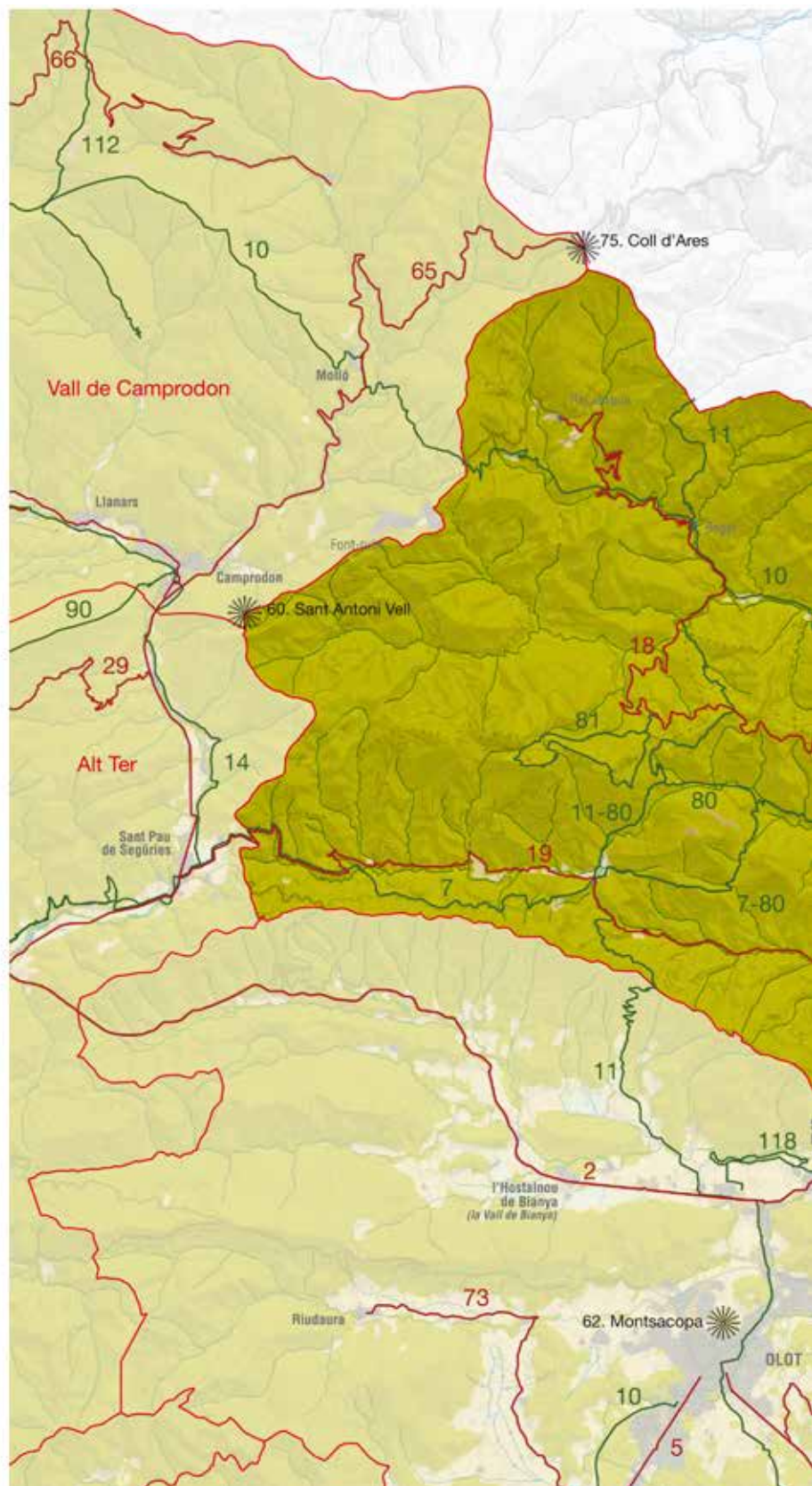
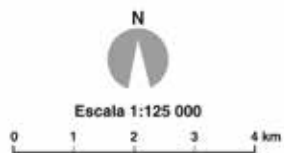
 Itinerari motoritzat

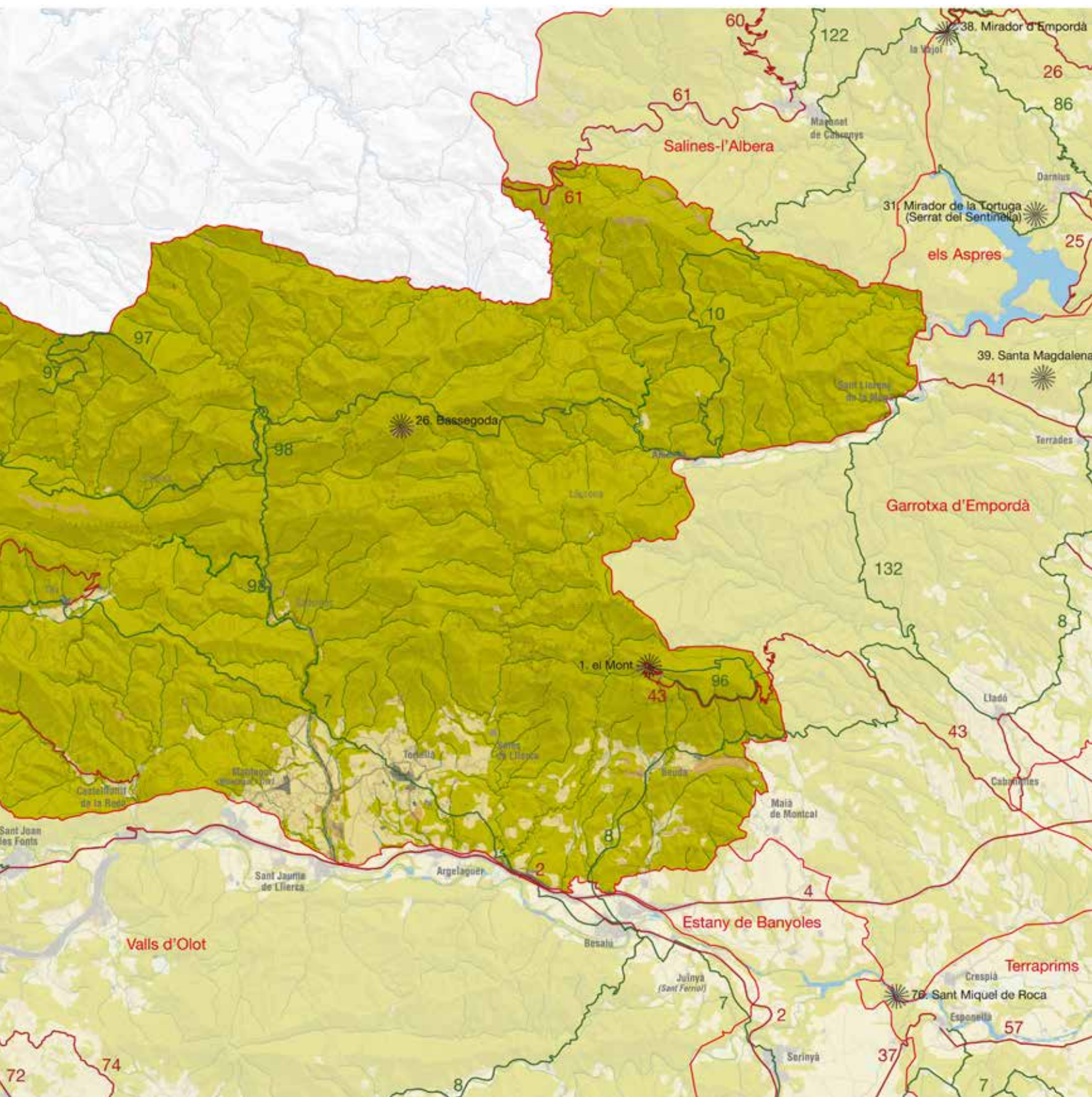
- 2 Girona - Ulldeter
- 18 Rocabruna - Beget - Oix
- 19 Sant Pau de Segúries - Vall del Bac
- 43 Lladó - Mare Déu del Mont
- 61 Maçanet de Cabrenys - Costoja

 Itinerari no motoritzat

- 7 GR-1
- 8 GR-2
- 10 GR-11
- 11 GR-83 Camí del Nord
- 80 Oix - Vall del Bac
- 81 el Talló
- 96 Voltants de la Mare de Déu del Mont
- 97 Puig de les Bruixes i Comanegra
- 98 Sadernes-Sant Aniol d'Aguja.

274

Organització i dinàmica actual del paisatge

L'alta Garrotxa s'estén entre el nord de la comarca de la Garrotxa, el nord-est del Ripollès i el nord-oest de l'Alt Empordà. L'espai constitueix la part més oriental dels Prepirineus meridionals.

Es tracta d'un espai de gran complexitat tectònica i geològica. El gran nombre de plegaments i falles determina l'existència de valls estretes i encaixonades, espectaculars cingleres i vessants amb tarteres considerables. La major part de la unitat està modelada per fenòmens de caràcter càrstic derivat del predomini de marques i roques calcàries.

El paisatge de l'alta Garrotxa és un exponent del despoblament rural de la muntanya mitjana mediterrània i del procés d'uniformització del paisatge caracteritzat per l'increment de l'espai forestal en detriment del mosaic agrari format per pastures i conreus. Aquest procés de naturalització del paisatge tendeix cap a la dominació exclusiva del bosc, que, a poc a poc, colonitza els reductes d'espais oberts que deixen de ser rendibles i s'abandonen.

A grans trets, el paisatge actual de l'alta Garrotxa es caracteritza per una extrema complexitat geomorfològica, com molt bé indica el nom "garrotxa" (terra aspra, trencada i de mala petja), coberta per extenses masses forestals que contrasten amb penya-segats, cingleres, rieres amb gorgues i barrancs de gran bellesa. Aquesta gran matriu forestal arbrada es troba dominada per boscos d'esclerofil·les, principalment l'alzinar, boscos caducifolis de roure i faig i alguns reductes de pi roig. Els conreus herbacis de secà hi són escassos i les petites explotacions que es mantenen estan destinades a la producció de cereals i farratges per a la ramaderia. La seva distribució és molt irregular i fortament fragmentada, tot i que puntualment assoleixen una certa importància als fons de les valls principals, a l'entorn de la Muga, la riera d'Oix, la de Beget, la de Salarsa i la de la Vall del Bac. El principal sector agrícola es localitza a l'extrem meridional, a l'entorn de Tortellà, Montagut i Sant Jaume de Llierca. Els prats naturals i herbassars ocupen una superfície superior a la dels conreus però igualment fragmentada

276

La vall de la riera d'Oix, on hi ha el nucli homònim, és un dels indrets on els conreus herbacis de secà tenen una certa importància. Raquel Real, Escola Universitària ERAM.

i de distribució molt difusa. La zona entre el puig de Comanegra i el pic de les Bruixes, situada al nord de l'alta Garrotxa, a més de 1.000 m d'alçada és l'àrea més extensa de pastures.

Les principals dinàmiques paisatgístiques que han tingut lloc a l'alta Garrotxa en els darrers cinquanta anys mostren dos comportaments clarament diferenciats. D'una banda, un augment dels espais tancats derivats de reducció de la pressió antròpica sobre els recursos forestals, fins fa poques dècades sotmesos a un intens grau d'explotació, i, d'altra banda, un clar i constant retrocés dels espais oberts, amb la pèrdua d'àrees de pastura i de conreus.

Aquests canvis en el paisatge han estat causats per l'abandonament de l'activitat agrària, que ha facilitat un augment ràpid de matolls i massa forestal, i pel despoblament i el canvi en les formes de vida tradicionals, que han suposat també una reducció important del consum de llenya per a usos domèstics.

L'important procés de despoblament experimentat al llarg del segle XX ha provocat la desaparició de molts dels petits nuclis habitats que es distribuïen pel territori. Existeix una clara diferència entre els nuclis del límit del sector oriental (Albanyà, Maià de Montcal, Beuda, Sales de Llierca, Tortellà, Montagut) i la resta de llocs. Els primers s'obren a la plana i la seva dinàmica és similar a altres nuclis de la mateixa tipologia d'altres unitats. En canvi, els nuclis i habitatges de l'interior de la unitat es troben més aïllats, amb accessos més complicats. Per altra banda, s'han anat perdent també un important nombre d'assentaments disseminats que tradicionalment englobaven la casa, conreus, bosc i pastura. Aquests processos de despoblament també tenen un impacte en la degradació d'una part del patrimoni cultural de l'alta Garrotxa, format essencialment per un gran nombre d'esglésies i ermites d'estil romànic. L'augment de la superfície arbrada significa, també, una reducció de la seva visibilitat i, per tant, la pèrdua de part de la seva rellevància paisatgística. No obstant això, hi ha esglésies i ermites que encara es conserven en bon estat i d'altres que s'han restaurat gràcies a les aportacions d'entitats i ciutadans.

La progressiva disminució de la població s'ha corregit en els darrers quinze anys amb un certa recuperació demogràfica, producte de l'arribada de nous pobladors provinents d'altres zones, tot i que la mena d'activitat desenvolupada per aquests nous habitants té poca incidència en l'evolució de l'estructura del paisatge, perquè generalment no viu del sector primari. Entre les activitats emergents, cal destacar l'auge del turisme, ja que l'alta Garrotxa atreu excursionistes, escaladors o persones que hi volen contemplar els valors naturals i/o històrics. L'entrada massiva de visitants en determinades èpoques, sobretot durant els caps de setmana d'estiu, ha obligat a implementar mesures de restricció de l'entrada dels vehicles motoritzats, com és el cas del camí que surt de Sadernes seguint el Llierca amunt, o de regulació de l'escalada, per tal de protegir les aus nidificants.

Les característiques del relleu accidentat de l'alta Garrotxa han dificultat el desplegament del sistema viari. Els principals accessos a l'espai són la carretera de Camprodon a Beget i Oix per Rocabrúna, la carretera de Castellfollit de la Roca a Oix, la carretera de Montagut a Sadernes i la carretera fins a Albanyà, a l'Alt Empordà.

El Comanegra és un dels fons escènics emblemàtics visible des de molts indrets de la unitat i també de bona part d'unitats de paisatge veïnes com les Valls d'Olot. En primer terme la carretera que uneix Rocabruna, Beget i Oix. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

Les activitats extractives tenen un impacte directe sobre el paisatge, com en el cas de la pedrera dels Comuns, a Tortellà, o les explotacions de guixos de Beuda, actualment actives, però també l'afecten les que ja no s'exploten però han deixat senyals visibles en el paisatge, com els Gorgs (a la carretera d'Oix).

El cim de la Mare de Déu del Mont pateix, també, una notable artificialització fruit dels emissors i antenes que s'hi acumulen. Aquest fet el potencia la visibilitat d'aquests elements i la seva ubicació al costat d'un indret molt pròxim al santuari de la Mare de Déu del Mont i la seva hostatgeria. Per altra banda, la línia d'alta tensió que travessa aproximadament de nord a sud l'extrem occidental de la unitat és molt visible i algunes noves línies d'electrificació construïdes els darrers anys han alterat, també, el paisatge, tot i algunes mesures correctores preses a la vall de Bac i a la vall de Bolòs.

De cara a un futur, el manteniment, la millora i la recuperació dels espais agraris actuals pot suposar una solució a l'hora d'afavorir la riquesa i l'heterogeneïtat del paisatge i col·laborar a mantenir la població rural activa a l'alta Garrotxa. Caldrà dur a terme les inversions necessàries per tal de reequilibrar el territori i facilitar les necessitats actuals entre la gent que hi viu. A més, la política agrària comunitària (PAC) i la Xarxa Natura 2000 poden convertir-se en aliats poderosos per a aconseguir una aportació financera de la política de desenvolupament rural.

Un requeriment que es considera del tot necessari per a la conservació del paisatge actual de l'alta Garrotxa és l'establiment d'un instrument de planificació. En aquest sentit, s'està redactant el Pla

especial de protecció del medi natural i el paisatge de l'espai natural de l'alta Garrotxa.

277

Evolució històrica del paisatge

L'estudi d'anàlisis pol·líniques posa de manifest el predomini del bosc en tot aquest territori des del paleolític inferior, fa uns 82.000 anys. L'evolució de les masses forestals estava determinada pels canvis introduïts per la dinàmica climàtica: etapes més humides i fredes afavorien la presència de fagedes i avetoses, i la manca de precipitacions afavoria el pi roig. Només en els períodes més freds de la glaciació del Würm els boscos de pi roig i altres espècies resistents a les baixes temperatures es van convertir en elements purament testimonials i van cedir el domini als prats.

La presència humana més antiga documentada es localitza a la vall del Llierca, on hi ha restes neandertals de 60.000 anys d'antiguitat. La incidència d'aquestes comunitats en el paisatge actual és, però, escassa. Hi destaquen trenta-cinc jaciments arqueològics que formen part del patrimoni històric i paisatgístic de l'alta Garrotxa.

Durant l'edat mitjana es van establir un gran nombre d'activitats destinades a l'explotació dels recursos naturals. Aquestes activitats tingueren una incidència directa en la configuració del paisatge. L'extracció continuada de llenya, el carboneig, l'avenç de la ramaderia i la proliferació de conreus cerealístics féu retrocedir de forma rellevant la superfície forestal. En aquesta època començà a estendre's la pràctica de fer artigues a partir de la rompuda del

bosc, així com l'ocupació dels vessants de les muntanyes amb la construcció de feixes i terrasses. El poblament es va estendre en forma de petits vilatges i masos

A partir de la segona meitat del segle **xvi** l'administració incrementà notablement la pressió sobre els recursos forestals per tal de renovar i reforçar la flota de vaixells de guerra. La iniciativa generà la sobreexplotació dels boscos i va afectar especialment els millors arbres. La degradació de la qualitat dels boscos va provocar que el rei Ferran VI promulgés l'*Ordenanza para la conservación y aumento de los montes de marina*, que es va aplicar també en algunes zones de l'alta Garrotxa, com la vall del Bac.

Al segle **xix** el procés de desamortització posà en mans de particulars antigues propietats forestals eclesiàstiques. La necessitat dels nous propietaris de pagar a la hisenda pública els pagarés del procés de compra o la voluntat de fer rendible ràpidament la inversió, generaren una intensificació en l'extracció i aprofitament de recursos. A partir de la segona meitat del segle **xix** va créixer la demanda de fusta de qualitat destinada a la fabricació de traveses per a les vies ferroviàries.

La situació extrema d'explotació massiva dels boscos descrita anteriorment ha canviat radicalment en les darreres dècades. El punt d'inflexió cal situar-lo al voltant de 1950, amb l'inici d'una progressiva desaparició del que tantes vegades s'ha considerat com a "paisatge tradicional en mosaic", fruit del despoblament i el declivi del carboneig a causa de l'arribada del butà i l'atracció que per a la mà d'obra suposava la indústria instal·lada al llarg de la vall del Fluvià.

L'evolució de la població total dels municipis que tenen superfície dins els límits de la unitat de l'alta Garrotxa ha estat, en les últimes dècades, clarament negativa. Alguns municipis han quedat totalment despoblats (Sant Aniol d'Aguja, Gitarrau, Pincaró, Bestracà, Carbonils i Cursavell), i en uns altres, hi resten uns pocs habitants (Monars, Bassegoda, Sadernes i Lliurona). Aquesta pèrdua de població ha estat més important en els àmbits de poblament disseminat que en els nuclis urbans. Actualment, els principals nuclis urbans són Tortellà, Montagut, Beget i Oix.

Expressió artística del paisatge

"Dalt del Puig de Bassegoda, com posat exprés per a confort de l'excursionista afadigat, hi ha un canapè de blaníssima herba i sòlid respall de pedra, on algun temps jo m'hi asseia sovint, contemplant sempre amb el mateix interès el grandios panorama que s'estenia a mos peus. A sol ixent, les terres baixes de l'Empordà s'obiraven boiroses per damunt les serralades de la Mare de Déu del Mont, emboscades fins a sota les calisses de sa carena nua, més ençà, el pic de la Tossa, i més ençà encara, Lliurona rònega i perduda entre els alzinars, el rierol del Borró tallat a pic, la serra perduda de Banyadors i les negres pinoses de Polí; cap a la dreta, els formidables reductes del Freu, els crenys i les gorgues de Sadernes, on s'hi veu encara l'encinglada cova des de la qual diu que un temps el bisbe pasturava el seu ramat i beneïa, per damunt de l'avenc, a les verges del Senyor arraulides en son convent de

Colloig, entre esquifits conreus i minúsculs vergers enronrats de murtres i llentiscle. Més a ponent, Talaixà, a cavall de cingleres espantoses, el grandios absis de Sant Aniol i les feréstegues raconades de Brull. Mirant cap a Segarra, veia Ribelles damunt els imponents canals d'Uja, Bestracà sobre els enderrocs d'Escales; i cap el nord, Costabona i el majestuós Canigó tot cobert de neu." (Vayreda, 1921).

Amb aquestes paraules Marià Vayreda comença la novel·la *La punyalada* (1921). La descripció a vista d'ocell ens situa en un territori: una terra aspra i de mala petja, l'alta Garrotxa. Un espai accidentat i complex geomorfològicament on la humanitat ha anat adaptant-se al llarg del segle i aprofitant tots els seus recursos per poder-hi subsistir. Per altra banda, d'aquesta novel·la s'han fet diferents adaptacions cinematogràfiques i teatrals.

L'advocat i excursionista Josep Girona dedicava, el 1961, aquestes sentides paraules a l'alta Garrotxa en el llibre homònim:

"Enmig d'aquest conjunt verament imposant, de relleus turmentats, de cingles descarnats i cims punxeguts, s'hi obren petites i gemades valls, lloc de concentració dels reduïts nuclis humans de la comarca. Així Beget, en sa fonda i fresca vall, al peu de l'alterós Coma Negra, Oix, sota els rocosos i desfregats vessants del Bestracà, Sant Aniol, enmig del seu majestuós circ calcari, entre molts altres. Petits paradisos gelosament servats per la vianant que hi arriba amb el cor obert, delerós de sadollar-se de la seva pau i de la seva bellesa exquisides." (Girona, 1961)

Moltes de les manifestacions artístiques populars tenen el seu origen a l'edat mitjana. "És el paisatge del romànic; sovint el romànic ve anunciant un paisatge idíl·lic", escrivia Josep Pla per definir la Vall del Bac.

Esteve Puigmal dona una idea d'aquest paisatge humanitzat a l'obra *Alta Garrotxa: aplecs i músics i una esperança* (1961):

"Un dia a l'any els gossos de Bestracà, de Madelom, de Monars, Maians o Masmitjà, del Vaquer, de Talaixà o masies de Lliurona i Bassegoda, de la vall del Bac, de Bolós o de Salarsa, lladraven a una hora determinada del matí [...] Era l'arribada del músic, un músic de la contrada: era el dia de l'aplec." (Puigmal, 1961)

El paisatge sonor també ha anat canviant. Els sons generats pels oficis que es practicaven al territori, els descrivia Ramon Llongarriu a *La meva Garrotxa* (1990). I pel que fa a la música, l'alta Garrotxa ha estat sempre un lloc on s'han celebrat molts aplecs i això ha portat la presència de músics, músics sense solfa que tocaven el violí, l'acordió o el flabiol. La música de l'alta Garrotxa ha estat recollida a diversos cançoners: *Les cançons de Beget* de Jaume Arnella (2001), *Les cançons d'en Surracans* de Josep Garcia del Grup de Recerca Folklòrica de la Garrotxa (2004), *A peu pels camins del cançoner d'Artur Blasco* (1999-2006).

L'intensa ocupació humana del segle **xix** va portar canvi profunds en el paisatge. Així ho descrivia Cèsar August Torras:

"Els hermosos boscos de Monàs, propietat del Marquès d'Alfarràs estan dallant-se activament y la clotada ha perdut bona part de sons encants. La fosca y enèrgica verdor ha anat desaparixent y'ls

L'alta Garrotxa representada per Josep Berga i Boix. Museu Comarcal de la Garrotxa

grofolluts penyals mostren descarnadament s'espada llisura i les baumes les boques de llurs misterioses cavitats." (Torras, 1918)

Aquesta sobreexplotació dels recursos es va acabar a mitjan segle xx quan les activitats relacionades amb el carboneig van deixar de ser rendibles. Comença l'èxode rural, es buiden les valls, s'abandonen els camps i els boscos. El bosc comença a envair prats i pastures, el paisatge es torna més uniforme i es naturalitza. Aquest paisatge majoritàriament forestal queda palès, per exemple, a l'obra de literatura fantàstica *Kârvadan, la llegenda de l'impostor* de Carles Batlle, ambientada a l'alta Garrotxa:

"A l'alta Garrotxa, per regla general, els arbres s'atapeeixen damunt el pendent de la muntanya i això fa que no creixin excessivament i que es recargolin buscant la llum i els minerals de la terra." (Batlle, 2012)

A través dels textos literaris es pot resseguir la transformació al llarg dels segles del paisatge de l'alta Garrotxa. Però no només els escriptors han sabut descriure aquesta terra. La Garrotxa, terra de pintors, ha estat retratada pel traç de molts artistes. En aquest sentit cal destacar el treball de Pere Danés Berga i Miquel Duran.

Valors en el paisatge

El paisatge de l'alta Garrotxa és únic per una posició relativament aïllada envoltada de muntanyes, per l'esplendor del seu relleu i per la frondosa coberta vegetal. Aquest fet ha permès el manteniment de zones d'un elevat valor natural i ecològic, amb una gran diversitat d'hàbitats.

La major part d'aquest paisatge es troba inclosa dins del Pla d'espais d'interès natural de Catalunya (PEIN). Un 79% forma part de l'Espai d'interès natural de l'alta Garrotxa, gestionat pel Consorci de l'Alta Garrotxa.

L'EIN del Massís de les Salines, l'EIN dels Penya-segats de la Muga i el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa també hi estan representats, encara que per mitjà de petits sectors.

Cal remarcar la inclusió dins la xarxa Natura 2000 dels espais naturals protegits de l'alta Garrotxa-massís de les Salines per la seva designació de zona especial de protecció per a les aus (ZEPA) i lloc d'interès comunitari (LIC). Per altra banda, el riu Fluvià i la zona volcànica de la Garrotxa, que també formen part d'aquesta xarxa ecològica d'espais protegits d'àmbit europeu, han estat designats únicament per ser llocs d'interès comunitari.

Un altre espai ecològicament significatiu són les Guixeres de Tortellà, l'única zona humida de la unitat, recollida en l'Inventari de zones humides de Catalunya.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines (Diputació de Girona, 2009).

El valor estètic que predomina al conjunt de l'alta Garrotxa és la combinació entre el color gris de la roca calcària i el verd grisenc de l'extensa superfície d'alzinar que ocupa la major part del territori. L'alzinar ocupa les valls i s'enfila cap a cims com el Bassegoda, els vessants assolellats del Bestracà i del Ferran, del Martanyà o de la Mare de Déu del Mont, a la part alta dels quals despunten les penyes de roca calcària. Aquest predomini del verd grisós de l'alzina i la roca calcària es veu matisat a la zona més occidental, sobretot a les valls de Salarsa, Bolòs i a la vall del Bac, on el verd més viu del roure martinenc i dels prats i pastures és més present. Aquestes valls, juntament amb altres com la de Beget, la Muga o Oix, tenen estructures similars que es caracteritzen per ser molt tancades, amb pocs espais de conreu o pastures, que es disposen linealment al llarg de les rieres.

A la part més enlairada, la zona de Comanegra, el paisatge canvia notablement, ja que hi ha pastures més semblants a les zones de prats d'alta muntanya, més pròpies de la vall de Camprodon i les valls del Freser. El contrast entre verd i gris també queda matisat a tot l'espai amb els esquitxos verd clar dels brots tendres de les alzines a la primavera. Estèticament, també és remarcable el contrast d'ombres i clars fruit del relleu abrupte de la zona, amb fons de vall estrets, ombrívols i boscosos i cingleres de roca calcària

El principal valor estètic de l'alta Garrotxa rau en la combinació del color gris de la roca calcària i el verd grisenc de les alzines. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

280

pelades i enlairades. Sovint, aquests cingles i serres més enlairades esdevenen fons escènics emblemàtics per a bona part de la població de les unitats properes, com les valls d'Olot, Garrotxa d'Empordà i estany de Banyoles, i fins i tot unitats més allunyades, com la plana de l'Empordà o el pla de Girona. Els fons escènics més emblemàtics que formen les serres de l'alta Garrotxa són: el puig de Comanegra, el pic de les Bruixes i Sant Marc, el Bassegoda i el Mont.

Per altra banda, al límit sud de la unitat, entre les poblacions de Sales de Llierca i Beuda, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal. Aquesta estructura singular també es localitza a altres indrets muntanyosos, com a les proximitats de Rocabruna, a l'extrem nord-occidental de la unitat.

Històricament, l'alta Garrotxa s'ha caracteritzat per una presència humana permanent, que ha dibuixat un paisatge esquitxat d'elements antròpics d'elevat valor històric. En destaquen les places carboneres, que es poden observar encara avui a cada pas pels camins de l'alta Garrotxa; l'extensa xarxa de camins de bast i corriols que enllacen els punts més variats; les nombroses masies i ermites disseminades com les de Sant Andreu de Gitarriu, Sant Feliu de Riu, Sant Andreu de Bestracà, o bé amagades en raconades humides i tranquil·les com Sant Aniol d'Aguja, Santa Maria d'Escales o Sant Miquel d'Hortmoier.

Esglésies romàniques com la de Beget (s. XII), amb el seu magnífic campanar, han esdevingut autèntiques icones de l'alta Garrotxa,

sense oblidar els diversos castells, com els de Rocabruna, Bestracà o Sales de Llierca, avui en ruïnes, o els nuclis de Beget i Oix que destaquen per la seva integració en aquest entorn forestal. També són destacables els molins fariners i altres elements arquitectònics vinculats a l'aigua, com és el cas de l'excel·lent pont d'en Valentí de Montagut i Oix o el pont romànic sobre el Llierca al municipi de Tortellà.

L'Alta Garrotxa acull nombroses ermites romàniques com aquesta de Sant Andreu de Gitarriu. Observatori del Paisatge

Jacint Verdaguer, des del Mont, es va inspirar amb el paisatge de l'Alta Garrotxa per escriure algunes de les seves obres i va contribuir a reforçar el simbolisme i els valors identitaris que s'atribueixen a aquest indret. Raquel Real, Escola Universitària ERAM.

Menció a part mereix l'antic monestir benedictí de Sant Llorenç de Sous, situat al peu del Mont. La seva existència està documentada ja al segle x. Les restes de l'església són del segle xvi, quan es reconstruí parcialment després dels enderrocats provocats per alguns terratrèmols. A començaments de la dècada de 1980 es dugueren a terme les tasques de desbrossament i consolidació del conjunt monumental.

També s'ha de considerar l'important patrimoni històrico-arqueològic, format per diferents jaciments com la cova dels Ermitons, la cova de les Monges, la cista de la Creu del Principi i la bauma del Serrat del Pont. A tot aquest patrimoni visible, cal afegir-hi bona part de patrimoni intangible, que va des de contes i llegendes, fins a històries de contrabandistes o tristos records dels refugiats que travessaren l'alta Garrotxa camí de l'exili. Alguns topònims de camins i llocs així ens ho recorden: camí dels Valencians, tuta dels Morts, pas dels Lliberals, etc.

Avui, el paisatge de l'alta Garrotxa té un dels seus valors més preuats en la pràctica de l'excursionisme, ja que la barreja entre tota l'empremta històrica juntament amb el predomini de la natura més feréstega configuren un paisatge de gran bellesa que és especialment apreciable quan es recorre l'espai a peu. L'excursionisme és, doncs, un dels principals valors socials. No en va tres senders de gran recorregut (GR1, GR11 i GR-83 o camí del Nord) travessen l'espai d'est a oest, i el darrer de sud a nord. També en destaca el valor d'algunes zones per a la pràctica d'esports d'aventura, especialment a la zona central de la riera de Sant Aniol i la vall del Llierca, on les imponents parets de pedra i el conjunt de salts i gorgues propicien la pràctica de l'escalada.

El paisatge de l'alta Garrotxa també destaca pel seu elevat valor identitari i simbòlic. Marià Vayreda i Jacint Verdaguer són dos

dels màxims exponents d'aquest vessant simbòlic, ja que des de punts com el Bassegoda i el Mont han il·lustrat els seus relats, inspirant-se en el paisatge de l'alta Garrotxa. I també cal destacar el gran nombre de contes, mites i llegendes que, tant els autors anteriors com molts altres han recollit i escrit. Aquests relats acostumen a tractar el bandolerisme, el contraban i la bruixeria. La major part d'aquestes històries reflecteixen de forma molt clara el paisatge de l'alta Garrotxa, ja que és la seva singularitat la que dóna lloc a molts dels arguments i que, a més, en molts casos, acaba també donant nom al mateix territori: el salt de la Núvia, des d'on una donzella va saltar al buit per evitar casar-se amb algú no desitjat, la cova d'en Massot, on els bandolers van retenir el malaurat jove, el pic de les Bruixes, on es reunien aquestes dones màgiques i encantaven els pastors de Beget, etc.

El poc pes que tradicionalment ha tingut l'ocupació humana ha limitat els valors espirituals presents en el paisatge, que acostumen a tenir un caràcter local. Una de les principals excepcions a aquest fenomen es troba en el santuari de la Mare de Déu del Mont. El santuari és al cim homònim, al vèrtex sud-est de l'alta Garrotxa. La seva extraordinària ubicació converteix el santuari en un dels edificis de caràcter religiós més populars de les Comarques Gironines i en tot un símbol d'identitat, ja que és visible des de bona part de les Comarques Gironines. El valor simbòlic i identitari d'aquest santuari s'ha vist reforçat per l'estada que el poeta Jacint Verdaguer hi va fer l'estiu de l'any 1884, des d'on va escriure diversos poemes i algun fragment del poema "Canigó".

A banda de la Mare de Déu del Mont hi ha una gran quantitat (més de quaranta) ermites escampades pel conjunt de la unitat. La majoria són romàniques i foren bastides entre els segles xi i xiii, quan es dugueren a terme els majors esforços en l'homogeneïtzació de la pràctica religiosa. L'església de Sant Cristòfol de Beget i l'ermita de Sant Aniol d'Aguja, al terme municipal de Montagut, són dos dels temples més populars.

Rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Una gran quantitat de senders i camins recorren l'alta Garrotxa atesa la llarga tradició excursionista que s'hi ha desenvolupat. Recórrer l'espai a peu pels senders de gran recorregut (GR) permet contemplar els diferents racons i els diferents matisos del paisatge de l'alta Garrotxa. El GR-1 (itinerari 7) i el GR-11 (10) travessen l'espai horitzontalment, des de les zones més fresques i humides de l'alta Garrotxa ripollesa fins a la zona de caràcter més mediterrani, on conflueix amb la Garrotxa d'Empordà i el Pla de l'Estany, on es troben el GR-1 amb el GR-2 (8). Un altre sender de gran recorregut que creua l'alta Garrotxa és el GR-83 (11), camí del nord, del Canigó, o camí de l'exili. Aquest ho fa de sud a nord, per la zona occidental de la unitat, recuperant el recorregut que van fer molts exiliats republicans amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona.

També hi ha una gran quantitat d'itineraris més o menys senyalitzats que permeten apropar-se al paisatge de l'alta Garrotxa. Hi destaquen els cinc itineraris proposats pel Consorci de l'Alta Gar-

rotxa: de Sadernes a Sant Aniol d'Aguja (98); al Talló (81); d'Oix a la Vall del Bac (80); al voltant de la Mare de Déu del Mont (96), i al pic de les Bruixes i el puig de Comanegra (97). El contrast entre el paisatge dels fons de vall, amb vegetació exuberant i gorgues més o menys abundants depenent de l'època de l'any, i les amples vistes que s'assoleixen després d'enfilarse per les pujades pedregoses que porten a les parts més altes, és un tret comú en tots aquests itineraris.

Una altra manera d'albirar el paisatge de l'alta Garrotxa és seguint les rutes dels camins aptes per a la conducció, que avui dia s'endinsen a l'espai. Destaca especialment la ruta de Rocabrúna a Beget i a Oix (18), ja que permet creuar tot el sector occidental de l'alta Garrotxa i observar-ne diferents panoràmiques, des del característic perfil format pel puig de Comanegra, el puig de les Bruixes i Sant Marc, fins als imponents cims del Montmajor i Montpetit, o l'espectacular cresta del Ferran des d'Oix.

Una altra ruta és la que des de Sant Pau de Segúries ens porta fins a la vall del Bac (19), de caràcter més suau, passa pels peus del Talló i permet contemplar la façana nord de la serra de Malforat.

Finalment, destaca l'ascens per la carretera de la Mare de Déu del Mont (43), especialment una vegada s'arriba al Santuari, d'on s'albira des dels Pirineus fins al mar, les muntanyes de Montserrat, el Canigó i, en primer terme, les muntanyes de l'alta Garrotxa i la conca lacustre de Banyoles.

282

L'ascens als cims i puigs més emblemàtics ens ofereix també una visió complerta del paisatge de l'alta Garrotxa, i de bona part de les unitats de paisatge veïnes, gràcies a les perspectives de 360° que poden oferir aquests punts d'observació. Els que conjuguen millor la bona accessibilitat i les vistes panoràmiques són el Mont (mirador 1), amb el santuari a la Mare de Déu que el corona, juntament amb el Bassegoda (26), o altres com el Ferran i el Puig del Bestracà, localitzats d'est a oest respectivament, i a la zona central de la unitat ofereixen vistes del conjunt de l'alta Garrotxa, a més de poder observar-hi les panoràmiques de tot l'Empordà, els Pirineus, les planes interiors gironines o les Guilleries.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'avenç de les masses forestals i l'homogeneïtzació del paisatge, com a conseqüència del despoblament de l'espai i l'abandonament de les pràctiques tradicionals, especialment la ramaderia.
- La situació actual del sector primari a Catalunya dificulta la recuperació dels espais oberts que s'estan perdent, encara que darrerament ja s'han portat a terme actuacions en aquest sentit.
- Les masses forestals són molt vulnerables als incendis, en ser incloses gairebé totes en zones d'alt o molt alt risc d'incendi forestal.

Amenaces

- La major accessibilitat rodada a l'interior de l'espai pot generar la degradació de certs punts d'especial interès paisatgístic.
- Les noves grans infraestructures viàries, com és el cas de l'eix Pirinenc, estan generant un creixement industrial just al límit sud de l'espai, discordant amb els valors paisatgístics de l'alta Garrotxa.

Fortaleses

- El fet de tractar-se d'un paisatge acusadament abrupte ha permès conservar els ecosistemes forestals i generar una dinàmica cap a la millora ecològica.
- Les abundants singularitats geomorfològiques afegeixen valor a uns entorns paisatgístics de gran rellevància i qualitat. Alguns d'aquests elements constitueixen fons escènics que tenen un eminent valor paisatgístic tant des del punt de vista simbòlic i identitari com estètic.
- Els nuclis històrics de pobles com Beget i Oix, generalment ben conservats i que acumulen una gran diversitat de valors culturals, històrics, estètics i identitaris.
- Les diferents figures de protecció (PEIN, ZEPA, etc.) garanteixen la conservació dels valors naturals.

Oportunitats

- La implantació progressiva d'un mínim d'infraestructures, en general, ha permès fixar part dels habitants que resten en el territori, i això ha afavorit el manteniment d'algunes finques i ha evitat un avançament més fort de les masses forestals joves.
- El pla especial, en procés de redacció, podria facilitar la recuperació d'antigues pastures i fomentar consegüentment una activitat agrària lligada a la primera residència. L'increment de l'espai agrari permetria recuperar el paisatge en mosaic, incrementar la diversitat biològica i reduir el risc d'incendi.
- El foment de l'associacionisme entre els productors agraris permetria generar un segell de qualitat que incrementés la rendibilitat i fixés el pagès al territori.
- El gran nombre d'entitats i moviments que promouen la preservació dels valors de l'alta Garrotxa, com per exemple els Amics de l'Alta Garrotxa, els Amics de Sant Aniol o la Coordinadora d'Entitats de Defensa de l'Alta Garrotxa, i que demostren una preocupació per al manteniment dels valors paisatgístics, ha generat diferents escrits i manifestos amb què es pot fomentar la valoració d'aquest espai per part de la població.
- L'existència de la Carta europea del turisme sostenible a la Garrotxa, que també inclou aquest territori.

El sector sud d'aquesta unitat, a tocar de la carretera A-26, on hi ha els pobles de Montagut i Tortellà, és el que es veu més influenciat per les dinàmiques relacionades amb el pas d'una gran infraestructura. També és on la presència d'explotacions agrícoles és més notòria. ICGC

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un paisatge natural ben conservat, amb qualitat paisatgística, viable ecològicament i que compagini l'activitat agrària, l'aprofitament de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
- OQP2.** Un paisatge de masses forestals amb espais oberts mantinguts i gestionats, que eviti alhora l'alt risc d'incendi.
- OQP3.** Unes cingleres de Ribelles, el cingle de Gitarriu, el congost de Sadernes, el grau d'Escales (vall d'Hortmoier), el puig de Bassegoda i Sant Marc i altres singularitats geomorfològiques, preservades com a elements configuratius del paisatge i mantingudes com a referents visuals i identitaris de qualitat.

OQP4. Un paisatge amb presència de patrimoni històric (masies, ermites, esglésies, castells) valoritzat i vinculat amb el paisatge que els envolta.

OQP5. Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de l'alta Garrotxa.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Promoure la incorporació a la Xarxa Natura 2000 de la unitat alta Garrotxa-massís de les Salines, i la de les Guixeres de Tortellà com a espai catalogat a l'Inventari de les zones humides de Catalunya, ja que actualment resta fora dels límits d'aquesta figura de protecció.
- Aplicar per part dels POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: carena del puig de la Clapa, coll d'Ares i Montfalgars; planes al·luvials del Ripollès; la Rovira, bac de Sant

Antoni, les Assuques; bac d'en Barrera, serra de les Cambres, bac del Mariner; plans al·luvials del riu Llierca; conca del riu Borró i de la riera de Buranc; Garrotxa d'Empordà (sector septentrional); Garrotxa d'Empordà (sector meridional); i plans al·luvials de la Muga.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GIV-5223 entre Camprodon i Beget.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística.
- Promoure el control de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc. Alhora, regular l'avanç de les masses forestals sobre els espais oberts.
- Considerar el paisatge en mosaic com a model ecològic que s'ha de preservar i regenerar. En aquest sentit, seria oportú elaborar un pla de foment i manteniment dels escassos espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic agroforestal es troba més degradat i reduït.
- Conservar la zona de pastures ubicada entre el puig de Comanegra i el pic de les Bruixes, com un dels espais amb més activitat ramadera, que ha de ser recuperada i fomentada.
- Preservar els conreus i explotacions existents, especialment a l'entorn de la Muga i a l'extrem meridional de la unitat.
- Promoure la restauració, utilitzant materials que s'integrin en l'entorn, de masies, ermites, esglésies i castells, per tal de millorar l'oferta turística i enriquir els itineraris existents. Entre el patrimoni de l'alta Garrotxa destaca l'església romànica de Beget, i les ermites disperses de Sant Andreu de Gitarriu, Sant Feliu de Riu o Sant Aniol d'Aguja. Cal impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i amb valor històric, amb els itineraris paisatgístics com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts.
- Rehabilitar i promocionar els elements de caràcter històric abandonats i degradats.
- Garantir la connectivitat ecològica entre les zones humides del mateix àmbit hidrològic del Fluvià, i especialment les Guixeres de Tortellà, per a afavorir la biodiversitat i garantir la viabilitat ecològica d'aquests espais, sovint de reduïdes dimensions.
- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per

tal de preservar-ne la qualitat. Evitar la degradació d'aquestes fronteres tot creant franges de transició o límits clars, depenent dels casos.

- Els nuclis de fesomia singular d'Oix i Beget, o el de muntanya pirinenca de Rocabrana, mostren estructures i perfils característics que constitueixen fites paisatgístiques. El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir a través del planejament urbanístic l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Restituir els valors paisatgístics als llocs on s'han perdut per causa de processos d'explotació del subsòl o d'instal·lacions obsoletes. És el cas de la pedrera dels Comuns de Tortellà, les explotacions de guixos de Beuda, la Ramona, els Gorgs i els Mallats a Oix; i el Subridell a Beget.
- Evitar les afectacions, les alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions o altres elements de distorsió potencial sobre els fons escènics emblemàtics de la Mare de Déu del Mont, Bassegoda, Sant Marc i Comanegra; a les singularitats geomorfològiques de les cingleres de Ribelles i els cingles de Gitarriu; als castells de Rocabrana i d'Oix; i a l'església de Beget. Evitar les construccions, infraestructures i, en general, les barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants del territori des de llocs accessibles i trams viaris transitats, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Reduir la col·locació d'antenes i infraestructures aèries en punts d'alt valor paisatgístic o simbòlic, com al Santuari de la Mare de Déu del Mont, que n'afecten les propietats estètiques i visuals amb les antenes i emissors de telecomunicacions.
- Habilitar la carretera GIV-5223 entre Camprodon i Beget com a carretera escènica i mantenir-la amb les característiques i dimensions històriques i amb els miradors necessaris (vigilant-ne les dimensions), per tal que es posin en valor els elements de més interès paisatgístics.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres de pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió, per tal de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del Mont, el Bassegoda, el Ferran, el Bestracà; i els itineraris paisatgístics a peu GR-1, GR-2, GR-11, GR-83, Oix-Vall del Bac, el Talló, Mare de Déu del Mont, pic de les Bruixes i Comanegra, Sadernes-Sant Aniol d'Aguja; i els motoritzats de Rocabrana- Beget-Oix, Mare de Déu del Mont, i Sant Pau de Segúries-Vall del Bac.

2. Ardenya-Cadiretes

Comarca:

Selva, Baix Empordà, Gironès
i Maresme.

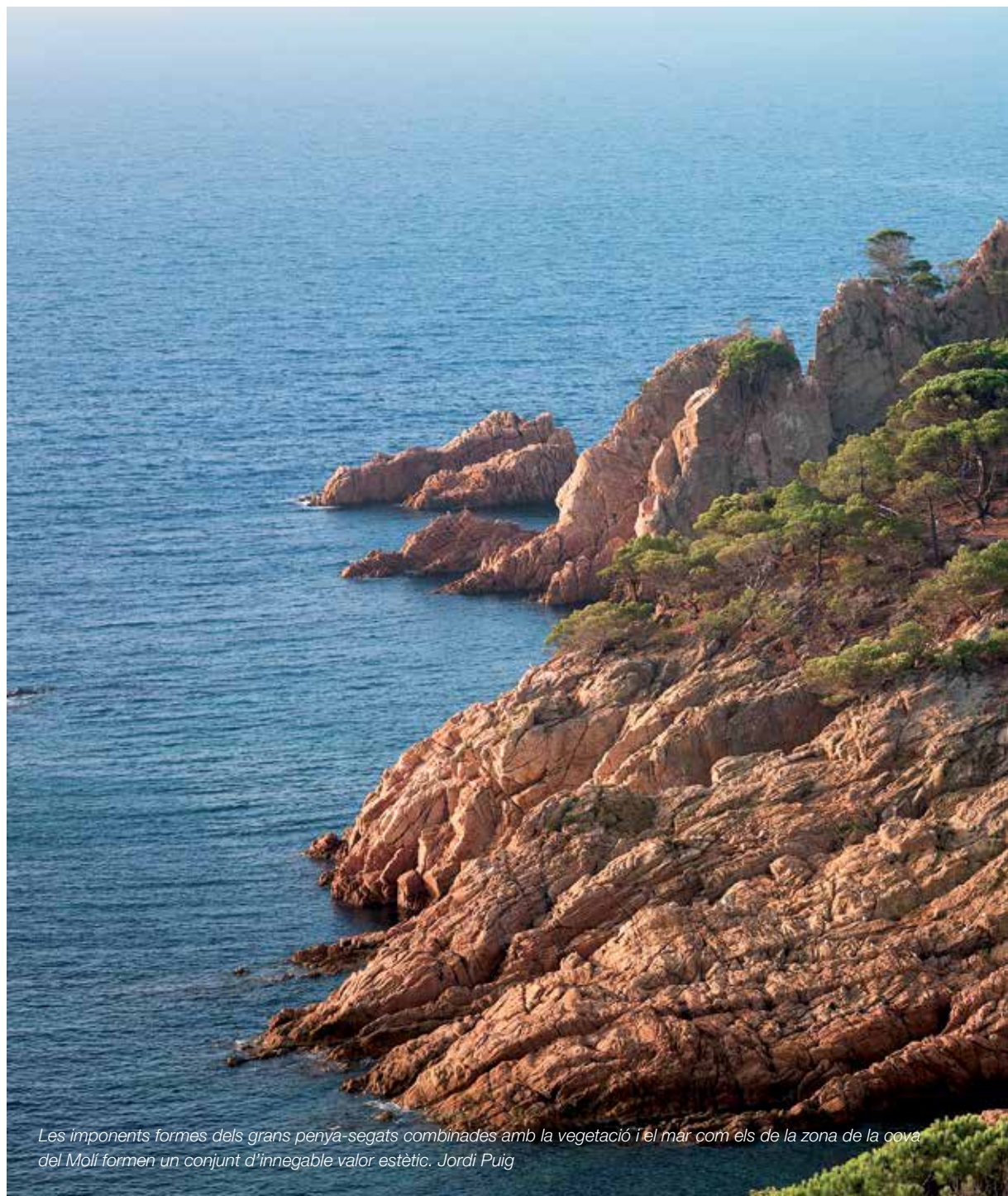
Superfície:

23.995 ha (22.501 ha corresponen a
les Comarques Gironines i 1.494 ha
a la Regió Metropolitana de Barce-
lona).

Municipis:

Blanes, Caldes de Malavella, Castell-
Platja d'Aro, Fogars de la Selva, Lla-
gostera, Lloret de Mar, Maçanet de
la Selva, Sant Feliu de Guíxols, Santa
Cristina d'Aro, Tossa de Mar, Vidre-
res i Tordera.

286

Les imponents formes dels grans penya-segats combinades amb la vegetació i el mar com els de la zona de la oova del Molí formen un conjunt d'innegable valor estètic. Jordi Puig

Trets distintius

- Costa alta de penya-segats articulats amb petites cales, algunes d'urbanitzades, que constitueix un dels paisatges més característics de la Costa Brava.
- Vegetació molt densa i compacta, constituïda sobretot per boscos de suros, però també alzines i pins que recobreix el massís de les Cadiretes-Ardenya.
- Les localitats més destacades, Sant Feliu de Guíxols, Tossa de Mar, Lloret de Mar i Blanes, se situen a la costa i són importants centres turístics, amb models diferents.
- Urbanitzacions molt esteses en el paisatge forestal entre Lloret de Mar i Vidreres.
- Extenses àrees de feixes abandonades i emboscades, testimonis del passat vitivinícola del massís.
- Formes granítics variades afloren i doten el massís de perfils molt singulars.
- Jardins d'inspiració noucentista, com Santa Clotilde a Lloret de Mar i Pinya de Rosa a Blanes.

Mirador

— Itinerari motoritzat

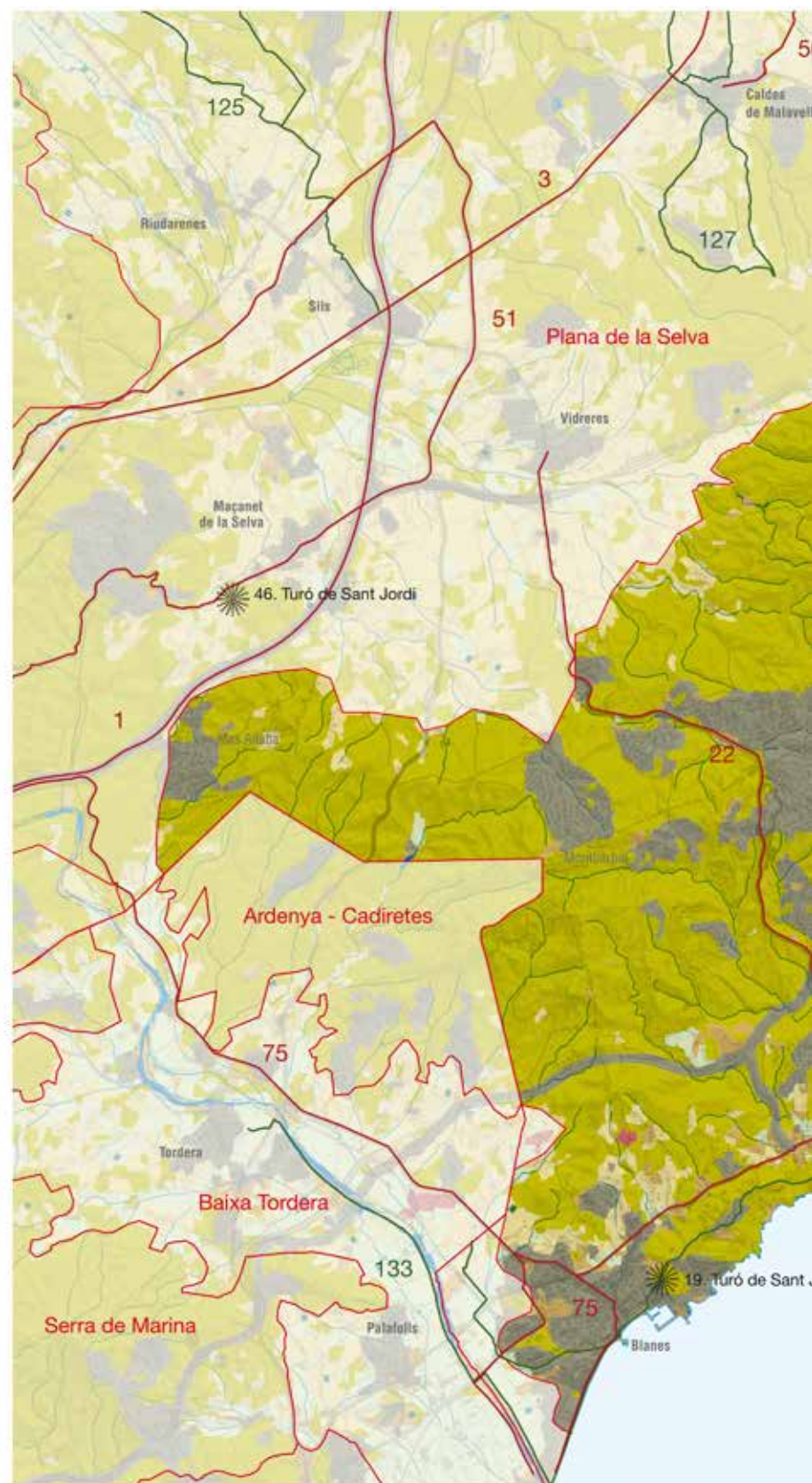
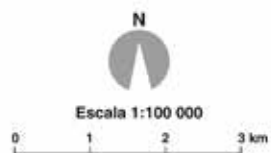
- 6 Costa Brava
- 20 Tossa de Mar - Sant Feliu de Guíxols
- 21 Tossa de Mar - Llagostera
- 22 Lloret - Vidreres
- 75 Hostalric - Punta de la Tordera

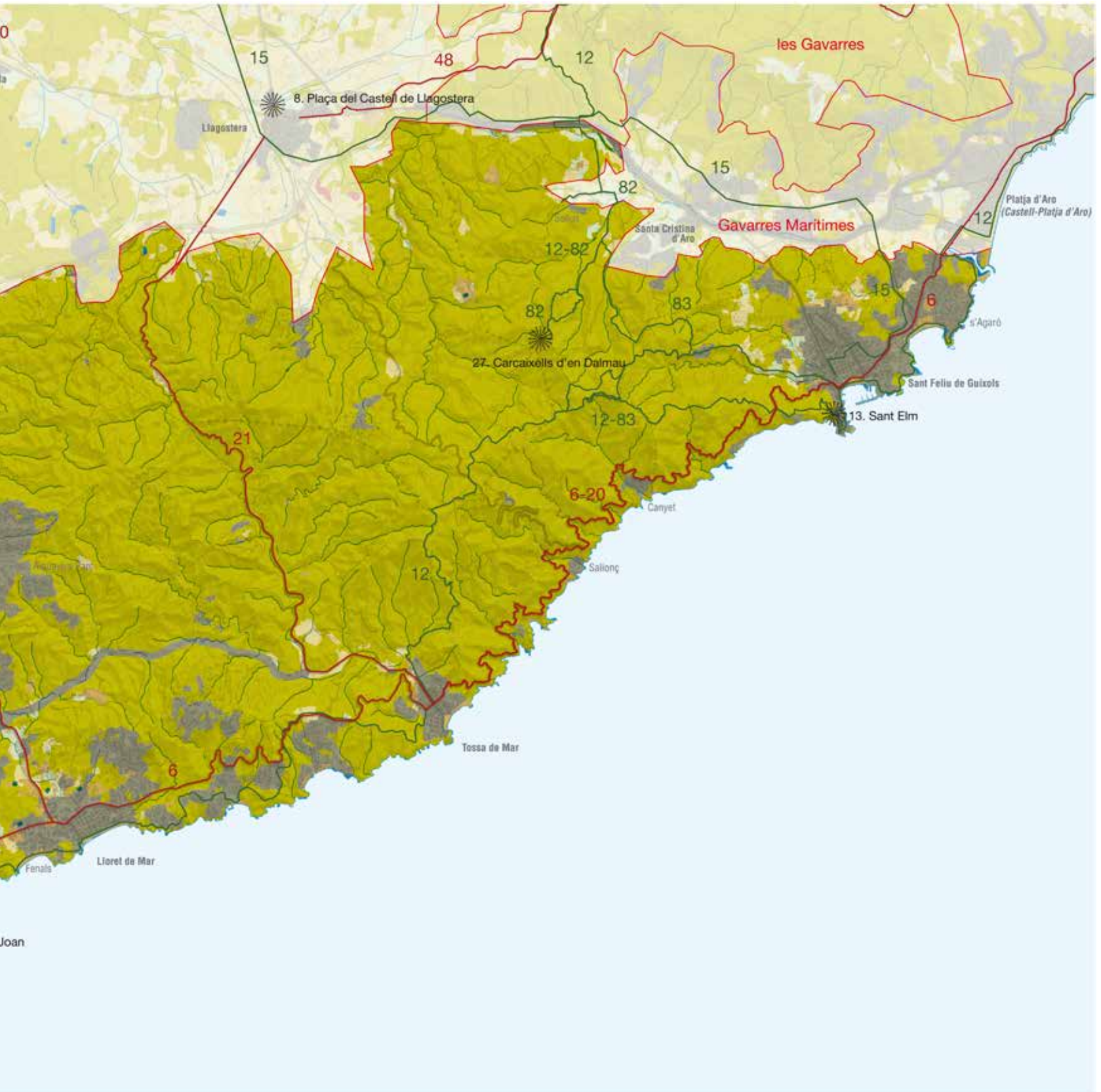
— Itinerari no motoritzat

- 12 GR-92
- 15 Ruta del Carrilet
- 82 Solius - Carcaixells d'en Dalmau
- 83 Sant Feliu de Guíxols - Sant Baldiri

288

Organització i dinàmica actual del paisatge

La part meridional de la Costa Brava comprèn un sector de relleu accidentat que s'estén entre les ciutats de Blanes i Sant Feliu de Guíxols: el massís d'Ardenya-Cadiretes. El massís i la unitat de paisatge que li correspon limita al sud amb el delta de la Tordera, a l'oest amb la plana de la Selva i al nord amb les Gavarres marítimes. És un espai que forma part de la Serralada Litoral i en el qual els cims de les muntanyes més altes sobrepassen escassament els 500 metres d'altitud.

El paisatge actual d'Ardenya-Cadiretes és el resultat de la combinació de dinàmiques i tensions diverses i, en alguns aspectes, antagòniques: les tendències pròpies de les zones urbanes del litoral, vinculades principalment al turisme, als serveis en general i a la construcció, i l'evolució de les zones de muntanya baixa mediterrània.

El paisatge vegetal de la unitat gaudeix d'un bon estat de conservació, excepte en alguns casos pròxims a urbanitzacions, carreteres i nuclis urbans, on presenta símptomes de degradació. Els darrers anys s'han consolidat les dinàmiques que es van iniciar al llarg de la segona meitat del segle xx i que tendeixen a l'augment de la superfície i la densitat de les masses forestals. La colonització dels antics conreus per part de la vegetació espontània és un procés que ja fa alguns anys que ha culminat en gairebé tota la unitat i actualment es tendeix a la successió de formacions herbàcies i arbustives cap a masses forestals cada vegada més madures, però que mantenen i agreugen el risc d'incendi.

290

Les urbanitzacions residencials de l'interior del massís, com aquesta d'Aiguaviva Parc al terme municipal de Vidreres, es dispersen entre la massa forestal. ICGC

L'agricultura ocupa un espai cada cop més marginal en el mosaic paisatgístic. Només al nord de Blanes, Lloret de Mar i Sant Feliu de Guíxols hi ha algunes explotacions localitzades als vessants de les muntanyes, sobretot en el cas de la vinya, i a les poques zones planeres del litoral. Per altra banda, al voltant dels nuclis de Blanes i Lloret es localitza un elevat nombre de petits horts periurbans, però també d'erms o prats que indiquen una tendència a l'abandonament dels conreus, bona part dels quals són sòl urbanitzable.

Pel que fa a l'espai construït, aquest s'estén per un 13% del territori, tot i que a la franja compresa dins dels mil metres des de la línia de costa, la superfície urbanitzada ocupa més del 37% de l'espai disponible total. Aquest és un fet especialment rellevant si es té en compte que a primera línia de mar l'edificabilitat sol estar molt limitada per les condicions de pendent que presenta el relleu o pel fet de trobar-se dins d'àrees protegides.

La dinàmica immobiliària iniciada a partir de mitjan dècada de 1980 ha tingut com a primera conseqüència un augment important del sòl urbanitzat a través de nous eixamples (Santa Clotilde, a Lloret de Mar; Can Borell, a Blanes; Sant Pol, a Sant Feliu de Guíxols) de tipologies diverses (altes i baixes densitats), i que s'ha fet en bona mesura a expenses dels antics conreus de les zones més planeres. Al seu torn, s'han completat i, en alguns casos, ampliat, les urbanitzacions residencials preexistents, fet que ha afectat majorment espais forestals.

Les urbanitzacions són el tipus de poblament amb més incidència paisatgística a la unitat. A l'interior, algunes urbanitzacions, com és el cas d'Aiguaviva Parc, a Vidreres, encara presenten importants déficits de serveis i infraestructures, fet que s'ha traduït en conflictes socials entre els veïns i l'Administració. A més, és habitual que als voltants, generalment en sòl no urbanitzable, apareguin petits abocadors incontrolats, coberts i barraques. Cal tenir en compte, a més, que moltes d'aquestes urbanitzacions es troben situades entre grans clapes de bosc, fet que les fa especialment vulnerables davant el risc d'incendi forestal.

El creixement residencial ha estat especialment intens a Lloret de Mar i Blanes, i la tendència és a la conversió dels espais de residència temporal en espais de primera residència com a conseqüència de la seva vinculació progressiva a la dinàmica immobiliària de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Sant Feliu de Guíxols, tret d'alguns edificis puntuals, manté una façana litoral ben conservada, que queda tancada pel port i el turó de Sant Elm, i presenta un ample passeig marítim construït al segle XIX. La ciutat ha tingut tradicionalment un important sector industrial, que encara conserva en bona mesura. Per la seva banda, Blanes, que s'estén en semicercle al peu del turó de l'antic castell de Sant Joan, ha crescut de manera notable els darrers anys i és especialment rellevant l'important polígon industrial, amb una diversitat de la seva estructura productiva que incideix en el paisatge. A Lloret i Tossa de Mar, la situació és particular. Es tracta, en aquests casos, de municipis especialitzats en el sector turístic, el qual es concentra especialment a primera línia de costa i que implica una forta estacionalitat de la pròpia estructura productiva. El cas més rellevant és el de Lloret, ciutat marcada pel turisme de masses i on

Façana litoral de Sant Feliu de Guíxols. Departament de Territori i Sostenibilitat

la població s'arriba a multiplicar per sis a l'agost, arribant als gairebé 200.000 habitants. Tossa de Mar, amb pitjors comunicacions, s'ha concentrat més en un turisme familiar de proximitat.

En relació amb els polígons, la tendència és l'ocupació progressiva d'aquests espais per activitats comercials i de serveis en general. La indústria, que no pot pagar uns preus del sòl tan elevats, tendeix a marxar o a ubicar-se als municipis d'interior o a concentrar-se al llarg de les anomenades carreteres aparador; aquest, tot i que és un fenomen generalitzat arreu, destaca a Lloret, entrant per Vidreres, i a Blanes, sobretot als voltants de la B-682, tant en direcció a Lloret com en direcció a Malgrat de Mar, i a l'avinguda d'Europa.

Les difícils condicions orogràfiques dificulten l'obertura de grans vies de comunicació. Així, des de la carretera C-35 que constitueix l'eix viari principal, situada fora dels límits de la present unitat, se'n desprenen algunes vies secundàries: la C-63 fins a Blanes, la GI-681 fins a Tossa de Mar i la GIP-6821 fins a la cala Salionç. L'única carretera que avança paral·lela a la línia de la costa és la GI-682, molt revirada entre Sant Feliu de Guíxols i Tossa de Mar i que normalment suporta poc trànsit. La prolongació de l'autopista C-32 fins a Blanes, i que es preveu que arribi en un futur pròxim a Lloret de Mar, situarà aquests dos municipis a menys distància de viatge de Barcelona i això augmentarà la imbricació d'aquesta unitat amb la Regió Metropolitana; per tant, caldrà estar atents a la incidència que pugui tenir aquesta infraestructura en el paisatge de la unitat Ardenya - Cadiretes.

La modificació humana de la línia de costa, amb la construcció de nous molls, dics i espigons, també provoca una alteració de la dinàmica litoral que posa en risc el manteniment de la superfície de les platges en determinats trams de costa baixa. Les platges que han sofert més problemes d'aquest tipus són les de s'Abanell, a Blanes, juntament amb les de Sant Feliu de Guíxols i Lloret de Mar.

La implementació del PDUSC i l'aplicació de la Llei de costes afiguren la protecció dels espais de primera línia de costa, la impossibilitat de fer noves construccions prop de la línia de costa i, fins i tot, de recuperar alguns espais avui compromesos per a l'edificació. Això no obstant, es preveuen actuacions de creixement de les infraestructures portuàries, com és el cas del port de Blanes, i, a més a més, els POUM aprovats o en curs preveuen la possibilitat de desenvolupar edificacions singulars de gran alçada. Pel que fa a les urbanitzacions situades a la zona més interior del massís, les accions aniran encaminades a una progressiva regularització, amb la dotació de serveis urbans i la sensibilització de la ciutadania respecte del risc d'incendi forestal.

Evolució històrica del paisatge

L'existència de menhirs i cistes confirma la presència de l'activitat humana en el massís des d'èpoques prehistòriques. Es tractava de comunitats que coneixien l'agricultura i la practicaven de manera itinerant, bàsicament amb la sembra de blat, ordi i lleguminoses.

La incidència d'aquestes comunitats en el paisatge fou escassa, i la dinàmica natural va ser el principal factor de canvi paisatgístic. En qualsevol cas, l'estudi de carbons fòssils de zones properes assenyala la desaparició de moltes rouredes en aquell període, possiblement a causa de la tala de boscos en els espais més aptes per a l'agricultura, encara que també a variacions climàtiques. Posteriorment, està provada l'existència de poblats ibers a Blanes, Tossa de Mar i Sant Feliu de Guíxols, que comerciaven de forma regular amb Empúries.

El poblament es va fixar definitivament en l'època romana, durant la qual Blanes va arribar a ser un centre important, situat entre *Iluro* (Mataró) i *Emporion* (Empúries). Posteriorment, l'edat mitjana va suposar la consolidació dels nuclis urbans.

És el cas de Sant Feliu de Guíxols, que va créixer a redós del monestir homònim fundat al final del segle *x*, de Blanes, amb el castell i el palau vescomtal com a factors de fixació urbana, o de Tossa de Mar, que destaca pel seu sistema de muralles. El relleu accidentat va impedir la creació de grans explotacions agrícoles. A diferència del veí massís de les Gavarres, el massís de les Cadiretes sempre ha ocupat un espai perifèric en l'economia de la zona, fet que n'ha condicionat en bona mesura el paisatge, menys antropitzat en conjunt. Només l'explotació de l'alzina surera per part de les indústries locals fou un factor de transformació realment important.

Les principals poblacions, com Sant Feliu de Guíxols i Blanes, van créixer de manera important al segle *xix*, coincidint amb l'expansió de la indústria surera i del comerç marítim de cabotatge, i això va incidir en el desenvolupament urbà. Blanes va experimentar un creixement important, però recolzat, majorment, sobre la base del seu centre històric i els ravals adjacents. Lloret de Mar va aprovar un pla d'eixample el 1878, ambiciós quant a mida, que no es va acabar de realitzar del tot. Destaca el projecte d'eixample de

292

*Durant el segle *xix* el poble de Sant Feliu de Guíxols va créixer considerablement gràcies a l'esplendor de la indústria surera. ICGC, Fons Cuyàs*

Sant Feliu de Guíxols del 1897, una estructura de carrers alineats que partien del centre històric medieval en direcció als turons adjacents, que pel seu ràpid desenvolupament va esdevenir un dels més representatius de les Comarques Gironines.

D'altra banda, a gairebé totes les poblacions costaneres (Blanes, Lloret de Mar, Tossa de Mar i Sant Feliu de Guíxols) van proliferar l'arquitectura dels anomenats indians, és a dir, els emigrants que van anar a Amèrica al segle *xix*, hi van fer fortuna i a la seva tornada van construir grans casals d'estil neoclàssic, colonial i sovint amb elements modernistes. Les cases Garriga i can Comadran de Lloret de Mar en són un bon exemple. La major part d'actuacions es van fer a primera línia de costa. Els nous passejos arbrats van esdevenir l'espai de representació dels indians, la burgesia local i els primers estiuiejants il·lustres.

Durant la primera meitat del segle *xx*, a la costa es van construir diversos jardins botànics de la mà de naturalistes i paisatgistes il·lustres, com Carl Faust (Jardí Botànic Mar i Murtra de Blanes) i Nicolau Rubió i Tudurí (Jardins de Santa Clotilde de Lloret de Mar). Destaca també la construcció del nucli d'estiuieg de s'Agaró a Castell-Platja d'Aro. Aquesta urbanització fou fundada el 1924 i és producte de la iniciativa de l'empresari gironí Josep Ensesa, que projectà la construcció de xalets de luxe a primera línia de mar. L'obra fou encarregada a l'arquitecte Rafael Masó, i va constituir un cas pioner i únic en el litoral català per la integració del conjunt residencial en el paisatge de l'indret.

L'arribada del turisme de masses, a partir de la dècada de 1950, va significar una alteració sense precedents del paisatge, tant pel que fa als nuclis urbans, modificats en l'aspecte de la densitat d'edificació i del seu perfil en alçada, com per l'ocupació que es va fer dels vessants muntanyosos, on van proliferar les urbanitzacions residencials irregulars. A tall d'exemple, Lloret de Mar va passar dels 8 establiments hotelers i les 206 places del 1950 als 203 hotels i 27.670 places del 1975. Blanes i Sant Feliu de Guíxols van consolidar una economia diversificada, amb una presència important de la indústria.

Paral·lelament al creixement dels nuclis urbans es va produir l'abandó, sovint per ocupació urbana, de moltes explotacions agrícoles, en un declivi que ja s'havia iniciat amb l'arribada de la fil·loxera al final del segle *xix*. Quant a l'aprofitament forestal, la pela de l'alzina surera va entrar en declivi de forma definitiva a partir de mitjan segle *xx*. Aquests fenòmens van suposar una recuperació dels boscos, que van guanyar densitat i biomassa, especialment gràcies a l'augment de les pinedes, sovint en forma de plantacions, i els alzinars.

Expressió artística del paisatge

L'espectacularitat del paisatge costaner del massís de l'Ardenya-Cadiretes ha provocat la inspiració d'un bon conjunt d'artistes procedents del món de la literatura i de les arts plàstiques més variades.

L'escriptor i periodista conegut pel pseudònim de Gaziel, fill de Sant Feliu de Guíxols, va definir el massís de Cadiretes com "Tallada a plom, arran de mar, i clivellada d'esberles...".

Per la seva banda, Ferran Agulló descriu el paisatge de l'entorn de la revirada carretera de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar de la següent manera:

"[...] obrint-se entre espesses suredes centenàries, saltant en arcs de roca en roca i en ponts sobre les cales, vora mar, a frec d'aigua, sentint el ruixim de les ones i flairant el maresc de les sapes i niells, mentre cap a terra, la vista, astorada, s'enfilaria pels penya-segats i esqueis espaventables guarnits de pins torçuts, de gineteres i murtres i atzavares. Tossa a la fi [...]" (Agulló, 1917)

El mateix Ferran Agulló es referí a la importància com a mirador de l'ermita de Sant Grau en una poesia romàntica: "Sant Grau ab sas alzinas té un mirador de roca d'hont guayta nit i dia la vilan 'l pla, la mar..." i descrivia la costa amb les següents paraules:

"[...] les ruïnes d'un antic convent li donen un to llegendari [...], a llevant una esplèndida decoració de caps i de roques, puntes i freus, fins a les fantàstiques muntanyes de Tossa [...] a garbí la plàcida corba de les platges de Blanes i s'Abanell reposen la mirada i l'enteniment eixebrats per l'espectacle de la costa brava [...]" (Agulló, 1905)

També Josep Vicente, a l'obra *Catalunya Visió 5*, ha glossat el paisatge de l'àrea:

"La botànica va fins ran de mar, que aquí forma la part més abraonada de la Costa Brava; després del gran silenci que les carreteres foraden hom troba aquest perfil romput, traumàtic del tros de costa, amb l'orografia derrocant-se, dramàtica, en el mar. El cop d'ull del conjunt és una mica teatral, gesticulant, altament líric, sonor; un litoral no gaire hospitalari des del punt de vista de la navegació. Però en els replècs de tant d'esforç paisatgístic, s'han fet, com misteriosament, entrants- cales o petites badies, on la conversa de mar i terra és més enraonada, un remoreig de belleses, transparències de la blavor, cingles ombrius o fortament assolllats segons l'hora, on les orenetes marines posen els nius, sorres netíssimes, onades infantils i amoroses, menuts poemes inèdits dels elements simples. Hom té la impressió que tot és tan innocent i inexpressable que només la xifra d'un tanka podria donar-ne l'encís i encara li sobriarien paraules [...]" (Vicente, 1968)

Josep Pla es mostrà ambigu en la seva valoració d'aquest sector de costa. N'alabà en conjunt les virtuts i els efectes positius, però no dubtà, en altres casos, a denunciar els impactes del sector turístic:

"El ciutadà de vacances, vingut de les més variades latituds a la recerca d'aquest sol i d'aquesta mar que no sempre té a mà a la seva terra, ha envaït tumultuosament el paisatge." (Pla, 2009)

I més recentment, tot i els canvis que han sofert alguns d'aquests espais, autors més contemporanis també descriuen aquest paisatge, com per exemple Toni Sala a *Marina*:

"Les roques de granit s'aixecaven entre la vegetació com ruïnes de civilitzacions primitives enfarinades d'excrements de gavina.

Obra de Rafael Benet de la platja de Tossa. Col·lecció particular, Barcelona

De seguida vam veure el blau marí del fons del pendís, al pic del sol, potenciat pels bolets atòmics dels pins a sobre i a la vora de l'aigua." (Sala, 2010)

L'arribada a Tossa de Mar del pintor Rafael Benet, als anys trenta del segle passat, va convertir Tossa en un lloc de trobada d'artistes nacionals i internacionals com Pere Créixams, Enric Casanovas, Manolo Hugué, Marc Chagall, André Masson, George Kars, Jean Metzinger, etc., fet que va comportar que els paisatges de Tossa i el seu entorn proper fossin interpretats artísticament per alguns dels autors esmentats. També el pintor valencià Juan Sorolla es va inspirar en el paisatge de Santa Cristina per pintar la seva obra *Catalunya*, un paisatge costaner contemplat des de l'interior d'una pineda.

Per altra banda, a l'època en què arribava el primer turisme, a la dècada dels cinquanta del segle xx, la Costa Brava va passar a ser l'escenari de diverses pel·lícules dirigides i protagonitzades per alguns dels màxims exponents de la indústria de Hollywood, com per exemple *Pandora y el holandés errante* (1950), protagonitzada per James Mason i Ava Gardner, on apareixen diverses escenes de la carretera que uneix Sant Feliu i Tossa de Mar així com la vila vella de Tossa de Mar i la seva platja. Actualment, el litoral de l'Ardenya-Cadiretes continua sent un escenari de rodatge de pel·lícules o altres gravacions. Per exemple, a la platja de sa Boadella, a Lloret de Mar, s'hi han rodat diversos espots publicitaris, videoclips i pel·lícules, com la pel·lícula *Sahara* (2005).

Valors en el paisatge

El Pla d'espais d'interès natural recull part dels valors naturals i ecològics del paisatge de l'Ardenya-Cadiretes. En conjunt, el 35% de l'espai forma part del PEIN, la major part dins l'EIN Massís de les Cadiretes i en menor mesura dins l'EIN Pinya de Rosa. L'espai

protegit del massís de les Cadiretes ocupa les parts més elevades dels municipis de Llagostera, Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro, Tossa de Mar i Vidreres. La seva protecció es deu a les interessants macroformes produïdes pel modelat granític i també a l'extensió i bon estat de conservació dels boscos de suros i alzines. Per la seva banda, l'espai de Pinya de Rosa és un indret lliure d'edificacions, a l'entorn del jardí botànic d'espècies tropicals del mateix nom, i que inclou també el paratge de Santa Cristina, per tant de valor estratègic per a evitar la conurbació del front litoral entre Lloret de Mar i Blanes. La costa presenta un paisatge espectacular amb formació d'agulles i grans penya-segats, en un entorn boscos, que constitueix un dels paisatges més característics de la Costa Brava.

Dins de l'EIN Massís de les Cadiretes, hi són presents la planta insectívora *Drosera rotundifolia* i la molsa *Sphagnum subnitens*. Es tracta d'espècies rares a tan poca altitud, i molt més pròpies d'ambients atlàntics. S'aprofiten, en aquest cas, de les surgències d'aigua producte de la fractura del granit.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009.

Les formes de relleu que s'observen a la meitat nord del massís són un dels principals valors estètics del paisatge. El conjunt supo-

sa un dels millors exemples de modelatge granític que es poden trobar a Catalunya. Una de les formacions del relleu amb més valor estètic (a banda del seu valor natural) són els doms, turons en forma de cúpula, de vessants nus i escarpats. Els principals doms granítics són el turó de Gustinoi, el puig Gros, roca Teixonera, la Pedra sobre Altra, l'esfinx del Montclar, els Carcaixells i la roca Rodona d'en Cama, la roca Ponsa, les roques Bessonnes, la roca del Moro i la roca Tosa. De tots els pilars de roca, prominències rocoses i pedres cavalleres, la més rellevant és sens dubte la Pedralta, una gran pedra oscil·lant situada entre Sant Feliu de Guíxols i Santa Cristina d'Aro. Encara que la pedra oscil·lant va caure de manera natural durant la dècada dels noranta, fou posteriorment restituïda i fixada al seu lloc original.

Un dels aspectes més valorats de l'Ardenya és el conjunt que formen les muntanyes i el mar. Les imponents formes dels grans penya-segats combinades amb la vegetació i el mar donen preu a un conjunt d'innegable valor estètic. Les petites cales distribuïdes al llarg de la costa, encerclades d'imponents penya-segats i poc freqüentades pel seu difícil accés, completen i complementen la panoràmica. Les platges sorrenques combinades amb l'existència de diversos passeigs marítims és un altre dels atractius de la unitat Ardenya-Cadiretes. Especialment rellevant en aquest sentit és el passeig marítim de Sant Feliu de Guíxols, que data del segle XIX, i el camí de ronda de s'Agaró, del principi del segle XX.

Les crestes rocoses sense vegetació dels Carcaixells d'en Dalmau, a Santa Cristina d'Aro, són una de les singularitats geològiques de l'Ardenya-Cadiretes. Observatori del Paisatge

Els jardins botànics Mar i Murtra i de Pinya de Rosa, ambdós de Blanes, juntament amb el jardí de Santa Clotilde, de Lloret de Mar, impulsats per prohoms locals a començament del segle xx, tenen, a banda de l'interès específicament botànic, uns valors estètics per la qualitat paisatgística de l'indret on s'insereixen. També destaca estèticament el nucli primigeni de s'Agaró per la seva singularitat en la integració amb l'entorn i per ser pioner en l'eclosió del turisme a la Costa Brava.

El poblament del territori des de l'època prehistòrica i més o menys constant al llarg dels segles ha suscitat, evidentment, múltiples manifestacions en el paisatge que constitueixen importants valors històrics. Si es tenen en compte les dimensions i la poca presència de les societats humanes durant molts segles, el patrimoni etnològic, cultural i històric és notable. Entre totes les activitats, la que va tenir una major difusió possiblement sigui la derivada de l'explotació de l'alzina surera. El suro de l'Ardenya era especialment apreciat per la seva consistència i estanquitat.

La recuperació i reivindicació de la importància del patrimoni històric arrenca a l'inici del segle xx, amb treballs com els de Lluís Pericot, Lluís Esteve Cruañas i Esteve Fa, que s'ocuparen de la restauració i estudi d'alguns d'aquests elements, incorporant-los al patrimoni cultural i també paisatgístic. Els monuments més rellevants són els menhirs. Se'n coneixen sis: Montllor, Montagut, l'Avi, d'en Llach, can Llaurador i Terme Gros.

També cal destacar com a patrimoni històric els eixos de comunicació tradicionals que s'emmotllen al territori i permeten una descoberta integrada d'espais paisatgísticament rellevants, com és el cas de la carretera GI-682, entre Tossa de Mar i Sant Feliu de Guíxols, i la carretera GIV-6821, entre Llagostera i cala Salionç.

A una escala local, hi ha diferents conjunts arquitectònics que constitueixen igualment un important patrimoni paisatgístic. Entre tots, destaca el recinte emmurallat de la Vila Vella de Tossa de Mar. El conjunt data del segle xii i té el seu origen en les necessitats defensives del municipi. Conserva tres grans torres cilíndriques i, entremig d'aquestes, quatre torres de dimensions menors. A la zona més pròxima al mar actualment hi ha el far, un altre referent històric i identitari de Tossa de Mar.

En relació amb els valors històrics de l'interior del massís, el mas ha estat, com en la major part de la Catalunya vella, una forma bàsica d'ocupar el territori. En aquest indret, els masos no tenen les dimensions d'altres casos, amb algunes excepcions. És el cas, per exemple de can Barraquer, a Lloret de Mar. Els antics terminals que hi ha distribuïts pel conjunt del territori constitueixen una altra forma d'expressió dels valors històrics que s'identifiquen en el paisatge. Tossa de Mar fou, així mateix, un important centre de contraban durant la Guerra Civil, quan molts pailebots intentaven arribar a la platja per traficar amb productes que escassejaven a causa de les penúries del conflicte bèl·lic.

El valor productiu del paisatge ha anat desplaçant-se des de l'interior del massís cap al litoral, a mesura que les activitats econòmiques vinculades al sector primari, com ara l'explotació surera, s'han vist substituïdes per altres de tipus terciari. Tant és així que,

La Vila Vella de Tossa de Mar destaca pel seu recinte emmurallat, emblema del municipi. ICGC, Fons Cuyàs

avui dia, el valor de les activitats o els recursos situats a l'interior del massís són molt baixos. Només algunes empreses que es dediquen als esports d'aventura o al turisme rural aprofiten les condicions ambientals de l'interior del massís. En canvi, el paisatge de la primera línia de la costa sí que té un important valor productiu.

Els valors socials deriven d'una bona qualitat paisatgística de què pot fruit el conjunt de la població. L'existència de cales i altres sectors ben conservats del litoral permeten gaudir d'un entorn privilegiat, especialment a l'estiu. Les condicions geològiques de les parts més elevades del massís permeten la pràctica de l'escalada. La via ferrada que hi ha a l'entorn de Solius és considerada una de les més tècniques que existeixen a Catalunya. L'existència de camins de ronda i altres senders senyalitzats permeten també al conjunt de la població una aproximació més tranquil·la als espais menys transformats. Per altra banda, vinculat als espais urbans, cal destacar igualment les hortes i el passeig de Sant Feliu de Guíxols, i el camí de ronda de s'Agaró.

Les ermites que tenen una major significació paisatgística són Sant Elm, Sant Grau d'Ardenya i Santa Cristina. L'ermita de Sant Elm, a Sant Feliu de Guíxols, ofereix una esplèndida vista panoràmica de la costa entre Sant Feliu i Tossa. El santuari de Sant Grau d'Ardenya s'aixeca als vessants del puig de les Cadiretes, a 360 m d'altitud en un espai boscos. Finalment, Santa Cristina, situada al municipi de Lloret de Mar, és un petit santuari que gaudeix de molta devoció entre la població local, que hi celebra un important aplec durant les festes patronals. Altres esglésies i ermites importants són la de Sant Llorenç, l'església de Santa Seclina, la capella de Sant Benet i l'ermita de Sant Baldri.

296

El camí de ronda de s'Agaró és un dels més emblemàtics del litoral gironí. Marc Garcia

Relacionat amb els valors simbòlics i identitaris, el juny de l'any 2002 va aparèixer la revista Gavarres, amb l'objectiu d'esdevenir una eina de coneixement, difusió i conservació de l'espai geogràfic de les Gavarres, de l'Ardenya, de les muntanyes de Begur, del Baix Ter i del Montgrí. Sens dubte, aquesta revista ha contribuït i contribueix a reforçar el sentiment identitari de la població en relació amb els seus paisatges. Amb un caràcter més local, hi ha alguns elements paisatgístics que també tenen un important valor simbòlic i identitari: la Vila Vella de Tossa de Mar, les ermites de Sant Grau d'Ardenya, Sant Elm i Santa Cristina, la Pedralta, a Sant Feliu de Guíxols, o el promontori de sa Palomera a Blanes, que és considerat l'extrem sud de la Costa Brava. A una escala més àmplia, prenent com a referència tot l'àmbit de les Comarques Gironines, el perfil del massís de l'Ardenya-Cadiretes esdevé un fons escènic emblemàtic visible des de molts indrets, i sobretot adquireix un especial valor identitari per a la població de la plana de la Selva.

Rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El principal itinerari per resseguir la unitat a peu és el sender de gran recorregut GR-92 (itinerari 12), que travessa de nord a sud al llarg de tota la unitat. A l'extrem nord ofereix dues variants: una que avança per primera línia de costa i una altra que prové del massís

de les Gavarres i el nord de la vall d'Aro. Els dos itineraris s'unifiquen a l'entorn de Pedralta, a Sant Feliu de Guíxols. A continuació, el GR-92 s'endinsa per les parts més altes del massís, Montagut i Cadiretes, per atansar-se altra vegada a la costa a l'alçada de Tossa de Mar i continuar així fins a abandonar la unitat per Blanes. L'itinerari ofereix, en alguns trams, una visió general dels sectors litorals més ben conservats, així com també dels sectors litorals més humanitzats.

Cal destacar també alguns itineraris de caràcter local, molts dels quals recollits dins el mateix GR-92, com serien els camins de ronda de Lloret fins a la platja de Fenals, o a la cala Simó; la pujada al castell de Sant Joan des de Blanes; la ruta de Tossa de Mar al puig de Cadiretes; o el camí de ronda de s'Agaró a Sant Feliu de Guíxols, consolidat l'any 1953, que ressegueix la urbanització dissenyada pel noucentista Rafael Masó. També destaquen dos itineraris, promocionats pel Consell Comarcal del Baix Empordà, que passen per dues de les fites paisatgístiques de la part més oriental de la unitat, i aprofiten la senyalització dels senders de petit recorregut (PR), i els senders locals. El primer és una ruta circular que recorre part del GR-92 i el PR-C-101, entre Sant Feliu de Guíxols i l'ermita de Sant Baldiri (83), passant pel santuari de Sant Elm. L'altre comença a Solius pel GR-92 i enllaça amb el PR-C-102, passa pels Carcaixells d'en Dalmau i arriba a dalt del Montolar

(82). Ambdós itineraris permeten contemplar, a més dels alzinars i suredes, les formacions granítiques de l'Ardenya. Finalment, el consorci del massís de l'Ardenya-Cadiretes ha creat un recorregut circular, apte a peu i amb bicicleta, que uneix els nuclis que formen part del massís i els més pròxims de la plana de la Selva.

Per altra banda, les carreteres que creuen la unitat d'Ardenya-Cadiretes s'han hagut d'adaptar a les dificultats orogràfiques del terreny, per la qual cosa la majoria són una mica revirades. El paisatge que s'observa en resseguir-les és, però, excel·lent. Destaca la GI-682, que ressegueix completament el litoral de la unitat i forma part del recorregut motoritzat per tota la costa gironina (6). És especial el tram que comunica Sant Feliu de Guíxols amb Tossa de Mar (20), una carretera estreta i amb molts revolts, que permet gaudir dels principals elements paisatgístics de l'Ardenya. Travessa una àrea de densa coberta forestal constituïda per suredes i alzinars, i algunes pinedes; ara bé, el paisatge més espectacular és el que es pot observar a la costa. Una costa agresta, retallada, amb grans penya-segats modelats en granits de tonalitats rosades. De tant en tant la costa s'obre en petites cales, com Canyet, Salionç i Giverola, totes elles urbanitzades, però també en altres de més petites i de difícil accés com la cala Joana, la caleta de Concagats, cala Pola i cala Bona. Cal dir que en algunes corbes hi ha habilitades petites zones d'aparcament que permeten l'accés a miradors que ofereixen vistes excepcionals sobre el paisatge litoral.

Les carreteres GI-681 i C-63, uneixen Tossa de Mar amb Llagostera (21), i Lloret de Mar amb Vidreres (22), respectivament. Ambdues creuen de manera perpendicular la unitat Ardenya-Cadiretes i ofereixen vistes interessants del paisatge interior del massís, caracteritzat per la densitat i extensió de les seves boscúries, com també per l'extensió de les urbanitzacions de baixa densitat, especialment al voltant de la C-63.

L'Ardenya constitueix una important talaia que s'alça sobre el mar, la vall d'Aro i la plana de la Selva i la baixa Tordera. Són molts els punts des dels quals obtenir panoràmiques d'aquests espais. Els que aquí es destaquen es deuen, bé al fet que ofereixen una vista excepcional del conjunt paisatgístic, o bé a la popularitat que la població en té. Des de Sant Elm (mirador 13) s'observa el poble de Sant Feliu de Guíxols, així com un sector del litoral entre Sant Feliu i Tossa de Mar.

Els Carcaixells d'en Dalmau (27) constitueixen un conjunt de formes geològiques espectaculars. L'absència de vegetació al seu voltant permet excel·lents vistes sobre la vall d'Aro. El punt més elevat del sector és el Montclar.

Ja al límit sud de la unitat, el castell de Sant Joan de Blanes (19) permet una excel·lent perspectiva sobre Blanes i el delta de la Tordera.

Finalment, altres miradors que s'han de considerar són: el puig de Cadiretes, que és el punt culminant del massís homònim i ofereix una vista panoràmica a 360 graus, on es pot observar tot el litoral, la vall d'Aro i la plana de la Selva, així com diferents cims dels Pirineus; o l'ermita de Sant Grau d'Ardenya. En aquests casos, però, la densa coberta vegetal dificulta les vistes panoràmiques.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Generació de continus urbanitzats formats per infraestructures i edificacions que uneixen nuclis urbans diferents: és el cas de Blanes i Lloret de Mar i de Sant Feliu i Palamós.
- Entrades als nuclis urbans sense coherència estètica, que serveixen d'aparador comercial i d'oferta de serveis. En són exemples Lloret de Mar (per Vidreres) i Blanes (per l'avinguda d'Europa).
- L'aparició de continus urbans a la façana litoral, com és el cas de Lloret de Mar-Blanes, Canyelles, urbanitzacions al nord de Tossa de Mar, Sant Feliu de Guíxols-s'Agaró.
- Les masses forestals són molt vulnerables als incendis, en ser incloses gairebé totes en zones d'alt o molt alt risc d'incendi forestal.
- La gran quantitat d'urbanitzacions de l'interior, com Aiguaviva Parc, que fragmenten els espais naturals interiors del massís.

Amenaces

- La fragilitat del paisatge litoral, sotmès a una alta pressió turística durant l'estiu.
- El desenvolupament de paisatges periurbans a Sant Feliu de Guíxols, Blanes i a Lloret.
- L'evolució d'unes urbanitzacions difícils de gestionar, per causa, en bona mesura, de la gran superfície que ocupen.

297

A l'estiu la façana litoral està sotmesa a una gran freqüentació, sobretot en els principals nuclis turístics com Lloret de Mar. Departament de Territori i Sostenibilitat

Fortaleses

- Alguns sectors dels nuclis urbans són herència de la ciutat decimonònica i en conjunt estan ben conservats.
- El patrimoni històric i religiós de les ermites, els castells i altres elements, ressenyats a l'apartat de valors històrics, simbòlics i estètics.
- La part central del massís de l'Ardenya, un espai de gran valor ecològic i paisatgístic en bon estat de conservació.
- L'oferta de jardins botànics com els de Mar i Murtra i Pinya de Rosa a Blanes, i els jardins noucentistes de Santa Clotilde a Lloret de Mar.
- Abundants singularitats geomorfològiques que aporten un valor afegit a uns entorns paisatgístics de gran rellevància i qualitat.
- La façana marítima conté valors naturals, arquitectònics, urbanístics i culturals que li donen un caràcter singular, camins de ronda, ports, penya-segats, cales i platges.
- La creació de l'entitat "Ardenya. Patrimoni i natura", una organització sense ànim de lucre que té com a finalitat "la conservació, divulgació i gaudi del patrimoni cultural que integra el corredor de la vall d'Aro i el massís de l'Ardenya", pot contribuir a l'establiment d'un bon model de gestió del paisatge de la unitat Ardenya-Cadiretes.
- La creació de la revista Gavarres l'any 2002, que també tracta l'àmbit de l'Ardenya, contribueix a reforçar el sentiment de pertinença de la població amb els seus paisatges.

298

Oportunitats

- Les determinacions del PDUSC poden assegurar la conservació dels espais lliures presents a primera línia de costa.
- El canvi de paradigma turístic cap a una oferta més diversificada i de qualitat.
- La constitució del Consorci del Massís d'Ardenya-Cadiretes, el juny de 2009, ajuda a millorar la gestió i promoció d'aquest espai d'interès natural.
- Presència de masos abandonats, que es podrien rehabilitar i adequar per a activitats de turisme rural.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns assentaments de Blanes, Lloret de Mar, Tossa de Mar i Sant Feliu de Guíxols ordenats i que no comprometin els

valors del paisatge que alberga, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis de qualitat.

- OQP2.** Unes urbanitzacions de Maçanet de la Selva, Tossa de Mar, Vidreres i Lloret de Mar ordenades i integrades en el paisatge, de manera que es minimitzi el seu impacte visual.
- OQP3.** Una façana marítima de Sant Feliu de Guíxols, Tossa de Mar, Lloret i Blanes, amb penya-segats, cales i dunes ben preservats i gestionats, que mantingui el seu valor escènic, històric i la identitat paisatgística de cada lloc i els valors i elements propis de caràcter natural, històric, cultural i etnològic.
- OQP4.** Unes formacions granítiques del massís d'Ardenya-Cadiretes preservades com a elements configuratius del paisatge, que actuïn com a fites en el paisatge i en revalorin el caràcter.
- OQP5.** Un paisatge de muntanya litoral amb extensos boscos de suros, alzines i pins productius i ben gestionats, lliure de transformacions i processos d'artificialització, que mantingui l'escenari de gran valor escènic que constitueix.
- OQP6.** Un sistema de restes arqueològiques i històriques ben preservats i gestionats dintre d'un context forestal, urbà o rural que permeti la seva accessibilitat, descobriment i gaudi per part dels seus usuaris.
- OQP7.** Un paisatge d'hortes periurbanes a l'entorn del massís d'Ardenya-Cadiretes preservat i ben gestionat, que mantingui la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia.
- OQP8.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges d'Ardenya-Cadiretes.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Garantir la preservació de les formes granítiques del massís de l'Ardenya (com el turó de Gustinói, el puig Gros, els Carcaixells i la roca Rodona d'en Cama, la roca Teixonera, la Pedra sobre Altra, l'esfinx del Montclar, la roca Ponsa, les roques Bessonnes, la roca del Moro, la roca Tosa, la Pedralta, els doms de Solius), el sistema de penya-segats de tot el massís, així com els espais d'especial valor escènic com les cales Salionç, Giverola, Santa Cristina i Treumal, Sant Francesc, etc. Normalment, aquests espais confinen amb extensos boscos que mereixen ser tractats com a zones de transició i contacte amb el mar, per a garantir la permanència i la qualitat d'aquests paisatges.
- En la revisió dels POUM dels municipis de Lloret de Mar, Tossa de Mar, Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro i Llagostera, s'ha de preservar la imatge de les singularitats geomorfològiques definides en el criteri anterior, condicionant les dimensions,

la volumetria i els colors de les edificacions que puguin afectar-les, buscant traçats alternatius per a la implantació de les infraestructures i altres elements barrera, i establint àrees i franques amb paràmetres que limitin l'edificació o la no-edificació. Els POUM establiran les zones on caldrà la redacció de plans especials urbanístics per a la preservació d'altres singularitats geomorfològiques de caràcter local.

- Mantenir i revalorar a través de les eines de desplegament dels POUM els elements arquitectònics singulars (fars, torres de defensa...) com a elements de referència històrica de la façana marítima, posant èmfasi en els municipis que concentren més exponents d'elements històrics de caràcter defensiu com Blanes, Tossa de Mar i Sant Feliu de Guíxols.
- Els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge aplicaran mesures de protecció i gestió del sòl als espais d'interès natural i connector de la Modeguera; vall de Cubells-les Bateries; Vilard'Aro-Bosc d'en Provençal; connector el Bosc d'en Provençal-massís de Cadiretes; el Ridaura; les Comes-Mas Canada; les Penyes-Punta Brava-Monticalvari-mirador dels Frares; vall de Sòlius; connector les Gavarres-Cadiretes (costa d'Alou-riera de Saleny); puig Nau-Infern d'en Caixa; riera de Tossa; ses Alzines-ses Cards; basses de les Mateues i riera de Malavella; muntanya de Can Cabanyes; cala Canyelles-cala Morisca; connector cala Canyelles-massís de les Cadiretes; cala Gran, Suro Gros, Serrabrava i costa Marcona; connector de la Selva marítima; muntanya de l'Àngel-riera d'en Passapera; Santa Cristina-Fenals; torrent del Sot del Gel-torrent del Mal Camp; boscos de la serra Llarga-cala Sant Francesc-Santa Cristina; turó de Sant Joan; riera de Blanes i torrent de Valldolig; connector conca del Valldolig; turó de Montell; connector turó de Montell-delta de la Tordera; desembocadura de la Tordera.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Mantenir els jardins de Santa Clotilde, Pinya de Rosa i Mar i Murtra, pel seu valor històric i patrimonial.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries.
- Garantir la connexió ecològica i paisatgística entre el massís de l'Ardenya i el de les Gavarres a través de la carretera C-31, en el seu tram entre Santa Cristina d'Aro i Llagostera.
- Preservar el valor patrimonial de la carretera GI-682, de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar, i la carretera GIV-6821 de Llagostera a Tossa de Mar a través de Sant Grau d'Ardenya. Ambdues són carreteres històricament ben inserides al territori i amb àmplies vistes escèniques a la trobada entre el massís de l'Ardenya i el mar, sobretot la GI-682.
- Promoure accions per tal de millorar la qualitat estètica i ambiental de les urbanitzacions d'Ardenya-Cadiretes (Aiguaviva Parc, Montbarbat, Lloret Verd, los Pinars, Terrafortuna, Mas Altaba i

Santa Seclina). Les actuacions aniran encaminades a la millora dels accessos, perifèries, a la regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes, i els codis cromàtics en les edificacions, així com a l'asfaltatge de carrers, l'enllumenat públic, la recollida de residus o la creació i rehabilitació dels espais públics.

- Millorar els perímetres de les urbanitzacions, amb dues finalitats: estètica i de protecció davant els incendis forestals. Amb uns límits definits i identificables, i zones d'integració amb l'entorn natural ordenades i dissenyades per fer front als incendis forestals.
- Els espais testimonials de dunes com a la platja de Sant Pol a Sant Feliu de Guíxols, a la cala dels Canyerets també a Sant Feliu de Guíxols, a la platja de Santa Cristina a Lloret de Mar, han d'estar integrats dins l'espai urbà, ben conservats, no fragmentats i explicatius del paisatge originari. Emprar el potencial didàctic i pedagògic dels espais dunars amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb aquests paisatges i conscienciar-la del seu caràcter singular i de la seva fragilitat.
- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal.
- Establir límits concrets entre les zones de boscos i els àmbits d'interès visual com a sistema d'accentuació dels elements de valor en el paisatge com ara els penya-segats de la costa o en diferents punts del massís de les Cadiretes.
- Evitar les afectacions, les alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions o altres elements que potencialment distorsionen sobre el fons escènic emblemàtic de la unitat d'Ardenya-Cadiretes.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques del far de Tossa de Mar i el nucli històric de s'Agaró, amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels punts arqueològics de principal interès amb els itineraris paisatgístics com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Promoure plans especials d'ordenació paisatgística en espais urbans ja consolidats a la façana litoral. En aquest sentit es recomanen reordenacions i, si s'escau, l'eliminació de construccions en desús entre les rehabilitacions i/o un canvi d'ús. A més, cal que aquests projectes de millora paisatgística prevegin un tractament acurat de les zones lliures, incorporin elements vegetals i tinguin en compte el tractament de les façanes. En aquest sentit, cal prioritzar la façana litoral de Lloret de Mar-Blanes, Canyelles, les urbanitzacions al nord de Tossa de Mar, S'Agaró-Sant Feliu de Guíxols i Platja d'Aro-S'Agaró, el sòl urbà de la zona de la

- urbanització de Ca n'Oliva i el de la zona sud de la urbanització Punta Brava (a Sant Feliu de Guíxols).
- Introduir en la revisió dels plans d'ordenació urbanística municipal de Lloret de Mar, Sant Feliu de Guíxols i Tossa de Mar un apartat específic sobre el tractament paisatgístic dels vials d'accés a aquestes poblacions amb l'objectiu de garantir uns accessos als nuclis urbans ordenats i que facilitin la transició entre els espais oberts i els paisatges urbans, a la vegada que reforcin el caràcter i la identitat dels nuclis urbans als quals estan vinculats.
 - Elaborar un pla especial urbanístic d'ordenació del paisatge dels espais d'horta de la vall de les Comes al municipi de Sant Feliu de Guíxols. El pla ha de procurar que els horts estiguin ben inserits al lloc, i per això els materials que els formen han de ser respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu. En general, s'han de promoure espais d'horta en les noves extensions urbanes al voltant del massís de l'Ardenya i de les Cadiretes.
 - Establir pautes de control en l'ordenació i criteris d'edificació (volums, tipologies de construccions i materials, colors) per tal de minimitzar l'impacte de les edificacions disperses incloses en els àmbits visuals dels penya-segats i dels vessants boscosos que arriben fins al mar.
 - Promoure un pla especial d'ordenació del paisatge de les activitats comercials associades als eixos viaris de les entrades als nuclis amb incidència visual (edificis, exposicions a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, cromatismes, retolació). Aquesta actuació és prioritària a Lloret de Mar (per Vidreres) i a Blanes (avinguda d'Europa).
- Iniciar uns treballs de restauració progressiva amb condicions paisatgístiques adequades als camins rurals, les carreteres, els senders, els camins ramaders i altres vies de comunicació que puguin resultar afectades per la construcció del tram de la C-32 fins a Lloret.
 - Pel fet que transcorren per àrees sensibles, reintegrar paisatgísticament el tram Blanes - Lloret de la C-32, mitjançant barreres, tancaments, filtres vegetals o altres tècniques i estratègies amb l'objectiu de millorar-ne tant l'aspecte com la connectivitat social i ecològica entre els ambients continentals i litorals.
 - Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres que s'han de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Sant Elm, Carcaixells d'en Dalmau, puig de Cadiretes, Sant Grau, turó de Sant Joan, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-92 (que inclou el camí de ronda de S'Agaró, i de Sant Feliu de Guíxols a Sant Pol), Solius-Carcaixells, Sant Feliu-Sant Baldiri, la ruta del Carrilet, i els motoritzats de l'itinerari Costa Brava, Tossa de Mar- Llagostera (GIV-681), Lloret-Vidreres (C63), Hostalric-punta de la Tordera.
 - Atribuir en els POUM d'aquesta unitat de paisatge una especial atenció a aquells altres miradors i itineraris accessibles, a aquells que es troben en els espais periurbans i també als camins de ronda marítims.

3. Aspres

Comarca:
Alt Empordà.

Superfície:
18.392 ha.

Municipis:

Municipis: Agullana, Biure, Boadella d'Empordà, Cantallops, Capmany, Darnius, Espolla, Garriguella, la Jonquera, la Vajol, Llançà, Maçanet de Cabrenys, Masarac, Mollet de Peralada, Rabós, Sant Climent Sescebes, Sant Llorenç de la Muga, Terrades, Vilajuïga, Vilamaniscle.

302

La vinya és un dels elements característics del paisatge de la unitat Aspres. Jordi Puig

Trets distintius

- Relleu caracteritzat per un conjunt de serres baixes, suau-ment ondulades, que s'interposen entre la plana de l'Empordà i les serres de les Salines i l'Albera.
- Paisatge travessat per diversos cursos fluvials de dimensions modestes, com el Llobregat d'Empordà, el Ricardell, el Merdançà i l'Orlina.
- Les suredes són un dels boscos característics dels Aspres i han estat aprofitades històricament.
- A l'entorn de Campmany, Cantallops, Sant Climent Sescebes, Rabós, Vilajuïga i Garriguella hi ha importants zones vitivinícoles. En aquests espais es concentren bona part de la producció de la denominació d'origen Empordà.
- Presència de petits nuclis de població d'origen medieval, agrupats al voltant de l'església parroquial.
- El corredor d'infraestructures format pel TAV, l'N-II, l'AP-7 i la MAT (soterrada), travessa els Aspres.
- Les construccions de pedra seca pròpies de l'espai agrícola.
- La combinació entre boscos i conreus de vinya i olivera que colonitzen un territori de relleu ondulat.
- Gran quantitat de monuments megalítics dispersos pel territori.

 Mirador

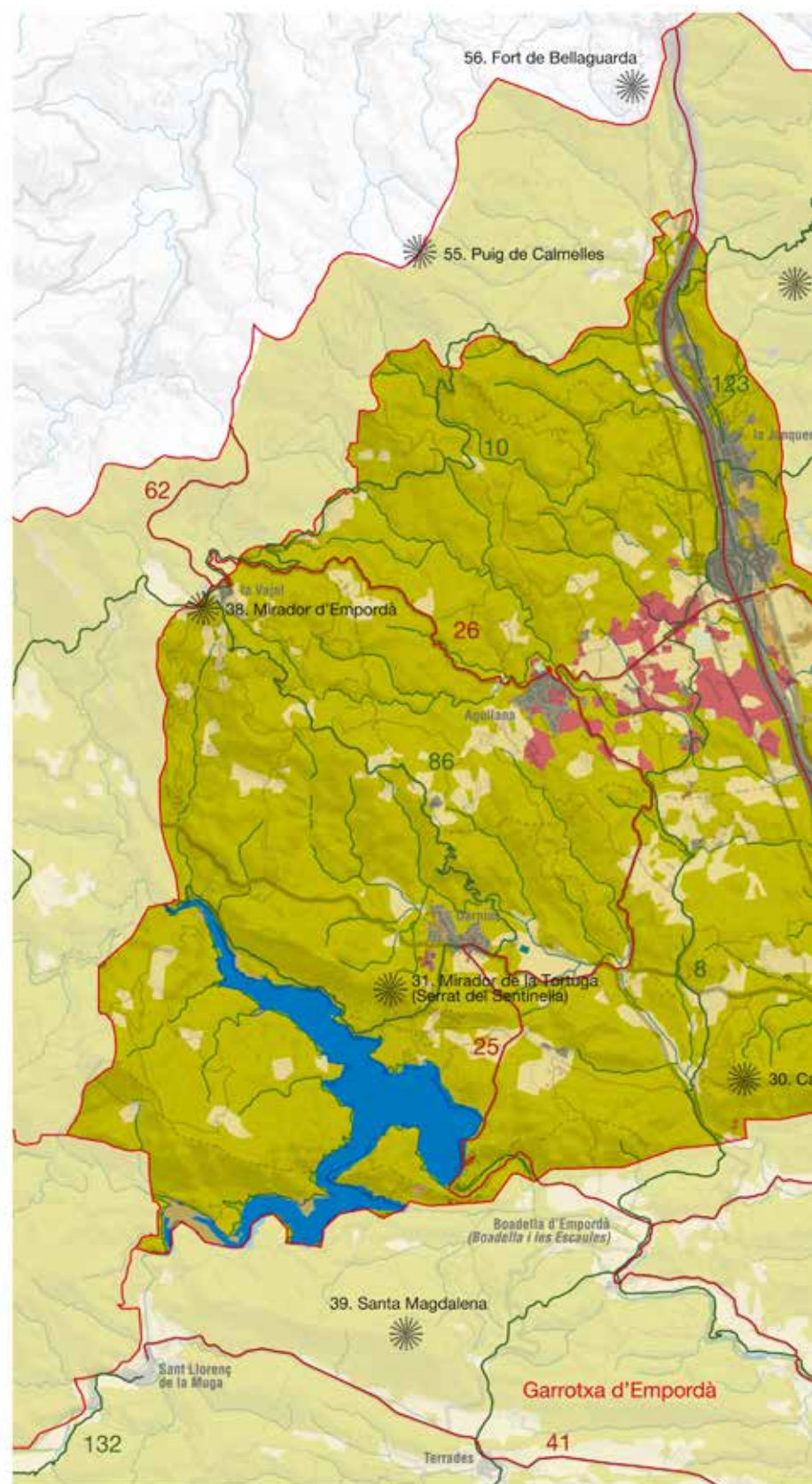
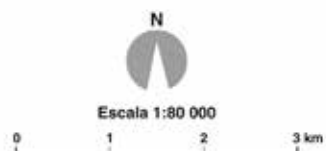
— Itinerari motoritzat

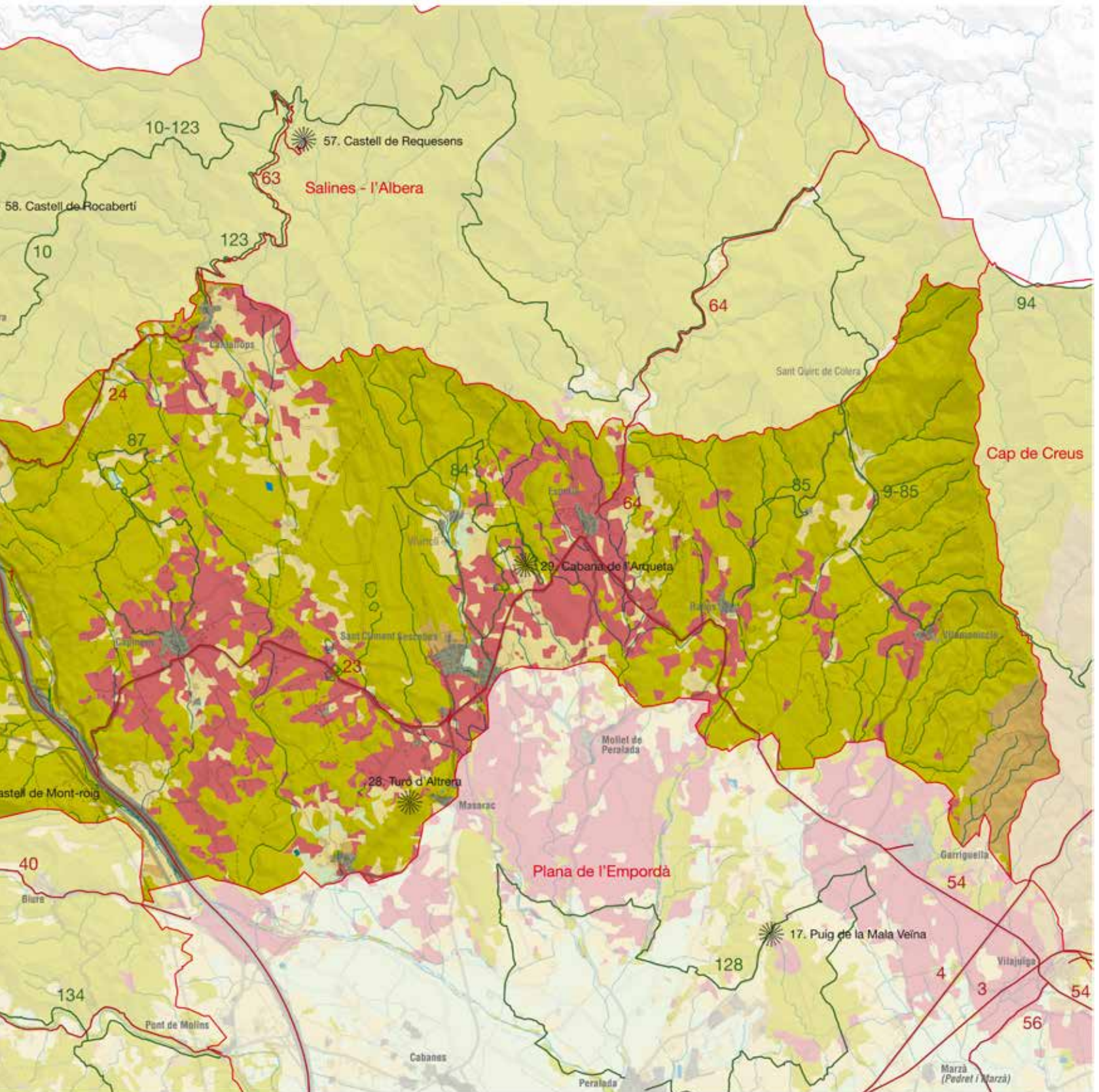
- 1 AP-7
- 23 N-II - Garriguella
- 24 N-II - Cantallops
- 25 Agullana - Boadella
- 26 N-II - la Vajol
- 64 Espolla - Coll de Banyuls

— Itinerari no motoritzat

- 8 GR-2
- 10 GR-11
- 84 Sant Climent (monuments megalítics)
- 85 Rabós - Sant Quirze de Colera - Vilamaniscle
- 86 la Vajol - Darnius - Pantà de Boadella
- 87 Capmany - Estanys de Canadal
- 123 Ruta de Carles Bosch de la Trinxeria

304

Organització i dinàmica actual del paisatge

Els Aspres s'estenen en una àrea de transició situada entre la plana de l'Empordà i les serres de les Salines i l'Albera, al nord de la comarca de l'Alt Empordà. El relleu està constituït per un conjunt de serres baixes, entre els 300 i els 500 metres d'altitud, entre les quals s'estenen planes i valls, obertes pels rius, torrents i rieres que tenen les seves capçaleres en els relleus de les Salines o de l'Albera.

La tramuntana és un element climàtic característic del paisatge dels Aspres. El seu efecte sobre el paisatge es manifesta de forma indirecta a causa de la sequedat que provoca en els boscos i els camps de conreu, amb el resultat d'un paisatge de caràcter més sec que el que hi correspondria pel règim de precipitacions existent.

En el paisatge actual dels Aspres destaca l'extensa ocupació que té la vegetació espontània, amb una distinció clara entre boscos i bosquines i prats. A força distància, l'espai agrícola és el segon àmbit que caracteritza el paisatge dels Aspres, amb zones de vinya i conreus herbacis de secà. Cal destacar que bona part d'aquesta unitat va patir un important incendi l'estiu del 2012, que ha variat sensiblement l'espai forestal, especialment pel que fa a la vegetació espontània, que malgrat tot, és la que es recupera més ràpidament.

306

La distribució d'espais agrícoles i forestals no és homogènia. A l'oest del Llobregat hi ha un domini bastant aclaparador del bosc d'escleròfil·les, específicament de sureres o boscos mixts de sureres i alzines, amb sotabosc format per espècies pròpies de l'alzinar. En general, aquestes formacions se situen sobre substrats silícis, fins a uns 400 metres d'altitud i solen ocupar vessants poc accessibles, i per tant no gaire pertorbats. Hi ha els exemples més representatius a l'oest de l'eix definit pels nuclis urbans d'Agullana i de Darnius.

Regeneració del bosc a prop de Darnius després del devastador incendi de l'any 2012. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

Als Aspres del sector occidental el sòl agrícola se circumscriu, bàsicament, a la plana que s'obre a l'est d'Agullana i que, en suau pendent, descendeix fins a la Jonquera, mentre que els replans agrícoles de la zona de Bosquerós (Capmany) i la perifèria de Darnius són molt més reduïts. Els espais oberts són escassos, excepte la gran làmina d'aigua que ha dibuixat la presa de Boadella.

Als Aspres del sector oriental, el paisatge té unes característiques sensiblement diferents. Els boscos hi són molt menys presents i en el seu lloc prenen protagonisme les bosquines i prats, que guanyen presència als municipis de Rabós i Vilamaniscle. La brolla d'estepes i brucs és la formació arbustiva més abundant. Hi ha altres tipus de formacions menys presents, com les timonedes de tomaní. Aquest tipus de formació es presenta al nord-oest del campament militar de Sant Climent Sescebes. Completen el paisatge vegetal alguns prats de pastura, com els existents a la vall de Sant Quirze de Colera o a les proximitats dels aiguamolls endorreics.

Al voltant dels nuclis urbans, coincidint amb una topografia més plana, hi ha una major presència de terres cultivades. És un fet constatable sobretot cap al sud, a les zones més planeres. Són especialment significatives les superfícies agrícoles que s'estenen a redós de localitats com Capmany, Sant Climent Sescebes i Espolla. Els paisatges de la vinya en són el tret distintiu cabdal i, als pobles, els edificis cooperatius i cellers són la constatació arquitectònica del pes que té aquest conreu, adscrit a la denominació d'origen Empordà i plenament consolidat.

No hi falten els cereals i els olivets, aquests darrers sobretot a sectors més perifèrics dins la plana i també adscrits a la Denominació d'Origen Protegida Oli de l'Empordà. El mosaic agroforestal es manté i les planes, ben treballades, s'alternen amb els turons o serrats poblats per brolles o algun retall de bosc. Els espais agrícoles també es localitzen longitudinalment a les estretes planes riberenques com el Merdançà, la riera de Torrelles o la riera d'Anyet.

El creixement urbà ha mantingut, per regla general, uns perímetres ben definits, amb uns nuclis històrics que mantenen tota la seva personalitat, formats per habitatges de planta baixa i pis, amb façanes de pedra vista o arrebossades i coronats per teulades de teula àrab de dos aiguavessos. Les construccions més altives són els cloquers parroquials o alguna antiga torre o fortificació amb funció originàriament defensiva.

Un cas a part és el nucli de la Jonquera. El seu recinte del medieval baix, ampliat després a banda i banda del camí ral, s'ha vist del tot superat tant des d'un punt de vista físic com pel que fa a la tipologia edificatòria, amb blocs de pisos d'una certa alçada, i amb grans centres comercials, magatzems, aparcaments i benzineres. La funció de duana i d'aturada obligada expliquen aquest creixement, que va tenir algunes dates clau com l'any 1963, amb la inauguració de les noves duanes i de la circumval·lació de la carretera N-II i, l'any 1975, amb l'obertura de l'autopista. A l'actualitat és possible resseguir un bon nombre d'instal·lacions com les descrites al llarg de més de tres quilòmetres de l'N-II. El resultat de tot plegat és la consolidació d'un paisatge del tipus carretera aparador, sobretot a l'accés sud de la Jonquera, amb un fort impacte visual sobre l'entorn circumdant, augmentat per una intensa

La vall del Llobregat és el sector més transformat dels Aspres, sobretot a l'entorn de la Jonquera on hi coincideixen infraestructures de comunicacions, grans aparcaments i polgons comercials i logístics. Observatori del Paisatge

retolació comercial i publicitària. Des de la perspectiva urbanística, doncs, és previsible que les transformacions futures es concentrin a la Jonquera. La demanda implicarà la progressiva ocupació amb activitats logístiques i orientades als serveis per al transport de mercaderies dels plans situats al sud del seu nucli urbà, a la riba est del Llobregat.

La vall del Llobregat és, doncs, el sector més transformat. No tant pel creixement urbanístic, que queda circumscrit al cas de la Jonquera i rodalia, sinó pel fet que, transversalment, s'han emplaçat grans infraestructures de comunicacions: carretera N-II, autopista AP-7 i les vies del tren d'alta velocitat. El pas de grans vies de comunicació resseguint el Llobregat ha desfigurat el fons de vall amb la creació de terraplens, talussos i trinxeres, i, a més, en dificulta el seu paper de corredor biològic i paisatgístic entre les serres axials del Pirineu i la plana altempordanesa. La visualització paisatgística de la infraestructura és especialment intensa a l'alçada de la Jonquera, on la seva plataforma viària s'eixampla per encabir accessos que enllacen amb l'N-II, un peatge troncal i una gran àrea de servei. A més, cal sumar-hi la presència del TAV. La construcció de la plataforma per les vies no es va dissenyar pel fons de vall sinó pel seu vessant occidental. La grandària i morfologia d'una infraestructura rectilínia d'aquestes dimensions encaixa poc amb el patró paisatgístic preexistent.

Fora de l'eix del Llobregat les dinàmiques del paisatge tenen a veure amb les vicissituds que viu el sector primari. Als Aspres occidentals la progressió i la densificació de les masses boscoses és

una tendència indiscutible des de fa dècades. Els antics conreus que subsistien a les calmes muntanyenques gairebé han desaparegut i estan experimentant un procés de tancament i de conversió en masses forestals arbrades. A l'abandonament dels espais agrícoles marginals s'hi han de sumar les variacions en la manera d'explotar els recursos forestals. El suro és el producte més valorat i amb una qualitat reconeguda. Tot i que són moltes les suredes que encara són llevades, la seva superfície no és comparable a la que s'assolí a començament del segle xx. Una part important dels boscos resta sense gestió, i aquesta mala praxi se suma a l'escassa rendibilitat d'altres productes forestals com la llenya o la fusta. Les conseqüències de les tendències exposades s'observen amb les denses i ininterrompudes masses forestals que recobreixen els vessants secundaris de les Salines, a l'oest d'Agullana i Darnius. Malgrat aquesta situació, el manteniment dels aprofitaments suers s'apunta com una de les millors garanties de rendibilitat i de gestió de les masses. No obstant això, la no-existència de centres transformadors en origen dificulta el repte, així com el necessari reforçament dels vincles entre els habitants dels pobles, per una banda, i dels seus boscos, per l'altra.

Fora dels espais més planers i pròxims als nuclis urbans hi ha una tendència molt marcada a l'abandonament de les activitats agropecuàries. En són testimoni les antigues feixes sostingudes amb paret de pedra seca, en part ja esllavissades, i que ara són envaïdes per bosquines i brolles. A la progressió d'aquestes formacions vegetals també hi està contribuint la dràstica reducció de les cabanes ramaderes transhumants. Els sectors que tenen un ús com a

pastura cada cop són més minsos i fragmentats. Això no tan sols afecta a àrees de prats i herbassars sinó al sotabosc arbrat o fins i tot a les vinyes mateixes i als espais riberencs dels cursos fluvials. Paral·lelament, molts dels passos i camins que abans menaven cap a finques particulars i que eren utilitzats pel bestiar han quedat desdibuixats per la manca d'ús i per la progressió de la coberta forestal. Les dinàmiques anteriors amplifiquen les conseqüències dels incendis forestals, tal com es va poder comprovar en l'incendi de l'any 2012, afavorits per l'eixutesa que provoca un vent com la tramuntana i la seva intensitat. La fesomia del paisatge actual, sobretot al sector oriental, no s'entendria sense la freqüent incidència d'aquests focs.

Evolució històrica del paisatge

La presència humana mil·lenària ha deixat la seva petjada al paisatge dels Aspres tal com es manifesta ja amb els nombrosos monuments megalítics, alguns dels quals es remunten a més de cinc mil anys d'antiguitat. A partir de llavors, les comunitats pageses i ramaderes va construir dolmens i menhirs funeraris als vessants de les muntanyes de l'Albera, de la serra de Rodes i del cap de Creus. Són, doncs, més nombrosos al sector dels Aspres orientals i a la meitat septentrional. L'elecció dels Aspres sembla lògica si es té en compte que les planes immediates de l'Empordà i del Rosselló estaven ocupades per grans extensions d'aiguamolls. Alguns d'aquests monuments són els menhirs de Santa Fe, de la Murtra, dels Palaus o de Mas Noguers i els dolmens del Quer Afumat, de Mas Baleta o de Mas Puig de Caneres, entre altres.

308

Les troballes d'època romana són escasses. La unitat era travessada per la Via Augusta, seguint un traçat molt similar al de l'actual carretera N-II i al de l'autopista AP-7, amb punts de parada i avituallament a peu de via, a *mansiones* com *Deciana*, a l'alçada de la Jonquera. També hi ha documentada una segona via romana transpirinenca pel coll de Banyuls. Els vestigis de la vil·la alto imperial de Vilartolí, a Sant Climent Sescebes, testimonien, així mateix, l'explotació agrícola d'una part del territori a partir de la trilogia mediterrània de secà (vinya, olivera i blat).

L'estructura del poblament dels Aspres va arrelar al llarg de l'edat mitjana per la consagració de nous temples parroquials que activaren la conformació de petits nuclis urbans al seu voltant, per la presència d'alguna fortificació senyorial, per l'agrupació d'un conjunt de masos o per l'existència d'una cruïlla de comunicacions. La fesomia d'aquests nuclis urbans sobreviu, sovint sense grans alteracions, com a tret definitori del paisatge urbà actual. Els edificis que més sobresurten són grans esglésies, sovint fortificades i d'origen romànic, a més d'alguna construcció defensiva o petit castell.

A Capmany l'estructura descrita és evident, amb una plaça del Fort, centre del recinte emmurallat i amb una església parroquial romànica documentada ja el 1062. No menys sobresortint, arquitectònicament, és l'església parroquial de Rabós, també fortificada, i documentada el 884. El poble de Darnius va créixer al voltant de l'església romànica de Santa Maria de Darnius. A Agu-

El poble de Darnius va néixer al voltant de l'església de Santa Maria, fet que encara és evident en l'estructura de les cases que envolten el temple. Observatori del Paisatge

llana també trobem la notable església romànica de Santa Maria, amb la seva espadanya, enquadra el conjunt de la població. A la Jonquera, una nova església, del segle XIV, construïda a tocar del vell camí transpirinenca vers el Rosselló, possibilità la formació d'un nucli urbà d'estructura lineal al llarg de la via. Al costat dels nuclis principals n'hi hagué d'altres de més secundaris i rurals com l'Estrada (Agullana), Vilartolí (Sant Climent Sescebes) o Delfià (Rabós). En el procés de poblament també hi tingueren a veure antics monestirs com el de Sant Quirze de Colera (s. X).

Ja sigui des dels emergents nuclis urbans o des dels nombrosos masos disseminats, les principals transformacions que visqué el paisatge dels Aspres durant l'edat moderna estigueren relacionades amb el sector agrari, que va ser el mitjà de subsistència bàsic dels seus habitants. Al segle XVIII s'incrementaren les terres de conreu, amb produccions de vinya i d'olivera, gràcies a la demanda d'aquest tipus de producte per part d'una societat en expansió demogràfica i econòmica. Al llarg d'aquest segle els nuclis urbans augmentaren el seu perímetre i van superar definitivament els closos fortificats medievals.

Fou també al segle XVIII quan la manufactura del suro s'afermà i quan començaren a proliferar petits tallers tapers a Darnius, a Agullana i a la Jonquera, principalment. D'aleshores ençà les masses forestals d'alzina surera es van veure afavorides en detriment d'altres espècies arbòries, fins i tot en ambients allunyats del seu espai òptim. L'explotació forestal d'espècies com el roure i l'alzina es van sotmetre a diverses regulacions governamentals per tal de garantir el proveïment de fusta al sector naval i armamentístic. Les ordenances disposaven que la Reial Farga de Sant Sebastià (Sant Llorenç de la Muga) disposés de tot el carbó vegetal que requerís per al seu funcionament. Boscos com els de Darnius van rebre l'afectació directa d'aquesta normativa.

Les bones perspectives de rendiment dels boscos, fonamentalment de les suredes, no només incidí sobre el paisatge forestal, sinó que deixà la seva empremta als nuclis urbans. Agullana és

un dels municipis on l'expansió fou més notable, amb l'erecció de grans edificis de dues i tres plantes, i baixos aptes per a la instal·lació d'indústries, a més de diversos edificis modernistes i dels acabats viaris.

Al segle XIX nous esdeveniments incidiren en el paisatge dels Aspres. El més significatiu tingué a veure amb la plaga de fil·loxera, que afectà les vinyes. Durant l'interval que es va produir entre el moment que l'insecte va arribar a Europa (1863) i el moment en què va penetrar a Catalunya (1879), l'expansió del sector i la plantació de noves vinyes fou extraordinària. N'és clara la tendència als municipis dels Aspres orientals a la dècada de 1870 a 1879, quan el veí mercat francès queda desatès per l'afectació de la malura. No obstant això, el 1879 la plaga travessà el Pirineu. Rabós fou el primer poble de tot Catalunya on es documentà la seva presència. A Capmany el 1881 quedaren destruïdes la totalitat de les 637 ha de vinya que tenia el municipi. Tot i que part de la vinya es tornà a recuperar amb ceps americans, la demanda va quedar lluny dels nivells anteriors, de manera que moltes de les antigues feixes no es tornaren a conrear i en disminuï la producció. En indrets com Darnius, moltes vinyes foren substituïdes per suredes.

Al segle XX els fets que incidiren en el canvi del paisatge dels Aspres tingueren a veure amb dinàmiques estructurals, com la pèrdua de la rendibilitat de les activitats forestals (com el carboneig o la llenya) o de part de la producció agrícola. Com a conseqüència, els boscos van anar guanyant en extensió i es van densificar; i, per la seva banda, les zones de conreus dels replans muntanyosos (les terres més marginals i inaccessibles) es van abandonar. La incidència d'alguns fenòmens puntuals, com l'onada de fred de 1956, accentuaren la dinàmica anterior. En aquest cas l'onada de fred provocà l'arrencada o abandonament d'una part de les oliveres. El seu espai fou ocupat per garrigues, brolles i, en darrer terme, boscos.

S'han d'afegir encara altres elements importants en la transformació del paisatge. Primerament, la construcció de l'embassament de Boadella, entre 1959 i 1969, que inundà la part inferior de la vall de l'Arnera i del paratge conegut amb el nom de Muga Torta (3,4 km² inundats). En segon lloc, a mitjan dècada de 1970, la construcció del tram de l'autopista AP-7 comprès entre Figueres i la frontera amb França, la qual ressegueix la vall del riu Llobregat en paral·lel a la carretera N-II.

Un fenomen recurrent a partir de la dècada de 1970 van ser els incendis forestals, que van anar alterant el paisatge d'àmplies zones, especialment al sector oriental dels Aspres, on la menor pluviositat i l'efecte de ressecament i la força del vent de tramuntana es deixen sentir d'una manera més marcada. Per la seva magnitud devastadora cal fer esment de l'incendi de mitjan mes de juliol de 1986 que, amb 15.949 ha, cremà bona part dels vessants inferiors de l'Albera i penetrà de ple als Aspres. El fet que una porció substancial de les masses forestals arbrades fossin suredes ajudà a la recuperació posterior de la zona. No obstant això, els efectes d'aquest i d'altres incendis són encara perceptibles sobre el paisatge actual.

Tot i que de manera més puntual, no s'han d'obviar altres actuacions com l'establiment, a la dècada de 1950, del campament

militar de Sant Climent Sescebes, amb unes dimensions d'unes 30 ha, superior a la del nucli urbà del mateix poble. A la superfície del campament cal sumar-hi, a més, la superfície del camp de tir annex.

Expressió artística del paisatge

El paisatge dels Aspres ha esperonat diversos escrits literaris que evoquen els seus valors, a partir d'experiències vitals, de records, de les emocions de visites fugisseres o per les transformacions viscudes. En alguns casos no són més que breus descripcions emmarcades en textos molt més llargs. En serien exemples, Joan Guillaumet, a *Coses i gent de l'Empordà* (1984), amb una descripció sobre el poble d'Agullana; també la de Josep M. Gironella, a *Un home* (1980), amb quelcom de semblant al cas de Darnius, o d'en Manuel Ibàñez d'Escofet, amb nombroses referències a Capmany.

Carles Bosch de la Trinxeria, a la darrereria del segle XIX acaba la novel·la *L'hereu Noradell* (1986), inspirada en el món rural de l'Albera i rodalia i dels estralls de la fil·loxera, que coneix de primera mà. N'és una bona mostra la descripció de trets tan identificatius com les vinyes, les parets de pedra seca i la tramuntana de Rabós i d'Espolla:

“En efecte, les vinyes d'aquells terrenos granito-esquistosos, situades en les serres que formen les estribacions del baix Pirineu, sostingudes per parets de pedra seca, escalonades, per evitar l'arrestre de les terres en temps d'aiguats, es troben a recés de la tramuntana; lo sol hi cau a plom, i pel juliol i agost, pedres i terrosses cremen. També, quina vegetació més verda i ufana! La vinya s'hi complau; lo seu toriam s'entrellaça d'un cep a l'altre i quan ve el setembre fa goig de veure la bonica raimada que porta cada cep.” (Bosch de la Trinxeria, 1986)

Per la seva banda, Carles Fages de Climent, en composicions com *La fada de Darnius*, la naturalesa és presentada com a locus amoenus que suggestiona l'autor amb l'ajuda de mites i llegendes:

“Com aquell temps de mites i faules
que l'esperver folgava amb les perdus,
brolla un diàleg de torrents i rius;
la tramuntana insufla les paraules.
Són instruments siringues i diaules
pels environs ombrívols de Darnius
amb roures d'ònix esponjats de nius.
Barrin el pas rescloses i candaules”
(Fages de Climent)

Amb un enfocament semblant Montserrat Vayreda (1924-2006) va escriure el poema “Agullana”.

Sobre l'exili al final de la Guerra Civil i quin era l'aspecte que oferien àrees com Agullana o la Jonquera, hi escrigueren autors com Jo-

sep M. Poblet, a *Els darrers temps de la Generalitat i la República* (1978), i Antoni Rovira i Virgili, a *Els darrers dies de la Catalunya Republicana* (1989). Més recent és l'obra d'Assumpta Montellà *El setè camió: El tresor perdut de la República* (2008).

Maria d'Abadal expressà, el 1963, el que representà per al microcosmos de la vall de l'Arnera la seva inundació per part de l'embassament de Boadella:

“Un llac submergirà tota aquesta fondalada; mai més els molins moldran, ni podrem fressar els corriols; els ponts no seran més petjats pels traginers; les cases s'aniran enrunant en el llot i tot de plantes boscanes perfumades ja no floriran més; tot ha de desaparèixer sota l'aigua i serà per als qui recordem amb il·lusió d'infants la vall d'Arnera, com un Paradís Perdut.” (Abadal, 1963)

A aquesta autora no li passà desapercebut el joc cromàtic que s'estableix entre les extenses suredes, per una banda, i les praderies del fons de vall, per l'altra. Avui, com llavors, als Aspres encara és factible copsar contrastos com aquest:

“Només aclucant els ulls, ja veig les muntanyes cobertes de suros de fullam verd-gris, amb la varietat de coloració dels troncs, segons els anys de les llevades [...] Aquestes muntanyes jo les veig amb les ulleres del passat, gegantines i feréstegues, contrastant la seva càlida espessor amb el verd fresc de les prades que rega l'aigua de l'Arnera.” (Abadal, 1963)

310

Quelcom de similar succeí en escrits com els del darniuenc Josep M. Delhom. Hi ha altres textos producte de ràpides transformacions en el paisatge, com les lligades als incendis forestals. Aquesta és la narrativa que feia Albert Juanola del gran incendi que assolà l'Albera i els Aspres el juliol de 1986:

“El fum envaeix el cel i el sol sembla com si afluqués els ulls, tot travessant-lo amb els seus raigs d'un vermell descolorit i depriment. A sota, les flamarades són cada vegada més grans i nombroses. Tot de pressa, el foc es menja brucs, gatoses, suros, pins, castanyers, xiprers, oliveres, vinyes, hortes, prats, pallisses, pals

El paisatge de les vinyes de la unitat Aspres ha estat font d'inspiració de diferents obres artístiques. Observatori del Paisatge

de línies telefòniques i de llum. Són com enormes teies ardents que dansen abrindades per la tramuntana.” (Juanola, 1986)

Les manifestacions de la música popular amb el paisatge dels Aspres com a *leitmotiv* són molt menys abundants. Així i tot, hi ha deu sardanes compostes sobre motius relacionats amb Agullana.

Valors en el paisatge

Els Aspres conserven elevats valors naturals i ecològics amb una dimensió paisatgística impressionant, malgrat que els grans espais d'interès natural que gaudeixen de protecció especial a l'Alt Empordà resten fora del seu perímetre (excepte un sector reduït del PNIN de l'Albera). Els extensos boscos, fonamentalment d'alzines i suros, cobreixen els vessants muntanyosos del sector occidental del territori, sobretot a l'oest de la diagonal compresa entre la Jonquera i el sud de Darnius. Aquestes forests són peces que potencien la connectivitat ecològica i paisatgística entre àrees molt diferenciades.

Els cursos fluvials secundaris que drenen, al sector occidental dels Aspres, els vessants de les Salines, i a l'oriental, la serra de l'Albera, són també eixos potencials de connectivitat ecològica i paisatgística entre la plana i la muntanya altempordaneses. En la majoria dels casos travessen els Aspres en la seva totalitat en un sentit nord-sud. Al sector oriental en serien bons exemples: la riera de Torrelles, la riera d'Anyet, l'Orlina o el Merdançà. Aquests cursos d'aigua avancen per zones que han estat afectades per incendis, per àrees de bosquines i brolles i entre zones agrícoles. Per tant, disposar d'uns eixos fluvials amb un bon grau de naturalització permetria reforçar la seva funció com a corredors.

El riu Llobregat, per la seva longitud i la seva posició central entre els dos sectors dels Aspres, esdevé, potencialment, una zona de connexió biològica i paisatgística entre el Pirineu axial de les Salines i l'Albera, per una banda, i la plana altempordanesa, per l'altra. No obstant això, el pas d'infraestructures de primer ordre resseguint les seves ribes compromet aquesta funció.

Un dels elements d'interès paisatgístic i ecològic que s'ha de citar dins dels Aspres és un conjunt de vint-i-dos petits estanys o basses: els estanys de Canadal, els estanys de Bell-lloc i els estanys de Sant Climent. Aquests estanys emmagatzemen aigua durant tot l'any o bé durant una llarga època que coincideix amb el període no estival. Formen la part central d'un terreny declinat pel qual no pot circular l'aigua de la pluja. A això se suma l'alimentació per aigua freàtica, amb el consegüent efecte d'oscil·lació de les aigües al llarg de l'any, que pot provocar en l'època estival la seva desaparició total o parcial per l'efecte de l'evaporació. La part més representativa dels estanys ha estat catalogada com a àrea PEIN, concretament els estanys de Canadal o de la Jonquera.

En l'extrem sud-oest, i en el límit amb les unitats de l'alta Garrotxa i de les Salines, s'inclou bona part de l'espai pertanyent al PEIN i conegut amb el nom de penya-segats de la Muga. Aquest espai, ubicat a la riba esquerra del barranc del Cau o del Rimal, dins el

terme de Sant Llorenç de la Muga, ofereix uns trets singulars dins el territori prepirinenc, ja que presenta un conjunt de penya-segats triàsics, constituïts bàsicament per conglomerats vermells. El principal interès és la singularitat botànica existent als afloraments, que determina un enclavament d'alt interès biogeogràfic.

En darrer terme, l'extrem oriental dels Aspres s'inclou dins els límits de l'àrea PEIN de l'Albera (vessants de la serra de la Baga d'en Ferran i vall de Sant Quirze de Colera). El sector de la vall de Sant Quirze de Colera pertany, a més a més, al Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera, que ha estat declarat reserva natural parcial per a la protecció de la tortuga mediterrània (585 ha).

La Xarxa Natura 2000 ha recollit tots aquests espais d'interès i els ha ampliat. Així, el perímetre de l'àrea de l'Albera s'ha eixamplat i baixa de cota fins a apropar-se als nuclis de Rabós, Espolla, els Vilars i Cantallops. També s'ha augmentat notablement l'àrea pertanyent als estanys de la Jonquera. Complementàriament s'inclou un espai nou designat amb el nom Riu Llobregat d'Empordà, amb 306,2 ha, a més de les ribes del riu de la Guilla i de la riera del Gou (fins al límit amb l'àrea compresa dins les Salines), trams del torrent Bosquerós i de la riera de Torrelles, així com la totalitat del riu Orlina.

Hi ha alguns peus arboris declarats per la Generalitat com a arbres monumentals. Es tracta dels suros de Mas Perxés i el Fadri (Agullana), el plàtan de Can Compte (Capmany), el plàtan d'en Massot (Darnius) i el Suratell (la Jonquera). No obstant això, hi ha altres peus que gaudeixen d'una certa popularitat a àmbit local com l'auró negre de la pedra dreta (Rabós), els àlbers de Sant Quirze de Colera, els castanyers de la font dels Monjos, el suro de la roca

del bolet (Agullana) o l'alzina de Can Batlle de l'Estepa (Agullana), entre altres.

Des d'una altra perspectiva, s'ha d'esmentar també la inclusió parcial de dues àrees d'interès geològic. D'una banda, la geozona serra de Mont-roig i encavalcament de Biure i, per l'altra, la geozona Boadella-la Salut de Terrades.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits al Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: Garrotxa d'Empordà (sector septentrional); plans al·luvials de la Muga; Garrotxa d'Empordà (sector meridional); capçalera del riu Llobregat i Sant Julià dels Torts; plans al·luvials del riu Llobregat; serra Blanca-el Bosquerós; Aspres de l'Albera i Aspres de l'Orlina.

Un dels principals valors estètics és el de la combinació que s'observa, sobretot a les planes ondulades, entre els retalls forestals arbrats, els conreus d'oliveres i els de les vinyes. D'altra banda, en els vinyers, el canvi de les estacions també comporta una profunda transformació en l'aspecte que ofereixen. En la mesura que avança la primavera i l'estiu, la verdor intensa dels pàmpols confereix a la vinya un aspecte de bosquina domesticada que esdevé verger quan els fruits fineixen la seva maduració, just abans de la verema. Al pic de l'hivern, contràriament, d'aquelles bosquines tan sols resten com a testimoni els peus despallats i recargolats dels ceps. Si abans el que dominava en el paisatge era la ufana del vegetal, ara el protagonisme el pren el terrós dels camps. És un efecte especialment visible a redós de pobles com Capmany o Espolla.

Des del mirador de la Cabana d'Arqueta es pot observar la combinació entre els retalls forestals arbrats, els conreus d'oliveres i els conreus de les vinyes que representa el principal valor estètic d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

El domini de l'horizontalitat es trenca quan els camps són flanquejats pels cursos fluvials tributaris del Llobregat, delimitats alhora per sanefes de vegetació arbòria de ribera, a voltes ben constituïda. Això també succeeix amb els paravents formats per fileres de xiprers construïts expressament per a atenuar els efectes de la tramuntana, tot i que no és una de les zones de les Comarques Gironines on abundin més.

Un efecte estètic significatiu és el que produeix l'embassament de Boadella en relació amb el seu entorn. La presa sobre la Muga ha creat una làmina d'aigua de 3,4 km² de superfície i 21 km de perímetre quan el nivell és màxim. La manera com aquesta extensa làmina d'aigua interactua amb els voltants, des d'una perspectiva paisatgística, és molt diversa en funció de les circumstàncies. Amb el nivell màxim, l'efecte és el d'un gran estany cenyit per una zona muntanyosa de cingleres i forestal, amb múltiples entrants i sortints, fins i tot rocallosos, especialment a paratges com el de la Muga Torta. Els colors de les seves aigües varien en funció de l'estat del cel i de les masses boscoses de les ribes. Quan la tramuntana és intensa i l'embassament es troba molt ple, l'aigua s'altera notablement; en els episodis en què el vent bat més fort són ben visibles núvols de diversos metres formats per milers de petites gotes que poden superar la paret de la presa. No menys espectacular és l'obertura de comportes o dels desguassos de fons per a regular grans avingudes o mugades. Contràriament, quan l'embassament té poca aigua, la percepció és una altra, amb una orografia que ha estat desprotegida de la seva cobertura, amb un terreny nu que contrasta amb els dels verds intensos de les àrees forestals on mai no arriba la inundació.

312

Des del punt de vista geològic el procés de meteorització del granit sovint origina formacions arrodonides prou singulars o petits caos de boles, alguns dels quals donen peu a toponímia centenària com la roca Cagalera a Capmany, citada ja el 1331. L'efecte d'aquestes petites formes del modelat granític és, en certa mesura, semblant al produït per alguns grans megàlits situats en entorns rocallosos.

El pas del riu Llobregat pel nucli històric de la Jonquera origina una composició paisatgística prou representativa. Aquí el riu es combina amb el pont i amb les façanes de diversos colors que s'hi aboquen des d'una riba, mentre que a l'altra s'estén un passeig flanquejat per plàtans. Igualment es pot anomenar el recinte murallat de Capmany del qual sobresurten les torres i el campanar d'espada de l'església parroquial de Santa Àgata, cobert amb una teulada de dos aiguavessos.

Estèticament també sobresurt el conjunt d'assentaments de petita dimensió, de tons ocres i amb el campanar com a element més destacat. Aquests nuclis imbriquen en una matriu agroforestal caracteritzada pels conreus de vinya i olivera estructurada, en part, per murs de pedra seca, intercalats amb petites bosquines. Els nuclis de Campmany, Sant Climent Sescebes, Espolla, Mollet de Peralada, Cantallops, Rabós i Vilamaniscle, entre altres, formen part d'aquesta tipologia d'assentament. D'altra banda, s'atribueix certa rellevància estètica i paisatgística a la carretera entre Garriguella i Capmany (GI-602 i GI-603), ja que segueix el trajecte històric entre les dues poblacions, adaptant-se a les particularitats del terreny i passant per altres nuclis, com Espolla, Rabós i Sant Climent Sescebes.

Són diversos els elements dels Aspres que apleguen diferents valors històrics. Pel que fa al patrimoni construït, els nuclis de les poblacions, presidits per esglésies parroquials d'origen mil·lenari, per fortificacions o per la barreja d'ambdues són el testimoni d'un ric paisatge urbà. Això és constatable, sobretot, a Capmany, Darnius, Agullana, Rabós, la Jonquera i Cantallops. En algunes d'aquestes poblacions, a les trames urbanes se superposen processos successius en el temps que, sumats, permeten entendre el que ha arribat fins a l'actualitat. En el cas de Darnius, al nucli medieval circular, originàriament emmurallat a redós de l'església, s'afegeix un llarg raval a banda i banda del camí que hi menava des de Figueres. No es pot oblidar el monestir romànic de Sant Quirze de Colera, emplaçat al centre de la seva solitària vall, que fou cabdal per a consolidar el poblament a l'inici del segon mil·lenni.

Pel que fa al poblament, si hi ha un testimoni històric que imprimeixi personalitat al paisatge dels Aspres, és el dels nombrosos monuments megalítics que confirmen la presència humana d'ençà de fa cinc mil anys. Aquestes arquitectures aprofiten la roca de l'entorn, ja sigui granit, gneis, esquists o pissarres. De fet, és la primera utilització de la roca de l'indret que, en sectors aturonats, també prendrà forma de parets de pedra seca per a aixecar feixes o per a la construcció de barraques.

Des de la perspectiva històrica, els usos vinculats als aprofitaments agroforestals també tenen les seves manifestacions tant a les àrees de muntanya com a les parts més baixes. A les àrees de muntanya l'extracció del suro modificà l'aspecte de les masses forestals, tot afavorint l'alzina surera, la pràctica de neteges selectives i la recollida de la part inferior de les escorces. A més a més, també va tenir la seva traducció a nuclis com Agullana, Darnius o la Jonquera, on va afavorir l'aparició de tallers i un consegüent creixement demogràfic i urbanístic.

A la plana, l'expansió de la vinya és l'ús principal que ha modificat el paisatge, sobretot a redós dels pobles del sector oriental i a les àrees de pendents menys pronunciades compreses entre els turons. La construcció de cooperatives i cellers és el principal efecte directe de l'expansió vitivinícola dels segles XVIII i XIX. El celler Santamaria (s. XVII), la cava antiga del celler Oliveda (ambdós a Capmany) o el celler cooperatiu d'Espolla, projectat per l'arquitecte figuerenc Pelai Martínez i fundat el 1931, són alguns dels edificis més notables.

Altres elements no aliens a la dimensió històrica són aquells vinculats amb determinats fets bèl·lics, més encara en una zona propera a la frontera amb França i amb una via de comunicacions de primer ordre. Alguns vestigis de guerra són les fortificacions existents a la perifèria de la Jonquera, l'antiga fàbrica reial de munició de Sant Sebastià, actualment submergida sota les aigües del pantà de Boadella, o el castell de Mont-roig.

Molt més recent en el record quedaran les repercussions de la Guerra Civil (1936-1939), com és el cas dels vestigis defensius de la línia P (Pirineus), amb alguns búnquers i trinxeres aixecades pel nou règim per a fer front a la possible invasió des de França.

La fesomia del paisatge agroforestal que ha arribat a l'actualitat no s'entendria sense els valors productius, ja sigui dels boscos o

El castell de Mont-roig, pràcticament en ruïnes, és una de les construccions defensives d'aquest paisatge de frontera. Observatori del Paisatge

dels conreus. Al sector més muntanyós les suredes han estat treballades, sobretot des del final del segle XVIII. Tot i que es continua extraient el suro, la intensa vinculació que hi va haver en el passat entre els habitants dels Aspres i els seus boscos s'ha diluït, per la qual cosa la pela dels boscos ha esdevingut una activitat actualment en declivi, i la pràctica totalitat de tallers tapers han tancat. L'altra gran activitat productiva amb una plasmació marcada en el paisatge és la de la vinya. Bona part dels Aspres pertany a la zona vitivinícola amb denominació d'origen Empordà, produït per les cooperatives vinícoles a Rabós, Espolla, Vilamaniscle, Sant Climent Sescebes, Capmany i Masarac. A part de les cooperatives, cal afegir-hi els cellers particulars i que a localitats com Capmany, amb un total de nou, són un element que reflecteix el dinamisme i l'arrelament del sector.

La superfície dedicada al cultiu de l'olivera ha permès el desenvolupament d'un sector productor d'oli, que pertany a la Denominació d'Origen Protegida Oli de l'Empordà.

Altres valors productius des de la perspectiva agrària, encara que d'una rellevància molt inferior, són els relacionats amb la ramaderia. L'existència de vells corrals, sobretot a les valls més properes als vessants de l'Albera, són vestigis d'una activitat vinguda a menys i amb una implantació més marginal que dècades enrere.

L'existència d'un entorn amb valors patrimonials reconeguts (com la concentració de megàlits) i la proximitat d'altres espais igualment suggestius com el massís de l'Albera, el cap de Creus o els aiguamolls de l'Empordà fa que als darrers anys s'hagin incrementat les activitats lligades al turisme, traduïdes en la presència de diversos allotjaments de turisme rural. Complementàriament, l'existència de l'embassament de Boadella ha estimulat l'eclosió de diverses activitats turístiques i recreatives a les seves ribes: un club nàutic per a embarcacions sense motor, pesca esportiva (amb el corresponent vedat de pesca), club de tennis, així com iniciatives pròpies del turisme actiu i d'aventura.

Lligat amb l'excursionisme, la inclusió de la zona dins el projecte de senyalització de camins i d'itineraris conegut com a Itinerània ha permès ampliar la xarxa de recorreguts marcats que facilita la descoberta, a peu, de molts dels paratges i paisatges que caracteritzen la unitat.

Els valors socials del paisatge estan íntimament lligats a la història i l'economia tradicional. Hi ha algunes col·leccions i exposicions museïtzades que pretenen apropar les activitats tradicionals i la valoració de l'entorn tant a la població local com als visitants. Un exemple és el petit museu de la família Santamaria en una de les dependències del seu celler de Capmany. S'hi exposen estris relacionats amb l'elaboració del vi i informació i documents sobre l'època de la fil·loxera. A la Jonquera, al casal de can Laporta, hi ha el centre d'interpretació de l'Albera, amb plafons explicatius sobre activitats tradicionals com la vinya o la pela del suro. També a la Jonquera s'ubica el Museu de l'Exili, on es pot aprofundir, d'una manera didàctica, en la coneixença del que suposà l'exili de la Guerra Civil però també d'altres exilis produïts arreu del món.

Els valors simbòlics i identitaris són especialment importants. L'existència de contes, de llegendes o d'històries que s'han creat a partir d'un fet real proliferen en un àmbit on els monuments megalítics, els paratges boscosos i els cursos d'aigua són força abundants. Aquest tipus de relats tenen també com a eix central alguns esdeveniments històrics vinculats amb les guerres protagonitzades pels francesos, el contraban, els bandolers (o trabucaires), els carlins o amb construccions prou suggestives com esglésies o ponts. Les llegendes més importants estan lligades al monestir de Sant Quirze de Colera i als seus monjos o al castell de Capmany. També n'hi ha de vinculades a la forma o la posició que tenen menhirs i dolmens. Algunes d'aquestes han estat recollides pel folklorista Joan Amades.

El castell de Mont-roig té també una important càrrega simbòlica, vinculada en part a les diverses guerres amb els francesos. En acabar la Guerra Civil Espanyola, es produí així mateix un massiu desplaçament de població cap a l'exili. Alguns masos, punts de la mateixa carretera cap a França i passos secundaris tenen una important càrrega simbòlica per aquest fet. És el cas de can Descals, el mas Perxers o can Barris.

Algunes activitats i oficis perfectament identificables amb els Aspres i el seu medi són els dels carboners, els traginers, els llevaires, els burricaires, els tapers (treball del suro), els paredaires i barracaires (parets de pedra seca), els peguers, els rabassaires o els tofoners.

Algunes festes i tradicions associades als cicles de determinades produccions, com la verema o l'elaboració d'oli, tenen també una important càrrega simbòlica. És el cas de la fira de l'oli i de l'olivera que cada any es prepara a Espolla o la fira "Avajonera" de productes naturals i artesans, a la Vajol. A Capmany hi ha la festa de la verema a la segona quinzena de setembre.

Les construccions religioses més rellevants de la unitat daten de l'edat mitjana. El més rellevant és el conjunt monàstic de Sant Quirze de Colera, al bell mig de la seva vall, on destaca el temple de

planta basilical construït al segle XI. És tot un referent constructiu i paisatgístic de la unitat. També són especialment remarcables els temples parroquials romànics d'Agullana i de Darnius i, en menors mesura, el de Rabós d'Empordà. Complementàriament, com a mostra de la religiositat popular, a la qual se suma la tradició i la component d'acte lúdic, se celebren alguns aplecs molt arrelats a capelles i ermites, com el de l'ermita de Santa Eugènia (Agulla), el de la Mare de Déu del Camp (Garriguella) o el de Sant Esteve del Llop (Darnius).

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Es poden fer diverses rutes pedestres per a aprofundir de manera distesa en el paisatge característic dels Aspres. D'una banda, es troba l'itinerari transpirinenc de gran recorregut GR-11 (itinerari 10), que avança per les cotes més elevades i forestals dels Aspres, connectant la Jonquera amb la Vajol. És més interessant, en aquest àmbit, el GR-2 (8), que parteix de la Jonquera i passa a tocar del castell de Mont-roig, creuant tot el sector occidental de la unitat de nord a sud.

Es destaquen quatre itineraris de caràcter local que permeten descobrir les diferents característiques que ofereix la unitat. Començant d'est a oest, el primer enllaça Vilamaniscle amb Sant Quirze de Colera mitjançant el GR-11, i en tornar enrere es desvia a mà dreta per visitar Sant Quirze de Colera i finalitzar a Rabós (85). És una zona on es poden observar els murs de pedra seca i el patró característic dels assentaments dels Aspres, com Vilamaniscle i els seus entorns de vinyes i fruiters de secà.

Des de Sant Climent Sescebes surt la següent ruta, que forma part de la proposta d'itineraris megalítics (84) de la Generalitat, i que permet observar monuments megalítics com la Cabana Arqueta, els dòlmens Prat Tancat, Tires Llargues o de Gutina; i els menhirs de la Murtra i de Vilartoli.

Una altra ruta circular, ara des de Capmany, passa per la plana que porta fins als estanys de Canadal (87). També és interessant acostar-se fins al dolmen del Querafumat i el dolmen de Mas Baleta. Tant aquest itinerari com l'anterior avancen per extensions considerables de fruiters de secà, que modelen paisatgísticament els pobles d'aquesta zona, conferint-los una singularitat pròpia.

Finalment, l'itinerari més occidental aporta la visió més forestal i muntanyenca de la unitat, quan és a tocar de la veïna Salines - l'Albera. Enllaça la Vajol amb Darnius i el pantà de Boadella (86), que el recorre per la riba nord, amb l'esplèndid paisatge que la làmina d'aigua ofereix en contrast amb els cims muntanyencs de la zona.

Una altra manera d'endinsar-se en el paisatge dels Aspres és a través de la xarxa de carreteres locals, des d'on és possible fer-se una idea prou aproximada dels seus trets distintius. La combinació de les carreteres GI-602 i GI-603 forma un itinerari que uneix la carretera N-II/A-2 amb Garriguella (23), tot travessant diversos municipis i nuclis. Seguint aquest itinerari es passa per Capmany,

Sant Climent Sescebes, Espolla i Rabós, amb l'opció d'arribar per una pista fins a Vilamaniscle. A part de possibilitar la visita dels seus nuclis històrics, la carretera solca els diversos plans ondulats conreats bàsicament de vinyes i oliveres, que constitueixen el patró d'assentaments d'aquesta zona.

Al nord, una altra carretera local, la GI-601, permet assolir el poble de Cantallops (24) en poc més de cinc quilòmetres, partint des de l'N-II/A-2, abans d'arribar a la Jonquera. Aquesta mateixa carretera passa a tocar dels estanys de Canadal, inclosos al PEIN de l'Albera.

Un altre itinerari de la zona nord, i que parteix del mateix punt de l'N-II, arriba a Agullana per mitjà de la GI-500 i a la Vajol amb la GI-501 (26). Aquest recorregut creua la petita plana agrícola estesa entre Agullana i la Jonquera per passar a ambients bàsicament forestals entre Agullana i la Vajol. La carretera ascendeix des dels 90 m d'altitud de la vall del Llobregat, als 160 m d'Agullana i als 520 m de la Vajol.

Des d'Agullana un enllaç permet arribar fins a Darnius (GI-504 i GI-502) i guanyar la coronació de la presa de Boadella (25), si se segueix la carretera entre Darnius i Boadella. És especialment recomanable aquest darrer tram de l'itinerari que s'apropa fins als relleus més fracturats on s'ubica l'embassament. El traçat voreja la vall de l'Arnera, ara inundada, i atansa al visitant ben a prop de la vasta làmina d'aigua, sobretot quan el seu nivell és màxim. Superada la presa, la carretera segueix el congost que descriu la Muga aigües avall.

Pel que fa als miradors sobre els Aspres i els seus entorns es poden ressenyar el de la serra d'Altrera (mirador 28) i el turó del dolmen de la Cabana Arqueta (29), situats a la zona més meridional i des d'on es poden observar les àrees agrícoles i els nuclis propers; el castell de Mont-roig (30) que contempla tant la vall de la Muga com la del Llobregat; el de la Tortuga - serrat del Sentinella (31),

El mirador del Serrat del Sentinella permet observar el pantà de Boadella. Observatori del Paisatge

situat al pantà de Boadella; el mirador d'Empordà (38), que ofereix les panoràmiques més obertes dels Pirineus, el conjunt dels Aspres i l'Empordà, ja que se situa a la zona més muntanyosa de l'àmbit; o, entre altres de menys importància, la torre de Carmenxel a la Jonquera.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- La fragmentació paisatgística i territorial causada per algunes infraestructures de transport de grans dimensions que afavoreix l'aïllament dels espais naturals.
- L'abandonament dels espais agrícoles més perifèrics i marginals.
- La creació de paisatges periurbans, especialment a la Jonquera, mancats de criteris d'ordenació i d'integració paisatgística, amb zones de frontera entre el continu urbà i l'espai rural, convertides en vies que sovint serveixen d'aparador comercial i d'oferta de serveis.
- La referència visual paisatgística més percebuda dels Aspres, que és la de la rodalia de la Jonquera i l'eix del Llobregat, coincideix amb l'àrea que presenta una major degradació des d'aquest punt de vista.

Amenaces

- Els paisatges de l'olivera i els cereals estan sotmesos a la dependència de les subvencions provinents de la política agrària comuna (PAC), que fan necessària l'adopció de mesures per a mantenir la integritat territorial d'aquests paisatges.
- La desaparició dels prats i herbassars i la seva absorció per les bosquines i brolles condueix a un augment del risc d'incendi forestal. Això també té la seva incidència sobre elements amb valor històric, com són les construccions de pedra seca i les construccions megalítiques.

Fortaleses

- Un escàs grau d'urbanització a la major part del territori, que ha afavorit el manteniment de les característiques naturals, històriques i culturals del paisatge.
- Unes produccions agrícoles pròpies de la trilogia mediterrània (vinya, olivera, cereals), amb distintius d'origen i qualitat agroalimentària per a la vinya i l'oli, que permeten, a la vegada, una producció de qualitat, una rendibilitat econòmica i el manteniment d'un paisatge endregat i diversificat.
- Un ric patrimoni arquitectònic amb bones mostres tant als nuclis urbans històrics com als seus entorns rurals i naturals, que acumulen una gran diversitat de valors culturals, estètics i identitaris.

Alzines sureres a prop de la Jonquera. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

- L'existència d'una àrea megalítica de primer ordre que distingeix el paisatge i el singularitza.
- Murs i construccions de pedra seca que constitueixen per si mateixos un exemple clar i de gran interès de construccions tradicionals per a l'agricultura.
- L'existència d'equipaments vinculats a la pràctica del turisme rural i a les activitats de natura (excursionisme, itineraris BTT...).
- Presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges gironins.

Oportunitats

- El suro és un producte que aplega una sèrie de potencialitats que pot ajudar a afermar la gestió forestal d'unes masses que creixen i es densifiquen. Això tindria unes repercussions favorables sobre la població local, l'entorn natural i el paisatge forestal, a més d'ajudar a reduir els riscos associats als incendis.
- La proximitat d'espais que gaudeixen de figures de protecció, d'acord amb els seus valors patrimonials (Albera, cap de Creus,...), pot contribuir a valorar els recursos propis dels municipis dels Aspres fent que alguns d'ells esdevinguin eines per al foment del desenvolupament local endogen.
- La presència de valors naturals, històrics i culturals és un element favorable per a la consolidació d'un turisme avesat al seu gaudi. Així, hauria d'estimular una diversificació més gran de les activitats econòmiques amb uns beneficis que tinguin part del seu retorn en el mateix paisatge i en la preservació del seu patrimoni.
- La Carta del paisatge de l'Alt Empordà és una eina destinada a mantenir i, si s'escau, millorar els valors paisatgístics.
- Els límits administratius no constitueixen un obstacle per a les dinàmiques paisatgístiques. Municipis limítrofs poden compartir la gestió de les unitats de paisatge comunes tal com passa amb la constitució del consorci dels Aspres d'Empordà. Els objectius del consorci són la promoció, la millora i la protecció del paisatge del seu àmbit territorial, considerant els valors del paisatge com un actiu patrimonial de primer ordre.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un paisatge agrícola i forestal de les suredes, la vinya i l'olivera preservat i ben gestionat, que mantingui a cada lloc la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia.

- OQP2.** Uns creixements dels assentaments urbans dels Aspres ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que alberga, ni els valors dels espais circumdants.

- OQP3.** Un sistema d'infraestructures lineals ben integrat i dimensionat, que no generi noves fractures en el territori i on la seva implantació correspongui a criteris d'integració paisatgística.

- OQP4.** Uns paisatges que mantinguin en bon estat les restes megalítiques de primer ordre (els menhirs de Santa Fe, Palaus o el de la Murtra i els dolmens de Mas Baleta o de Mas Puig de Caneres) i altres elements patrimonials (castell de Mont-roig, búnquers de la Guerra Civil o la línia de fortificacions de Boadella d'Empordà fins a Capmany i Sant Climent Sescebes) preservats i visibles en l'entorn per tal d'afermar les seves singularitats.

- OQP5.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges dels Aspres.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar la incorporació al PEIN-xarxa Natura 2000, o en figures de protecció superiors, els espais catalogats a l'Inventari de les zones humides de Catalunya, que actualment resten fora dels límits d'aquesta figura de protecció. Els espais que es vol incorporar a l'espai xarxa Natura 2000 basses de l'Albera serien: la bassa de la serra del Soplug; l'estany de Serra-Seguer, i l'estany del nord de la Cardonera.
- Aplicar als POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge mesures de protecció i gestió del sòl destinades als espais d'interès natural i al connector de la Garrotxa d'Empordà (sector septentrional); als plans al·luvials de la Muga; a Garrotxa d'Empordà (sector meridional); a la capçalera del riu Llobregat i St. Julià dels Torts; als plans al·luvials del riu Llobregat; a serra Blanca-el Bosquerós; als Aspres de l'Albera; als Aspres de l'Orlina.
- Preservar i revalorar els dolmens i restes megalítiques (els menhirs de Santa Fe, Palaus o el de la Murtra i els dolmens de Mas Baleta o de Mas Puig de Caneres, entre altres), així com altres elements patrimonials (castell de Mont-roig, búnquers de la Guerra Civil o la línia de fortificacions de Boadella d'Empordà fins a Capmany i Sant Climent Sescebes).

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Minimitzar l'impacte del pas d'infraestructures de primer ordre en el marc del corredor viari mediterrani, com l'AP-7, l'N-II i el TAV i la nova línia elèctrica d'alta tensió, sobre els valors simbòlics i socials més representatius. La consolidació i el reforç d'aquests eixos hauria de fer-se segons criteris que afavoreixin la interconnexió del territori i el correcte funcionament dels corredors biològics existents.

- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GI-602 entre Garriguella i Capmany.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels nuclis del patró d'assentaments dels Aspres (Capmany, Sant Climent Sescebes, Espolla, Cantallops, Rabós, Masarac, Vilarnadal i Vilamaniscle), amb construccions, infraestructures, i en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Evitar les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals, particularment en els casos en què puguin contribuir a l'aparició o consolidació del fenomen de carretera aparador, com és el cas de la Jonquera.
- Impulsar l'elaboració d'estudi d'integració paisatgística vinculat als valors identificats en aquest catàleg, on s'avaluï l'impacte visual de les futures ampliacions en el corredor d'infraestructures format pel TAV, l'N-II i l'AP-7.
- Regular mitjançant l'establiment de criteris d'edificació l'aparició de grans superfícies impermeables dins dels àmbits de les terrasses fluvials, especialment a prop de zones parcialment degradades com a la Jonquera i a l'entorn del Llobregat.
- Potenciar el paisatge històric del suro com a element identitari de qualitat, i fer-ne una gestió que contribueixi a mantenir les masses forestals, a mitigar el risc d'incendis forestals i, consegüentment, a fomentar els sistemes econòmics de la regió.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge produïda per les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, A-2, N-II, TAV), de manera que no vagi acompanyada de la generació d'espais residuals.
- Garantir que l'establiment d'edificacions aïllades respongui a models i tipologies edificatòries pròpies de la zona, respectant l'estil tradicional quant a materials, color i alçada de les edificacions.
- Impulsar l'elaboració de plans especials urbanístics d'ordenació del paisatge per a protegir el mosaic agrari tradicional dels Aspres que tinguin especial cura dels fronts urbans i d'infraestructures, que recuperin els espais agrícoles abandonats, que regulin els usos i que posin en valor els espais agraris per al lleure i l'educació.
- Garantir que la construcció de noves infraestructures viàries i ferroviàries deixi els passos necessaris per tal d'evitar la fragmentació física i social dels itineraris senderistes GR-11 i GR-2 o d'altres senders homologats, al seu pas pels Aspres.
- Reforçar els valors de la "denominació d'origen Empordà" mitjançant la seva promoció i la incorporació de les zones vitivinícoles de Capmany, Sant Climent Sescebes, Rabós, Vilajuïga i Garriguella dintre d'una sèrie d'itineraris turístics associats al paisatge.
- Millorar i afermar les condicions d'integració dels monuments megalítics existents.
- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric de principal interès i amb valor històric (els menhirs de Santa Fe, Palaus o el de la Murtra, els dolmens de Mas Baleta o de Mas Puig de Caneres, el castell de Mont-roig, els búnquers de la Guerra Civil o la línia de fortificacions de Boadella d'Empordà fins a Capmany i Sant Climent Sescebes) amb els itineraris paisatgístics com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts, i promoure, si és necessari, la rehabilitació d'aquests elements.
- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Respectar els perfils o imatges dels nuclis amb el patró d'assentament tradicional dels Aspres i impedir a través del planejament urbanístic l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Promoure un pla especial d'ordenació del paisatge en relació amb les activitats comercials associades que tenen incidència visual a les entrades als nuclis en els eixos viaris (edificis, exposicions a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, cromatismes, retolació, etc.). Aquesta actuació és prioritària a l'accés del nucli de la Jonquera (N-II).
- Cal vetllar pel manteniment i millora de l'arquitectura de pedra seca, així com pel seu inventari i inclusió dins dels catàlegs de béns a protegir dels POUM.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, en què la percepció i interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents i altres punts de visió que caldria consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió, per tal de potenciar i facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del turó d'Altrera, de la cabana de l'Arqueta, de la torre de Carmenxel, del castell de Mont-roig, de la Tortuga-serrat Sentinella i el mirador d'Empordà i els itineraris paisatgístics a peu o en bicicleta del GR-11, GR-2, Rabós-Sant Quirze-Vilamaniscle, Sant Climent megalítics, Capmany-estany Canadal i la Vajol-Darnius-pantà de Boadella, i els motoritzats de l'AP-7, Agullana-Boadella, de l'N-II a Cantallops, de l'N-II a la Vajol i de l'N-II a Garriguella.
- Procurar que les carreteres GI-504, GI-500, GI-501, GI-601 a Cantallops i GI-602 i GI-603 definides com a itineraris paisatgístics mantinguin obertes les perspectives al paisatge i evitar la construcció de tancaments, tanques, edificacions o elements opacs a les parcel·les agrícoles que limitin el camp visual o desfigurin les panoràmiques.

4. Alt Ter

Comarca:

Ripollès, Osona i Garrotxa.

Superfície:

49.918 ha (41.887 ha corresponen a les Comarques Gironines i 8.031 ha a les Comarques Centrals).

Municipis:

Campdevàrol, Campelles, Campardon, Gombrèn, les Lloses, Llanars, Ogassa, Pardines, Planoles, Ribes de Freser, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Sant Pau de Segúries, Toses, Vallfogona del Ripollès, Vilallonga de Ter, Riudaura, la Vall de Bianya, Alpens, Lluçà, Montesquiú, Orís, Sant Agustí de Lluçanès, Sant Pere de Torelló, Sant Quirze de Besora, Santa Maria de Besora i Sora.

318

La vall del riu Merdàs, entre Gombrèn i Campdevàrol és una de les valls paral·leles als dos grans cursos fluvials d'aquest paisatge, el Ter i el Freser. Pau Guerrero

Trets distintius

- Paisatge de muntanya mitjana organitzat en serres i valls paral·leles i orientades d'est a oest.
- El riu Ter i el Freser són els eixos fluvials que articulen el territori de l'alt Ter.
- Les cobertes forestals, formades per boscos caducifolis i pinedes montanes, predominen en el paisatge.
- Àrees de conreu escasses i localitzades de forma preferent a les terrasses al·luvials dels principals cursos d'aigua.
- Les colònies industrials a les vores del Ter i del Freser són elements que han caracteritzat el paisatge fluvial de l'alt Ter durant dècades.
- Ripoll i Sant Joan de les Abadesses són els dos nuclis històrics al voltant dels quals s'organitza el territori.
- Els monestirs de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses són dues joies de la unitat, juntament amb el ric patrimoni de restes arqueològiques de l'època feudal esteses per tot el territori.
- El fons escènic emblemàtic de la serra Cavallera i el cim del Taga hi destaca.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

4 Llançà - Ribes de Freser

27 Ribes de Freser - Bruguera

29 Bruguera - la Colònia Estabanell

30 Sant Bernabé de les Tenes - Santa Maria de Besora

 Itinerari no motoritzat

9 GR-3

14 GR-210 Ruta del Ter

16 Ruta del Ferro i del Carbó - camí Ramader

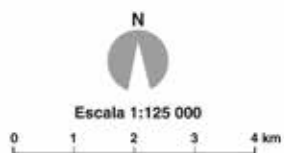
88 Gombrèn - Pedró de Tubau

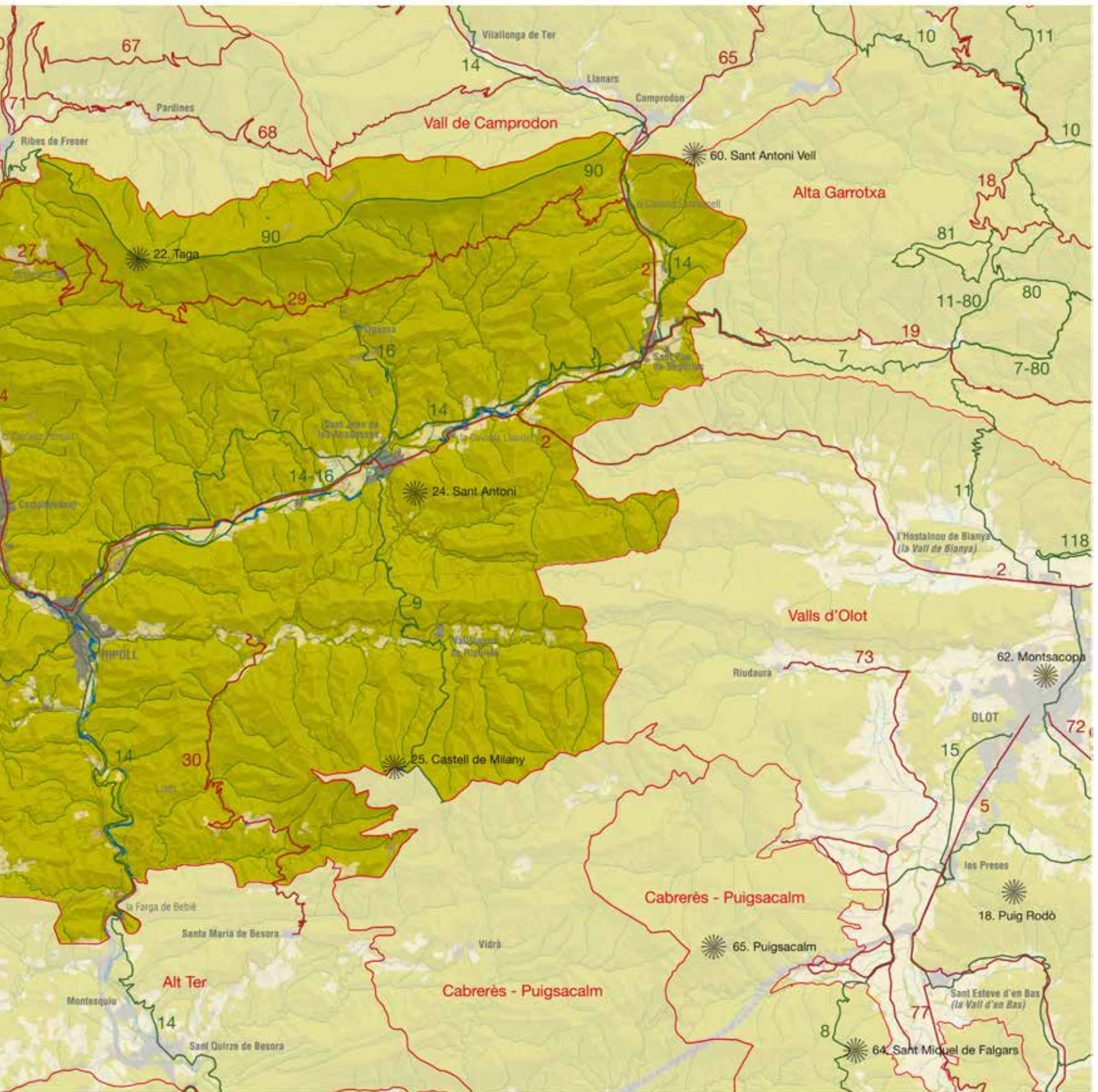
89 Montgrony - Costa Pubilla

90 Ribes de Freser - Camprodon

320

Organització i dinàmica actual del paisatge

L'alt Ter abraça el sector meridional de la comarca del Ripollès, i el continu muntanyós format per la serra de Montgrony, Sant Antoni, serra Cavallera i Capsacosta n'és l'eix separador cap el nord. La conca del Llobregat i del Fluvià formen els límits cap a ponent i llevant, respectivament.

El paisatge de l'alt Ter és el característic de les zones de mitja muntanya humida, encara que se situa sota l'ombra dels alts cims pirinencs. La matriu paisatgística és eminentment forestal, típica de la regió biogeogràfica mediterrània de Catalunya, i proporciona una alta qualitat cromàtica en certes èpoques de l'any, especialment a la tardor. Les pastures hi són molt abundants i l'agricultura resta sobre els dipòsits al·luvials dels principals cursos fluvials, en especial del riu Ter, i també en els replans de les valls formant estretes feixes, avui dia quasi abandonades.

Els boscos sovint ocupen els vessants amb pendents més pronunciades, i actualment estan creixent sobre la superfície on antigament hi havia pastures. Els boscos aciculifolis són els més estesos en el paisatge, tot i que el bosc caducifoli de fagedes i rouredes tendeix a recuperar els seus antics dominis. Les bosquines, formades bàsicament per boixedes, landes de bruguerola, avellanoses, bardisses amb aranyoner i esbarzers han augmentat de manera important la seva superfície, com "conseqüència de l'abandonament dels conreus en feixes de muntanya i de moltes zones anteriorment pasturades. Els prats de la muntanya mitjana i de l'estatge subalpí estan força estesos i ocupen les zones culminants de la serra de Montgrony i de la serra Cavallera. Els prats de

jonça de la muntanya mitjana poc plujosa són actualment els únics espais oberts que de tant en tant s'interposen en la matriu forestal de les zones més baixes i de clima més sec.

Al costat de la dominància paisatgística dels boscos destaca l'escassetat dels paisatges agrícoles, els quals esdevenen atractius no sols per si mateixos, sinó perquè permeten obtenir bons camps visuals. Aquest escàs espai agrari ha experimentat una reducció de superfície important en detriment de la superfície urbana i de les infraestructures viàries i actualment es concentra a les planes al·luvials, sobretot als plans existents entre Ripoll i Sant Pau de Segúries i entre Gombrèn i Campdevànol. Els conreus són principalment de cereals i blat de moro, mentre que els camps de sègol i de patates, que antigament ocupaven els camps més estrets i els vessants esglaonats en feixes, són els que han patit una major reducció. L'abandó de les feixes establertes en els vessants de muntanya s'inscriu en la dinàmica territorial que predomina als ambients de muntanya i que ha comportat una disminució del poblament disseminat i la presència en el paisatge d'un bon nombre de masos abandonats. Recentment, però, es mostra una certa recuperació d'aquestes edificacions amb l'assignació d'altres usos, com el turisme rural o la restauració, que no suposen una recuperació del paisatge tradicional però sí una revifalla econòmica basada en el turisme natural i cultural.

Pel que fa al poblament i a les activitats humanes, l'alt Ter s'articula, bàsicament, tot seguint el traçat que marquen els dos rius principals: el Ter i el Freser, al llarg dels quals es localitzen els nuclis urbans de Ripoll i Campdevànol i els de l'eix Sant Pau de Segúries-Sant Joan de les Abadesses-Ripoll. En aquestes àrees urbanes s'hi han donat els principals creixements urbanístics, de caire tan

322

El mirador de Sant Antoni, a prop de Sant Joan de les Abadesses, permet una bona perspectiva de gran part de la vall del Ter, que articula aquesta unitat. Observatori del Paisatge

residencial com industrial i comercial i, a petita escala, s'hi està repetint l'efecte de carretera aparador característic de les entrades als nuclis i dels espais periurbans.

Completen el sistema urbà de l'alt Ter diversos nuclis de menor entitat com Gombren, Vallfogona, Ogassa i les Llosses. Hi ha també tota una sèrie de masos i cases de pagès disperses pel territori, a més de diversos veïnats rurals com Bruguera, influenciat completament pel nucli de Ribes de Freser, el Baell, Llaés, Xoriguera, Toralles, etc.

La presència de nombroses colònies industrials és també una característica del paisatge de l'alt Ter. Si bé algunes han estat integrades dins les trames urbanes, com per exemple la colònia de Malpàs a Ripoll, la majoria es troben aïllades i disposades al llarg dels cursos fluvials del Ter i el Freser i tot i que la majoria es troben clausurades, encara en resten d'actives com la colònia Molinou i la colònia Pernau situades al nord de Campdevàdol i a les ribes del Freser; la colònia de Santa Maria situada al sud de Ripoll, al costat del riu Ter; la colònia Jordana i la colònia Llaudet, situades a Sant Joan de les Abadesses, i la colònia Estabanell a Sant Pau de Segúries. Pel que fa a les colònies tancades hi ha projectes endegats de rehabilitació d'algunes d'aquestes colònies amb un canvi cap a un ús residencial.

L'estructura viària principal està formada bàsicament per quatre grans infraestructures que conflueixen a Ripoll i en reforcen el seu paper de node de comunicacions. La C-17 és la via de comunicació entre Vic, Ripoll i Puigcerdà i per tant el principal accés a la capital del Ripollès des de la Catalunya central o des de la resta de comarques pirinenques. Des de Ripoll també parteix la C-26 que comunica amb la comarca del Berguedà. L'N-260 actual, a través dels túnels de Collabós, permet una ràpida comunicació amb Olot i des d'allà a la resta de Comarques Gironines, cosa que suposa una gran millora en comparació amb l'anterior traçat tortuós per Vallfogona de Ripollès (actual N-260a). Al terme de Sant Joan de les Abadesses aquesta via segueix com a C-38 resseguint la vall

Hi ha algunes colònies industrials que estan integrades dins les trames urbanes i que actualment estan tancades i pendents d'un nou ús, com l'antiga Preparación Textil de Ripoll. Observatori del Paisatge

del riu Ter i esdevé la via d'accés vers la vall de Camprodon i el pas fronterer del coll d'Ares. A la xarxa primària cal afegir-hi un seguit de carreteres locals que permeten comunicar el Ripollès amb les comarques del Berguedà i de la Garrotxa, així com els camins veïnals i les vies utilitzades per la transhumància.

Per la seva banda, la via de ferrocarril Barcelona-Puigcerdà té un traçat paral·lel als cursos del Ter i del Freser. Tot i presentar algunes instal·lacions precàries, el seu rol com a via de comunicació entre l'alt Ter i Barcelona li confereix un paper destacat.

La presència de diverses activitats extractives sense restaurar, que en algun cas s'han aprofitat per fer-hi abocaments de residus, o les d'explotació d'àrids com la gravera de Tolosa, que afecta tota la riera de Vallfogona, esdevenen elements que tenen una notable incidència paisatgística.

D'altra banda, tot i que el règim hídric del Ter i del Freser és generós, les concessions d'aigües superficials i la densa presència de rescloses i canals que deriven l'aigua fan variar el cabal que circula pel llit dels dos rius, especialment el Ter en el tram de Ripoll. La incidència sobre el paisatge que tenen aquestes derivacions i modificacions del llit fluvial és destacada, ja que provoquen una forta artificialització de l'ambient i donen un aspecte d'espai industrial degradat.

Cal parlar també de la proliferació d'infraestructures. Destaquen per la seva incidència les antenes de telecomunicació del Catllar o la de Sant Antoni, ben visibles des de bona part de la unitat, i, finalment, la línia elèctrica que passa pel coll d'Ares i, per extensió, la densa xarxa de línies de baixa i mitjana tensió.

Els creixements urbans dels nuclis principals i la política de millora de les comunicacions comarcals estableixen la necessitat de dissenyar variants, fet que donada l'estructura orogràfica del territori, s'hauria de fer evitant l'ocupació del poc sòl disponible al fons de vall. Per altra banda, la poca disponibilitat de sòl fàcilment urba-

Accés sud a Ripoll des de la carretera C-17. Adrià Costa

nitzable condiciona que els creixements urbanístics i industrials dels nuclis de Ripoll i Campdevànol cada cop deixin menys espai sense urbanitzar entre ells. D'altra banda, els creixements de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Campdevànol, juntament amb les exigències d'infraestructures viàries que hi van associades, es concentren al fons de les valls i poden provocar una transformació del paisatge de les planes fluvials, que és un dels més valuosos a l'àmbit de l'alt Ter. Caldrà contemplar, també, els riscos que deriven de la inestabilitat de vessants i el risc d'erosió dels sòls en pendents pronunciats que estan desenvolupats damunt de margues, guixos i, en general, la major part de les formacions superficials no consolidades.

Evolució històrica del paisatge

Durant els períodes interglacials, els primers homínids, caçadors del paleolític, resseguien el curs fluvial del Ter, des de les zones litorals fins a arribar a les altes valls del Ter i del Freser, on s'establiren en coves com la del Tut de Fustanyà (Queralbs), i en terrasses fluvials a l'aire lliure, com la del Pla del Roser (Sant Joan de les Abadesses). Durant el neolític, la societat va començar a conrear la terra i a desenvolupar la ramaderia, i tot i que va continuar ocupant en moltes ocasions els mateixos espais (coves i balmes), es van començar a construir assentaments en espais oberts a través de cabanes peribles. Durant l'època ibera es desconeix si en aquestes valls hi va haver o no poblats estables però s'evidencia un contacte amb les terres emporitanes d'influència grega i amb les zones d'Osona i del Maresme.

L'ocupació romana va ser lleugera, si es compara amb la plana i la costa, però, en tot cas, va significar l'estructuració del territori per a poder recollir els rèdits de les terres i l'establiment d'infraestructures per poder explotar les mines de les valls de Ribes i Camprodon. La via del Capsacosta, anomenada via Annia, era un brançal secundari de la Via Augusta que anava de l'Alt Empordà fins a Sant Pau de Segúries, on es desdoblava i seguia cap a Coll d'Ares i Ter avall, cap a Ripoll.

En el segle IX, quan es van fundar els monestirs romànics de Santa Maria de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, amb la funció de defensar, repoblar i reorganitzar el territori, el paisatge de l'alt Ter es caracteritzava per un baix grau de transformació. La feble penetració romana i les convulsions que segueixen a la fi de la dominació visigòtica, juntament amb les invasions àrabs posteriors, havien fet de l'alt Ter un espai poc propici per a la implantació d'un sistema d'assentaments remarcable. Tan sols la ramaderia, amb la consegüent obertura de pastures, juntament amb una agricultura i una explotació forestal de subsistència a les terrasses fluvials eren les activitats susceptibles de provocar canvis en el paisatge.

A partir del segle IX el poblament es va anar consolidant, sempre sota l'atenta tutela dels castells de Montgrony, Milany, de la Guàrdia i de Pena, juntament amb els nuclis incipients de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, que creixien a redós dels monestirs respectius. La resta de nuclis de població de l'alt Ter, tals com Gombrèn, Sant Pau de Segúries, Vallfogona, les Llosses o Ogas-

sa, també daten de la mateixa època. Paral·lelament, es va iniciar una primera fase de transformació del paisatge basada en l'artiga del bosc per a instal·lar-hi conreus i en l'aprofitament forestal per a obtenir recursos com la llenya i la fusta, necessaris sobretot per al manteniment de les activitats domèstiques. Conseqüentment, el poblament disseminat en masos es va estendre per les terrasses i els lloms de les valls.

Ja en els segles X i XI es van començar a estendre les fargues, instal·lacions productores de ferro per a eines i armes a partir del mineral extret del sòl. La potent indústria del metall, pròpia de la zona, es va consolidar al segle XVII, amb l'aparició de la farga catalana, fet que va convertir Ripoll en la capital metal·lúrgica de Catalunya.

Les fargues van tenir un impacte notable en el paisatge, tant pel que fa a la degradació de l'entorn de les mines, com sobretot per la desforestació que provocava la gran quantitat de llenya que s'havia de convertir en carbó vegetal, el combustible que les alimentava. Atès que per a obtenir una tona de ferro es necessitaven 4,5 tones de carbó vegetal, i que per a obtenir una tona de carbó vegetal es necessitaven 5,6 tones de llenya, hom pot suposar la forta desforestació que van sofrir les masses forestals de l'època. Al seu torn, també van implicar una modificació significativa del paisatge fluvial: als cursos d'aigua del Freser i el Ter es van construir nombrosos sistemes de rescloses, preses i canalitzacions per a obtenir l'energia mecànica que permetés moure els martinets de la farga.

Al segle XIX, el desenvolupament de la indústria tèxtil va comportar un altre període d'intensos canvis paisatgístics. Els nuclis d'ori-

El nucli de Ripoll a la meitat del segle XX. ICGC, Fons Cuyàs

gen medieval i fortificats es van veure abocats a un important procés d'industrialització que va suposar una modificació de les trames urbanes, primer amb l'obertura de les muralles i després amb l'expansió a través d'eixamples, entre les quals destaquen les de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses. Fora dels nuclis, es van construir colònies industrials. Aquest és el cas dels assentaments ubicats al llarg de la vall del Freser i del Ter, i en especial dels nuclis de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Campdevàrol. També al nucli d'Ogassa l'activitat minera, centrada en l'extracció d'hulla a la capçalera de la riera de Malatosca, va comportar un creixement important i el sorgiment de barris miners. Algunes valls van restar al marge d'aquest procés de canvi, com és el cas de la vall del Merdàs, la de Vallfogona i la de les Llosses. En definitiva, l'activitat industrial va impulsar la modernització de les infraestructures de comunicació, i l'arribada de la línia de ferrocarril va ser la causa de l'augment demogràfic de la segona meitat del segle XIX que va marcar la polarització definitiva del poblament en favor dels fons de vall i en detriment de les muntanyes.

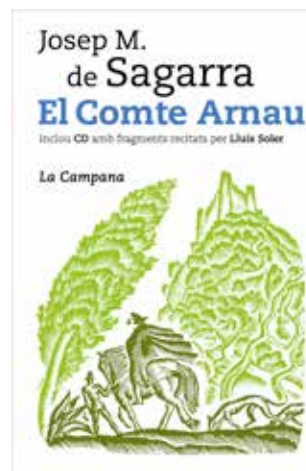
Ja en el segle XX, la consolidació de la indústria tèxtil i el sorgiment posterior d'una nova indústria metal·lúrgica, basada en l'estampació i la fabricació de màquines i eines, va comportar un important augment demogràfic, concentrat en els principals nuclis de població: Ripoll, Santa Joan de les Abadesses i Campdevàrol. En aquests municipis van aparèixer nous barris residencials com els de Vista Alegre i el de can Guetes de Ripoll o el barri del Roser de Sant Joan de les Abadesses, mentre que als àmbits rurals es va accentuar el despoblament.

Durant la dècada de 1970 i 1980 la crisi va afectar massivament la indústria, especialment la tèxtil, que pràcticament va desaparèixer. Això va marcar l'inici d'una fase d'estancament demogràfic i, fins i tot, de pèrdua de població dels nuclis urbans. Per altra banda, es va dur a terme un procés d'especialització en el sector del metall, capitanejat per algunes indústries innovadores i el suport del centre tecnològic de la Fundació Eduard Soler. Al mateix temps es van començar a desenvolupar diverses activitats vinculades al turisme rural.

Expressió artística del paisatge

L'amplitud i la diversitat del paisatge de l'alt Ter ha inspirat una gran quantitat d'obres artístiques, sobretot literàries. Algunes descriuen els trets del paisatge en general, com és el cas del geògraf Pere Gil, qui al segle XVII va escriure: "A la part mediterrànea, envers Pyreneos, se anomena partida de Ripoll, y com és terra molt montuosa no abraça molta vilas y llochs" (Gil, 2002).

Hi ha diversos poemes que exalten diferents paratges o monuments característics d'alguns indrets, sobretot d'aquells relacionats amb l'art romànic. El monestir de Ripoll és el que s'emporta la major glòria, fins al punt que l'historiador de la literatura Jordi Mascarella afirma, de manera prou agosarada, que "El Monestir de Ripoll és, bàsicament, un producte de la literatura". Per altra banda, Pere Gimferrer, a *Dietari* (1996), relata les sensacions que li produí pujar al campanar del monestir durant la seva adolescència:

Coberta d'una de les versions de la llegenda del comte Arnau

"I, quan arribàvem al cim d'aquells graons de fusta, ja érem a tocar de la campana, i hi havia una petita obertura a dalt de tot. I aleshores en incorporàvem una mica més, potser ens posàvem de puntetes, i trèiem el cap per l'obertura. I no diré que ens rodava el cap; però, de cop i volta, tot era com una pintura d'algun mestre holandès, o potser més aviat com el fons d'alguns frescs de Giotto: vist de molt amunt, el camp semblava una idea d'ordre fet paisatge. Tot hi era al seu lloc: les terres de conreu, les prades, els masos, i –molt amunt– aquella torre de pedra i aquella campana i aquell noi que era jo i que ho mirava tot." (Gimferrer, 1996)

Dins d'aquesta "idea d'ordre fet paisatge" que descriu Gimferrer s'ubiquen també els pobles de l'alt Ter, la majoria dels quals compten amb alguna particularitat que ha captivat més d'un artista. Així, nuclis com Vallfogona, Sant Joan de les Abadesses o Ripoll formen part d'un ric patrimoni literari. Sobre Sant Joan, Joan Baptista Bertran n'escriu un poema a *Més enllà dels ulls*:

"Et fundaren Guifré i una infantina,
del gran compte la filla més menuda.
La densa fosca per a la llum vençuda
va tornar-se claror benedictina.
I veu coral que ja al matí s'afina
i en romànica joia Déu saluda.
D'abadesses o monjos, veu aguda
o robusta, amb la vall al cel camina.
Eucarístic prodigi. Tres Creus, Taga
amb llur verdor o blancor fan una baga
entorn del niu del poble. Ginesteres
vetllen el Ter, pollancre i falgueres.
Fabrill i clar, d'idíl·liques voreres.
Que el seu càntic al poble mai no apaga."
(Baptista, 1983)

El fet que els paisatges de l'alt Ter hagin estat escenari de guerra també queda reflectit en diverses obres entre les quals cal desta-

car Records de la darrera Carlinada de Marià Vayreda (1950), i el poema d'Alfred Badia Gavarró: Campelles. Igualment, els valors mitològics relacionats amb les llegendes també són força presents, com ho demostra el poema de Miquel Arimany: "Sonet per al comte Arnau" o el poema de Segimon Serrallonga "Diàlegs d'Arnau i Adelaisa".

Hom també pot trobar referències al paisatge industrial, lligat a la força d'uns rius que han estat l'autèntic motor de la industrialització, així com al despertar de la modernització de començament del segle xx. Aquest darrer aspecte és especialment visible a l'obra literària de Rafael Gay de Montellà, sobretot al *Llibre de la Cerdanya* (1951), on destaquen les descripcions de les obres de construcció del ferrocarril Ripoll-Ribes de Freser.

Finalment, no es pot oblidar les diverses pintures sobre els diferents monuments presents i que evocuen el paisatge de l'entorn, com els del Santuari i la serra de Montgrony, el pont de Sant Joan de les Abadesses o el mateix riu Ter.

Valors en el paisatge

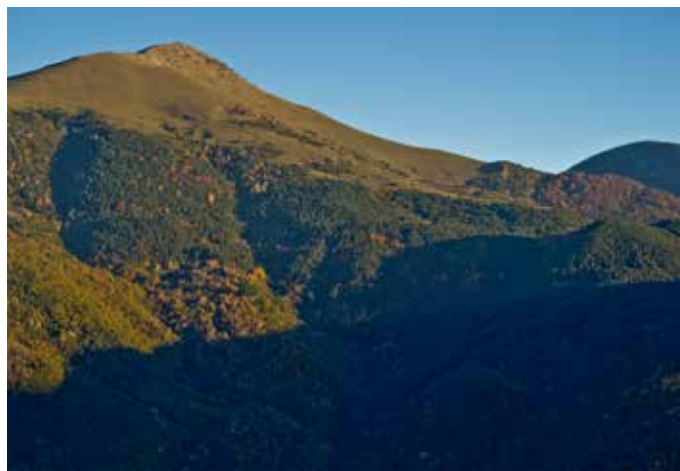
Els valors naturals i ecològics de caràcter geològic són diversos. Hi ha tres zones incloses a l'Inventari d'espais d'interès geològic: les mines de Surroca i Ogassa, relacionades amb la gènesi del carbó, el coll de Terradelles, el Pont de les Coves a la vall del Freser, amb diverses baumes i forats com les del Teixidor.

326

Els valors ecològics de caràcter biòtic rau en la bona representació de la vegetació d'afinitats medioeuropees amb presència de comunitats com la fageda amb heura o amb gerani nuós, la qual s'estén des dels voltants de Ripoll fins a Camprodon, o la roureda de roure pèrol, estesa als vessants obacs del Ter, des de Ripoll a la Ral. També destaquen les vernedes i les salzedes, les quals formen els boscos en galeria que ressegueixen bona part dels rius. Altres boscos d'alt valor biogeogràfic són els retalls de telleda, un bosc higròfil que és present en alguns racons humits i ombrívols del riu Ter i de la riera de Vallfogona; els petits enclavaments d'alzinar muntanyenc, com els presents al Peiró, i finalment, la comunitat de corona de rei i orella d'ós pròpia d'ambients rocallosos i present a la zona de Llaés, en concret als cingles del Morro del Quer i a les balmes del Burbau.

Unes altres comunitats vegetals d'alt valor ecològic són els prats de dall amb fromental, que es fan als llocs humits, i són altament productius. També cal destacar els prats calcícoles i mesòfils de la muntanya mitjana i de l'estatge subalpí on destaquen, per l'abundor i varietat, diverses espècies d'orquídiades.

Pel que fa als ecosistemes i als hàbitats, la riquesa ecològica és immensa, fet que queda palès amb la inclusió d'una extensa zona de l'alt Ter en el PEIN: Montesquiú, la serra de Montgrony i la serra Cavallera (ambdues amb biòtops estrictament eurosiberians i boreoalpins i rellevants mostres de comunitats higròfiles i hidròfiles, algunes de les quals força rares al vessant meridional del Pirineu), les serres de Milany-Santa Magdalena i Puigsacalm-Bellmunt

La serra Cavallera, el Taga i altres cims com el de sant Amanç formen el principal fons escènic d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

i els rasos de Tubau. Completen aquest sistema de protecció els espais de la xarxa Natura 2000 que inclouen el riu Ter i els diversos plans al·luvials associats situats entre Sant Pau de Segúries i Ripoll, i entre la colònia de Santa Maria i la Farga de Bebié. Tanmateix, apareixen altres paratges amb retalls forestals que per llur maduresa esdevenen de gran interès, com per exemple la roureda i les alzines de la vila de Llaés, la fageda de Bonbac, els roures d'Estiuella, la roureda de roure pèrol del càmping Els Roures, els tells o til·lers del rec de Quatrecases, i el lledoner del puig del Bruc, que és un dels més grossos i vells de Catalunya.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connectors, definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: les planes al·luvials del Ripollès; el coll de Merolla; la serra de Sant Marc, els voltants de Rasos de Tubau; la serra de Matamala; el coll de Solis; la serra de Sant Margarida de Vinyoles i la serra de Sovelles; la riera de Vilardell, els Bufatals; les fagedes de Ripoll; Esteguel·la-les comes del Barricó; el riu Freser; el junyent del Ter i el Freser; el solell de Sant Amanç; l'Escala, Llastanosa; el serrat del Pollastre-el Verdaguer; Cal Gat-Rama; les mines d'Ogassa; el bac de'n Barrera, la serra de les Cambres, el bac del Mariner; la Vall de Bianya; la Rovira, el bac de Sant Antoni, les Assuques; Espinalva, Cavallera.

El principal valor estètic rau en el mosaic que formen els boscos frondosos amb els conreus i els prats de dall. Hi col·laboren una xarxa fluvial generosa i els nuclis urbans disposats als vessants, com Campelles, Bruguera i Vallfogona del Ripollès amb bones mostres arquitectòniques. Acaba de formar aquest valor de conjunt el fons escènic emblemàtic que crea la serra Cavallera i el Taga, i també les muntanyes que encerclen la vila de Ripoll i els congostos de riu Ter en el seu tram més baix. També cal destacar la presència de petits estanyols i zones d'aigües lentes provocades per les diverses rescloses, com el pantà de cal Gat del riu Ter o l'estanyet del Tolter, a la serra Cavallera.

Per altra banda, en diversos espais, com a les proximitats de Campelles i Bruguera, al sud-oest de Ripoll o a les Llosses, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal. Aquesta estructura agroforestal singular també es repeteix en altres unitats, com l'alta Garrotxa.

L'alt Ter també es caracteritza per tenir un conjunt de valls estretes i molt tancades, amb pocs espais de conreu o pastures, que es disposen linealment al llarg dels cursos fluvials. La combinació de petites parcel·les allargassades de conreus i prats de dall, amb la làmina d'aigua i amb els vessants pronunciats i els boscosos de les muntanyes circumdants, confereixen a aquests espais una gran bellesa. En són exemples la vall del Merdàs, entre Gombrèn i Campdevàrol, la riera Maiols, la vall del Ter, entre Camprodon i gairebé fins a Ripoll, la riera de Vallfogona, entre Vallfogona del Ripollès i Ripoll, i la riera de les Llosses.

Els valors històrics es troben representats, principalment, per aquells elements, la majoria d'època medieval, que són fites paisatgístiques que doten d'identitat pròpia els paratges on es localitzen. Destaquen els elements arquitectònics d'estil romànic, com ermites i santuaris: Santa Maria del Catllar, Sant Antoni, Sant Bartomeu de les Tenes, Sant Julià del Saltor, Sant Martí d'Ogassa, Santa Maria de Matapalana, etc., i els conjunts monumentals d'excepcional interès com el monestir de Santa Maria i l'església de Sant Pere de Ripoll, el monestir de Sant Joan de les Abadesses i el santuari de Sant Pere de Montgrony. Cal també afegir-hi les restes dels diversos castells i fortaleses: la Sala, el castell de Milany, el castell de Mataplana, etc. També entrarien en aquesta categoria els veïnats i llogarrets amb bones mostres d'arquitectura tradicional com Llaés, Bruguera, la Ral i Pruners.

Les colònies industrials, els molins, les canalitzacions i altres infraestructures per aprofitar la força de l'aigua, molt nombroses al llarg dels cursos del Ter i del Freser, són un testimoni de les estratègies històriques d'aprofitament dels recursos del medi.

Relacionat amb els valors històrics, també cal destacar dos tipologies de construccions de pedra seca que, a part, també tenen valor estètic. Per una banda, les construccions de pedra seca associades al pasturatge, en terrenys amb forts pendents. Sobretot es presenten en forma de barraques de pastors, sovint amb falsa volta, on habitaven els pastors que pujaven els ramats a muntanya per aprofitar les pastures estivals. Per l'altra, les construccions de pedra seca dels contorns urbans de les poblacions, en terrenys amb inclinació forta, i associades a petites feixes d'horta.

També cal mencionar que hi ha eixos de comunicació històrics que esdevenen clau "l'hora de configurar el paisatge i el vincle cultural d'un territori. En aquest sentit, les carreteres N-260 (Olot-Vallfogona de Ripollès-Ripoll), C-26 (Ripoll-Palmerola) i GI-401 (Campdevàrol-Gombrèn) segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants.

Els valors productius del paisatge es concentren en el sistema de prats i pastures en relació amb les activitats ramaderes, com ho

palesa l'existència de la Indicació Geogràfica Protegida (IGP) Vedella dels Pirineus Catalans i la marca de garantia Producte del Ripollès (que certifica productes com carn de poltre, de vedella, llangonisseta, formatge, etc.). També és remarcable la superfície destinada a les pastures i boscos comunals, sobretot a la meitat septentrional, com per exemple els boscos de Campelles, objecte d'un pla d'ordenació des de 1953 o les pastures de serra Cavallera. Aquest valor també es veu complementat per la funció que desenvolupen les planes al·luvials, les quals constitueixen les principals àrees agrícoles, o bé àrees de complement per a la ramaderia extensiva per mitjà de la producció de farratge mitjançant els prats de dall. Els boscos del Ripollès també destaquen per la producció i recol·lecció de bolets.

Als valors silvopastorals, cal afegir-hi els espais d'industrialització recent. Entre aquests cal destacar, les mines de carbó de Surroca, explotades des del final del segle XVIII fins al 1967, determinants perquè el ferrocarril arribés al Ripollès al segle XIX i que en l'actualitat han esdevingut un important recurs turístic. També els paisatges fluvials es van aprofitar primer per a l'assentament de les fargues, després per a la indústria tèxtil i, finalment, per a les centrals productores d'energia elèctrica i la localització de diversos polígons industrials i equipaments comercials i turístics, sobretot al voltant de Ripoll, Campdevàrol i Sant Joan de les Abadesses. Com a resultat de l'aprofitament històric dels rius, resten diversos canals artificials: el canal d'Estamariu, el de Serra Balet, el rec de can Guetes, el canal del Pla, el d'Agafalops, el de Sant Quintí, el del Roig, el de l'Aliguer, el de la Cúbia, el canal de la Corba, el de l'Escala, etc., a més de diverses colònies industrials, que avui en dia són objecte de reconversió en noves zones productives.

Pel que fa als valors socials del paisatge, s'ha de destacar en primer lloc aquells indrets i rutes freqüentades pels excursionistes, com per exemple la travessa serra Cavallera-Taga, el sender de Gran Recorregut GR-1 o l'itinerari sobre el patrimoni natural del riu Ter promocionat pel Consorci del Ter. Darrerament també ha pres molta volada la pràctica d'esports com el parapent, els recorreguts en BTT, les travesses amb raquetes de neu, etc.

Els boscos de l'alt Ter constitueixen un tipus de paisatge en el qual la funció productiva ha deixat pas gradualment a un funció més recreativa i de conservació dels sistemes naturals, on es desenvolupen activitats com la caça, la pesca fluvial, l'excursionisme i la recol·lecció de bolets.

També cal considerar tot un seguit de fonts amb una tradició secular, com per exemple, la font del Botàs i l'Adou d'Ogassa, la font de la marededéu de la Llet i la font del Tòtil, ambdues a Ripoll, i la font de la Pedrosa de Bruguera i la de Sobirana de Santa Maria de les Llosses.

Completen els valors socials diverses rutes temàtiques, com la ruta del romànic, les rutes de les fonts i dels miradors de Ripoll, la ruta de les quatre ermites de Sant Joan de les Abadesses o la ruta del Ferro i del Carbó: via verda que segueix el traçat de l'antiga línia de tren Ripoll-Sant Joan de les Abadesses-Torlles, així com el passeig dels Aurons de Ripoll, habilitat per a invidents.

328

El gorg dels Banyuts és un dels paratges relacionats amb el mite del comte Arnau. Pau Guerrero

Els valors simbòlics i identitaris rauen especialment en els monestirs de Santa Maria de Ripoll, de Sant Joan de les Abadesses i en el santuari de Montgrony, atès la importància del paper que representen en la cultura, la identitat i la història de Catalunya. També tenen un important valor simbòlic el fons escènic emblemàtic de la serra Cavallera i el Taga, visible des de bona part de la unitat i des de les unitats veïnes, i referent identitari per a la població.

A banda de la presència d'algun conjunt megalític, com el dolmen de la Pardiella, cal esmentar l'important nombre d'espais on se celebren aplecs i trobades, com per exemple: el santuari del Remei de Creixenturri, Sant Pere d'Aüira, el santuari de Montgrony, Sant Antoni de Sant Joan de les Abadesses, el Remei i Sant Amanç de Ripoll, Santa Maria de Vidabona, Sant Martí d'Armàncies, Santa Llúcia de Puigmal, el castell de Milany, Santa Magdalena de Cambrils i la Mare de Déu del Puig de França d'Ogassa.

A més, la vall de Gombrèn i Sant Joan de les Abadesses participen de les llegendes relacionades amb el mite del comte Arnau, amb tot un conjunt de paratges: les coves de Ribes, el gorg dels Banyuts, el Clot de l'Infern o el Forat de Sant Ou, que són partícips de la mitologia d'origen medieval.

També l'àrea de Vallfogona participa de les llegendes relacionades amb el món de les bruixes, mentre que la font del Covilar és l'indret on el poeta Joan Maragall trobà el motiu per escriure *La vaca cega*.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La presència de monuments romànics i castells com també la important tradició excursionista d'alguns dels sectors de l'alt Ter han afavorit la creació d'una extensa xarxa de senders i d'itineraris d'observació i de descoberta del paisatge. Cal destacar la via verda o ruta del Ferro i del Carbó (itinerari 16), la qual permet comunicar Surroca (Ogassa) amb Ripoll i al llarg de la qual s'han adequat alguns miradors. Igualment, de Campdevàrol fins pràcticament a Gombrèn, també es disposa de via verda, el camí ramader de Campdevàrol (16).

La travessa de Ribes de Freser a Camprodon (90) per serra Cavallera, en passar per una àrea de prats subalpins, permet obtenir una panoràmica esplèndida sobre el baix Ripollès i els Pirineus, a més de fer cim al Taga, un dels pics més emblemàtics de l'alt Ter. L'itinerari estar senyalitzat com a PR-C-190.

També hi ha itineraris molt freqüentats pels excursionistes. Són l'ascensió al Costa Pubilla des del Santuari de Montgrony (89) o l'ascensió als Rasos de Tubau des de Gombrèn (88), que ofereixen grans panoràmiques del sector més occidental de la unitat. A més, cal destacar el pas del sender de gran recorregut GR-1 (7), de dimensió peninsular amb direcció est-oest, i el GR-210 o ruta del Ter (14), que recorre tot el curs fluvial d'Ulldeter a la gola del Ter,

i passa per Sant Pau de Segúries, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll. I també el GR-3 (9) que comença a Sant Joan de les Abadesses i es dirigeix cap a Vallfogona del Ripollès, fins a Vallbona de les Monges.

Altres rutes de caràcter més local són les dels miradors de Ripoll: Sant Bartomeu, Sant Roc, el Catllar i Sant Antoni de Morers, que parteixen de Ripoll i s'atansen a punts emblemàtics d'aquesta població.

Pel que fa a les rutes amb vehicle calen destacar les diverses carreteres que remunten les valls principals, ja que permeten obtenir-ne bones vistes, i en especial les carreteres a Bruguera (GIV-5263) (27) i al Baell (GIV-4714) (28), que parteixen totes dues de l'N-152 al sud de Ribes de Freser, i des de les quals es permet gaudir d'una magnífica panoràmica sobre la vall del Freser. Per un itinerari més global es recomana resseguir la C-26 entre el túnel de Collabós i Ripoll, i posteriorment l'N-152 fins a Ribes de Freser (4), per a admirar el paisatge que ofereixen les valls interiors pirinènques i els boscos caducifolis.

Algunes pistes forestals, en bon estat, també permeten gaudir de paisatges magnífics, com per exemple la que des de Bruguera connecta la vall del Freser amb la vall del Ter, tot vorejant el peu de la serra Cavallera per Sant Martí d'Ogassa, Ogassa i el veïnat de Fogonella per arribar al Ter a l'alçada de la colònia Estabanell (29). Per altra banda, la pista que enllaça Sant Bernabé de les Tenes amb Llaés i Santa Maria de Besora (30) permet gaudir dels frondosos boscos de la serra de Milany, al sector sud-est de la unitat.

Respecte als miradors i punts d'observació del paisatge, destaca especialment el cim del Taga (mirador 22) per l'extraordinària panoràmica que ofereix de tot l'alt Ter. Però també són remarcables altres miradors més accessibles com el de Sant Antoni (24) a Sant Joan de les Abadesses, que permet una bona vista sobre el propi municipi, Ogassa i la vall del Ter; el castell de Milany (25), des d'on s'obté una bona panoràmica sobre la vall de Vallfogona i les serres

El GR-3 creua el nucli de Vallfogona del Ripollès. Observatori del Paisatge

del Sistema Transversal, i el santuari de Montgrony (23), accessible amb vehicle i a peus del Costa Pubilla.

Altres miradors interessants per a gaudir del paisatge de l'alt Ter serien: el Costa Pubilla amb panoràmiques sobre tot l'alt Ter; Santa Margarida de Vinyoles (GR-1) que permet gaudir d'una bona vista sobre la vall de les Lloses; el Pedró de Tubau amb magnífiques visuals sobre el Catllaràs i la vall del Merdàs; o també Sant Amand al sud del Taga, i puig Estela a la mateixa serra Cavallera, o el Pedró de Matamala situat al nord de les Lloses.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'abandó de pastures i l'augment del matollar (landes de falguera, baleguers o bronzedes) i de les bosquines incrementa de manera important el risc d'incendi i suposa una homogeneïtzació del paisatge.
- La substitució de l'arquitectura i les formes de construcció tradicional per construccions adossades, poc integrades, en indrets poc adients i sovint amb una arquitectura més pròpia d'altres indrets i climes, banalitza alguns dels paisatges urbans d'aquesta unitat.

Amenaces

- La pressió urbanitzadora en els principals nuclis urbans posa en perill els pocs sòls agrícoles, situats tant en els fons de vall com en les terrasses altes del Ter i del Freser, fet que comporta la desaparició dels pocs espais oberts que queden.
- L'ampliació i modificació de les carreteres principals (bàsicament la C-17), a més de la construcció de diverses variants (Ripoll i Sant Joan de les Abadesses) pot provocar importants alteracions si no es consideren els impactes en el paisatge. A més, el fet que el període vegetatiu es redueixi a causa del clima fred, fa que s'hagi de tenir especial cura amb les obres de revegetació per a garantir-ne la restauració i la integració paisatgística.

Fortaleses

- Són molt nombrosos els valors naturals, històrics, culturals i socials del paisatge, molts dels quals ja són emprats com a atractiu turístic per al desenvolupament econòmic de l'alt Ter (el patrimoni romànic, el mite del comte Arnau, etc.). Cal saber planificar seguint la lògica de l'espai i promoure més una oferta conjunta per tot l'àmbit, amb el paisatge com un dels eixos principals.
- La configuració del relleu i l'abandonament de les activitats tradicionals han permès l'extensió de les masses forestals, que en alguns llocs ha donat lloc a boscos ben constituïts, amb una certa maduresa i amb la presència de formacions d'especial interès paisatgístic i ecològic.

- L'existència d'equipaments vinculats a la pràctica del turisme rural i a les activitats de natura (excursionisme, itineraris BTT, etc.).

Oportunitats

- La consolidació de marques de qualitat i distintius d'origen per als productes elaborats dins de l'alt Ter.
- La possibilitat de rehabilitar antics espais industrials avui obsolets, com per exemple les colònies industrials, les edificacions fabrils vinculades a les línies de tren Barcelona - Ripoll i a l'antiga ruta Ripoll - Ogassa, i les fàbriques fora d'ús de l'interior dels nuclis urbans, suposa una oportunitat per a promoure uns creixements urbans més compactats. En aquest sentit, el Pla director urbanístic de les colònies del Ter i el Freser pot ser un instrument útil.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

330

- OQP1.** Uns assentaments de Campdevàrol, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Sant Pau de Segúries ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que s'hi fa, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis que siguin de qualitat.
- OQP2.** Unes colònies industrials el llarg de les valls del Freser i el Ter, fonamentalment a nuclis com Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Campdevàrol, restaurades i rehabilitades com a elements amb un caràcter històric compatible amb els seus nous usos i funcionalitats.
- OQP3.** Un sistema de canals industrials i rescloses dels municipis de Ribes de Freser, Campdevàrol, Ripoll, Camprodon, Sant Pau de Segúries i Sant Joan de les Abadesses (curs alt del Ter) ben conservats i valorats com a elements configuratius del paisatge.
- OQP4.** Uns fons escènics de serra Cavallera i el Taga lliures d'alteracions visuals i sense elements que en distorsionin el perfil.
- OQP5.** Unes valls del Ter i del Freser on les planes estiguin preservades i alliberades de construccions excessives per tal de millorar la qualitat del mosaic paisatgístic i mantenir la identitat visual.
- OQP6.** Uns paisatges naturals ben conservats, amb qualitat paisatgística, viables ecològicament i que compaginin l'activitat agropecuària, l'extracció de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.

OQP7. Uns eixos viaris històrics (N260-Olot-Vallfogona del Ripollès-Ripoll, C26-Ripoll-Palmerola i GI401-Campdevàrol-Gombrèn) a les planes de Ripoll, Sant Pau de Segúries, Gombrèn o Vallfogona, vertebradors del territori i configuratius d'assentaments i aprofitaments agrícoles, mantinguts pel seu valor històric i pel seu rol en l'articulació del territori, sense ampliacions o millores que en desvirtuin el seu traç en el paisatge.

OQP8. Un mosaic paisatgístic de boscos de ribera, camps de conreu, prats de dall i boscos caducifolis i perennifolis de vessant, mantingut i potenciat com a element d'alt valor ecològic, estètic i productiu.

OQP9. Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de l'alt Ter.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Protegir els boscos de ribera, particularment els dels voltants del riu Ter i del riu Freser, per tal de garantir la seva funció ecològica i paisatgística.
- Preservar, potenciar i restaurar l'accés arbrat de Ripoll.
- Els nous plans d'ordenació urbanística municipal o la revisió dels vigents han de protegir i ordenar el patrimoni dels sistemes històrics de canals i infraestructures de l'aigua de més interès paisatgístic, tot vetllant per la gestió i recuperació de les restants. Tot el sistema s'ha d'incloure dins el Catàleg de béns del POUM.
- Realitzar estudis de visibilitat de les principals fites amb valor històric (ermites i santuaris de Santa Maria del Catllar, Sant Bartomeu de les Tenes, Santuari de Sant Pere de Montgrony, Sant Antoni de Sant Joan de les Abadesses i el castell de Milany) i la seva vinculació amb les principals zones de cingleres i fons escènics rellevants de l'alt Ter, com a recurs de control i definició dels àmbits visuals que cal protegir.
- Conservar i, si s'escau, restaurar, tots els elements patrimonials inclosos en el catàleg del BCIN del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura i Mitjans Audiovisuals de la Generalitat de Catalunya. En aquest mateix sentit, protegir els entorns de cadascun dels elements patrimonials per tal que qualsevol actuació en desvirtui el context en el qual es trobin inserits aquests elements. Realitzar, alhora, estudis i anàlisis de visibilitats de les principals fites històriques per tal de generar àmbits d'influència, i per tant, zones de protecció visual.
- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció i gestió del sòl als espais d'interès natural i connector de les planes al·luvials del Ripollès: coll de Merolla; serra de Sant Marc, voltant de Rasos de Tubau; serra de Matamala; coll de Solis; serra de Sant Margarida de Vinyoles-serra de Sovelles; riera de Vilardell, Bufatals; les fagedes

de Ripoll; Esteguelella-les comes del Barricó; riu Freser; junyent del Ter i el Freser; el solell de Sant Amanç; l'Escala, Llastanosa; serrat del Pollastre-el Verdaguer; cal Gat-Rama; mines d'Ogas-sa; bac d'en Barrera, serra de les Cambres, bac del Mariner; la Vall de Bianya; la Rovira, bac de Sant Antoni, les Assuques; Espinalva, Cavallera.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Considerar el paisatge de combinació entre el riu i el bosc de ribera, entre els conreus i les pastures, i els boscos de vessant com a model ecològic que s'ha de preservar i regenerar. En aquest sentit, vetllar pel manteniment dels escassos espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic de fons de vall es troba especialment reduït a causa de la seva urbanització, com ara entre Ripoll i Campdevàrol o la vall del riu Ter prop de Ripoll.
- Conservar de la zona de pastures de serra Cavallera com un dels espais amb més activitat ramadera que ha de ser recuperada i fomentada.
- Consolidar i fomentar la Indicació Geogràfica Protegida (IGP) Vedella dels Pirineus Catalans i la Marca de Garantia Producte del Ripollès.
- Elaborar un inventari de les construccions singulars amb pedra seca: barraques de pastors, vessants en terrassa, pastures de muntanya amb corrals limitats per murs de pedra seca, etc. Aquest inventari ha de ser la base per a la conservació, restauració i promoció dels murs i cabanes de pedra seca existents, i un mostra de l'arquitectura rural tradicional, i ha de servir per a poder posar aquest patrimoni a l'abast del conjunt de la població perquè el conegui i en gaudeixi.
- Restaurar i promocionar les colònies industrials existents com a patrimoni cultural específic de la regió. En aquest sentit, crear un parc patrimonial a l'entorn dels rius Ter i Freser com a instrument per a potenciar aquest paisatge industrial, preservar-ne el patrimoni i afavorir-hi el desenvolupament econòmic.
- Rehabilitar i promocionar els elements de caràcter històric abandonats i degradats, com el castell de Milany i el castell de Puigbó, per tal reforçar la seva condició de fita referencial i paisatgística.
- Fomentar recorreguts turístics i de difusió respecte al patrimoni industrial de les rescloses, canals, fargues i antigues colònies industrials.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Mantenir la compacitat dels nuclis urbans i evitar-ne la dispersió o l'aparició d'elements no concordants amb les alçades i tipologies pròpies de cada nucli urbà. En aquest sentit, cal evitar el creixement dispers dels nuclis urbans de Campdevàrol, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Sant Pau de Segúries, i millorar-ne

la qualitat estètica dels seus accessos i perifèries residencials/ industrials.

- Garantir espais de separació no urbanitzable, entre els nuclis de Campdevàrol i Ripoll, per a evitar-ne la conurbació.
- Es consideren bones pràctiques per a la millora dels accessos urbans de Ripoll, Campdevàrol i Sant Joan de les Abadesses el soterrament de línies elèctriques i la integració paisatgística de les casetes que contenen els transformadors elèctrics, la previsió de vials per al trànsit de diferent tipus d'usuaris, l'eliminació gradual dels rètols publicitaris i dels suports obsolets, la regulació de mides, colors, materials i formes de la senyalització i de la retolació comercial, la incorporació d'arbrat i la rehabilitació d'elements patrimonials.
- Evitar que noves infraestructures lineals i/o energètiques pertorbin l'estructura original i la panoràmica visual de les fites i fons escènics presents a la unitat; especialment dels més emblemàtics com la serra Cavallera i el Taga.
- Promoure la integració paisatgística de les zones industrials per a millorar els fons visuals de les valls.
- Procurar pel manteniment dels horts de Ripoll, que estiguin ben inserits al lloc, que els materials que el formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Cal considerar la presència dels rius Ter i Freser com a factors importants de l'ordenació dels nuclis de Campdevàrol, Sant Pau de Segúries, Ripoll i Sant Joan de les Abadesses, en el sentit de justificar espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures, i es garantirà que el nou conjunt permeti la visibilitat entre el nucli urbà i el front fluvial. Per tant, caldrà tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials, per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, i establir-hi mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la funció de facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del cim del Taga, el santuari de Montgrony, el Pedró de Tubau, la Costa Pubilla, el campanar de Sant Antoni (Sant Joan de les Abadesses) i el castell de Milany, i els itineraris paisatgístics de la ruta del Ferro i del Carbó, i de la ruta del Camí Ral i Ramader.

5. Cabrerès-Puigsacalm

Comarca:

Garrotxa, la Selva i Osona.

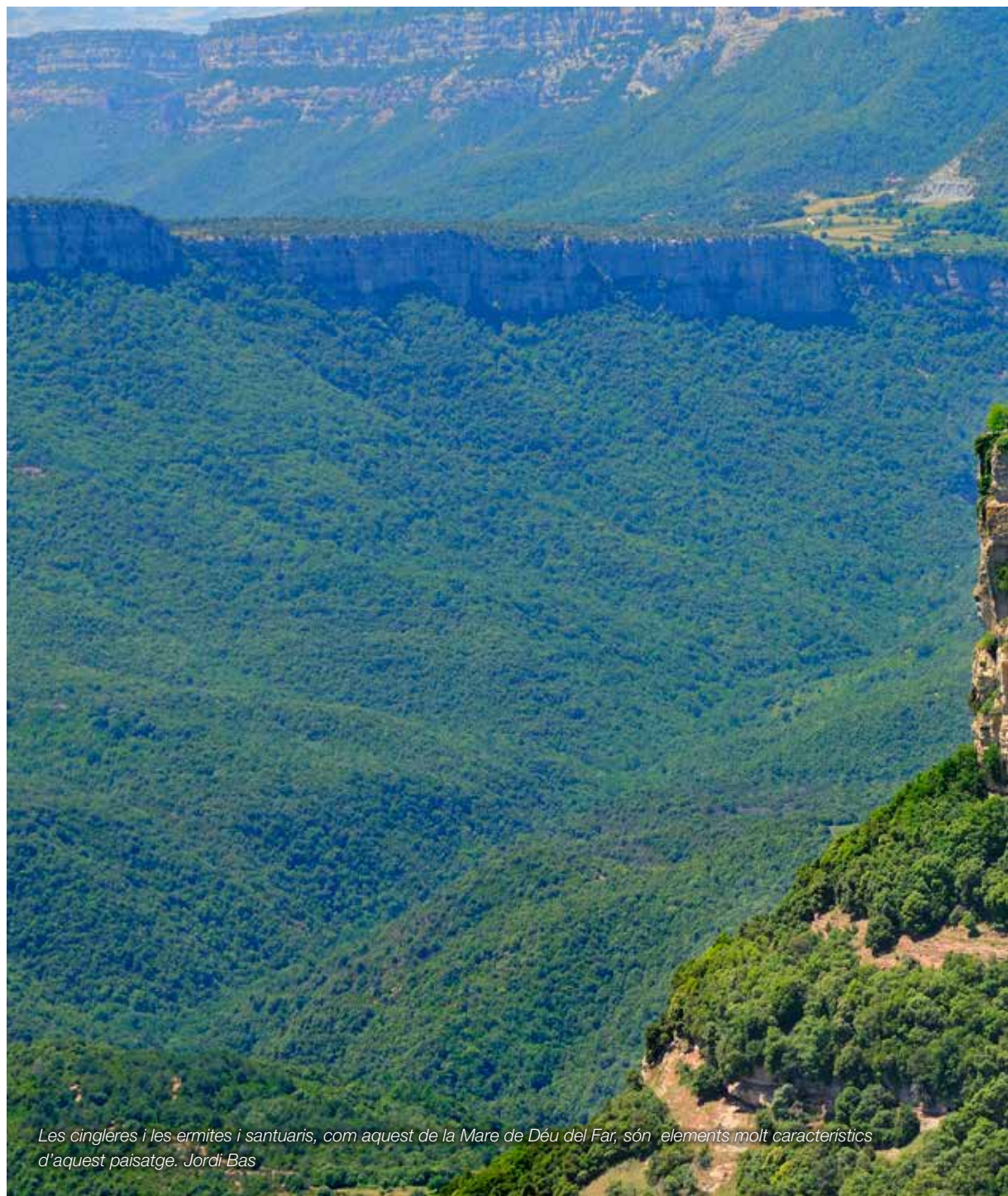
Superfície:

28.674 ha (8.044 ha corresponen a les Comarques Gironines i 20.630 ha a les Comarques Centrals).

Municipis:

La Vall d'en Bas, les Planes d'Hos-
toles, Riudaura i Sant Feliu de Palle-
rols, Susqueda, les Masies de Roda,
Rupit i Pruit, Sant Pere de Torelló,
Santa Maria de Besora, Santa Maria
de Corcó, Tavertet, Tavèrnoles i Vila-
nova de Sau.

332

Les cinglères i les ermites i santuaris, com aquest de la Mare de Déu del Far, són elements molt característics d'aquest paisatge. Jordi Bas

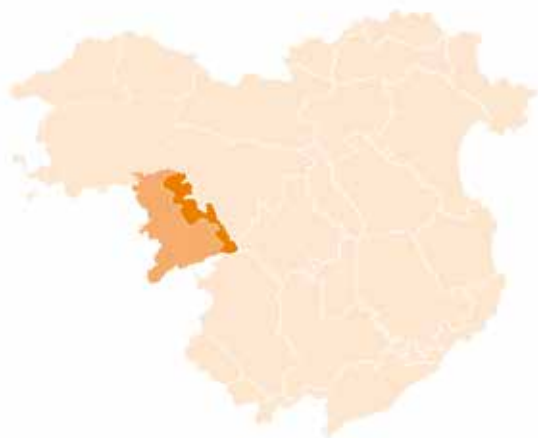
Trets distintius

- Relleu constituït per una plataforma estructural que dona lloc a un altiplà vorejat per unes cingleres imponents.
- Vegetació densa i esponerosa, amb boscos caducifolis (fagedes i rouredes) a l'altiplà i alzinars al peu de les cingleres.
- Paisatge agroforestal harmònic i ordenat, format per un mosaic de conreus herbacis, pastures i boscos caducifolis.
- Fons escènics emblemàtics de la punta del Far, els plans de Falgars, la serra dels Llancers i el Puigsacalm, que són visibles des de llargues distàncies dins les Comarques Gironines i reconeguts per bona part de la població.
- La tranquil·litat del paisatge del Cabrerès-Puigsacalm és un element intangible molt apreciat per visitants i excursionistes.
- Assentaments dispersos de població, masies i petits vilars, com Falgars d'en Bas, que han articulat l'aprofitament dels recursos del medi.

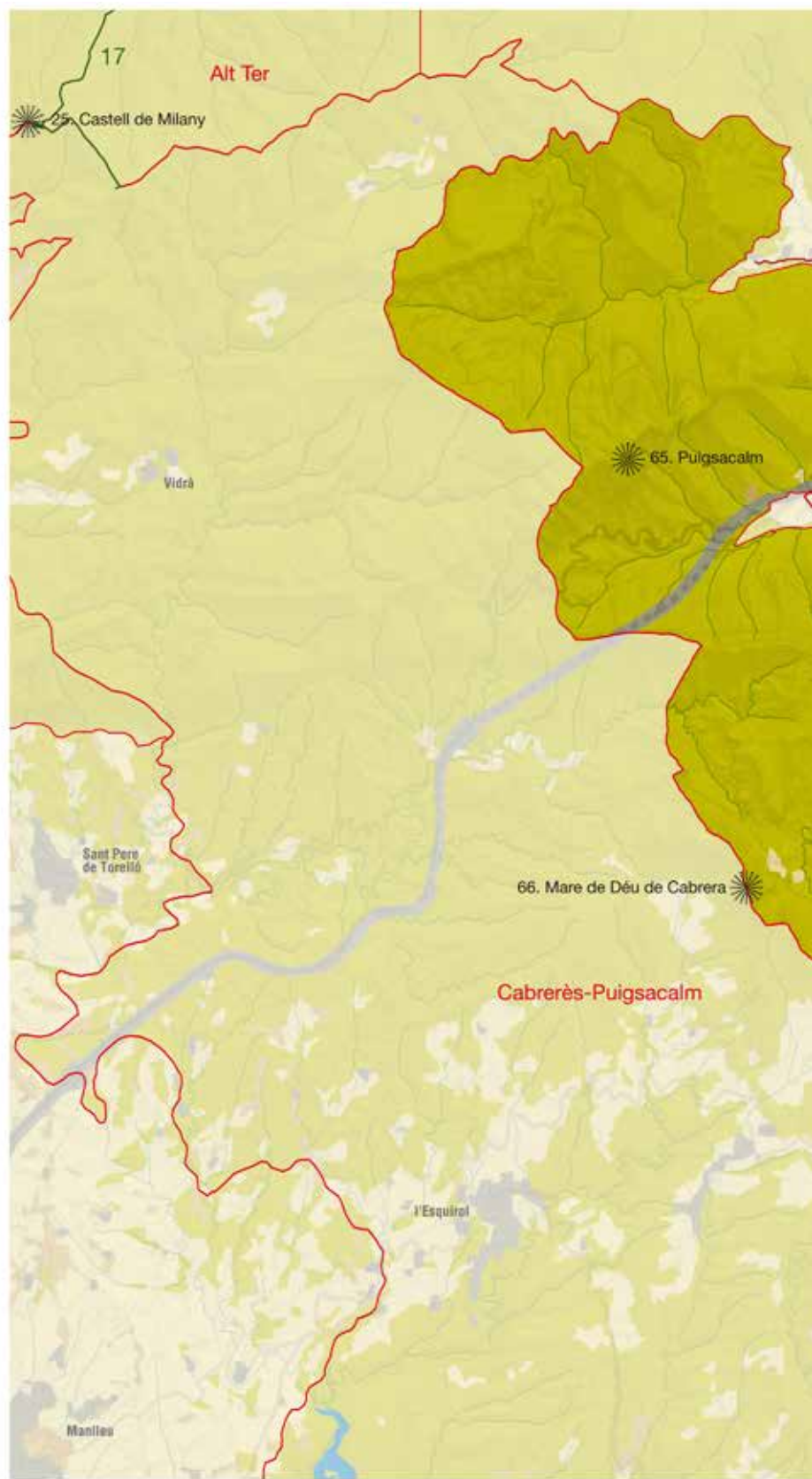
 Mirador

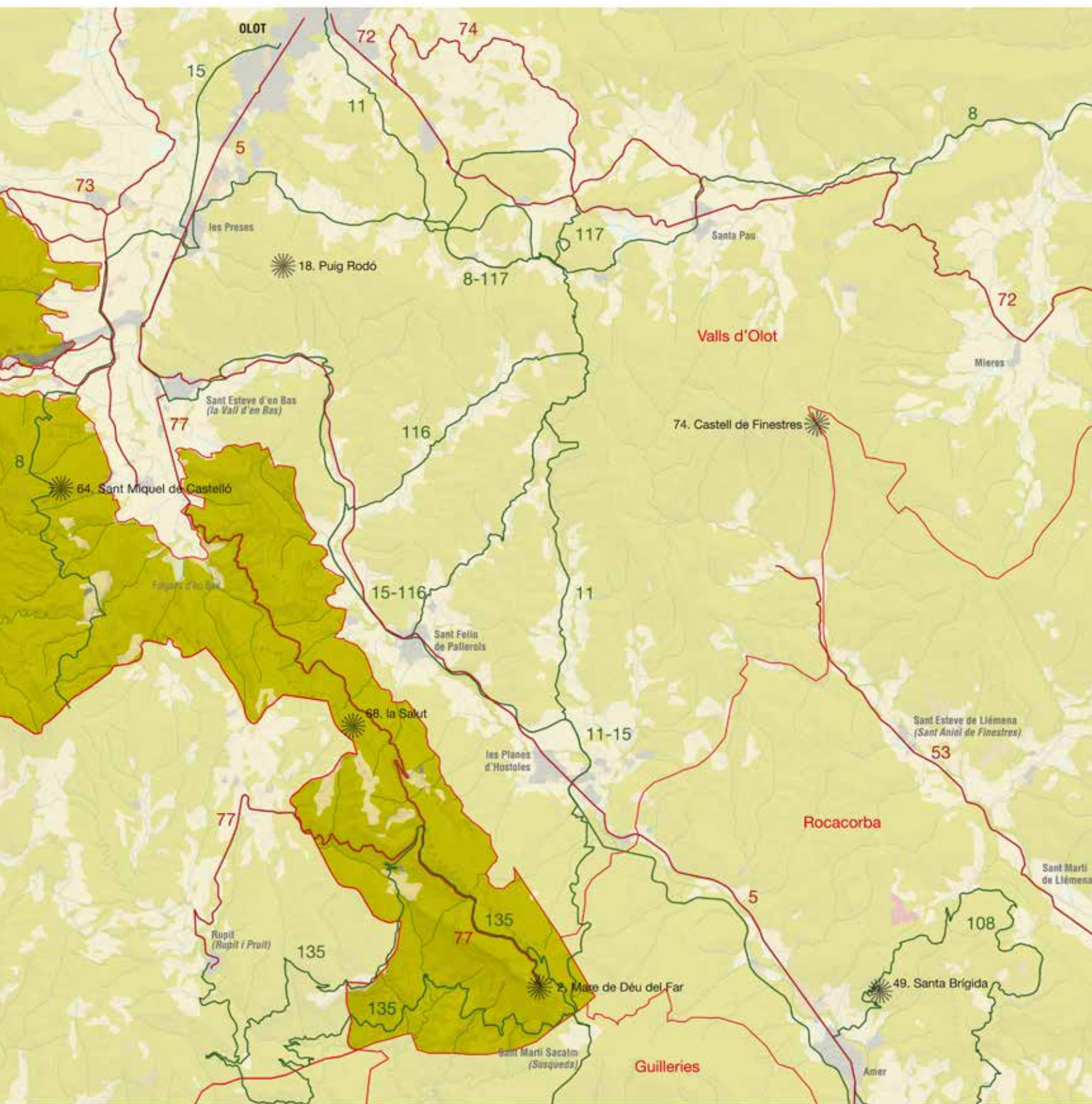
 Itinerari motoritzat
77 Sant Esteve d'en Bas - Rupit

 Itinerari no motoritzat
8 GR-2
135 Rupit - el Far - Sant Martí Sacalm

334

A la superfície tabular de l'altiplà del Collsacabra és on es poden trobar prats, conreus i masos dispersos. Observatori del Paisatge

Organització i dinàmica actual del paisatge

336

El Cabrerès-Puigsacalm és un altiplà d'altitud mitjana, entre els 1.000 i els 1.100 metres d'altitud, limitat per vessants abruptes per tots costats excepte cap a ponent on davalla suaument fins a la conca d'erosió de Vic. Les cingleres que el delimiten pels costats oriental i meridional són imponents, especialment la punta del Far que avança cap el sud-est com la proa d'un vaixell i és visible i coneguda des de grans distàncies.

Sens dubte, el tret físic més particular del paisatge d'aquest sector són els cingles, unes espectaculars parets verticals que fan de divisòria entre la plana baixa i l'altiplà del Collsacabra, el Puigsacalm i la serra de Santa Magdalena. Es tracta d'alts espadats de roca nua que descansen sobre uns talussos de perfil còncau recoberts per denses bosquíries, en contacte amb les planes agrícoles que voregen l'altiplà. Només la capçalera d'algunes valls transversals sembla poder trencar el gran mur de pedra i produir entrants com la vall de Sant Privat, per on passa el riu Gurn, o la vall de Joanetes, on hi flueix la riera del mateix nom.

Les cobertes forestals destaquen amb força al paisatge del Cabrerès-Puigsacalm. Als vessants de les muntanyes es desenvolupen frondosos boscos de fulla caduca, ja sigui roure martinenc o faig, depenent de l'orientació del vessant. En indrets més baixos, encara és possible trobar forests d'alzina. A les zones més humides creixen aurons, avellaners, freixes i altres espècies caducifòlies, mentre que a la vora dels nombrosos petits cursos fluvials es troben comunitats de ribera. Les cobertes forestals, dominants a tot el sector est del Cabrerès-Puigsacalm, s'han mantingut gairebé immutables, amb una lenta i progressiva expansió, en detriment

dels prats i conreus abandonats. Aquestes masses boscoses no sembla que hagin de patir canvis substancials, almenys a curt i mitjà termini. En tot cas, es produirà un augment gradual de la seva superfície, en el cas de donar-se l'abandonament de les activitats de ramaderia extensiva i l'activitat forestal existent. Així mateix, el canvi climàtic és possible que afavoreixi un avenç progressiu d'espècies mediterrànies, com ara l'alzinar muntanyenc.

A la superfície tabular de l'altiplà del Collsacabra és l'únic lloc on es poden trobar mostres de presència humana, a banda dels cada dia més nombrosos excursionistes que tresquen pels molts senders i camins. Els conreus ocupen els sectors més planers modelats en les margues eocèniques i constitueixen mosaics amb fragments de rouredes. Les activitats ramaderes dominen per la banda de Falgars, on hi ha pastures bovines i extensos prats. La finca la Coromina és la finca ramadera amb més entitat d'aquesta zona, i ofereix alhora funcions de casa de turisme rural, una activitat que està a l'alça. La veïna ermita de Sant Miquel de Falgars o de Castelló, situada talment com la proa d'un vaixell a sobre de la cinglera, fa des de fa molts anys la funció de refugi de muntanya. La superfície dedicada als usos ramaders no ha variat substancialment amb el pas del temps, mentre que l'agricultura, activitat ja sense massa presència històricament a la zona, mostra una tendència a la baixa.

L'abandonament de conreus i la transformació de velles masies com a cases de turisme rural és una mostra d'un canvi econòmic que comportarà conseqüències sobre el paisatge però que al mateix temps assegura la continuïtat de les masies i la població resident, que, de fet, mai no ha estat nombrosa. La dinàmica urbana vinculada al turisme també s'ha desenvolupat principalment als nuclis de Rupit, Tavertet i Joanetes, que han vist la rehabilitació d'habitatges antics i la construcció d'algunes segones residències.

Les infraestructures viàries es limitaven fins fa poc a la carretera que uneix Vic i Olot pel coll de Condreu (C-153), una carretera més aviat estreta i ben integrada en el paisatge, i la carretera BV-5224/GIV-5273, molt revirada, que a través del coll de Bracons unia Torelló amb Olot, a més de la xarxa de pistes forestals que uneixen les masies disperses en l'altiplà amb aquest eix viari principal. L'obertura del túnel de Bracons a la unitat valls d'Olot, que ha provocat un canvi paisatgístic notable en les vies d'accés i les seves immediacions, ha suposat una disminució de l'afluència de vehicles per aquestes carreteres secundàries, tot i que sembla que la seva funció està derivant cap a un ús d'oci més important.

Així doncs, l'accidentada geomorfologia i la complicada accessibilitat al Cabrerès-Puigsacalm ha incidit sobre les dinàmiques del paisatge d'un territori definit per una baixa presència humana, una estructura de poblament disseminada i la manca d'activitats econòmiques amb una dimensió rellevant.

Evolució històrica del paisatge

A diferència de les planes agrícoles de la unitat valls d'Olot, la banda oriental del Cabrerès-Puigsacalm ha estat molt poc humanitzada al llarg de la història. Els únics assentaments que s'hi localitzen són diverses masies aïllades i algun petit nucli de dimensions reduïdes, que estaven ja documentats a l'edat mitjana, quan l'estratègia d'aprofitament del medi estava basada en una economia predominantment agropastoril, amb un poblament disseminat, exceptuant nuclis com Rupit, Tavertet o l'Esquirol, tots ells fora de l'àmbit corresponent a les Comarques Gironines.

El conjunt de cases i l'església de Falgars d'en Bas és l'assentament de població més destacable. També hi ha la presència de diverses ermites: de nord a sud, les més representatives són Santa Magdalena (segle x), Sant Miquel de Falgars (segle xi), Cabrera i la Salut (segle xvii). El santuari del Far està documentat des del segle xiii i va ser reconstruït al segle xv quan fou destruït l'edifici original d'estil romànic pels terratrèmols que van afectar l'àrea de la Garrotxa als voltants del 1429. Als segles xvii i xix va experimentar reformes i la construcció de peces annexes com una capella adossada al costat sud. Ja al segle xx, després d'haver estat tancat durant unes dècades, es va restaurar l'any 1970.

El castell medieval de Fornils (o castell del Roure) es troba en un petit turó al bell mig del veïnat homònim, al peu de la cinglera del Far. Va funcionar entre els segles xi i xix, en què centrà una jurisdicció feudal que comprenia les parròquies de Susqueda i Sant Martí. Tot i que va ser abandonat i fou objecte d'alguns espolis, encara avui conserva dretes bona part de les seves estructures, entre les quals destaquen la torre mestra, de 8 metres d'alçada, i alguns murs espitllerats que assoleixen alçades que oscil·len entre 1 i 10 metres.

El santuari de la Salut, o de Nostra Senyora de la Font de la Salut, és situat dalt de la serra de la Salut prop del límit amb els municipis de Rupit i Pruit, Susqueda i les Planes d'Hostoles, en un antic camí que des del coll de Pruit baixava a la vall d'Hostoles. En aquest in-

El santuari de la Salut a part dels seus valors històrics i patrimonials, també esdevé un bon mirador del paisatge de les Valls d'Olot i Rocacorba. Mireia Blanch, Escola Universitària ERAM

dret, el 1642 s'hi va col·locar una imatge de la Mare de Déu en una cavitat dins la balma i ben aviat es va convertir en un lloc de culte. La devoció augmentà especialment a partir del segle xviii, quan es va construir una capella nova amb residència per a un sacerdot. El 1862 s'hi va construir una façana d'estil neoclàssic.

L'accidentada orografia i les dificultats d'accés van condicionar les intervencions humanes sobre el paisatge des del període medieval. La ramaderia i l'aprofitament forestal foren les activitats practicades històricament a l'altiplà. En canvi, l'agricultura hi fou secundària, concentrant-se als vessants muntanyosos, situats entre Sant Esteve d'en Bas i Sant Feliu de Pallerols. A partir de final del segle xix, la crisi progressiva del món rural provocà l'abandonament d'alguns masos. A partir de la dècada de 1980 les activitats vinculades al turisme van començar a revitalitzar els nuclis, com és el cas de Tavertet o Rupit.

Expressió artística del paisatge

L'imponent cim del Puigsacalm ha estat objecte de la gran majoria d'artistes que s'han referit alguna vegada al paisatge de l'extrem oriental del Cabrerès-Puigsacalm. La majoria dels pintors de l'anomenada Escola d'Olot han plasmat alguna vegada la seva poderosa silueta sobre la tela, i alhora han estat nombrosos els escriptors que s'hi han referit, des de Carles Bosch de la Trinxeria fins a Marià Vayreda, passant per molts altres com Josep Berga Boada, Jaume Massó Torrents o Joan Teixidor Comes, per posar alguns noms. De Marian Vayreda, per exemple, és aquest poema dedicat a la muntanya, que forma part de les seves *Obres completes* (1984):

“Cinquanta anys que sóc al món!
Bé he prou vist sengles vegades
Puigsacalm tot blanc de neu
i blanques ses verdes calmes.

Cinquanta anys i ja so vell!
Puigsacalm cada any infanta.

Infanta rodes de torb
que es condormen en la plana
ratxades primaverals
que deixonden a les plantes.
Cinquanta anys i ja so vell!
Puigsacalm cada any infanta!

Immenses tofes de neu
que fosa a la vall davalla
en regalims d'argent viu
que al la gentilment s'aplatgen.
Cinquanta anys i ja so vell!
Puigsacalm cada any infanta!

Fontanes, tolls i aiguamolls
i llacunes d'aigua mansa
entre prats de lliris en flor
i mates de tendra balca.

Cinquanta anys i ja so vell!
Puigsacalm cada any infanta!"

(Vayreda, 1984)

338

Lluís Armengol a "El Far, escenografia de leyenda" dins *Pyrene*, ha descrit el paisatge de la punta del Far tot evocant la imatge de la proa de vaixell misteriosa que ofereix la cinglera:

"Ya se perfila, vigorosa, la silueta del Far, cual nave de nácar sobre oleaje de flácidas nieblas; aquel salto al abismo que desde el Santuario se ofrece, nos graba mentalmente el fondo de un enorme mar, sobre el que flotarán, posibles, agudos peñascos y, encima, esta mansión diminuta, como nacida ahora de un celoso secreto." (Armengol, 1949)

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics del Cabrerès-Puigsacalm deriven de la combinació entre una geologia i unes formes de relleu singulars: plataformes tabulars i cingleres, amb una vegetació pròpia dels paisatges mediterranis com són les fagedes i rouredes.

Dos espais naturals (l'EIN Collsacabra i l'EIN Serres de Milany-Santa Magdalena i Puigsacalm-Bellmunt) i un parc natural, el de la Zona Volcànica de la Garrotxa, protegeixen gairebé la totalitat de l'espai.

Les cingleres de Tavertet-el Far formen part com a Geozona 216, de l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar els boscos de Sant Martí de Sacalm, un espai d'interès natural i connector definit en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisat-

Els boscos caducifolis, majoritàriament fagedes, contribueixen al contrast cromàtic que caracteritza aquest paisatge. Observatori del Paisatge

gístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009.

Els valors estètics descansen en elements morfològics configuratius del paisatge com les línies de contrast entre els conreus i prats que ocupen les superfícies planeres modelades en les margues toves de la plataforma tabular i els boscos que colonitzen els vessants més rosts.

Les cingleres, per la seva banda, constitueixen singularitats que contenen elevats valors estètics tant per les formes del relleu, els espadats verticals, com pel contrast i els colors bigarrats dels diferents tipus de roca: vermell, gris blanquinós, ocre. Sovint, aquestes cingleres esdevenen fons escènics emblemàtics, clarament identificables per a la població. Els principals fons escènics del Cabrerès-Puigsacalm són: el Puigsacalm, la serra dels Llancers, els plans de Falgars i el Far. En alguns casos, aquests fons escènics es veuen reforçats per la presència de fites, com la Mare de Déu del Far, just a la cinglera del Far, el santuari de Cabrera, a la serra de Cabrera, o l'ermita de Sant Miquel de Castelló, als plans de Falgars.

Per altra banda, les cingleres, juntament amb la presència de petites rieres, també han donat lloc a salts d'aigua de gran plasticitat, com el salt del Sallent de la Vall d'en Bas, i el salt del Sallent de Rupit (a l'àmbit de les Comarques Centrals).

Els patrons constituïts pels mosaics de conreus i prats de pastura amb els fragments de boscos caducifolis, rouredes sobretot, constitueixen el darrer element que dota tot el conjunt d'un valor estètic notable.

En un altre nivell, no tan monumental, destaca estèticament el poble de Falgars d'en Bas per la seva integració en l'entorn tradicional i el manteniment de la seva fesomia original.

Igualment, cal destacar el valor històric i simbòlic del castell de Fornils i de les ermites com Sant Miquel de Falgars, la Mare de Déu de la Salut i Santa Magdalena, que presenten també un elevat valor social.

Un darrer valor històric el representa la carretera C-153, ja que és l'eix de comunicació tradicional entre els dos vessants de la unitat, la qual enllaça Sant Esteve d'en Bas amb el coll de Condreu, amb la possibilitat d'atansar-se a la punta del Far, i posteriorment, amb el poble de Rupit. Aquest enllaç viari ha mantingut, en la major part, el traçat primigeni que s'integra perfectament en un terreny de forts desnivells i cingleres.

La punta del Far presenta un elevat valor simbòlic i identitari perquè en ser observada des de molta distància constitueix un fons escènic emblemàtic del paisatge de les Comarques Gironines. Segons la llegenda, la primitiva capella del santuari fou construïda per uns mariners que estaven a punt de naufragar i van veure el cim del Far i van prometre que si se salvaven aixecarien una ermita en agraïment. De la mateixa manera, el Puigsacalm i els plans de Falgars tenen un gran significat per a la població de la Vall d'en Bas i d'Olot, ja que representen un fons escènic proper, accessible per al gaudi.

El valor productiu el formen les pastures i els conreus establerts a la plataforma tabular i dels boscos pel que fa a l'aprofitament forestal, juntament amb el valor turístic d'alguns indrets que mostren una gran capacitat d'atracció. Aquests espais també tenen un elevat valor social. En són altres exemples, Rupit, Tavertet, el Far o el Puigsacalm. Són indrets molt freqüentats pels visitants atrets per un paisatge natural i cultural i per les possibilitats que ofereix de realitzar-hi esports d'aventura, com el barranquisme i l'escalada. A més, la unitat es veu travessada pel sender de gran recorregut GR-2, que uneix la Jonquera amb Aiguafreda.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El millor itinerari rodat per gaudir del paisatge del Cabrerès-Puigsacalm és la carretera C-153. Si s'agafa des de Sant Esteve d'en Bas (itinerari 77) s'enfila pel marge nord-oriental de l'altiplà enmig de densos boscos caducifolis. Passa pel costat del santuari de la Salut i arriba a coronar l'altiplà en el coll de Condreu. Des d'allà surt una pista asfaltada en direcció a la punta del Far. En aquest breu itinerari es poden observar tots els elements característics del paisatge del Cabrerès-Puigsacalm: fagedes calcícoles amb boix, rouredes, prats de pastura i el mosaic tradicional format per conreus, pastures i boscos caducifolis.

El terme de Susqueda, molt muntanyós i poc humanitzat, té un seguit de rutes de gran bellesa natural per fer a peu o en bicicleta. Des del santuari del Far, una ruta segueix el caire del cingle en direcció a Rupit i una altra baixa fins a Sant Martí. Un altre camí, força planer i de bon caminar, surt de Sant Martí i segueix els peus del Far cap a Sant Pau, el castell de Fornils, el molí del Roure, la riera de l'Om i les Gleies, i es pot continuar també fins a Rupit (135).

Hi ha diversos itineraris que passen pel petit nucli de Falgars d'en Bas. Observatori del Paisatge

També destaca el sender de gran recorregut GR-2 (8), que des de Joanetes ascendeix a Sant Miquel de Falgars i continua fins a Falgars d'en Bas, el puig de la Bastida i baixa fins a Pruit, creuant el sector gironí de la unitat pel seu bell mig.

Des del santuari de la Mare de Déu del Far (mirador 2) la vista és imponent sobre un bast territori que en dies clars va des de les Guillerries a les Gavarres, Rocacorba, la vall del Brugent amb els pobles de Sant Feliu de Pallerols i les Planes d'Hostoles, i fins al pantà de Sau.

Tota la cinglera oriental és, a més a més, per si mateixa, un immens i un magnífic balcó damunt la vall d'en Bas.

Sobre la vall d'en Bas, destaca l'ermita de Sant Miquel de Falgars (64), col·locada damunt dels espadats talment com si fos la proa d'un vaixell. A la seva esquerra, la massa imponent del Puigsacalm (65), que es manifesta com una talaia des d'on es poden observar els Pirineus, les valls d'Olot, el Collsacabra, Finestres, etc.

Més a l'oest, el santuari de la Mare de Déu de Cabrera (66) també és un mirador privilegiat damunt del Collsacabra, des d'on es poden gaudir d'espectaculars vistes d'Osona i de la Garrotxa.

Finalment a la cinglera oriental hi ha l'ermita de la Salut (68), sobre Sant Feliu de Pallerols, amb esplèndides vistes sobre la vall del Brugent en primer terme, amb Rocacorba de teló de fons.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Pastures en declivi a les zones de muntanya que comporten una homogeneïtzació del paisatge per la pèrdua d'espais oberts i l'augment de la superfície ocupada per matollars i bosquines.
- Les masses forestals són molt vulnerables als incendis, en ser incloses gairebé totes en zones d'alt o molt alt risc d'incendi forestal.

Amenaces

- La despoblació i el progressiu abandonament de les activitats ramaderes i agrícoles pot acabar repercutint sobre el futur del paisatge.
- L'absència de gestió dels espais inclosos en el Pla d'espais naturals pot comportar el deteriorament dels valors pels quals es va protegir aquell espai, fins i tot el seus valors paisatgístics.

340

Fortaleses

- Abundants singularitats geomorfològiques com les grans cingleres, que afegeixen valor a uns entorns paisatgístics de gran rellevància i qualitat i que permeten identificar immediatament el context territorial del qual formen part i el qual han ajudat a configurar al llarg del temps. Alguns d'aquests elements constitueixen fons escènics que tenen un eminent valor paisatgístic tant des del punt de vista simbòlic i identitari com estètic.
- El nucli històric de Falgars d'en Bas, que acumula una gran diversitat de valors culturals, històrics, estètics i identitaris.
- La carretera C-153 de Sant Esteve d'en Bas al coll de Condreu, que segueix el trajecte de corredors naturals i conserva, en la seva majoria, el traçat original així com elements paisatgístics d'elevat valor patrimonial.
- Presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges gironins.

Oportunitats

- L'atractiu paisatgístic d'una zona cridada a esdevenir un pol turístic de primer ordre, sense massificació i amb respecte dels valors naturals i culturals.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns paisatges naturals, eminentment de boscos caducifolis i prats muntans, ecològicament ben conservats, amb qualitat paisatgística i que compaginin l'activitat agropecuària, l'aprofitament de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
- OQP2.** Un paisatge agroforestal poc antropitzat i estructurat per masies, potenciat com a medi històric d'aprofitament dels recursos associats al territori i per al turisme rural.
- OQP3.** Una cinglera del Cabrerès-Puigsacalm (el Far, Llacers, Puigsacalm, Santa Magdalena, els plans de Falgars) i altres singularitats geomorfològiques, preservades com a elements configuratius del paisatge, i mantingudes com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP4.** Uns paisatges formats per nombroses ermites com Santa Magdalena, Sant Miquel de Falgars i la Salut i el Castell de Fornils, restaurades i mantingudes com a peces de valor cultural vinculades al paisatge del Cabrerès-Puigsacalm.
- OQP5.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del Cabrerès-Puigsacalm.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Protegir els elements geomorfològics del Cabrerès-Puigsacalm, com el Puigsacalm-Santa Magdalena, Cabrera, la punta del Far, visibles des de llargues distàncies a través dels fons escènics, com a singularitats visuals i estètiques d'especial rellevància per a totes les Comarques Gironines. Els contrastos establerts entre els cingles i la vegetació immediata, amb espadats verticals, salts d'aigua i els colors dels tipus de pedra, constitueixen un altre important valor estètic que cal preservar.
- Promoure, per part dels POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge, mesures de protecció del sòl als boscos de Sant Martí de Sacalm pel seu interès ecològic i connector.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Donar valor i promocionar els boscos caducifolis de Cabrerès-Puigsacalm pel seu valor com a comunitats singulars d'un paisatge específic.
- Establir òrgans rectors i plans d'usos, gestió i protecció per als espais d'interès natural de les serres de Milany i Santa Magdalena i Puigsacalm-Bellmunt, juntament amb l'espai Collsacabra.

- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, definir una jerarquització de camins, controlar els accessos i impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, vaques, etc.) per a la gestió del sotabosc i el manteniment dels espais oberts, prats muntans i rasos. Cal alhora fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals.
- Potenciar el manteniment de l'activitat agrícola i ramadera existent, amb la consolidació i foment del turisme rural com a activitat paral·lela.
- Promoure la restauració de masies i vilars com a mecanisme d'atracció turística i de finançament de les activitats agrícoles i ramaderes d'aquest territori.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Evitar les afectacions, alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions, parcs fotovoltaics o altres elements de distorsió potencial sobre el fons escènic emblemàtic del Cabrerès-Puigsacalm (el Far, Cabrera, Llancers, Puigsacalm, Santa Magdalena i els plans de Falgars).
- Evitar models i tipologies edificatòries que interfereixin en la visió o que alterin les construccions tradicionals existents. Caldrà pro-

– moure l'adequació paisatgística de les instal·lacions associades a les explotacions agràries –granges, coberts per a la maquinària, sitges, etc.–. De la mateixa manera, s'impedirà la localització de construccions d'alt impacte en les visuals de l'emplaçament (per alçada, colors, etc.), a fi de conservar els entorns dels elements del patrimoni paisatgístic.

- El disseny de nous traçats d'infraestructures viàries que creuin el Cabrerès-Puigsacalm, pel seu caràcter de paisatge de muntanya, no hauria de tenir canvis bruscs en els marges amb elements de protecció i seguretat que, si són indispensables, s'han d'integrar tant com es pugui.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Mare de Déu del Far, Mare de Déu de Cabrera, St. Miquel de Falgars, Puigsacalm; els itineraris paisatgístics a peu o bicicleta del GR-2, Rupit-el Far-Sant Martí Sacalm, i els motoritzats de Sant Esteve d'en Bas-el Far-Rupit.

6. Cap de Creus

Comarca:
Alt Empordà.

Superfície:
19.086 ha.

Municipis:
Cadaqués, Colera, el Port de la Selva, Garriguella, la Selva de Mar, Llançà, Palau-saverdera, Pau, Portbou, Rabós, Roses i Vilajuïga.

342

El color gris i negre dels afloraments rocosos del cap de Creus té una textura i un cromatisme que contrasta amb el blau del mar. Jordi Puig

Trets distintius

- Un litoral rocós amb grans penya-segats, articulats per cales i petites badies. El color gris i negre dels afloraments rocósos té una textura i un cromatisme que contrasta amb el blau del mar.
- Muntanya mediterrània caracteritzada per relleus de poca alçada. La baixa densitat de la cobertura vegetal de molts sectors i el fet que els afloraments rocósos siguin continus fa que la rica constitució geològica condicioni directament el paisatge.
- Una vegetació caracteritzada per grans extensions de brolles com a resultat de l'efecte dels incendis repetits.
- Un paisatge agrícola de vinyes i oliveres, vinculat a les construccions de pedra seca, que va ser important en el passat i que actualment s'està recuperant.
- Els principals nuclis de població es localitzen a la costa. Alguns d'ells, de caràcter mariner, com Cadaqués i el Port de la Selva, són avui importants centres turístics. Les seves façanes es caracteritzen pel predomini del color blanc.
- La tramuntana és un element sempre present en el paisatge del cap de Creus i el condiona.
- Una xarxa d'infraestructures viàries poc modificada al llarg del temps i formada per carreteres estretes i sinuoses que ressegueixen la topografia de les muntanyes.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

3 Eix ferroviari Portbou-Hostalric

4 Llançà - Ribes de Freser

6 Costa Brava

31 Cadaqués - Far del Cap de Creus

32 Carretera vella de Colera a Portbou

33 Vilaçjuga-Sant Pere de Rodes-Port de la Selva

 Itinerari no motoritzat

10 GR-11

12 GR-92

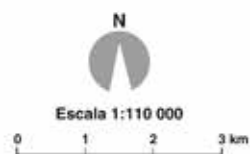
91 Portbou - Querroig

92 Cap Norfeu

93 Roses megalítica

94 Portbou-Puig d'en Jordà

344

Organització i dinàmica actual del paisatge

Els darrers contraforts de la serra de l'Albera, la serra de Rodes i el cap de Creus formen una unitat de paisatge relativament homogènia que es correspon amb la part més oriental dels Pirineus axials catalans. Els relleus del cap de Creus suposen així mateix el tancament natural pel nord-est de la plana empordanesa.

L'estructura del relleu és un dels principals condicionants del paisatge del cap de Creus. La diferent composició litològica i l'acció mecànica dels agents erosius, principalment el mar i el vent, són els factors responsables del seu modelatge característic.

En aquesta unitat litoral hi ha diversos espais lliures i de gran qualitat, els més interessants dels quals són, des d'un punt de vista paisatgístic i ecològic, els indrets coneguts com els Canons, Garbet, Cap Ras o el paratge de Tudela. Aquests i altres espais amb valor estètic i ecològic es descriuen en el capítol de valors en el paisatge.

Bona part del paisatge rural del cap de Creus es manté subjecte a les dinàmiques pròpies de la muntanya baixa mediterrània, on la vegetació ha guanyat espai a costa dels conreus abandonats i ha configurat masses contínues que faciliten l'expansió del foc. La vegetació espontània s'estén per més del noranta per cent del cap de Creus, amb un predomini de formacions arbustives i herbàcies, tot i que la presència de la tramuntana ha provocat que en molts indrets estigui poc desenvolupada. D'altra banda, en molts sectors són encara presents les conseqüències dels últims incendis forestals: predomini de les brolles i els prats secs i troncs dels arbres ennegrits pel foc.

Així, els incendis forestals han esdevingut el principal agent modelador de bona part del paisatge del cap de Creus. La recurrència

dels incendis ha acabat fent desaparèixer la majoria de les masses de bosc existents i ha contribuït al predomini de les brolles en el paisatge.

Pel que fa a les zones agrícoles, ocupen espais residuals a l'entorn dels municipis i els fons de vall, especialment a l'entorn de la riera de la Valleta, on hi ha la principal zona agrícola. Aquests espais estan en clara regressió com a conseqüència de l'expansió urbanística del municipi, tot i que en els darrers anys s'està observant una recuperació del conreu de la vinya, orientada a la producció de vi de qualitat, especialment al sector de Perafita i a la Selva de Mar.

Llançà és, amb més de 5.000 habitants, el poble més gran del cap de Creus. Malgrat que les limitacions a la construcció que imposa un relleu molt abrupte han dificultat un creixement urbanístic intens, hi ha diverses urbanitzacions que s'estenen per la perifèria, tot seguint la costa pràcticament fins a enllaçar amb el Port de la Selva. En aquest poble, no hi ha edificis que destaquin respecte als altres, ni per l'alçada, el cromatisme o els materials utilitzats. També cal destacar els nuclis de la Selva de Mar i el de la Vall de Santa Creu, els dos únics pobles d'interior del cap de Creus, que no presenten creixements importants.

Cadaqués és un dels pobles més ben conservats de la Costa Brava. La localització al fons d'una estreta vall oberta al mar i envoltada per uns vessants costeruts, que una carretera sinuosa ha de superar per arribar-hi, li ha proporcionat un cert aïllament que ha contribuït en part al manteniment dels seus valors originals, tot i haver experimentat un creixement notable. La imatge de les cases blanques apinyades al voltant de l'església de Santa Maria ha estat representada en infinitat de quadres, tant de pintors consagrats com d'afeccionats, i és una de les mostres més singulars del paisatge litoral mediterrani català.

A la costa nord hi ha Colera i Portbou. Colera és un antic nucli mariner que avui s'ha convertit en un punt on es concentra un turisme de caràcter familiar. La presència del viaducte ferroviari que travessa el poble de sud a nord marca el seu paisatge urbà. Al seu torn, també Portbou és un poble marcat per la presència del tren. L'estació actual, inaugurada l'any 1929, té unes dimensions excessives per al poble, fet que s'explica perquè és una estació de caràcter fronterer.

Una de les zones més dinàmiques urbanísticament és el litoral comprès entre el Port de la Selva i Colera, producte, en bona mesura, de la construcció de segones residències. Per altra banda, el nucli de Portbou no ha experimentat grans creixements en els darrers anys, tret de la construcció d'un port esportiu, que no és visible des del nucli urbà. Atesa la petita dimensió d'aquests nuclis i els condicionants del medi natural, els nous creixements són ben visibles, ja que tendeixen a ocupar els vessants. La zona més urbanitzada es troba, però, a l'extrem sud, a l'entorn del puig Rom, a Roses, on les urbanitzacions configuren una gran zona residencial de baixa densitat. També cal destacar les urbanitzacions de mas Fumats, mas Isaac i els Olivars, entre Roses i Pau, visibles des de bona part de la plana de l'Empordà. No obstant això, des de 2007, la crisi econòmica hi ha reduït dràsticament la dinàmica immobiliària.

346

A Llançà es diferencien dues zones, el port i el poble. L'activitat turística ha afavorit el creixement del port i el desenvolupament de nous habitatges de segona residència. Departament de Territori i Sostenibilitat

De cara a un futur, el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines preveu estratègies de canvi d'ús i reforma interior per a la majoria dels nuclis urbans. Aquestes estratègies han d'anar encaminades a reequilibrar l'estructura urbana existent, a fi d'evitar grans creixements urbanístics en un context de manca de sòl apte per a urbanitzar. A Palau-saverdera es preveu la possibilitat d'un creixement moderat. A la vall de Santa Creu, s'aposta per una estratègia de millora urbana i compleció. En el cas de la urbanització Puig-rom de Roses, la proximitat al Parc Natural del Cap de Creus fa impossibles grans creixements urbans, que es donaran necessàriament en altres parts del municipi fora dels seus límits estrictes. Dins l'àmbit del parc cal destacar el projecte el Bulli Foundation, que si bé s'ha projectat amb una important integració paisatgística, si s'executa fa preveure un increment de visitants i de trànsit a la zona, així com un impacte considerable durant la construcció. D'altra banda, cal destacar que l'enderroc del Club Mediterraneu, finalitzat l'any 2010, ha permès recuperar un dels espais més singulars del cap de Creus, el paratge de Tudela.

Vinculat a la construcció, una altra activitat amb important impacte paisatgístic el constitueixen les zones d'extracció d'àrids. La principal àrea extractiva es localitza a Llançà, on s'extreu pegmatita per a la fabricació de sanitaris. Al Port de la Selva hi ha el geòtop de les sorres de Cavorques, un espai catalogat pel seu interès geològic. L'espai fou aprofitat per a l'extracció d'àrids durant molts anys. Avui l'activitat ha cessat, però els efectes sobre el paisatge són encara ben presents. En qualsevol cas, les diferents figures de protecció que afecten la unitat, especialment el parc natural, han dificultat la proliferació de més zones d'extracció d'àrids.

Relacionat amb les infraestructures viàries, el cap de Creus gaudeix d'una xarxa de carreteres poc modificada al llarg del temps, formada per carreteres estretes i sinuoses que ressegueixen la topografia i s'integren perfectament en el paisatge.

Evolució històrica del paisatge

L'ocupació humana del cap de Creus és relativament antiga, amb indicis documentats de presència humana des del paleolític superior. La millor mostra de l'antiga presència humana és la cultura de dolmens. Entre els nombrosos dolmens que es troben al cap de Creus destaca el dolmen de la Creu d'en Cobertella, amb una gran llosa que cobreix la sala, fet que el converteix en el més gran de Catalunya. Altres dolmens coneguts i de dimensions rellevants són els de la vinya del Rei, del Garrollar, de la Talaia, de les Ruïnes, de la Carena, d'en Caselles i de la Sureda.

Les poques oportunitats que ofereix el massís per al desenvolupament agrícola van fer que restés poc humanitzat durant molts segles. En època visigoda i carolíngia, les incursions dels cabdills musulmans van convertir el cap de Creus en una zona de refugi.

Durant l'edat mitjana bona part del cap de Creus va formar part dels dominis del comtat de Peralada. En època feudal només va prosperar un petit nucli estable, Santa Creu de Rodes, que va créixer a redós del monestir de Sant Pere. El monestir de Sant Pere

El monestir de Sant Pere de Rodes tingué un gran creixement durant els segles XI i XII. Observatori del Paisatge

de Rodes, fundat al segle IX, tingué un gran creixement durant els segles XI i XII. El desenvolupament, les successives reformes del monestir i la fundació del poble feren necessari el condicionament dels terrenys dels voltants per a l'agricultura. Progressivament, als ports naturals de la zona es van desenvolupar petits nuclis de pescadors, com ara Cadaqués o el Port de la Selva. Els atacs dels pirates van condicionar en bona mesura els assentaments humans des de la segona meitat del segle XV fins ben entrat el segle XVIII. El nucli que va rebre més atacs fou Cadaqués, organitzat, en forma de vila closa, al voltant de l'església.

A partir del segle XVIII, la disminució de les ràtzies dels pirates va permetre que Cadaqués, la Selva de Mar, el Port de la Selva, Llançà i Colera tinguessin un gran creixement demogràfic. Ja al segle XIX, el creixement de Portbou va anar lligat a l'acord entre els governs espanyol i francès del 1864, que establia la interconnexió ferroviària entre els dos països a través de Portbou i Cervera.

El sistema constructiu de la pedra en sec era el que definia el paisatge del cap de Creus, i estava basat en l'aixecament de murs simples i murs dobles amb l'interior de pedra menuda (rabló). La formació de les feixes per poder plantar-hi vinya o olivera, amb les seves rampes, les escales, els molls de càrrega i les agulles de desguàs, va redefinir totalment el paisatge. Aquests van esdevenir un exemple de la lluita dels pagesos per aconseguir establir petites parcel·les de conreu en els vessants inclinats de sòl magre i pedregós. No obstant això, l'episodi de la fil·loxera va marcar enormement l'evolució del paisatge. L'extensió inicial de la plaga, a França, va esperonar el creixement de la vinya pels aspres i costeruts vessants del cap de Creus, gràcies a un enorme treball d'abancament amb murs de pedra seca. L'arribada de la fil·loxera, el 1877, va significar l'abandonament de molts conreus i la revegetació dels vessants en moltes àrees. D'altra banda, es van desenvolupar algunes explotacions mineres, com és el cas de la pedrera de quars del mas de Sala, a Cadaqués o la mina de ferro de la muntanya Negra, al Port de la Selva.

Un altre episodi important que va implicar un canvi decisiu és l'establiment del cap de Creus com a zona d'estiu, sobretot a la segona meitat del segle xx, quan el turisme va experimentar un creixement important. No obstant això, la condició aïllada i poc favorable a l'assentament de les activitats humanes del cap de Creus va mantenir aquest sector al marge dels grans desenvolupaments urbanístics del turisme de masses. Ara bé, diverses urbanitzacions residencials van ocupar les cales Canyelles i Montjoi, al municipi de Roses, així com els dos vessants de la serra de Rodes (Llança, Port de la Selva, Vilajuïga, Palau-saverdera i Pau). Destaca també el denominat Club Méditerranée, un complex residencial turístic de 200 ha, situat prop del cap de Creus, al municipi de Cadaqués. El 2006, el Ministeri de Medi Ambient el va adquirir amb la voluntat d'enderrocar-lo i integrar-lo al Parc natural del Cap de Creus. El creixement residencial va reprendre a mitjan dècada de 1980 segons un model residencial de baixa densitat per a un segment de renda mitjana i alta. En alguns casos, les noves extensions van començar a prendre com a referència els materials (esquistos) i les games cromàtiques del lloc.

Expressió artística del paisatge

Els germans Pichot i Gironès van constituir una família d'artistes que van descobrir els paratges del cap de Creus al món cultural i artístic de Barcelona i París, als inicis del segle xx. Fou precisament Ramon Pichot qui organitzà l'estada de Picasso a Cadaqués l'any 1910. Obres com *Cala Nans* que mostren un paisatge impressionista, connectat a les avantguardes europees, van inspirar el jove Dalí.

Ha estat precisament Dalí un dels principals autors que han fet universals, a través de la seva mirada, els paisatges del cap de Creus. Dalí, nascut a Figueres, passà bona part de la seva vida a Cadaqués on els seus pares hi tenien una casa de vacances. Més tard es va instal·lar llargues temporades a Portlligat, on va produir part de la seva obra pictòrica. Dalí definia el cap de Creus com "el lloc èpic on les muntanyes dels Pirineus arriben al mar en un grandios deliri geològic". Tal era la fascinació que el genial pintor sentia pel cap de Creus que en alguna ocasió es definí a si mateix com l'encarnació humana d'aquell paisatge, i que el seu "paisatge mental" s'assemblava a "les roques fantàstiques i proteiques del cap de Creus".

Federico García Lorca, que com a amic de Dalí havia visitat Cadaqués amb el pintor, va definir el paisatge del cap de Creus com: "un paisatge etern i actual, però perfecte".

Els esforços i el talent dels germans Pichot i, posteriorment, de Dalí, contribuïren a popularitzar el cap de Creus, que es va convertir durant la primera meitat del segle xx en un dels pols d'atracció cultural de Catalunya.

Diferents escriptors i pintors descobriren aquests paratges i el seu filtre va condicionar de manera definitiva la imatge que avui se'n té. Josep Vicenç Foix, que passà llargues estades al Port de la Selva, analitzava la relació entre el paisatge del cap de Creus i la pintura de Dalí, amb les paraules següents:

"Ja vaig escriure una altra o altres vegades, a propòsit de la raiç alitat de la pintura de Dalí, que la majoria dels seus quadres descobren el misteri de la nostra geologia. Sense el paisatge del cap de Creus no hi ha interpretació fàcil dels temes dalinians més personals [...]. A Dalí, endut per la seva objectivitat, les pedres se li estoven a les mans, i les carns pugnen, en llur flaccidesa, per petrificar-se. Roques, arbres i personatges diríeu que han estat sotmesos prèviament a una putrefacció submarina." (Foix, 1987)

Josep Pla és l'autor d'alguna de les descripcions més notables dels paisatges del cap de Creus. A *Pa i Raim* (1951) mostra el seu bon coneixement de la costa i dels vents que s'hi produeixen en una presentació magistral de les condicions de cala Jóncols (o el Jonquet) per a l'amarratge:

"Per la seva situació, el Jonquet té condicions excepcionals. Amb vents del nord és un refugi natural. Amb vents de la terra -mestrals, ponents i llebeig- ofereix un resguard absolut (s'entén per a petites embarcacions, és clar). El Talladofins, un roc alterós situat a l'entrada meridional de la cala, completa d'una manera diríem providencial el buidat de la platja actual, allarga la banya iniciada per la seva corba mansa i assegura la immobilitat de les aigües. [...] A l'hivern, la costa presenta un aspecte oposat. Amb temporals de llevant una embarcació fondejada s'hi perdria inexorablement. Amb xalocs impetuosos es fa al Jonquet una refollada d'aigües no gens agradable. Amb mestrals, atès que aquest vent surt del petit fiord que fa a la riera, s'haurien de tenir molt bones amarres per aguantar-hi una embarcació." (Pla, 1951)

Cadaqués ha estat un dels llocs que més ha inspirat la creació artística. Carles Rahola a *El llibre de l'August Alzina* es referia a Cadaqués com:

"Poblet rutilant de blancor, arrupit al peu de muntanyes coronades de pins. Les cases davallen fins al Mediterrani en amfiteatre i les ones les bressen dolçament." (Rahola, 1910)

Oriol Pi de Cabanyes, en el llibre *L'Empordà, melic del món* (2006), fa referència a la força tel·lúrica que irradia Cadaqués:

"Cadaqués és possiblement el poble més bonic del litoral català. I no solament pel seu aspecte físic sinó per la màgia que irradia. El lloc traspua l'esperit de l'eterna joventut: és un lloc sobri, de pedra, sever, i alhora un lloc líquid, tou, canviant. És vell com el món i nou a cada canvi de llum. És aquest contrast, aquesta ànima immortal, allò que ens meravella. Tots voldríem ser Cadaqués!" (Pi de Cabanyes, 2006)

El Port de la Selva també ha cridat l'atenció dels literats. Josep Maria de Segarra va ser un dels primers a fer popular l'indret amb descripcions del poble: "una vil·la tota gràcia i tota mesura que toca de peus a l'aigua arrapada a les pedres empordaneses", i el seu entorn: "vinyes verdes vora el mar ara que el vent no remuga".

Entre els artistes plàstics destaca Joan Josep Tharrats, autor de l'obra *Cent anys de pintura a Cadaqués* (1981).

Cartell de la pel·lícula *El faro del fin del mundo* rodada al cap de Creus el 1971

Els paisatges del cap de Creus han estat també protagonistes d'algunes pel·lícules més o menys cèlebres. De totes elles, la de més ressò ha estat *The light at the edge of the world* (1971), titulada a Espanya com *El faro del fin del mundo*, protagonitzada per Kirk Douglas, i en motiu de la qual es va construir un far com a decorat que va formar part del paisatge del cap de Creus fins a l'any 2006. No cal oblidar, però, algunes escenes de *Cabeças cortadas* (1970), del director Glauber Rocha, protagonitzada per Francisco Rabal que també va tenir com a escenari els paisatges del cap de Creus, entre altres, la silueta del monestir de Sant Pere de Rodes. Per altra banda, el paisatge del cap de Creus, i concretament el poble de Cadaqués, també ha estat present en pel·lícules més actuals, com per exemple *Animals ferits* (2005), de Ventura Pons.

Valors en el paisatge

La importància dels valors naturals i ecològics del cap de Creus queda recollida en les diferents figures de protecció existents: el Parc Natural del Cap de Creus, la Reserva Natural Integral del Cap de Norfeu, una part del Paratge Natural d'Interès Nacional del Massís de l'Albera i també un sector de l'espai inclòs dins el PEIN com a massís de l'Albera. En total, la superfície protegida abraça 15.043 ha i suposa el 79% de la superfície total de la unitat cap de Creus.

La totalitat del Parc Natural del Cap de Creus, més algun afegit, forma part de la xarxa Natura 2000, ja sigui pel fet de ser un lloc d'importància comunitària (LIC) o una zona d'especial protecció per a les aus (ZEPA), vista la presència de fins a 18 hàbitats, 4 espècies de mamífers o amfibis i 11 d'aus.

La vegetació litoral del cap de Creus també posseeix un alt valor ecològic, ja que s'hi troben tot un conjunt d'espècies com l'armèria i el polícarp, que tenen a Catalunya la seva àrea de distribució ge-

ogràfica restringida a la zona del cap de Creus. També s'han d'esmentar poblacions reduïdes d'espècies singulars com la lleterassa i l'olivella, amb localitats úniques a Catalunya al cap de Creus.

La riquesa geològica extraordinària del cap de Creus queda palesa amb la inclusió de múltiples espais dins l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya, com la geozona del cap de Norfeu, caracteritzada per l'alternança de roques calcàries marmoritzades, gresos, marbres i pissarres; les sorres de les Cavorques, al Port de la Selva; l'extrem oriental de la península del cap de Creus, amb un paisatge condicionat de forma gairebé exclusiva per la geologia, format per roques metamòrfiques i granítiques; el gneis del Port de la Selva o les pissarres i quarsites intercalades amb roques volcàniques del puig d'Esquers.

Cal destacar també els valors ecològics d'alguns espais litorals que resten fora del parc natural o de qualsevol altra de les figures de protecció esmentades, com és el cas de la cala Borró, al municipi de Colera, on s'ha desenvolupat una interessant duna davantera que hostatja un conjunt de comunitats vegetals pròpies de les dunes litorals.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: Riera de la Valleta; riera de Molinars; connector riera de Garbet; els Canons-Garbet-cap Ras; Punta del Claper; cap de Portbou; connector el Panardell-Parc Natural del Cap de Creus; i connector de Palau-Mas Fumats.

Els valors estètics del paisatge del cap de Creus són el producte en bona mesura d'unes condicions ambientals excepcionals i de la baixa intensitat de la transformació antròpica. L'espai litoral és on es concentra un major nombre de valors estètics, atesa la combinació harmònica de diferents elements: els penya-segats i les zones nues de vegetació, les petites formacions de matollars, les cales recollides amb un mar de color blau intens i, de tant en tant, una intervenció humana mesurada. Tot plegat confereix al litoral del cap de Creus una riquesa cromàtica i morfològica notable. Les importants manifestacions artístiques que el paisatge del cap de Creus ha inspirat al llarg del temps han ajudat sens dubte a la seva consolidació dins l'imaginari paisatgístic de la Costa Brava.

Destaquen des d'un vessant morfològic les cavitats litorals de la Balmeta, a la zona costanera de la serra de la Balmeta, a l'extrem septentrional de la unitat on abunden petites cavitats litorals. Així mateix, el sector de costa comprès entre la cala Tamariua i el cap de Creus és una zona de cales allargades i flanquejades per sectors rocosos de materials pegmatítics molt exposats a la tramuntana. Algunes cales està tancada per grans illots com el del Portaló, a l'entrada de la cala del mateix nom. La silueta dels càdec s'aixeca per sobre de les brolles d'estepes i brucs que colonitzen les antigues feixes de vinya separades per murs de pedra seca.

Una altra de les morfologies que destaca de l'àrea compresa entre el cap de Creus i Portbou és l'estructura de petites valls encaixonades, amb vessants pronunciats, amb poc aprofitament agrari

i amb cursos d'aigua temporals, que desemboquen directament al mar. Per exemple, es pot destacar la riera de Garbet o la de Portbou.

També cal ressaltar l'espai comprés entre la badia de Montjoi i la punta Falconera. A la badia de Montjoi hi ha una petita zona de pastures, envoltada de petits turons. De teló de fons, el mar. Més al sud hi ha la punta Falconera, un espai d'interès estètic i ecològic. Antic emplaçament militar, l'espai ha restat lliure de construccions urbanístiques, a banda d'alguns búnquers on bateries antiaèries defensaven la badia de Roses. Altres espais singulars i de marcat component estètic serien la badia de Portbou, la cala Culleró, la cala del Jonquet, sa cova de l'Infern, es Cucurucú i l'illa Messina.

Els valors estètics també es reflecteixen en l'espai construït. Clars exemples litorals en són els nuclis de Cadaqués, Colera, Portlligat i el Port de la Selva, per la tipologia constructiva, el color blanc de les cases o la forma i disposició dels carrers. En el cas de Cadaqués, també cal destacar el passeig marítim, que es diferencia de la resta perquè, en els trams on no hi ha platges, ressegueix el mar de manera molt pròxima. A l'interior destaca la Selva de Mar amb una morfologia i un encaix paisatgístic amb l'entorn que en fan un nucli singular.

Els valors històrics del paisatge del cap de Creus es posen de manifest en primer lloc en el gran nombre de dolmens que la cultura megalítica va deixar com a testimoni per les serres i vessants. El gran nombre de monuments megalítics i la dimensió que alguns tenen, especialment el dolmen de la Creu d'en Cobertella, converteix el cap de Creus en un dels espais de les Comarques Gironines amb major concentració d'aquest tipus de construccions, juntament amb l'àrea de les Gavarres.

L'arquitectura de pedra seca constitueix una de les millors mostres de la humanització del paisatge del cap de Creus. Els elements construïts amb pedra seca són variats: camins i carrerades, recs, travesseres, clapers, fites i barraques. L'empedrat de camins i car-

Els monuments megalítics, com el dolmen de la Carena situat a Vilajuïga, són les restes millor conservades dels primers pobladors. Observatori del Paisatge

rerades respon a la necessitat de facilitar el trànsit dels camins més utilitzats i consistia en la simple col·locació de pedres laminars quan el pendent era pronunciat. En alguns camins i carrerades s'hi construïen petites parets, cimentades amb fang i pedra esmicolada.

Al llarg d'alguns recs naturals es van aixecar parets de pedra seca per a poder canalitzar el volum d'aigua en cas de fortes precipitacions. La construcció de travesseres en alguns marges dels conreus respon al risc d'erosió de les feixes i els bancals. Per a la seva construcció s'utilitzaven sovint les mateixes pedres que s'havien extret en la romputa de nous terrenys per a adaptar-los a usos agrícoles. Així mateix, en la delimitació dels límits de propietat dels terrenys, s'empraven també sovint acumulacions de pedres de base cilíndrica i es formava una petita torre.

Les barraques són possiblement l'element més espectacular de l'arquitectura de pedra seca. Responen a les necessitats d'aixopluc de persones i animals, però també s'empraven per a guardar-hi les eines i assecar-hi els fruits. El tipus i la grandària de la barraca varia en funció de la seva finalitat, però totes acostumen a tenir unes parets lleugerament aplomades, per tal d'evitar el col·lapse, i una entrada orientada al sud, per tal d'aprofitar la llum del sol i una falsa volta. Els forns de calç, dels quals es conserven algunes mostres, són construccions semblants a les barraques.

Les dificultats que l'agricultura ha trobat en l'accidentada topografia del cap de Creus no ha facilitat la constitució de grans masos. Tot i això, hi ha algunes excepcions com el mas Margall, el Magí, el mas de la Mata, el mas de la Granja, el mas Estela, el mas d'en Batlle i, sobretot, el mas Ventós, un mas situat a la cruïlla dels termes municipals de Palau-saverdera, Pau i el Port de la Selva, avui habilitat com a zona recreativa i mirador de la unitat plana de l'Empordà.

La presència d'alguns castells resten avui com a testimonis de la importància geoestratègica del cap de Creus. Les necessitats de-

350

El nucli de Cadaqués manté un cert caràcter maríner, malgrat que actualment l'activitat econòmica que el caracteritza se centra principalment en el turisme. Observatori del Paisatge.

La mort del filòsof Walter Benjamin a Portbou va motivar el Memorial "Passatges" realitzat per l'escultor i artista Dani Karavan. Observatori del Paisatge

fensives de la badia de Roses o la proximitat a la frontera provocaren el bastiment d'alguns castells com el de Sant Salvador, el de Querroig o el de Quermançó.

Una menció especial es mereix el monestir de Sant Pere de Rodes, situat dins el terme municipal del Port de la Selva, al peu del turó de Sant Salvador. En un punt estratègic des d'on es gaudeix d'una bona panoràmica de la badia del Port de la Selva. L'edifici més notable del conjunt arquitectònic és la basílica, que data del segle XI i constitueix una de les millors mostres del romànic català de l'època.

Entre elements que històricament han estat lligats al litoral, sens dubte els de més importància són els fars, vinculats directament amb l'activitat pesquera. Els més emblemàtics, socialment reconeguts i que han tingut més rellevància històrica són el de cap de Creus, el de punta s'Arenella, el de Cala Nans i el de Roses.

També cal destacar el conjunt de carreteres que segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants. Aquestes carreteres, com la de Roses a Cadaqués, la de Perafita al Port de la Selva i la del Port de la Selva a Sant Pere de Rodes, normalment són estretes, sinuoses i ressegueixen la topografia de les muntanyes.

Els valors productius del paisatge del cap de Creus es concentren actualment en les activitats relacionades amb el sector turístic. En

aquest sentit hi ha un consens generalitzat entre la societat sobre la importància del paisatge i la seva preservació per al manteniment de la principal font de recursos econòmics dels habitants de l'àrea. Algunes activitats econòmiques s'han servit de la bona qualitat del paisatge en la promoció de les seves empreses.

Tot i que la producció vinícola a la unitat fa uns anys era molt limitada, actualment està augmentant i forma un paisatge molt singular, tant a les zones de vinya properes al mar, com per exemple a Garbet, com als espais interiors, per exemple a la Selva de Mar o al coll de Perafita.

Un altre valor productiu, i també social, són els horts urbans de Llançà, que configuren una singularitat urbana i estètica que alleugereix la càrrega constructiva i actua d'element de transició entre l'espai urbà i el medi natural.

Quant als valors socials relacionats amb l'esbarjo i la interacció de la població amb el paisatge únic del cap de Creus, i deixant de banda el turisme estacional, destaquen els senders de gran recorregut que s'originen i creuen la unitat, el GR-92 que ressegueix tota la costa catalana, i el GR-11 que enllaça el cap de Creus amb el mar Cantàbric travessant tot el Pirineu.

En la formació dels valors simbòlics, hi contribueix molt la percepció que la població té del seu paisatge. Tal com s'ha comentat en l'apartat d'expressió artística, la gran difusió d'algunes representacions artístiques ha ajudat a magnificar la importància d'alguns elements en la mesura que constitueixen símbols que refermen la

identitat individual o col·lectiva. Un dels principals elements dotats d'aquest simbolisme és la punta del far del cap de Creus, el punt més oriental del Principat i de la península Ibèrica. L'aplec de Sol Xent, que se celebra el dia 1 de gener, és molt popular. La gent es reuneix al far per veure la sortida del sol. El cap Norfeu és també un element molt valorat simbòlicament.

La presència de la frontera condiciona també l'aparició d'alguns valors simbòlics lligats al paisatge. Un dels punts fronterers de més vàlua simbòlica és la cova foradada, una cavitat natural, de vint metres de llargada, a la frontera hispanofrancesa. Un altre espai amb important valor simbòlic és el castell de Querroig, emplaçat a poca distància de la frontera i bastit amb objectius de vigilància i defensa. Cal considerar la influència dels factors polítics i històrics en la forja d'aquests valors simbòlics lligats a la frontera. Dels elements arquitectònics propers a la frontera, destaca l'estació de Portbou, imatge última en l'exili forçós que molta gent es veié forçada a emprendre en acabar la Guerra Civil Espanyola. Una placa recorda el succés. També la mort del filòsof Walter Benjamin en estranyes circumstàncies a Portbou el 1940 ha donat al paisatge de Portbou un significat i una simbologia especials.

En el camp de les llegendes, algunes vinculades a la mar, una de les més conegudes és la que atribueix a Hèrcules la creació del cap de Creus.

La tramuntana, a banda de la seva importància en la configuració final de la vegetació, l'adopció de tècniques constructives especials per a protegir-se'n o les limitacions que imposa a l'agricultura, constitueix un important valor simbòlic i tret diferenciador del paisatge del cap de Creus.

Els afloraments rocosos del litoral, com a resultat de l'erosió del mar i de la meteorització dels agents atmosfèrics adopten formes curioses que es poden considerar escultures naturals. Alguns s'han popularitzat i han esdevingut un important valor simbòlic del cap de Creus. Entre la multitud de roques amb formes animals que la població reconeix, es poden destacar l'àguila del pla de Tudela, el falcó de punta Falconera, el gat del cap Norfeu, la rata (a Cadaqués) o el drac de l'illa del Portaló.

La concentració de dolmens i altres monuments megalítics constitueix una mostra dels valors simbòlics i espirituals que el paisatge del cap de Creus ha tingut al llarg dels temps. La millor mostra d'interrelació entre paisatge i religiositat es troba, però, en el reguitzell d'esglésies i ermites que hi ha disperses pel territori. Molts d'aquests edificis romanen closos bona part de l'any, però uns dies determinats, normalment aquells en honor al sant al qual ha estat consagrat l'edifici, s'hi celebren aplecs populars; en molts hi està relacionat el mar, a causa de la vocació marinera de molts dels pobles del cap de Creus.

Algunes de les ermites més importants que s'estenen pel conjunt de la unitat són: Santa Helena o Santa Creu de Rodes, Sant Sebastià de la Selva de Mar, Sant Esteve de la Selva de Mar, Sant Baldiri (Port de la Selva), Sant Fruitós de la Vall de Port de la Selva, Santa Maria de les Neus del Port de la Selva, Santa Maria de

L'àguila del pla de Tudela és una de les escultures naturals més reconegudes. Observatori del Paisatge

Cadaqués, Sant Sebastià de Cadaqués, Ermita de Sant Baldiri de Cadaqués, Sant Miquel de Colera, Sant Silvestre de Valleta.

Finalment, cal destacar que les serres del cap de Creus esdevenen fons escènics emblemàtics, fàcils de reconèixer per part de la població de la unitat, com és el cas del Pení, a Cadaqués, i el puig d'Esquers, a Llançà, i per a tota la plana de l'Empordà, com per exemple, la serra de Rodes.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les carreteres secundàries que travessen el cap de Creus, generalment poc transitades, segueixen uns traçats sinuosos adaptats al relleu tortuós característic de la zona i ofereixen unes bones possibilitats per al gaudi del paisatge.

La carretera de Roses a Cadaqués (GI-614) (itinerari 6) s'enfila pels vessants del serrat de can Berta i permet, des de diferents punts, unes bones perspectives sobre el golf de Roses. Al coll de Perafita, un excel·lent mirador del paisatge del sector interior, la carretera es bifurca en dos ramals, el que baixa cap a Cadaqués i el que es dirigeix al Port de la Selva (GI-613). Ambdós travessen sectors on, a més de les brolles i els prats secs que avui constitueixen la coberta del sòl més estesa al cap de Creus, es poden observar camps d'oliveres que es mantenen actius, i en direcció al Port de la Selva, algunes partides de vinya.

La carretera que va de Cadaqués al far del cap de Creus (31) és de les més transitades i permet gaudir del paisatge litoral de l'entorn del cap de Creus, amb vistes a la cala Jonquet, la badia de Guillola i, ja arribant al cap de Creus, cala Culip, cala Jugadora i cala Fredosa.

El tram de la carretera N-260, entre Colera i la frontera amb França, és molt sinuós ja que ressegueix el relleu abrupte d'una costa alta de grans penya-segats, entre els quals s'obren les estretes valls on estan emplaçats els pobles de Colera i Portbou. En algunes corbes hi ha habilitats uns miradors que permeten observar el paisatge litoral d'aquest sector. Sobretot si s'evita el túnel i se segueix pel tram de la carretera antiga que connecta Colera i Portbou (32) per la costa.

Finalment, la carretera de Vilajuïga al monestir de Sant Pere de Rodes (GIP-6041) i des del monestir al Port de la Selva (33), permet gaudir del paisatge característic del cap de Creus i disposar de bones perspectives paisatgístiques, tant cap el sector de la plana de l'Alt Empordà com cap a la badia del Port de la Selva. Al voltant del monestir es poden apreciar vessants sencers esglaonats amb feixes separades per murets de pedra seca, testimoni de la intensa activitat agrícola desenvolupada en aquella àrea segles enrere.

A banda de les carreteres hi ha un seguit de recorreguts que permeten un gaudi més pausat i detallat de l'entorn. El sender de gran recorregut GR-11 (10) travessa els Pirineus d'oest a est, entra a la unitat des de Vilamaniscle, i s'atansa a Llançà per després anar resseguint la costa fins a assolir el cap de Creus, al municipi de Cadaqués. El GR-92 (12) ressegueix tot el litoral català, surt del nucli de Portbou per dirigir-se al sud a través de Colera i la riera de Molinàs. Avança de forma paral·lela fins a Llançà, el Port de la Selva i Cadaqués. El PR-71 comunica la Jonquera i Portbou a través del coll de Banyuls (94) i, pel que fa a aquesta unitat, començaria al puig d'en Jordà i arribaria a Portbou.

A banda d'aquests recorreguts marcats, hi ha altres itineraris, normalment d'origen popular i impulsats per administracions i grups excursionistes locals. A Roses es proposa la visita als principals conjunts megalítics (93). Al cap de Norfeu (92) hi ha un itinerari que passa entre l'excel·lent paisatge vegetal del cap. A Portbou una excursió fins al Querroig (91) permet gaudir del paisatge transfronterer.

A banda dels itineraris, hi ha alguns miradors que cal ressenyar, ja sigui pel seu simbolisme, pel seu privilegiat entorn o per les excel·lents vistes panoràmiques que s'hi poden obtenir. Un dels més

destacats és el far del cap de Creus (mirador 3). Per altra banda, el mas Ventós (33) i, especialment, el castell Sant Salvador (34) ofereixen bones panoràmiques de la plana de l'Alt Empordà. Des del castell de Sant Salvador es pot gaudir així mateix d'una excel·lent vista de la badia del Port de la Selva. No s'han d'oblidar muntanyes com el puig del Claper (35) o el coll de Perafita (32).

Altres miradors són el monestir de Sant Pere de Rodes, amb una vista menys àmplia respecte de la badia però especialment conegut atesa la millor accessibilitat i la importància patrimonial i turística del monestir; o l'emblemàtic Pení, al cim del qual es localitza una base de radar de l'exèrcit espanyol amb una cúpula que el fa inconfusible.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'abandonament dels espais agrícoles més marginals.
- Els efectes dels darrers incendis forestals que encara són ben visibles.
- Aparició de continus urbans a la façana litoral, com és el cas de Roses est, Cadaqués-s'Oliguera-Portlligat, el Port de la Selva nord, Llançà sud, Llançà nord i Colera nord.

Amenaces

- El foc com a principal agent modelador del paisatge. L'abandonament de les activitats agràries i forestals suposa un augment de la massa boscosa i, consegüentment, un augment del risc d'incendi, de manera destacada al litoral i prelitoral del cap de Creus.

Fortaleses

- L'elevat grau de protecció del qual gaudeix la major part de la unitat cap de Creus garanteix el manteniment de bona part dels valors ecològics i naturals.
- L'abundància d'importants restes arqueològiques i edificis històrics com els monuments megalítics, Sant Pere de Rodes o els castells de Sant Salvador i de Quermançó.
- L'atractiu i el valor estètic de les cales del cap de Creus o dels antics pobles de pescadors com Cadaqués.
- El fort impuls i el dinamisme del conreu de la vinya, a la unitat de paisatge de cap de Creus i a la comarca de l'Alt Empordà en general, que permet el manteniment d'un paisatge vitivinícola mediterrani de qualitat que és cada cop més valorat des de tots els àmbits.
- L'elaboració i l'aprovació del Pla director urbanístic del sistema costaner ha de garantir la preservació dels espais litorals no urbanitzats.

- L'abundant presència de murs de pedra seca com a construccions tradicionals per a l'agricultura. També són destacables diverses masies situades a l'interior del cap de Creus, herència de l'activa activitat agrícola que s'hi desenvolupava.

Oportunitats

- El paisatge de frontera, fortament lligat als valors històrics i simbòlics, pot contribuir a la promoció d'aquest territori.
- L'important valor simbòlic que té aquest paisatge per a bona part de la ciutadania ofereix noves i interessants perspectives per al desenvolupament del turisme local.
- El desenvolupament d'un turisme sostenible i de qualitat atret pels valors paisatgístics i ecològics del Parc Natural del Cap de Creus.
- La potenciació i recuperació de la figura de Walter Benjamin ofereix altres possibilitats per valorar de nou el paisatge de Portbou.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

354

- OQP1.** Uns paisatges naturals del cap de Creus ben conservats, amb qualitat paisatgística, viables ecològicament i que compaginin l'activitat agropecuària, l'extracció de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
- OQP2.** Una façana marítima i uns assentaments interiors que mantinguin la identitat paisatgística de cada lloc, dimensionats i que no comprometin els valors del paisatge que inclou, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis de qualitat.
- OQP3.** Un paisatge de la vinya i l'olivera reactivat i valorat, incloent-hi una arquitectura de pedra seca protegida i restaurada.
- OQP4.** Unes formacions geològiques del cap de Creus preservades com a elements configuratius del paisatge, que actuïn com a fites en el paisatge, i en valorin el caràcter.
- OQP5.** Un sistema de dolmens i restes arqueològiques ben preservats i gestionats dintre d'un context forestal, urbà o rural que en permeti l'accessibilitat, el descobriment i el gaudi per part dels visitants.
- OQP6.** Unes fites i fons escènics del cap de Creus preservats i revalorats que es mantinguin com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP7.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del cap de Creus.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar l'aplicació de mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i als connectors següents, dins dels POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge: riera de la Valleta; riera de Molinars; connector riera de Garbet; els Canons-Garbet-cap Ras; punta del Claper; cap de Portbou; connector el Panardell-Parc Natural del Cap de Creus; i connector de Palau-Mas Fumats.
- Protegir de la urbanització i del pas d'infraestructures els paisatges dunars de la platja de Garbet i de cala Borró, al cap Ras, ambdues al municipi de Colera. Fer-hi una gestió adequada per a assolir una elevada qualitat paisatgística.
- Mantenir i revalorar a través de les eines de desplegament dels POUM els elements arquitectònics singulars (fars, torres de defensa...) com a elements de referència històrica de la façana marítima, posant èmfasi en Cadaqués, que concentra més exponents d'elements històrics de caràcter defensiu.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Cal fomentar i mantenir els espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic agroforestal i els seus elements estructuradors es troben especialment degradats i reduïts.
- Cal considerar el potencial didàctic i turístic dels espais d'interès geològic.
- Cal rehabilitar i mantenir els murs i les construccions de pedra seca a la unitat, amb estratègies associades a la reactivació de les activitats agrícoles abandonades; a més, s'han de catalogar les zones més emblemàtiques del paisatge de la paret seca al cap de Creus i promoure i difondre tot el patrimoni de la pedra seca per la seva qualitat i densitat de construccions.
- Cal promoure la integració dels dolmens i de les restes arqueològiques a la xarxa d'itineraris i miradors existents, i promoure'n la preservació i el manteniment.
- Cal evitar les afectacions, les alteracions geomorfològiques o la instal·lació d'antenes de telecomunicacions o altres elements de distorsió potencial sobre el fons escènic emblemàtic del cap de Creus.
- Cal evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels fars de cala Nans, de Roses, del cap de Creus i de sa punta s'Arenella, i dels nuclis històrics de Colera, el Port de la Selva, Port Lligat i Cadaqués, amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que hi impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Cal preservar el valor patrimonial de les carreteres següents, històricament ben inserides al territori: GI-614 Roses-Cadaqués, GI-613 Perafita-el Port de la Selva, GIV-6121 el Port de la Selva-Sant Pere de Rodes.

- Cal garantir que la construcció de possibles noves infraestructures viàries i ferroviàries deixi els passos necessaris, a fi que s'eviti la fragmentació física i social dels itineraris paisatgístics GR-2 i GR-11.
- Cal vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Cal promoure l'elaboració de plans especials d'ordenació del paisatge dels fronts marítims, amb la intenció d'adaptar-los a les especificitats geomorfològiques i d'edificació del lloc. Es consideren zones prioritàries d'actuació les franges costaneres on hi ha una dinàmica de continu urbà. Aquestes són: Roses est, Cadaqués-s'Oliguera-Portlligat, el Port de la Selva nord, Llançà sud, Llançà nord i Colera nord.
- Evitar la consolidació de nous continus edificats. Els principals continus urbans de la façana litoral de la unitat cap de Creus són: Roses est, Cadaqués-s'Oliguera-Portlligat, el Port de la Selva nord, Llançà sud, Llançà nord i Colera nord.
- El desenvolupament urbà dels nuclis del litoral corresponents a un patró d'assentament urbà singular (Colera, el Port de la Selva, Selva de Mar, Port Lligat i Cadaqués), tant de rehabilitació com de nova obra, ha de respectar aquests perfils o imatges i impedir, per mitjà del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Establir pautes de control en l'ordenació i tipologia de les edificacions de primera línia de mar.
- Procurar un bon manteniment dels horts de Llançà, que estiguin ben inserits al lloc, que els materials que els formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Vetllar perquè les infraestructures viàries definides com a itineraris paisatgístics (Llançà-Ribes de Freser, Vilajuïga-Sant Pere de

Rodes-Port de la Selva, itinerari Costa Brava, i Cadaqués-far del cap de Creus) mantinguin obertes les perspectives al paisatge i evitin la construcció en les parcel·les agrícoles de tancaments, tanques, edificacions o elements opacs que limitin el camp visual o desfigurin les panoràmiques.

- Impulsar una línia d'ajuts per als ens locals encaminats a recuperar fons escènics i fites que hagin estat malmesos per construccions o infraestructures.
- Incloure en les determinacions de les modificacions i revisions dels POUM i en els plans derivats, per la via dels plànols d'ordenació i en la normativa, aspectes paisatgístics, amb l'objectiu de millorar la percepció i la valoració del conjunt. En aquest sentit, prioritzar els sòls urbanitzables delimitats de Grifeu de Dalt i l'Argilera, i la zona de la urbanització Santa Isabel, a Llançà, el sòl urbanitzable delimitat entre la platja de Sota s'Arenella i la platja de la Vall, al Port de la Selva, i els sòls urbanitzables delimitats al voltant de Portlligat, entre el puig de s'Alqueria i s'Oliguera, a Cadaqués.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, en què la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres per consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió, per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del far del cap de Creus, el Pení, coll de Perafita, mas Ventós, Sant Pere de Rodes, castell de Sant Salvador, puig del Claper, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-11, GR-92, Portbou-Querroig, Portbou-Puig d'en Jordà, Cap Norfeu, Roses megalítica, i els motoritzats de l'itinerari de la Costa Brava, Llançà-Ribes de Freser, Ferrocarril, Vilajuïga-Sant Pere de Rodes-el Port de la Selva, Cadaqués-far del cap de Creus, carretera vella Colera-Portbou
- Prestar, en els POUM d'aquesta unitat de paisatge, una especial atenció als altres miradors i itineraris accessibles que es troben en els espais periurbans i també als camins de ronda marítims.

7. Gavarres Marítimes¹

Comarca:

Baix Empordà.

Superfície:

11.799 ha.

Municipis:

Municipis: Begur, Calonge, Castell-Platja d'Aro, Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura, Mont-ras, Palafrugell, Palamós, Pals, Regencós, Santa Cristina d'Aro, Torrent i Vall-llobrega.

356

El mirador del far de Sant Sebastià permet observar els elements que caracteritzen el paisatge de les Gavarres Marítimes: els pobles singulars del litoral, els penya-segats, les cales i les urbanitzacions. Jordi Puig

¹ El nom original de la unitat de paisatge era Costa Brava, corresponent al Catàleg de paisatge aprovat el 23 de novembre del 2010 per la Generalitat. A petició del Patronat de Turisme Costa Brava, i amb l'objectiu que "Costa Brava" no generés confusió, perquè es tracta d'un nom que globalment s'entén com un territori que va molt més enllà dels límits d'aquesta unitat, en data del tancament d'aquesta edició el Departament de Territori i Sostenibilitat està duent a terme les gestions oportunes per a realitzar oficialment el canvi de nom a "Gavarres Marítimes".

Trets distintius

- Alternança de serres, valls i planes que formen el front marítim de l'extrem septentrional de la Serralada Litoral.
- Costa generalment escarpada, rocosa, amb penya-segats, que s'obre per donar lloc a cales i badies.
- Coberta forestal densa, de pinedes, alzinars i suredes, que arriba fins a la mateixa línia de costa.
- Paisatge agrícola localitzat a la vall d'Aro, a la plana de Calonge i al corredor de Palafrugell a Palamós, en regressió.
- Litoral amb un gran desenvolupament turístic, articulat pels nuclis de Castell-Platja d'Aro, Palamós, Palafrugell i Begur, i que condiciona les infraestructures viàries, molt desenvolupades en els darrers anys.
- Els nuclis de la franja litoral que encara mantenen una fesomia singular, com sa Tuna, Calella de Palafrugell i Tamariu.
- Els camins de ronda com el de Platja d'Aro a Palamós o el de Begur a Palafrugell.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

6 Costa Brava

34 Palafrugell - Cap de Begur

48 Llagostera - la Bisbal d' Empordà

 Itinerari no motoritzat

12 GR-92

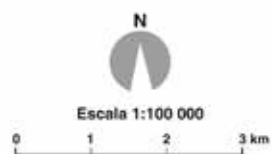
15 Ruta del Carrilet

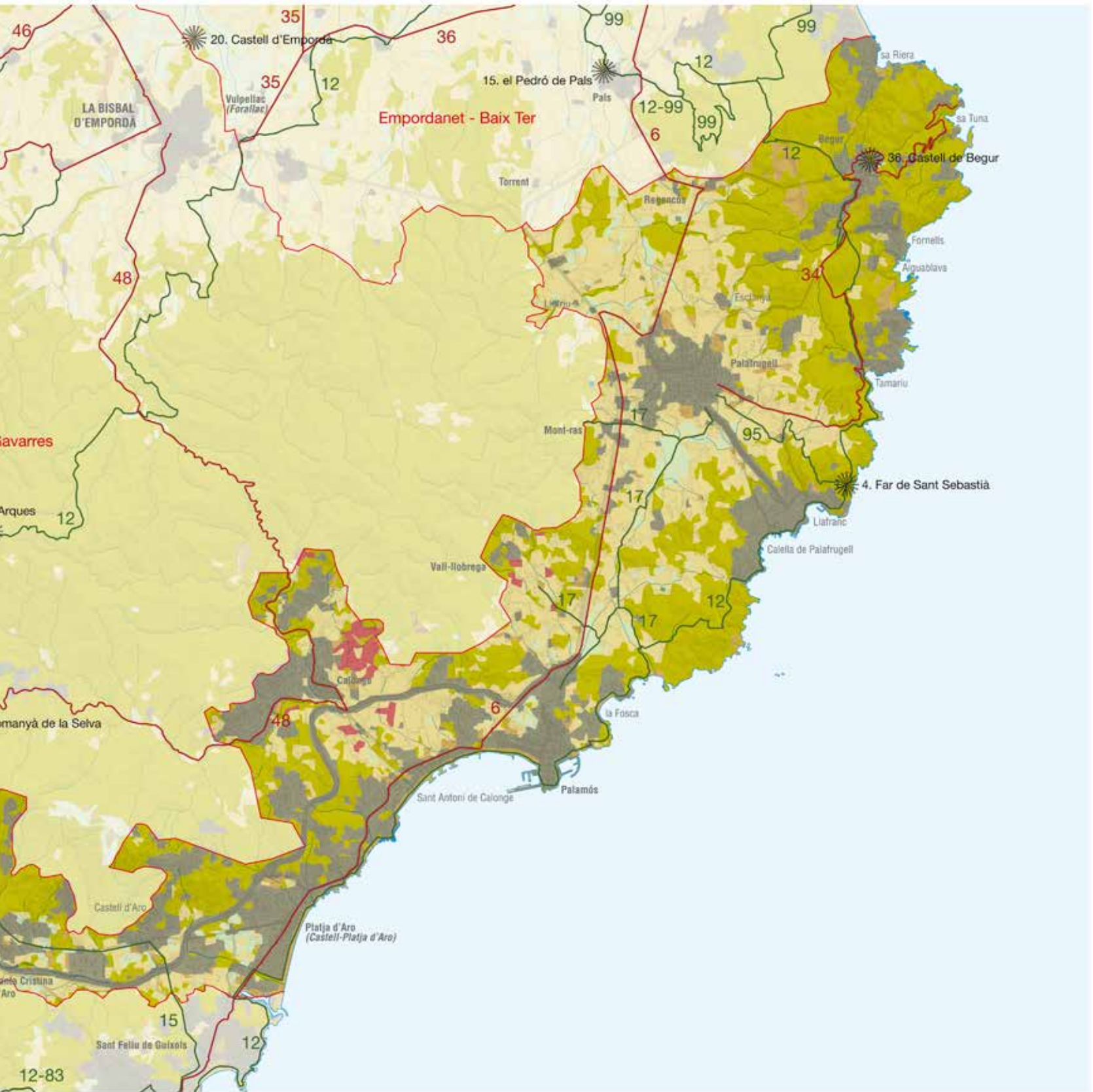
17 Ruta del Tren Petit

95 Palafrugell - Begur

358

Organització i dinàmica actual del paisatge

La unitat de paisatge Gavarres Marítimes està situada a la comarca del Baix Empordà, delimitada per la platja de Pals al nord, el mar Mediterrani a l'est, el massís de les Gavarres a l'oest i els primers contraforts del massís de les Cadiretes-l'Ardenya al sud. El seu paisatge es caracteritza per un seguit de serres i turons boscosos que delimiten tres planes, corresponents a tres conques de drenatge de morfologia dendrítica.

Al nord, la plana que dona forma al corredor Palamós-Palafrugell està confinada pels estreps més nord-orientals de les Gavarres i per les muntanyes de Begur, amb el cim del Puig de son Ric (322 m) com a punt més elevat. Els torrents i rieres drenen cap a la riera de l'Aubi que desguassa a la badia de Palamós.

A la zona central hi ha la vall de Calonge, oberta en els relleus de les Gavarres per la riera de Calonge. Al sud, la vall d'Aro és una vall d'origen tectònic que separa les Gavarres del massís de les Cadiretes-l'Ardenya. El Ridaura avança pel fons de la vall fins a abocar les aigües a l'extrem sud de la platja Llarga de Platja d'Aro. El relleu costaner està format per una costa alta i retallada, amb grans penya-segats, sobretot a la zona central i nord, i per una costa baixa en el sector centre i sud, el qual antigament estava ocupat per amples platges, cordons dunars i maresmes.

360

Les Gavarres Marítimes són un territori altament humanitzat. Tot i això, el bosc ocupa el 40% de la superfície total de la unitat i s'estén per les zones aturonades tant interiors com costaneres. L'espai agrícola es localitza tradicionalment a les planes, tot i que s'ha reduït notablement en les darreres dècades. Per la seva banda, el sòl urbanitzat ocupa el 26,5% del territori. L'espai construït és la coberta del sòl que més ha augmentat des de la dècada de 1950, i ha crescut sobretot al voltant dels nuclis tradicionals, interiors i litorals, i a la mateixa línia de costa de les poblacions més turístiques.

*Paisatge agroforestal a la plana del corredor Palafrugell-Palamós.
Observatori del Paisatge*

Els boscos de les Gavarres Marítimes foren altament explotats per a la producció de taps de suro. Tanmateix, la crisi de la indústria tapera de mitjan segle xx va propiciar el progressiu abandonament d'aquestes explotacions i la gradual substitució de moltes suredes per pinedes. Per això, avui, el territori ocupat per masses forestals està format bàsicament per espècies aciculifòlies i, en menor representació, per esclerofil·les i caducifòlies. Les bosquines i els prats, que solen ser camps de conreu abandonats, prosperen per successió vegetal cap a estadis de vegetació superior, fins a formar progressivament un bosc ben consolidat.

La majoria dels sòls agrícoles es dediquen als conreus herbacis de secà i una molt minsa extensió als conreus herbacis de regadiu. És important, sobretot a la zona calongina, la superfície de conreu dedicada a la vinya, de la Denominació d'Origen Empordà, mentre que el conreu de fruiters de secà i de regadiu és gairebé inexistent.

Els principals nuclis poblacionals que estructuraven les Gavarres Marítimes són Begur, Palafrugell, Palamós, Calonge, Castell-Platja d'Aro i Santa Cristina d'Aro.

El poble de Begur, situat al voltant del promontori que encimella el castell medieval, té la morfologia típica de nucli antic aturonat, amb carrerons estrets, sinuosos i empedrats, cases de pedra i una plaça central. En formen part els antics barris de pescadors de Sa Riera, sa Tuna, Aiguafreda i Fornells, avui petits nuclis urbans clarament turístics amb identitat pròpia. Entremig, apareixen una quarantena d'urbanitzacions que fragmenten i esquitxen d'edificacions les masses forestals que caracteritzen l'entorn.

El municipi de Palafrugell s'estructura a partir del centre tradicional i diversos nuclis o veinats menors repartits pel terme. Presenta un sector costaner format per antics nuclis pescadors convertits en centres turístics: Calella, Llafranc i Tamariu.

La morfologia de la vila de Palamós palesa la seva obertura al mar. Estructurada al voltant del port i de la platja Gran, els creixements urbans han estat sempre annexos al teixit existent, primer al nucli antic, que manté els límits de la vila medieval emmurallada, i després a la zona de l'eixample. Originalment, el terme municipal de Palamós era només costaner, allargassat i estret, sense terres de conreu, i gràcies a l'annexió amb la població de Sant Joan de Vilatorrada, el 1942, ara s'endinsa cap a les Gavarres.

El terme de Calonge està format pel nucli antic, ubicat al peu de les Gavarres, el nucli costaner de Sant Antoni i un conjunt d'urbanitzacions. Les nombroses urbanitzacions que es troben dins del terme han artificialitzat els vessants de les Gavarres orientats al mar i han provocat una alta fragmentació de l'entorn forestal.

Castell-Platja d'Aro és un dels municipis més peculiars pel seu origen i la seva actual especialització eminentment turística. El nucli originari és Castell d'Aro, situat a l'interior, en una lleu elevació de les Gavarres, el qual ha crescut al voltant del castell medieval i l'església de Santa Maria. El nucli antic està format per interessants edificis dels segles xv a xviii i ha augmentat lleugerament la seva extensió amb els grans creixements en el nucli costaner de Platja

d'Aro. Al voltant de la platja Llarga, a la dècada de 1950, el boom turístic va transformar aquell gran sorral cobert de pins i amb algunes cases modernistes en una trama urbana quadriculada, farcida d'edificis alts ran de mar, amb una zona central convertida en un destacat centre comercial i d'oci, tant diürn com nocturn.

La dinàmica actual del paisatge de les Gavarres Marítimes manté la constant de seguir les tendències de canvi iniciades en els darrers decennis. L'ampliació de l'espai artificialitzat reverteix en una fragmentació del mosaic paisatgístic. Inicialment, es concentrava en els nuclis urbans i en urbanitzacions poc extenses localitzades en zones molt concretes (s'Agaró, Platja d'Aro, Sant Antoni de Calonge, la Fosca de Palamós, etc.), mentre que en l'actualitat el mosaic paisatgístic reflecteix a la perfecció les dinàmiques d'urbanització difusa. El pas del turisme al residencialisme ha implicat una expansió de la producció d'habitatges i dels serveis associats en detriment de la planta hotelera. Això s'ha concretat en el desenvolupament de nous eixamples de densitat, tant mitjana (Platja

d'Aro, Sant Antoni de Calonge) com baixa (Begur, Calella, Llafranc), així com en el reblliment de les urbanitzacions preexistents. Paral·lelament, nuclis com Platja d'Aro han millorat la seva oferta comercial i han vist la proliferació de noves activitats de serveis d'oci, com parcs aquàtics o camps de golf, que complementen una oferta turística cada cop més especialitzada. D'altra banda, la saturació de la costa ha començat a dirigir una part del creixement residencial cap als nuclis d'interior, com Regencós, Mont-ras o Vall-llobrega, a través de petites actuacions residencials de baixa densitat. Finalment, Palamós i Palafrugell han reforçat el seu rol com a centres de serveis subcomarcals, amb una economia diversificada que també inclou la indústria i, en el cas de Palamós, les activitats portuàries.

La principal problemàtica que afronta aquesta unitat és la urbanització d'una façana litoral ja molt saturada pel creixement de les dècades de 1960 i 1970. El cas més visible és el de la façana litoral entre Palamós i Sant Feliu de Guíxols, que s'ha convertit en un

El port de Palamós s'ha convertit en escala d'importantes creuers que fan rutes per la Mediterrània occidental. Departament de Territori i Sostenibilitat

continu urbanitzat. Ara bé, cal destacar també el cas de les cales del municipi de Begur, com Sa Riera o sa Tuna, o els antics nuclis de pescadors de Calella de Palafrugell i Llafranc, on s'ha produït un creixement sobredimensionat en relació amb l'antic nucli preexistent. Actualment, però, aquest procés s'ha alentit per causa de la crisi econòmica, que ha afectat especialment el sector immobiliari. Un cop superada aquesta conjuntura, però, les restriccions que imposen el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines, el PDUSC i els nous POUM haurien d'incidir en la salvaguarda dels darrers espais litorals no urbanitzats.

A l'interior, principalment entre Calonge, Castell-Platja d'Aro i Santa Cristina d'Aro, les urbanitzacions de baixa densitat ocupen els vessants d'orientació sud amb conques visuals sobre la façana marítima i, per tant, el seu perfil i impacte enmig del bosc és ben perceptible. Per contra, els vessants interiors de la zona nord de la unitat han quedat gairebé lliures de grans conjunts urbanitzats i, fins i tot, es conserven alguns nuclis d'especial rellevància, com Llofriu.

Cal destacar, també, la proliferació del fenomen de la carretera aparador, especialment al voltant de la C-31, entre Palamós i Palafrugell, tant per la proliferació d'activitats en sòl rústic com de polígons d'activitats econòmiques amb un perfil comercial i expositiu, a tocar de la C-253, entre Platja d'Aro i Palamós, i la GI-662, entre Platja d'Aro i Castell d'Aro i Santa Cristina d'Aro, on les activitats tenen un caire més orientat a l'oci i als serveis (càmpings, restaurants, etc.).

362

Per tot plegat, la dinàmica de la superfície de conreus és clarament decreixent, tot i que amb un ritme més atenuat que anys enrere. Des de l'any 1980 es detecta una certa reordenació territorial per a augmentar la rendibilitat agrícola, principalment a través de la concentració parcel·lària. Cal destacar el manteniment i, fins i tot, el creixement de la vinya a Calonge, que s'ha especialitzat en la producció de vi de qualitat. Finalment, s'ha constatat un augment de la superfície forestal a expenses dels camps de conreu abandonats, sobretot en els sectors de relleu abrupte, tot i que en molts punts és fragmentada per la presència d'urbanitzacions.

Un dels impactes més recents i destacats, tant de percepció visual com d'afectació paisatgística, és el nou traçat de la carretera C-31, sobretot allà on hi ha nusos de comunicació com a Valllobrega i a Mont-ras. Altres empremtes negatives i molt vistoses són les zones amb extracció d'àrids a les sorreres de Begur, les sorreres de can Mateu entre Regencós i Begur i les del Puig Brocà.

Evolució històrica del paisatge

La topografia de les Gavarres Marítimes va condicionar que el poblament en època prehistòrica es concentrés en indrets lleugerament elevats respecte de la plana, dominada per ambients pantanosos i insalubres. Per això, els assentaments corresponents a l'edat de bronze es localitzen bàsicament a les Gavarres, on apareixen dolmens, menhirs i altres construccions funeràries. Els primers assentaments humans importants els creen els indigetes,

entre el VIII aC i l'I aC. El poblat del castell de Begur; els jaciments ibèrics de Sant Sebastià de la Guarda, a Llafranc; sa Cobertera de Castell, a Palamós, i Castell Barri, a Calonge, entre altres, corresponen a petits poblats ibèrics propers al destacat centre iber d'Ullastret.

La romanització es va iniciar a partir del 218 aC, amb motiu de la Segona Guerra Púnica. A final del segle II aC, la presència romana va deixar de limitar-se al control del territori per passar a colonitzar-lo de manera més intensiva. El territori es va començar a estructurar en les *villae*, centres disseminats, regentats per nous pobladors romans, encarregats d'explotar els recursos agropecuaris. Com a resultat, al camp es van introduir nous conreus, com la vinya i l'olivera. Algunes *villae* havien de donar origen a diverses viles, entre les quals tenim Llafranc, destacat centre productor de vi i terrissa, i actiu port mercant.

Els visigots es van començar a assentar en aquest territori cap a l'any 472, i el 717 hi van arribar els sarraïns. L'edat mitjana va representar un període clau en la fixació de l'estructura d'assentaments. La inseguretat del litoral va afavorir que la població s'establís a l'interior i concentrada al voltant de castells, recintes emmurallats, monestirs i parròquies, sota la protecció dels senyors feudals. Aquest és l'origen de moltes construccions medievals, com els castells de Begur, d'Esclanyà i de Calonge, al segle VIII. Igualment, va ser de transcendental importància la decisió del rei Pere el Gran d'emplaçar un port reial per a controlar el litoral nord català. Gràcies a les favorables condicions marítimes de la costa central, l'any 1279 fundà Palamós i concedí privilegis a qui volgués habitar i treballar les terres del seu entorn.

Els continus atacs i ràtzies que efectuaven sobre els assentaments litorals els pirates normands i els corsaris del nord d'Àfrica va fer que la població es dirigís cap a terres més interiors i que els principals enclavaments costaners es protegissin mitjançant torres de guaita, de defensa i masos fortificats per arreu: la torre Simona i la torre Ferrera, a Mont-ras; el mas d'en Pinc a Begur; la torre de Calella, la torre de Sant Sebastià o de sa Guarda, i diversos masos a Ermedàs i a Santa Margarida, a Palafrugell; el castell de Sant Esteve de la Fosca o Sant Esteve de Mar, a Palamós; i la torre Valentina, a Calonge.

A partir del segle XVII, el conreu de la vinya s'estengué sobretot per les planes i turons de Begur i Calonge. Es dessecaren els aiguamolls per a augmentar la superfície cultivable i s'introduïren nous conreus. Al seu torn, la pesca també augmentà arreu. Els llogarrets costaners com Llafranc i Sant Antoni de Calonge esdevingueren barris mariners. A Begur s'especialitzaren en la producció coral·lera i a Palamós s'intensificà l'activitat de les drassanes. El comerç marítim posicionà Begur i Palamós com a ports pròspers i l'autorització de comerciar amb Amèrica obrí el tràfic mercant de llarga distància. Finalment, gràcies a la proximitat amb els massissos de les Gavarres i l'Ardenya s'inicià l'exploració suera i posteriorment la indústria tapera, principalment a Begur, Palafrugell, Palamós i Calonge.

Per a agilitzar el transport de mercaderies, durant el regnat d'Isabel II, en el segle XIX, es va consolidar la xarxa de carreteres i, gràcies

Antigament nucli de pescadors, Tamariu es va convertir a partir dels anys 80 del segle xx i gràcies a l'afluència de turisme, en un centre turístic.

Departament de Territori i Sostenibilitat

a la iniciativa privada, també dues línies ferroviàries: el tren petit de Palamós a Flaçà i el de tren de via estreta de Sant Feliu de Guíxols a Girona, a través de la vall d'Aro. Al seu torn, els nuclis més grans, Palamós (dècada de 1860) i Palafrugell (1926), van aprovar sengles plans d'eixample, que van introduir un model d'expansió més racional.

A partir de la segona meitat de segle xx va començar a arribar el turisme, i, en pocs anys, es va convertir en la principal font de creixement. A les principals platges es van consolidar nous nuclis turístics, com Platja d'Aro o Sant Antoni de Calonge. Així, les antigues cases de pescadors van donar lloc a un nou *skyline* litoral en alçada, format per hotels i blocs d'apartaments. La façana costanera va ser menys afectada als municipis amb una costa més articulada, com Begur o Palafrugell (Calella, Llafranc o Tamariu), on els desenvolupaments es van basar en una expansió del teixit pre-existent amb segones residències. Les urbanitzacions residencials de baixa densitat van esquitxar massivament tant el litoral com el rerepaís. A banda del turisme, els nuclis grans, com Palafrugell i Palamós, van desenvolupar una economia diversificada basada també en els serveis i la indústria.

A partir de mitjan dècada de 1980 el turisme repregué seguint un model basat en l'allotjament en habitatge en propietat i la presència de serveis associats. Els nuclis de la costa van accentuar la seva funció residencial, amb el desenvolupament de nous eixamples de densitat mitjana (Platja d'Aro, Sant Antoni de Calonge), baixa (Begur, Calella, Llafranc) i el rebuiment de les urbanitzacions preexistents. Paral·lelament, Palamós i Palafrugell van reforçar el seu rol com a centres de servei subcomarcal. Això es va traduir en una expansió del teixit residencial però també dels polígons d'activitat econòmica, en alguns casos situats als municipis dels entorns, com Mont-ras i Vall-llobrega, on es van anar situant tant les antigues activitats industrials com les noves activitats comercials i de serveis.

Expressió artística del paisatge

Les expressions artístiques del paisatge de les Gavarres Marítimes són molt variades. En l'àmbit literari, un reguitzell d'escriptors relaten les exquisideses d'aquestes contrades. La llista és llarga, amb noms destacats com Mercè Rodoreda, Agustí Calvet "Gaziel", Narcís Comadira, Antoni Puigverd, J.V. Foix, Joan Rovira i Joan Vinyoli, entre molts altres. Sense cap mena de dubte, qui més sobresurt és el periodista Josep Pla, fill de Palafrugell i resident durant molts anys a Llofríu. Pla va saber copsar i descriure detalladament les particularitats del territori, la seva gent, els seus costums. Entre els seus nombrosos escrits sobre les Gavarres Marítimes, es troba aquest dedicat al seu poble, Palafrugell:

"Palafrugell, que és una aglomeració industrial sense amenitat, aclaparadora, té una rogalia de paisatge molt fina, dintre el secà. Dintre aquest paisatge, hi vaig viure de petit. Després, vaig rodar pel món. Vaig veure magnífics, tendres o lineals paisatges d'altres països. El paisatge inicial tingué, però, sempre per a mi una atracció creixent, vivíssima." (Pla, 1969)

El poeta Joan Rovira descriu la simbologia que caracteritza aquest paisatge:

"Mireu la costa, pedra i atzavara,
un mirall blau i un aire transparent,
i un cel ple de claror que tot ho amara
amb llum meridiana i resplendent.
És nostra costa: pedra i atzavara.

El pi, sobre el penyal, al mar s'aboca,
-amb el to blau, conjuga exacte el verd-
i entre l'esberla de l'avenc, la soca
creix retorçada i busca el cel obert
i es reflexa en el mar i al mar s'aboca.

Pedra, atzavara i la verdor dels pins,
i pau que nia en la polida platja;
veles desdibuixades mar endins,
i, ran de cingle, la verdor salvatge
de les agulles voleiants dels pins"
(Rovira, 1988)

Tot i que aquest paisatge sempre ha estat un escenari utilitzat per a rodar-hi pel·lícules i espots publicitaris, cal destacar que a l'època en què arribava el primer turisme, a la dècada de 1950, la Costa Brava va ser l'escenari de diverses pel·lícules dirigides i protagonitzades per alguns dels màxims exponents de la indústria de Hollywood, com ara Ava Gardner, Elisabeth Taylor, Orson Welles o James Mason. L'actriu Madeleine Carroll, qui després de retirar-se del cinema va passar llargues estades prop de Palamós, digué el

Panoràmica des de Begur, obra de Francesc Gimeno. Col·lecció Mascort

següent sobre la Costa Brava en una entrevista de Josep Ganiguer feta el 1935 pel setmanari *Baix Empordà*:

“Jo crec que la vostra costa té un gran avenir turístic. La Costa Brava francesa, per l'encariment que ha sofert, producte del canvi monetari especialment, cada dia es fa més, pels anglesos, inabordable. Cal cercar altres llocs on hi hagi el sol i la llum plena que els anglesos desitgem i, en aquest sentit, la vostra costa és, per a nosaltres, tota una troballa. Ja es comença a conèixer a Anglaterra i, quan ho sigui més, això serà d'un èxit definitiu. [...] Hem estat meravellosament sorpresos. Un paisatge de conte de fades; un tracte de gents serioses i agradables; uns menjars d'una savorositat exquisida i una dansa que entra a dins de l'ànima.” (Carroll, 1935)

La producció pictòrica que ha inspirat el paisatge de les Gavarres Marítimes també ha estat prolífica i ben diversa. Els temes marítimes i mariners han estat recurrents. Panoràmiques de façanes de municipis costaners, embarcacions, marines, rocam o només mar han omplert superfícies amb olis i aquarel·les, tant de pintors de reconegut nom com d'aficionats. Entre els més destacats hi ha Vidal Palmada, Josep Sarquella, Francesc Gimeno i Modest Cuixart.

Valors en el paisatge

El paisatge de les Gavarres Marítimes, tot i estar quasi envoltat per espais naturals protegits que li concedeixen destacats valors naturals i ecològics, només conté dins la seva delimitació l'Espai d'Interès Natural (EIN) Muntanyes de Begur i l'EIN Castell-Cap Roig. En ser espais limítrofs amb la línia de costa, inclouen una part de protecció de superfície terrestre i una part marina, en total un 33,5% de la superfície de les Gavarres Marítimes. En relació amb la gestió d'aquests espais, l'any 2006 es va aprovar el Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge de l'EIN Castell-Cap Roig i el 2010 es va procedir a aprovar inicialment el de les Muntanyes de Begur, encara pendent d'aprovació definitiva.

L'espai protegit de més extensió és el de Muntanyes de Begur, situat a l'extrem septentrional de la Serralada Litoral Catalana, entre la platja de Pals i la badia de Palamós. Constitueix la prolongació vers el litoral de les Gavarres i està format per turons de baixa altura on creixen sureres, pinedes i brolles d'estepes i brucs, que cauen sobtadament cap al mar, i donen origen a un tram de costa abrupta de pronunciats penya-segats i de notable diversitat litològica en què es combinen materials esquistosos i granítics. Des del 1993, es va protegir la zona de Ses Negres, una franja litoral d'1,2 km situada entre la cala de sa Riera i la cala d'Aiguafreda, com a reserva marina integral, un pla especial que suposa la prohibició de qualsevol activitat extractiva, professional o esportiva, de la navegació, de l'ancoratge d'embarcacions i de l'entrada de cabussadors.

També destaca, en aquest sector, la duna interior entre Begur i Regencós, fixada mitjançant pinedes i que actualment estar explotada com a sorrera. Així mateix, un altre valor ecològic important és l'àmbit dunar litoral, que en la unitat presenta un reducte a la platja de Castell, ja que és un ecosistema en regressió a la major part de la costa catalana.

A l'EIN Castell-Cap Roig es recull una diversitat notable de sistemes naturals. Hi destaquen els penya-segats marins, on es fan comunitats de roquissar litoral, els diversos retalls de vegetació de duna i la llacuna que forma la riera de l'Aubi en la seva desembocadura amb vegetació higròfila.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar els espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009.

El contrast que hi ha entre la suau ondulació que predomina al corredor de Palafrugell-Palamós, a la vall de Calonge i a la vall d'Aro, i els forts pendents que assoleixen els vessants limítrofs de les muntanyes de Begur, de les Gavarres i de l'Ardenya-les Cadiretes, aporta uns indubtables valors estètics al paisatge.

Dunes continentals de les muntanyes de Begur, que van ser fixades amb pins a començament del segle xx. Observatori del Paisatge

A més, la façana litoral d'aquests massissos es caracteritza per la presència de penya-segats alterosos, retallats per in comptables cales i caps, els quals presenten un gran contrast cromàtic amb el mar i els boscos, majoritàriament pinedes. La forta articulació d'aquesta costa, fruit de la seva heterogeneïtat litològica i estructural, dóna lloc a abundants coves, com les d'en Gispert i del Bisbe, en el massís de Begur i la Foradada, i s'Agulla, vora la platja de Castell a Palamós. Aquesta litologia tan singular també és la responsable de la formació de les illes Formigues, igualment valorades estèticament.

La morfologia i la silueta dels nuclis litorals tenen una qualitat escènica i estètica diferent dels nuclis rurals interiors. A la costa predominen les façanes blanques ran de mar, amb persianes i finestres de verd o blau intens, amb terrasses porxades o passejos marítimes per a gaudir de més a prop el mar. Un encant especial tenen les voltes de Calella de Palafrugell situades davant les platges del Port Bo i d'en Calau, construïdes al segle XIX per a l'aixopluc dels pescadors. Així mateix, també destaquen els nuclis de Tamariu i de sa Tuna. Terra endins, allà on els colors ocres de la terra i de la pedra de les construccions es barregen, dominen els masos d'arquitectures tradicionals enmig de camps llaurats o conreats, o petits nuclis enlairats on les cases s'arreceren al voltant del castell o l'església, com a Regencós o Mont-ras. En aquest àmbit interior destaca especialment el nucli de Llofriu pel manteniment de la seva morfologia i integració en l'entorn del peu de mont de les Gavarres, a cavall entre la densa massa forestal del massís, i els camps oberts de l'Empordanet.

Entre els valors estètics i històrics cal destacar el Jardí Botànic de Cap Roig, a Calella de Palafrugell, creat l'any 1927, adquirit per la

Caixa de Girona el 1969 i catalogat com a bé cultural d'interès local l'any 1972. És un jardí que dóna cabuda a més de cinc-centes espècies de flora mediterrània, tropical, subtropical i exòtica. La seva situació, al cap Roig, ha ajudat a mantenir els valors del litoral de les Gavarres Marítimes, ja que s'han preservat els penya-segats i les pinedes de la franja litoral. Per altra banda, aquest espai també té un gran valor social i pedagògic, permet conèixer una gran quantitat d'espècies de flora i en el seu interior se celebren exposicions, majoritàriament d'escultures, i concerts.

Els valors històrics del paisatge de les Gavarres Marítimes destaquen per la seva diversitat i antiguitat. Un dels testimonis més antics és el dolmen de can Mina dels Torrents, un sepulcre megalític datat entre el 3.400 i el 3.000 aC, que es localitza en el municipi de Palafrugell, prop de l'església de Santa Rosa de Lima de Llafranc. Un altre dels elements històrics més destacables és el poblat ibèric del far de Sant Sebastià, situat a les proximitats del far homònim.

També cal destacar que algunes de les carreteres de les Gavarres Marítimes, com la GI-660 entre Calonge i la Bisbal, i la GIV-6542, entre Palafrugell i Tamariu, segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, en la seva majoria, el traçat original i trajectòries semblants, així com elements d'elevat valor patrimonial.

Per altra banda, cap a l'edat mitjana, quan de la mar arribaven els perills de pirates i corsaris, es començaren a bastir torres de guaita, castells i masos fortificats per a la defensa i vigilància del territori i de la seva gent. En són exemples: el castell de Calonge, fundat pels comtes de Girona en el segle VIII, i refet durant els se-

Els boscos de les Gavarres Marítimes foren altament explotats per a la producció de taps de suro. Observatori del Paisatge

gles x i xi; el mas fortificat del castell de torre Lloreta o la torre de guaita de torre Valentina també a Calonge; el castell de Vila-romà, ara dins el terme de Palamós, que es creu que data dels segles x i xi; el castell de Begur o el castell d'Esclanyà, conegut popularment com la torre d'Esclanyà, de la mateixa època; la torre de guaita de Sant Sebastià, a Palafrugell, declarada bé cultural d'interès nacional, construïda en el segle xv i ubicada a 165 metres sobre el nivell del mar, la qual servia per a controlar la mar entre Mont-ras, Torroella de Montgrí i Platja d'Aro. Avui en dia s'hi aixeca el far de Sant Sebastià.

Els valors productius del paisatge se centren, actualment, al voltant de l'activitat turística, atreta per la qualitat de les platges i del paisatge que les envolta. L'antiga vitalitat de la indústria del suro queda avui relegada a petits sectors industrials, tant a Palafrugell com a Palamós.

L'activitat agrícola, important en el passat, ha quedat circumscrita als camps romanents de la plana del corredor de Palafrugell-Palamós i de la vall del Ridaura. A Calonge i a Vall-llobrega es mantenen zones de conreu de la vinya vinculada a la producció de vi, la majoria adscrita a la denominació d'origen Empordà, amb la presència de sis cellers.

A Platja d'Aro, l'explosió turística s'ha posat de manifest d'una manera més evident, transformant el paisatge costaner. Actualment, gairebé el 90% de la població activa treballa en el turisme o en els sectors relacionats, tal com el del comerç, els serveis i la construcció.

Els valors socials de les Gavarres Marítimes s'evidencien en les múltiples manifestacions socials que tenen lloc en aquestes contrades al llarg de l'any, on el paisatge n'és protagonista. Dues de les més multitudinàries i amb més ressò mediàtic són els esdeveniments musicals que tenen lloc cada estiu a Calella de Palafrugell: la cantada d'havaneres i el Festival dels Jardins de Cap Roig.

Tanmateix, el gaudi social més generalitzat, preuat i emblemàtic d'aquest paisatge és la platja. L'ús de l'espai de platja s'estén al llarg de l'any, amb més intensitat a l'estiu.

També cal destacar les opcions de gaudi del paisatge que ofereixen les rutes que els darrers anys s'han consolidat dins la unitat com són el carril cicloturista de Girona a Sant Feliu de Guíxols, o ruta del Carrilet, i la ruta del Tren Petit, que uneix Palamós amb Palafrugell. Igualment, el sender de gran recorregut GR-92 ressegueix la totalitat del litoral de les Gavarres Marítimes, i aprofita els antics i tant apreciats camins de ronda.

A Palamós, davant del castell de Vila-romà (s. xi) hi ha l'ermita de Santa Maria de Bell-lloc (s. xiii) o santuari de Nostra Senyora de Bell-lloc, on cada any també se celebra un romiatge i aplec evocant les processons que es feien al segle xvii per a agrair a la divinitat la fi de la terrible epidèmia de pesta que assolà el 1652 tota la contrada.

Un dels primers elements de les Gavarres Marítimes amb alt valor simbòlic i identitari és el turó en forma de planell del Quermany Gros, un senyal d'identificació característic del paisatge tant per a la franja sud de l'Empordanet-Baix Ter com per a la franja nord de les Gavarres Marítimes. Un altre element geològic amb personalitat pròpia és el Cavall Bernat, un monòlit de roca granítica mollejat per l'erosió del mar i del vent que presideix la platja Llarga de Platja d'Aro i que ha esdevingut un veritable símbol del municipi.

Un element identitari molt arrelat és el far de Sant Sebastià, al cim de la muntanya de Sant Sebastià de la Guarda, far de primer ordre posat en funcionament l'any 1857. A Palafrugell, Sant Sebastià de la Guarda també té un simbolisme religiós i espiritual especial, ja que anualment es fa l'aplec de Pasqua a l'ermita de Sant Sebastià, anomenada la Processó de les Cuques o Ruta de la Llum.

D'ençà de fa menys temps, la platja de Castell també ha esdevingut un vincle simbòlic, identitari i social per a la població de la zona, que ha promogut un moviment ciutadà en contra de la urbanització i en defensa dels valors naturals i paisatgístics d'aquesta platja de Palamós.

A part d'aquests elements, els contrastos cromàtics entre els penya-segats, les pinedes i els tons blaus i verds del mar també formen part dels valors simbòlics i identitaris que reconeix clarament la població de les Comarques Gironines i la resta de visitants d'altres indrets de Catalunya. Aquestes imatges han servit històricament per a promocionar el paisatge del litoral de la Costa Brava, fet que ha contribuït a reforçar aquest sentiment identitari.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les Gavarres Marítimes estan farcides de camins aptes per al senderisme o el cicloturisme, com la ruta del Tren Petit entre Palamós i Palafrugell (itinerari 17) o la via verda entre Girona i Sant Feliu de Guíxols (15). El Consell Comarcal del Baix Empordà ha elaborat un seguit de guies explicatives de cada tipologia de recorregut. Alguns segueixen l'itinerari del sender de gran recorregut GR-92 (12), que de nord a sud travessa tota la zona, però altres rutes recorren camins interiors entre camps o pistes forestals.

En aquesta àrea tenen un encant especial els camins de ronda, uns itineraris que voregen les cales de les Gavarres Marítimes, utilitzats en el passat per contrabandistes i agents de vigilància i avui recuperats com a rutes de senderisme. Estan perfectament senyalitzats els trams entre Begur i Palafrugell (95), alguns trajectes entre Mont-ras i Palamós, i entre Palamós i Platja d'Aro; molts d'aquests itineraris ressegueixen totalment o parcialment el GR-92.

Una carretera per a observar el paisatge d'aquesta unitat és l'eix viari de Castell d'Aro a Palafrugell, la C-31. També es recomana seguir la carretera C-253, de Palamós a Platja d'Aro (6) per la costa, per a poder gaudir del paisatge. Aquesta carretera ofereix bones vistes sobre el sector de costa rocosa que s'interposa entre la badia de Palamós i la platja Llarga de Platja d'Aro, un sector articulat per petites cales i promontoris rocosos, així com panoràmiques sobre l'esplèndida badia.

Una altra carretera d'interès paisatgístic és la GIV-6542 que des del nucli de Palafrugell es dirigeix a les cales de Tamariu i des d'allà enllaça a través de les urbanitzacions, però amb bona senyalització, amb la GIP-6531 que va cap a Begur (34). Aquesta carretera permet visitar un sector litoral poblat de densos boscos i accedir a cales de gran bellesa.

Pel que fa als miradors destaca el castell de Begur (mirador 36), al qual es puja per un vial per a vianants que surt de la plaça d'es Garriga. Es pot veure perfectament la costa entre Begur i l'Estartit, amb les illes Medes i el massís del Montgrí com a màxims protagonistes, una excel·lent panoràmica de la plana empordanesa, amb el Canigó tancant el paisatge pel nord i el cap de Creus endinsant-se al mar i, cap al sud, el poble de Begur i, cap a l'oest, les ondulacions de les muntanyes de Begur.

Un altre mirador és el de Sant Sebastià (4), situat al costat de l'emblemàtic far de Sant Sebastià. Ofereix una vista general de Llafranc, de Calella i de la retallada costa que arriba fins al cap de Planes. En dies de cel clar, és fàcil veure el Montseny. Cap a ponent, la vista que hi ha de Palafrugell és excel·lent. En aquest sentit, la

Els camins de ronda ressegueixen diferents trams de costa com el de la imatge, entre Aiguafreda i sa Tuna. Observatori del Paisatge

torre de Can Mario també és un bon mirador per a observar amb detall la trama urbana de Palafrugell.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'existència de continus urbans entre algunes poblacions de la costa que fan disminuir la diversitat i l'atractiu del paisatge coster, principalment entre Platja d'Aro i Palamós.
- La poca qualitat dels paisatges periurbans, de les entrades a alguns nuclis i la freqüència dels fenòmens de carretera aparador, com els accessos a Platja d'Aro i la C-31 a Mont-ras.
- Urbanitzacions amb un paisatge de baixa qualitat, tant a nivell interior com en relació amb l'entorn. Els casos més destacats són les urbanitzacions entre Begur, Palafrugell i Santa Cristina d'Aro.

Amenaces

- L'ampliació de les infraestructures d'accés dels darrers anys en aquest paisatge pot arribar a saturar la mobilitat a les Gavarres Marítimes.
- La fragilitat del paisatge litoral, sotmès a molta pressió durant l'estiu.

Fortaleses

- Un paisatge de qualitat, amb una alta heterogeneïtat paisatgística que combina extenses i denses masses forestals amb planes agrícoles i espai urbanitzat.
- La presència dels espais naturals protegits de les muntanyes de Begur, Castell-cap Roig i les Gavarres.
- Es mantenen paisatges emblemàtics i espais de gran riquesa patrimonial i natural.
- Gran potencial per a ofertes de turisme de qualitat.

Oportunitats

- Existència de figures de planificació de caràcter territorial i supramunicipal (PTPCG, PDUSC I i II), que poden ser molt útils per a ordenar millor el paisatge.
- Gran potencial per a la creació de noves rutes de gaudi del paisatge, tant cultural com natural, que poden esdevenir un factor de desenvolupament local.
- Elevada presència de propostes culturals ofertes pels diferents municipis, fet que ajuda a revalorar el paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns assentaments de Platja d'Aro, Calonge, Palamós, Palafrugell i Begur ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que els caracteritza, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis de qualitat.
- OQP2.** Unes urbanitzacions dels municipis de Castell-Platja d'Aro, Palafrugell, Santa Cristina d'Aro, Palamós, Calonge, Vall-llobrega i Begur amb uns límits clars, ordenades i integrades en el paisatge, de manera que se'n minimitzi l'impacte visual.
- OQP3.** Una façana marítima de Begur, Palafrugell, Mont-ras, Palamós, Calonge i Castell-Platja d'Aro, amb penya-segats, platges, cales i dunes ben preservats i gestionats, que mantingui el seu valor escènic, històric i la identitat paisatgística de cada lloc i els valors i elements propis de caràcter natural, històric, cultural i etnològic (espais naturals, camins de ronda, fars, edificis d'estil modernista i colonial, passejos marítics, magatzems i instal·lacions portuàries).
- 368 OQP4.** Un paisatge de muntanya litoral amb extensos boscos de suros, alzines i pins productius i ben gestionats, lliure de transformacions i processos d'artificialització, que mantingui l'escenari de gran valor escènic que constitueix.
- OQP5.** Un sistema de restes arqueològiques, castells i torres de guaita ben preservats i gestionats dintre d'un context forestal, urbà o rural que en permeti l'accessibilitat, el descobriment i el gaudi per part dels seus usuaris.
- OQP6.** Un paisatge agrícola de les planes i dels entorns de les Gavarres preservat i ben gestionat, que mantingui la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia.
- OQP7.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les Gavarres Marítimes.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Potenciar i mantenir la morfologia litoral com a element fortament representatiu de la imatge del lloc. Cal recuperar els ecosistemes naturals associats als penya-segats marins, i a la resta de comunitats submarines relacionades amb la línia de costa.
- Impulsar per mitjà dels POUM mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de les Gavarres-muntanyes de Begur; muntanyes de Quermany i dunes interiors de Pals i de

Begur; salt de Sesegues i entorn; connector salt de Sesegues-muntanyes de Begur; corredor puig Roí-puig de les Pasteres; puig ses Forques, Ermedàs, puig Pelegrí, el Rodonell i puig Gallifa; connector puig del Migdia-puig d'en Gotes; riera de Canyelles, plans de Torre Mirona, platja del Castell i la Serra; cap Gros; el Pla-conca del Tinar-Sant Nazari; els Vilars; de la riera de Fenals a la riera de Can Carboner (el Treumal); el Ridaura; Bell-lloc-torrent de la Coma-torrent de Canyet; vall de Solius.

- Mantenir i revalorar a través de les eines de desplegament dels POUM els elements arquitectònics singulars (fars, torres de defensa, casetes de pescadors, etc.) com a elements de referència històrica de la façana marítima, posant èmfasi en els municipis que concentren més exponents, com Palafrugell, Begur i Palamós.
- Proposar la inclusió en el PEIN Muntanyes de Begur del sector de dunes continentals fixades per pins que pertany al municipi de Regencós, per tal de mantenir la integritat de tot el conjunt de la formació geomorfològica i paisatgística singular formada pel camp de dunes interior.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Promoure el paisatge productiu del suro com a sistema de gestió de les masses forestals i de generació d'un element d'alta qualitat comercial.
- Estructurar i definir el desenvolupament de les masses boscoses, principalment als seus límits, on es produeix la trobada amb els fronts marítics, i potenciar-ne la marca visual.
- Cal promoure i gestionar els paisatges agrícoles de les planes de Calonge, el corredor de Palafrugell i la vall d'Aro.
- Garantir la bona integració paisatgística i la permeabilitat de les infraestructures viàries de les Gavarres Marítimes, posant èmfasi en les darreres ampliacions de carreteres, com és el cas de la C-31.
- Preservar el valor patrimonial de les carreteres GIV-6542 (Palafrugell-Tamariu i el tram que es dirigeix cap al far de Sant Sebastià) i la GI-660 (Calonge-la Bisbal d'Empordà). Es tracta de carreteres històricament ben inserides al territori.
- Promoure accions per tal de millorar la qualitat estètica i ambiental de les urbanitzacions de les Gavarres Marítimes (municipis de Castell-Platja d'Aro, Palafrugell, Santa Cristina d'Aro, Palamós, Calonge, Vall-llobrega i Begur). Les actuacions aniran encaminades a la millora dels accessos, de les perifèries, a la regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes, a la dels codis cromàtics en les edificacions, així com a l'asfaltatge de carrers, l'enllumenat públic, la recollida de residus o la creació i rehabilitació dels espais públics.
- Millorar els perímetres de les urbanitzacions, amb dues finalitats: estètica i de protecció davant els incendis forestals, establint uns límits definits i identificables, i zones d'integració en l'entorn natural ordenades i dissenyades per a fer front als incendis forestals.

- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal.
- Generar estratègies de restauració i promoció de les torres de guaita com a patrimoni cultural específic d'aquest paisatge.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels fars de Sant Sebastià i del cap de Begur i els nuclis històrics de Llofriu, sa Tuna, Tamariu i Calella de Palafrugell, amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels punts de principal interès arqueològic amb els itineraris paisatgístics com a suplement pedagògic de la xarxa de recorreguts.
- Vetllar perquè les restauracions ambientals de les activitats extractives també responguin a criteris d'integració paisatgística en l'entorn, especialment en el cas d'aquelles que es localitzen en espais naturals protegits o a les seves immediacions, com és el cas de les sorres establertes en les dunes interiors al municipi de Regencós.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Afavorir uns límits clars i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries i evitar d'ubicar-hi activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat.
- Evitar l'aparició de teixits discontinus que fragmentin el paisatge i les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals, particularment en els casos en què puguin contribuir a l'aparició de fenòmens de conurbació o de carretera aparcador.
- Establir pautes de control en l'ordenació i criteris d'edificació (volums, tipologies de construccions i materials, colors) per tal de minimitzar l'impacte de les edificacions disperses incloses en els àmbits visuals dels penya-segats i dels vessants boscosos que arriben fins al mar.
- Incloure, en les determinacions de les modificacions, en les revisions dels POUM i en els plans derivats, i també en la normativa, aspectes paisatgístics per la via dels plànols d'ordenació, amb l'objectiu de millorar la percepció i la valoració del conjunt. En aquest sentit, s'ha de prioritzar el sòl urbà de la zona entre Aiguafreda i sa Tuna, a Begur, el sòl urbà a l'est de la cala de la Fosca a cala s'Alguer, a Palamós, el sòl urbà de l'àrea del càmping Treumal, a Calonge, i el sòl urbà del puig Pinell, a Castell-Platja d'Aro.
- Impulsar en la revisió dels plans d'ordenació urbanística municipal de Castell-Platja d'Aro, Santa Cristina d'Aro, Palafrugell i Palamós un apartat específic sobre el tractament paisatgístic de les vies d'accés a aquestes poblacions amb l'objectiu de garantir uns accessos ordenats als nuclis urbans que facilitin la transició entre els espais oberts i els paisatges urbans, i que a la vegada reforcin el caràcter i la identitat dels nuclis urbans als quals estan vinculats.
- Es consideren zones prioritàries d'actuació les franges costaneres amb continus urbans de Platja d'Aro-S'Agaró, Sant Antoni de Calonge sud, Sant Antoni de Calonge-Palamós, la Fosca-Palamós, Calella sud, Llafranc, Tamariu i Cap de Begur, Sa Punta. Els plans especials haurien d'incloure estudis de visibilitat en els vessants de les zones més exposades visualment, per tal de regular els processos d'edificació nous, i promoure-hi també la remoció d'elements no desitjats, com ara antenes i equipaments d'instal·lacions.
- Impulsar l'elaboració d'un pla especial d'ordenació del paisatge de les activitats comercials associades als eixos viaris de les entrades als nuclis amb incidència visual (edificis, exposicions a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, cromatismes, retolació, etc.). Aquesta actuació és prioritària a l'accés de Platja d'Aro per Castell d'Aro i per Sant Feliu de Guíxols, i a l'accés a Mont-ras.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar i facilitar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del far de Sant Sebastià i el castell de Begur, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de la ruta del Carrilet, la ruta del Tren Petit, el GR-92, Solius-Carxaells i Palafrugell-Begur; i els motoritzats de Palafrugell-cap de Begur i Llagostera-la Bisbal d'Empordà.
- Promoure l'existència d'un recorregut continu al llarg de tota la façana marítima gironina que vinculi els trams de camins de ronda existents per mitjà d'una senyalització adequada.
- Prestar, en els POUM d'aquesta unitat de paisatge, una especial atenció a tots els miradors i itineraris accessibles en conjunt, a aquells que es troben en els espais periurbans i també als camins de ronda.
- Garantir el compliment estricte de les normes establertes per la Llei de costes a la façana litoral de les Gavarres Marítimes, tant pel que fa a l'ocupació del domini públic per part d'instal·lacions privades no autoritzades, com en relació amb el control efectiu de les limitacions a la propietat privada (prohibició de les ampliacions de volum i superfície construïda) dins la zona de protecció que defineix la llei.

8. Baixa Tordera

Comarca:

Selva i Maresme.

Superfície:

3.762 ha (329 ha corresponen a les Comarques Gironines i 3.433 ha a la Regió Metropolitana de Barcelona).

Municipis:

Blanes, Malgrat de Mar, Palafolls i Tordera.

370

Tram final de la baixa Tordera, a la seva desembocadura. Jordi Bas

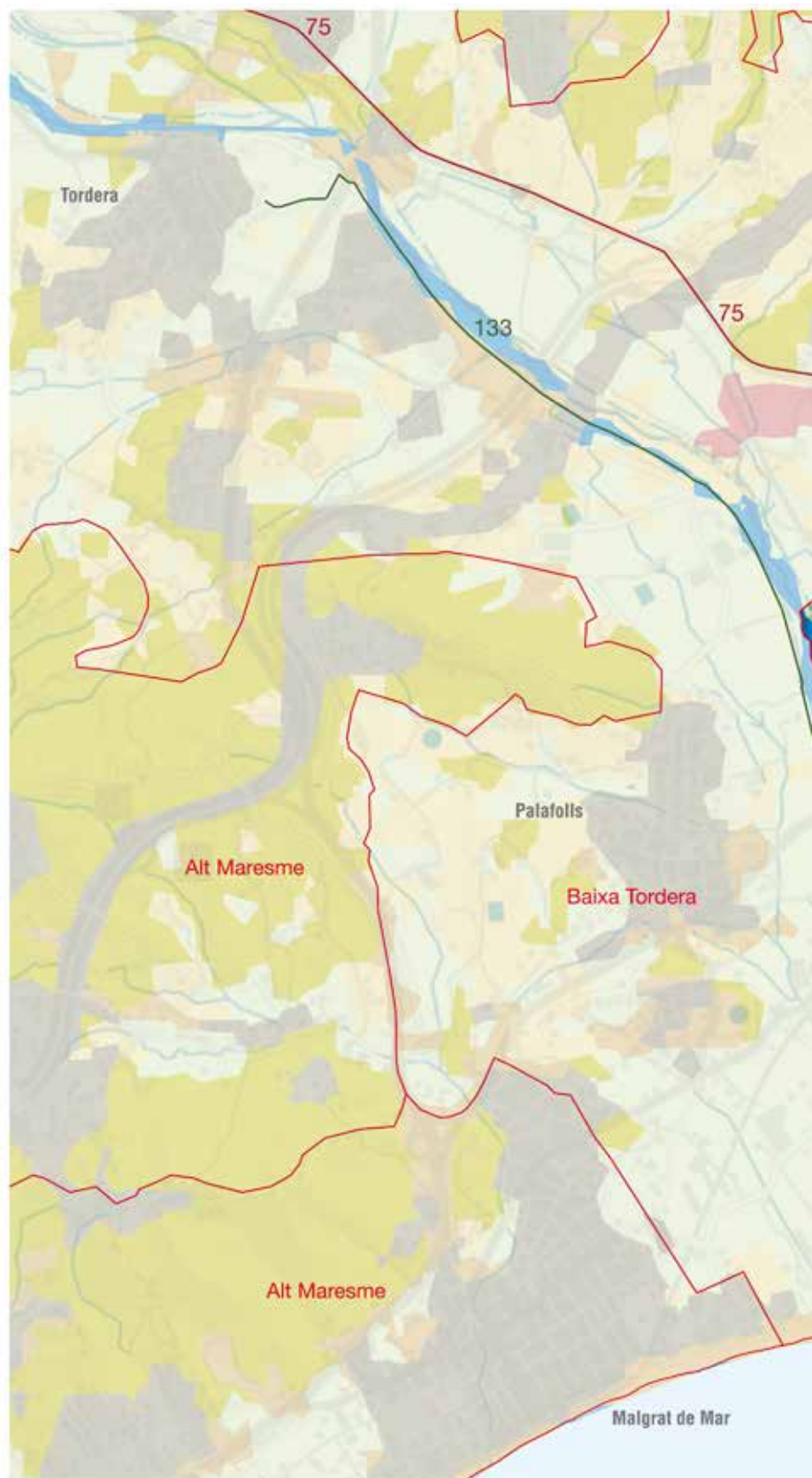
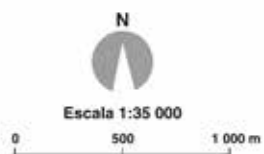
Trets distintius

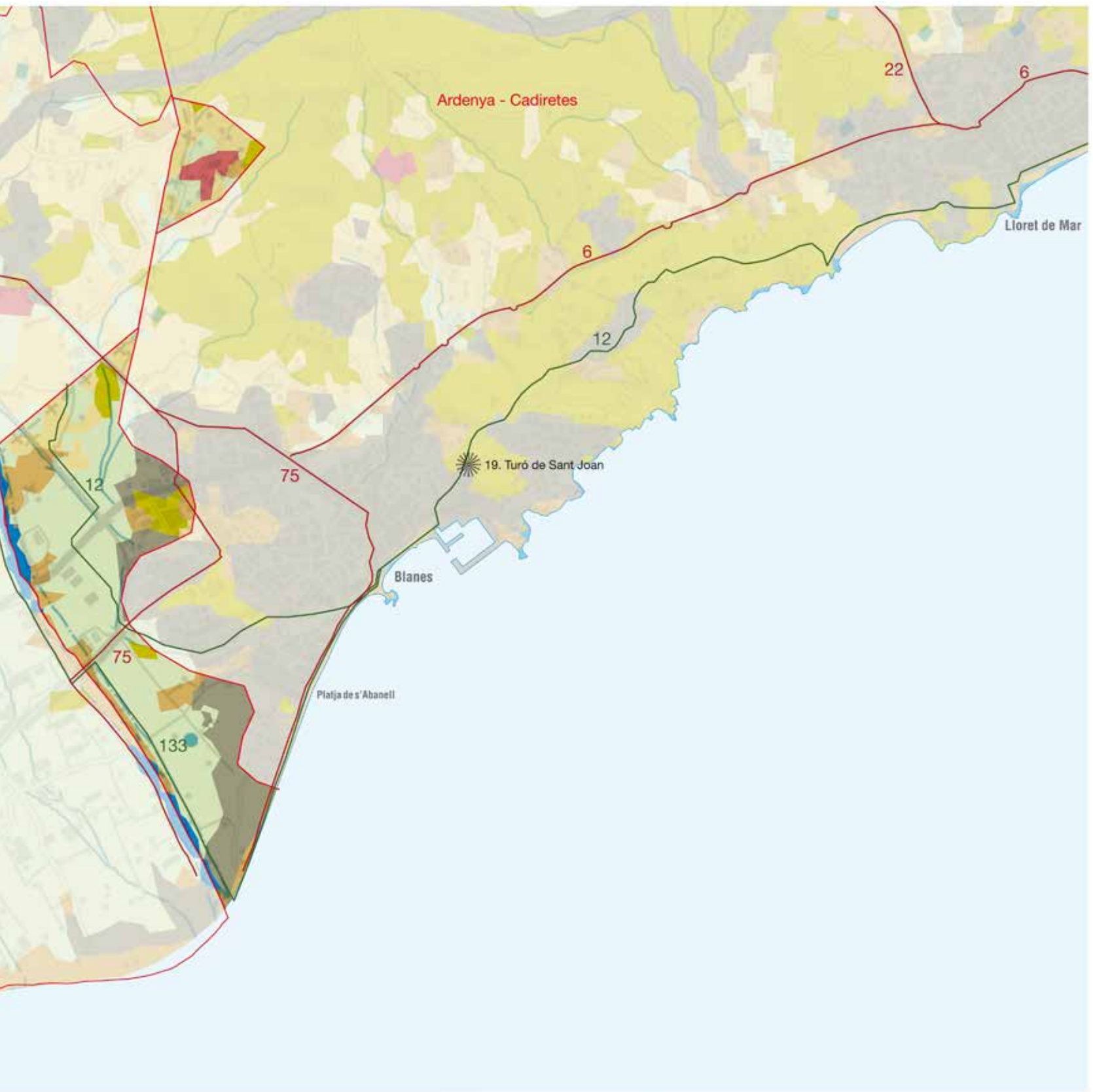
- Plana al·luvial i deltaica articulada pel curs baix de la Tordera.
- Rica agricultura de regadiu que aprofita la fertilitat dels sòls al·luvials.
- Els estanys de Tordera són el darrer testimoni d'unes zones humides molt més esteses en el passat.
- Ocupació del delta per indústries i infraestructures diverses, que modifiquen el mosaic paisatgístic tradicional.
- Els nuclis de Tordera i Palafoles.
- Els elements relacionats amb el paisatge agrícola com canals, séquies, xarxes de camins, tramats parcel·lari, etc.
- Costa baixa, sorrenca, ocupada parcialment per càmpings.

- Mirador
- Itinerari motoritzat
75 Hostalric - Punta de la Tordera
- Itinerari no motoritzat
12 GR-92
133 Tordera - Blanes

372

Organització i dinàmica actual del paisatge

La plana i el delta de la baixa Tordera estan formats per l'erosió remuntant dels relleus de la Serralada Litoral i pels sediments aportats per la Tordera, provinents sobretot de la Serralada Litoral i, especialment, de les Guilleries i la plana selvatana. Es pot distingir entre un terreny interior de valls baixes, obertes i suaument ondula-des, que drenen sempre cap a la Tordera, i els terrenys pròpiament al·luvials i deltaics de la Tordera, que formen una plana pregona i molt aprofitada per a usos agrícoles i turístics. La baixa cota del terreny i la proximitat de l'aquífer afavoreixen la creació d'aiguamolls, en la seva major part dessecats però que encara mantenen alguns testimonis, actualment protegits.

El paisatge actual destaca pel predomini de les cobertes de sòl agrícoles, d'horta i regadiu, a la plana deltaica, i de cereal de secà i blat de moro, a les zones més interiors o de vall baixa de la Tordera. Tanmateix, l'espai agrícola ha davallat d'una manera desigual a causa de l'escàs atractiu d'aquesta activitat i a la pressió urbanitzadora que es produeix arreu del territori. També ha influït la facilitat de bona part dels terrenys per a introduir conreus arboris, canvis que tenen una clara afecció paisatgística. Els conreus que més han davallat han estat els arbustius com la vinya i els fruiters de secà i regadiu, que han passat a ser gairebé testimonials, tret dels fruiters tropicals, que n'han incrementat el pes en els darrers anys. Els conreus herbacis s'han reduït moderadament, de manera important pel que fa als farratges, paral·lelament al declivi ramader, i també pel que fa als conreus d'horta i herbacis de reg. Els horts familiars que resten a les perifèries, envoltats pel creixement urbanístic, tenen un impacte localitzat en el paisatge pel que fa a la qualitat dels tancaments, la tipologia de les casetes d'eines i altres paràmetres que podrien estar més ben integrats en el paisatge.

La canalització de diversos trams de la Tordera i l'alteració de les lleres en el tram final per cobrir els accessos als càmpings que hi ha a la desembocadura han afectat la qualitat ambiental i paisat-

El paisatge de la Baix Tordera destaca pel predomini de les cobertes de sòl agrícoles, d'horta i de regadiu. Observatori del Paisatge

Activitat extractiva d'àrids al marge de la Tordera. Observatori del Paisatge

gística, començant per la qualitat del bosc de ribera, que es veu substituït per esbarzerars i vegetació ruderal i higronitròfila.

Cal destacar el caràcter diàfan i de visuals àmplies que es dona a la plana deltaica gràcies a la topografia suau del terreny, l'absència de fileres de vegetació i tancaments naturals o artificials, la presència moderada d'hivernacles i la pràctica absència d'edificacions de dimensions grans. Aquest caràcter obert de la plana deltaica es veu trencat a primera línia de costa pels nombrosos càmpings que la ressegueixen i que, sovint, obstaculitzen la visió del mar de la plana estant, sobretot a l'hemidelta dret. El viari i els fluxos de trànsit hi són poc presents, ja que tant l'N-II com el traçat ferroviari s'allunyen, al pas per la unitat, de la línia costanera. La lluminositat del terreny deltaic és també un atribut molt destacat, potenciat per la manca d'ombres i el color clar del sòl sorrenc de les parcel·les més interiors, de caràcter més ondulat.

L'espai fluvial i les zones humides determinen un paisatge singular, caracteritzat per una llera força àmplia (fins a 120 m) de llit saulonenc, per on l'aigua flueix habitualment sense ocupar-ne tota l'amplada, i hi forma meandres interiors, petites illes fluvials i bancs de sorra, que són aprofitats per la vegetació i la fauna. Es poden distingir dos trams diferenciats: d'una banda, el de la vall baixa, més tancat i ombrívol, on la vegetació de ribera i les plantacions arbòries de plàtans i pollancre oculten la visió del riu però n'assenyalen la traça; de l'altra, el tram deltaic, molt més diàfan, on la vegetació de ribera té un caràcter discontinu i totalment lineal i gairebé no projecta ombra sobre la llera nua, i on hi ha bancs de sorra allargassats, que configuren un paisatge fluvial singular. D'altra banda, els aiguamolls que es formen prop de la llera, aprofitant els relleus deprimits naturalment o com a fruit d'antigues activitats extractives, aporten un paisatge de làmines d'aigua amb vegetació helofítica i fauna aquàtica, especialment d'ocells, molt singular.

Pel que fa al paisatge urbà, cal distingir entre els fons escènics, en el perímetre exterior de la unitat, que es donen a la plana deltaica, especialment destacats pel que fa a Blanes, amb els turons, els teixits urbans i el castell que és tothora una fita des de la plana

L'ocupació de les terrasses fluvials de la Tordera de manera dispersa provoca un canvi ben visible en el paisatge. Observatori del Paisatge

estant. Per contra, els límits urbans en contacte amb la plana deltaica no hi guarden una relació harmònica: les altes edificacions turístiques presents a primer línia de mar al municipi de Blanes i una indústria situada al terme de Malgrat de Mar produeixen un distorsió del perfil paisatgístic destacable. D'altra banda, el nucli històric de Tordera, situat al costat del riu i amb el nou pont de ferro encarat directament a l'església medieval, confereix una imatge de vila closa amb una forta personalitat, la qual es percep des d'un radi relativament reduït, tant per qüestions topogràfiques com per la coberta arbrada que envolta bona part del nucli. El nucli de Palafolls, situat sobre un petit turó en la xarnera entre la vall fluvial i el ventall al·luvial deltaic, es troba en una situació intermèdia, equidistant tant del mar com del riu, i alhora separat del turó del Castell, que ofereix una de les millors visuals de l'àmbit.

Aproximadament la meitat de les urbanitzacions o creixements dispersos s'han desenvolupat deslligats dels nuclis urbans. Es tracta de creixements nascuts durant les dècades de 1960 i 1970, però que han tendit a completar el sòl desenvolupat durant els darrers anys. Al seu torn, els creixements urbans s'han anat ubicant de manera compacta, tot i que alguns nuclis, com Palafolls, han crescut en excés, fet que n'ha desdibuixat la silueta tradicional. S'han creat alguns nous polígons d'activitats econòmiques ben ordenats, a Malgrat de Mar i Tordera, però diverses indústries han ocupat les terrasses fluvials de la Tordera de manera dispersa, fet que té un impacte ben visible en el paisatge. D'altra banda, els eixos viaris s'han aprofitat per a implantar-hi naus i activitats de serveis, fet que ha conferit la fesomia de carretera aparador a diversos trams, especialment entre Malgrat i Blanes.

Nombroses vies de comunicació solquen aquest territori, sobretot transversalment, cosa que afecta moderadament la connectivitat interna i la coherència territorial, atès que són vies de pas de llarg recorregut. Destaquen la C-32, l'N-II i la línia Hospitalet-Mataró-

Maçanet de Rodalies de Catalunya, entre les vies territorials, i la GI-600/512 de Blanes a Hostalric, la B-682, de l'enllaç de Palafolls de l'N-II a Blanes i la BV-6001, de l'enllaç de l'N-II a Malgrat a Blanes, entre les vies de caràcter intermunicipal o comarcal. El traçat relativament recent de l'enllaç directe de l'N-II a Palafolls i a Blanes, el traçat de l'autopista Mataró-Palafolls (C-32) i la construcció de naus comercials i industrials, resseguint l'eix viari de Blanes a Hostalric (GI-600/512), són nous elements de transformació del territori que han afectat una part del sòl agrícola.

Pel que fa a les vies més secundàries, hi ha un vial que passa a ran de platja per donar servei als nombrosos càmpings presents a primera línia de costa i que, en l'hemidelta dret, té trams en què es troba encerclat per tancaments de càmpings a banda i banda.

Pel que fa als espais naturals, els canvis introduïts en la gestió i la millora de la qualitat de l'aigua dels espais naturals de la baixa Tordera fan preveure un pas endavant en la qualitat dels aiguamolls i zones humides. Cal esperar que millorin diversos paràmetres hidrològics de la Tordera, com a resultat de l'elaboració recent de la planificació de l'espai fluvial d'aquest riu, el tancament o bé la reconversió profunda d'algunes de les indústries més contaminants de l'àmbit i, especialment, la posada en marxa de la planta dessalinitzadora de l'alt Maresme, que ha de reduir substancialment la pressió sobre l'aqüífer de la Tordera.

Evolució històrica del paisatge

S'han localitzat restes prehistòriques a Tordera i Blanes. D'altra banda, aquest territori és poblat des d'antic, de manera estable, com a mínim del període ibèric ençà, moment en què s'ocuparen els punts més elevats per construir-hi pobles emmurallats. Es coneix l'origen romà de Palafolls (actual nucli de Sant Genís), jun-

tament amb Tordera. De fet, el curs de la Tordera originà una ramificació de la Via Augusta romana d'Hostalric a Tordera, enfilant per les Ferreres vers Hortsavinyà, la Vallalta, Arenys de Munt, Mataró i Barcelona.

Se sap, també per documents romans, que almenys el marge dret del delta de la Tordera estava en bona part ocupat per aiguamolls i una xarxa de vies d'escolament d'aigua provinents de les inundacions periòdiques del riu.

Els nuclis antics tenen continuïtat en l'edat mitjana, tal com s'ha constatat a partir de la documentació eclesiàstica. En aquest sentit, l'enclau de Palatiolo, on més tard es construiria el castell de Palafoles, fou durant la baixa edat mitjana un dels centres neuràlgics de l'alt Maresme, amb uns dominis que s'estenien de Tordera a Caldes d'Estrac. Fou especialment puixant durant el domini dels Cabrera. A mitjan segle ^{xiv} apareix documentat el nucli de Malgrat de Mar, com a veïnat marítim depenent de Palafoles, el qual es va independitzar dos segles més tard. Les Ferreries, actual centre urbà de Palafoles, es va originar com un veïnat de Sant Genís de Palafoles durant el segle ^{xvii}, a partir d'una antiga farga que aprofitava el mineral de ferro extret dels turons propers, d'alguns molins i també d'algunes masies preexistents, de la baixa edat mitjana.

L'evolució històrica d'aquesta unitat de paisatge es caracteritza per un poblament incipient ja en la prehistòria localitzat en els indrets més elevats i defensables, per una posterior extensió i consolidació dels nuclis situats a una certa distància de la costa, on imperava una agricultura de secà amb un important pes de la vinya, el cereal i l'olivera, i també una exportació primerenca ja en època romana, i, finalment, a la darrerïa de l'edat mitjana, pel creixement dels barris o veïnats marítims, no exempt de riscos com els atacs pirates, que assolaren tot el litoral català i que originaren la fortificació de masos i esglésies, com la de Palafoles, i la construcció de diverses torres de guaita i defensa.

376

El nucli històric de Tordera se situa al costat del riu. Observatori del Paisatge

La informació sobre els usos del sòl és fragmentària; tanmateix, se sap que els cereals, el vi i els aprofitaments forestals, sobretot el suro, van tenir força importància, ben bé fins al tombant de segle ^{xx}. El comerç marítim era important, com s'evidencia per la presència de drassanes tant a Blanes com a Malgrat. Es té coneixement, també, que en l'espai litoral va perdurar durant força anys el conreu de l'arròs, afavorit per la seva resistència a la inundació i a la salinitat.

A partir del segle ^{xviii}, sota una situació més calmada, l'economia va reprendre, i es va registrar un augment de l'activitat comercial derivada del pas del camí ral cap a França, un important creixement del comerç marítim (de vi, carbó, fusta), recolzat per una indústria tèxtil, botera i del suro puixant, i una intensa activitat pesquera i agrícola. En aquest període va arrencar amb força la construcció de pous i sínies; tanmateix, es mantingué el predomini del conreu de cereals i altres conreus herbacis a les zones interiors amb més bons sòls, i de vinya al litoral i als vessants assolellats. Els espais dedicats a l'olivera van ser substituïts en aquest període pel garrofer, com en altres indrets, presumptivament per la malaltia que afectà aquest conreu mil·lenari.

L'arribada del ferrocarril a Blanes el 1859 és una altra fita important pel que fa al desenvolupament i progrés d'aquest territori, per bé que la fil·loxera va suposar un important daltabaix econòmic i també demogràfic, com a conseqüència de la migració de nombrosos efectius al continent americà. La implicació més evident pel que fa als usos del sòl fou la substitució de la vinya pel cereal, lleguminoses i patates, que assoliren el predomini del territori fins ben bé la segona meitat del segle ^{xx}. D'altra banda, el nucli de Tordera era un important lloc de pas i tingué un paper destacat en l'activitat comercial durant tot el segle ^{xix}, amb un mercat autoritzat des del 1854.

D'altra banda, la modernització dels sistemes de reg, aprofitant els cabals superficials i el ric aqüífer del delta de la Tordera, va causar tant la desaparició de la vinya als serrals costaners com la del cereal de secà a la plana deltaica, cosa que va permetre el desenvolupament progressiu d'una rica horta, en fort creixement des del principi del segle ^{xx} i fins a la dècada de 1980, amb un elevat protagonisme de la patata primerenca destinada a l'exportació i dels tomàquets. Els conreus d'horta tradicional es van substituir, en part, pels conreus de flors i planta ornamental a la plana litoral o deltaica, sobretot a partir de la dècada de 1970, i per uns altres conreus, en part tancats en hivernacles. Per contra, els conreus herbacis de regadiu i farratgers van romandre a la plana al·luvial interior, més ombrívola, afavorits per la implantació de nombroses granges de bestiar boví.

La industrialització, iniciada al final del segle ^{xix} i al principi del segle ^{xx}, va experimentar una embranzida a la dècada de 1960, especialment amb el tèxtil. Això va provocar un creixement demogràfic important i una onada de creixement urbà. A la costa del delta es van desenvolupar les activitats turístiques, bàsicament hotels i càmpings, especialment a Blanes. A l'interior dels municipis de Tordera i Palafoles van proliferar urbanitzacions aïllades destinades a la segona residència. Naus i indústries es localitzaren a les terrasses al·luvials per tal d'aprofitar els abundants recursos hídrics del

subsòl. L'aprofitament de l'aigua va dur també a la contaminació i a la pèrdua dels molins tradicionals i d'antics recs o canals que acabaven fent de desguassos, i això en va fer perdre la funció tradicional. Evidentment, aquesta ocupació del sòl es va fer en detriment, gairebé sempre, de sòl agrícola de qualitat. També en aquest període van prendre força les plantacions d'arbres de ribera (pollancre i plàtans) a les terrasses al·luvials, aprofitant parcel·les agrícoles en desús, sovint properes al riu o molt properes al nivell freàtic. Les infraestructures van evitar el litoral inundable i inestable del delta, marcat per l'acció de dunes (a sobre de les quals es van plantar pins pinyers per tal de fixar-les), i es van anar traçant a la segona línia de costa.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de la baixa Tordera i del seu delta no han rebut massa atenció per part dels grans representants de les arts plàstiques més convencionals. Joaquim Ruyra va centrar molts dels seus escrits a Blanes i la costa selvatana, però va deixar el delta de la Tordera al marge, si bé és l'autor dels goigs de l'església de Santa Maria de Palafoles, consagrada el 1906. Jaume Reixach va tractat en la seva obra diversos elements del paisatge blanenc. Caterina Albert fa esment al paisatge que envolta la platja de s'Abanell, a l'hemidelta nord, quan escriu: "[...] vinyes i hortes i garrofers i pinedes i platges sorralenques".

També Josep Roig Raventós a l'obra *Ànimes atuídes* va fer referència al paisatge de s'Abanell amb els següents mots:

"Sabanell és la platja més valenta el món. Les platges s'obren amoroses a la mar i prenen la forma d'una mitja lluna com si obrissin els braços per estimar. Sabanell és la platja del coratge; ella surt ardida mar en fora sense roques que li facin d'escut, i porta al seu damunt una pineda confiada i olorosa, i és enjoiada per les verdors d'un llac. La mar al seu davant té les foscors de la ira i li envia les onades més fortes el seu fons i li llança les ventades més fredes del seu pit i li remou la sorra amb mà torturadora. Sabanell no recula i treu la faç mar endins. I les canyes del seu areny s'alen dretes com cabells eriçats per la paor de les lluites. Davant de Sabanell, la platja coratjosa que sempre roman deserta en les roncors del vent, les ones s'hi ajeuen fent ventalls d'escuma que puguen i baixen i es fonen tot seguit. La sorra és tota llisa de tanta solitud. Sols s'hi veuen les petjades que les gavines i els ànecs deixen en l'arena que les pluges han anat polint." (Roig, 1921)

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics del paisatge de la baixa Tordera estan representats pels estanys de Tordera, espais naturals de protecció especial que inclouen petites extensions de zones humides situades en el municipi de referència, i la llera fluvial del riu Tordera, inclosa a la xarxa Natura 2000.

L'inventari de zones humides recull també en aquest àmbit quatre petites àrees, la més destacada de les quals és la desembocadura de la Tordera, especialment destacada per l'avifauna aquàtica que conté.

377

Pel que fa als valors productius, destaquen els conreus d'horta en general. A la imatge, plana agrícola amb la població costanera de Malgrat de mar, ja fora de l'àmbit. Observatori del Paisatge

D'altra banda, la major part de l'espai no urbanitzat de la plana deltaica al sud de la carretera Malgrat de Mar-Blanes (BV-6001) es troba inclòs en diverses categories de protecció del PDUSC (Pla director urbanístic del sistema costaner).

Pel que fa als hàbitats amb valors reconeguts, destaquen els que es localitzen a les rieres, inclosa la Tordera, per la presència del bosc de ribera, especialment els fragments d'hàbitats d'interès comunitari, com són les vernedes; les alberedes, amb salzes blancs, freixes i oms; els rius mediterranis permanents, amb gespes decumbents, i la presència, molt migrada, d'alguns fragments de prats de dall de terra baixa i muntanya mitjana, i alguns fragments de rouredes de roure pèrol, de tendència atlàntica.

Els alzinars, i especialment les suredes, afavorides d'antic per l'ésser humà, i les pinedes mediterrànies, dominades pel pi pinyer i el pinastre però que inclouen també individus de pi blanc, són hàbitats d'interès comunitari força estesos en el litoral oriental català, però que ací tenen el valor afegit d'enllaçar la plana costanera i la vall fluvial de la Tordera amb el carener de la Serralada Litoral.

A part de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar el connector turó de Montell-delta de la Tordera, i l'Espai d'Interès Natural de la Desembocadura de la Tordera. Ambdós espais es caracteritzen en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009.

378

D'altra banda, són també destacables els ambients fluvials d'aigües calmes o estagnades amb canyís, els marges i lleres desproveïdes de vegetació que es localitzen en el darrer tram de la Tordera i les platges desproveïdes de vegetació, ambients d'elevat interès per a la fauna d'ocells aquàtics, limícoles, anàtides i gavines.

Els valors estètics responen a diferents configuracions que prenen dels elements del paisatge. Hi ha assentaments com els del nucli històric de Tordera, especialment la visió des del pont de ferro i també des les antigues carreteres locals que hi accedeixen. També s'ha de remarcar el mosaic agrícola que formen els conreus de regadiu, amb l'estructura parcel·laria associada present a la zona deltaica i de la vall fluvial de la Tordera.

Per altra banda, els ambients aquàtics d'aquest paisatge inclouen diversos valors estètics. Especialment les làmines d'aigua lliure, presents de manera destacada a la desembocadura del riu, en diversos estanys i en el braç secundari del riu a l'alçada de Tordera. Vinculats als espais aquàtics, les plantacions de pollancre i de plàtans, sobretot a la banda nord de la unitat donen un caràcter ombrívol i centreeuropeu a l'estiu, a la vegada que incorporen un marcat ritme estacional i permeten el pas de la llum en els freds hiverns.

Els valors històrics deriven d'un ric patrimoni històric i arqueològic, per bé que les restes conservades es localitzen, en bona part, en la zona de contacte o ja directament en les unitats veïnes de serra de Marina o Ardenya-Cadiretes, per motius topogràfics de caràcter defensiu i també per les millors condicions de conservació dels

indrets més allunyats de les avingudes. Així succeeix amb el castell de Blanes, el castell de Palafoles, l'església fortificada de Sant Genís o la torre de guaita de Can Valdejuli, també a Palafoles, situats just per sobre la plana al·luvial i deltaica. La torre de Can Toni Joan i el castell medieval del comte de Valltordera, molt remodelat, ambdós a Tordera, són una de les escasses mostres d'arquitectura de caràcter defensiu situades en aquest àmbit.

En l'àmbit es localitzen també diverses masies, la majoria del segle ^{xvi} al ^{xviii}, que a vegades han estat modificades a partir de construccions anteriors, com Can Toni Joan, Can Tió, Can Telleda, Can Gelmar (Tordera); Can Puigverd, Ca n'Oller, Can Moner i Can Follolleda (Palafoles) i Mas Marull, Mas Cremat i Can Calent (Blanes), entre altres.

Pel que fa a construccions de tipus industrial o fabril han pervingut poques restes, entre les quals destaquem les del Molí Vell, de caire fariner, situat prop de la carretera antiga de Malgrat a Blanes, i el Molí d'en Puigverd, al costat del riu, al pla de Palafoles, totalment reconstruït com a equipament museístic, del qual només resta el rec original i la maquinària. Bona part dels masos, molins, séquies antigues i altres restes del patrimoni antic del territori han estat profundament remodelats o bé han desaparegut, segurament pel major dinamisme socioeconòmic associat als fèrtils sòls al·luvials en comparació amb els terrenys de muntanya.

Destaquen, pel que fa als valors productius, l'espai agrari destinat al conreu de la mongeta del ganxet i altres varietats properes, i els conreus d'horta en general, així com la patata primerenca, actualment en important declivi. Els fruiters de fruita dolça han disminuït molt a la vall baixa de la Tordera, per bé que en part s'han compensat amb les plantacions de fruiters tropicals. D'altra banda és rellevant la superfície de pollancre i plàtans plantats amb interès forestal, que generen també un paisatge agrícola o forestal força singular en l'àmbit metropolità.

L'ermita de Sant Ponç, al nord-oest del terme de Tordera, voltada de boscos i dotada d'una gran bellesa té un valor simbòlic i identitari i s'hi celebra un aplec anual.

El castell de Palafoles, malgrat trobar-se fora de la unitat de paisatge, confereix molta personalitat a tot el paisatge que l'envolta i és un tret identitari indiscutible de la baixa Tordera pel seu caràcter històric, arquitectònic i com a mirador privilegiat.

Dominant el ventall deltaic pel marge esquerre, la torre mestra del castell de Sant Joan, a Blanes, per bé que també en el límit extern de la unitat, és un element de referència simbòlica i identitària de primer ordre.

El pont de ferro i la via d'entrada al nucli antic de Tordera, des de l'illa fluvial, creuant a peu el riu, té un gran simbolisme i és un element que també confereix identitat a aquesta unitat de paisatge.

També destaca per l'antiguitat i valor arquitectònic l'església parroquial de Sant Esteve, a Tordera, de possible origen visigòtic i datada del 977. D'un estil completament diferent, també és rellevant l'església parroquial de Santa Maria Assumpta, a Palafoles, bastida

al final del segle XIX. Es localitzen també nombroses ermites, entre les quals destaquen les de Sant Andreu (romànica restaurada); Sant Pere (segles XV-XVI); Sant Jaume (segle XII); Sant Ponç (segles XVI-XVII); Sant Vicenç (segle XI-XII) i Sant Daniel (segles XV-XVI), totes a Tordera i la de la Trinitat, a Palafolls.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La petita dimensió de la unitat de la baixa Tordera no fa necessària la proliferació de moltes rutes per a conèixer i entendre els paisatges que caracteritzen aquesta zona. Pel que fa als itineraris rodats, destaca la ruta que connecta Hostalric amb la punta de la Tordera (itinerari 75). Resseguint la vall fluvial i creuant el pla d'Anyells i el pla de Gelpí per la GI-512, entra al nord de Blanes i creua la Tordera pel pont de la BV-6001, finalment ressegueix la carretera paral·lela al riu fins a la punta de la Tordera. Un altre itinerari enllaça Santa Susanna i Tordera, passant pel pla de Pineda, les Sorres, amb una excel·lent visió del delta de la Tordera, travessa les Ferrières i enllaça amb l'N-II fins a arribar al nucli de Tordera (itinerari de l'àmbit de la Regió Metropolitana).

Com a itinerari a peu destaca el sender de gran recorregut GR-92 (12), que recorre tota la costa catalana. El tram que circula per aquest àmbit és el que enllaça Blanes amb Tordera, i posteriorment s'arriba fins a Hortsavinyà. Igualment el camí de Tordera a Blanes (133), resseguint el marge esquerre del riu i desviant-se, a l'alçada de Mas Marull, vers el port, també és una bona passejada per a endinsar-se en la zona més agrícola i paisatgística d'aquesta unitat.

Pel que fa als miradors cal destacar el castell de Palafolls (a l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona) que té unes vistes magnífiques sobre el delta i la vall baixa de la Tordera i que possiblement és el millor mirador per copsar el conjunt de la unitat. També és destacable el castell de Sant Joan a Blanes (19), ja en la unitat veïna d'Ardenya-Cadiretes.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Transformació de les zones agrícoles de la plana al·luvial, d'alta qualitat i alhora ben comunicades per la pressió de les activitats econòmiques i l'urbanisme.
- L'estacionalitat de la temporada turística amb una sobresaturació a l'estiu.
- Unes urbanitzacions poc integrades respecte al paisatge circumdant.

Amenaces

- Degradació dels entorns dels nuclis urbans per l'abandó del parcel·lari rural i la instal·lació d'usos periurbans.

- Retrocés de l'espai deltaic per l'ascens marí i la disminució del cabal fluvial.
- Degradació de les lleres fluvials per les canalitzacions i alteracions morfològiques induïdes periòdicament.
- Pèrdua del patrimoni cultural i paisatgístic associat als antics canals, recs i molins, per la seva degradació i/o disminució de l'ús i gestió.

Fortaleses

- Un paisatge agrari harmònic i equilibrat que resta en àrees extenses de la plana deltaica.
- Un conjunt d'espais humits protegits de gran valor ecològic i paisatgístic.
- Una costa deltaica de llargues platges sorrenques, obertes i rectilínies.
- La Tordera com a element que articula el territori.

Oportunitats

- La recuperació d'aquells elements del patrimoni cultural relacionats amb les pràctiques agrícoles com les séquies, els canals, la xarxa de camins, etc.
- Uns entorns dels nuclis urbans, encara prou ben conservats en general, que poden servir de base per a una política activa de protecció dels espais intersticials.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un assentament urbà de Blanes ordenat i que no comprometi els valors del paisatge que ofereix la plana deltaica de la baixa Tordera, ni els valors dels espais circumdants.
- OQP2.** Una plana al·luvial i deltaica protegida i restaurada pel seu elevat valor ecològic i estètic.
- OQP3.** Uns paisatges d'aiguamolls i zones humides del delta protegits, ben gestionats i revalorats com a elements configuradors del paisatge.
- OQP4.** Una agricultura de regadiu i els seus elements associats (canals, séquies, tipologia del parcel·lari) potenciats i revalorats com a definidors de les particularitats estètiques i productives del paisatge de la baixa Tordera.

OQP5. Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la baixa Tordera.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de turó de Montells-delta de la Tordera, i a la desembocadura de la Tordera.
- Protegir el patrimoni cultural i paisatgístic associat a l'agricultura de regadiu de la baixa Tordera, tot garantint la correcta gestió i preservació dels canals, séquies i molins associats a l'horta del delta.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Garantir la funció de connectivitat ecològica entre zones humides per a afavorir la biodiversitat i garantir la viabilitat ecològica d'aquests espais.
- Les administracions públiques, en especial les locals, haurien de reforçar la imatge de les zones humides de la desembocadura del riu Tordera, a través de la difusió dels seus valors i l'adequació de mecanismes per al seu descobriment.
- Aprofitar el valor natural i estètic i el potencial didàctic i pedagògic dels escassos espais dunars de la baixa Tordera amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb aquests paisatges i conscienciar-la del seu caràcter singular i de la seva fragilitat.
- Conservar la zona agrícola com un dels espais amb més activitat i més valor productiu.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Considerar la presència de la Tordera com un factor determinant de l'ordenació del municipi de Blanes, en el sentit que s'han de justificar espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures, i es garantirà que els nous conjunts permetin una transició de volumetria i d'alçada moderada amb la plana deltaica i que assegurin la permeabilitat

i la visibilitat entre el nucli urbà i el front d'aigua. Per tant, caldrà tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal que se'n destaquï el caràcter i se'n potenciï el valor paisatgístic, i, igualment, establir mesures per a recuperar la coherència formal dels fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.

- Impulsar la restauració i la naturalització dels trams degradats de les rieres i dels petits cursos fluvials entorn als nuclis urbans i les zones periurbanes i industrials del tram baix de la Tordera. Cal prioritzar les que mostrin signes clars de contaminació i acumulació de deixalles i les que estiguin colonitzades per espècies al·lòctones.
- Posar en valor els patrons agrícoles de les planes al·luvials definides per l'estructura parcel·laria lineal perpendicular al curs de la Tordera. Això podria vincular-se a la creació d'un sistema de parcs periurbans (turó de Montells-plana deltaica, plana deltaica-turó dels Padrets i façana litoral), mantenint els usos agrícoles existents i combinant-los amb espais, àrees i itineraris per a ús públic.
- Integrar dins l'espai urbà els espais testimonials de dunes com els de la desembocadura de la Tordera a Blanes. Han d'estar ben conservats, no fragmentar-los i ser alhora explicatius del paisatge originari.
- Establir mesures d'integració paisatgística de l'EDAR (depuradora) i la dessaladora de Blanes (perfil de l'edificació i colors) i garantir un control, per part del municipi de Blanes, sobre la construcció d'hivernacles.
- Reduir l'impacte generat pels càmpings i les infraestructures situades a primera línia de mar, tot evitant-ne l'expansió i redefinint, si és oportú, zones específiques d'emplaçament per a càmpings.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu, amb bicicleta o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors, camins existents i d'altres per consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Es tracta de miradors d'àmbit local i dels itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de Tordera-Blanes i Tordera-GR-92-Blanes, i el motoritzat d'Hostalric-punta de la Tordera.

9. Empordanet-Baix Ter

Comarca:

Alt Empordà i Baix Empordà.

Superfície:

23.127 ha.

Municipis:

Begur, Belcaire d'Empordà, Corçà, Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura, Foixà, Fontanilles, Forallac, Gualta, Jafre, la Bisbal d'Empordà, l'Escala, Palau-sator, Pals, Parlavà, Regencós, Ruplà, Serra de Daró, Torrent, Torroella de Montgrí, Ullà, Ullastret, Ultramort i Verges.

382

Els fruiters de regadiu, el riu Ter i la silueta del massís del Montgrí són alguns dels trets distintius d'aquest paisatge. Al fons també es pot observar el nucli de Torroella de Montgrí. Jordi Bas

Trets distintius

- Paisatge mediterrani de muntanya baixa calcària del Montgrí, on predominen les brolles i les garrigues.
- Plana al·luvial que s'estén a banda i banda del curs baix del riu Ter.
- Litoral ric en espais d'interès natural amb la presència de cordons dunars, llacunes i maresmes.
- Paisatge agrícola ric i divers, amb importants elements patrimonials i una important funció com a connector paisatgístic i ecològic.
- El mosaic agrícola i agroforestal, amb contrastos de formes, colors i textures que varien al llarg de les estacions, especialment els arrossars, conreus herbacis de secà i conreus de fruita dolça.
- Nuclis de població d'origen medieval, sovint encimbellats dalt de turons, amb cases de pedra i carrers estrets i sinuosos, adaptats al relleu i articulats al voltant de l'església que corona el poble i enllaçats entre ells per mitjà d'una xarxa viària capil·lar d'arrel històrica.
- Nucli de l'Estartit i les seves dinàmiques vinculades al turisme.
- Els tons grisos de tot el massís del Montgrí, que esdevé el fons escènic emblemàtic d'aquest paisatge i dels circumdants.
- El litoral entre l'Estartit i l'Escala, caracteritzat per la presència de grans penya-segats i petites cales, com la cala Ferriol.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

6 Costa Brava

35 Serra de Daró - Vulpellac

36 Canapost - Sant Julià de Boada

 Itinerari no motoritzat

12 GR-92

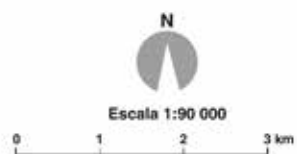
14 GR-210 Ruta del Ter

99 PR-C 108

100 PR-C 109

384

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de l'Empordanet-Baix Ter es caracteritza per l'horitzontalitat del seu relleu. El riu Ter, en el seu tram final, ha modelat una extensa plana al·luvial on la fertilitat dels sòls i la disponibilitat d'aigua per al reg ha permès el desenvolupament d'un mosaic agrícola que constitueix un dels elements més valuosos i rellevants del seu paisatge.

A dreta i esquerra del riu es desplega un mosaic paisatgístic que segueix una gradació similar, encara que no simètrica. A tocar de les motes s'estén la plana al·luvial, amb pendents molt suaus d'inici i que es van incrementant i formant irregularitats a mesura que la plana s'acosta al massís del Montgrí, al nord, i al massís de les Gavarres i a les muntanyes de Begur, al sud. Aquestes tres formacions muntanyoses tancaríen completament l'Empordanet si no fos per la presència de terrenys plans a l'oest del massís del Montgrí i del corredor que separa els relleus de les Gavarres i Begur a la part meridional. El límit oriental és clarament delimitat pel mar Mediterrani i les illes Medes.

La vegetació espontània exerceix una influència important en la percepció del paisatge, en recobrir la major part de les superfícies elevades i els pendents. El massís del Montgrí, els últims plecs del sector nord-est del massís de les Gavarres, les muntanyes de Begur i molts dels puigs i turons que s'eleven a la plana estan protegits per un mantell de vegetació bàsicament arbòria que al Montgrí es combina amb franges de bosquines i matollars.

A la transició entre la muntanya i la plana se situen terrenys de terraprim aptes per a l'establiment de l'agricultura, però amb elevats continguts d'argila i sense accés a aigua que en permeti el regadiu. Aquestes zones han estat ocupades tradicionalment pels olivars i les vinyes, però en els últims anys s'han anat abandonant

o destinant a la urbanització. En l'actualitat només es manté una estreta franja de conreus d'oliveres al peu del sector occidental del massís del Montgrí.

Lluny dels rius Ter i Daró els terrenys són encara argilosos, ondulats i no tenen disponibilitat d'aigua per a regar, amb la qual cosa el conreu que hi domina és l'herbaci de secà, majoritàriament blat i ordi, tot i que també hi ha una bona presència d'userda.

A banda i banda dels rius Ter i Daró SE situa l'agricultura de regadiu que se serveix directament de l'aigua dels cursos, o de les séquies i canals que se'n deriven o bé del sistema d'aqüífers que sostenen els rius. La franja al voltant del Ter amb conreus de regadiu s'estén entre 2 i 4 quilòmetres, mentre que les terres irrigades al voltant del Daró se'n separen fins a 1 quilòmetre. En conjunt suposen una superfície d'unes 9.600 hectàrees, corresponents a conreus herbacis de regadiu i d'arbres fruiters.

A excepció de les zones de plana amb conreu més intensiu i dels arrossars, tots els terrenys agrícoles conserven encara una bona vegetació, sovint arbòria, que delimita les parcel·les. De vegades, encara es poden trobar fileres de xiprers concebudes per a la protecció dels conreus dels efectes de la tramuntana.

A l'Empordanet i el baix Ter es produeix, com pràcticament arreu del camp català, un degoteig incessant de persones que deixen l'activitat agrària, tot i que els efectes sobre el paisatge són reduïts, ja que les terres passen a ser treballades per altres explotacions.

Altres dinàmiques lligades a l'agricultura aposten per una intensificació en el conreu de regadiu a través de la canalització de la xarxa de recs centenaris del baix Ter. Les obres ja executades i les que es preveu fer-hi en breu eliminaran aquests elements del paisatge, juntament amb la vegetació i la fauna que duen associada, fet que pot produir un avenç de l'homogeneïtzació paisatgística i una pèrdua de diversitat.

Torroella de Montgrí, al peu del castell de Montgrí, és el nucli més important de la unitat. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

L'Empordanet-Baix Ter en el seu conjunt és un territori molt antropitzat en el qual es poden comptar fins a una quarantena de nuclis de població, alguns dels quals amb segles d'història, juntament amb altres de molt recents, amb una població resident que ronda els 30.000 habitants. Els nuclis habitats es distribueixen de manera més o menys homogènia per tota l'àrea de l'Empordanet, deixant pràcticament lliure de construccions la plana del baix Ter, més propera al mar, també les proximitats del riu Ter pel perill d'inundabilitat que comporten aquests espais, i les zones de muntanya. El municipi més important és Torroella de Montgrí, que entre els seus dos nuclis principals, Torroella i l'Estartit, suma aproximadament 11.500 residents.

La vila de Torroella de Montgrí és el nucli de més magnitud de l'àmbit del baix Ter i és el centre comercial per excel·lència del seu àmbit, fet que n'ha comportat el creixement més o menys sostingut de la població, la implantació d'un bon nombre de negocis relacionats amb l'alimentació, el camp i el turisme. Torroella de Montgrí ha experimentat un creixement compacte i amb densitats moderadament elevades. El problema, però, és el procés de conurbació amb Ullà i l'Estartit amb expansions del tipus carretera aparador on destaquen les naus industrials i instal·lacions dedicades a les activitats d'oci. Aquest tipus de desenvolupament, a més de representar una amenaça per a la connectivitat del massís del Montgrí amb la plana, és especialment greu per al paisatge, ja que la qualitat de l'entorn es veu molt degradada.

Els petits pobles de la zona són nuclis rurals, amb cases de pedra i amb unes taxes de creixement urbanístic gairebé congelades al llarg de molts anys. Aquesta dinàmica, però, ha canviat durant els últims temps, amb la irrupció del turisme com a principal indústria de l'àmbit. El desenvolupament turístic ha permès al llarg dels últims cinquanta anys la consolidació de nuclis com l'Estartit i la proliferació d'urbanitzacions com les de la Torre Gran i la Torre Vella al peu del Montgrí, la Pletera entre l'Estartit i la desembocadura del Ter, Mas Pinell entre la desembocadura i les basses d'en Coll i la urbanització amb apartaments individuals a la platja de Pals i masos de Pals. Un altre aspecte remarcable del desenvolupament turístic i que marca el paisatge del baix Ter és l'aparició d'instal·lacions associades a la pràctica del golf. Actualment la plana disposa de tres camps de golf i d'un de pitch & putt.

A l'extrem sud-oest hi ha una sèrie de municipis de petites dimensions com Forallac, Canapost, Peratallada, Ullastret, Casavells, Parlavà, Ruplà, Ultramort i Foixà. Tots aquests pobles i alguns nuclis encara més petits presenten característiques prou similars: molts d'ells estan situats sobre turons o petites elevacions del terreny, amb construccions generalment baixes i situades per sota del campanar de l'església, que sol ser l'element que sobresurt clarament del seu perfil. Presenten un aspecte eminentment rural, amb cases de pedra, i amb un pes específic important de la ramaderia, fet que es tradueix en una presència remarcable de granges habitualment disseminades, però en ocasions encara enclavades dins els límits del nucli del poble.

En les darreres dècades, el creixement urbanístic ha tendit a disminuir a la costa (el cas més emblemàtic ha estat el de l'aturada del projecte d'ampliació de la urbanització de la zona de la Pletera,

a l'Estartit). La incidència paisatgística d'algunes urbanitzacions de l'àmbit es baixa, ja que, per exemple, la urbanització de Mas Pinell i el càmping El Delfín Verde se situen entre el mar i un turó allargassat de nord a sud que n'impedeix la visual des de gairebé qualsevol punt de la plana. En el cas de la urbanització del golf de la platja de Pals, l'abundant presència de pins en dissimula l'impacte. Per altra banda, les urbanitzacions que s'eleven pels pendents de les muntanyes de Begur i del massís del Montgrí creen un fort impacte visual, amb cases escampades en els intersticis que han obert dins els boscos. La urbanització de la Torre Vella, a l'Estartit, i la urbanització del Puig d'en Pou, a Pals, en són els millors exemples. Les urbanitzacions dels Griells i la Pletera, ambdues a l'Estartit, trenquen la continuïtat dels sistemes lacustres de la desembocadura del Ter i creen un impacte ambiental més greu que el pròpiament paisatgístic.

La dinàmica urbana dels darrers anys també ha tendit a abraçar, cada cop més, els nuclis d'interior. El pas del turisme al residencialisme ha impulsat una proliferació de segones residències, no només als nuclis més importants, com Pals, sinó també als petits, alguns dels quals havien romàs pràcticament inalterats des de la seva fixació, a l'època medieval. Les solucions han estat diverses, des de la rehabilitació de cases i masies als nuclis històrics més emblemàtics, fins a l'extensió a través de nous eixamples de baixa densitat i/o la construcció d'habitatges aïllats en sòl no urbanitzable. En el primer cas, això ha significat la pèrdua definitiva de la funció agrària de molts nuclis però també la rehabilitació de teixits històrics degradats. En el segon cas, es tracta de projectes d'arquitectura de qualitat tot i que sovint sobredimensionats. No obstant això, la crisi econòmica iniciada el 2007 ha reduït la dinàmica immobiliària dràsticament.

El principal eix viari de l'Empordanet i el baix Ter és la carretera comarcal C-31 que travessa de nord a sud unint la Tallada d'Empordà amb Verges, Torroella de Montgrí i Pals. En els últims anys s'hi han fet obres en diferents trams, amb un traçat paral·lel a l'antic, que passa sobrelevat i que causa un gran impacte visual i un efecte barrera en el territori.

La comunicació entre els nuclis que no estan creuats per aquesta via depèn d'una xarxa força densa de carreteres secundàries, algunes de les quals molt ben integrades en el medi rural, que travessen i que ofereixen bones vistes de les poblacions. Aquestes vies, habitualment estretes, avancen entre la matriu agrícola amb trajectòries força curvilínies tot i la poca dificultat del terreny. Aquest fet s'explica perquè aquestes carreteres segueixen els antics camins que comunicaven els pobles de la zona. Potser per aquesta circumstància els recorreguts ressegueixen sovint cursos d'aigua i de drenatge.

Les activitats extractives, amb la pedrera de Gualta i sobretot la d'Ullà, tenen un impacte visual enorme perquè han eliminat la porció més occidental de la muntanya d'Ullà, a tocar del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, un resultat molt visible des de les carreteres C-31 i GI-632. En un àmbit més local, també és remarcable l'extracció d'àrids vora el riu Ter al seu pas prop de Verges, però dins el municipi de Foixà.

D'altra banda, el maig de 2010 es va crear el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter. Durant els darrers anys, aquest procés ha provocat un debat social sobre els límits del parc i l'afectació als conreus, principalment arrossars. Finalment, aquest projecte de llei delimita un parc de 8.192 ha (2.037 de superfície marina i 6.155 de terrestre), uns àmbits de protecció d'espais agraris, permet el canvi de la tipologia de conreu a la zona dels arrossars i proposa un espai d'interpretació a Vilanera (municipi de l'Escalera).

Evolució històrica del paisatge

L'Empordanet i el baix Ter són zones que se saben poblades des de molt antic. Al Cau del Duc d'Ullà i als de la muntanya del Montgrí, unes cavitats naturals situades als vessants sud de les muntanyes del Castell i d'Ullà, en el massís del Montgrí, s'hi han localitzat restes prehistòriques que demostren la presència de l'*Homo erectus* a la zona ara fa uns 300.000 anys. Les restes analitzades ajuden a reconstruir el paisatge paleolític, amb un massís semblant a l'actual, però amb la presència de cabres i cérvols, i una plana rica, amb animals avesats a la pastura, com el cavall, l'elefant antic o el rinoceront.

Un dels primers nuclis de població plenament consolidats va ser el poblat ibèric d'Ullastret, al capdamunt del turó de Sant Andreu, indret elevat que permetia eludir la insalubritat de les aigües estancades de les planes. A partir del contacte amb els grecs d'Empúries, el nucli passà de ser pràcticament un llogarret neolític, dedicat a la caça i la recol·lecció, a ser un poble dedicat a l'agricultura, la terrissa i el comerç. En tot cas, l'efecte de les seves activitats sobre el paisatge entre els segles vi i i aC degué ser escàs, encara limitat pel domini d'aigües estancades a les terres baixes, com les de l'antic i proper estany d'Ullastret. Encara en l'actualitat es poden trobar en el paisatge traces, com ponts i murs, de les vies de comunicació entre el port d'Empúries, el poblat ibèric, l'actual zona de la Bisbal d'Empordà i d'aquí cap a la costa de Calonge.

Ruïnes del poblat ibèric d'Ullastret. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

La romanització del territori, a partir del segle II aC, comportà l'expansió de l'agricultura a tota la zona, amb la típica trilogia mediterrània de cereals, vinya i olivera, conreada als terrenys no inundables, al voltant de vil·les romanes o de les aldees de pagesos. El nucli d'Ullastret decaigué i fou abandonat.

L'edat mitjana representà un període clau per al paisatge de l'Empordanet, primer, i del baix Ter, després. L'organització territorial de l'àrea, una vegada acabat el breu període d'influència àrab, fou guiada pel Bisbat de Girona i pels nobles de la zona. Molts pobles van ser fundats durant aquell període, sobretot entre els segles IX i XI, i d'altres rebieren importants modificacions. Això es va fer palès tant en l'elecció dels emplaçaments, sovint encimbellats i articulats a l'entorn d'un castell o església, com en la forma urbana, caracteritzada per la presència de carrers estrets, sinuosos i adaptats a la topografia, rodejats de dispositius de defensa, com muralles i torres de vigilància. Els exemples més clars d'aquesta organització són els pobles de Peratallada i Pals, així com també nuclis de caire més rural, com Foixà.

Al seu torn, la plana del baix Ter, que fins en aquells moments havia restat més o menys inalterada per part de l'acció humana, va començar a experimentar una notable transformació. Fou durant l'època feudal quan es va incidir amb més intensitat sobre la hidrologia de la zona, desviant les aigües del Ter per noves branques o obrint-hi séquies per al regadiu de terres i per a fer funcionar els molins de Torroella de Montgrí i Pals. El dessecament d'estanys i aiguamolls es va iniciar encara que d'una manera incipient. A les terres més baixes, hi aparegué el conreu de l'arròs, sobretot als estanys de Boada i de Pals. Si bé, el conreu d'aquest cereal va ésser prohibit per motius sanitaris durant alguns moments, la seva elevada productivitat econòmica l'han fet arribar fins als nostres dies.

Una obra de magnitud considerable que s'aixecà per a esdevenir una referència paisatgística fins a l'actualitat és el castell del Montgrí. Aquesta imponent fortalesa fou construïda al segle XII i abandonada l'any 1301, a mig construir, en esvair-se l'amenaça que representava el Comtat d'Empúries per a la corona de Jaume II. La figura del castell presideix la plana del baix Ter, s'observa també des de bona part de l'Empordanet, i esdevé, per això, un element identitari del paisatge. Unes altres estructures defensives dignes de menció pel seu efecte paisatgístic van ser les torres de defensa i els masos fortificats, principalment a la plana del baix Ter. Són estructures construïdes entre els segles XV i XVII per a fer front a les incursions de pirates que saquejaven l'Empordà des de les Medes i remuntaven el riu Ter, aleshores navegable. En són exemples la torre Martina, la torre Ferrana, la torre Begura, el mas Ral, la torre Gran, la torre Ponça i la torre Quintaneta, declarats tots ells béns d'interès nacional.

Entre els segles XVII i XIX es produí el gruix de la dessecació d'aiguamolls, estanys i maresmes, fet que va permetre desenvolupar una agricultura de plana i, quan era possible, de regadiu, que va complementar la tradicional producció de blat, ordi, vinyes i oliveres, i va poder servir per a mantenir a la creixent població de l'àrea.

La dessecació de zones humides, tant al baix Ter com a la veïna plana de l'Alt Empordà, va deixar al descobert sòls arenosos. Amb

La urbanització Mas Pinell, se situa a primera línia de costa, entre la desembocadura del Ter i la zona humida de les Basses d'en Coll. Observatori del Paisatge

la tramuntana, aquests terrenys van ser erosionats i el sediment es va anar dipositant en punts com el vessant nord del massís del Montgrí i al peu de les muntanyes de Begur. Com a resultat es van formar grans dunes mòbils de tipus continental, que amb el seu avanç, uns 5 metres anuals, van començar a sepultar prats i conreus. La problemàtica no es va resoldre fins al començament del segle xx, amb l'execució de plans de fixació a través de la plantació de vegetació: borró en la fase inicial de fixació i pinedes en la fase final de consolidació. És per aquest motiu que encara en l'actualitat el pinastre, el pi pinyer i el pi blanc dominen bona part dels massissos del Montgrí i de Begur i constitueixen masses boscoses d'aparença pràcticament natural.

Les necessitats defensives de la costa provocaren la construcció de petits búnquers al llarg de la costa, que avui es mantenen en un estat de conservació bastant deficient. També a estratègies polítiques i militars es deu la presència, durant molts anys, de les antenes de Radio Liberty, aixecades durant la dècada de 1950 per a difondre consignes propagandístiques a l'altre costat del telégraf d'acer. La caiguda del bloc soviètic significà l'inici de la seva fi. El 2006 foren desmantellades.

La segona meitat del segle xx va portar uns canvis paisatgístics importants, sobretot al baix Ter, per una banda amb la irrupció de moltes noves espècies de conreu, que van començar a donar heterogeneïtat a l'aspecte de la plana agrícola, i per l'altra amb l'expansió del fenomen turístic a la costa. El fenomen del turisme va suposar l'inici d'una urbanització intensiva de la façana costanera. Destaca la consolidació del nucli de l'Estartit, que va esdevenir un dels referents turístics importants del litoral de Girona i la proliferació de nuclis d'apartaments, d'urbanitzacions i de càmpings a primera línia de mar: El Delfín Verde, adjacent a la urbanització del Mas Pinell, i el Playa Brava, entre les Basses d'en Coll a la Platja de Pals. Aquesta primera gran onada urbanitzadora va penetrar tímidament cap al rerepaís amb les urbanitzacions que es van situar al voltant de la carretera entre l'Estartit i Torroella de Montgrí i als Masos de Pals, però va deixar pràcticament intactes en la

seva fesomia tradicional els nuclis urbans d'interior. Només Torroella de Montgrí, que tenia una funció subcomarcal, i Ullà, situat a tocar d'aquest, van expandir el seu teixit residencial i van veure la implantació d'algunes indústries i magatzems, principalment al voltant de la carretera GI-641 i la C-31.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de l'Empordanet i el baix Ter és un d'aquells paisatges que no tan sols ha inspirat l'art, sinó que l'art ha influït decisivament en la manera que tenim de percebre aquest paisatge. El vessant artístic més decisiu en aquest aspecte ha estat la literatura, personificada, més específicament, en la figura del palafrugellenc Josep Pla.

El clima i la meteorologia de l'Empordà determinen en l'obra de Pla bona part del caràcter del paisatge empordanès i de la seva gent. Pla il·lustra la variabilitat del paisatge de l'Empordanet i el baix Ter al llarg de les estacions de l'any i posa de manifest la manera com les condicions que cadascuna d'elles genera afecta i determina la manera de fer i de pensar de la gent. L'altre element climàtic decisiu és el vent, atès que l'Empordà és un territori d'enfrontament entre el vent de tramuntana provinent del nord i el de garbí, que bufa del sud. L'escriptor mostra una clara predilecció per la tramuntana, que neteja l'atmosfera, deixa uns paisatges clars i definits i millora el benestar de les persones. A l'obra *El meu país* (Pla, 1958) escriu:

“El rectangle obert de la muralla [de Pals] us deixa veure, primer, la part de ponent oferta pel turonet: els Masos de Pals amb l'església i l'anguilejant cinta blanca de la carretera que hi condueix, els terrenys baixos de la platja, el mar, l'Estartit i les Medes. La visió forma un conjunt que només la gran pintura ha donat en els moments de més noble intel·ligència. La composició és perfecta, la precisió fascinant, la gràcia aèria. El mar i la terra s'hi encaixen amb una naturalitat que de tan ben trobada té una elegància angèlica.

Després, caminant cap a la creu del Pedró, apareix el gran panorama que s'ofereix a nord. Aquest segon moment ja no és un paisatge com el primer; és un panorama en el sentit estricte del mot. Hi ha un primer terme format pel curs inferior del Ter, l'antiga geografia lacustre, avui convertida en camps d'arròs, tancada per les muntanyes del Montgrí, de color de tórtora i de flor de farigola, malva i violeta. I, emmarcant tot aquest primer terme, es veu el Pirineu, de Canigó a Pení, sobre Cap de Creus. Les variacions meteorològiques projecten sobre el panorama una fascinació permanent. Amb cels clars i aire de tramuntana, el diamant glaçat del Canigó sembla posar-hi un enlluernament puríssim. Apareix, llavors, un panorama brillant, rutilant, d'una tibantor viva, d'una precisió microgràfica. En el cristall de l'aire, que sembla un cristall d'augment, els detalls es dibuixen incisis i tot se us acosta com per art d'encantament. En dies més mòrbids, més humits, de cel més gras, es produeix la màgia dels grisos, l'esmoreïment del verd de l'arròs, l'ensonyament de les aigües tocades per la llum densa, la blavissa vaguetat de les muntanyes, la flotant vaguetat de les frondes arbòries, la fusió dels malves i violetes del Montgrí. A la primavera és un paisatge intens; a la tardor és d'una maduresa corbada i plena.

I, si gireu la vista cap a ponent, us trobareu amb un altre paisatge de terres de cultiu, sense aparatositats, a la mida de la gent, flanquejat per pobles antiquíssims: Sant Feliu de Boada, Palau-sator, Peratallada. Aquesta oscil·lació de la mirada, que es pot tenir en el Pedró de Pals entre el gran panorama i el paisatge estricte, és una de les claus de la seva prodigiosa bellesa.” (Pla, 1958)

El mateix Josep Pla va descriure així el Montgrí i els límits entre l'Alt i el Baix Empordà:

“L'alt Empordà és la sala i l'Empordanet l'alcova. La sala i l'alcova estan separades per una porta que té un batent tancat i l'altre obert. El batent tancat són les muntanyes del Montgrí. El batent obert, que utilitzem per passar d'una banda a l'altra, són les terres planes situades entre Ullà i Verges.” (Pla, 1958)

L'escriptora de l'Escala Caterina Albert i Paradís, sota el pseudònim de Víctor Català, retrata al drama rural a *Solitud* (Català, 1905) el paisatge del massís del Montgrí i sobretot dels entorns de l'ermita de Santa Caterina, un paisatge amb un caràcter dur, inhòspit, accidentat, característiques de conjunt que es transmeten als seus personatges:

“Era un corriol estret i llis com l'esmoladura d'una roda colossal que hagués passat per aquell lloc durant segles. Anava cap a garbí, i així que s'havien donat unes quantes passes per aquell corriol, se dreçava la bomba immensa del Roquís Gros, omplent l'espai, dominant-ho tot i senyorejant com únic sobirà, embolcat en son esplèndid mantell d'ombres blau-morades que arrossegaven majestuosament damunt fondals i baumes, donant en aquells llocs un aspecte imposador que corprengué la Mila.” (Català, 1905)

L'obra pictòrica basada en el paisatge de l'Empordanet i el baix Ter no ha tingut la mateixa transcendència que la literària. Alguns

pintors de renom, però, han plasmat en les seves teles els paisatges de l'Empordanet. Els més coneguts són Ramon Call, Modest Urgell, Joaquim Mir, José María Mascort i Francesc Gimeno. Tots ells són autors que van treballar la temàtica paisatgista en la seva obra, desenvolupada entre les darreres dècades del segle XIX i el primer terç del XX. Els paisatges rurals, sovint amb la presència de les illes Medes o la serra del Montgrí en el rerefons, algunes visions de l'atmosfera dels carrers dels pobles i la costa abrupta del Montgrí van ser els temes principals plasmats a les seves obres.

Un fet semblant ocorre amb la música. L'Empordanet i el baix Ter han estat tradicionalment terra de sardanes, amb cobles de gran prestigi com la Principal de la Bisbal, hàbils intèrprets i compositors reconeguts que han buscat la inspiració en el litoral retallat de la Costa Brava o bé en la grandiositat de la plana empordanesa. La sardana “Torroella, vila vella” (1952) del mestre Vicenç Bou, és una oda als paisatges dels entorns de Torroella de Montgrí i ha esdevingut una peça enormement popular i emotiva a la contrada. Ja més recentment, l'any 2007 el grup de la Bisbal d'Empordà Sanjosex va crear la cançó “Baix Ter Montgrí”, que reflexiona sobre aquest paisatge i en descriu els seus valors. Destaca particularment aquest fragment que lloa la seva harmonia estètica:

“Hi ha una carretera
prop de Torroella
que quan passis per allà
no deixis de mirar
veuràs com t'agrada.
El verd d'aquella plana
el gris de la muntanya
tot és molt senzill
però res hi desentona.
Jo no se què té
però m'impresiona”
(Sanjosex, 2007)

390

Palau-sator de José María Mascort. Fundació Mascort

Valors en el paisatge

En relació amb els valors naturals i ecològics, la creació del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, el maig de 2010, fa que s'agrupi en una sola figura de gestió el conjunt d'espais protegits de l'Empordanet i el baix Ter.

La zona de més extensió és el conjunt del massís del Montgrí. L'escàs gruix dels seus sòls impedeix el desenvolupament frondós de la vegetació mediterrània que li és pròpia, i queda dominat per comunitats de brolles i garrigues. Això no impedeix, però, que el massís tingui singularitats florístiques o faunístiques com és el cas d'un poblament relict de margalló, que té en el Montgrí el seu límit septentrional, o la presència d'ensopegueres rares i protegides.

Les illes Medes, situades a 900 metres de la costa, es troben enfront del poble de l'Estartit. Estan formades per diversos illots i per set illes, entre les quals destaca la Meda Gran. Aquest petit arxipè-

Els nuclis de població solen ser encimbellats, com el de Pals, amb cases de pedra i carrers estrets i sinuosos. Observatori del Paisatge

lag és la prolongació vers el mar del massís del Montgrí i presenta abundants cavitats submarines que formen túnels i coves.

Els aiguamolls del Baix Empordà que es conserven en l'actualitat són superfícies relictas de l'antiga zona pantanosa que havia estat el conjunt de la plana del baix Ter en temps passats. Se'n conserva una franja litoral, d'amplada discreta, però amb certa diversitat, en què es poden distingir tres àrees de característiques diferenciades: la zona del Ter Vell, les maresmes de la Pletera i les basses d'en Coll.

Malgrat que no disposa d'una gran riquesa biològica, ni de singularitats que n'exigeixin la protecció, és remarcable el valor natural i ecològic del mosaic agroforestal present a les zones interiors de l'Empordanet. La seva ondulada matriu agrícola, amb taques de vegetació arbòria a les zones més elevades i amb una gran presència d'elements de connexió com recs o vores de camps, confereix al paisatge un alt valor a nivell de connectivitat.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connectors definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: els plans al·luvials del riu Ter; la serra de Valldevià i Ventalló i la muntanya de Sant Grau; els plans de Tor, el rec del Molí i el puig Moragues; el terraprim del Montgrí; la Pletera; els plans del Daró i el rec del Molí entre serra i Gualta; els plans del Daró i Fontanilles, els estanys de Pal i de Boada i els plans de Sant Feliu, Pals i Torrent; els plans i les closes del Daró i la riera Grossa; les deveses de la Fonolleda; l'antic estany d'Ullastret i els turons circumdants; la muntanya Seca; la platja de la Fonollera i la ribera esquerra del Daró; el connector de les muntanyes de Queramany-platja de Pals; les muntanyes de Queramany i les dunes interiors de Pals i de Begur; el connector de les Gavarres-muntanyes de Begur; la zona humida de les Planes.

Els valors estètics del paisatge de l'Empordanet i el baix Ter són un dels seus principals actius. Els contrastos de colors i textures entre la plana i la muntanya, el mar i la terra, els rius i els conreus, les maresmes i els camps d'arròs, els turons i els pobles, constitueixen uns mosaics paisatgístics de gran valor estètic i amb un gran poder d'atracció per al visitant.

Relacionat amb els assentaments urbans, cal destacar el valor estètic de la xarxa de nuclis petits que se situen en la matriu agroforestal i aturonada de l'Empordanet. Es tracta de veïnats o petites poblacions d'estructura compacta, de morfologia orgànica en relació amb la topografia, en alguns casos encimbellats a dalt d'un turó o en una suau elevació del terreny, amb l'església com a edifici destacat i amb carrers i façanes majoritàriament de pedra. En són exemples els nuclis de Corçà, Castell d'Empordà, Ullastret, Llabià, Peratallada, Palau-sator i Pals.

El mosaic de parcel·les de la plana del baix Ter, esteses a banda i banda del riu, molt ample en aquest punt i protegit per franges de bosc de ribera, mostren una alta qualitat estètica. És un paisatge que ofereix tota la seva diversitat quan és observat a una escala de detall, i en què es troben des de vastes esplanades de conreus herbacis, sense que cap element s'interposi en la visual, fins als camps inundats típics del conreu de l'arròs o les closes de pastures tancades per marges d'arbres, i tamarius a prop de la costa. Sovint la plana és interrompuda per alguna pinada que colonitza algun petit mantell de sorra dipositada pel vent. Precisament la presència del vent, concretament la tramuntana, explica els paravents, majoritàriament formats per xiprers, que s'alineen perpendicularment al nord i que tenen la funció de protegir els conreus. Aquestes fileres arbrades defineixen clarament les visibilitats i els horitzons propers i són característics d'aquesta unitat i de la plana de l'Empordà.

El mosaic agroforestal dels terrenys més ondulats i aturonats de l'interior de l'Empordanet presenten també un gran valor estètic.

És un patró paisatgístic constituït per terrenys planers o suaument ondulats, on predominen els conreus envoltats per claps de bosc. Una densa xarxa de camins rurals i d'estretes carreteres creuen l'espai. En alguns punts, els arbres plantats a banda i banda de la carretera introdueixen un marcat contrast entre l'horitzontalitat dominant i la verticalitat de les espècies forestals. És un paisatge articulat al voltant de les nombroses masies i els petits nuclis rurals que es distribueixen densament en el territori.

És de menció obligada la transformació que pateixen aquests paisatges en funció de l'estació de l'any, que poden passar de presentar cromatismes d'un verd intens a la primavera i estiu o el daurat dels camps de blat, a un color marró terrós durant tot l'hivern o ser de color blau quan el cel es reflecteix sobre els camps d'arròs inundats. Els petits nuclis, sovint d'origen medieval, encimbellats sobre els puigs que hi ha escampats per l'Empordanet, completen la postal de l'àmbit rural.

El paisatge de les dunes de la platja de Pals, els penya-segats del massís del Montgrí, amb una caiguda quasi vertical sobre el mar, i el perfil de les illes Medes sobre l'horitzó, proporcionen una imatge molt representativa del paisatge costaner d'aquest àmbit.

La densa xarxa de carreteres secundàries que han comunicat històricament els pobles avancen entre camps i masies, algunes de les quals fortificades i amb un gran atractiu, i s'hi fa una conducció relaxada. De fet, han estat emprades per a fer anuncis d'automòbils per a la televisió i en un bon nombre de reportatges fotogràfics sobre models de vehicles. Aquesta xarxa viària capil·lar d'arrel històrica, a part de permetre el gaudi dels paisatges de la unitat l'Empordanet-Baix Ter, estructura les parcel·les de conreu i, a la plana al·luvial, sovint va directament associada a la xarxa de canals de rec.

Finalment, el fons escènic emblemàtic del massís del Montgrí, el bisbe mort o adormit, visible des de molts punts de l'Empordanet, té un innegable valor estètic pel contrast entre les roques grises i pelades del Montgrí i les verdes i fèrtils terres de conreu que s'estenen al seu peu.

Els primers valors històrics del paisatge de l'Empordanet fan referència als elements d'època prehistòrica. El Cau del Duc de la muntanya de Torroella i el Cau del Duc de la muntanya d'Ullà eren refugis per als homínids presents a la zona ara fa entre 300.000 i 150.000 anys.

Cal destacar a continuació, el conjunt ibèric del turó de Sant Andreu d'Ullastret, que per la seva posició privilegiada n'és alhora una fita paisatgística i un punt d'observació privilegiat.

Encara de l'època preromana es pot destacar el singular conjunt dels Clots de Sant Julià, entre els pobles de Vulpellac i Canapost. Es tracta d'una sèrie de cavitats excavades directament a la roca i que podrien tenir el seu origen en l'extracció de materials per al bastiment del poblat del turó de Sant Andreu o, tal com contenen les llegendes o les supersticions, com un punt per a martiritzar els primers cristians o fins i tot com un enclavament per a la celebració de sacrificis humans.

L'edat mitjana és l'època que ha proveït el paisatge d'un major nombre de valors històrics. A més del castell del Montgrí, que hem

El refugi prehistòric del Cau del Duc de Torroella se situa molt a prop del castell del Montgrí. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

esmentat repetidament, hi ha castells, restes de muralles i torres de defensa medievals que despunten per tot l'Empordanet i el baix Ter. Els més rellevants són el castell d'Empordà (la Bisbal), el castell de Peralta (Forallac) i el castell de Foixà (Foixà).

Algunes poblacions segueixen respirant en conjunt uns aires medievals, com ara Peratallada i Pals, amb dos nuclis medievals extraordinàriament conservats. A més de les esglésies que sobresurten de la majoria de nuclis, hi destaquen aquelles d'estil romànic i preromànic, amb gran valor històric, que s'insereixen amb harmonia en l'entorn rural o urbà que tenen al voltant. Són els casos de l'església de Sant Joan de Bellcaire i les esglésies de Sant Julià i Sant Feliu de Boada.

En el medi rural, a més de la presència disseminada de masos i masies, alguns d'ells amb torres de defensa contra la pirateria, cal remarcar la complexa xarxa de recs per al regadiu de la plana i que alhora serveixen per al seu drenatge, una obra d'enginyeria sobre el territori, admirable tenint en compte les dates de construcció: al voltant dels segles XII i XIV. El rec de Sentmenat, el rec del Molí de Torroella de Montgrí o el rec del Molí de Pals en són els principals exemples. Alguns dels molins que completaven la funció d'aquests recs tenen elevat interès arquitectònic i cultural; en són exemples el molí de Pals, el de Verges, el de la Vall (a Verges), el de Jafre, el de Fontanilles i sobretot el de Gualta, declarat bé cultural d'interès nacional l'any 1949.

Tot i ser un component essencial dels valors històrics de la plana, els recs acabats d'esmentar van néixer exclusivament com un recurs per tal de millorar la productivitat de la plana. El regadiu permet incrementar considerablement els valors productius del paisatge agrícola. En els àmbits més allunyats de la plana al·luvial, on domina el mosaic agrícola de camps de secà i els claps forestals, les granges de bestiar escampades pel paisatge en són el principal actiu productiu.

L'activitat rural acabada d'analitzar, gran modeladora del paisatge, ha estat tradicionalment la principal font de riquesa de tota la zona. Des de mitjan segle XX, però, la singularitat dels seus paisatges va

atreure un gran nombre de visitants, sobretot els mesos d'estiu, que valoraven, a més de l'oferta de sol i platja i uns preus assequibles, un paisatge rural tradicional, amb pobles poc alterats, i unes excel·lents vistes des de qualsevol punt una mica elevat.

Puntualment, algunes activitats que s'han implantat a l'Empordanet i el baix Ter són també generadores de riquesa, és el cas dels camps de golf, els aeròdroms destinats a naus lleugeres, el port esportiu de l'Estartit o l'espai per a fondejar embarcacions implantat entre la Meda Gran i la Meda Petita. Són, en conjunt, instal·lacions que probablement s'han implantat en aquest paisatge precisament per la seva bellesa, per la demanda que genera per part d'esportistes i visitants ocasionals que volen gaudir de la calma i la plasticitat que amaguen. Aquests actius tot just en els últims anys han començat a ser explotats a través de formes de turisme de baix impacte paisatgístic com el cicloturisme, el senderisme o el turisme rural en diverses masies de l'Empordanet i el baix Ter.

Els valors socials del paisatge de l'Empordanet i el baix Ter es posen en relleu amb l'allau de gent que freqüenta la zona, sobretot els caps de setmana i durant l'estiu, visitants que hi cerquen repòs o bé activitats d'esbarjo a l'aire lliure, des del senderisme, la BTT i el cicloturisme, a l'espeleologia.

L'àmbit marítim presenta una oferta particular i també molt rica, que va des de la navegació amb tot tipus de bots, fins a les immersions per a contemplar el paisatge ocult del fons protegit de les Illes Medes i la pràctica d'esports aquàtics com el windsurf i el kitesurf, en un dels millors trams de costa que hi ha per a aquestes disciplines gràcies a la tramuntana i les habituals marinades.

Un dels valors simbòlics de l'Empordanet-Baix Ter, compartit amb la resta de l'Empordà, és el paisatge emmotllat per la tramuntana, de la qual s'ha dit sempre que li confereix el caràcter eminentment empordanès i també un tarannà especial a la gent que l'habita.

Però, sens dubte, el referent simbòlic i identitari principal de l'Empordanet i el baix Ter és la silueta del massís del Montgrí, coronada pel seu castell: "melic del món i centre de l'Univers" en paraules de Josep Pla, fàcilment identificable des de gairebé qualsevol punt de la rodalia. A la costa, i també des de dins el mar, les illes Medes perfilen un dibuix característic sobre la superfície plana de l'aigua que esdevé simbòlic per a aquest litoral.

Encara que en menor mesura que a la plana de l'Alt Empordà, també és possible de trobar closes a la zona prop del Ter Vell, a tocar de l'Estartit. Igualment, molts dels valors històrics, naturals i productius ja esmentats es poden considerar valors simbòlics, com per exemple el paisatge del arrossars, tota una font d'identitat de l'Empordanet i de la plana del baix Ter.

Tot i la presència d'esglésies romàniques i també gòtiques d'elevat valor arquitectònic, el fet és que a cap d'elles es pot vincular massa estretament amb valors simbòlics del paisatge. En canvi, una ermita amb un valor patrimonial molt inferior, com és l'ermita de Santa Caterina, situada al mig del massís del Montgrí, és protagonista d'un aplec anual.

També és important destacar que el juny de l'any 2002 va aparèixer la revista Gavarres, amb l'objectiu d'esdevenir una eina de

coneixement, difusió i conservació de l'espai geogràfic de les Gavarres, de l'Ardenya, de les muntanyes de Begur, del baix Ter i del Montgrí. Sens dubte, aquesta revista ha contribuït i contribueix a reforçar el sentiment identitari de la població en relació amb els seus paisatges.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La ruta per carretera que destaca més de la unitat és el recorregut pel litoral gironí (itinerari 6), que en aquesta unitat es desenvolupa per la C-31 de Pals a Torroella, i d'aquí a Bellcaire d'Empordà, per la GI-632. Aquesta ruta dibuixa un tall vertical a la unitat i permet circular enmig dels elements més definidors del paisatge de l'Empordanet i el baix Ter.

Altres rutes més indicades per a copsar el paisatge més reposadament són les que creuen l'interior d'un rectangle imaginari format pels nuclis de Verges, Torroella de Montgrí i Pals. La carretera GI-644, per exemple, s'inicia a Serra de Daró i en direcció sud es dirigeix a Ullastret, Canapost i Vulpellac (35). Travessa un dels paisatges agroforestals més típics de l'Empordanet, d'una gran qualitat estètica. També la GI-651, des de Canapost a Peratallada i Sant Julià de Boada (36), travessa el mosaic paisatgístic més característic de l'Empordanet.

La xarxa de vies senyalitzades per a la pràctica del senderisme també és força completa. El sender de gran recorregut GR-92 (12) prové del nord, i ressegueix tot el litoral català. Passa per la cala Montgó, a tocar el municipi de l'Escala, puja fins al castell del Montgrí, davalla fins a Torroella, i segueix cap a Gualta, on puja fins al cim del puig de la Font Pasquala (mirador 21), un excel·lent mirador sobre la plana agrícola. A Palau-sator es bifurca: cap a l'oest s'endinsa a les Gavarres, mostrant l'Empordanet més interior. La branca que segueix cap a l'est travessa sòls més fèrtils,

393

Les carreteres de l'empordanet, com la GI-644 o la GI-651 permeten creuar el mosaic agroforestal característic d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

cap a Fontclara i Pals, abans de pujar per les dunes fixades de les muntanyes de Begur i cercar novament el mar.

El GR-210 o ruta del Ter (14) ressegueix el curs del Ter des del seu naixement fins a la desembocadura. Entra a la unitat a l'alçada de Verges i segueix fins a Torroella, on es bifurca en dos ramals, un que ressegueix estrictament el Ter fins a la Gola, i l'altre que s'enfila al Montplà (317 m) i baixa a l'Estartit per trobar-se amb el Ter Vell i recórrer la platja de l'Estartit fins a la Gola del Ter.

El sender de petit recorregut PR-C-109 (100) és un itinerari circular amb origen i final a Torroella de Montgrí, que travessa la plana agrícola del baix Ter. La ruta té com a principals atractius, a més del paisatge agrícola que hi domina, el pas per diversos masos fortificats amb torres de defensa, els espais naturals litorals del Ter Vell, els aiguamolls i salicornars litorals de la Pletera, la bassa del Frare Ramon i la desembocadura del riu Ter.

El sender de petit recorregut PR-C-108 (99) té origen i final a Pals. El primer tram arriba al mirador del Quermany Gros, des d'on es gaudeix d'una bona visual de tota la plana del baix Ter i l'Empordanet. El descens es fa pels puigs dels Masos de Pals, fins a tocar la urbanització de la platja i el golf de Pals. D'allà segueix fins a les llacunes de les basses d'en Coll, espai d'interès natural rodejat d'arrossars. La tornada, passant pel Mas Gelabert, el Molí de Pals i l'Estany de Pals, es fa entre arrossars.

Entre les rutes planificades i marcades també hi ha diversos senders locals com ara el sender local de Santa Caterina que avança pels paisatges del Montgrí interior, el sender local del Camí Vell de Torroella a l'Estartit, en paral·lel a l'actual carretera que uneix Torroella de Montgrí amb el nucli de l'Estartit. O bé el sender local del Puig d'en Pou, a Pals, que permet la contemplació de diversos masos històrics, escampats pels primers turons de les muntanyes de Begur.

A més de les rutes condicionades pel senderisme, tant el baix Ter com l'Empordanet compten amb una densa xarxa de cicloturisme, molt convenientment senyalitzada pel Consell Comarcal del Baix Empordà, que visita pràcticament la totalitat dels nuclis habitats de la zona i que explora gairebé tots els paisatges que s'hi localitzen.

L'Empordanet, i de fet tot l'Empordà, disposa d'un mirador privilegiat en el Montgrí (mirador 14). Els seus poc més de 300 metres, units a la visibilitat que proporciona pujar al capdamunt del castell del Montgrí, on ja no arriba la vegetació, configuren un mirador de 360° sobre gairebé tot l'Empordà: el conjunt de la plana, la badia de Pals i la badia de Roses. També permet veure, en la llunyania, els perfils de les muntanyes de Begur, el massís de les Gavarres, el Montseny, que s'albira només en dies clars, la muntanya dels Àngels, Rocacorba, la serra de l'Albera i alguns pics dels Prepirineus i els Pirineus, com el Canigó, especialment imponent a l'hivern quan apareix cobert de neu.

Són molt populars miradors com el Pedró (15), al cim del nucli antic de Pals i el nucli de Castell d'Empordà (20). Des del primer hi ha unes bones vistes sobre la plana agrícola, la textura de la qual es pot observar millor que no pas des de punts més elevats, en

una panoràmica que abraça des del mar, els arrossars, la plana agrícola que hi ha al nord de Pals i el pla de Sant Feliu de Boada a l'oest. El poble de Castell d'Empordà se situa tot just un parell de quilòmetres aigües avall del Daró des de la Bisbal d'Empordà, però les vistes que ofereix són sobre el pla de Belleses, amb la plana agrícola més fèrtil del riu Daró en primer pla, i els paisatges de secà i forestal al rerefons.

Altres miradors com el turó de Sant Andreu, dins del poblat ibèric d'Ullastret, s'orienta cap a llevant, sobre l'antic estany d'Ullastret, tancat pel puig Vilar i la muntanya de Llabià, amb el poble encimbellat al capdamunt. O també el Quermany Gros, al límit sud del baix Ter, on hi ha una bona visual sobre la plana, el Montgrí, que addicionalment permet veure Palafrugell i els seus entorns.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Les urbanitzacions situades en algunes zones del litoral empobreixen el patrimoni paisatgístic.
- Els continus urbans que es formen al llarg d'algunes vies de comunicació al voltant de Torroella de Montgrí dificulten la connectivitat paisatgística entre els paisatges de muntanya i els de plana.
- La fragilitat del paisatge litoral, atesa la pressió del turisme i la freqüentació, es fa palesa especialment al cordó dunar i els aiguamolls del darrere de les platges de Pals.
- La poca influència que els agents del territori tenen sobre la gestió que es fa de l'aigua del riu Ter, i que tan necessària és per a la permanència dels conreus més rendibles, fa que hi hagi una constant incertesa sobre la seva disponibilitat.

Amenaces

- La gestió del patrimoni hidràulic està provocant la pèrdua de recs i molins i el desbrossament poc acurat de les lleres del molts recs i rieres.
- Un desenvolupament sobredimensionat de noves infraestructures de comunicació, principalment la carretera C-31, esdevé un risc.

Fortaleses

- El conjunt de petits nuclis rurals compactes amb importants valors estètics i històrics.
- Una plana agrícola extensa, amb sòl fèrtil i una bona xarxa d'irrigació facilita el manteniment del paisatge actual.
- L'Empordanet i el baix Ter són una de les zones més regulades per figures de planejament territorial de Catalunya, fet que s'ha reforçat amb la creació del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.

*Els camps d'arròs són un dels elements singulars d'aquest paisatge.
Observatori del Paisatge*

- La presència d'un dels majors trams sense urbanitzar de la costa gironina, entre l'Escala i l'Estartit, on destaquen grans penya-segats i petites cales.
- La creació de la revista Gavarres l'any 2002, que també tracta l'àmbit del baix Ter i el Montgrí, contribueix a reforçar el sentiment de pertinença de la població amb els seus paisatges.

Oportunitats

- El sòl fèrtil de la plana és una bona base per a la producció integrada i ecològica, que es podrà anar implantant a mesura que el mercat la vagi demanant.
- La singularitat de l'arròs de Pals es podria valorar molt més per mitjà de la creació d'una organització o cooperativa que vetllés per la seva comercialització i per la preparació de visites temàtiques per a visitants, amb què es donessin a conèixer aspectes històrics, agrícoles, gastronòmics i paisatgístics sobre l'arròs. El centre d'interpretació dels arrossars que es preveu crear a les instal·lacions de Radio Liberty pot contribuir enormement a aquesta valoració.
- La diversitat de paisatges i la suau topografia del relleu permetrien ampliar la xarxa de senderisme i cicloturisme fins a espais que de moment en resten exclosos.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns espais naturals del Montgrí, les illes Medes, el Ter Vell, la Pletera i les Basses d'en Coll, així com altres aiguamolls,

estanys i ecosistemes inundables, definits i valorats com a singularitats ecològiques i escèniques.

- OQP2.** Un paisatge de maresmes i dunes restaurat i afermat com a tret característic del baix Ter.
- OQP3.** Uns paravents de xiprers i unes tanques arbrades cuidats i protegits com a elements estructurals i característics del patrimoni rural de l'Empordanet-Baix Ter.
- OQP4.** Un paisatge agrícola format per herbacis de secà, cereals i fruiters de regadiu, combinats amb arrossars, preservat en la seva funció com a estructurador del paisatge, i on se'n potenciï la diversitat i la riquesa dintre d'un sistema altament productiu.
- OQP5.** Uns nuclis que formen el patró d'assentament de l'Empordanet (Tor, la Tallada d'Empordà, Ultramort, Parlavà, Vulpellac, Canapost, Ullastret, Serra de Daró, Gualta, Palau-sator, Peratallada, Fontclara, Viladamunt, Pals, Torrent, Fontanilles, Llabià, Matajudaica, Casavells, Castell d'Empordà, Sant Feliu de Boada, Sant Julià de Boada i Sant Iscle d'Empordà), preservats i revalorats, mantinguts com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP6.** Uns assentaments urbans de Torroella de Montgrí i l'Estartit ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que els caracteritza, ni els valors dels espais circumdants.
- OQP7.** Unes infraestructures lineals (xarxa viària, formada principalment per la C-31, la C-252, la C-66 i la GI-643, i línies elèctriques) integrades en el paisatge i que millorin la interconnexió del territori sense comprometre'n la continuïtat i la permeabilitat ecològica i social.
- OQP8.** Un paisatge on l'herència del patrimoni medieval i de construccions defensives com castells i torres de guaita hi siguin rellevants (Castell del Montgrí, torre Martina, torre Ferrara, torre Begura, el mas Ral, la torre Gran, torre Ponça i torre Quintaneta).
- OQP9.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de l'Empordanet-Baix Ter.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector dels plans al·luvials del riu Ter; serra de Valdevià i Ventalló i muntanya de Sant Grau; plans de Tor, rec del Molí i puig Moragues; terraprim del Montgrí; la Pletera; plans del Daró i el rec del Molí entre serra i Gualta; plans del Daró i Fontanilles, estanys de Pal i de Boada i plans de Sant Feliu, Pals i torre; plans i closes del Daró i la riera Grossa; Deveses de la Fonollada; antic estany d'Ullastret i turons circumdants; muntanya Seca; platja de la Fonollera i ribera esquerra del Daró; connector de les muntanyes de Quermany-platja de Pals; muntanyes de

Quermany i dunes interiors de Pals i de Begur; connector les Gavarres-muntanyes de Begur; zona humida de les planes.

- Mantenir el patrimoni arquitectònic civil i paisatgístic lligat als canals i infraestructures hidràuliques de l'Empordanet-Baix Ter, tot respectant, en la mesura que sigui possible, la seva continuïtat funcional i mantenint-los descoberts i amb un tractament paisatgístic adequat. En el cas que en aquests paisatges calguin transformacions derivades de canvis necessaris en els sistemes d'explotació, les actuacions caldrà que segueixin les pautes pròpies dels paisatges agraris preexistents.
- Incloure als catàlegs de béns del POUM de la Tallada d'Empordà, Bellcaire d'Empordà, Torroella de Montgrí, Ullà, Ullastret, Gualta, Pals, Fontanilles i Serra de Daró, o a altres figures de protecció del planejament municipal, els paravents i les fileres d'arbres, ja que aquests municipis són els que en tenen més concentració. En aquest sentit, cal establir mecanismes d'ajuda al manteniment de les activitats agràries pròpies d'aquests paisatges.
- Preservar el valor patrimonial de la trama viària d'arrel històrica de traça menuda però molt capil·lar, que relliga els petits nuclis de població de l'Empordanet-Baix Ter, i en fa una integració harmònica en el paisatge.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

396

- Mantenir i potenciar els diversos espais naturals amb característiques diferents que aporten valors especialment representatius de diversitat.
- Reforçar la imatge de les zones humides de l'Empordanet-Baix Ter, a través de la difusió dels seus valors i l'adequació de mecanismes per al seu descobriment.
- Conservar el mosaic agrícola com un dels espais amb més activitat i amb més valor productiu.
- Es garantirà l'accés als paisatges dels xiprers i tanques arbrades, que han de mostrar-se a la població de les Comarques Gironines com un paisatge atractiu, obert i acollidor. En aquest sentit, cal mantenir els antics camins agrícoles facilitant-ne la senyalització i l'aprofitament com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge.
- Cal restaurar i preservar amb un bon estat ecològic els canals de reg associats als cultius de regadiu de la plana al·luvial del riu Ter. Regular la gestió del patrimoni hidràulic com a eina de preservació dels traçats històrics de recs i molins.
- Estudiar, per part dels organismes competents en la matèria, la possibilitat de regenerar la superfície de closes existents als municipis de Torroella de Montgrí i Ultramort aprofitant-les des del punt de vista ramader mitjançant la generació de sistemes cooperatius, que posin en valor els productes obtinguts a través de denominacions d'origen (vedella i bou de closa, per exemple).

- Establir mesures de control sobre l'afluència massiva i els establiments turístics temporals associats als espais de platja, per tal de garantir la seva pervivència al litoral de l'Empordanet-Baix Ter.
- Aprofitar, amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb els espais dunars del litoral de l'Empordanet-Baix Ter, el potencial didàctic i pedagògic d'aquests paisatges i conscienciar-la del seu caràcter singular i de la seva fragilitat.
- Restaurar i naturalitzar els trams degradats de les rieres i dels petits cursos fluvials entorn dels nuclis urbans i les zones periurbanes i industrials del tram baix del Ter. Cal prioritzar les que mostrin signes clars de contaminació i acumulació de deixalles i les que estiguin colonitzades per espècies al·lòctones.
- Reforestar i gestionar els trams dels rius Ter i Daró on la comunitat vegetal dels marges estigui degradada.
- Cal una rehabilitació i promoció dels elements de caràcter històric abandonats i degradats, com els masos i les torres de guaita. Cal, a més, difondre els valors paisatgístics i històrics d'aquests espais mitjançant materials didàctics innovadors.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha d'evitar la desfiguració dels petits nuclis urbans que esdevenen fites paisatgístiques i les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i els esmentats escenaris urbans.
- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar la seva integritat. De la mateixa manera, cal evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició o límits clars, depenent dels casos, sobretot en aquells nuclis situats a peu dels eixos de comunicació principals de la unitat (Tor, la Tallada d'Empordà, Verges, Ultramort, Parlavà, Vulpellac, Serra de Daró, Torroella de Montgrí i Pals).
- Avançar cap a la compactat de les àrees residencials de baixa densitat evitant una major dispersió de les urbanitzacions actualment existents i passar a un model més compacte, de compleció i de relligament al teixit urbà, que afavoreixi les continuïtats paisatgístiques urbanes i limiti l'ocupació de nous sòls.
- Impulsar estratègies d'urbanització que relliguin les àrees consolidades amb els nuclis urbans, especialment en urbanitzacions vinculades a la primera residència i a les xarxes de comunicació.
- Procurar pel manteniment dels horts de Torroella de Montgrí i Ullà, que estiguin ben inserits al lloc, vigilar els materials que els formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics del seu entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.

- Evitar la proliferació de les carreteres aparador i l'obstaculització de les visuals a banda i banda de les vies principals, i establir mecanismes per a ordenar paisatgísticament les actuals, especialment a la C-66.
- Evitar la conurbació entre Ullà, Torroella de Montgrí i l'Estartit, establir mecanismes per a preservar els espais oberts que encara existeixen, i aplicar mesures d'integració paisatgística als accessos a Torroella de Montgrí, per l'Estartit i Ullà, i a l'Estartit.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge del voltant de les infraestructures lineals C-31, C-252, C-66 i GI-643, de manera que la seva eventual ampliació no vagi acompanyada de la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Pel fet que transcorren per àrees de gran valor, com la xarxa de turons de l'Empordanet o la plana del baix Ter, quan sigui necessari, cal reintegrar paisatgísticament les infraestructures lineals que passen per aquests espais mitjançant barreres, tancaments, filtres vegetals o altres tècniques i estratègies, amb l'objectiu de millorar-ne tant l'aspecte com la connectivitat social i la connectivitat ecològica entre els ambients continentals i litorals.
- Mantenir alliberat d'elements aliens el fons escènic d'alt valor paisatgístic del massís del Montgrí, i preservar-ne les visuals des de la plana.
- Caldrà tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar el seu caràcter i potenciar el valor paisatgístic, i establir mesures per a recuperar la coherència formal dels fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura que s'ha fet pels voltants.
- Cal incorporar els petits puigs i turons dins d'una xarxa d'itineraris per a gaudir de vistes privilegiades sobre el territori de la plana al·luvial. Alhora, cal eliminar, en la mesura que sigui possible, els elements aliens que hi ha ubicats, com rètols i antenes, que trenquin el perfil percebut des de la plana.
- Reduir l'impacte generat pels càmpings situats a primera línia de mar, tot redefinint, si és oportú, zones específiques d'emplaçament per a càmpings.
- Restituir els valors paisatgístics de la pedrera d'Ullà. Cal actuar sobre aquest espai promovent-ne la gestió i la recuperació paisatgística.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del Pedró de Pals, castell de Montgrí, Castell d'Empordà i puig de la Font Pasquala. També els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de GR-92, ruta del Ter, PR-C 108 i PR-C 109, i els motoritzats de Serra de Daró-Vulpellac i Canapost-Sant Julià de Boada.
- Promoure un recorregut continu al llarg de tota la façana marítima gironina relligant els trams de camins de ronda existents i utilitzant una senyalització adequada.
- Prestar, des dels POUM dels municipis inclosos en aquesta unitat de paisatge, una especial atenció als altres miradors i itineraris accessibles, als que es troben en els espais periurbans i també als camins de ronda.

10. Estany de Banyoles

Comarca:

Pla de l'Estany, Garrotxa i Gironès.

Superfície:

11.015 ha.

Municipis:

Banyoles, Besalú, Beuda, Camós, Cornella del Terri, Crespià, Espone-llà, Fontcoberta, Maià de Montcal, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Ferriol, Sant Julià de Ramis, Serinyà i Vilademuls.

398

L'estany de Banyoles és l'element que dona caràcter a aquest paisatge. Pere Duran

Trets distintius

- Paisatge lacustre de l'estany de Banyoles i la interrelació amb el paisatge urbà del nord de la ciutat.
- Paisatge agroforestal que respon a un patró històric de poblament que es remunta a l'època medieval, i està articulat per masies, veïnats i petits nuclis rurals.
- El desenvolupament de les activitats agroramaderes ha fet que les granges s'hagin convertit en un element característic del paisatge rural del sector de llevant.
- L'espai agrícola del pla de Martís.
- Les rieres, recs i canals que creuen la unitat, incloent-hi el nucli antic de Banyoles.
- L'eix viari Banyoles-Cornellà del Terri-Girona és el nervi central del territori. Al seu voltant s'ha desenvolupat un paisatge periurbà de carretera aparador.
- La intensitat de l'ús públic que suporten els itineraris, camins i passeigs que voregen l'estany de Banyoles i que permeten a la població el gaudi dels valors paisatgístics de l'indret.

 Mirador

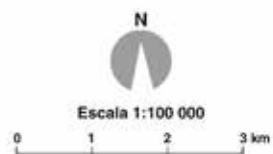
— Itinerari motoritzat

- 1 AP-7
- 2 Girona - Ulldeter
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 37 Banyoles - Esponellà
- 38 Estany de Banyoles
- 39 Cornellà del Terri - Borgonyà

— Itinerari no motoritzat

- 7 GR-1
- 101 Estany de Banyoles - les Estunes
- 102 Cornellà del Terri - Camós
- 111 PR-C-120 (Banyoles - Rocacorba)
- 120 Pujals dels Pagesos - Vilavenut - Esponellà

400

Organització i dinàmica actual del paisatge

La unitat de paisatge estany de Banyoles ocupa l'espai central de la comarca del Pla de l'Estany i s'estén a més per petits sectors de les comarques de la Garrotxa i el Gironès.

Tota la unitat s'articula al voltant de l'estany i la ciutat de Banyoles. Tot i això s'hi poden diferenciar els paisatges de tres àmbits territorials. Per una banda, hi ha l'estany i la ciutat de Banyoles, que formen un sistema territorial i paisatgístic indissociable, amb una personalitat molt marcada determinada per la presència de l'estany, un element paisatgístic de gran rellevància i únic en els paisatges catalans. Per altra banda, es troba un paisatge agroforestal de relleu suauament ondulat, que envolta tot l'estany excepte pel costat oest, caracteritzat per un mosaic paisatgístic format per conreus de secà i boscos de pi blanc amb alzines així com alguns rierols i torrents que el travessen. Finalment, es pot diferenciar el sector de topografia abrupta que s'aixeca a ponent de l'estany de Banyoles i que morfològicament es correspon amb els primers estreps de les muntanyes del Rocacorba i d'altres relleus del Sistema Transversal, amb un paisatge de muntanya dominat pels boscos.

Quant a l'entorn natural, el Programa LIFE, atorgat fa uns anys, i les actuacions de millora i conservació del sistema lacustre de Banyoles que s'han posat en pràctica els últims anys suposen unes importants eines per a posar en valor el patrimoni d'aquest espai dins l'escenari de relació amb la zona urbana de Banyoles, Porqueres i Mata. A més, la delimitació definitiva de l'espai protegit, la creació del Consorci de l'Estany i la possible declaració d'alguna figura de protecció especial suposen un factor destacat en la gestió de l'espai natural i obren un escenari de futur molt positiu.

La massa boscosa ocupa aproximadament el 28% del territori, on predominen els boscos de pi blanc. Bona part de les masses forestals es localitzen a l'extrem occidental, on recobreixen les serres

i els contraforts que formen part dels relleus del Rocacorba. La major part no gaudeix d'instruments de gestió forestal.

L'espai agrícola ocupa al voltant del 60% del territori de la unitat i ha estat tradicionalment molt diversificat però amb un predomini dels conreus herbacis. Cornellà, Esponellà i Fontcoberta destinen més del 40% de la seva superfície als conreus i només tres municipis (Banyoles, Camós i Fontcoberta) perden superfície cultivada darrerament.

Malgrat la important reducció de la població activa agrària que s'ha donat a les darreres dècades, el conjunt de terres llaurades no ha disminuït de manera significativa, tot i que el procés dominant és la supeditació de l'agricultura a les necessitats de la ramaderia, bàsicament porcina. D'altra banda, es detecta també la substitució d'alguns dels conreus tradicionals per altres que gaudeixen de subvencions com, per exemple, el gira-sol, seguint les recomanacions de la PAC. La importància del sector ramader s'ha plasmat en la nova construcció o l'ampliació de granges ja existents, algunes poc integrades en l'entorn. Per altra banda, a Banyoles ha destacat històricament el conreu dels alls. En un futur, el paisatge rural probablement es veurà afectat per l'evolució futura de la política agrària comunitària (PAC), de què és previsible que es modifiquin alguns aspectes a causa de la crisi global relativa a l'augment de preus dels aliments bàsics. En paral·lel, el pes del sector ramader i de l'alimentació, sobretot pel que fa a la producció càrnia, pot repercutir en l'evolució dels paisatges rurals en el sentit de l'aparició de noves construccions aïllades.

L'espai construït representa un baix percentatge de la superfície total de la unitat (9%), però hi destaca una dinàmica de creixement per la influència que exerceix la capital comarcal, i també per la proximitat de l'àrea urbana de Girona. La majoria de municipis (Banyoles, Porqueres, Fontcoberta, Cornellà del Terri, Palol de Revardit) han desenvolupat nous creixements, tant residencials com per a activitats econòmiques.

402

Panoràmica de Banyoles, eix central de la unitat. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

Aquests creixements urbanístics es donen principalment a l'eix Banyoles-Cornellà del Terri, articulats per la carretera C-150a i l'autovia C-66, que constitueix l'eix viari principal del territori. Entre Banyoles i la barriada de Pont-xetmar, l'espai construït ressegueix l'eix viari i crea un paisatge de conurbació i de carretera aparador. Aquesta dinàmica també és visible, però amb menys intensitat, a la C-66, entre Palol de Revardit i Cornellà de Terri. En aquesta autovia, també destaca l'impacte visual d'alguna indústria agroalimentària, com una fàbrica de pinsos, a l'alçada de Cornellà de Terri, i l'efecte trencador i de barrera ecològica i paisatgística que exerceix la carretera, sobretot entre Banyoles i el veïnat de la República.

Per altra banda, els creixements de baixa densitat ocupen grans superfícies al sud del nucli de Banyoles, entre Miànigues, Mata i Camós. També hi ha urbanitzacions deslligades dels nuclis urbans, com les de can Puig a Banyoles, la situada en el sector de llevant de Pont-xetmar i sobretot la de Melianta.

Les relacions de mobilitat entre els municipis de l'àrea de Banyoles augmenten, així com el seu caràcter residencial en relació amb Banyoles i Girona. Les millores urbanístiques i ambientals que es van realitzar arran dels Jocs Olímpics i la construcció de l'autovia C-66 van reforçar l'accessibilitat de la unitat i la va inserir dins de la dinàmica immobiliària de la ciutat de Girona. Així, malgrat que Banyoles exerceix una forta centralitat en el conjunt de la zona, els fluxos de trànsit diaris sobre els eixos viaris que comuniquen amb Girona i Figueres augmenten. Tot plegat contrasta amb l'elevada qualitat paisatgística que ofereix l'entorn de l'estany de Banyoles. El Pla territorial parcial de les Comarques Gironines ha d'orientar i relligar els creixements per tal d'evitar la fragmentació del paisatge. La crisi econòmica iniciada el 2007 ha reduït la dinàmica immobiliària dràsticament.

El TAV és una de les grans obres que ha afectat aquest paisatge. Aquesta infraestructura creua pel sud de la unitat. El seu traçat, amb una longitud de poc més de 13 quilòmetres, travessa els ter-

mes municipals de Palol de Revardit, Cornellà del Terri i Vilademuls i ha suposat una important intrusió paisatgística per part d'una estructura lineal que s'està convertint en una barrera física entre banda i banda i de la via. Cal considerar l'afectació a la qualitat de les conques visuals que tenen els desmunts i els talussos associats als viaductes que s'han construït per salvar els torrents i rieres.

Pel que fa les infraestructures de transport d'energia, el gasoducte Martorell-Figueres, aturat l'any 2012 a l'alçada d'Hostalric, està previst que creui aquesta unitat pels municipis de Serinyà i Espoñellà, per continuar per Cabanelles, Navata i fins a Santa Llogaia d'Àlguema, ja fora d'aquest paisatge. Serà necessari executar les mesures correctores necessàries per a minimitzar l'impacte paisatgístic d'aquesta infraestructura.

Evolució històrica del paisatge

Els antecedents més remots del poblament humà a l'estany de Banyoles es remunten al paleolític i se situen a les coves de Reclau Viver, a Serinyà. Hi ha també documentada l'existència d'un poblat neolític al sector de la Draga, però l'origen de la ciutat de Banyoles cal cercar-lo en l'establiment del monestir benedictí de Sant Esteve, al segle IX. L'aprofitament del potencial hidràulic i el control de l'aigua de l'estany per al regadiu, juntament amb la pesca, els molins i altres indústries relacionades amb l'aigua corrent foren les fonts de riquesa principals del monestir i de la vila que hi va néixer a redós. A partir del segle XI, el nucli de Banyoles va iniciar un fort creixement, el seu mercat va guanyar importància i es va reformar la vila vella. A partir del segle XIII es va configurar l'anomenada vila nova gràcies al creixement econòmic del sector tèxtil i de l'adobatge de pells. Aquest fet va provocar un creixement de la població i la consolidació del nucli urbà amb la construcció de la seva plaça major porticada. En els segles posteriors els processos de canvi paisatgístic van continuar, no sense interrupcions provocades per

Al sector de llevant, entre Fontcoberta, Cornellà del Terri i Ravós del Terri hi predomina un paisatge agroforestal. Observatori del Paisatge

diferents esdeveniments tant de tipus natural, com el terratrèmol del segle xv, com d'origen socioeconòmic o polític: la guerra dels Remences i les successives crisis agrícoles o de producció artesanal primer i industrial més tard.

El creixement urbanístic i demogràfic d'aquests segles va comportar les primeres transformacions paisatgístiques importants, tant al voltant de l'estany com en l'àrea d'influència de la vila de Banyoles. L'obertura de canals i séquies, juntament amb la construcció de molins i edificacions relacionades amb activitats artesanals que depenien de la disponibilitat d'aigua van modificar el paisatge del sector sud-est de l'estany i va configurar una trama intensament colonitzada.

El mosaic agroforestal que caracteritza encara avui dia el paisatge de l'entorn de Banyoles, sobretot en el sector meridional i de llevant, va prendre forma en aquests segles. És un tipus de paisatge que es va articular al voltant de masies i de petits nuclis rurals, els veïnats, sovint agrupats entorn d'una església parroquial. Les masies i els veïnats eren unitats gairebé autosuficients que exercien el control sobre els recursos agrícoles, forestals i de caça dels territoris que tenien assignats. Els conreus ocupaven tot l'espai disponible a excepció de les crestes de les serres i les obagues més marcades que es deixaven per a domini del bosc, tant a causa de les característiques morfològiques i edàfiques poc favorables com per les necessitats de posseir un subministrament de llenya i fusta per a cobrir les necessitats domèstiques. Aquest tipus de paisatge és encara visible a llevant de la conca de Banyoles, entre Espornellà, Fontcoberta i Cornellà del Terri, on són nombrosos tant els veïnats (veïnat de Martís, veïnat del Borrell, veïnat d'en Fares, veïnat de can Prat, veïnat de Dalt), els petits nuclis rurals (Centenys, Figueroles, Puigpalter, Pujals dels Pagesos), com les masies (can Grau, ca l'Oriol, can Comes, mas Argelaguer, can Selvatà, etc.), que posen de manifest la presència d'una antiga i densa xarxa humana d'ocupació del territori.

Les petites indústries associades als recs de Banyoles van tenir el seu punt culminant al segle xviii i això es va traduir en un creixement demogràfic i en la construcció de nous ravalers més enllà del centre històric al llarg dels camins de Girona i Besalú. Ara bé, amb la introducció de la turbina hidràulica, la ubicació prop dels rius grans va fer ineficient –a excepció de les adoberies, que no depenien de la força hidràulica– la protoindústria banyolina, que va anar desapareixent. La ciutat es va estancar i només es van traçar algunes tímides alineacions de carrers en direcció a l'estany. A la resta de nuclis el creixement fou petit, i, en cap cas va desbordar els seus cercles medievals, a excepció d'alguns petits ravalers, com en el cas de Cornellà del Terri.

Al segle xx l'activitat urbanística a Banyoles i el seu entorn es va materialitzar en l'aparició de noves zones de creixement i la urbanització de l'estany, que va començar a prendre l'actual forma de paisatge lacustre humanitzat. A partir de la postguerra hi hagué alguns canvis importants en la morfologia urbana de la ciutat com a resultat de l'expansió industrial, i la construcció de grups d'habitatges de cases barates de tipologia ciutat jardí i de blocs de pisos per a obrers. A partir de la dècada de 1960, petites indústries

d'arrel local, bàsicament del sector del metall i agroalimentari, van convertir l'àrea de Banyoles en un petit districte industrial. Les noves instal·lacions industrials així com les noves promocions d'habitatges van anar situant-se també fora del nucli urbà de Banyoles i cap als municipis veïns, especialment a Camós i Porqueres, i a redós de l'eix de la carretera C-150, en direcció a Girona.

La designació de Banyoles com a subseu del Jocs Olímpics de Barcelona de l'any 1992 va donar un darrer impuls al municipi i va consolidar el rol de l'estany de Banyoles com un espai recreatiu i de lleure. L'esdeveniment va ser aprofitat també per a regular els usos de l'estany i encetar determinades propostes de reestructuració ambiental i arranament paisatgístic: recuperació de la vegetació, restauració de les àrees degradades i nous creixements urbanístics a les àrees properes de l'estany que van gaudir d'un tractament paisatgístic adequat. Precisament, la nova vila olímpica, situada al sector de la Draga, va reforçar el perfil residencial de Banyoles. Així mateix, la construcció de l'autovia C-66 (Sant Julià de Ramis-Banyoles) va augmentar l'accessibilitat de la unitat respecte de Girona i la va inserir dins de la dinàmica immobiliària de la ciutat de Girona.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de l'estany de Banyoles ha estat objecte de representacions artístiques diverses al llarg de la història amb unes obres que l'han dotat de sentits i matisos particulars, ja sigui a través de la pintura, l'escultura o la literatura.

Jacint Verdaguer, amb la ruta verdagueriana, i Josep Pla han estat alguns dels escriptors de més anomenada que s'han referit a l'estany de Banyoles en la seva obra. Verdaguer, en el Cant VI de *Canigó*, escriví un petit poema inspirat en el paisatge de l'entorn de l'estany que diu així:

“Tota la nit he filat
vora l'estany de Banyoles
el cantar del rossinyol
el refilar de les goges.
Mon fil era d'or
d'argent la filosa
los boscos veïns
m'han pres per l'aurora.”
(Verdaguer, 1929)

Altres autors que s'han referit al paisatge de l'estany de Banyoles a través de descripcions poètiques són: Camil Geis, Frederic Corominas Planellas, Joan Josep Tharrats, Jaume Farriol, Manuel Pont, Prudenci Bertrana, Joaquim Hostench, Jordi Cots, Josep Navarro Santaaulàlia, Salvador Oliva i Joan Peruchó. Escriuen principalment sobre la natura que l'envolta, la Draga, la vegetació, els banyos vells, les pesqueres, les vistes des del puig de Sant Martíria, el passejar i remar, les muntanyes i tot el paisatge en conjunt.

Així per exemple, Joan Perucho a *Històries apòcrifes* escrigué:

“[...] va esmentar el paisatge de les altes muntanyes tan estimades i les seves visions del mar; l'espectacle fascinant de la natura i, amb cortès deferència, la joia, eternament renovellada, de les aigües de l'estany, allà on comença o s'acaba la poesia”. (Perucho, 1974)

I Jaume Fariol a *Banyoles vora el llac* descrigué l'estany com:

“[...] alguna cosa més que una massa d'aigua més o menys blava, més o menys bonica i atractiva. L'estany és una consciència, una present constant. Ultrapassant els límits del paisatge ha amarat l'ànima del poble amb una il·lusió definitiva, total”. (Fariol, 1966)

Des del punt de vista literari l'estany proporciona, doncs, abundant material poètic, que se centra sovint en els elements més bucòlics del paisatge. Així, es parla de muntanyes emmirallant-se a l'aigua, de fades que llisquen sobre l'estany, de joncs que s'inclinen, de desmaís que ploren, d'infinits siderals, d'horitzons pirinencs. Josep Pla a “Un llac per pintar” deia que:

“El llac de Banyoles és una pura monada, una aparició [...] d'una tal transfiguració emocionada de colors, que pintar-lo ha d'ésser perillósissim”. (Pla, 1976a)

Pel que fa a la ciutat de Banyoles, també s'hi refereixen, entre altres, Josep Butinyà, Francesc Xavier Pla, Joan Limona, Joan Alavedra i Josep Navarro Santaaulàlia. A banda de l'estany, Josep Navarro Santaaulàlia escriu sobre el municipi de Fontcoberta, Antoni Rigau Rigau i Jacint Verdaguer Santaló ho fan sobre Esponellà, i Javier Cercas i Joan Perucho Gutiérrez s'han referit en alguna de les seves obres al paisatge de Palol Revardit.

Tot i que la majoria d'autors destaquen els valors estètics d'aquest paisatge, ja sigui dels voltants de l'estany, el Fluvià o els espais agrícoles, Josep Navarro Santaaulàlia, a *Ulls d'Aigua* descriu fenòmens més contemporanis vinculats al creixement de la ciutat de Banyoles:

“La part baixa de la ciutat no s'assembla gaire al barri del llac. És una zona lletjota i desordenada. Blocs de pisos al costat de cases velles, naus industrials, concessionaris d'automòbils, grans centres comercials, solars buits...”. (Santaaulàlia, 2002)

Els pintors Manel Pigem i Ros (1862-1946) i Joan de Palau (1919-1991) eren uns destacats paisatgistes que van centrar bona part de la seva obra en la representació pictòrica del paisatge de l'entorn de l'estany de Banyoles. Ambdós són els principals exponents de l'anomenada escola de pintura paisatgística banyolina. També cal esmentar Lluís Roura, pintor paisatgista nascut a Sant Miquel de Campmajor i actualment resident a l'Escala, que ha plasmat d'una manera molt personal l'atmosfera de diferents indrets de l'estany de Banyoles.

Per altra banda, Xicu Cabanyes (1945) és l'escultor que ha creat l'original bosc de Can Ginebreda, situat a mig camí entre Banyoles i Sant Miquel de Campmajor, i que és ja un element més del paisatge banyolí.

Escultures del bosc de Can Ginebreda, creat per l'artista Xicu Cabanyes. Observatori del Paisatge

El músic que ha reflectit millor el paisatge lacustre de Banyoles ha estat Cassià Casademont i Busquets (1875-1963) que compongué una òpera inspirada en una llegenda sobre l'estany.

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics del paisatge de la unitat es concentren fonamentalment en l'estany mateix, el qual forma part del Pla d'espais d'interès natural (PEIN), juntament amb el clot d'Espolla. L'any 2003 va ser inclòs a la Llista Ramsar de Zones Húmedes d'Importància Internacional i també forma part de la Xarxa Natura 2000. L'espai sotmès a protecció ocupa una superfície de poc més de 1.000 ha i s'estén per part dels municipis de Banyoles, Fontcoberta i Porqueres. La protecció rau en les peculiaritats del sistema lacustre i en la importància de la biodiversitat que hi habita.

Altres espais naturals d'interès són el pla de Martís i el riu Fluvià. Per altra banda, la Reserva Natural de Fauna Salvatge de l'Illa del Fluvià està situada entre els municipis de Sant Ferriol, Maià del Montcal i Serinyà, a cavall de les comarques de la Garrotxa i el Pla de l'Estany.

El riu Fluvià a l'alçada d'Esponellà presenta un bon estat de conservació i una alta biodiversitat a les seves ribes, especialment en el tram del curs mitjà entre Besalú i Bàscara. El Fluvià posa en contacte els parcs de la zona volcànica de la Garrotxa i dels aiguamolls de l'Empordà. També destaquen els paratges fluvials del riu Terri, juntament amb els hàbitats de les vores dels recs, i sobretot els elements menors de la conca lacustre, com ara els estanyols, els brolladors i les àrees d'aiguamolls.

D'altra banda, en aquesta unitat de paisatge es localitzen tres espais d'interès geològic: la conca lacustre de Banyoles, la platja d'Espolla i el paratge de les Estunes.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar els espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines

La platja o clot d'Espolla és un dels tres espais d'interès geològic d'aquest paisatge. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: planes al·luvials dels curss alt del riu Fluvià; terraprim d'Empordà; vall del riu Ser; plans al·luvials del riu Fluvià; pla de Martís de Centeny; vall del riu Rodeja; pla d'Usall; plans al·luvials de Garrumbert, el Terri, el Reverdit i el Remença; turons de Miànigues; muntanyes de Rocacorba; muntanya dels Sants Metges.

Pel que fa als valors estètics, l'estany de Banyoles és un exemple d'interfície paisatgística on es produeixen combinacions i contrastos de formes, textures i colors entre la làmina d'aigua de l'estany, les formacions vegetals que l'envolten, els espais agrícoles i els elements construïts com les pesqueres, les barques, els passeigs i els jardins. De fet, aquests darrers van ser declarats bé cultural d'interès nacional (BCIN) en la categoria de Jardí Històric per la Generalitat de Catalunya, l'any 1996.

El patró agrícola del voltant de l'estany de Banyoles es considera una singularitat amb valor estètic per la disposició dels conreus al voltant de l'estany, en una zona de baix pendent. Les parcel·les segueixen les directrius que marca l'estany i es col·loquen entre la làmina d'aigua i les àrees on comença a augmentar el pendent. Les alineacions arbòries de l'entorn, els canvis estacionals o els elements del sistema lacustre acaben de definir aquests valors. Els conreus del pla de Martís destaquen perquè ocupen una gran àrea, de relleu planer, amb uns límits que es perceben clarament pel fet que estan formats per boscos de pi blanc. El mosaic agrícola dels voltants de Cornellà del Terri presenta un patró diferent que resta definit per una sèrie d'àrees agrícoles d'estructura complexa al voltant de la riera de la Farga. Aquestes àrees presenten una alternança de conreus de secà amb boscos de pi blanc que se situen en zones de lleu pendent i delimitades per les rieres i la vegetació associada als cursos d'aigua.

A l'espai de relleu ondulat que s'obre a llevant de l'estany de Banyoles predomina el mosaic agroforestal dels terraprim, que destaca també pel seu valor estètic que es caracteritza per una alternança de conreus i boscos. Entremig d'aquest mosaic hi ha diversos nuclis com Santa Llogaia del Terri, Fontcoberta, Pujals dels Pagesos o Pujals dels Cavallers, de morfologia petita i com-

pacta al voltant de l'església, on encara es manté la convivència entre l'ús residencial i l'agroramader.

Els rius, amb totes les seves manifestacions morfològiques –els meandres, els congostos i la vegetació vinculada– formen uns paisatges amb un valor estètic molt alt. Són els sistemes que sintetitzen millor l'estructura física del territori en ser elements complementaris de l'estructura del relleu i alhora formen part de la xarxa de connectors ecològics. També cal destacar el valor estètic dels conjunts formats pels horts i el patrimoni relacionat amb el sistema de regadiu que es pot observar a Esponellà, Serinyà, Porqueres o Cornellà del Terri.

Els valors històrics es relacionen amb les empremtes més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge de l'estany de Banyoles al llarg de la història. S'hi localitzen elements de diferent tipologia i cronologia com el Parc de les Coves Prehistòriques de Serinyà, el Parc Neolític de la Draga, a Banyoles i la vil·la romana de Vilauba, a Camós, els quals, a més de ser jaciments arqueològics de gran importància, ajuden a interpretar les condicions de vida dels primers pobladors i quina era la configuració del paisatge molts segles enrere.

El paisatge rural que envolta l'estany posseeix unes arrels històriques encara visibles en l'actualitat que es tradueixen en les nombroses masies, veïnats i petits nuclis rurals que hi són presents. Aquests elements són indissociables al mosaic agroforestal que caracteritza el paisatge de l'àrea esmentada. Al sector de ponent de l'estany, la presència d'algunes ermites, com la de Santa Maria de Porqueres i Sant Miquel Sesvinyes, es relacionen amb la presència d'una àrea d'alta concentració d'ermites i santuaris que s'estén des de les muntanyes de l'alta Garrotxa fins al sector del Rocacorba.

El conjunt format pels horts de Banyoles i el sistema de regadiu constitueixen un tipus de paisatge amb unes arrels històriques molt antigues. La singularitat principal dels horts de Banyoles és la xarxa formada per les séquies de rec, la simplicitat i eficàcia de la qual ha fet que hagi perdurat més de mil anys sense sofrir canvis

importants. Es basa en l'existència de nombrosos ramals secundaris que deriven dels recs principals i que possibiliten l'accés de l'aigua a pràcticament qualsevol indret. A més dels valors històrics esmentats, els horts posseeixen valors culturals, socials i productius que cal preservar i potenciar.

Alguns paisatges agrícoles i forestals destaquen pel seus valors productius. Entre les àrees agrícoles cal remarcar el conreu dels alls, per la seva importància econòmica. Recentment la integració de les activitats agrícoles i ramaderes ha facilitat l'aparició de granges ramaderes que destaquen per l'elevada densitat de caps de bestiar. També s'ha de remarcar l'increment de l'agricultura ecològica, la producció de qualitat i l'artesania alimentària que dona lloc a productes de qualitat reconeguda com el xai, l'oli d'oliva, mel, formatges i hortalisses.

Més enllà de les consideracions d'ordre ecològic i mediambiental, l'estany de Banyoles és un espai al voltant del qual s'ha estructurat una intensa activitat econòmica i social. Els atractius paisatgístics de l'estany atreuen un flux de visitants des de fa molts anys i l'espai pot ser considerat, des d'aquesta perspectiva, com una destinació turística. De fet, el fenomen del turisme es cada vegada més important en l'estructura productiva local. Un altre dels aspectes que reforcen la funció turística és l'activitat esportiva, que tingué en els Jocs Olímpics de l'any 1992 el seu punt d'inflexió.

Hi ha tot un conjunt d'itineraris per al desenvolupament d'activitats de lleure, esport, aventura, passeig, excursionisme, repòs o només com a lloc de trobada, que posen de manifest el valor d'ús social del paisatge de molts indrets de la unitat. Els itineraris estan senyalitzats i es classifiquen segons el nivell, l'accessibilitat i la tipologia. Estan recolzats per infraestructura de serveis i de tipus turístic, així com de guiatge. Alguns dels paisatges, sobretot a l'entorn de l'estany, són també aptes per a tasques de divulgació científica i educació ambiental.

La recerca científica, impulsada sobretot per diferents departaments de la Universitat de Girona, ha estat prolífica i ha donat a conèixer la riquesa del paisatge de l'estany, sobretot pel que fa als aspectes arqueològics, històrics, botànics i geològics.

L'estany de Banyoles i els seus entorns presenten una elevada càrrega simbòlica i identitària que es posa de manifest en nombroses llegendes i contes com el del drac de Banyoles, el castell enfonsat, en Morgat de Porqueres, les bruixes d'Usall o la llegenda del clot de la Draga, però sobretot en el fet de constituir l'element paisatgístic amb una càrrega identitària més forta per a la població de la zona.

El paisatge de les Estunes, a la riba sud-occidental de l'estany, també s'inclou en el conjunt de llocs que presenten una atmosfera especial, a vegades una mica inquietant, a causa de les formes capricioses excavades en els dipòsits de travertins, on habiten les Aloges, les fades de les Estunes.

Els paratges presidits per edificis de tipus religiós, com ermites o santuaris, concentren valors de tipus religiós i espiritual. En alguns encara se celebren avui dia aplecs de caràcter religiós. És el cas

de l'aplec de la Mare de Déu de la Font, a Fontcoberta, i de l'aplec de Santa Magdalena, a Camós. També es viu amb força la Festa de Sant Pere, a Cornellà de Terri, la Pujada a la Mare de Déu del Mont que s'efectua des de Crespià, Esponellà i Vilert, o l'aplec de Sant Mer.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per a obtenir una visió de proximitat de la unitat, és aconsellable evitar la carretera principal C-66, tot i que és idònia per a creuar tota la unitat de dalt a baix i aconseguir una visió global de les singularitats d'aquest paisatge (itinerari 2). En canvi, és interessant circular per carreteres locals, com la GIV-5145, que des de Cornellà del Terri es dirigeix en direcció nord cap als veïnats del Pujal dels Cavallers i can Quim, fins a enllaçar amb la carretera GI-513, després de travessar sectors on predomina el paisatge agroforestal amb camps de conreu de secà i boscos mixtos d'alzines i pins, característic de la zona, i des d'allà es pot seguir fins a Borgonyà i retornar al punt d'inici (39).

El mateix tipus de paisatge es pot observar si se segueix la carretera GIV-5136, de Banyoles a Fontcoberta (37). Des d'aquest punt ens podem dirigir cap a la urbanització de Melianta i allà enllaçar amb la carretera GIP-5121 en direcció a Esponellà, la qual travessa el pla de Centenys i ofereix una vista esplèndida sobre el paisatge del pla de Martís. A Esponellà es pot gaudir dels paisatges de ribera del riu Fluvià.

També és aconsellable seguir la carretera que voreja l'estany pel seu costat de ponent (38), de Banyoles a Santa Maria de Porqueres, i que continua cap a l'estanyol Nou fins a enllaçar amb la carretera C-150a per sobre de Lió, després d'enfilarse per un

Els camins que ressegueixen la vora de l'estany són utilitzats per passejades a peu o en bicicleta. Observatori del Paisatge

vessant del turonet allargassat que tanca la plana de l'estany pel nord-oest. És un itinerari poc transitat pels vehicles motoritzats i que es pot fer també amb bicicleta.

Es poden fer molts altres itineraris de descoberta de la unitat, com al pla d'Usall des de l'antiga carretera que des de Serinyà entrava a Banyoles pel nord (C-150a), on hi ha unes bones panoràmiques sobre el paisatge agrícola de la plataforma elevada que s'estén entre Banyoles, Serinyà i Esponellà. O al clot d'Espolla, el qual és interessant visitar després dels períodes de pluges persistents ja que és probable que llavors es trobi inundat per l'aigua que brolla de les surgències que formen part del sistema càrstic de la conca lacustre de Banyoles.

El sender de gran recorregut GR-1 (7), que creua bona part dels Prepirineus catalans, travessa pel bell mig els paisatges de l'estany de Banyoles, ja que des del pla de Centenys es dirigeix en direcció sud-oest cap a la ciutat de Banyoles. Un cop allà torna a prendre direcció nord-oest cap a Serinyà, i a endinsar-se en els paisatges de la vall del Fluvià.

Entre totes les possibilitats que s'ofereixen per seguir itineraris a peu o rutes de senderisme cal destacar la que ressegueix l'estany de Banyoles (101), on val la pena desviar-se al paratge de les Estunes, situat a poca distància de l'extrem sud-oest de l'estany, el qual permet visitar les galeries i altres formes càrstiques desenvolupades en els dipòsits de travertins que es troben envoltats per un dens alzinar.

També destaca la ruta entre Cornellà del Terri, Palol de Revardit i Camós (102), que recorre part del patrimoni cultural de la unitat i visita indrets com la plaça del maig de Cornellà, el pont medieval de Sords, el castell de Ravós del Terri, el pou de glaç de Palol, el castell de Palol, o Santa Magdalena de Noves, a Camós.

Uns altres itineraris a peu són els que es presenten des del Consell Comarcal del Pla de l'Estany, com poden ser les rutes de Salamina, els quals ressegueixen els escenaris principals de la novel·la i la pel·lícula *Soldados de Salamina*. Les rutes passen per diferents indrets de Cornellà del Terri, Palol de Revardit i Sant Miquel de Campmajor i tenen com a objectiu principal explicar alguns dels episodis que tingueren lloc al Pla de l'Estany durant la Guerra Civil, emmarcats en els paisatges rurals tradicionals d'aquesta àrea.

Els millors miradors del paisatge de la unitat estan associats a alguns accidents geogràfics que per les seves característiques topogràfiques permeten gaudir de panoràmiques visuals sobre els diferents paisatges de l'àrea. Així, per a obtenir una bona visió de conjunt sobre l'estany i la ciutat de Banyoles, cal enfilem-se a la plataforma elevada que voreja la conca lacustre pel sector de llevant, on el mirador més destacat és el puig de Sant Martírià (mirador 37), una bona balconada natural amb vistes àmplies en totes direccions.

Altres miradors de la unitat són el Puigpalter de Dalt, també a la zona de llevant, i el puig de Guèmol, al sud-oest de Banyoles, que permeten una bona perspectiva de la trama urbana de la ciutat.

Des del puig Castellar, a Fontcoberta, s'obtenen unes bones vistes del paisatge rural més proper; des del santuari de Sant Miquel de la Roca, a Crespià, es contempla el paisatge fluvial i de ribera del riu Fluvià; i des de Sant Patllari, a la popular serra del mateix nom, o Can Ramió, també situat a Rocacorba, s'observa el sector sud-oest de l'estany. Totes aquestes perspectives són interessants però se situen dins d'altres unitats de paisatge, ja que en tractar-se d'una zona plana sovint és des de l'elevació de les unitats circumdants des d'on se'n poden copsar millor les singularitats.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Les dinàmiques del sector agroramader, amb una tendència cap a l'especialització en la producció càrnia i les afectacions paisatgístiques que se'n deriven: algunes granges noves i edificis industrials nous s'integren poc paisatgísticament.
- El progressiu abandonament de les masses forestals, mancades de plans de gestió i explotació.
- El desordre urbanístic dels sectors on predominen les urbanitzacions de baixa densitat.
- La configuració del paisatge industrial i comercial al voltant d'alguns trams de l'autovia C-66, sobretot a l'alçada de Palol de Revardit.

Amenaces

- El risc d'incendi forestal dels boscos propers a les àrees habitades per manca d'una gestió adequada de la política contra incendis.

L'autovia C-66 uneix Girona i Banyoles, creuant el paisatge agroforestal del sud de la unitat. Al llarg de l'autovia hi ha diversos trams on s'han instal·lat naus industrials i comercials. ICGC

- La proliferació d'alguns polígons industrials, la majoria dels quals de dimensions reduïdes, tendeix a desdibuixar la frontera entre l'espai urbà i rural i provoca una pèrdua de valors en el paisatge. El fet que alguns es prevegin situar enmig de paisatges agraris o agroforestals representen una amenaça de desencaixament territorial i paisatgístic.

Fortaleses

- Existència de paisatges, com els de l'entorn de l'estany, el paisatge agrícola del pla de Martís i el mosaic agroforestal dels Terraprimis, que mantenen gairebé intactes les seves característiques pròpies, amb un alt valor escènic, fet que ajuda a la promoció dels valors de tranquil·litat i ruralitat.
- Presència de sistemes d'hortes de gran valor productiu, social, cultural i ambiental, normalment a l'àmbit periurbà, tot i que també n'hi ha d'urbans. Es troben principalment al voltant del nucli de Banyoles.
- Existència d'una extensa xarxa de séquies i canals històrics destinats al reg i als usos productius, vinculats a la presència de l'estany de Banyoles.
- Presència d'espais amb important funció de connexió biològica i paisatgística.
- Nuclis urbans com Banyoles conserven fileres arbrades o plantacions d'alineament que històricament emmarcaven l'entrada de moltes poblacions.
- Moltes carreteres comarcals i locals, amb inici a Banyoles, segueixen el trajecte de corredors naturals i conserven, majoritàriament, el traçat original.

El paisatge agroforestal proper a Fontcoberta és representatiu del sector que limita amb els Terraprimis. Observatori del Paisatge

Oportunitats

- El sentiment de pertànyer a un territori amb una identitat paisatgística pròpia i diferenciada és un dels elements més favorables per a la preservació del paisatge de l'estany de Banyoles.
- Els valors paisatgístics de la unitat estany de Banyoles tenen l'entitat suficient per a oferir un producte turístic de qualitat, que es pot gestionar a partir de la infraestructura turística existent actualment.
- L'atracció creixent pel patrimoni artístic i arquitectònic (l'església de Santa Maria de Porqueres, el parc de les coves prehistòriques de Serinyà, el parc neolític de la Draga i la vila romana de Vilauba a Camós, entre d'altres) i la valoració de manifestacions culturals relacionades amb les festes tradicionals, els productes artesans i la gastronomia basada en els productes del lloc, pot col·laborar en una consideració més gran del paisatge com a element indispensable en la qualitat de vida de les persones.
- La creixent preocupació per les dinàmiques que poden afectar negativament el paisatge s'ha traduït en l'aparició de moviments socials i científics que pretenen impulsar polítiques en defensa del territori i el paisatge. Per exemple, Limnos, la Plataforma en Defensa dels Horts i els Recs de Banyoles, la Plataforma Vall de Miànigues, l'Escola de Natura de Banyoles, el Centre d'Estudis Comarcals o els centres excursionistes de Banyoles i Porqueres.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

409

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un paisatge lacustre de l'estany de Banyoles i els seus elements associats, com els estanyols i les surgències, protegits i ratificats com a elements únics i principals valors paisatgístics de la unitat.
- OQP2.** Un paisatge fluvial dels rius Fluvià, Terri i la riera de la Farga, valorats i preservats com a connectors i sistemes de síntesi de l'estructura del territori.
- OQP3.** Uns assentaments urbans de Banyoles, Cornellà del Terri, Fontcoberta, Serinyà, Camós i Porqueres ordenats i que no comprometin els valors del paisatge dels espais circumdants, amb uns sistemes d'urbanitzacions residencials compactes i integrats en el medi.
- OQP4.** Uns passejos arbrats de Banyoles gestionats com a elements d'alt valor estètic i definidors de la imatge perimetral de l'estany.
- OQP5.** Unes àrees especialitzades d'ús industrial, logístic, comercial, d'oci o d'altres usos terciaris, ubicades en zones visuals no preferents i dissenyades tenint en compte la integració en l'entorn.

- OQP6.** Un sistema d'infraestructures lineals, format pel TAV i la C-66, que no generi fractures en el territori i on la seva implantació o ampliació correspongui a criteris d'integració paisatgística.
- OQP7.** Un paisatge agroforestal de les immediacions de l'estany de Banyoles d'origen històric i d'alt valor productiu preservat i promocionat per les seves qualitats inherents i per les capacitats d'estructuració i adaptació a les condicions paisatgístiques de l'indret.
- OQP8.** Una xarxa d'horts i recs dels municipis de Banyoles i Porqueres, així com del seu patrimoni associat (sistema de regadiu, parets de travertí, rentadors, corriols, etc), recuperats, rehabilitats i valorats a partir de la seva consideració com a element estructurant del paisatge de l'estany de Banyoles.
- OQP9.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de l'estany de Banyoles.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge haurien d'aplicar mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: les planes al·luvials dels curs alt del riu Fluvià; Terraprim d'Empordà; vall del riu Ser; plans al·luvials del riu Fluvià; pla de Martís de Centeny; vall del riu Rodeja; pla d'Usall; plans al·luvials de Garrumbert, el Terri, el Revardit i el Remença; turons de Miànigues; muntanyes de Rocacorba; i muntanya dels Sants Metges.
- Incloure als catàlegs de béns del POUM, o a altres figures de protecció del planejament municipal, el sistema de séquies i recs de distribució d'aigües de l'estany de Banyoles.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Mantenir i reforçar la vegetació inherent als àmbits fluvials a les zones de contacte amb reserves naturals i zones de singularitat. Considerar els àmbits fluvials de l'estany de Banyoles com a peces connectores entre les unitats de Rocacorba i la plana de l'Empordà.
- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc. Cal alhora fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals.
- Impulsar un estudi del conjunt del sistema històric de canals i infraestructures hidràuliques que avaluï el seu estat de conservació i el deteriorament progressiu en llocs on l'activitat agrícola està en procés de desaparició. L'objectiu serà revelar la seva

importància en el desenvolupament del paisatge de regadiu, minimitzar la desaparició d'aquest sistema històric del caràcter estructurador del paisatge, preservar la imatge en llocs visualment prioritaris i mantenir la identitat d'aquests paisatges agrícoles. Alhora cal reforçar la imatge del sistema històric de canals i infraestructures de l'aigua com a símbol identitari de la unitat de l'estany de Banyoles, a través de la difusió dels seus valors i l'adequació de mecanismes per al seu descobriment. Cal, doncs, mantenir i preservar el sistema de séquies de rec com a element de valor i singularitat paisatgística dels horts de Banyoles. La preservació i la potenciació de l'activitat hortícola facilitaria la conservació i el manteniment de tota la xarxa de recs i canals com a bé d'interès comú.

- Impulsar línies d'ajut per a la recuperació arquitectònica d'elements lligats al riu (molins, séquies, assuts, etc.) per tal de recuperar el seu valor social i històric. Cal incorporar-los dins les rutes i recorreguts lligats als sistemes fluvials com a elements bàsics en el desenvolupament dels paisatges actuals.
- Conservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GI-513 entre Banyoles i Orriols, la GIV-5132 entre Banyoles i Galliners, i la GI-524 entre Banyoles i Olot, passant per Santa Pau, dotant-les de miradors que posin en valor els elements de més interès paisatgístic i en limitin les dimensions i la velocitat de circulació.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals del TAV i la C-66, de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Impulsar l'elaboració d'informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries. Elaborar aquests estudis, en primer lloc, pels projectes d'infraestructura viària que afectin la C-66.
- Potenciar els sectors amb una producció agrícola activa, com les immediacions de l'estany de Banyoles i el pla de Martís, evitant-ne l'abandonament, tot regulant les substitucions de cultius i les quantitats de superfície agrícola destinada a conreus amb subvencions, com és el cas del gira-sol.
- Mantenir i reforçar les estructures de plantació de les proximitats de l'estany de Banyoles, com a elements associats i definidors de la imatge lacustre.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Promoure una configuració compacta dels assentaments urbans de la unitat (Banyoles, Cornellà del Terri, Fontcoberta, Serinyà, Camós, Porqueres i petits veïnats) i evitar l'aparició de teixits discontinus que fragmentin el paisatge. De la mateixa manera, afavorir uns límits clars i de qualitat entre aquests espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat. Cal alhora evitar la degradació d'aques-

tes fronteres creant, quan sigui necessari, franges de transició, sobretot en aquells assentaments situats a les proximitats de la carretera C-66 (Cornellà del Terri, la Banyeta, la Beguda, Pontxetmar, Banyoles, Melianta i Serinyà).

- Vetllar per la integració paisatgística dels nous sòls i dels nous edificis als sectors industrials i terciaris, i vetllar també pels actuals, que estan situats majoritàriament al llarg de la carretera C-66 i a l'accés a Banyoles per la C-150a.
- Establir criteris d'integració paisatgística dels espais periurbans, evitant que les noves extensions modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals i facin proliferar les carreteres aparador.
- Restaurar els àmbits de vegetació de ribera degradats mitjançant espècies autòctones. De la mateixa manera, establir criteris d'actuació en les àrees perimetrals de l'estany i els estanyols d'acord amb els elements estructuradors predominants, com les alineacions d'arbres, els recs i els canals d'aigua.
- Per la seva vàlua paisatgística, els desenvolupaments urbans ja previstos en el planejament tindran un tractament específic en els municipis amb presència d'un sistema històric de canals i infraestructures de l'aigua. En aquests casos, les possibles noves extensions s'incardinaran en les estructures preexistents de manera harmònica, respectant-ne la singularitat, i/o les integraran com un element de vertebració de l'estructura urbana i el sistema d'espais lliures. En aquest sentit, les actuacions cal fer-les seguint les pautes pròpies dels paisatges agraris preexistents, tot mantenint el patrimoni arquitectònic civil i paisatgístic lligat als canals i infraestructures hidràuliques, respectant la seva continuïtat funcional i, en la mesura que sigui possible, mantenint-los descoberts, amb un tractament paisatgístic adequat i, en definitiva, seguint les pautes pròpies dels paisatges agraris preexistents.
- Procurar pel manteniment dels horts del voltant de Banyoles i dels que resten dins la trama urbana, fent una especial atenció als de Sota Monestir, de manera que estiguin ben inserits al lloc, que els materials que els formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Mantenir alliberat de nous elements aliens als fons escènics d'alt valor paisatgístic Rocacorba i alta Garrotxa (principalment Bassegoda i Mare de Déu del Mont) en els àmbits visibles des de l'estany, i promoure la seva protecció com a zones d'abast visual que donen caràcter al paisatge.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors del puig de Sant Martí i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de l'estany del GR-1, Banyoles-les Estunes, Cornellà del Terri-Camós, Banyoles-Rocacorba i Pujals dels Pagesos-Vilavenut-Esponellà; i els motoritzats de Banyoles-Esponellà, estany de Banyoles i Cornellà del Terri-Borgonyà.

11. Garrotxa d'Empordà

Comarca:

Alt Empordà, Garrotxa i Pla de l'Estany.

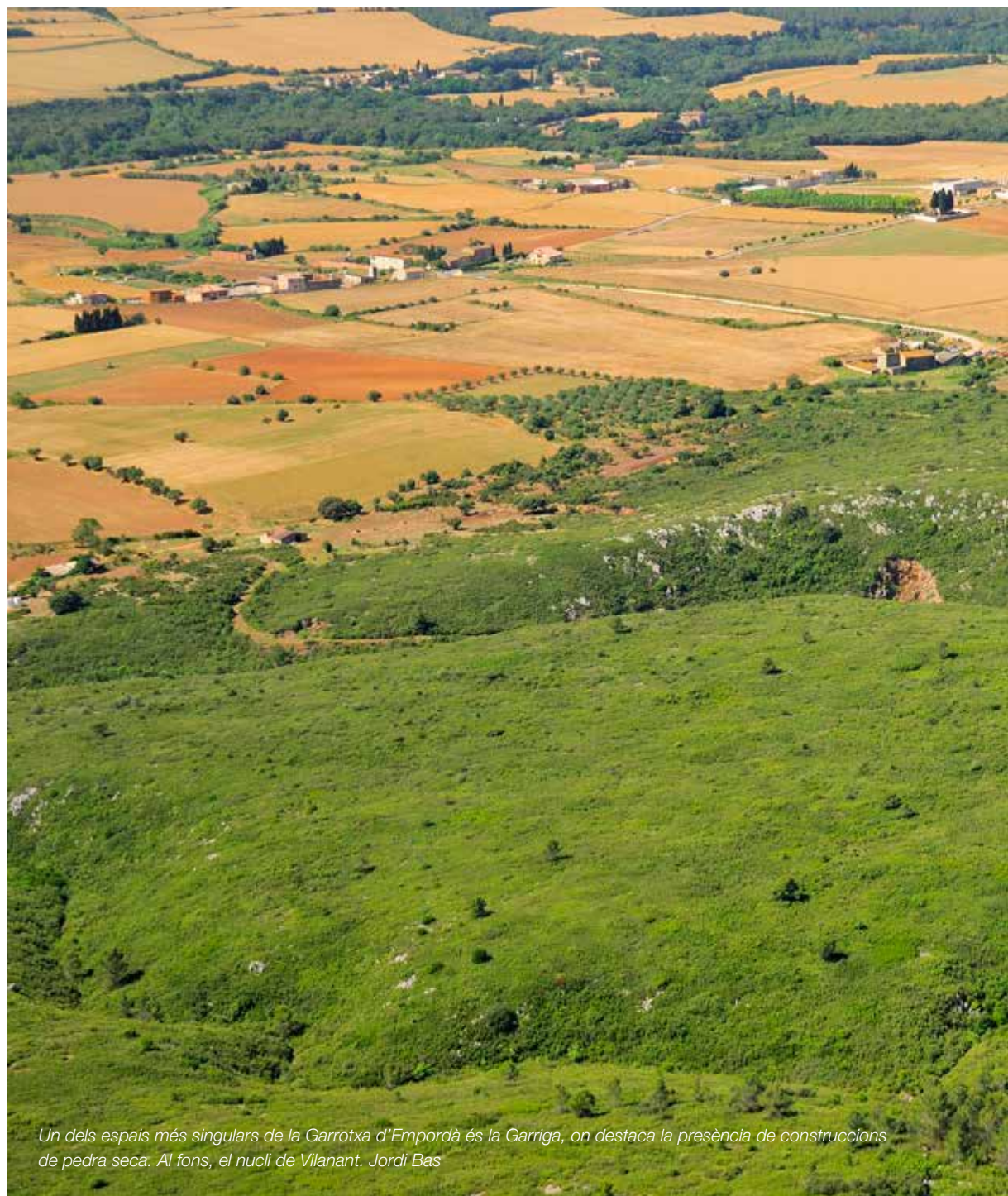
Superfície:

20.785 ha.

Municipis:

Albanyà, Avinyonet de Puigventós, Beuda, Biure, Boadella i les Escalles, Cabanelles, Cistella, Crespià, Darnius, Esponellà, Figueres, Lladó, Llers, Maià de Montcal, Navata, Pont de Molins, Sant Llorenç de la Muga, Terrades, Vilafant i Vilanant.

412

Un dels espais més singulars de la Garrotxa d'Empordà és la Garriga, on destaca la presència de construccions de pedra seca. Al fons, el nucli de Vilanant. Jordi Bas

Trets distintius

- Sector de muntanya baixa de transició entre la plana empordanesa i l'alta Garrotxa, caracteritzat per l'alternança de serres i valls sovint disposades en paral·lel.
- Paisatge muntanyós i fracturat a l'extrem occidental a l'entorn del curs de la Muga.
- Coberta forestal que predomina a mesura que s'avança cap a l'oest en direcció a l'alta Garrotxa.
- Sòl agrari que s'estén especialment al sud-est, a les planes que davallen suaument cap al riu Manol.
- Presència de barraques i murs de pedra seca a la zona de la Garriga.
- La major part dels pobles mantenen una trama urbana d'origen medieval, a vegades amb castells i fortificacions defensives, com Lladó, Boadella d'Empordà i Sant Llorenç de la Muga.
- Els saltants com el de la Caula, situat en una interessant formació càrstica.

— Itinerari motoritzat

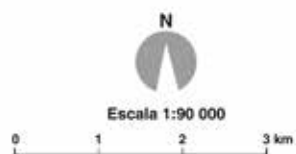
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 25 Agullana - Boadella d'Empordà
- 40 Biure - Pont de Molins
- 41 Llers-Sant Llorenç de la Muga
- 42 Avinyonet de Puigventós - Vilarig
- 43 Lladó - Mare Déu del Mont

— Itinerari no motoritzat

- 8 GR-2
- 10 GR-11
- 132 Lladó - Sant Llorenç de la Muga
- 134 Vilarig - Llers - la Muga

414

Organització i dinàmica actual del paisatge

Garrotxa d'Empordà comprèn una àrea de transició entre la plana de l'Alt Empordà, situada a l'est, i els relleus prepirinencs de l'alta Garrotxa, situats a l'oest. La unitat s'estructura a partir d'una sèrie de serres que prenen una disposició en paral·lel a mesura que ens separem de la plana i guanyen altitud progressivament en aproximar-se a l'alta Garrotxa. El vigor i la potència dels relleus davalla progressivament fins a confondre's amb les àrees més planeres i aturonades que solquen el sector meridional. Com a contrafort més extens i sobresortint, amb disposició nord-est sud-oest, hi ha la serra de l'Estela (550 m), que es localitza al sud de Sant Llorenç de la Muga, en paral·lel al curs del riu Muga. A l'extrem oriental, entre les localitats de Llers i d'Avinyonet de Puigventós, les serres donen pas a un seguit de replans aixecats o tossals d'entre 100 i 200 m d'altitud, com el pla Vinyers o Terres Blanques. Són coneguts, genèricament, amb el nom de la Garriga o les Garrigues.

Bona part del paisatge actual de Garrotxa d'Empordà es caracteritza, doncs, per l'elevat recobriment de la vegetació espontània, que ocupa un 72% de la superfície global i que està formada bàsicament per boscos de pi i alzina, i en menor mesura bosquines i prats. L'espai agrícola és el segon àmbit amb més superfície (27%), amb un predomini dels conreus herbacis de secà i petites extensions de fruiters de secà, essencialment l'olivera, conreus herbacis de regadiu i vinya.

416

La superfície boscosa es concentra a la meitat occidental de Garrotxa d'Empordà, on s'estén de forma pràcticament ininterrompuda. Aquesta gran massa es correspon amb els vessants orientals i septentrionals de la muntanya de la Mare de Déu del Mont, així com amb el reguitzell de serres secundàries que fan de contrafort. És el sector amb relleus més imponents i escassament habitat. Aquest sector forestal està integrat per masses arbrades mixtes amb composicions diferenciades en funció de l'altitud i de l'exposició, però també de la influència que hagin pogut tenir factors antròpics previs com els aprofitaments silvícoles, l'abandonament dels conreus, el pasturatge o els incendis forestals. A l'est d'aquesta

El nucli de Vilariç se situa a la meitat occidental de la Garrotxa d'Empordà on la superfície boscosa domina de manera pràcticament contínua fins a l'alta Garrotxa. Observatori del Paisatge

zona forestal, delimitada per l'eix que uneix Terrades amb Queixàs passant per Vilariç, Cistella i Lladó, les masses forestals arbrades es fragmenten i s'alternen amb extensions de conreu força significatives. Més al nord, una altra gran superfície forestal amb domini del pi blanc és la que s'estén a l'obaga de la muntanya de Santa Magdalena i de la serra de les Avals, la qual arriba fins a les ribes de la Muga. Al sud d'aquests relleus la garriga guanya pes i les capçades arbòries s'esclerissen. Quelcom similar succeeix a la serra dels Tramonts i la muntanya del Roure, en el sector comprès entre les Escaules, Biure i Molins, tot i que aquests últims municipis han perdut part d'aquesta coberta després de l'incendi del 2012. Els boscos de ribera són clarament identificables al llarg dels cursos de la Muga, del Manol i del Ricardell, ja que sobresurten visualment quan travessen terrenys planers ocupats per conreus, pel contrast que es produeix entre ells i les riberes. L'efecte de la vegetació de ribera sobre el paisatge es veu incrementat pels pronunciats meandres que descriuen tant la Muga com el Manol.

La intensa explotació dels alzinars en el passat, juntament amb el procés de successió vegetal dins àrees abandonades d'antics conreus i pastures, ha ocasionat que part de les masses forestals actuals estiguin constituïdes per pinedes de pi blanc més o menys denses, amb un sotabosc de brolla calcícola de romaní i bruc d'hivern. Aquest procés va en augment, fet que s'evidencia en la presència d'espais oberts encara no arbrats que denoten un abandonament relativament recent. La tendència descrita redunda en una pèrdua de l'entramat agrosilvopastoral i en la generació d'un paisatge cada vegada més homogeni, que alhora augmenta el risc d'incendi. Tot i que els focs forestals espaiats permeten un rejuveniment de les masses forestals, aquests dificulten la progressió dels alzinars, perpetuen les formacions piròfiles i, si la freqüència és inferior als 15 anys, fins i tot s'amenaça la continuïtat de les mateixes pinedes. El darrer gran incendi es localitzà al límit nord-oriental de la unitat, al municipi de Biure, el 2012. Anteriorment, l'agost del 2006, un gran incendi es localitzà al municipi de Cistella. Així doncs, de cara a un futur s'hauria d'estar amatent al risc potencial d'incendis forestals que afectessin les formacions de pi blanc i alzina.

Pel que fa al sòl agrari, aquest s'estén especialment al sector sud-est de la Garrotxa d'Empordà, a les planes que davallen suaument cap al Manol. Al sector comprès entre Avinyonet de Puigventós i el nord-oest de Vilanant, l'espai ocupat pels conreus és més aclaparador, sense elements que trenquin la seva continuïtat més enllà d'alguns marges o el pas de petits escòrracs d'aigua. Més cap a l'oest, l'espai agrícola continua sent igualment predominant, tot i que es constaten algunes discontinuïtats més accentuades, ja sigui per la presència de retalls boscosos o pel pas de rieres amb cinyells forestals als seus marges. Aquest tipus de paisatge és el dominant als voltants de Cistella i de Lladó. En aquests entorns domina un mosaic agroforestal de conreus herbacis i petites clapes de bosc, amb parcel·les adaptades a un relleu irregular. El bosc guanya pes a l'oest, a l'àrea aturonada compresa entre Cabanelles i Crespià. A l'entorn de Llers, Terrades o Maià de Montcal i esporàdicament al llarg del curs de la Muga, hi ha algunes planes agrícoles de menor entitat.

L'especialització dels conreus per a la producció de farratges i la intensificació de la ramaderia és distingible visualment per l'obertura de granges i la instal·lació de coberts, sitges i altres annexos complementaris, sovint al costat de masos seculars. L'escassa qualitat dels materials emprats (generalment totxana) i la mida, de vegades excessiva, de les noves instal·lacions, està tenint un impacte important en la desestructuració del paisatge rural. Malgrat tot, l'impacte més incisiu es produeix al subsòl. Així, les aigües subterrànies de diversos municipis de Garrotxa d'Empordà s'inclouen dins de zones vulnerables per contaminació per nitrats.

En tot el territori de Garrotxa d'Empordà els masos s'escampen de manera dispersa i el seu perfil es retalla en els relleus aturonats, més densos a les àrees menys muntanyoses. Al voltant d'alguns d'aquests masos s'han bastit coberts i altres annexos que certifiquen la progressiva orientació ramadera de caire intensiu que han pres les explotacions.

De cara al futur, és previsible el manteniment dels conreus de secà i farratgers de les zones més planeres i accessibles tot i que són unes produccions que no escapen a les oscil·lacions del mercat i als requeriments que es puguin derivar de les polítiques de desenvolupament rural o de la PAC. A més, la manca de relleu generacional de moltes d'aquestes explotacions pot comprometre la seva continuïtat a mitjà termini, si bé la promoció de la comercialització i l'aposta per la qualitat d'algunes produccions, com l'olivera, els cirerers o els derivats ramaders, poden contribuir a la seva continuïtat i consolidació.

Enmig dels paisatges agraris que s'estenen entre Avinyonet de Puigventós, al sud, i Llers, al nord, es defineix perfectament un sector més elevat no conreat, que coincideix amb els tossals de la

Garriga. Les barraques i els llargs murs aixecats amb la tècnica de la pedra seca, així com els peus dispersos d'oliveres són indicatius de la intensa activitat agrària que es va viure fins a mitjan segle xx, però malauradament, s'estan perdent molt ràpidament. Un cop abandonades les oliveres, el garric torna a ésser el protagonista del seu paisatge vegetal, que s'alterna amb pinedes de pi blanc, brolles i llistonars. No hi manquen els fenassars, que ocupen els sols més profunds, sobre camps abandonats i planers. Des del punt de vista agrari, aquesta zona ha perdut pràcticament tota l'activitat. El seu perímetre, des de la perspectiva dels usos i cobertes del sòl és perfectament distingible, sobretot pel sud i per l'oest, on el pas de la zona recoberta per la vegetació a la zona conreada és diàfan. A l'interior de la Garriga, algunes oliveres resten com a testimoni envoltades per les comunitats vegetals.

La constitució calcària de la Garriga ha afavorit l'obertura de grans pedreres a cel obert que tenen una forta incidència sobre el paisatge d'aquest sector, sobretot en el seu vessant més oriental. És possible distingir cinc grans explotacions, majoritàriament concentrades al terme de Llers. D'altra banda, les activitats extractives vinculades a les lleres fluvials han comportat, paradoxalment, l'aparició de nous paisatges, una vegada s'ha procedit a restaurar-los. És el cas dels estanyols de Mas Margall, a l'oest d'Avinyonet de Puigventós, a les immediacions del Manol. Es tracta d'una antiga gravera de 20 ha, clausurada el 1983 i restaurada com a espai natural que conté tres petits estanys.

La majoria dels nuclis històrics mantenen la seva personalitat, la seva trama de carrers i els seus valors patrimonials lligats a l'arquitectura, tot i que algunes localitats estan experimentant actuacions de rehabilitació dels nuclis històrics i també petits eixamplaments. Aquestes noves extensions es basen en l'obertura d'alguns car-

El petit nucli de Terrades està envoltat de conreus, principalment cirerers i oliveres. Observatori del Paisatge

ners que formen illes regulars, sobre els quals se situen edificacions unifamiliars aïllades, com és el cas d'Albanyà, Lladó, Cistella, Terrades i Avinyonet de Puigventós. També hi ha algunes petites urbanitzacions residencials disperses als municipis de Sant Llorenç de la Muga i Llers. Als municipis més propers a la capital empordanesa es fa palès un augment progressiu de la dinàmica immobiliària i també el seu efecte en la modificació del perfil paisatgístic dels nuclis urbans. En tot cas, l'escassa urbanització del territori i el fet que la població visqui agrupada, preferentment, en nuclis històrics i en els seus petits eixamples, fan que els impactes que han repercutit en el seu paisatge siguin menors que els d'altres zones molt més humanitzades.

Pel que fa a les grans infraestructures, l'eix mediterrani (AP-7, traçat del TAV i A-2) avança per l'extrem est de Garrotxa d'Empordà, a la zona de contacte amb la plana empordanesa, on enllaça amb l'eix pirinenc (A-26/N-260), el qual està previst desdoblant. En aquest sentit, caldrà procurar que el desdoblament es faci garantint una bona connectivitat paisatgística entre ambdós costats de la infraestructura. També es troben a l'extrem oest de la unitat, a prop de Figueres, el nou centre penitenciari de Figueres i la línia elèctrica de molt alta tensió, soterrada a partir de Santa Llogaia d'Àiguema. Per altra banda, al costat del TAV es proposa la construcció del nou traçat pel tren convencional.

Tanmateix està per veure la traducció que té sobre els municipis més immediats a Figueres (Llers, Avinyonet i Pont de Molins) la proximitat del tren d'alta velocitat i de la seva estació, especialment des de la perspectiva urbanística. Per altra banda, si s'atén als àmbits urbanitzables que assenyalen el pla territorial parcial de les Comarques Gironines, alguns nuclis urbans podrien experimentar expansions notables si es compara amb les àrees ja edificades existents, especialment en els casos de Sant Llorenç de la Muga, Pont de Molins i Boadella.

Evolució històrica del paisatge

Els vestigis de poblament humà més antics es remunten a la prehistòria, si bé la densitat de les troballes és menor que la d'altres àrees empordaneses. Les restes prehistòriques de les coves de la Caula, a Boadella d'Empordà, van des del paleolític superior a l'edat de bronze. També s'han confirmat troballes neolítiques al paratge de l'Estela, al nord del municipi de Lladó. De l'època ibèrica hi ha un bon exemple de poblament al puig de Jonqueres, al nord-est del terme de Maià de Montcal. Els seus 329 metres d'elevació sobre el nivell del mar i la topografia privilegiada de l'indret sembla que foren els factors clau per decidir la construcció d'un *oppidum*, amb el seu corresponent recinte emmurallat, l'ocupació del qual arribaria fins a la segona meitat del segle II o el segle I aC.

La romanització comportà una major transformació antròpica del paisatge. Així ho corroboren les restes de diverses *villae* romanes. A Avinyonet de Puigventós, a l'indret de Mas Rissec, s'han identificat vestigis d'una necròpolis i a Maià de Montcal, les restes d'una bòvila (can Corominas).

L'estructura del poblament que avui es coneix es va iniciar al llarg de l'edat mitjana, ja fos per la consagració de nous temples parroquials que impulsaren la constitució de petits nuclis urbans al seu voltant, per la presència d'alguna fortificació senyorial, per l'agrupació d'un conjunt de masos o per l'existència d'una via de comunicació que els travessava. La fesomia d'aquests nuclis urbans ha sobreviscut, sovint sense grans alteracions, com a tret definitori del paisatge urbà actual.

A la impulsió del poblament a Garrotxa d'Empordà durant l'edat mitjana, hi ajudà la fundació de petits monestirs benedictins, com el de Sant Pere d'Albanyà o el de Sant Martí de les Escaules, que posaren en valor terres ermes. D'aquesta època són nombroses les fites constructives que avui dia confereixen una personalitat accentuada al paisatge urbà de nuclis com Sant Llorenç de la Muga, Lladó o Avinyonet de Puigventós. També han perdurat petites esglésies romàniques rurals isolades, com la de Sant Quirze d'Olmells, a Llers, Sant Salvador de Coquells, a Vilanant, o Santa Maria de Palau, a Sant Llorenç de la Muga.

El fet que els territoris més orientals de Garrotxa d'Empordà marquessin la frontera entre els comtats de Besalú, al qual pertanyien, i el d'Empúries-Peralada, contribuï a la construcció d'una línia defensiva integrada per tretze fortaleses, deu de les quals al terme de Llers. Malgrat que de la majoria han desaparegut parcialment o totalment, avui dia encara són remarcables la del poble de Llers o la de les Escaules. Posteriorment, també es fortificaren uns quants masos, algun dels quals ens han arribat perfectament conservats, com el majestuós mas Arrufat de Taravaus, amb una torre del segle XVI.

Durant els segles XVI i XVII hi hagué un augment de la superfície d'oliverars en detriment del bosc, l'erm i la garriga. L'expansió de l'olivera també anà en detriment en alguns llocs de la vinya o la sembradura. L'expansió agrícola s'accentuà durant el segle XVIII. El creixement va estar vinculat a l'important creixement econòmic i demogràfic experimentat. S'intensificà l'explotació del bosc, la vinya i l'olivera. En el decurs d'aquest segle, al sector de Boadella i les Escaules s'artigaren alzinars i pinedes a les àrees aturonades per tal de permetre l'expansió dels conreus. A més, es bastiren terrasses esglaonades perquè els conreus dels terrenys més planers i propers a la Muga ja no eren suficients per alimentar l'increment d'habitants.

Durant el segle XIX hi hagué també una tendència a l'augment de la superfície conreada en detriment de la superfície forestal i s'intensificà la transformació dels sectors de la garriga. Es van rompre els terrenys pedregosos, que fins llavors havien estat erms. L'anterior aprofitament per al pasturatge de la ramaderia ha perdurat en alguns topònims, on es manté encara el terme devesa: la devesa d'en Cloquella, la devesa de ca l'Almar o la de can Falgarona. El pedruscall calcari que va sorgir de la rompuda fou retirat i s'aixecaren parets de pedra en sec per a delimitar propietats, tancar ramats i bastir barraques adreçades a guardar eines o per a aixopluc. Després d'artigar el garric es feren plantades massives d'oliveres i vinyes que modificaren totalment la fesomia del paisatge. En un principi, a la part central de cadascuna de les finques es plantaven ceps i després es voltaven d'oliveres. Amb aquest

A la Garriga d'Empordà destaca la presència de desenes de barraques de pedra seca. Mireia Blanch, Escola Universitària ERAM

sistema hi havia molt més terreny dedicat al conreu de la vinya. No obstant això, aquesta proporció es capgirà dràsticament a partir de l'any 1879, arran de la penetració, a l'Alt Empordà, de la fil·loxera i de la consegüent arrencada de vinya per a plantar-hi oliveres. El significatiu increment de la producció d'olives provocà la construcció de nous trulls.

Complementàriament, sobretot a la banda més occidental, les zones forestals foren explotades per a l'obtenció de fusta i carbó vegetal, entre altres productes. Fotografies del final del segle xx i de començament del xx evidencien aprofitaments intensos dels vessants muntanyencs, amb cobertures arbòries força esclarissades.

A la segona meitat del segle xx s'experimentà una tendència molt marcada a l'abandonament de les explotacions agrícoles de les àrees més inaccessibles, a la vegada que el bosc perdé la rendibilitat de la majoria dels seus aprofitaments. La comercialització de nous combustibles, com el gas butà, així com la generalització de l'electricitat foren factors decisius que abocaren a l'abandonament del bosc i al despoblament. Això va redundar en una densificació del bosc i en una extensió de la seva àrea fins a crear una gran massa, gairebé única, que cobreix tot el sector occidental. L'abandonament de l'explotació dels alzinars, la tala excessiva, juntament amb l'acció dels incendis forestals són factors que expliquen el fet que una part fos substituïda, totalment o parcial, per pinedes o boscos mixtos de pi blanc. La fàcil i ràpida colonització ha estimulat la seva expansió dins d'un territori que presenta unes condicions climàtiques i edàfiques apropiades per al seu desenvolupament.

L'evolució del sòl agrícola a partir de la segona meitat del segle xx va estar marcada per un fet clau: l'onada de fred que es va viure el febrer de 1956, molt intensa i persistent, fet que suposà una forta afectació a les oliveres. Això marcà un abans i un després en el paisatge de la garriga, ja que la majoria d'oliveres es congelaren. D'aleshores ençà, la garriga pròpiament dita perdé la pràctica totalitat dels seus conreus. Moltes parcel·les restaren ermes i s'inicià la recolonització de la vegetació espontània. En qualsevol cas, l'arrencada de l'olivera s'ha d'emmarcar també en un context més global de crisi de l'agricultura tradicional, en la qual l'onada de fred de 1956 significà el punt d'inflexió.

Tot i l'abandonament de molts camps, a la dècada de 1960 i de 1970 es produí, contràriament, una important expansió de l'activitat ramadera intensiva. El procés generà l'aparició de noves instal·lacions: coberts, abeuradors i sitges per a emmagatzemar cereals, al costat dels masos històrics.

També resulten rellevants en l'evolució històrica del paisatge el seguit de transformacions a l'entorn fluvial de la Muga, on es bastiren una sèrie de minicentrals hidroelèctriques a la primeria del segle xx. Aquestes minicentrals, a part dels mateixos edificis, provocaren alguns canvis a la llera dels rius, amb la construcció de rescloses ben notables i l'aparició dels corresponents rabeigs a la llera del riu; això, a part dels canals i les esteses elèctriques.

Expressió artística del paisatge

Garrotxa d'Empordà ha donat peu a diferents composicions literàries i pictòriques, no tan sols pels autors que hi han nascut o han tingut experiències vitals molt arrelades, sinó per aquells que s'hi han trobat circumstancialment de passada. L'alternança de muntanyes, boscos, camps i cursos d'aigua, la petjada que ha deixat el patrimoni arquitectònic, la suggestió que evocuen alguns paratges, l'embat de la tramuntana o alguns fets històrics han esperonat la seva realització.

Entre els autors amb vincles més intensos, es pot citar l'escriptor Josep Pous i Pagès, qui visqué a Avinyonet de Puigventós bona part de la seva vida. El 1912 es publica la seva novel·la més coneguda: *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*. L'obra se situa a les proximitats de Sant Esteve de la Vall, heterònim d'Avinyonet de Puigventós. El paisatge percebut no escapa als seus textos:

"La tarda moria dolçament. El sol, a punt de tombar la carena, coronava d'auries resplendors els cims de les muntanyes. El poble fumava en el fons de la vall, arrupit en la verda rialla dels camps i de les hortes", (Pous, 1912).

En una altra composició, *Quan es fa nosa* (1904), Avinyonet pren el nom de Vilerta, emmarcada en el mateix quadre paisatgístic que l'anterior però ara descrit sota els efectes de la tramuntana desfermada:

"La tramuntana bufava furient [...] Feixes avall, escabellant les oliveres, baixava de la serra amb remors de monstruosa cavalcada, topava amb el punyal de cases de Vilerta, tan desvalgudes i arrupides tot vora del rost, entre els dos rius, enfellonida d'aquell entrebanc s'arremolinava parets amunt fins a les teulades, esgarrapava les teules, provant d'arrencar-les [...] empenyia les obertures foranes, malda que malda per obrir-les, feia dringar l'anella de totes les portes, bruelava en el canó de totes les xemeneies, regolfava en tots els carrerons i fugia enllà, xisclant i retorcent el brancatge despulat dels arbres", (Pous, 1904).

Una mostra de la suggestió que provoca el territori i que té la seva traducció en nombrosos mites i llegendes populars queda aplegada en la recopilació en forma de poemari que fa Fages de Climent a *Les bruixes de Llers* (1924), que clou de la següent manera:

“Aspra vinya de Llers que el sol ha cuita
erms desolats, blanquinosos pedrenys.

La font sap mites novells i la fruita
ara endolceix els teus amples domenys.

Ara la pau afranqueix la drecera
i et fa segur tot camí veïnal.

Vila de Llers entre brancs d'olivera
i de serment vincladís i malalt”

(Fages de Climent, 1924)

Josep Pla descriu amb minuciositat a *Escrits Empordanesos* (1989a) esdeveniments tan colpidors com l'explosió de trilita que derrueix bona part del poble de Llers en acabar la guerra. No serà l'únic; Pep Colleldemont, a la guia *De Figueres al Pirineu* (1993), exterioritza les sensacions que li produeixen els contrastos del paisatge urbà entre el Llers vell i el Llers nou:

“Cada vegada que hi passo m'aturo al poble vell, que és Llers per a mi. L'altre em sembla un grup d'aquelles cases que en diem barates, construïdes als anys 50. És un poble amb tots els ets i uts, certament, amb església parroquial i casa de la vila. Però és tan difícil imaginar-se Llers com un poble nou, tenint en compte que el lloc té més de mil anys d'història... Per sort, el poble antic no ha mort, es veu gent pel carrer, hi ha botigues.” (Colleldemont, 1993)

Montserrat Vayreda fa referències constants al paisatge de Garrotxa d'Empordà. A *Els pobles de l'Empordà* (1984), va dedicar un poema a cada poble de la comarca. En el cas de Lladó recull la tradició dels pintors paisatgistes i cita la posició de pont que té entre la Garrotxa i l'Empordà:

“Lladó de les oliveres
que onegen com les banderes
sota les rauxes del vent.
Vayredes i Llavaneres
n'han pintat les cabelleres
d'un blau-verd, d'un gris turgent.
[...] Lladó de l'àuria panotxa,
que d'Empordà i de Garrotxa
et fa poble liminar.

L'ull del teu campanar sotja
l'extensa plana on s'estotja
l'aiguamarina del mar”

(Vayreda, 1984)

En el vessant pictòric, faran del paisatge un objectiu privilegiat de les seves composicions autors com Fausti Gironella, Lluís Vayreda i Trullol, Marià Llavanera o Agustí Auquer i Sabater. Respecte de Llavanera, serà el mateix Josep Pla qui reconeixerà el protagonisme del paisatge en la seva obra: “La pintura de Llavanera és una conseqüència del seu paisatge, la creació d'un paisatge determinat”. Mentrestant, a Vilanant, un altre pintor que abordà la representació de paisatges, en aquest cas tocats per un cert ambient màgic, va ser Joan Sibecas i Cabañó.

Foto de grup del certamen La Muga Caula, al salt d'aigua de la Caula.
Pietro Pellini

La Caula, amb la seva cascada, les seves coves i l'efecte de les seves aigües, serà font d'inspiració de nombrosos escriptors, com Joaquim Moner, i també de pintors, com el dadaïsta d'origen francès, Marcel Duchamp. També Dalí visità la Caula i elaborà un dibuix on apareix el paratge. Justament, el 2005, la commemoració dels quaranta anys del pas de Duchamp per la Caula serví de pretext per iniciar uns certàmens de poesia i *performance*, que se celebren a les Escaules i Boadella al final d'estiu, i que apleguen artistes, poetes, crítics i historiadors de l'art. Aquests certàmens anuals porten per nom La Muga Caula, una suma de dos topònims als quals es dona, volgutament, la traducció de “Frontera Calenta”.

Valors en el paisatge

La posició intermèdia de Garrotxa d'Empordà entre la muntanya prepirinenca i la plana empordanesa fa que tingui una funció de connectivitat ecològica i paisatgística entre ambdós àmbits. Això es veu reforçat pel fet de disposar de diversos cursos fluvials que neixen a l'àrea i que dirigeixen els seus cabals cap a la plana, com

és el cas del Manol. Aquests presenten uns atributs que els converteixen en potencials corredors ecològics entre la muntanya i la plana, fet que es reforça en no disposar de grans infraestructures hidràuliques que podrien ocasionar un efecte barrera.

Els vessants oriental i septentrional de la muntanya del Mont, fins a cotes que oscil·len entre els 350 i els 500 metres, es troben inclosos dins l'àrea PEIN de l'Alta Garrotxa. És una superfície molt reduïda, tant des del punt de vista del conjunt de l'àrea PEIN, com respecte del territori de Garrotxa d'Empordà. Tanmateix, s'hi inclou la capçalera del riu Manol així com 6 quilòmetres de les ribes del riu Muga compresos entre Albanyà i Sant Llorenç de la Muga.

La Garriga d'Empordà forma part del PEIN. Entre els valors naturals i ecològics, en aquest espai destaca la nidificació de l'esparver cendrós. De fet, a la garriga se citen catorze espècies d'aus incloses a l'Annex I de la Directiva d'aus.

Un altre espai a tenir present des de la perspectiva ecològica és el dels estanyols de Mas Margall, al municipi d'Avinyonet de Puigventós, concretament a l'espai fluvial del Manol; ocupen una superfície d'unes 20 hectàrees. Es tracta d'una antiga gravera restaurada com a espai natural que conté tres petits estanys, una salzedà, comunitats d'herbassars humits i jonqueres i una zona de pastura seca. L'espai deu el seu origen a l'extracció d'àrids que s'hi va fer aprofitant que la zona era una terrassa fluvial del riu Manol on, al llarg dels anys, s'havien anat dipositant materials al·luvials, emprats en el sector de la construcció. Aquest paratge està catalogat com a refugi de fauna salvatge d'acord amb el que disposa la Llei 3/88, de protecció dels animals, del Parlament de Catalunya.

Una zona humida similar però més reduïda, situada en l'àmbit de la Garriga, és la de les basses del Terrisser, al paratge del puig de les Basses (Figueres).

A un altre nivell s'ha d'esmentar la inclusió parcial de dues àrees d'interès geològic. D'una banda la geozona 157 (serra de Montroig i encavalcament de Biure), un dels espais més valuosos com a recurs didàctic per la comprensió del que és l'estructura geològica del Pirineu. En segon lloc, part de la geozona 158 (Boadella-la Salut de Terrades). Aquí s'ofereix una bona secció a través de la zona sud-pirinenca en contacte amb els materials paleozoics de la zona axial. Per sota el cingle de Santa Magdalena i amagat entre la vegetació hi ha una làmina del període Cambrià on s'ha trobat el jaciment de fòssils més antics de Catalunya.

Al paratge de la font de Nabot (Vilanant) s'ubiquen dues alzines que estan catalogades com a arbres monumentals a escala catalana.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: plans al·luvials de la Muga; plans de Palau i els Estanys; plans al·luvials del riu Manol; riera d'Àlguema; terraprim d'Empordà.

Molts dels elements del paisatge de Garrotxa d'Empordà tenen un important valor estètic. Cal fer esment de l'efecte que crea la combinació entre els camps de conreu i els retalls boscosos, allà on aquestes àrees apareixen més equilibrades, sobretot a la zona de la riera de Segueró, on els conreus es distribueixen en terrasses. També destaquen els camps agrícoles a les proximitats dels rius, com l'Àlguema, el Manol i la Muga, enteranyinats per vores, fileres arbustives o bosquines alternades amb camps de blat, ordi i civada. Són espais que a la primavera, amb la tramuntana, adquireixen una bellesa notòria amb els sembrats ondulats pel vent, de color verd tacat amb el vermell de les roselles. D'aquests cursos fluvials, cal destacar la Muga, que forma una vall estreta, amb pocs espais de conreu o pastures, que es disposen linealment al llarg del curs del riu.

El Canigó s'aixeca en l'horitzó del paisatge observat des de diferents indrets de la unitat. Observatori del Paisatge

Per altra banda, també s'ha de fer referència a la sensació de serenor, de maduresa i d'ordre equilibrat que transmeten les alineacions d'oliveres remuntant suaus turons i fondalades. Aquesta singularitat estètica és especialment present a l'entorn de Terrades, on també destaquen els conreus de cirerers que, juntament amb les oliveres i els boscos mixtos de pi i alzina, formen un mosaic cromàticament molt interessant, especialment a la primavera, quan floreixen els cirerers. En altres zones de Garrotxa d'Empordà també destaca l'efecte cromàtic que, en el moment de la floració, produeixen altres fruiters com els ametllers, i el contrast que es produeix a la primavera amb el blau intens del cel de tramuntana, el blanc del massís nevad del Canigó, com a fons escènic, les diverses tonalitats verdoses dels boscos i els conreus i els colors terrossos dels pobles, entre els quals despunten els seus campanars.

Un altre important valor estètic és el del moviment que descriu l'aigua, amb les tonalitats més contrastades, en raconades com gorges, salts o rescloses, tot plegat emmarcat dins d'entorns naturals de singular bellesa. D'aquest grup, possiblement el més ressenyable, per l'espectacularitat, sigui el del salt de la Caula (les Escaules). Cal no oblidar, però, indrets com la Timba (Lladó), la resclosa del Colze (Boadella-les Escaules), la resclosa del Grau (Sant Llorenç de la Muga) o el del pas del Portell al riu Fluvià, entre altres.

Algunes formes del relleu, vertiginoses, amb ermites i construccions que les coronen, generen composicions en el paisatge difícilment defugibles de la seva dimensió estètica i que representen els fons escènics de Garrotxa d'Empordà. És el cas de l'ermita de Santa Magdalena, situada dalt la muntanya homònima, al límit de l'abisme que s'obre pel seu vessant nord; també, la vigilant silueta de la muntanya del Mont, amb tot el seguit de contraforts que davallen cap a Garrotxa d'Empordà, o l'esperó rocallós de la Penya, a l'oest de Terrades.

Entre les ermites existents dins els límits de Garrotxa d'Empordà, destaca la capella primitiva de Sant Miquel de la Roca o del Portell a Crespià, enclavada dins d'una cavitat a la part superior d'un cingle de conglomerat que es precipita sobre el Fluvià. Des d'allà, diverses obertures a la roca ofereixen una vista privilegiada del riu al seu pas pel congost del Portell.

No menys interessants són els efectes estètics que es desprenen del paisatge de la garriga, amb la corrua de construccions de pedra seca, les quals, amb les seves tonalitats grisenques, despunten entre els verds de les oliveres, els pins i el garric.

Algunes composicions urbanes tampoc no escapen a aquesta dimensió estètica, com la de Sant Llorenç de la Muga amb les seves fortificacions i el campanar de l'església, tot plegat emmarcat en un meandre a la riba esquerra de la Muga. Per altra banda, les poblacions com ara Lladó, Vilanant o Avinyonet de Puigventós es caracteritzen per ser nuclis compactes, on la majoria de les cases tenen el pati tancat per murs d'obra arrebossats amb morter, i on només sobresurt el campanar.

Els valors històrics del paisatge que s'emplacen a Garrotxa d'Empordà se situen fonamentalment en l'òrbita del patrimoni arquitectònic. L'arquitectura medieval, ja sigui de caràcter religiós, civil o

Església de Santa Maria de Palau. Observatori del Paisatge

militar, té una àmplia representació a Garrotxa d'Empordà. L'antiga canònica de Santa Maria de Lladó és una obra clau entre l'arquitectura religiosa. És el gran monument romànic del territori i suposa un dels cinc monuments romànics més destacats de l'Alt Empordà. A part d'aquesta peça proliferen esglésies rurals dels segles XII i XIII, com Santa Maria de Palau, a Sant Llorenç de la Muga, Santa Coloma de Cabanelles o Sant Martí Sesserres. Santa Maria de Cistella ofereix un conjunt ornamental més ric emparentat amb el de Lladó. Altres temples romànics destacats són Sant Quirze d'Olmells (Llers), Sant Salvador de Coquells (Vilanant), Sant Mateu de Vilademires (Cabanelles) o Sant Pere d'Albanyà, entre altres. Ja fora d'època, les formes romàniques populars, l'anomenat romànic d'inèrcia es troba a l'ermita dels Apòstols de Lladó i a la de Santa Magdalena, a Terrades.

En l'arquitectura de caire defensiu cal nomenar, per la seva vàlua, Sant Llorenç de la Muga, població remarcable per l'extensió i conservació dels elements de fortificació de la muralla: llenços de murs, torres i portals, a part del castell. És gairebé l'única població de l'Empordà que es pot comparar a les de guaita i defensa medievals que existeixen a les terres veïnes del Vallespir i el Rosselló. A Albanyà i a les Escaules també hi ha restes d'edificis defensius medievals.

Com a castells residencials gòtics o castells palau, per la seva bona conservació, s'han de referir el de Palau-surroca, a Terrades, i el de Vilarig, aquest darrer amb sectors més antics i interessants reformes ornamentals renaixentistes.

En l'arquitectura civil, algunes construccions es relacionen amb vies de comunicació, com el pont Vell i el pont de Sant Antoni o del Grau, ambdós a Sant Llorenç de la Muga, o amb l'explotació de recursos, com els molins successivament renovats. L'exemple més arcaic i singular és l'anomenat Molí de les Puces, a les Escaules.

Deixant de banda les formes de l'arquitectura medieval, l'altre gran valor històric constructiu del paisatge de Garrotxa d'Empordà el representen les construccions de pedra seca, preferentment a la Garriga, però també a altres llocs com Biure. Amb pedra seca es construïren feixes, tancats, agulles per a conduir aigües, camins d'accés i barraques. Les barraques foren la construcció més característica, i la seva varietat és elevada; mentre que algunes destaquen, les altres estan encastades i amagades en una paret de feixa i no es veuen; mentre que algunes semblen veritables forteses, les altres aparenten fragilitat. Solen distingir-se entre les d'arquitectura troncocònica i les d'arquitectura semiesfèrica. En l'àmbit de la Garriga, es comptabilitzen més de quatre-centes barraques, mentre que al terme de Biure n'hi ha identificades una cinquantena. També a alguns sectors de major pendent és possible distingir esglaonaments considerables de terrasses com el del solell de la serra d'Arques a Biure.

Altres elements presents en el paisatge que denoten determinats processos històrics són els vinculats als aprofitaments fluvials, sobretot de la Muga, amb una successió de molins, minicentrals hidroelèctriques o farineres, bastits al llarg d'un període que va des de l'edat mitjana fins al primer terç del segle xx; altres recursos naturals, com el glaç, disposaren de construccions ostensibles com el pou de glaç de les Escaules; i el tractament del ciment o de la roca calcària es va fer manifest en alguns forns com els de Pont de Molins i els de les Escaules.

També cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera d'Avinyonet de Puigventós a Llers (GIP-5105) i la d'Avinyonet a Vilarig (GIP-5101), que segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, per bé que encara conserven, la majoria, el traçat original i trajectòries semblants, així com elements arquitectònics d'elevat valor patrimonial.

En darrer terme, tot i que el paisatge aparentment no en presenta cap mostra evident, en el territori de Garrotxa d'Empordà s'emplacen alguns dels escenaris de les principals batalles que es van viure en el decurs de la Gran Guerra (1793-1795), amb la invasió francesa d'una part de Catalunya, com la muntanya de Santa Magdalena i la muntanya del Roure (on se suposa que es va abandonar el santuari que hi ha). A l'entrada del recinte una creu de mides considerables, amb un basament de pedra, recorda en un text en llatí antic, que allí va morir, el 20 de novembre de 1794, el comte de la Unión, Luis de Carvajal, general que comandava l'exèrcit contra els francesos.

Els trets distintius del paisatge actual de Garrotxa d'Empordà són el resultat de les vicissituds que han travessat les activitats productives vinculades al sector primari. A aquest es deu, doncs, la majoria de valors productius identificats. Als terrenys més planers i als immediats als nuclis urbans, l'activitat agrícola marca en bona mesura la fesomia del paisatge. Aquest fet permet una alternança d'espais agroforestals, sobretot a les parts centrals i meridionals de Garrotxa d'Empordà. Les produccions més comunes són els cereals de secà, com l'ordi, el blat i la civada. S'afegeixen els conreus farratgers, amb produccions com l'usarda o herbes granes, a part d'alguns terrenys per a pastures. Les oleaginoses com

el gira-sol i la colza, introduïdes recentment, ocupen un espai més testimonial. El conreu visualment més característic i de més llarga tradició, encara que no el més difós, és el de les oliveres, present en major o menor mesura a pràcticament tots els municipis de Garrotxa d'Empordà. A sectors com Llers o Terrades els camps de cirerers són un bon complement als altres conreus. La vinya té una presència més acusada al sector nord-est, limítrof amb els aspres, a municipis com Biure o Pont de Molins.

Els darrers anys s'han obert als municipis de les garrotxes diverses cases de turisme rural (a Lladó, Albanyà, Boadella, Maià, Avinyonet i Vilanant), un parell de càmpings (Sant Llorenç de la Muga i Boadella) i tres petits hotels (Pont de Molins, Sant Llorenç de la Muga i Terrades). A aquesta oferta relativament nova cal sumar-hi opcions d'allotjament amb llarg arrelament, com el servei d'hostatgeria que ofereix el santuari de la Mare de Déu de la Salut de Terrades.

Un aspecte que vincula valors productius amb paisatge és el que remet a l'explotació dels recursos hidràulics per a la molta de gra i, posteriorment, per a la generació hidroelèctrica. Les repercussions que té sobre el paisatge fluvial, amb la construcció d'obradors o centrals, canals i rescloses, és innegable. Tot i que a l'actualitat cap d'aquestes instal·lacions funciona, el març de 2006 es va signar un conveni entre l'ajuntament de Boadella-les Escaules i Endesa que ha de permetre la transformació en museu hidroelèctric de l'antiga central Molí de Baix o de Genover, situada al peu de les Escaules.

Com a valors socials del paisatge s'han d'esmentar, en primer lloc, el seguit d'itineraris que s'han confeccionat els darrers temps per a permetre-hi una freqüentació a peu i amb bicicleta (projecte Itinerària i centre BTT Salines-Bassegoda) que estan contribuint a revalorar la descoberta dels paisatges que caracteritzen Garrotxa d'Empordà.

Des de la perspectiva ambiental s'ha d'esmentar la restauració com a zona humida de les basses del Mas Margall (Avinyonet de Puigventós). A part de recuperar-se els ambients propis de la zona humida, la intervenció ha inclòs actuacions per a l'ordenació de l'ús públic com el condicionament d'un aparcament a l'accés de la zona, unes taules i bancs, plafons didàctics i un parell d'observatoris per a les aus.

Tampoc no es poden deixar de banda els indrets que envolten algunes fonts de llarg arrelament popular com les de la Palanca o de Palau a Sant Llorenç de la Muga, la font del Comú o d'Avall a Albanyà, entre altres.

Vinculat als cursos fluvials hi ha paratges privilegiats que, ja sigui per la seva frescor, per la seva tranquil·litat, per l'entorn natural o per l'abundància d'aigua, han estimulat costums populars com anar a fer dinars, berenades o banys. El paratge dels gorgs de la Timba, al riu Manol, i, sobretot, el del salt de la Caula, a les Escaules, en són els dos millors exemples.

Un territori amb els trets propis de Garrotxa d'Empordà no s'escapa a la transmissió d'històries, llegendes i contes vinculats a fets sobrenaturals els quals se solen emmarcar en indrets singulars. Més encara en societats fortament ruralitzades del passat

on, el desconeixement de certs fenòmens, adobava el terreny de la imaginació. Els valors simbòlics i identitaris tenen, doncs, una important base històrica. N'és ben conegut el cas de les bruixes de Llers, llegenda que Carles Fages de Climent immortalitzà en forma de versos a *Les bruixes de Llers* (1924). La combinació de les ruïnes dels nombrosos castells de Llers, la tramuntana, la vida pagesa i la religiositat popular donaren peu a les més inesperades històries protagonitzades per aquests éssers fantàstics. Al llibre escrit per Ròmul Sans *El Ampurdán en el siglo XIX. Notas históricas* (1949), cita que les poblacions de la comarca que concentren més bruixes són les de Llers, l'Hortal i Boadella, totes elles a l'àmbit de Garrotxa d'Empordà.

El pas de rius com la Muga però també l'existència de fonts, coves i molins seran indrets que estimularan altres històries de bruixes i d'altres éssers, com les encantades o goges. D'aquestes últimes s'explica que durant la nit de Sant Joan surten de la cova per fer la bugada. Estenen la roba damunt de les plantes vora la riba de rius com la Muga. Si algun mortal aconsegueix sostreure'ls una peça de roba tindrà sort tota la vida. Aquest raonament s'utilitzarà per a explicar l'enriquiment inexplicable d'alguns masos al llarg de generacions, en referència al fet que algú dels seus membres aconseguí prendre una d'aquestes peces de roba.

En altres casos es tracta de fenòmens suposadament paranormals aplicables a llocs concrets durant dates més o menys reculades, com a Vilariç, a Boadella, a Biure o a Pont de Molins, entre d'altres, com ara la visió d'esperits i el moviment o la transformació poc explicable d'edificis i elements de la vida quotidiana. Algunes tradicions de caràcter religiós, com el peregrinatge al santuari del Roure es remuntaran a fets sobrenaturals sobre la manera com fou trobada la imatge de la Verge o els miracles que va fer.

Algunes festes ajuden a fixar valors simbòlics, moltes de les quals tenen l'origen en alguna producció agrícola típica local. És el cas de les fires de la cirera de Terrades i Llers, la fira del formatge a Lladó o la fira de la mongeta de Sant Llorenç de la Muga.

L'existència d'edificacions de tipus religiós, els orígens de les quals es perden en els segles, ha fomentat l'organització d'aplecs i romiatges des dels pobles de la rodalia. També ha servit per a inspirar composicions literàries que exalten l'indret per les emocions que produeixen en l'individu, des de les estrictament religioses, a les de caire historicista, patriòtic, mitològic o folklòric. El més conegut, sense cap mena de dubte, és el santuari de la Mare de Déu del Mont que, tot i trobar-se a l'alta Garrotxa, és lloc d'aplecs i romeries provinents de municipis com Lladó o Cistella. L'any 1657 s'esmenta que setze poblacions ja pugen a fer el seu "vot de vila" pels volts de Cinquagesma.

No obstant això, és el santuari de la Mare de Déu de la Salut de Terrades i la seva hostatgeria el que aplega una major devoció popular al conjunt de Garrotxa d'Empordà a escala comarcal, fins al punt que esdevé la patrona de l'Empordà. Altres indrets on es fon el paisatge amb els elements religiosos i la tradició popular es troben al petit santuari de la Mare de Déu de Vida (Cistella), al ruïnós santuari del Roure (Pont de Molins), a l'esglésiola d'origen romànic de Santa Eugènia (Avinyonet de Puigventós), al bosc del

Mas Nabot (Vilanant) i a l'ermita dels Sants Apòstols (Lladó). En darrer terme, pel paper des del punt de vista religiós que ha tingut al llarg dels segles, però també per les seves influències i poder en l'àmbit econòmic i polític i per la seva vàlua patrimonial, s'ha de citar el clos monàstic de Santa Maria de Lladó.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Una manera adequada d'introduir-se en els paisatges i territoris que componen Garrotxa d'Empordà és mitjançant la xarxa de carreteres locals. Amb origen a l'N-II, penetren vers l'oest ja sigui seguint el curs del Ricardell per Biure (GIV-5044) (itinerari 40), mitjançant la carretera que uneix Figueres amb Albanyà (GI-510, GI-511) (41) o remuntant la Muga per Pont de Molins, les Escaules i Boadella (GIV-5041 i GIV-5042). Opcionalment, des de Boadella es pot enllaçar amb la vall del Ricardell i visitar el poble de Biure (40), el paratge del santuari del Roure o ascendir a peu fins al castell de Mont-roig.

Si s'accedeix des del sud, la millor opció és a través dels diversos trencants que surten de la carretera N-260 (A-26), coneguda com a eix pirinenc (4). En aquest cas, les vies de penetració són la d'Avinyonet de Puigventós (GIP-5101) (42), la de Lladó (GIP-5239) i, en darrer terme, la de Cabanelles i Sant Martí Sasserra (GIP-5237), amb opció d'ascendir, per pista asfaltada, fins al santuari de la Mare de Déu del Mont (43), punt culminant de la muntanya del mateix nom.

Aquestes vies de comunicació fan possible una percepció suficientment ajustada dels trets naturals definitoris del paisatge, de les activitats agrícoles vinculades a produccions com l'olivera, els cereals de secà o, de manera més puntual, la vinya o els cirerers. Igualment es pot gaudir de les manifestacions del patrimoni construït que es concentren bàsicament a l'interior dels nuclis urbans

La Muga al seu pas per Sant Llorenç de la Muga. Observatori del Paisatge

històrics, però també a les formes que prenen les construccions de pedra seca a la garriga i, de manera aïllada, a ponts, masos, rescloses i fortificacions, entre d'altres.

Deixant de banda els circuits per carretera asfaltada, s'ha de dir que Garrotxa d'Empordà tan sols és travessada per un únic itinerari pedestre de gran recorregut, el GR-2 (8), que va de la Jonquera fins Aiguafreda (Vallès Oriental). Per l'interior, hi ha un tram d'uns 30 quilòmetres que penetra per la vall del Ricardell, a les proximitats de Biure i que continua per Boadella, Terrades, Vilarig, Cistella, Lladó, els vessants de la muntanya del Mont i l'imponent casal del Noguier de Segueró (Maià de Montcal).

Lligat amb el senderisme, la inclusió de la zona dins el projecte de senyalització de camins i itineraris conegut com Itinerània permet ampliar notablement la xarxa de recorreguts marcats que facilitin la descoberta a peu de molts dels paratges i paisatges propis de Garrotxa d'Empordà. Per exemple, es pot enllaçar Lladó amb Sant Llorenç de la Muga (132) o també Vilarig amb Llers, i llavors arribar al Molí Nou per recórrer la Muga en direcció Pont de Molins o bé cap a Boadella d'Empordà (134).

Pel que fa als miradors sobre Garrotxa d'Empordà, en destaquen dos: el del santuari de la Mare de Déu del Mont (mirador 1) i l'ermita de Santa Magdalena (39). El primer, tot i que ja s'inclou dins l'àmbit de l'alta Garrotxa, ofereix una perspectiva completa dels relleus de Garrotxa d'Empordà. Al seu torn, Santa Magdalena ofereix una panoràmica circular més completa, amb una perspectiva menys aèria però més cèntrica respecte a la que ofereix el mirador del Mont. Pel nord, la visió de la vall de la Muga des d'Albanyà fins a Pont de Molins és privilegiada, amb les serres pirinenques de l'Albera, les Salines, el Canigó i les muntanyes de l'alta Garrotxa com a fons escènic. Pel vessant sud, s'aprecia tota la gradació de Garrotxa d'Empordà, des de la muntanya del Mont fins als relleus suaument inclinats cap al Manol.

Un altre mirador destacat és el de Sant Miquel de la Roca (76), situat al límit sud de la unitat, amb unes vistes especialment interessants dels Terraprimis i el Pla de l'Estany. Amb perspectives més parcials sobre Garrotxa d'Empordà es poden esmentar altres miradors d'abast més local com el castell de Mont-roig, la torre del castell de les Escaules, la torre de vigilància sobre el nucli urbà de Sant Llorenç de la Muga i els vessants del santuari de Vida, a Cistella.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'existència de grans pedreres de roca calcària suposen un impacte tant per al paisatge com per als valors naturals i culturals de la zona de la Garriga. La construcció de grans infraestructures en zones properes pot incidir en l'augment del seu perímetre o, fins i tot, repercutir en l'obertura de noves.

Pedrera situada a prop de la carretera que uneix Figueres amb Llers. Observatori del Paisatge

- L'abandonament dels espais agrícoles més perifèrics i marginals, que afecta tant els vessants muntanyosos limitrofs amb l'alta Garrotxa com l'àrea de la Garriga, fonamentalment.
- Les fluctuacions del mercat i la incidència de polítiques sectorials, que generen incertesa sobre les produccions agrícoles que hi tenen més implantació.

Amenaces

- La proliferació d'alguns creixements urbanístics poc articulats als nuclis urbans històrics de reduïdes dimensions, en relació amb el traçat de grans infraestructures viàries a la perifèria immediata de Garrotxa d'Empordà.
- L'aparició difusa de granges amb construccions o annexos poc integrats amb les edificacions històriques.
- Un risc d'incendi forestal acusat que és estimulat pels trets microclimàtics locals (vent, eixutesa) i per l'abandonament de certes pràctiques agrosilvopastorals.
- La interrupció de connectors biològics i paisatgístics de caràcter fluvial i agroforestal pel traçat de grans infraestructures a la perifèria immediata de Garrotxa d'Empordà.

Fortaleses

- L'escàs grau d'urbanització i l'absència de grans infraestructures a la major part del territori ha afavorit el manteniment de les característiques naturals, històriques i culturals del paisatge.
- La presència d'espais d'interès natural variats, pròxims entre ells i alguns dels quals dotats de figures de protecció i gestió (alta Garrotxa, ribes de la Muga i del Manol, Garriga, basses de Mas Margall, etc.).
- El ric patrimoni arquitectònic tant en els nuclis urbans històrics com als seus entorns rurals i naturals.

Oportunitats

- La sensibilitat cada vegada més elevada d'una part de la població respecte del seu entorn, que pot estimular iniciatives socials per a promoure'n la conservació.
- Les iniciatives desenvolupades pel consorci de municipis Salines-Bassegoda per al foment del turisme, la millora del seu patrimoni cultural i la protecció de l'entorn natural, entre les quals la redacció d'un catàleg de patrimoni natural i cultural, amb 181 indrets visitables que inclou aspectes com la senyalització. L'existència del consorci també pot facilitar l'obtenció d'ajudes per a desenvolupar altres projectes mancomunats.
- La promoció del turisme actiu en què col·labora el centre de bicicletes tot terreny (BTT) Salines-Bassegoda, que ja ha senyalitzat 33 itineraris de dificultat diversa que faciliten la descoberta d'indrets tant d'interès natural com cultural.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

426

- OQP1.** Uns assentaments urbans de Garrotxa d'Empordà, ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que hi ha, ni els valors dels espais circumdants.
- OQP2.** Un paisatge fluvial de la Muga, el Fluvià i els diferents afluents i rieres com el riu Manol, preservat i mantingut en el seu rol de connectors ecològics i paisatgístics.
- OQP3.** Un paisatge de secà valorat amb els seus principals elements estructuradors, com els murs de pedra seca i els cultius associats.
- OQP4.** Un paisatge de boscos i vegetació espontània controlat i dotat d'eines de gestió i explotació.
- OQP5.** Un paisatge de l'arquitectura medieval, amb alta densitat de castells, fortificacions i construccions religioses, restaurat i potenciat com a recurs didàctic i turístic.
- OQP6.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de Garrotxa d'Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis de Garrotxa d'Empordà apliquin mesures de protecció i gestió del sòl als espais d'interès natural i al connector dels plans al·luvials de la Muga; Garrotxa d'Empordà (sector meridional); Garrotxa d'Empordà (sector sep-

tentrional); Garriga d'Empordà i plans de Palau i els Estanys; plans al·luvials del riu Manol; riera d'Àlguema; terraprim d'Empordà.

- Preservar el valor patrimonial de la carretera GIP-5105, d'Avinyonet de Puigventós a Llers, i el de la carretera GIP-5101 d'Avinyonet de Puigventós a Vilarig. Ambdues són carreteres històricament ben inserides al territori i amb bones perspectives del paisatge de Garrotxa d'Empordà i dels seus elements configuratius (murs de pedra seca, construccions defensives i masses boscoses, entre d'altres).
- Preservar l'encaix entre els espais oberts i els nous creixements respectant la singularitat del paisatge en les estructures preexistents. El mosaic agroforestal de Terrades i les zones amb murs de pedra seca són els espais que s'han de preservar prioritàriament.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Garantir les continuïtats de les xarxes de drenatge i dels sistemes ecològics vinculats als cursos fluvials de la Muga, el Fluvià i els seus afluents.
- Afavorir uns límits clars i de qualitat entre els espais urbans i els espais agraris, naturals o agroforestals, com és el cas del mosaic agroforestal de Terrades, i també en relació amb les perifèries, evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat.
- És prioritari restaurar i promoure el paisatge de murs i altres construccions amb pedra seca com a manifestació històrica del caràcter productiu del territori i com a recurs turístic, per la vàlua estètica i històrica que tenen.
- Vetllar pel manteniment i la recuperació dels paisatges de la pedra seca, així com pel seu inventari i inclusió dins dels catàlegs de béns a protegir dels POUM.
- Desenvolupar estratègies de gestió i control efectius en les explotacions vinculades a l'extracció de materials, tant en la seva fase d'extracció actual com per a assolir els processos de regeneració i restauració futurs.
- Cal restaurar i promocionar les fortificacions defensives existents com a patrimoni cultural específic de Garrotxa d'Empordà.
- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc.
- Mantenir i valorar les zones vinculades amb els cursos fluvials i les seves singularitats (saltants, com el salt de la Caula, rescloses, canals o elements patrimonials com molins o fins i tot algunes minicentrals hidroelèctriques, etc.) com a punts emblemàtics dintre de la xarxa d'itineraris i espais associats al turisme.
- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i

amb valor històric amb els itineraris paisatgístics, com a suplementos pedagògics de la xarxa de recorreguts.

- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Evitar les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals, especialment en els nuclis amb fesomia singular de Lladó, Boadella d'Empordà, Sant Llorenç de la Muga, Avinyonet de Puigventós i Vilanant.
- Vigilar que el desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra dels nuclis que pertanyen al patró d'assentament urbà tradicional de la plana de l'Empordà respecti els perfils o imatges i impedir, per mitjà del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.

- Elaborar un pla d'adequació i requalificació que permeti l'assignació de nous usos i activitats per a les construccions de l'arquitectura medieval abandonades.

- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i uns altres que es podrien consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Santa Magdalena i Sant Miquel de la Roca, i els itineraris paisatgístics, a peu o amb bicicleta, del GR-2, Lladó-Sant Llorenç de la Muga i els motoritzats d'Agullana-Boadella, Biure-Pont de Molins, Llers-Sant Llorenç de la Muga, Avinyonet de Puigventós-Vilarig i Lladó-Mare de Déu del Mont.

12. Gavarres

Comarca:

Baix Empordà i Gironès.

Superfície:

39.159 ha.

Municipis:

Bordiils, Calonge, Cassà de la Selva, Castell-Platja d'Aro, Celrà, Corçà, Cruïlles, Monells i Sant Sadurní d'Heura, Flaçà, Foixà, Forallac, Girona, Juià, la Bisbal d'Empordà, la Pera, Llagostera, Llambilles, Madremanya, Mont-ras, Palafrugell, Palamós, Quart, Ruplà, Sant Julià de Ramis, Sant Martí Vell, Santa Cristina d'Aro, Torrent i Vall-llobrega.

428

El castell de Sant Miquel, situat entre Girona i Celrà, és un excel·lent mirador de l'espai forestal de les Gavarres, i dels paisatges limítrofs, com l'àrea urbana de Girona o els Terraprims. Jordi Bas

Trets distintius

- Sector de baixa muntanya mediterrània que s'estén perpendicularment a la costa, entre Girona i Calonge, i que s'interposa entre les planes de la Selva i de l'Empordà.
- Predomini molt gran del paisatge forestal constituït per suredes, alzinars i pinedes, acompanyades de les respectives màquies i brolles.
- L'aprofitament de les suredes ha estat una de les principals activitats econòmiques i ha modelat el paisatge d'àrees extenses.
- Les principals àrees agrícoles se situen al nord i a l'est del massís, en el contacte amb les terrasses al·luvials del Ter i en la transició amb la plana de l'Empordanet.
- Els mosaics agroforestals del sector oriental, en l'àrea de transició entre el massís i la plana de l'Empordanet, on s'assenten petits pobles i veïnats, alguns encimbellats, com la Pera, Madremanya i Púbol.
- Els nuclis de població es localitzen a les àrees perifèriques, sobretot al vessant oriental, encarat a la plana del Baix Empordà.
- Presència de masos de gran valor arquitectònic i patrimonial, la majoria dels quals actualment estan desvinculats de l'activitat agrícola i forestal.
- El fons escènic emblemàtic del conjunt de les Gavarres, referent visual i identitari de la població de les unitats veïnes.

 Mirador

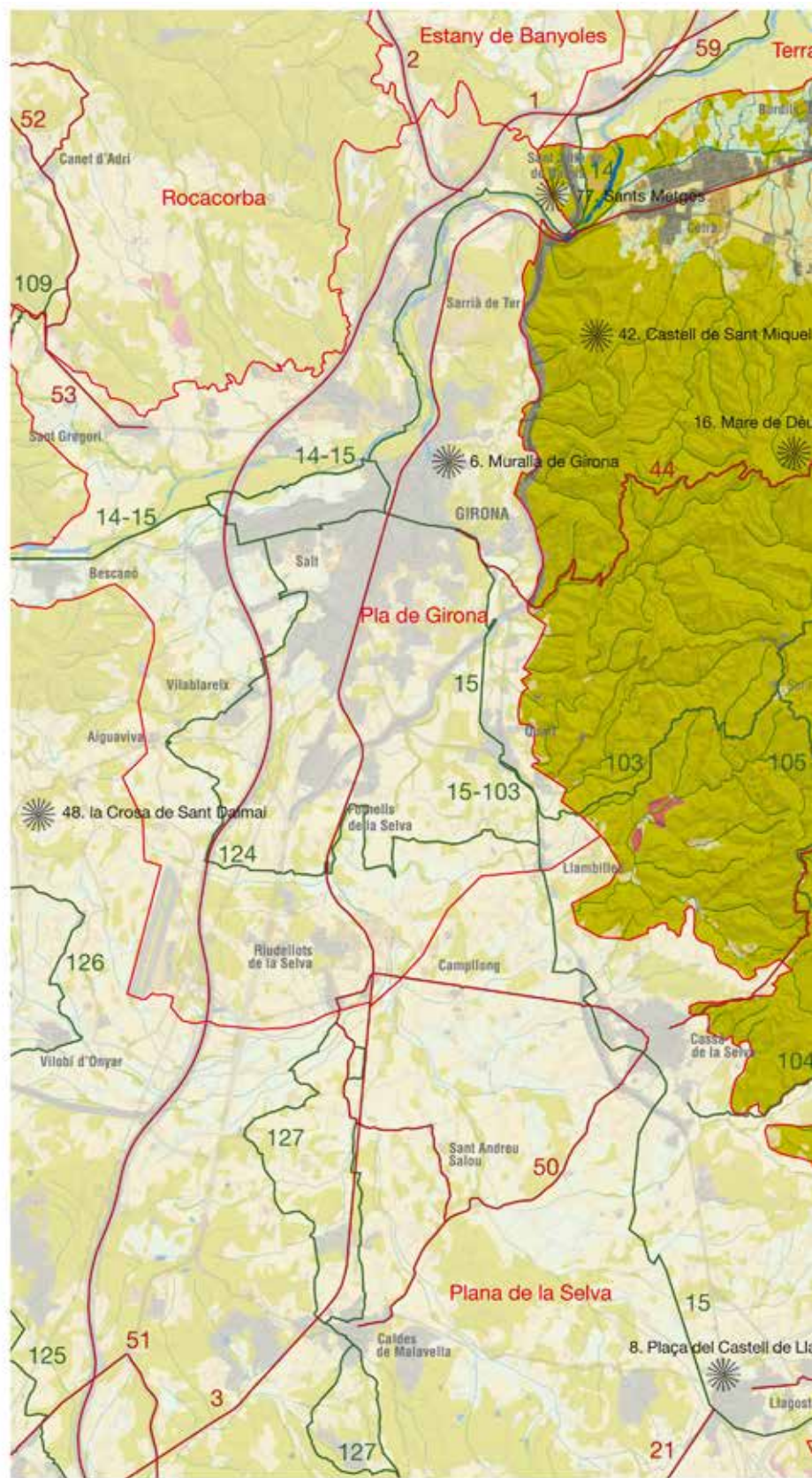
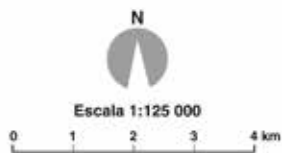
— Itinerari motoritzat

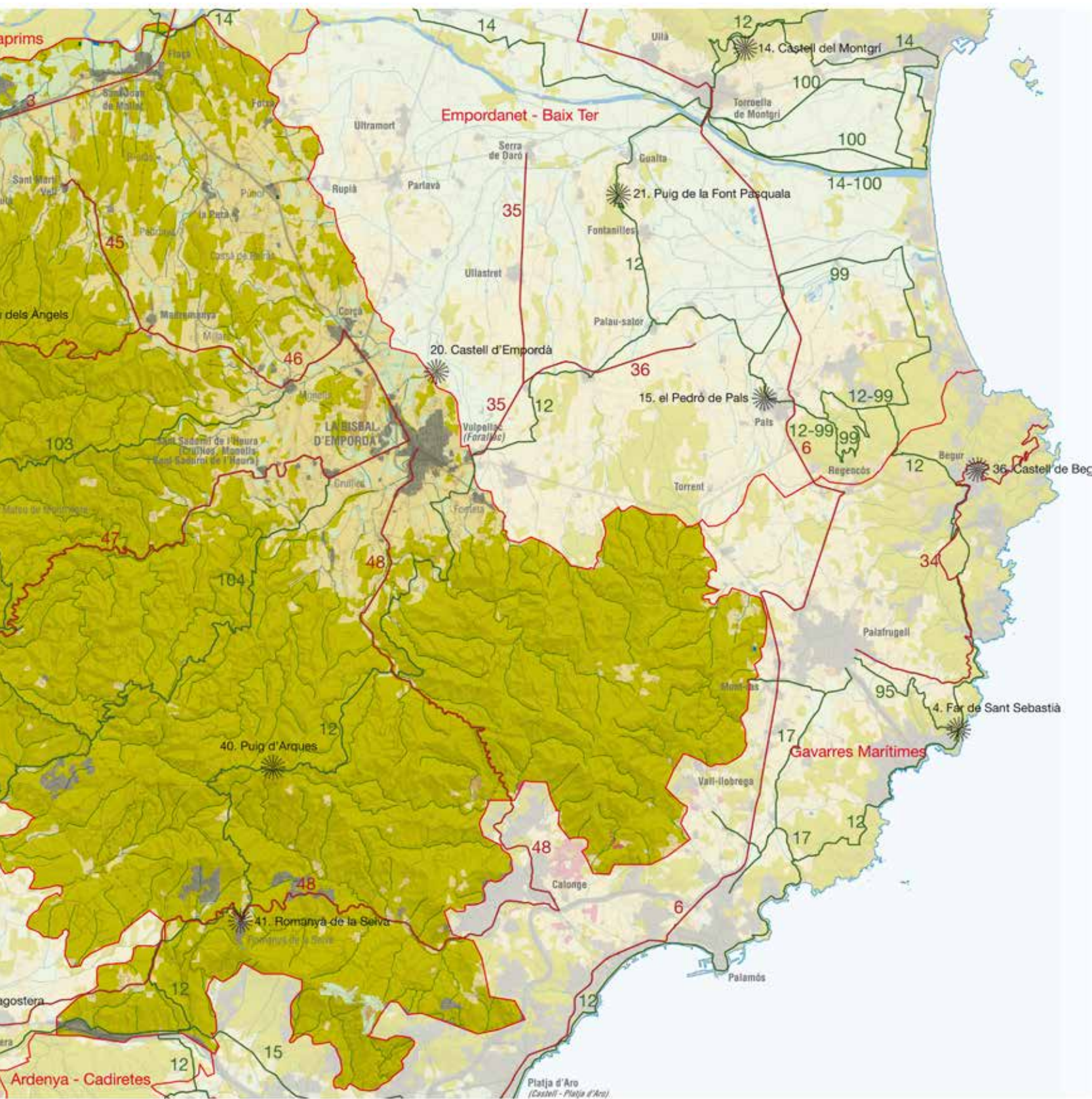
- 3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric
- 44 Girona - Madremanya
- 45 Madremanya - Sant Martí Vell
- 46 Madremanya - la Bisbal d'Empordà
- 47 Cassà de la Selva - la Bisbal d'Empordà
- 48 Llagostera - la Bisbal d'Empordà

— Itinerari no motoritzat

- 12 GR-92
- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 103 Quart - Monells
- 104 Cassà de la Selva - Cruïlles
- 105 Sant Mateu del Montnegre - Sant Cebrià de Lledó

430

Organització i dinàmica actual del paisatge

Les Gavarres configuren un sector de relleu muntanyós que separa la plana de la Selva i la plana de l'Empordà, formant un arc perpendicular a la costa que s'estén de nord a sud des del curs del Ter fins al mar.

La vegetació espontània ocupa quatre cinquenes parts de l'espai i tendeix a augmentar. Els boscos d'esclerofil·les constitueixen la vegetació potencial de bona part del massís, si bé les suredes i els alzinars han estat substituïts en molts casos per pinedes de pinastre, pi pinyer i pi blanc. Les suredes es desenvolupen especialment sobre substrat granític i rarament sobre substrats formats per esquistos i pissarres. A les parts més baixes de les serres la vegetació espontània sol estar acompanyada de zones conreades, especialment cerealístiques.

L'augment de la superfície forestal ha anat acompanyada de canvis en l'estructura del bosc, producte de la disminució de la pressió antròpica, que tradicionalment n'havia extret suro, llenya i altres productes. El procés ha implicat la formació d'un sotabosc cada cop més dens que només recentment s'ha intentat gestionar per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, hi ha diverses petites empreses locals dedicades a la gestió forestal i que tenen en l'eliminació del sotabosc la seva activitat principal. Per altra banda, durant els darrers anys, el Consorci de les Gavarres ha iniciat una prova pilot de pastures amb rucs de raça catalana a la zona del Puig d'Arques amb l'objectiu de mantenir les franges de prevenció contra incendis forestals. Aquestes iniciatives contribueixen a una bona gestió i manteniment del bosc.

Les zones agrícoles s'han vist reduïdes de manera dràstica. Actualment, la zona agrícola més important es localitza a l'arc que formen els municipis de Celrà, Bordils, Sant Joan de Mollet, Flaçà, la Pera, Corçà i la Bisbal on predominen els conreus herbacis de secà. La resta són petites explotacions de caràcter molt local.

L'aprofitament de les suredes ha estat un dels principals valors productius d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

Es preveu que aquesta tendència general d'abandonament de les explotacions menys rendibles continuï, especialment si es té en compte l'edat avançada de molts dels pagesos i la dificultat que una orografia complexa implica en la mecanització i introducció de noves tècniques al camp. Aquest fet implica la progressiva homogeneïtzació del paisatge, amb una tendència a la configuració de grans masses forestals contínues.

Els nuclis de població més importants de les Gavarres són la Bisbal d'Empordà, Celrà, Juià, Bordils, Flaçà i Corçà, tots situats al sector septentrional, en un territori de transició amb la plana empordanesa anomenat des d'un punt de vista geomorfològic com a pre-Gavarres. Es tracta d'un sector de contacte entre la muntanya i la plana, on unes condicions ambientals més favorables han permès una densitat més gran de poblament. Pel que fa a les dinàmiques urbanes, és en aquests municipis on els creixements han estat més intensos, especialment a Celrà i a la Bisbal, i, en menor mesura, a Bordils i a Corçà. D'altra banda, s'ha donat un desenvolupament de les urbanitzacions de baixa densitat, que han ocupat, sobretot, el sector més meridional del massís, especialment els vessants encarats al mar.

La Bisbal d'Empordà, amb més de 10.500 habitants, concentra bona part de la població de les Gavarres. És un poble amb tradició industrial, especialitzat en la ceràmica, el suro i el comerç, als quals s'afegeix la seva condició de capital comarcal. La Bisbal s'estructura a partir del nucli històric tot seguint les diferents vies de comunicació, i hi és especialment rellevant el creixement produït al llarg de la travessia urbana de la carretera C-66. Tot i ser la capital del baix Empordà i que genera un entorn propi de relacions urbanes, compta amb un terme municipal molt limitat. Això es tradueix amb un creixement urbanístic concentrat en zones perifèriques, dins dels municipis de Corçà, Forallac i Cruïlles, on és possible trobar polígons d'activitats econòmiques, com el de Fonteta (Forallac), i urbanitzacions com la Terrera (Forallac), la qual forma un continu urbanitzat amb el sector del Puig de Sant Ramon de La Bisbal.

Celrà ha crescut de manera important com a conseqüència de l'existència del polígon industrial del municipi, un dels més grans de les Comarques Gironines, i per bé que algunes empreses han entrat en crisi o han tancat, la proximitat amb Girona n'ha determinat una dinàmica positiva, també en l'esfera residencial.

Al marge dret del Ter i al llarg de la C-66 hi ha alguns nuclis urbans de caràcter agrícola com Bordils, Sant Joan de Mollet, Flaçà, Púbol i la Pera. Altres petits nuclis rurals de la unitat destaquen pel manteniment de la seva trama històrica, amb cases datades dels segles XVIII i XIX, interessants llindes, murs de pedra vista, places porxadades... Destaquen molt especialment Madremanya, Monells i Sant Sadurní de l'Heura. Juntament amb els seus valors estètics, la presència d'algun hotel, de cases de turisme rural, de restaurants, de la seu del Consorci de les Gavarres en el cas de Monells, tot plegat ha contribuït al manteniment d'aquests petits pobles. La població del sector meridional és en conjunt escassa. Està ubicada, a banda de Romanyà de la Selva, bé en masos i assentaments tradicionals, bé en urbanitzacions. El procés d'abandonament a què han estat sotmesos molts masos del massís s'ha frenat en alguns casos pel fet que han estat convertides en segones resi-

La Bisbal d'Empordà, amb una llarga tradició industrial, especialitzada en suro i ceràmica, representa el nucli més gran de les Gavarres. ICGC, Fons Cuyàs

dències. Es tracta d'edificis certament nobles, que no semblen correspondre a un entorn en general poc apte per a l'agricultura.

Pel que fa a les urbanitzacions, els dos majors exponentes es troben a tocar de la vall d'Aro: es tracta de les urbanitzacions de Vall-repòs i Sant Miquel d'Aro, dos assentaments urbans de baixa densitat, poc ordenats i visibles. A Cassà de la Selva es troba la urbanització els Refugis de les Gavarres, situada en ple cor de les Gavarres, amb carrers sense asfaltar i on encara manquen alguns dels serveis bàsics.

Les limitacions orogràfiques han impedit l'aparició de grans vies de comunicacions que travessin les Gavarres, encara que s'han construït carreteres de caràcter urbà, com la ronda sud de la Bisbal, que exerceix el rol de variant provisional de la travessia urbana de la C-66, la via que comunica Girona amb la costa. En un futur proper hi ha prevista la variant de la C-66 per la Bisbal, part de l'anomenada anella de les Gavarres. Les dues opcions plantejades per la Generalitat tenen aspectes a favor i en contra, encara que, sigui quina sigui l'opció escollida finalment, l'afectació sobre el paisatge serà inevitable i caldrà que es prenguin les mesures adients per a garantir-ne una bona integració paisatgística i un manteniment dels fluxos de connectivitat ecològica raonable.

Altres carreteres importants i ben integrades són la GIV-6703 que travessa la part nord del massís, entre Girona i Madremanya, la GI-660 que comunica la Bisbal amb Calonge, i la GI-664, que creua pel centre de les Gavarres i comunica Cassà de la Selva amb la Bisbal d'Empordà. Al llarg de la C-66, especialment entre Celrà i Flaçà, i a les entrades nord i sud de la Bisbal, es formen continus

supramunicipals d'edificació lineal, alguns dels quals presenten les característiques del fenomen anomenat carretera aparador. L'eix Celrà-Flaçà es perfila clarament com una àrea d'expansió de l'àrea urbana de Girona i cal procurar que es mantinguin els espais sense urbanitzar entre els nuclis de Celrà i Bordils.

Així mateix, una activitat molt localitzada però amb una gran afectació en el paisatge és l'extracció d'àrids. A les Gavarres hi ha una zona d'extracció d'àrids a l'extrem nord-est del municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurn de l'Heura i una altra al límit entre aquest municipi i Calonge, que actualment no està activa.

Pel que fa a les infraestructures de transport d'energia elèctrica, s'han d'esmentar les diverses línies d'alta tensió que creuen el paisatge de les Gavarres: la línia entre Juià i Castell d'Aro, la línia entre Juià i Girona, la línia entre Girona i Palafrugell i la línia entre Castell d'Aro i Palafrugell. A l'últim, la dinàmica de la costa ha impulsat la implantació successiva de línies elèctriques que tenen com a objecte satisfer la seva demanda creixent. Actualment, les Gavarres són travessades per diverses línies elèctriques. Entre totes, la línia d'alta tensió entre Juià i Castell d'Aro va despertar un fort rebuig popular per a bona part de la població local, que en qüestionava la necessitat i el traçat. A banda d'aquesta, hi ha la línia d'alta tensió entre Juià i Girona, la línia entre Girona i Palafrugell i la línia entre Castell d'Aro i Palafrugell. Aquestes línies constitueixen un important impacte visual i impliquen un increment del risc d'incendi.

Els canvis en el model de gestió de la superfície compresa dins l'espai d'interès natural, que ocupa bona part de les Gavarres, és el principal instrument que les administracions i particulars tenen per a incidir en el paisatge de bona part de la unitat de paisatge. L'existència del Consorci de les Gavarres, on hi ha representats els interessos dels municipis i la Generalitat hauria de ser garantia suficient per a la preservació dels valors ecològics i paisatgístics. Aquest és el principal organisme que ha de vetllar perquè l'ús legítim que la població fa d'aquest espai no es converteixi en un abús que en degradi els valors ambientals, i alhora ha d'endegar iniciatives de promoció i valoració de l'entorn. Recentment s'estan plantejant projectes de valoració de la biomassa forestal com a recurs energètic que indiquen una nova via de desenvolupament per a aquest sector tan important a les Gavarres.

Evolució històrica del paisatge

Nombroses restes arqueològiques testimonien una important ocupació humana per tot el massís, amb indicis que situen l'arribada dels primers grups humans fa aproximadament 100.000 anys.

L'etapa prehistòrica més ben documentada és el neolític, amb nombrosos dolmens que encara avui s'observen a diferents punts de les Gavarres i testimonien la important ocupació humana des de mitjans del IV mil·lenni a.C. A Forallac, la quantitat de monuments megalítics identificats la converteix en l'àrea de les Comarques Gironines que presenta una major densitat d'aquestes construccions. En altres punts hi ha testimonis de menor interès patrimonial, com dolmens de dimensions més petites, coves i balmes.

El poblament de les Gavarres en temps dels ibers va disminuir sobretot pels canvis en l'estructura econòmica de les comunitats, i aquesta posició marginal perdurà durant l'època romana. Les Gavarres eren un lloc de recol·lecció d'alguns complementos per a l'alimentació: bulbs, espàrrecs, bolets o caça i també van tenir un paper important com a lloc de pas a través de la construcció d'una via que comunicava Calonge i Cruïlles pel coll de la Ganga, en un traçat que seguia més o menys el traçat actual de la carretera GI-660. D'aquella època també ens ha arribat documentada l'existència de mines de plata. El poblament s'organitzava en vil·les, una estructura que no va perdurar, ja que a l'edat mitjana van ser substituïdes per parròquies i masos.

L'edat mitjana fou una de les èpoques d'esplendor gràcies a la importància econòmica del massís. Entre els segles IX i X es va colonitzar bona part de les Gavarres. A partir de l'any 1000 el poblament es va organitzar en masos i sagreres. L'església va ser l'element vertebrador del paisatge. Nombroses parròquies s'estengueren pel conjunt del massís, com Santa Àgata de Montnegre, Sant Cebrià dels Alls o Santa Coloma de Fitor.

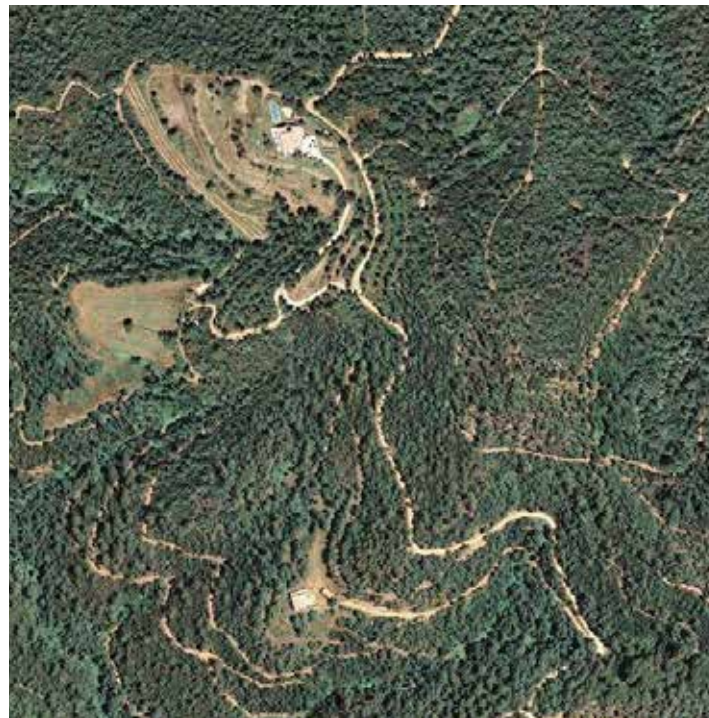
Durant aquells segles, el nombre d'explotacions agràries va augmentar d'una manera molt important. En funció de l'aptitud del terreny es va optar per un conreu o un altre: ordi, forment, civada o mestall. També estan documentades diverses explotacions d'avellaners i, sobretot, vinya. Al llarg dels principals cursos fluvials es localitzaven una gran quantitat de molins. A partir del segle XIV la llenya i el carbó de les Gavarres es va començar a portar a les ciutats.

L'arribada de la pesta negra a mitjan segle XIV va marcar, en bona mesura, el futur del paisatge de les Gavarres. Hi va haver un fort estancament i una disminució de la població. El nombre d'habitants presents a la primera meitat del segle XIV no es va tornar a assolir fins al segle XIX. Aquest fet va implicar un descens de la superfície conreada, que ha perdurat de fet fins als nostres dies. Paral·lelament a aquest procés es van desenvolupar determinades activitats complementàries per tal d'abastar nous mercats urbans, Girona i Barcelona principalment: l'explotació de la llenya i el carbó vegetal, forns de calç, forns de vidre i pous de glaç.

L'evolució de la Bisbal d'Empordà i el seu entorn difereix de les poblacions que se situen dins del que és estrictament el massís, ja que es tracta d'una població que es localitza al nord dels contraforts del bloc muntanyós i que es va anar desenvolupant a la banda dreta del riu Daró, seguint el camí que unia Girona amb la costa mediterrània. Al segle XVI s'hi produí un important creixement urbà, encara dins del cercle emmurallat.

Des de la fi del segle XVIII fins a mitjan segle XX l'activitat forestal més important de les Gavarres va ser la pela del suro, vinculada a la importància que el sector taper tingué en municipis com Cassà de la Selva, Llagostera, Sant Feliu de Guíxols, Calonge, Palafrugell o Palamós. En aquest context la població del massís assolí un valor comparable al de la baixa edat mitjana. Paral·lelament a la pela de l'alzina surera, es mantenien altres activitats que condicionaven el paisatge. D'aquestes, la més important era possiblement el carboneig. A resultes del creixement demogràfic, a la Bisbal d'Empordà es van començar a enderrocar les muralles medievals i s'obrí la

434

Durant la primera meitat del segle XX s'anà produint un degoteig constant d'abandonament d'activitats del massís. A la imatge s'hi poden apreciar dos casos, l'un de conservació i l'altre d'abandonament. ICGC

carretera que uneix amb Girona, fet que en va afavorir l'expansió urbana, seguint una dinàmica orgànica al llarg dels camins que conduïen a la vila que va convertir en urbans uns paisatges que fins aleshores havien estat eminentment agrícoles. A Celrà, en canvi, el creixement demogràfic no es va produir fins al segle xx, amb la implantació de noves indústries com l'emblemàtica fàbrica Pagans, construïda per l'arquitecte Isidre Bosch, seguint l'estil modernista.

A partir de mitjan segle xx es va produir la desaparició de bona part dels aprofitaments econòmics del massís, per causa de la importació de suro d'altres parts de la península –Extremadura i Portugal, principalment–, i per la substitució del carbó vegetal per gas butà en relació amb el consum domèstic. Aquestes dinàmiques van provocar el progressiu avenç del bosc, en un procés d'homogeneïtzació paisatgística que va afectar els sectors més muntanyencs. Un succés que va tenir uns efectes notables sobre el paisatge de l'època va ser el gran incendi forestal de l'any 1928.

Paral·lelament al procés d'homogeneïtzació del paisatge es va donar un important creixement urbà del corredor que s'estén entre les Gavarres i el Ter. L'aprovació, el 1973, del polígon industrial de Celrà fou l'eix central sobre el qual pivotà la dinàmica. El creixement també fou notable a l'entorn de la Bisbal d'Empordà, mentre que al vessant meridional, a la zona de contacte amb la vall d'Aro, el creixement urbà es produí sobretot a partir d'urbanitzacions aïllades d'habitatges unifamiliars.

Expressió artística del paisatge

Les Gavarres, alçant-se de manera tranquil·la però contundent al voltant de planes especialment antropitzades, ha estat motiu d'inspiració d'artistes que des de diferents disciplines n'han glossat els valors. Per exemple, el poeta Francesc Prat Figueres a *Paradís de Cendra* (1982) escriu:

“S'alcen les dolces mels d'estiu
després del gran ramat de vents i estrelles.
El matí a les Gavarres és un riu
fumós i verd, que posa fines celles
als núvols cara blancs, mars d'alegria”
(Prat, 1982)

Per la seva banda, l'escriptor Xavier Lloveras a *Les illes obstinades* (1987), ha descrit la impressió que li produeixen els boscos de les Gavarres:

“[...] i els boscos massa hirsuts de la Gavarra
plens d'alzines polsoses i bardisses,
d'aspres brucs i d'arboços
o malignes o hipnòtics,
amb àcides cireres de sang presa,
tots els verds que la saba i el sol drecen
-els colors que provoca el gust de viure-

congreguen la claror tendra i eixuta
de les tardes antigues”
(Lloveras, 1987)

Mercè Rodoreda, les despulles de la qual romanen avui al cementiri de Romanyà, després de viure a Barcelona, França i Ginebra, descobrí i s' enamorà del paisatge de Romanyà de la Selva i de les Gavarres, tal com ho expressa a *Viatges i flors* (1980):

“El poble és sensacional. Les cases estan bastant separades les unes de les altres, situades al cim d'una muntanya lleugera des d'on es pot veure amb una girada d'ulls el mar i la cresta blanca dels Pirineus. [...] Admiro la majestat del xiprer, la fulla tan ben dibuixada del roure, la tendresa dels pollancs, i l'escabellament dels desmais, però el meu arbre, per discret, per la seva fulla perenne, la soca rugosa de suro, és l'alzina sagrada. Les Gavarres totes un alzinar, alhora de la posta, quan el sol les besa de biaix semblen de vellut.” (Rodoreda, 1980)

També Josep Pla, en l'obra *Viatge a la Catalunya vella* (1976), ofereix les seves impressions sobre el paisatge de les Gavarres:

“La Gavarra conté una mata de suro importantíssima, afavorida per una geologia de gres i de sauló, granit descompost on l'arbre viu bé. Aquestes muntanyes de perfil arcaic, de línies elefantiaques, estan tan unides a la nostra vida, a la dels nostres avantpassats, a les nostres reminiscències antiquíssimes, que les portem dibuixades en el nostre cor i en el nostre esperit. Ens incitaren a tenir una casa, una pàtria, i donaren un sentit a la nostra vida.” (Pla, 1976a)

L'efecte del gran incendi forestal de l'any 1928 va afectar profundament Joaquim Ruyra, que s'hi va inspirar per escriure el llibre *Entre flames* (1928).

Romanyà de la Selva i les Gavarres van servir de font d'inspiració de l'escriptora Mercè Rodoreda. Observatori del Paisatge

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics de les Gavarres es deriven de la gran extensió que hi prenen els hàbitats forestals. Alzinars, suredes, pinedes i brolles, juntament amb espais oberts com prats i herbassars, donen cabuda a una gran diversitat florística i faunística, pròpia dels ambients mediterranis de terra baixa. La vegetació de ribera i les comunitats de caducifolis d'algunes obagues ben marcades permeten la reproducció d'elements d'afinitats medio-europees que enriqueixen el patrimoni biològic del massís.

Les Gavarres van ser incloses en el Pla d'espais d'interès natural, aprovat l'any 1992, amb l'objectiu de preservar un espai amb importants valors ecològics i situat en una posició estratègica. El 1998 es va fundar el Consorci de les Gavarres, una entitat creada per a la protecció, restauració i millora del patrimoni cultural i, sobretot, natural. Posteriorment, l'espai de les Gavarres ha estat inclòs com a lloc d'interès comunitari (LIC) a la xarxa Natura 2000.

Un altre espai interessant ecològicament són les Terreres de Vaca Morta, al municipi de Corçà, ja que estan catalogades dins l'Inventari de les zones humides de Catalunya, tot i que malauradament no estan incloses dins de cap figura jurídica de protecció i estan sotmeses a la pressió de la indústria extractiva.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'Espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: muntanya dels Sants Metges; plans al·luvials del riu Ter; boscos de Foixà, Pedrinyà, Vacamorta i plans de Cruïlles i Sies; connector les Gavarres-muntanyes de Begur; el Pla-conca del Tinar-Sant Nazari; els Vilars; connector el Treumal-les Gavarres; de la riera de Fenals a la riera de Can Carboner (el Treumal); Belllloc-Torrent de la Coma-torrent de Canyet; connector les Gavarres-Cadiretes (Costa d'Alou-riera de Salenys); pla de Penedès.

Les zones més visibles del massís de les Gavarres, que exerceixen més influència sobre les visuals de l'entorn proper, constitueixen una singularitat de valor estètic per si mateixes. En aquest sentit, cal destacar els fons escènics emblemàtics del sector nord (muntanya dels Àngels) i del sector sud (puig d'Arques) del massís, referents identitaris de la població de les Gavarres i de les unitats veïnes.

També són destacables les singularitats dels patrons agroforestals de les zones de transició relacionades amb el canvi dels ambients de muntanya al de plana. La zona més significativa on es troba aquest mosaic se situa entre Celrà i la Bisbal d'Empordà, en el contacte entre les Gavarres i la plana de l'Empordà. S'hi produeix un fort canvi de característiques morfològiques (muntanya-plana) i de cobertes i usos del sòl (plana agrícola-bosc de suros i pins). És un exemple de mosaic agroforestal amb un potencial ambiental i paisatgístic que s'intensifica per la presència de rieres, que estructuren el paisatge, i de petits pobles i masies.

En aquest sentit, el conjunt de petits nuclis urbans de característiques similars se situen sobre una xarxa de petites elevacions,

com per exemple la Pera, Púbol, Madremanya o Fonteta. A part d'aquesta singularitat dels nuclis encimbellats, a la unitat també hi ha assentaments que es caracteritzen per un sistema de construcció compacta dels nuclis, on destaca clarament el perfil dels campanars de les esglésies; en són exemples Monells, Corçà o Cruïlles, entre altres. Altres nuclis estèticament ben integrats en l'entorn i morfològicament singulars, que destaquen per haver mantingut l'essència dels seus trets característics all llarg del temps, són Juià, Sant Martí Vell i Romanyà de la Selva.

Tot i ser un espai avui sotmès sobretot a les dinàmiques naturals, la presència de valors històrics en el paisatge de les Gavarres és constant. Un dels valors més estesos arreu deriva dels aprofitaments històrics en l'explotació de les suredes. Si bé encara avui es troben testimonis d'aquestes antigues explotacions, per exemple en forma de cabanes, el pes d'aquest valor ha romàs sobretot en l'imaginari col·lectiu immaterial.

Els conjunts megalítics són un dels principals valors històrics que es poden identificar, sobretot a l'àrea meridional del massís. El dolmen de la Cova d'en Daina, a Romanyà de la Selva, construït entre el 1700 i el 2200 aC, és una galeria coberta formada per grans lloses de granit, d'uns 7 metres de llarg. A Fitor també es poden trobar altres dolmens de dimensions notables: el dels Tres Peus, el dels Tres Caires, el de la Serra de Cals o el dolmen del Llobinar, per citar-ne alguns. En total, a la zona sud-oriental de les Gavarres hi ha identificats prop de quaranta menhirs i dolmens, als quals cal sumar diverses coves sepulcrales.

L'aprofitament dels recursos agrosilvopastorals de les Gavarres es va articular des de l'edat mitjana a través de les masies i les parròquies, algunes de les quals tenen encara avui la facultat de caracteritzar el paisatge del seu entorn. L'ermita de Sant Cebrí de Lledó, situada a cavall dels vessants selvatà i empordanès del massís, es troba en un entorn privilegiat. Al costat de l'ermita hi ha una extensa necròpoli de sepultures de lloses, coneguda popularment com el cementiri dels jueus. Un entorn excepcional i alguns

Mosaic agrícola del sector oriental de les Gavarres, entre la Pera i Púbol. Observatori del Paisatge

edificis en desigual estat de conservació a l'entorn més proper permeten copsar les formes de vida d'aquests serres fins no fa pas tants anys. Pel que fa a les masies, el mas Bassets, a Cassà de la Selva; can Suardell, a Juià, i el mas Torroella i el mas Cals, a Fitor, són alguns dels masos més importants.

Durant la primera meitat del segle xx s'anà produint un degoteig constant d'abandonament d'activitats que extreien recursos del massís. Tot i això, les restes d'algunes d'aquestes activitats són encara ben visibles. Antigues rajolereries, petites mines de galena i baritina i forns de calç són encara avui fàcilment identificables. La restauració de la rajoleria de can Frigola, a Sant Climent de Peralta, permet entendre la interrelació existent entre aquest tipus d'exploracions i el medi més immediat.

La part nord de les Gavarres és una àrea on hi ha una concentració important de castells i fortificacions a causa de la funció de control sobre el corredor del Ter i la proximitat a la ciutat de Girona. Per exemple, el castell de Sant Miquel, restaurat recentment, respon a les necessitats defensives de Girona. Data del segle xv i permet una excel·lent vista de la plana baixempordanesa, l'àrea urbana de Girona i els Pirineus.

Un altre dels valors que el pas de la història ha deixat en el paisatge és la seva xarxa de camins que, després d'un procés lent d'abandó, han estat en bona mesura recuperats i degudament senyalitzats. Destaca el sender de gran recorregut GR-92 que creua la unitat des de Fonteta fins a Solius. També cal destacar la rellevància i l'adaptació dels eixos de comunicació històrics que segueixen els corredors naturals i s'integren adequadament al paisatge: són les carreteres de Girona a Madremanya, de Cassà de la Selva a la Bisbal d'Empordà i la de Calonge també a la Bisbal d'Empordà.

Els valors productius del paisatge de les Gavarres es concentren sobretot en els aprofitaments forestals. Entre tots ells, el que té més tradició és la pela de l'alzina surera, especialment al vessant selvatà del massís. Avui aquesta és, però, una activitat molt residual, i econòmicament són més importants les diferents empreses que es dediquen a la gestió forestal. Històricament hi ha hagut alguns intents d'explotar les aigües carbonatades i ferruginoses d'algunes fonts. És el cas, per exemple, de l'aigua de la font picant de Madremanya, on encara es conserva part de la construcció, o de la font de Salenys a Santa Cristina d'Aro.

Destaca el valor agrari de la Conca del Tinar-Sant Nazari, lligat a la pagesia tradicional del policultiu amb espècies de raïm, per exemple, que només es conreen aquí. Ha estat declarada zona d'interès etnològic per la Generalitat de Catalunya.

Molts dels valors productius antics s'han convertit actualment, en un context amb un benestar superior de la població, en valors socials. És el cas, per exemple, de la recol·lecció de bolets a la tardor o d'espàrrecs a la primavera.

Les Gavarres han patit, al llarg del segle xx, un lent però continu procés de despoblament. Aquest fet ha anat acompanyat, paradoxalment, d'una major freqüentació esporàdica de la població per tal de desenvolupar-hi activitats relacionades amb el lleure i

l'esbarjo. Especialment important és el nombre de persones que fan recorreguts amb bicicleta de muntanya, una activitat que cada cop gaudeix de més practicants. Les motocicletes, els quads o els cavalls són altres formes d'activitats d'oci molt habituals.

L'establiment de parròquies, ermites i processons durant l'edat mitjana fou una eina important d'evangelització i homogeneïtzació de la pràctica religiosa. Avui dia, aquests elements romanen en el paisatge i constitueixen importants valors religiosos i espirituals, com per exemple l'església de Santa Coloma de Fitor, d'estil romànic, que es troba en una esplanada on anualment es fa l'aplec de Fitor, que atreu més d'un miler de persones provinents dels pobles de la rodalia.

L'església de la Mare de Déu dels Àngels és, en canvi, d'estil gòtic, amb alguns elements renaixentistes. Al seu entorn es desenvolupen diferents aplecs i trobades. La proximitat respecte de la ciutat de Girona, el contacte directe amb la natura a pocs metres de l'església i, sobretot, les bones vistes que ofereix del paisatge de la meitat septentrional de la província expliquen en bona mesura la popularitat del santuari.

També té un cert predicament l'ermita de Sant Cristòfol del Bosc, a Llambilles, on es troba el nucli primitiu del municipi. L'ermita data de l'any 881, si bé ha estat molt transformada al llarg del temps. L'ermita és emplaçada enmig d'un dens alzinar, que li dona el nom.

Pel que fa als valors simbòlics i identitaris del paisatge de les Gavarres, ja s'ha comentat l'arrelament en la població local del sentiment de pertinença a un paisatge caracteritzat per les suredes i les activitats relacionades amb el seu aprofitament. En aquest sentit, el juny de l'any 2002 va aparèixer la revista *Gavarres*, amb l'objectiu d'esdevenir una eina de coneixement, difusió i conservació de l'espai geogràfic de les Gavarres, de l'Ardenya, de les muntanyes de Begur, del Baix Ter i del Montgrí. Sens dubte, aquesta revista ha contribuït i contribueix a reforçar el sentiment identitari de la població en relació amb els seus paisatges.

També la vista permanent del conjunt del muntanyam de les Gavarres, que Pla descrigué encertadament com a elefantina, és de fet un valor simbòlic present en els fons escènics de les planes que envolten el massís. També les restes megalítiques, com el dolmen de la Cova d'en Daina en particular, han estat elements que han gaudit de valor simbòlic per a la població local. Per altra banda, l'orografia i la frondositat forestal és l'origen de moltes llegendes, com per exemple el balcó de les Bruixes, entre els Àngels i el Montnegre.

El valor del Santuari de la Mare de Déu dels Àngels, al puig Alt, es deu en bona mesura a la proximitat que té amb la ciutat de Girona, a banda de l'excel·lent panoràmica. En qualsevol cas, la seva importància simbòlica és innegable.

A Romanyà de la Selva s'han endegat iniciatives per tal de promocionar el poble a partir de la importància simbòlica que tingué la presència de l'escriptora Mercè Rodoreda. Aquestes iniciatives es van potenciar el 2008, any en el qual se celebrà el centenari del naixement de l'autora.

Dins del paisatge urbà, a la Bisbal, es poden destacar el passeig arbrat que delimita amb el Daró i les Voltes de la banda nord de la carretera de Girona. A Celrà, l'antiga fàbrica Pagans ha esdevingut tota una icona del poble, ja sigui pel seu alt valor arquitectònic, obra mestra de l'arquitectura modernista fabril, com per l'aprofitament social que en treu avui en dia el poble. I, a l'últim, a Púbol, el castell Gala-Dalí també esdevé un valor identitari per a la població local i un reclam per a gent d'altres territoris que, gràcies a la presència del castell, coneixen aquesta zona de les Gavarres.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El massís de les Gavarres està travessat per diverses carreteres d'ordre local i comarcal que permeten una bona contemplació dels principals valors del paisatge. Una d'elles és la GIV-6703 que comunica Girona amb Madremanya (itinerari 44). Aquesta carretera recorre el sector nord del massís i permet fer-se una idea de les característiques del paisatge forestal de les Gavarres. A l'inici del recorregut s'enfila per la serra Magina i travessa uns sectors d'alzinars, suredes i pinedes, on hi ha també algunes plantacions de pi de Monterrey. La carretera arriba després al Santuari de la Mare de Déu dels Àngels, un excepcional mirador. Ja en el descens cap a Madremanya ressegueix un sector d'obaga on s'aprecien algunes castanyedes i plantacions de pi pinastre. Un cop a Madremanya, es pot seguir la GIV-6701 cap al nord fins el poble de Sant Martí Vell (45), o agafar la GIV-6702 cap al sud que porta al nucli rural de Monells (46), un dels més ben conservats de la zona, situat en un entorn dominat per un paisatge agroforestal de composició harmònica. Des de Monells, la carretera continua cap a Corçà on enllaça amb la C-66, que va de Girona a la Bisbal d'Empordà (46).

438

La carretera GI-664, coneguda com la carretera de Santa Pellaia, comunica Cassà de la Selva i la Bisbal d'Empordà (47), s'enfila pels costers de la serra Llarga i el puig dels Cristians fins a arribar a l'ermita de Santa Pellaia, un excel·lent mirador. De baixada cap al costat de l'Empordà, es troba primer el poble de Sant Sadurní de l'Heura i després el de Cruïlles. Ambdós nuclis mostren la típica estructura de cases agrupades amb el perfil de l'església que hi sobresurt i estan enclavats en la zona de contacte entre el paisatge forestal de les Gavarres i la plana agrícola de l'Empordà. Entre els dos pobles es troba el monestir romànic de Sant Miquel de Cruïlles.

La carretera GIV-6612, entre Llagostera i Calonge (48), té interès pel fet que, a part de travessar la part meridional de les Gavarres, porta al petit nucli de Romanyà de la Selva i al dolmen de la Cova d'en Daina. Finalment, la GI-660 comunica Calonge amb la Bisbal d'Empordà (48) a través del coll de la Ganga i els plans agrícoles de Sant Pol.

Pel que fa a les rutes a peu, una variant del sender de gran recorregut GR-92 (12) travessa les Gavarres pel bell mig, recorrent els paratges situats a més altitud. El recorregut de nord a sud entra a les Gavarres a través de la Bisbal d'Empordà, el sender ascendeix progressivament cap al puig d'Arques tot gaudint d'una bona panoràmica de l'entorn de la Bisbal d'Empordà i Cruïlles i passant per Sant Cebrià dels Aïlls. Al puig d'Arques, a part de la plana del baix Empordà, es pot gaudir també d'una bona vista sobre la plana de la Selva. A continuació el camí s'atansa als paratges de la Cova d'en Daina i Romanyà de la Selva, per arribar fins a Solius en un traçat que travessa el sector nord de la vall d'Aro.

Hi ha altres senders de petit recorregut que també comuniquen la plana de la Selva i l'Empordà. Entre aquests, els més concorreguts són, d'una banda, el que comunica Cassà de la Selva i Cruïlles a

Des del mirador del Puig d'Arques es pot apreciar la frondositat de les Gavarres així com l'extensió de les unitats veïnes. Observatori del Paisatge

través de Sant Cebrià de Lledó (104) i el que posa en contacte Quart i Monells a través de Sant Mateu de Montnegre (103). Un sender marcat a Santa Pellaia comunica els dos itineraris i permet una ruta circular (105). En qualsevol cas, tots aquests itineraris recorren distàncies considerables i salven importants desnivells.

Més curts són els itineraris que des dels municipis costaners permeten aproximar-se al sector litoral del massís. Entre aquests senders marcats, els que permeten un millor gaudi del paisatge possiblement són els que des de Palamós i Calonge s'atansen fins a Fitor. Des del Consorci de les Gavarres s'ha fet un esforç important per al manteniment i senyalització d'aquests itineraris que, en molts casos, són herència d'antics senders medievals que comunicaven les diferents parròquies. Els consells comarcals també s'han implicat perquè aquests itineraris siguin reconeguts i s'han dedicat a editar-ne diverses guies.

Les Gavarres s'alcen alguns centenars de metres sobre els terrenys més immediats que l'envolten. Aquest fet permet que molts punts siguin excel·lents miradors. Des del santuari de la Mare de Déu dels Àngels (mirador 16) es té una bona perspectiva de bona part de les Comarques Gironines. A part de les mateixes Gavarres, es pot veure part de la plana de la Selva, l'àrea urbana de Girona i la cubeta lacustre del Pla de l'Estany. Un mirador pròxim a aquest però amb una panoràmica més reduïda es troba al castell de Sant Miquel (42).

Des del cim més alt de les Gavarres, el puig d'Arques (40), es pot gaudir d'una vista panoràmica de gairebé 360 graus que va des del Montgrí, el Baix Ter, fins a la plana de la Selva. Un dels millors espais per a tenir una bona vista sobre la vall d'Aro i la part oriental de la plana de la Selva és el nucli de Romanyà de la Selva (41).

Altres miradors dins la unitat són l'ermita de Santa Pellaia, d'on s'obté una bona perspectiva del sector oriental de les Gavarres i de la plana de l'Empordanet fins al Montgrí i les illes Medes; i Sant Cebrià de Lledó, que gaudeix d'una excel·lent vista del nord del municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurn de l'Heura.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- La dinàmica d'abandonament de les explotacions agroforestals, que provoca l'homogeneïtzació del paisatge, configura grans espais boscosos i un augment del risc de grans incendis forestals.
- El deficient estat de conservació d'una part del patrimoni arquitectònic.

Amenaces

- El creixement urbanístic d'alguns sectors a l'entorn dels municipis de Celrà, Bordils, Corçà i la Bisbal d'Empordà.

- La transformació del paisatge en els sectors afectats pel traçat de la C-66 en la variant de la Bisbal.
- El risc de produir-se grans incendis forestals per l'elevat índex de combustible.
- Problemes puntuals d'erosió del sòl en alguns espais, sobretot en les plantacions d'eucaliptus.

Fortaleses

- La presència d'un paisatge forestal molt extens protegit pel PEIN i la xarxa Natura 2000.
- El bon estat de conservació de molts nuclis rurals i el paisatge agroforestal del seu entorn, ubicats en el sector de transició entre la muntanya i la plana, com per exemple, Monells, Cruïlles, Sant Sadurn de l'Heura, la Pera, Púbol, etc.
- La consolidació del Consorci de les Gavarres com a entitat de coordinació municipal i comarcal per la preservació i difusió dels valors de les Gavarres.
- La creació de la revista Gavarres l'any 2002 contribueix a reforçar el sentiment de pertinença de la població amb el paisatge de les Gavarres.

Oportunitats

- Les iniciatives impulsades pel Consorci de les Gavarres per a la preservació, la gestió i la valoració del paisatge. En són exemples la prova pilot de pastures amb rucs de raça catalana, els premis Gavarres o l'itinerari literari Mercè Rodoreda a Romanyà de la Selva.

439

Els nuclis rurals petits i agrupats entorn de l'església parroquial, com aquest de Púbol, són característics del sector de transició entre la muntanya i la plana. Observatori del Paisatge

- El desenvolupament del turisme rural a les Gavarres com a complement al turisme de sol i platja de la Costa Brava.
- El ric patrimoni històric (ponts, fonts, ermites, masies abandonades...) que és susceptible de ser rehabilitat i ser convertit en un element clau per a potenciar el coneixement i l'ús social del paisatge de les Gavarres.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un paisatge amb boscos de suredes, alzinars i pinedes preservats i gestionats, lliure de transformacions i processos d'artificialització, que mantingui l'escenari de gran valor escènic que representa.
- OQP2.** Un paisatge agrícola i agroforestal preservat i ben gestionat, que mantinguin els valors dels camps, la seva parcel·lació i les construccions agrícoles tradicionals.
- OQP3.** Uns creixements dels assentaments urbans de Girona, Cassà de la Selva, la Bisbal d'Empordà, Corçà, Palafrugell, Santa Cristina d'Aro, Castell-Platja d'Aro i Celrà ordenats i que no comprometin els valors del paisatge de les Gavarres, ni els valors dels espais circumdants, on es respectin els espais agraris d'amortiment i transició, i amb unes entrades als nuclis que siguin de qualitat.
- OQP4.** Unes urbanitzacions de Santa Cristina d'Aro, Castell-Platja d'Aro i Calonge ordenades i integrades en el paisatge, de manera que se'n minimitzi l'impacte visual.
- OQP5.** Uns paisatges que mantinguin en bon estat el seu patrimoni arquitectònic de dolmens i altres restes megalítiques, així com l'històric i simbòlic, i que en permetin fer promoció turística.
- OQP6.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les Gavarres.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Incorporar al PEIN i a la xarxa Natura 2000, o a figures de protecció superiors, les terres de Vacamorta, espai actualment catalogat a l'Inventari de les zones humides de Catalunya.
- Preservar i revalorar els dolmens i les restes megalítiques (dolmen de la Cova d'en Daina, els dolmens dels Tres Peus i el de la serra d'en Calç, etc.).
- Alguns paisatges agraris singulars de caràcter local, com les hortes de la Bisbal d'Empordà, pels seus valors productius i es-

tètics extraordinaris, han de ser objecte d'una protecció estricta mitjançant el manteniment i la millora dels seus elements estructurals.

- Preservar el caràcter visual dels fons escènics generats pel massís de les Gavarres en les planes adjacents.
- Incloure als catàlegs de béns dels diferents POUM, o en altres figures de protecció del planejament municipal, les fileres d'arbres de l'entrada sud a la Bisbal d'Empordà (GI-660).
- Impulsar que els municipis de la unitat de paisatge Gavarres apliquin en el seu POUM mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: muntanya dels Sants Metges; plans al·luvials del riu Ter; boscos de Foixà, Pedrinyà, Vacamorta i plans de Cruïlles i Sies; connector les Gavarres-muntanyes de Begur; el Pla-conca del Tinar-Sant Nazari; els Vilars; connector el Treumal-les Gavarres; de la riera de Fenals a la riera de Can Carboner (el Treumal); Bell-lloc-torrent de la Coma-torrent de Canyet; connector les Gavarres-Cadiretes (costa d'Alou-riera de Salenys); pla de Penedes.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Vetllar pel manteniment de la vocació agrícola de les àrees que envolten els espais protegits de la unitat les Gavarres, atesa la seva funció d'àrees de transició. Això és especialment important als municipis de Celrà, Bordils, Sant Joan de Mollet, Flaçà, la Pera, Corçà, la Bisbal d'Empordà i Forallac.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels nuclis del patró d'assentaments de l'Empordanet (Corçà, Monells, la Pera, Púbol, Fonteta, Cruïlles, Sant Sadurní de l'Heura i Madremanya), alguns dels quals també són encimbellats, així com dels nuclis de fesomia singular de Sant Martí Vell, Juià i Romanyà de la Selva, amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GIV-6703 de Girona a Madremanya, la GI-664 de la Bisbal d'Empordà a Cassà de la Selva i la GI-660 de Calonge a la Bisbal d'Empordà, i dotar-les de miradors que permetin posar en valor els elements de més interès paisatgístics, limitant-ne les dimensions i les velocitats de circulació.
- Garantir la connexió ecològica i paisatgística entre el massís de les Gavarres i els massís de l'Ardenya-Cadiretes a través de l'autovia C-31, en el seu tram entre Santa Cristina d'Aro i Llagostera, i amb els terraprimers a través de l'autovia C-66.
- Impulsar l'elaboració d'informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística. Elaborar aquests estudis, en primer lloc, pels projectes d'infraestructura viària que afectin la C-66.

- Evitar les afectacions, les alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions o altres elements que poden distorsionar el fons escènic emblemàtic de les Gavarres.
- Fomentar i mantenir el paisatge de les suredes com a valor històric, productiu i estètic. Cal fomentar i promocionar alhora les activitats productives associades a les explotacions forestals.
- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc.
- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i amb valor històric amb els itineraris paisatgístics com a suplementos pedagògics de la xarxa de recorreguts.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra dels nuclis que pertanyen al patró d'assentament urbà tradicional de l'Empordanet ha de respectar els perfils o imatges i impedir, a través del planejament urbanístic, l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Evitar les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals, particularment en els casos en què puguin contribuir a l'aparició de fenòmens de conurbació, com és el cas del territori entre Celrà i Flaçà.
- Cal considerar la presència del riu Daró com a factor important de l'ordenació del nucli de la Bisbal d'Empordà, en el sentit que justifica espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures, i es garantirà que el nou conjunt permeti la visibilitat entre el nucli urbà i el front fluvial. Per tant, caldrà tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, i també establir mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Emprendre les iniciatives necessàries per a anar eliminant gradualment els rètols publicitaris i les estructures de suport fora d'ús, sobretot als dos accessos al municipi de la Bisbal d'Empordà.
- Per la seva vàlua paisatgística, els nous plans d'ordenació urbanística municipal o la revisió dels vigents dels municipis de Celrà, Bordils i Flaçà protegiran i ordenaran el patrimoni del sistema històric de canals i infraestructures de l'aigua de més interès paisatgístic, tot vetllant per la gestió i recuperació dels restants. Tot el sistema s'inclourà dins el Catàleg de béns del POUM i es tractaran específicament en els nous desenvolupaments urbans previstos.
- Evitar la construcció de noves àrees especialitzades en l'espai de singularitat agroforestal del mosaic de les Gavarres.
- Procurar, perquè els horts de la Bisbal d'Empordà estiguin ben inserits al lloc, els materials que el constitueixen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Restituir els valors paisatgístics a la zona d'extracció d'àrids de l'extrem nord-est del municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurn de l'Heura, zona d'extracció d'àrids entre Sant Sadurn de l'Heura i Calonge. Sobre aquests espais cal actuar-hi promovent-ne la gestió i/o transformació. En aquest sentit, s'establiran els mecanismes de gestió necessaris per a recuperar la zona humida de les terres de Vacamorta, atesa l'alteració que provoquen les activitats extractives i d'abocament de residus que s'hi desenvolupen.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres que es poden consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió, per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Mare de Déu dels Àngels, castell de Sant Miquel, puig d'Arques i Romanyà de la Selva, i els itineraris paisatgístics a peu o bicicleta del GR-92, ruta del Carrilet, Cassà de la Selva-Cruïlles, Sant Mateu de Montnegre-Sant Cebrià de Lledó i Quart-Monells, i els motoritzats de eix ferroviari Portbou-Hostalric, Girona-Madremanya, Sant Martí Vell-Madremanya, Madremanya-la Bisbal d'Empordà, Cassà de la Selva-la Bisbal d'Empordà i Llagostera-la Bisbal d'Empordà.
- Procurar que les carreteres GIV-6701, GIV-6702, GIV-6703, GI-660, GI-664 i GIV-6612, definides com a itineraris paisatgístics, mantinguin obertes les perspectives al paisatge i evitar a les parcel·les agrícoles la construcció de tancaments, tanques, edificacions o elements opacs que limitin el camp visual o desfigurin les panoràmiques.

13. Guilleries

Comarca:

Selva i Osona.

Superfície:

56.706 ha (39.634 ha corresponen a les Comarques Gironines i 17.072 ha a les Comarques Centrals).

Municipis:

Amer, Anglès, Arbúcies, Brunyola, Fogars de la Selva, Hostalric, la Celler de Ter, Massanes, Osor, Riudarenes, Sant Feliu de Buixalleu, Sant Hilari Sacalm, Sant Julià de Llor i Bonmatí, Santa Coloma de Farners, Susqueda, Espinelves, Folgueroles, les Masies de Roda, Rupit i Pruit, Sant Julià de Vilatorca, Sant Sadurní d'Osonort, Seva, Taradell, Tavertet, Tavèrnoles, Vilanova de Sau i Viladrau.

442

El paisatge de les Guilleries es caracteritza pel predomini gairebé absolut de les cobertes forestals. Jordi Bas

Trets distintius

- Relleu de muntanya baixa i mitjana modelat bàsicament en materials granítics.
- Predomini gairebé absolut de les cobertes forestals, amb boscos d'alzines i suros al sector meridional, i alzinars, rouredes i altres boscos caducifolis al septentrional.
- Plantacions d'espècies forestals amb aprofitaments industrials (pollancre, plàtans, pi de Monterrei, etc.), molt aparents en el paisatge.
- Grans embassaments de Sau, Susqueda i el Pasteral, que caracteritzen el paisatge del sector limítrof entre les Guilleries i el Collsacabra.
- L'eix Transversal creua les Guilleries pel bell mig per mitjà de tot un conjunt de viaductes i túnels.
- El paisatge del sector més septentrional, entre Sant Hilari Sacalm i Osor, està sotmès a una baixa pressió humana.
- Els paisatges de les Guilleries, relacionats amb les activitats dels bandolers dels segles ^{XVI} i ^{XVII} i de les llegendes sobre bruixes.

 Mirador

— Itinerari motoritzat

3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric

5 Guilleries - Olot

49 Hostalric - Anglès

51 Maçanet de la Selva - Hostalric - les Mallorquines

75 Hostalric - Punta de la Tordera

— Itinerari no motoritzat

11 GR-83 Camí del Nord

13 GR-178 Ruta d'en Serrallonga

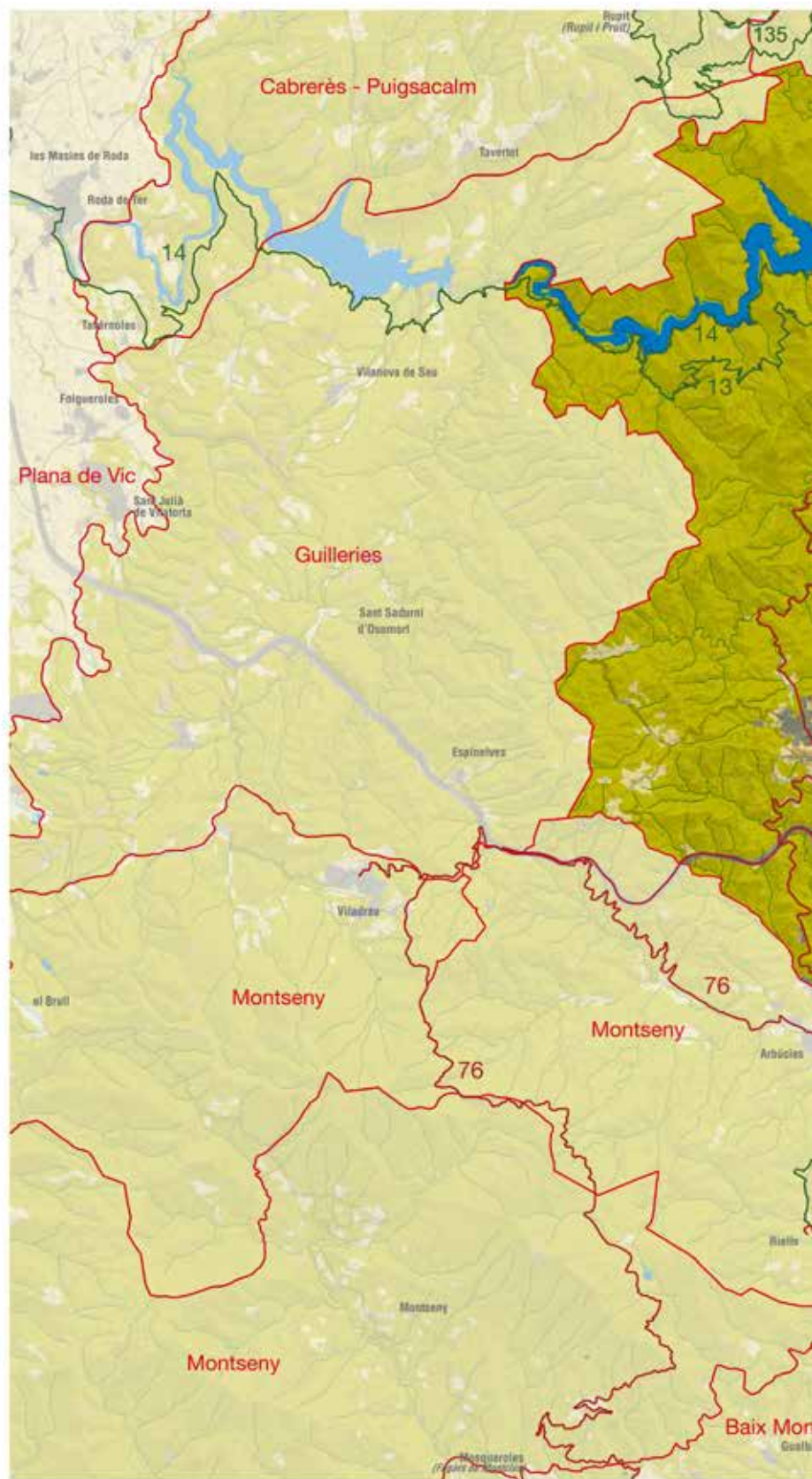
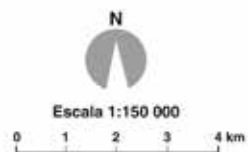
14 GR-210 Ruta del Ter

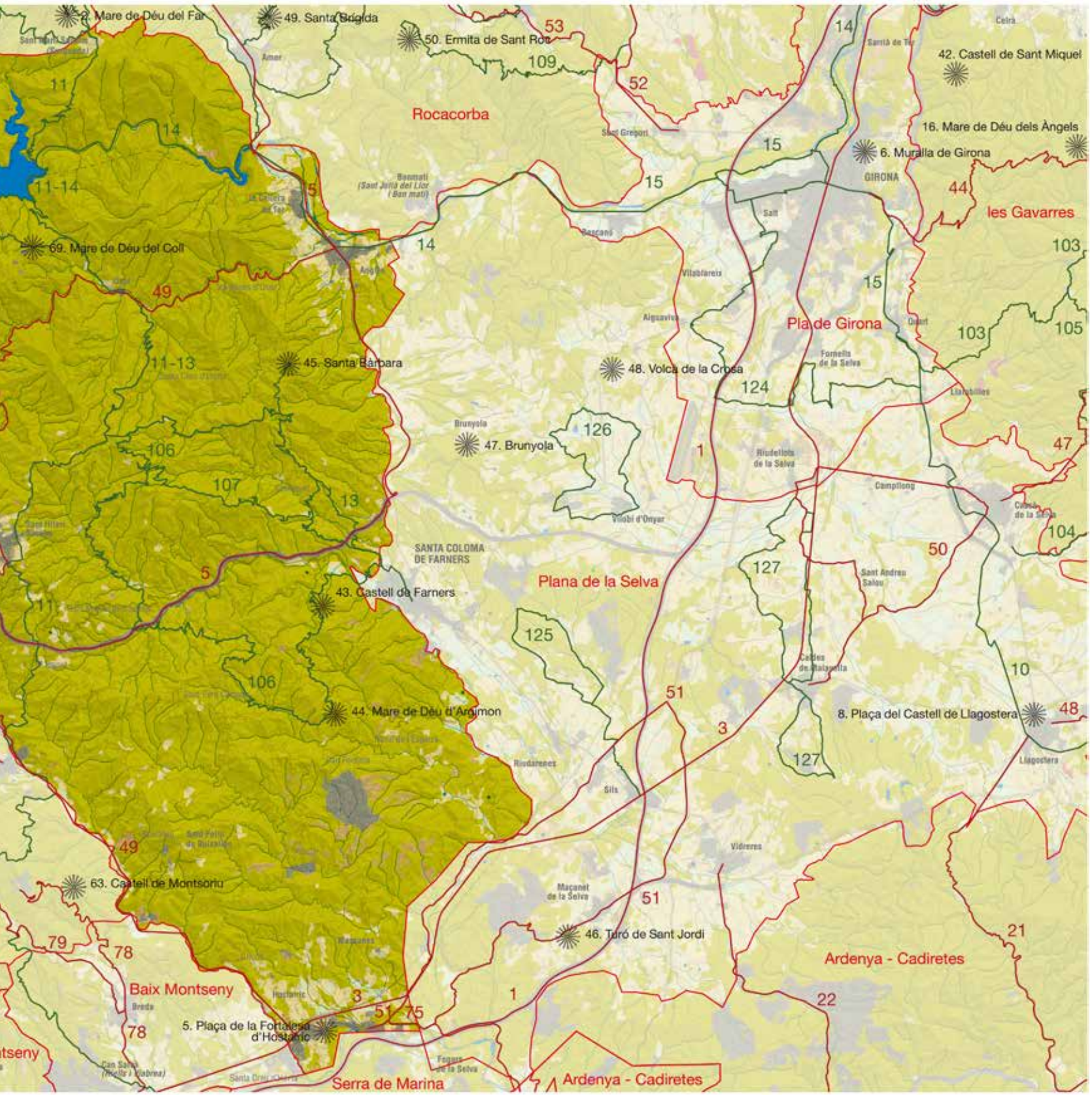
106 Ruta de les Deu Ermites

107 Camí de Can Petrinxo

444

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de les Guilleries és muntanyós i majoritàriament forestal. El punt més alt de les Guilleries, pel que fa al sector comprès en el Catàleg de paisatge de les Comarques Gironines, és el cim de Sant Miquel de Solterra, amb poc més de 1.200 metres d'altitud. A l'extrem occidental hi ha els cims del Turó del Faig Verd, la muntanya de la Coma i Sant Benet, tots ells amb més de 1.100 metres, mentre que al sector oriental els cims són un xic més baixos. A Sant Gregori s'assoleixen els 1.094 metres, mentre que Santa Bàrbara, amb 858 metres, presenta una altitud més modesta però que no li treu popularitat entre els anglesencs.

L'orografia del terreny, les escasses infraestructures de comunicació que la creuen i la baixa densitat de població ajuden a la conservació d'aquests espais forestals. Ara bé, les zones més accessibles han estat transformades sovint en plantacions forestals (pins i castanyers) i la vegetació de ribera dels principals cursos d'aigua ha estat substituïda per plantacions de caducifolis (pollancre i plàtans). Tot i això, hi ha grans extensions on encara hi ha boscos naturals i, fins i tot, hi ha petits fragments de vegetació de gran interès com l'alzinar muntanyenc, la roureda de roure de fulla gran i la verneda. Existeix un gran entramat de camins forestals i això fa que la freqüentació excessiva d'alguna d'aquestes pistes generi problemes puntuals d'erosió del sòl.

446

Com la majoria de zones incloses a l'àrea de la muntanya mediterrània, el paisatge de les Guilleries s'ha mantingut subjecte a les dinàmiques caracteritzades per una tendència al despoblament dels masos i dels petits nuclis i a la disminució de la intensitat o l'abandonament de les activitats agrosilvopastorils. Així, la vegetació ha guanyat terreny a expenses dels conreus abandonats: moltes pastures i camps s'han convertit primer en bosquines i després en boscos. Les dinàmiques econòmiques han fet que molts camps de conreu s'hagin transformat en plantacions forestals de caducifolis, coníferes o d'arbres de Nadal. Es preveu que aquesta tendència continuï i que el paisatge forestal de les Guilleries segueixi regit per aquesta doble dinàmica: per una banda, el mante-

L'accidentada orografia de les Guilleries ha dificultat l'establiment d'una xarxa viària densa. La principal via de comunicació és la C-25, desdoblada fa pocs anys. Marc Oller, Escola Universitària ERAM

niment dels aprofitaments forestals, sobretot dels relacionats amb les plantacions de coníferes, caducifolis i arbres de Nadal, i, per l'altra, la recolonització dels camps abandonats per la vegetació silvestre.

Les zones agrícoles que encara perduren ocupen superfícies petites i en conjunt fragmentades i presenten una tendència a l'abandonament de les explotacions menys rendibles o les situades en indrets menys accessibles, fet que implica una pèrdua de diversitat paisatgística i l'augment del risc d'incendi a causa de la continuïtat forestal. La zones agrícoles contínues més compactes s'estenen a l'oest del nucli de Sant Hilari, a l'entorn del nucli d'Anglès, i al sud del terme municipal de Sant Feliu de Buixalleu, on bona part de les explotacions es dediquen als conreus herbacis i també es troben petites hortes familiars per a l'autoconsum. En molts casos s'està donant una substitució de les activitats agrícoles i ramaderes per les instal·lacions relacionades amb el turisme, que previsiblement continuarà, durant els propers anys, a causa de la proximitat a l'àrea metropolitana de Barcelona.

Les característiques muntanyoses del territori de les Guilleries han provocat que els grans nuclis de població mantinguin una localització perifèrica, mentre que la resta de la unitat es caracteritza per una baixa densitat de població. A les àrees més abruptes, als vilatges i als pobles més petits la població va disminuint, mentre que els nuclis urbans més grans, Sant Hilari Sacalm i Anglès, compten una població situada a l'entorn d'uns 5.500 habitants i la seva dinàmica és moderada, especialment a causa de la davallada del sector industrial.

Entre tots els nuclis emplaçats a l'interior del conjunt orogràfic, només Sant Hilari Sacalm té un nombre d'habitants comparable a les poblacions situades a la perifèria, com Hostalric, Anglès, la Cellera de Ter i Riudarenes. Als nuclis grans, com Santa Coloma de Farners, Anglès o Sant Hilari, s'hi ha donat una expansió urbanística destacable, de caràcter majorment compacte, però moderada si es compara amb altres àrees de les Comarques Gironines. Malgrat aquest patró de poblament, durant les darreres dècades han aparegut algunes urbanitzacions emplaçades en un entorn muntanyós i forestal, allunyades dels nuclis de població dels municipis als quals pertanyen i amb un important impacte en el paisatge tant per la gran superfície que ocupa com per la variada tipologia constructiva dels edificis: des de xalets a barraques d'autoconstrucció, que donen com a resultat un garbuix de formes i colors poc coherents amb la fesomia i cromatisme de l'entorn. Aquest és el cas de les urbanitzacions de can Fornaca, al terme municipal de Riudarenes, i de Riucar, al terme de Massanes.

Per altra banda, s'han desenvolupat nous polígons d'activitat econòmica als municipis d'Hostalric i Massanes, vinculats a la proximitat de l'autopista AP-7, alguns dels quals ocupen terrasses fluvials de valor agrícola.

L'accidentada orografia de les Guilleries també ha dificultat l'establiment d'una xarxa viària densa. La principal via de comunicació és la C-25, anomenada eix Transversal. L'obertura dels túnels de les Comes, de Joanet i de les Fosses, tant pel que fa a la construcció com al desdoblament, mostren les dificultats tècniques

La urbanització de Can Fornaca, inserida a dins de la massa forestal, és un exemple d'urbanització de grans dimensions i amb una variada tipologia constructiva dels edificis poc coherent amb l'entorn. Observatori del Paisatge

que l'accidentada orografia imposa a la instal·lació de les noves infraestructures. La carretera GI-553 que comunica Hostalric i Sant Hilari Sacalm és una de les altres vies principals d'aquest paisatge. Es tracta d'una via ràpida que avança seguint en part el traçat de la riera d'Arbúcies, al sector occidental. Hi ha dues vies principals més: la C-35 i la C-65, que passen pels extrems meridional i oriental. La resta de vies són de caràcter secundari i la seva incidència en el paisatge és molt menor.

D'altra banda, s'han realitzat les obres del nou traçat de la línia elèctrica de molt alta tensió (MAT) entre Sentmenat i la Jonquera al pas per les Guilleries. L'impacte de l'obra en el perfil paisatgístic de la unitat és notable, especialment provocat per algunes torres situades en el perfil de les serres que formen el fons escènic de bona part de la plana de la Selva. També destaca en el paisatge el traçat de la línia elèctrica d'alta tensió entre Vic i Besanó, la qual travessa el sector septentrional de les Guilleries.

Una alteració puntual del paisatge, però que visualment pot ser copsat des d'àrees molt àmplies, és el causat per les explotacions mineres i les pedreres. Pel que fa a les activitats extractives actuals, les més importants es troben en els vessants propers a la riera de Santa Coloma i es dediquen a extreure sauló i granit. Algunes d'aquestes pedreres efectua de forma simultània els processos d'explotació i de restauració.

En línies generals, la combinació d'un nombre baix d'efectius de població i una tendència al despoblament en alguns punts fa previsible que en un futur la pressió humana sobre el medi i el paisatge no sigui excessiva. Tot i això, aquesta zona suporta una important freqüentació relacionada amb l'oci, que cal gestionar per a evitar tant el risc de sobrefreqüentació com la proliferació d'usos urbans en sòl no urbanitzable.

Evolució històrica del paisatge

Els jaciments del neolític final-calcolític (2500-1800 aC) que s'han trobat a la calma de Sant Hilari Sacalm i del pla de les Arenes, com el raspador carenat sobre sílex localitzat prop del mas Carbó, juntament amb el menhir de la Pedra Llarga i les ceràmiques i els geomètrics de sílex de la Roca d'en Pla, mostren que l'ocupació humana de les Guilleries és molt antiga.

La presència dispersa en el territori de castells, esglésies, masies i petits nuclis rurals testimonia un poblament molt estès ja a l'època medieval, el qual va afaïçonar segons les seves necessitats el paisatge de les muntanyes de les Guilleries. Els castells es van situar principalment als turons propers a les valls de la Tordera, la riera de Santa Coloma i el riu Ter. El castell de Farners, per exemple, documentat des del segle XI, conserva una magnífica torre cilíndrica que permet observar la totalitat del paisatge de la vall de la riera de Santa Coloma.

Per altra banda, el castell dels Cabrera es trobava situat al centre de la vila d'Anglès i efectuava funcions de vigilància sobre la vall del Ter. L'important castell fortalesa d'Hostalric, d'origen medieval però reconstruït durant el segle XVIII, s'aixeca alterós i mostra la seva silueta retallada per sobre el turó d'Hostalric. En el passat dominava els moviments al llarg de la vall i sobretot la via de pas entre Girona i el Vallès. Finalment, el castell de Solterra està situat en un cim culminant, a 1.204 metres d'altitud, des d'on es gaudeix d'una esplèndida talaia sobre el conjunt de les muntanyes i les valls de les Guilleries.

Pel que fa a les esglésies, moltes ja apareixen documentades al llarg dels segles IX, X, XI i XII, com ara Sant Andreu de Castanyet i el monestir de Sant Pere de Cercada o l'església parroquial de Santa Maria, a la Cellera de Ter.

De masies, n'hi ha centenars entremig de camps i boscos. Moltes tenen un origen medieval i algunes van ser reformades i ampliades al segle XVIII, en el període de bonança per a les activitats agrícoles. Només hem de destacar, a tall d'exemple, ca l'Agustí, on fou pres el famós bandoler Serrallonga, o la masia de Buixalleu documentada des del segle XI, i que dona nom al poble de Sant Feliu de Buixalleu.

El caràcter muntanyós de les Guilleries i la dificultat que ofereix el relleu intricat per a l'establiment d'una xarxa densa de comunicacions va fer que l'interior del massís muntanyós només fos ocupat per petits nuclis rurals com Sant Hilari Sacalm, ja documentat d'ençà del segle X, i Sant Feliu de Buixalleu, emplaçats en sengles superfícies d'erosió, o en els fons de vall com és el cas d'Osor i Espinelves. La resta de poblacions es localitzaren a la perifèria del conjunt muntanyós.

Els terratrèmols del primer quart del segle XV van desfigurar la fesomia urbana d'algun nucli rural com Osor, on es van enrunar bona part de les cases de la vila, l'església, el pont i molts masos. Als segles XVI i XVII, el bandolerisme va fer de les Guilleries el seu teatre d'accions principal, comandat per figures llegendàries com Perot

La singularitat del nucli d'Osor rau en la seva morfologia tradicional i la integració amb el seu entorn. Observatori del Paisatge

Rocaguinarda i en Joan Sala, Serrallonga, amb la consegüent limitació de les activitats econòmiques del món rural. La recuperació es va produir als segles XVIII i XIX i va comportar un augment demogràfic i una intensificació de les activitats agrosilvopastorils, sobretot les relacionades amb l'aprofitament dels productes forestals, en què van destacar els carboners, els pipaires, els traginers, els bosquetans i, sobretot, els rodors.

448

Al llarg de la història, els propietaris rurals han anat modificant contínuament el paisatge forestal. A partir del segle XVIII i fins al segle XX, les castanyedes es van expandir pels vessants obacs de les Guilleries, ja que del castanyer s'extreien rodells i dogues que servien per a fabricar les botes que al llarg dels segles XVIII i XIX demanava l'emergent comerç del vi i els aiguardents.

L'evolució històrica recent del paisatge de les Guilleries està marcada per l'abandonament de molts dels aprofitaments forestals tradicionals. Al llarg de la segona meitat del segle XX desaparegué la pràctica del carboneig, mentre que l'aprofitament de les castanyedes i les suredes va disminuir sensiblement. El procés de canvi va comportar un important augment de les espècies resinoses. Abans dels anys cinquanta, quan el carboneig i l'explotació de les suredes i les castanyedes eren els principals aprofitaments forestals, hi havia propietaris que s'enorgullien de no tenir ni un pi a la seva finca. A banda de les coníferes, aparegueren també altres espècies, com ara les plantacions d'eucaliptus que eren impulsades per la paperera Torras Hostench de Sarrià de Ter. També van agafar molta força les plantacions de pollancre i plàtans, espècies amb ritmes de creixement molt superiors al dels boscos autòctons.

Al llarg del segle XIX es van desenvolupar activitats minaires a diferents punts. El 1821 es van establir les mines d'Osor que extreien galena i fluorita i van conduir a la formació del nucli de població de les Mines d'Osor. L'activitat minaire va cessar el 1980. Per altra banda, a Anglès també s'extreia galena a l'indret de la Mina, al sud del poble, i també en galeries obertes en els vessants del turó de Santa Bàrbara. El plom es treballava a la foneria de Santa Francesca, a Anglès, que funcionava amb el carbó de llenya extret dels

boscos de les Guilleries. El mateix combustible era emprat per una farga localitzada a les ribes del Ter ja a partir del segle XV.

El 1887 es fundà a Anglès les Indústries Burés, una important empresa tèxtil que portà el creixement i el de la població. Una mostra n'és el pas per la població del tren lleuger que unia Clot amb Girona, línia acabada el 1911.

Des del començament del segle XX, la població va augmentar considerablement, i a partir dels anys seixanta es començaren algunes urbanitzacions de baixa densitat com per exemple Can Fornaca, dins el terme de Riudarenes.

Per altra banda, cal destacar la construcció del pantà de Susqueda, acabat el 1968, que suposà la inundació del poble de Susqueda.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de les Guilleries és boscos, frondós, amb una gran densitat arbòria, amb una presència constant d'aigua i per tant procliu a acollir els qui s'hi endinsen, també a desdibuixar, a amagar –si molt convé– i, sobretot i sense gaire esforç, a desvetllar o a incentivar la creativitat. Per tant, al llarg de la història ha reforçat la inspiració de molts artistes, fabulistes, poetes i artistes plàstics, els quals han teixit un llegat cultural del qual tot seguit es recullen algunes mostres. Han persistit en l'imaginari col·lectiu, a banda dels valors naturals àmpliament glossats i reconeguts, les històries al voltant dels bandolers, així com una certa vinculació amb el món de la bruixeria, a la qual durant els segles XVI i XVII s'atribuïen moltes de les desgràcies que assolaven els pobles de les Guilleries.

Jacint Verdaguer es referí a Osor com a "terra de llops i bandolers". L'escriptor i clergue anà per aquells topants el 1868 per tal de recollir la llegenda de Joan Sala, Serrallonga, personatge que ha inspirat múltiples textos, tant poètics com narratius:

"Encalçat per les tropes i malfiat per por a una possible delació, en Serrallonga, acompanyat de la seva amiga Joana Massissa, es va amagar en un turó, proper a l'església parroquial de Querós, avui un illot del pantà de Susqueda. Allà, en Serrallonga es va barallar, per alguna raó desconeguda, amb elements de la seva quadrilla que van aparèixer sobtadament mentre ells i la dona sopaven. Amb això era imminent l'arribada dels soldats del lloctinent Duc de Cardona, que l'encalçava. Conta la memòria popular que Serrallonga va arreplegar fortament per la cintura la seva companya, va agafar embranzida i, ajudant-se del brancam, va fer un bot i va saltar a l'altra banda del braç del riu Ter. S'escapolí pels pèls dels uns i dels altres." ("El Turó del mal sopar", llegenda popular)

Anglès i les seves rodalies han estat glossades sobretot per pintors i poetes, ja siguin locals, residents ocasionals i visitants. Aquests autors arriben sovint als paisatges més boscosos partint dels camps propers a la vila. Ho descrivia així Rowland Thirlmere:

"[...] el càlid fulgor de la florida primaveral, [...] flames de préssec, ametllers, albercocs... els turons coberts d'alzines, roures sempre

verds, brucs blancs i arbres de flor de neu, la flor de les pruneres brillava amb una blancor enlluernadora contra un fons de llunyanos turons blaus.” (Thirlmere, 1905)

Sant Hilari Sacalm, o la vila de les cent fonts, ha obtingut una especial atenció en l'apartat literari, a causa de la seva condició d'estació per a anar a prendre les aigües, ja des del segle XVIII. Sant Hilari té un llegendarí nombrós que relaciona sovint paisatge i forces demoníaqes. És el cas de la llegenda de “La pedra llarga” o la d’”Els robacampanes de Sant Hilari”.

El primer drama de Serafí Pitarra s'ubica a Hostalric. L'obra, inicialment titulada *La pubilla d'Hostalrich*, finalment es rebatejà com a *Les joies de la Roser* (1918). Algunes llegendes locals recullen també el passat rural del municipi. És el cas de la llegenda d’”En Pere Porter”.

Un dels punts que gaudeix de més popularitat, el cim de Santa Bàrbara al poble d'Anglès, ha inspirat també alguns artistes. El puig s'alça 854 metres sobre el nivell del mar, i ofereix unes excel·lents vistes panoràmiques sobre la plana selvatana. Josep Fontbernat, al *Glossari andorrà* de 1966, comenta que:

“[...] és d'allà estant que la mainada de tots aquells pobles... hem vist el mar per primer cop: [...] Veus aquella ratlla, allà lluny...? Allò és el mar! [...] I ens explicaven que més lluny hi havia Mallorca, que a voltes es veia la seva ombra emmirallada al damunt de la blavor [...]” (Fontbernat, 1966)

Pel que fa als artistes plàstics que s'han inspirat en els paisatges de les Guilleries, s'ha d'esmentar el reconegut pintor contemporani Ernest Descals, el qual ha representat la imatge que li inspira el paisatge dels carrers de Sant Hilari Sacalm en vàries de les seves obres.

Representació d'un carrer de Sant Hilari Sacalm, d'Ernest Descals. Ernest Descals

El pintor i artista plàstic Josep Nogué, a més d'haver interpretat el paisatge de les Guilleries en la seva obra pictòrica, actualment està desenvolupant “santuàries rupestres” en alguns dels boscos del massís: “Llocs on l'expressió artística retorna el seu esperit primigeni, d'ofrena i reconeixement del misteri que ens envolta, retornant el sentit d'espai sagrat al territori”.

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics són producte de la varietat d'ambients que introdueixen l'altitud, les diferents orientacions i la presència dels cursos d'aigua. El reconeixement dels valors ecològics ha provocat la inclusió de quatre espais, totalment o parcialment situats a les Guilleries, en el Pla d'espais d'interès natural (PEIN). De tots ells, el que més superfície ocupa és el denominat Guilleries, que es troba inclòs en un 68 per cent de la seva superfície dins la unitat de paisatge. Aquest espai protegit té com a límit nord els embassaments de Susqueda i el Pasteral, a llevant els cims de Sant Gregori i Santa Bàrbara i des d'allí el límit pren direcció oest, i inclou els cims de Sant Miquel de Solterra i la muntanya de la Coma o Sant Benet, els punts més alts de les Guilleries selvatanes.

A l'espai inclòs dins el PEIN predomina la vegetació de tipus mediterrani; malgrat tot, l'espai conté algunes peculiaritats que completen el seu valor ecològic. Les avellanoses i vernedes ocupen importants extensions als fondals humits del massís. Als nivells culminants es troba alguna fageda acidòfila. Un altre dels fets remarcables de la flora de l'espai natural protegit és la presència de la falguera *Pellaea calomelanos*, així com d'altres espècies molt rares a Catalunya.

A banda de l'EIN de les Guilleries, hi ha uns altres espais protegits que en part es troben dins les Guilleries. Un és el del Collsacabra, al costat nord del sistema format pel riu Ter i els embassaments de Sau i de Susqueda. Els altres dos, representats amb una superfície molt minsa, són el massís del Montseny i la riera d'Arbúcies.

Dins la unitat també té certa importància algun estanyol inclòs dins l'Inventari de zones humides de Catalunya, que forma part del conjunt d'espais humits de la riera de Santa Coloma.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: boscos de Sant Martí Sacalm; boscos de Matamala i Pocafarina; serra del Corb; riera de Santa Coloma; roca d'en Pla, Sant Martí de Cladells i Begissot; boscos de Sant Feliu de Buixalleu, Massanes i de les serres d'en Pere; boscos d'Argimon i de l'Esparra; estanys de Riudarenes; barranc de Noalard i torrent de Sant Jacint; torrent de la Teuleria; plans al·luvials de la Tordera.

Bona part dels valors estètics de les Guilleries estan relacionats amb els canvis cromàtics que els boscos experimenten al llarg de l'any i amb els contrastos entre els boscos caducifolis, els escleròfil·les i els aciculifolis, dels quals es pot gaudir en moltes

El pantà de Susqueda des de la Mare de Déu del Coll. Observatori del Paisatge

valls de les Guilleries. Aquest contrast és especialment evident al llarg de la tardor i la primavera. Si bé la major part de l'espai de les Guilleries és recobert per boscos perennifolis, tot l'any verds, que formen una imatge persistent, molts vessants obacs i fons de valls estan colonitzats per rouredes i altres bosquetons caducifolis que introdueixen un contrast de formes, textures i colors amb el canvi de les estacions.

Les làmines d'aigua també tenen una gran importància estètica, tant per les rieres i gorgs que travessen les Guilleries com pel gran nombre de fonts que se situen a l'interior. Relacionat amb la presència de l'element aquàtic però amb un sentit totalment diferent, cal valorar també degudament la importància estètica de la làmina d'aigua del pantà de Susqueda, que l'ha convertit en una singularitat i un reclam turístic.

Les Guilleries gaudeixen també d'alguns fons escènics, visibles des d'àrees extenses, com el de la serra Gran, en el qual es troba el cim de Sant Miquel de Solterra.

Per altra banda, als voltants de Sant Martí Sacalm, Sant Hilari Sacalm, Arbúcies, Anglès i la Cellera de Ter, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a establir-hi els camps de conreu o vivers, que queden emmarcats per una matriu forestal que crea una estructura singular de terrasses de conreu i bosc que també es repeteix en altres indrets com l'alta Garrotxa. També cal destacar la presència d'algunes valls tancades articulades per les rieres i torrents que solquen l'espai, com la vall d'Osor o la de la riera de la Pineda, a les proximitats d'Arbúcies.

Els valors històrics presents en el paisatge de les Guilleries estan relacionats per una banda amb aquells sectors on hi ha una alta concentració d'elements històrics. Aquest és el cas de l'àrea que

s'estén entre Hostalric i Santa Coloma de Farners. A Hostalric hi ha un recinte emmurallat medieval. Se'n conserven uns 600 metres de mur i vuit torres cilíndriques. El castell actual correspon a una reestructuració que es produí al segle XVIII. El castell de Farners es troba al capdamunt del turó del Vent. El castell apareix documentat al segle XI. A la mateixa zona es troba la torre de l'Esparra, en el terme de Riudarenes, situada al cim del turó de can Fesa, la qual domina amb la seva presència el paisatge de les àrees properes.

Mantenint el patró constructiu, cal destacar la rellevància estètica de nuclis com Hostalric, singular pel fet d'estar encimbellat, ca-

Els vivers d'arbres són una de les activitats productives principals a les Guilleries. Observatori del Paisatge

racterística poc freqüent en aquesta àrea de les Comarques Gironines. I també el nucli d'Osor, singular per la seva morfologia tradicional i la integració en el seu entorn.

El paisatge del sector meridional de les Guilleries, sobretot pel que fa a l'àmbit forestal, permet veure l'empremta deixada per l'aprofitament de les suredes, una activitat que va gaudir d'un gran auge al darrer quart del segle XIX. L'aparició d'instal·lacions dedicades a l'emmagatzematge i al tractament del suro, així com el tronc mig nu que presenten els suros com a resultat de la pela de l'escorça són uns elements que en conjunt configuren una atmosfera pròpia i doten el paisatge d'un origen històric recent. També cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera d'Osor a Santa Coloma de Farners passant per Sant Hilari Sacalm (GI-542/GI-551), que segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, en la seva majoria, el traçat original i trajectòries semblants i permeten la descoberta del paisatge de les Guilleries.

Els valors productius del paisatge estan relacionats amb l'aprofitament dels boscos i, sobretot, de les plantacions forestals de caducifolis, coníferes i arbres de Nadal. Cal recordar que els propietaris forestals de les Guilleries són els que van crear i impulsar el Consorci Forestal de Catalunya, fet que exemplifica l'iniciativa i dinamisme del sector silvicultor.

A banda de l'explotació forestal, la important presència d'aigua ha permès el desenvolupament d'un important sector industrial dedicat a l'embotellament i distribució d'aigua mineral.

A Hostalric se celebra una important fira medieval. Si bé la celebració d'aquest tipus de fires és relativament comuna a molts municipis, en el cas d'Hostalric l'existència d'un important recinte emmurallat és un actiu que suposa un important valor afegit a l'esdeveniment.

Els valors socials del paisatge de les Guilleries van lligats al gaudi de les àrees boscoses (com ara la recol·lecció de fruits, plantes i altres productes del bosc, especialment de castanyes), de les seves fonts i dels llocs d'aplec o trobada a l'aire lliure. Cal tenir en compte que a Sant Hilari Sacalm se la coneix com la vila de les cent fonts i que algunes, com la font picant de Sant Josep, tenen propietats medicinals.

L'entorn dels pantans de Sau i Susqueda també és un espai aprofitat per portar-hi a terme activitats recreatives, des de la senzilla passejada i la contemplació de les imponents cingleres de Tavertet i el Far, fins a la pesca. Un gran nombre de senders, camins i rutes permeten també resseguir i gaudir el patrimoni històric i natural, ja sigui a peu o amb bicicleta. Aquí destaquen els senders de gran recorregut GR-83 o camí del Nord, que van seguir molts exiliats camí de França, el GR-178 o ruta d'en Serrallonga i el GR-210 o ruta del Ter.

Entre els valors socials també cal destacar un aspecte molt singular d'aquesta unitat, el termalisme, representat pel balneari de la Font Picant a Sant Hilari Sacalm i el complex del balneari de

les Termes Orion, a Santa Coloma de Farners, que atrauen una gran quantitat d'usuaris que cerquen tranquil·litat i relaxació en un entorn de qualitat.

A les Guilleries hi ha uns valors del paisatge que tenen una base clarament simbòlica i identitària que, si bé no ofereixen una traducció material, sí que condicionen la percepció que els vilatans tenen del seu entorn. Aquests valors fan referència a l'existència passada dels bandolers, com Serrallonga, i de suposades bruixes. Encara que aquestes llegendes no condicionin directament l'activitat quotidiana de la població, no es pot menystenir la influència al llarg de la història en la forja de la identitat col·lectiva de municipis com Sant Hilari Sacalm. Les bruixes van ser acusades de molts dels mals que afligien la societat rural de l'època. Sant Hilari és el centre on el fenomen fou més intens i encara és viva la dita "De Sant Hilari a Arbúcies, dotze cases, tretze bruixes".

L'ermita de Santa Bàrbara a Anglès i, sobretot, la Mare de Déu de Farners a Santa Coloma de Farners són les que tenen una més gran significació paisatgística. A totes dues se celebren populars aplecs. El santuari de la Mare de Déu del Coll es troba a la vall de la riera d'Osor, però ja pròxima al nucli de Sant Martí Sacalm. L'entorn del santuari ofereix una excel·lent vista de la cinglera del Far.

Per altra banda, també cal destacar el valor simbòlic i històric del passat miner d'algunes zones d'aquesta unitat, especialment al municipi d'Osor. La presència de les activitats extractives de galena, plom i altres minerals, des del segle XIX fins a l'any 1980, va influenciar molt aquest territori, fins i tot es va crear un nou nucli de població, les Mines d'Osor.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Qualsevol de les escasses carreteres locals que travessen el massís de les Guilleries és adequada per a gaudir del seu paisatge. El poc trànsit i el caràcter revirat fan aconsellable una conducció tranquil·la amb parades en aquells punts on hi ha vistes panoràmiques. Un bon itinerari es pot iniciar a Hostalric on des de la balconada de la plaça dels Bous es gaudeix d'una vista privilegiada sobre la vall de la Tordera, tot aprofitant la posició elevada que proporciona l'emplaçament del poble dalt d'un turó. Des d'Hostalric es pot seguir la carretera GI-553 cap a Arbúcies i Sant Hilari Sacalm (itinerari 49), que en els primers quilòmetres travessa l'àrea de relleus granítics recoberts per suredes i on es pot apreciar la importància que en el passat tingué el seu aprofitament.

Des de Sant Hilari Sacalm es pot seguir per la carretera GI-542 fins a Osor tot travessant el cor de les Guilleries. La carretera ressegueix sempre els fons de vall oberts per rieres i torrents, i vorejats d'un paisatge forestal exuberant. A poc de sortir de Sant Hilari es passa pel costat del balneari de la Font Picant i ja abans d'arribar a Osor la carretera voreja el turó de Sant Miquel de Solterra, al cim del qual hi ha les ruïnes del castell del mateix nom des d'on es gaudeix d'una panoràmica privilegiada de tot l'espai. A partir d'aquí es

Panoràmica del corredor de la Tordera a l'alçada d'Hostalric on es pot apreciar la gran extensió que ocupen les plantacions de pollancre i plàtans. Observatori del Paisatge

pot continuar fins a Anglès (49) i arribar a la vall del Ter en aquest tram encaixonat entre les Guilleries i Rocacorba.

452

Altres rutes de caràcter més patrimonial serien la ruta dels Castells de la Selva i la ruta del Romànic Religios Selvatà, que són itineraris circulars per fer amb cotxe, que avancen parcialment per la unitat de les Guilleries. S'ha de tenir en compte que alguns petits trams només es poden seguir a peu. La primera permet visitar un gran nombre de castells selvatans, a més de les dues viles emmurallades de la comarca. La majoria dels castells daten dels voltants del segle X, i presenten una gran varietat tipològica. És especialment interessant el tram de Santa Coloma de Farners a Arbúcies, ja que creua la unitat de manera perpendicular, seguint l'eix transversal o C-25, i ofereix unes panoràmiques molt interessants. La segona ruta permet recórrer les restes del romànic religiós a la comarca de la Selva: monestirs, ermites i esglésies.

A més dels itineraris per carretera hi ha un gran nombre de rutes que es poden seguir per camins, pistes i senders. El GR-178 o ruta d'en Serrallonga (13) és un sender de gran recorregut d'uns 77 quilòmetres de longitud que uneix Santa Coloma de Farners amb Sau i que permet conèixer els indrets més importants per on es va moure el mític bandoler Joan Sala, Serrallonga. El GR-83, camí del nord o camí de l'exili (11), travessa la unitat de sud a nord i uneix Mataró amb el coll de Malrem i Prada de Conflent, recuperant la ruta que molts exiliats van haver de recórrer el 1939. Un altre sender de gran recorregut és el GR-210 o ruta del Ter (14), que creua la unitat d'oest a est per la seva part més septentrional resseguint el curs del riu i vorejant el pantà de Susqueda.

La ruta de les deu ermites (106) és un altre itinerari d'interès que permet visitar deu ermites situades entre el massís de les Guilleries i la plana selvatana. Bona part de les ermites es troben al terme municipal de Santa Coloma de Farners, però també n'hi ha a Riudarenes, Sant Hilari Sacalm, Osor i Anglès. El fet que moltes

estiguin emplaçades dalt de turons fa que es tinguin unes vistes excel·lents sobre el paisatge de l'entorn que les envolta.

El camí mil·lenari de can Petrinxo (107) és un itinerari que va des del pont de can Manyà, dins del terme municipal de Santa Coloma de Farners, fins al Pedró, i que passa per indrets de gran bellesa paisatgística: la serra del Corb, el mirador de la Trona, el Pla dels Roures, el terme Negre, el qual fa de partió entre Sant Hilari i Santa Coloma, i la pedra dels Esquirols. El recorregut passa a prop d'antigues masies com can Manyà, ca l'Amargant, ca l'Esparver, can Petrinxo, ca l'Huix i can Formiga, algunes de les quals mantenen elements arquitectònics de l'època del seu establiment o remodelacions posteriors, com ara els arcs de les portes i finestres.

Els principals miradors des d'on s'albiren vistes àmplies sobre el paisatge de les Guilleries es localitzen al cim d'alguns dels turons de l'àrea. La plaça de la fortalesa d'Hostalric (mirador 5) ofereix una esplèndida visió del sector meridional de les Guilleries, del massís del Montseny i de la vall de la Tordera. Amb menys entitat, la plaça de l'església parroquial de Sant Feliu de Buixalleu presenta una bona panoràmica també sobre el sector meridional de les Guilleries i la vall de la Tordera, pel fet d'estar en un punt elevat del territori. Des del castell de Farners (43), situat dalt el turó del Vent, es pot contemplar la plana de la riera de Santa Coloma i el sector oriental de les Guilleries. També des del santuari de la Mare de Déu d'Argimon (44), emplaçada d'alt de l'Argimon, permet una bona visual sobre la vall de la riera de Santa Coloma, l'estany de Sils i els turons de Maçanet. Des de dalt del cim de Santa Bàrbara (45), prop d'Anglès, s'observa el sector oriental de les Guilleries. Finalment, el Santuari de la Mare de Déu del Coll (69), situat entre Osor i el pantà de Susqueda, ofereix vistes espectaculars del pantà amb la imponent cinglera del Far de teló de fons, així com del pantà de Sau i la cinglera de Tavertet; cap al sud queden les Guilleries i vistes sobre part de la plana de la Selva.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- La presència d'urbanitzacions al sud de les Guillerries, aïllades dels nuclis urbans, que trenquen el paisatge forestal.
- L'epidèmia que afecta moltes de les castanyedes de les Guillerries pot comportar la pèrdua de les grans superfícies d'aquests boscos, de gran valor estètic, productiu i social.
- El traçat de la MAT comporta canvis paisatgístics notables a l'entorn de les àrees afectades pel seu traçat i als perfils visibles.

Amenaces

- Els canvis en el patró paisatgístic i un escenari de més aridesa estival, producte del canvi climàtic, pot fer augmentar el risc d'incendi, especialment en aquells espais forestals més freqüentats.
- Un augment de la funció residencial del paisatge de les Guillerries, en detriment de la funció productiva.

Fortaleses

- Els conjunt de valors ecològics, estètics, històrics i productius del paisatge forestal de les Guillerries.
- El baix grau de transformació paisatgística que presenta la majoria de l'espai de les Guillerries.
- La protecció com a PEIN de la part nord de les Guillerries i el valor ecològic i geològic del seu entorn.

Oportunitats

- El foment d'un turisme de qualitat, que cerca la qualitat del paisatge i és respectuós amb la natura, en relació amb el territori i que aprofita els seus valors.
- La potenciació del sector del suro amb línies específiques de promoció i la creació d'una marca o segell de qualitat propi. Cal garantir la continuïtat d'aquesta indústria de qualitat i sostenible.
- L'elevat nombre de punts d'observació i gaudi del paisatge, aprofitat per a l'establiment de rutes temàtiques. Per exemple, la mineria, el termalisme o les llegendes.
- La creació del Consorci de l'Espai Natural de les Guillerries-Savassona impulsat per la Diputació de Barcelona, amb els municipis de les Guillerries que pertanyen a la província de Barcelona, pot significar un impuls per a la salvaguarda dels valors paisatgístics.
- La creació de la Mancomunitat intermunicipal les Guillerries i el consorci Ter-Brugent, que impulsen projectes per dinamitzar el

territori i fer front als reptes de la societat i dels paisatges de les Guillerries.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un paisatge de boscos i explotacions forestals ben preservades tant pel seu valor productiu, com per les seves característiques ecològiques inherents.
- OQP2.** Una xarxa de rius, rieres, fonts i aigües termals salvaguardats com a elements distintius i generadors del paisatge que els envolta.
- OQP3.** Uns creixements dels assentaments urbans de Santa Coloma de Farners, Arbúcies, Hostalric, Anglès i Sant Hilari Sacalm ordenats i que no comprometin els valors del paisatge de les Guillerries, ni els valors dels espais circumdants, on es respectin els espais agraris d'amortiment i transició, amb unes entrades als nuclis de qualitat i amb uns espais industrials ben integrats en l'entorn forestal.
- OQP4.** Unes urbanitzacions de Can Fornaca i Riuclard ordenades i integrades en el paisatge forestal de les Guillerries, de manera que se'n minimitzi l'impacte visual.
- OQP5.** Uns castells de Farners, de Cabrera, d'Hostalric i de Solterra restaurats i mantinguts com a punts de valor simbòlic, i àmbits de relació amb la resta del territori.
- OQP6.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les Guillerries.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Cal protegir els boscos amb vegetació natural d'interès, com també els fragments de rouredes, vernedes i castanyedes existents.
- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: boscos de Sant Martí de Sacalm; boscos de Matamala i Pocafarina; serra del Corb; riera de Sant Coloma; Roca d'en Pla, Sant Martí de Cladells i Begissot; boscos de Sant Feliu de Buixalleu, Massanes i de les serres d'en Pere; boscos d'Argimon i de l'Esparra; estanys de Riudarenes; barranc de Noalard i torrent de Sant Jacint; torrent de la Teuleria; plans al·luvials de la Tordera.
- Aplicar mesures de protecció del sòl a la zona sud del municipi d'Anglès, a banda i banda de la carretera C-63, tant a la serra

d'en Planes com a les rieres provinents del PEIN de les Guillerries, per a garantir l'amortiment i la preservació de les dinàmiques naturals, enfront de la pressió urbanística que pugui patir l'espai natural de les Guillerries, adjacent a sòls urbanitzables no consolidats o sòls amb una manca de protecció efectiva davant de futurs desenvolupaments urbanístics.

- Protegir els fons escènics visibles des de llargues distàncies, com la serra Gran, la serra de Santa Bàrbara, Sant Gregori o el Sobirà, com a singularitats visuals i estètiques d'especial rellevància per a part de les Comarques Gironines i, sobretot, de la plana de la Selva.
- Alguns paisatges agraris singulars de caràcter local, com les hortes d'Anglès, pels seus valors socials, productius i estètics extraordinaris, han de ser objecte d'una protecció estricta mitjançant el manteniment i la millora dels seus elements estructurals.
- Incloure als catàlegs de béns dels diferents POUM, o altres figures de protecció del planejament municipal, les fileres d'arbres de les entrades nord i sud de Sant Hilari Sacalm (GI-542 i GI-551).

Propostes de criteris i accions dirigides prioritàriament a la gestió

- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres i vaques, etc.) per gestionar el sotabosc. Cal alhora fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals, tenint especial cura de les tècniques i pràctiques més agressives (tales arreu) en espais de pendent pronunciat.
- Cal preservar i establir criteris de gestió de les diferents fonts i surgències existents, amb la finalitat de mantenir-les com un valor del paisatge i incorporar-les en els itineraris turístics.
- Cal generar estratègies racionals d'explotació de les activitats esportives als embassaments, per tal de garantir un correcte aprofitament del recurs i un foment de l'oferta turística.
- Tots els projectes d'edificacions, construccions o instal·lacions aïllades a les Guillerries haurien de sotmetre's a un informe d'impacte i integració paisatgística.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques del nucli encimbellat d'Hostalric i el nucli de fesomia singular d'Osor, amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GI-542 i la GI-551 entre Osor i Santa Coloma de Farners passant per Sant Hilari Sacalm, dotant-les de miradors, per tal que en refermin el valor els elements de més interès paisatgístic tot limitant-ne les dimensions.

- Cal potenciar el manteniment de l'activitat agrícola i silvícola existent, amb la consolidació i foment del turisme rural com a activitat paral·lela.
- Promoure, seguint les indicacions de la Llei de la millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics, accions per tal de dotar les urbanitzacions de Can Fornaca i Riuclar dels serveis urbans bàsics, tot impulsant la millora de la qualitat estètica i ambiental integral: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes, i els codis cromàtics en les edificacions, així com l'asfaltatge de carrers, l'enllumenat públic, la recollida de residus o la creació i rehabilitació dels espais públics.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística.
- Promoure la restauració de masies i vilars com a mecanisme d'atracció turística i de finançament de les activitats agro-ramaderes de la regió.
- Cal restaurar i mantenir els castells degradats, i potenciar-los com a fites de contemplació del territori, vinculant-los a la xarxa d'itineraris existents.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha de respectar els nuclis urbans històrics i els seus perfils o imatges i impedir a través del planejament urbanístic l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Procurar, a fi que els horts d'Anglès estiguin ben inserits al lloc, que els materials que els formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics del seu l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Evitar models i tipologies edificatòries que interfereixin en la visió o alterin les construccions tradicionals existents. Caldrà promoure l'adequació paisatgística de les instal·lacions associades a les explotacions agràries –granges, coberts per a la maquinària, sitges, etc.–. De la mateixa manera, s'impedirà la localització de construccions d'alt impacte en les visuals de l'emplaçament (per alçada, colors, etc.), a fi de conservar els entorns dels elements del patrimoni paisatgístic.
- Cal recuperar la vegetació associada als cursos fluvials en els trams on aquesta estigui deteriorada o modificada per l'explotació forestal.
- Les actuacions en camins i miradors en els espais oberts han d'evitar l'artificialització innecessària dels miradors i itineraris.
- Evitar la presència d'elements situats a primera línia que irrompin negativament en el camp visual dels miradors i itineraris.

- Editar guies oficials d'interpretació del paisatge, divulgar la xarxa de camins i assenyalar fites i espais d'interès.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu, amb bicicleta o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i di-

fusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de la plaça de la fortalesa d'Hostalric, castell de Farners, Mare de Déu d'Argimon, Santa Bàrbara i Mare de Déu del Coll i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de la ruta del Carrilet, ruta del Ter, ruta d'en Serrallonga, camí del Nord, ruta de les deu ermites i camí de Can Petrinxo, i els motoritzats d'Anglès a Hostalric, Maçanet de la Selva-Hostalric-Mallorquines, Hostalric-punta de la Tordera i l'eix ferroviari entre Portbou i Hostalric.

14. Serra de Marina

Comarca:

Selva, Vallès Oriental, Vallès Occidental i Barcelonès.

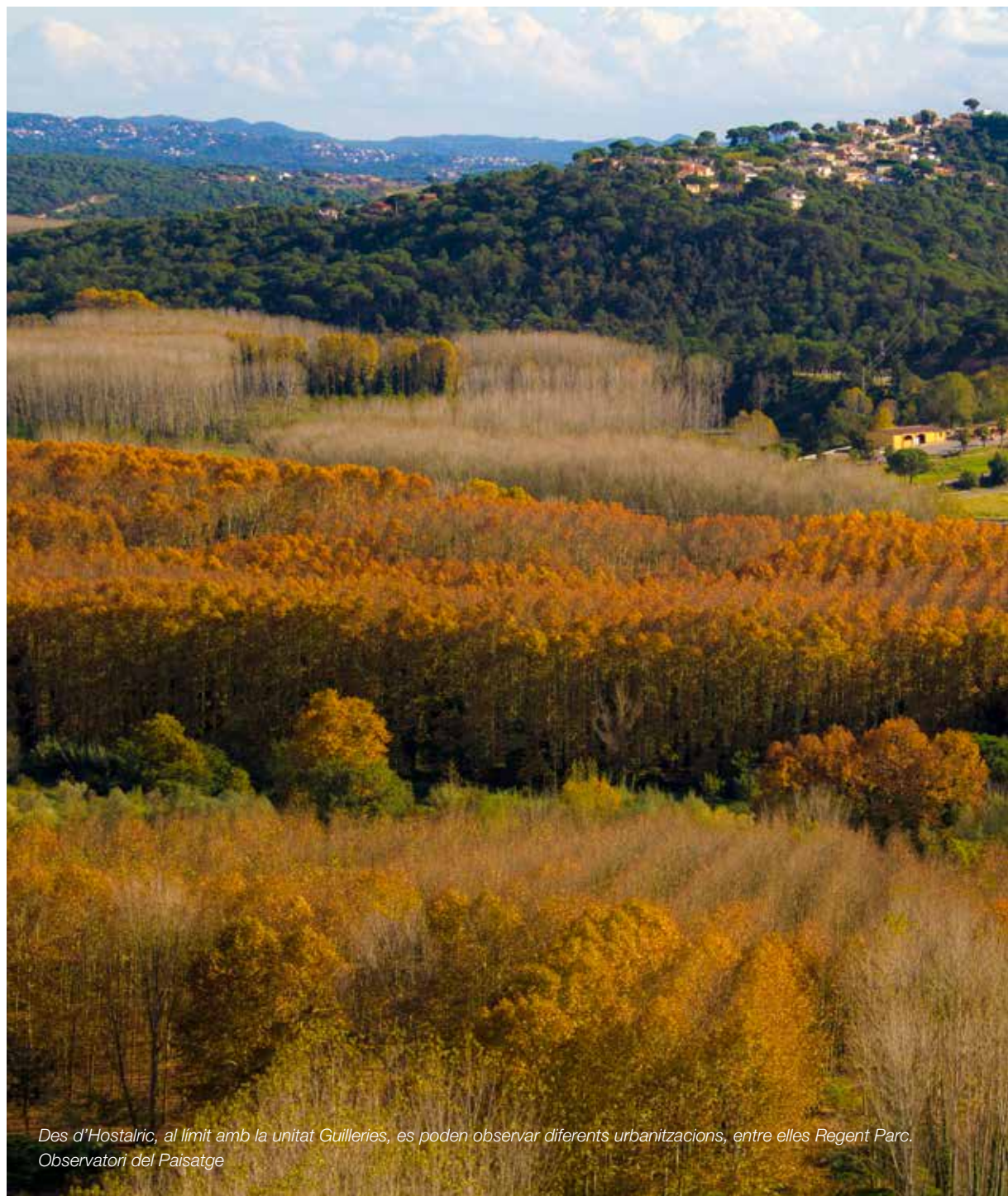
Superfície:

36.376 ha (2.843 ha que corresponen a les Comarques Gironines i 33.533 ha a la Regió Metropolitana de Barcelona).

Municipis:

Fogars de la Selva, Hostalric, Masanes, Sant Feliu de Buixalleu, Montcada i Reixac, Santa Coloma de Gramenet, Badalona, Sant Fost de Campsentelles, Martorelles, Santa Maria de Martorelles, Montornès del Vallès, Vallromanes, Vilanova del Vallès, Premià de Dalt, Vilassar de Dalt, Òrrius, la Roca del Vallès, Argentona, Mataró, Dosrius, Llinars del Vallès, Vilalba Sassera, Vallgorguina, Arenys de Munt, Sant Iscle de Vallalta, Sant Cebrià de Vallalta, Sant Celoni, Pineda de Mar, Santa Susanna, Palafolls i Tordera.

456

*Des d'Hostalric, al límit amb la unitat Guillerries, es poden observar diferents urbanitzacions, entre elles Regent Parc.
Observatori del Paisatge*

Trets distintius

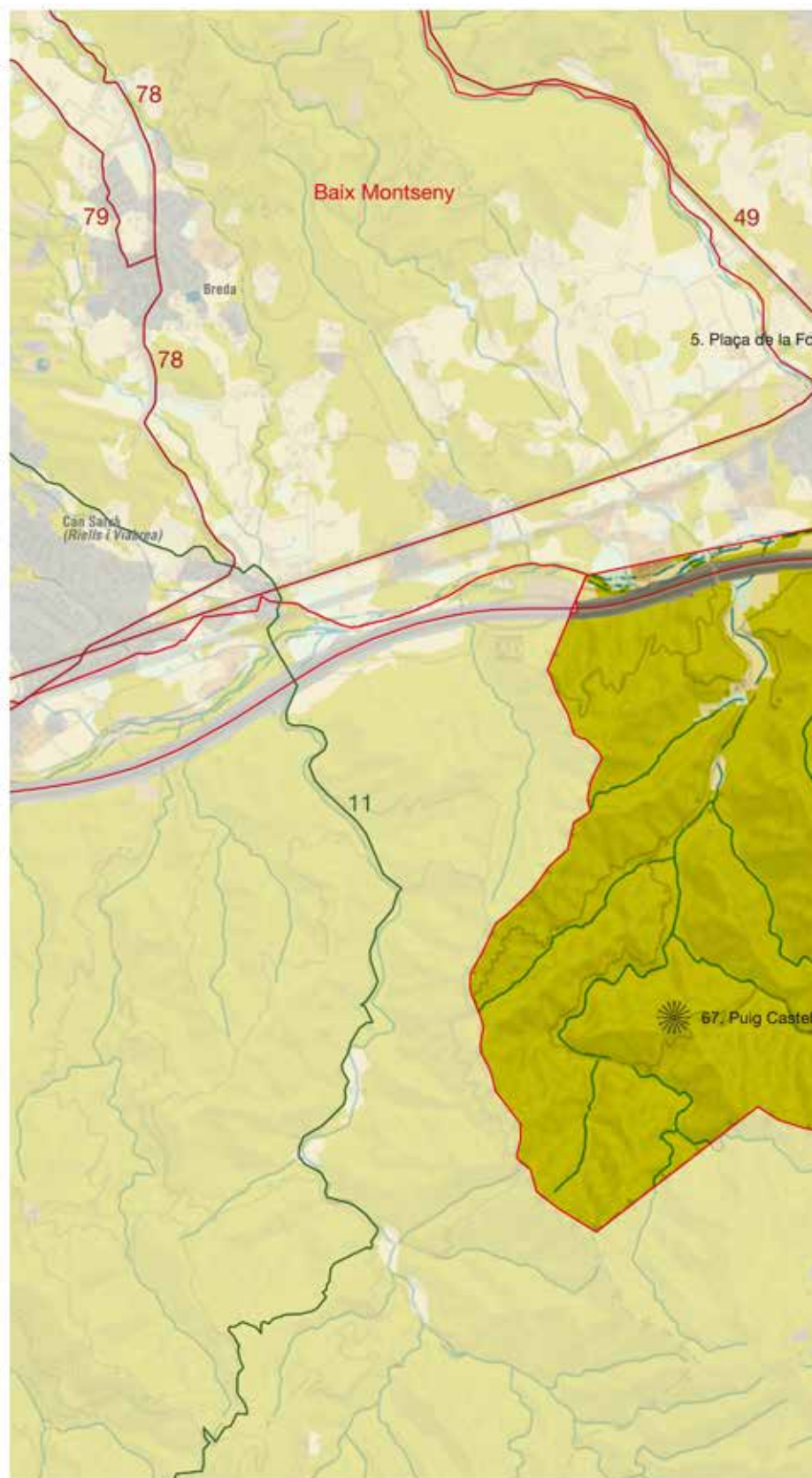
- Relleu de muntanya baixa mediterrània situat a poca distància de la costa.
- Coberta forestal densa i arbrada, constituïda per pinedes, alzinars, suredes i rouredes.
- Activitat agrícola molt limitada a les petites valls interiors i replans adequats, on es fan bé conreus de regadiu o exigents pel que fa a la qualitat del sòl.
- Territori tradicionalment poc poblat, amb petits nuclis i un nombre considerable de masos, que articulen els aprofitaments agroforestals.
- Gran nombre d'urbanitzacions de mitjanes i grans dimensions, generalment deslligades dels assentaments de població tradicionals.
- Formes de relleu típiques del modelat granític com per exemple els caos de boles i els tors o castells que es troben a Cèlecs, Montalt, Corredor i a la serra Polseruda.
- Abundants dòlmens i altres restes prehistòriques, entre les quals destaquen la Roca d'en Toni, el de Pedra Arca i, sobretot, el de Pedra Gentil, per la seva impressionant estructura alçada.

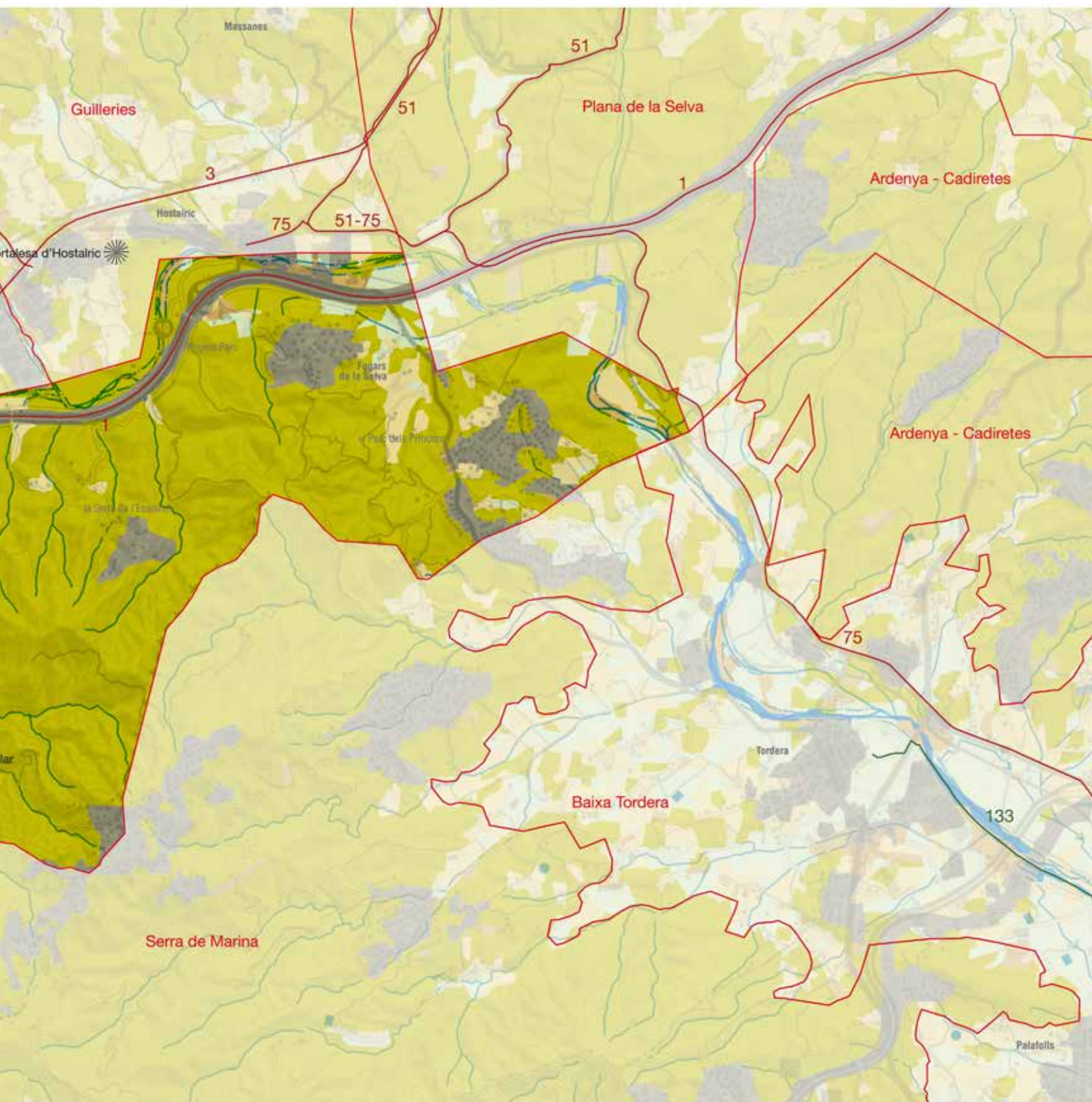
 Mirador

 Itinerari motoritzat
1 AP-7

458

Organització i dinàmica actual del paisatge

La serra de Marina geomorfològicament comprèn tota la serralada nord litoral, una massa granítica aixecada, que genera les formes de relleu i erosió característiques, amb careners que assenyalen l'aflorament de roques més resistents a l'erosió. Un fet rellevant és la formació de petites planes al·luvials en alçada, degudes a l'erosió regressiva a la capçalera dels torrents de més pendent. Aquest fet és molt important per a l'establiment de conreus i masos a la muntanya.

De ponent a llevant la serralada va guanyant en altitud i complexitat. Així, si a l'alçada del baix Maresme occidental la serralada de Marina és únicament un carener estret i d'altituds modestes (fins als 500 m), que a penes separa la façana litoral de la plana vallesana, a partir de Vilassar de Dalt esdevé més ample i crea la primera vall interior i el municipi (Òrrius) que es troba íntegrament dins d'aquest àmbit muntanyenc. Posteriorment, a l'alçada del massís del Corredor, apareixen ja tres línies de careners destacades (serra Polseruda, serra de Vallalta i el carener del Corredor) i l'àmbit muntanyenc encara s'eixamplarà més a l'alçada del Montnegre (773 m), fins a connectar amb el petit fragment que forma part de les Comarques Gironines.

El paisatge actual de la serra de Marina destaca pel predomini de les cobertes del sòl de caire forestal, esquitxades per urbanitzacions de mides diverses, amb pedreres en els punts culminants i petites peces agrícoles a les valls interiors. Tanmateix, en els darrers vint anys s'han observat uns canvis rellevants pel que fa als usos del sòl i el paisatge, que es poden resumir en un lleu retrocés del sòl forestal, un retrocés important de la superfície agrícola i un augment relatiu de la superfície urbanitzada.

Pel que fa als usos forestals, la disminució de la pastura i la minva dels aprofitaments tradicionals de les pinyes, la fusta i les llenyes està provocant una major maduració de les comunitats, que fins ara s'ha vist en part frenada pel creixement de la urbanització i les infraestructures viàries. Aquest fet comporta que la majoria de

En general, el poblament a la serra de Marina és fonamentalment disseminat, antigament en masies que practicaven el policultiu i actualment en urbanitzacions. Observatori del Paisatge

municipis de l'àmbit estiguin declarats com a espais d'alt risc d'incendi. Entre la Conreria i Sant Mateu el bosc esdevé clarament dominant, amb un predomini del pi pinyer al carener i al vessant sud i una mescla més heterogènia entre l'alzina, el pi pinyer, el pi blanc i el roure al vessant nord; les urbanitzacions s'enfilen muntanya amunt però queden relativament ocultes, especialment a l'obaga. Entre Sant Mateu i el Corredor, l'aparença del teixit forestal no varia, però s'aprecia un canvi paisatgístic rellevant, fruit de l'eixamplament de la serralada, que passa a tenir valls interiors que priven de la visió del mar i/o de la plana vallesana, amb alguns nuclis, valls fluvials i terrasses conreades de certa entitat; al mateix temps es constata la disminució d'urbanitzacions i construccions disperses.

A l'alçada del massís del Corredor, la ufana de la vegetació de l'obaga, composta per alzines, pins i roures, amb feixes conreades aprofitant petites planes d'origen al·luvial, contrasta amb la pobresa de la pineda solella de pi pinyer, quasi nua de sotabosc, fruit del caràcter àcid i sorrenc del terreny i de les tasques sistemàtiques de desbrossament que hi porta a terme l'òrgan gestor d'aquest espai natural.

Al Montnegre, el predomini de l'alzina i les espècies caducifòlies esdevé un fet, i el caràcter pissarrós del carener li dona una presència destacada, sobretot des de la plana vallesana, atès que les alineacions intermèdies en priven la visió des de la plana del Maresme. Aquí trobem també un contrast important entre l'obaga ombrívola, poblada per castanyers plantats i roures, que recorden certs paisatges del Montseny; la Vallalta, al vessant sud, amb els seus nuclis i petits horts i hivernacles de maduixeres, i el sector més oriental, poblat per pins pinyers i alzines, que singularitzen també aquest fragment més oriental de la Serralada Litoral.

L'estatus de protecció de bona part del sòl forestal d'aquesta unitat pressuposa un manteniment del seu caràcter no urbanitzable. A la vegada, la baixa rendibilitat dels aprofitaments forestals pot dur previsiblement una evolució vers comunitats més madures i pròpies de la zona (alzinars i rouredes), en detriment de les brolles i matollars (sobretot zona oest), suredes (est), castanyedes i altres plantacions (vessant nord) i pinedes (d'una manera més generalitzada, però sobretot al vessant nord).

Pel que fa als conreus, la dinàmica actual del paisatge de la serra de Marina tendeix cap a una pèrdua dels usos primaris i, en tot cas, vers la dicotomia entre usos extensius de baix valor afegit (cereal, farratge) i usos de tipus industrial i agrícoles intensius, sovint en hivernacles, amb un impacte rellevant en el paisatge, pel context predominant forestal i no antròpic.

Globalment, doncs, els usos agrícoles han passat de triplicar la superfície en comparació amb els usos urbans a quedar-ne clarament per sota en extensió en pocs anys. Per altra banda, els cultius de plàtans, pollancre i altres arbres plantats han degradat les vernedes i altres boscos de ribera originaris. Més recentment, l'obertura de vials i la urbanització està afectant aquests espais, sobretot al curs mitjà i baix.

Els nuclis urbans i, sobretot les urbanitzacions, han experimentat un fort augment en la seva superfície, sobretot pel procés encetat

a la darrera de la dècada de 1990, de fixar la primera residència en els nuclis petits segons nous models i tipologies de baixa densitat, amb independència del lloc de treball. Aquesta dinàmica ha comportat doblar la superfície dels nuclis urbans i més que triplificar l'espai ocupat per les urbanitzacions i les infraestructures de comunicació. A la banda gironina, destaquen les urbanitzacions Parc dels Prínceps i Regent Parc, i la resta de l'àmbit corresponent a les Comarques Gironines està poc urbanitzat. En un futur, la implementació del Pla territorial parcial de la regió Metropolitana de Barcelona i el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines augura una major protecció dels espais naturals i la compactació dels possibles creixements urbans.

L'ocupació progressiva dels marges de les rieres, principalment per naus i polígons, ha incrementat el risc d'inundació, sobretot a les parts baixes de les rieres, al vessant solell (fora de la unitat) i també nord o vallesà, incrementat per l'ocupació per a usos urbans i industrials. Existeixen també algunes peces de mida petita i mitjana que alteren el perfil dels entorns urbans i naturals en què se situen.

Les grans infraestructures de caire territorial construïdes els darrers vint anys han tingut una incidència elevada en un paisatge prèviament poc accessible, o bé d'una forma més capil·lar. Una de les actuacions recents que més ha modificat el territori de la serra de Marina ha estat l'autopista Mataró-Granollers C-60 (antiga B-40), que ha seccionat transversalment la Serralada Litoral.

La gran majoria d'activitats extractives es troben inactives i/o són d'escassa dimensió, tret de la que se situa a l'extrem oest de la unitat i a l'est del turó de Montpalau, que crea un impacte notable en el paisatge, en un entorn d'elevat valor natural, paisatgístic i patrimonial.

Evolució històrica del paisatge

Aquest territori ha estat habitat des de molt antic, com a mínim des d'abans del neolític, com ho testimonien diverses restes superficials localitzades en petits abrics o jaciments.

Es calcula que en l'eneolític o el calcolític els assentaments es van traslladar de la plana vers la muntanya, de ben segur que per motius defensius, iniciant-se així la transformació del territori i el paisatge originals. D'aquest període hi ha nombrosos testimonis que inclouen dolmens i sepultures en fossa, que assenyalen la presència de comunitats permanents de certa entitat demogràfica.

El període iber, molt ben representat a la serra de Marina, comportà la generalització de l'ús de les eines de ferro i la transformació de les terres profundes, amb el blat i la civada com a principals protagonistes, i amb la vinya en rostos o terrenys amb pendent. Al mateix temps es va produir la consolidació de l'activitat ramadera establada, sense renunciar al manteniment de l'activitat cinegètica.

La irrupció romana va suposar un important canvi en l'organització del territori. D'aquesta època data el camí de Vallromanes, pel coll

de Font de Cera; la Via Sèrgia, que relligava Iluro (Mataró) amb el Vallès pel coll de Parpers; el camí de Collsacreu, que relligava el Maresme central amb el Vallès, i el camí dels contrabandistes, que recorre la Serralada Litoral a mitja alçada, enllaçant les valls interiors del vessant marítim, malgrat que podrien haver tingut un origen més antic associat a la transhumància. Els camins arranats pel romans són encara actualment les principals vies de comunicació d'aquest àmbit.

Tanmateix, en general no s'han trobat restes clares de parcel·lació a les zones de muntanya, a diferència del samontà i planes litoral i prelitoral, fet que fa pensar que en bona part van quedar fora de la pràctica cadastral agrícola i reservades per a l'explotació ramadera i/o forestal. Pel que fa als conreus, sembla clar que les parts més baixes i/o orientades a migjorn van ser transformades en vinya, com la major part del vessant solell de la Serralada Litoral. Durant el període de *pax romana* es bastiren diverses *villae* o finques amb grans mansions, en indrets voltats de terres fèrtils, moltes de les quals reconvertides en masies durant l'edat mitjana. També es pensa que durant aquest període es van millorar les tècniques agrícoles i es va potenciar, a banda del secà, els conreus d'horta, com ho testimonia l'aqüeducte de la riera de Pineda.

Possiblement, la intensificació agrícola de l'època romana va accentuar el procés d'erosió dels vessants causat per la intensa plantació de vinya i l'escàs recobriment del sòl que té aquest conreu, fet que, d'una banda, hauria estat útil com a element eixamplador i alhora fertilitzant de l'andana litoral i que, d'altra banda, va causar un empobriment dels vessants solells de la Serralada Litoral per la pèrdua del sòl fèrtil. Cal pensar també que, a les zones de muntanya, l'artigatge per a obtenir pastures, ja abans dels romans, devia haver causat un impacte apreciable sobre el paisatge i l'erosionabilitat del terreny.

Del període entre la fi de la dominació romana i la baixa edat mitjana, període convuls, han pervingut escassos testimonis fins als nostres dies, tret d'algunes referències a petites ermites i esglésies, així com els castells de Dosrius, Montpalau, Montnegre i

El castell de Palafoles és un dels més ben conservats de la unitat. Observatori del Paisatge

Palafolls, actualment molt enrunats, tret del darrer. Se sap que la població s'hi establia de manera disseminada o en alguns petits agrupaments de molt poca entitat, al voltant de les parròquies (Òrrius, Dosrius, Montnegre, Hortsavinyà).

En general, el poblament a la muntanya era fonamentalment disseminat en masies que practicaven el policultiu i eren força autosuficients, fins ben bé el segle *xvi* - *xvii*. Cal dir que a la primera meitat del segle *xvi* es va registrar una davallada demogràfica important, si més no a l'obaga del Montnegre, deguda a la fam i a les epidèmies. El territori va trigar gairebé un segle a recuperar-se.

Malgrat el caràcter més humit i fred, a la serralada de Marina es troba ben documentat el conreu de la vinya, que atenyia les vall interiors, frec a frec amb el bosc, fins ja ben entrat el segle *xx*, per bé que la plaga d'oïdi de 1852 va provocar-ne una reculada important, de l'ordre del 40 per cent, en alguns municipis. A les terrasses de la riera d'Argentona la vinya ha perviscut fins a temps molt recents. El cereal, les patates i els farratges eren conreus més propis dels sòls més profunds i humits, sobretot del vessant nord de la serralada. L'agricultura d'horta, bàsicament d'autoconsum, era rellevant al voltant dels nuclis i les rieres.

Entre els segles *xviii* i *xix* es van intensificar les captacions d'aigua per al reg i l'abastament dels municipis del Maresme, mitjançant mines i pous, i es van començar a afectar els aqüífers, de manera que el règim dels rius va esdevenir cada vegada més reduït i irregular. Així, entrat ja el segle *xx*, molts cursos fluvials que eren permanents fins a mar van quedar eixuts dins de l'àmbit de muntanya, després de derivar-se el cabal o d'extreure'n l'aigua mitjançant pous o mines per als regs i usos urbans de mig vessant. Aquest fet va provocar el tancament dels molins fariners de la serralada i el trasllat d'aquesta activitat a la vall del Besòs, així com l'assecament de moltes mines d'aigua i l'abandó de terres de cultiu de mig vessant. Una altra conseqüència ben documentada és la disminució de les formacions riberenques autòctones.

Les activitats lligades als aprofitaments forestals es van desenvolupar des de ben antic i van ser fonamentals en molts masos del vessant nord o amb manca de terrenys adients per a l'activitat agrícola. L'obtenció del carbó d'alzina, realitzada en bona part per cerdans i tortosins, i la tala d'alzines per a llenyes, a càrrec dels pagesos de la contrada, eren els principals aprofitaments dels boscos, a banda de la tala de roures per a fusta de més qualitat. Aquestes activitats van perdurar amb força fins a la segona meitat del segle *xx*. El control del sotabosc es feia mitjançant l'aprofitament dels arbustos (estepes, brucs, arboços) per part dels forns de pa i bòviles, que pagaven el treball de neteja del bosc.

Durant el segle *xviii* es van explotar amb intensitat les rouredes, eliminant els arbres més grans, d'interès per a la indústria naviliera, mentre que l'auge de la indústria vitivinícola, un xic més tard, comportà també una regressió d'aquest tipus de boscuries.

L'aprofitament del suro va augmentar sensiblement al tombant del segle *xix* a causa de la demanda de la nova indústria del cava i el vi. Això va comportar la plantació d'extensions importants de suros en llocs prèviament ocupats per l'alzinar, la pineda i la roureda.

A les valls humides, s'alternava l'aprofitament de les pollancredes i altres arbres de ribera amb el conreu de cereals i farratges per a l'alimentació de vaques lleteres establades, per al mercat de Mataró i Barcelona, així com alguns horts de caire familiar.

Ben entrat el segle *xx* es van substituir extensions de roureda de les obagues del Montnegre per plantar-hi castanyers, seguint el model assajat prèviament al Montseny i a les Guilleries, d'on procedia bona part de la mà d'obra emprada. També, vers la dècada de 1970 van plantar-se avellaners a la mateixa zona. Amb aquest motiu es van construir un bon nombre de pistes forestals, entre les quals destaca la pista que recorre la baga del Montnegre.

A la segona meitat del segle *xx* van decaure gradualment els aprofitaments tradicionals del bosc, tret dels estrictament fusters i de la recol·lecció de pinyes, i s'inicià el declivi de l'agricultura i la ramaderia, coincidint amb la construcció d'urbanitzacions i el turisme. En molts espais conreats es van plantar pins, sobretot pi pinyer i també pi blanc, i, més recentment, pi insigne i pinastre. Aquest fet va permetre la ràpida recuperació del bosc de les parcel·les abandonades i l'evolució vers comunitats més madures del que abans eren pinedes i brolles, de manera que bona part del que està cartografiat fins a la darrereria de segle *xx* com a pinedes, correspon en bona part a un alzinar –o fins i tot roureda– més o menys estructurat. En alguns casos, al solell es van plantar maduixots a les antigues vinyes així com també cirerers. D'altra banda, a moltes feixes o terrasses vora riu ocupades per horta, s'hi van plantar plàtans o pollancre, per al seu aprofitament forestal, a la vegada que també es van malmetre vernedes per plantar-hi aquestes espècies més lucratives, atès que l'interès del vern per a la torneria i altres aplicacions va decaure.

Pel que fa a l'evolució dels assentaments residencials i turístics cal diferenciar tres etapes. Una primera de turisme temporal o d'estiu, protagonitzada per les classes benestants procedents de Barcelona i Mataró, que es van assentar en mansions i en fondes, com les que hi havia a Argentona per a la gent que anava a prendre les aigües, i que, per tant, es va desenvolupar de manera harmònica amb el paisatge. Una segona fase d'estiu ja permanent, protagonitzada per una base social més àmplia que va afavorir la construcció de noves urbanitzacions deslligades dels nuclis urbans, i que s'inicià a mitjan dècada de 1960; destaquen, en aquest sentit, societats o patronats turístics que van promoure operacions de gran envergadura en el carener de la serra de Sant Mateu-Cèlecs, a Vallromanes, a Sant Vicenç de Montalt o al vessant sud del Montnegre, entre moltes altres, i que van suposar l'obertura de la via de Cornisa per sobre del Baix Maresme i de diverses pistes de més d'envergadura. Finalment, en una tercera fase que es va iniciar durant la dècada de 1980, hi va haver una reconversió del parc d'habitatges de segona residència a primera i un creixement predominantment de baixa densitat, en les modalitats d'habitatge unifamiliar aïllat i en filera, en forma d'extensions dels nuclis existents.

D'altra banda, durant el "desenvolupisme" que seguí la postguerra espanyola, es van produir també creixements de primera residència marginals amb una baixa densitat d'ocupació a Martorelles, Sant Fost i Montcada i Reixac, indissociables de la ciutat de Barcelona i la seva demanda laboral.

Expressió artística del paisatge

Pel que fa a la literatura, destaca Esteve Albert i Corp, personatge polifacètic, natural de Dosrius, que copsà, com ben pocs, l'essència del paisatge de la serralada de Marina, com queda manifest en aquesta breu descripció de Banyamars, a l'obra *La guerra civil a Banyamars (1936-1950)* (Albert i Corp, 1989), on es noten les reminiscències planianes, escriptor amb el qual l'unia una bona amistat.

“Banyamars, a 40 quilòmetres de Barcelona és un meravellós oasi d'irredemptistes. Un petit poble de gent molt cauta, molt intel·ligent i molt cavil·losa”.

Es tracta d'una alta vall, entre els 300 i 600 metres sobre el nivell del mar, molt oberta i assolellada, protegida dels vents de Nord i de Llevant. Una vall salutífera i calenta, abundant en fonts i naixements d'aiguamolls que, en temps prehistòrics, resultava una petita i productiva zona lacustre (productiva de boga i de cànem).

De boga, encara n'hi trobem a molts llocs. El cànem ha desaparegut del tot. Només hi resta algun matisser raquític de cànem bord.

Hi ha cases grans entre pinedes, alzinars i sureres que feien amable, itinerant i reditícia la vida dels seus propietaris. Totes tenien el seu poderós carro i cavall amb el que feien el transport de llenya i fusta, quasi a diari durant tot l'any, fins a Mataró i Vilassar.

Banyamars ha estat una vall autàrquica i pròspera, des de la més remota antiguitat fins a la darrera conflagració.

Es collien el vi, el blat, els llegums, l'oli, els fruits de l'hort i els silvestres suficients per al rebost familiar i, pel que fa a la carn, exportaven xais, vedells, i aviram i conills, molt estimats al mercat de Mataró perquè eren nodrits de plantes dels marges i del sotabosc.” (Albert i Corp, 1989)

Més actual, Perejaume, pintor i poeta nat a Sant Pol de Mar, dedica alguns versos al Montnegre:

“Els esqueis del torrent separen prou
aquetes dues postals: el Montnegre
i Ca l'Oller. L'aigua, però, les clou
i n'empostala els gorgs en blanc i negre”
(Perejaume, 1992)

En aquest territori hi ha també diverses llegendes, com la del Soler de Vilardell, situada a l'obaga del Montnegre, prop de Sant Celoni, que conta com el cavaller Soler matà amb la seva espasa màgica el temible drac, que vivia en un forat granític actualment encara es pot reconèixer, prop del marge dret de la Tordera. La llegenda del castell de Montnegre, al seu torn, explica com, fruit del rapte d'una bella pagesa per part del llicenciós i desagradable senyor del castell, es desencadenà una forta tempesta que convertí la fortalesa en un braser i, molt després, per purgar les malvestats del cavaller, s'hi alçà un monestir.

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics del paisatge de la serra de Marina es troben en bona part sota figures de protecció: Parc de la Serralada de Marina, Parc de la Conreria, Sant Mateu, Céllecs i Parc Natural del Montnegre-Corredor, que inclou sobretot les zones més enlairades, pràcticament els careners a l'alçada del baix Maresme sud i una extensió notable de muntanyes i boscos al Corredor-Montnegre. Així mateix, també forma part de la xarxa Natura 2000 amb la denominació Serres del Litoral Septentrional.

Els alzinars, les suredes, afavorides d'antic per l'home, les castanyedes, les pinedes mediterrànies, dominades pel pi pinyer però que inclouen també fragments de pinedes de pi blanc i de pinastre, són tots plegats hàbitats d'interès comunitari, que, tot i estar força estesos al litoral oriental català, aquí tenen el valor afegit de connectar –o crear les condicions per fer-ho possible–, el carener de la Serralada Litoral oriental amb la plana vallesana i el baix

El paisatge de la serra de Marina destaca pel predomini de les cobertes del sòl de caire forestal, esquitxades per urbanitzacions de mides diverses i petites peces agrícoles en les valls interiors. Observatori del Paisatge

Montseny, amb l'Ardenya, amb la plana del Maresme i, de manera més complexa, amb la serra de Collserola.

És destacable la presència de fragments de lloreda o màquies amb llor en alguns barrancs ombrívols i humits del vessant sud de la serralada, hàbitat comunitari d'interès prioritari, relíquia dels boscos laurifolis del terciari, gairebé indestruïbles de l'alzinar circumdant. Els boscos de ribera, amb alberedes, pollancredes i salzedes, i amb fragments de vernedes ben conservades són molt rellevants i d'elevat valor botànic i faunístic, per les condicions d'humitat i l'hàbitat fluvial que creen.

El caràcter humit dels boscos de l'obaga de la serra de Marina, més enllà del valor atribuït per la Directiva d'hàbitats, té un elevat valor biogeogràfic com a refugi d'espècies de caràcter higròfil o centreeuropeu, tant per a la flora com per a la fauna. Destaquem en aquest sentit els boscos de roure sessiliflor del carener del Montnegre, així com els fragments de roureda de roure africà presents sobretot a les zones baixes de sòls humits i profunds, propers a la Tordera. També és força notable la presència d'una roureda relicte, a l'obaga del coll de Basses.

Les rieres atresoren un especial valor, sobretot en els fragments en què perviu bosc de ribera, entre els quals destaquen les vernedes (hàbitat d'interès prioritari), les pollancredes, alberedes, salzedes i les bosquines d'avellanosa amb *Polystichum setiferum*, quasi totes a l'obaga, atès que creen les condicions per a la supervivència de les espècies amb requeriments d'humitat més exigents, tant de plantes com d'animals. Malgrat el seu caràcter eminentment temporal o intermitent, s'hi han localitzat, en els trams favorables, diverses espècies de peixos autòctons.

De manera anàloga, però en el vessant sud, té un interès destacat el manteniment dels alocars que colonitzen els rius temporals, alguns a tocar dels nuclis metropolitans principals, també inclosos en el Catàleg d'hàbitats d'interès comunitari.

Finalment destaquem la presència de prats secs de terra baixa, dominats per l'albellatge i el fenàs, que malgrat el seu caràcter de transició vers comunitats forestals més madures tenen un innegable interès ecològic per la seva varietat florística i per la productivitat, sobretot en l'actual context de desaparició del conreu de secà. Aquests prats serveixen de zona d'alimentació de nombroses aus, rèptils i mamífers, a més d'allotjar una interessant comunitat d'ortòpters, entre els quals destaca *Brachycrotaphus tryxalicerus*.

A banda de tots aquests espais o elements protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: plans al·luvials de la Tordera; serra de l'Esquirol i el Godall; boscos de Mas Altaba, Can Malagarriga i el Pujol.

Els valors estètics estan representats en primer lloc pel patró dominant d'ondulació del territori. És un element que dona força atractiu a la unitat, atès que arriba a emascarar visualment moltes de les grans infraestructures i creixements poc integrats amb el territori.

D'altra banda, el carener de la Serralada Litoral és un fons escènic omnipresent i que manté unes proporcions que li donen un caràcter de referent amable o harmònic, sobretot des de la plana vallesana estant i des de la plana selvatana, mentre que des del Maresme la seva percepció és més complexa, per manca de perspectiva des de moltes de les rutes costaneres més transitades.

Pel que fa a formacions o elements singulars, destaquen els caos de boles de pedra, aïllades o agrupades ("castells") a Céllecs, Burriac-Montcabrer, Montalt, Corredor i a la serra Polseruda.

A gran escala es dona un contrast important tant de tipus topogràfic com cromàtic entre les planes del Maresme, del Vallès i de la Selva i la serralada de Marina, per causa del seu caràcter eminentment forestal, que contrasta amb la imatge urbana i agrícola d'horta de la plana del Maresme i cerealista i urbanoindustrial de la plana vallesana. D'altra banda, a una escala reduïda, es dona un patró de contrast d'elevat valor estètic entre les petites planes o valls interiors de la serralada, tancades i generalment conreades, i les elevacions que les envolten, de caràcter forestal.

Entre les singularitats que tenen valor estètic hi ha la transformació estacional de forma i color (carener i obaga del Montnegre i d'alineacions més enlairades), així com les plantacions de plàtans i pollancredes resseguint les valls fluvials.

Els valors històrics estan representats per tot un conjunt d'elements pertanyents a èpoques diverses. A la serra de Marina abunden els jaciments prehistòrics, sobretot del neolític final i de l'edat del Bronze, en molt casos aprofitant esqueis o abrics naturals entre el rocam, on s'han trobat nombroses restes ceràmiques i atuellers diversos. Són destacables les sepultures en fossa a Vilassar de Dalt i a Banyamars i també el dolmen de la Roca d'en Toni (Vilassar de Dalt), el de Ca l'Arenes (Dosrius), el de Pedra Arca (Vilalba Sasserra) i el de Pedra Gentil (Vallgorguina), així com la cova funerària de Costa de can Martorell (Dosrius).

Pel que fa al període ibèric, tota la serra de Marina és especialment rica en jaciments, entre els quals destaquen els poblats del turó d'en Boscà (Badalona), de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramanet), Castell Ruf (Santa Maria de Martorelles), Céllecs (Òrrius), El Far i Banyamars (Dosrius), el Pla d'en Boquet (Vilassar de Dalt), Montpalau (Pineda de Mar), turó del Vent (Llinars del Vallès), etc.

Del període romà s'han trobat diverses vil·les romanes, algunes de les quals amb sepulcres d'incineració i sitges d'enterrament, com en el santuari del Corredor, i moltes restes d'interès menor. Indubtablement, el principal llegat d'aquest període són algunes de les principals vies de comunicació, en alguns casos amb restes de les antigues calçades, per bé que força malmeses i de poca entitat, com la que es troba al coll de Parpers. També hi ha algunes restes d'enginyeria civil, com ara el canal de derivació de la riera de Pineda, fins a l'aqüeducte, al límit de la unitat.

De l'edat mitjana hi ha nombrosos testimonis d'arquitectura militar, entre els quals destaquen, per motius històrics i per l'estat de conservació: el castell de Palafoles (segle X); el castell de Gotmar o cal Comte (del segle XIII i força reformat, actualment una mansió

senyorial); el castell del Far o de Llinars (segle x), reformat al segle xv, després que un terratrèmol l'ensorrés, i el castell de Montornès (segle xi), que conserva una torre circular i fragments de la muralla. D'altra banda, la resta de castells es troben molt enrunats, com és el cas del castell de Dosrius o el de Castellruf, o pràcticament han desaparegut. Pel que fa als edificis fortificats o torres de defensa cal destacar la torre Pallaresa –reformada i armada al segle xvi–, la torrassa del Moro, la casa forta de La Menola o la torre de Valldejuli, del segle xvi.

Nombroses masies d'interès històric i arquitectònic, sovint amb orígens medievals més o menys remots i restaurades entre els segles xvi-xvii, han pervingut fins als nostres dies, com ara la Torribera (Santa Coloma de Gramanet), actualment sanatori mental; Can Miravitges (Pomar Badalona); el Mas Pujol, bastit sobre una antiga vil·la romana (Canyet, Badalona); Can Cunill i can Femades (Òrius), Can Valls (Olzinelles), etc.

Pel que fa a l'arquitectura civil a la serra de Marina central va arribar a haver-hi força molins fariners, la majoria datats de l'edat moderna (segles xvi-xvii), però possiblement amb antecedents anteriors, que aprofitaven la força de les rieres, amb basses de suport per a emmagatzemar aigua, així com pous de glaç, entre els quals destaquen el de Canyamars i el de Can Draper, pel seu estat de conservació. A la serralada hi ha també diversos testimonis de forns de vidre i de calç, aprofitant els afloraments de roca calcària, així com forns de pega, més vinculats a l'activitat forestal, entre els quals destaca el de Can Valls.

En el trànsit a l'edat mitjana hi ha diverses esglésies com ara la de Sant Mateu (segle x), a Premià de Dalt, Sant Bartomeu de Cabanyes (Òrius), Sant Genís de Palafoxs i Sant Martí de Montnegre. Entre els segles xi i xii es localitzen algunes restes arqueològiques rellevants com ara l'hermita de Sant Pere de Clarà (Argentona), la de Sant Andreu i la de Sant Bartomeu de Cabanyes (Òrius) i la de Sant Cebrià (Sant Cebrià de Vallalta). Al segle xiii apareix documentada l'església de Sant Llorenç de Vilardell (Sant Celoni), al vessant nord del Montnegre. Ja a l'edat moderna, destaca el monestir de Sant Jeroni de la Murtra.

D'altra banda, és ben conegut el fet que tant la serra de Marina com el Montseny són zones amb multitud de llegendes basades en fets màgics i amb moltes referències a la bruixeria. Cal dir que en bona part aquestes llegendes podrien tenir un origen en la idolatria o culte a les roques de formes més o menys zoomòrfiques o arrodonides que es troben a la zona central de la serralada, que es remuntarien al període neolític. Pel que fa al món de les bruixes, tot sovint se'ls atribuïa l'origen de les fortes tempestes que de tant en tant assolen el territori i malmeten les collites.

L'església de Sant Mateu, a Premià de Dalt, recull valors simbòlics i identitaris en ser un indret de referència excursionista i d'aplecs, emprat sovint en la iconografia del Parc de la Serralada Litoral pel seu elevat nivell de coneixement popular. Amb un caràcter més metropolità i alhora menys local tenim el santuari del Corredor, indret d'esbarjo molt freqüentat d'ençà de la creació del Parc Natural de Montnegre-Corredor i, en menor mesura, l'hermita de Sant Martí del Montnegre.

El monestir de Sant Jeroni de la Murtra, a l'extrem occidental de la unitat, és un element referencial de primer nivell, sobretot per al teixit cívic del badalonès o Barcelonès nord, que a la dècada dels noranta va emprendre una forta campanya per a evitar que les antigues vinyes al voltant del monestir, actualment espai d'esbarjo metropolità molt concorregut, esdevinguessin un camp de golf.

Les roques granítiques arrodonides i de grans dimensions que es troben a l'obaga del Montalt, a la serra Polseruda i a altres indrets, sobretot al centre de la serralada, tenen també un component simbòlic i identitari rellevant.

L'espasa Vilardella, trobada accidentalment i amb la qual el noble Soler de Vilardell matà el famós drac de la llegenda homònima, es diu que va tenir un important paper en l'expansió catalana pel Mediterrani, i que va ser testimoni de en diverses batalles. L'original es conserva actualment al Museu Militar de París.

El maduixot, exclusiu de l'Alt Maresme i de la Vallalta, reconegut per la seva qualitat, i la cirera d'en Roca, d'Arenys de Munt, concentren els principals valors productius del paisatge de la serra de Marina.

La resta de productes del camp han minvat molt, així com els fruits i recursos relacionats amb la fusta abans importants i ara ja poc rellevants, tret d'algunes explotacions de platanedes, avellaners i castanyedes. El suro i les pinyes han esdevingut activitats marginals.

Per altra banda, els espais naturals de la serra de Marina, com el Parc Montnegre - Corredor, esdevenen zones molt utilitzades socialment els caps de setmana, ja que hi ha una gran quantitat d'itineraris i rutes per al gaudi i l'observació del paisatge.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Com a itineraris rodats, cal destacar dos recorreguts de caràcter general. El primer comença a la riera d'Argentona, passa per Dosrius i arriba fins al parc i santuari del Corredor, on es pot gaudir d'extraordinàries vistes sobre la façana marítima del Maresme, en tornar a Argentona passant per Arenys de Munt i Mataró. L'altre recorregut que destaca arrenca del nucli d'Alella, puja fins al coll de Font de Cera i agafa el camí carener, amb perspectives tant a la costa com cap a la depressió prelitoral; passa per sota el turó de Céllecs, Òrius i acaba a la riera d'Argentona, on es pot enllaçar amb el primer itinerari destacat.

Pel que fa als itineraris a peu i amb bicicleta, hi ha vint recorreguts reconeguts, entre els quals destaquen els senders de gran recorregut com el GR-92, que ressegueix tot el litoral català; el GR-5, també conegut com a sender dels miradors; o el GR-83 o camí del Nord, que enllaça Mataró amb el Canigó, rememorant el trajecte recorregut per molts exiliats l'any 1939.

No destaca cap itinerari en el sector gironí de la unitat, com a conseqüència de les seves reduïdes dimensions en comparació amb

el total de la unitat de serra de Marina. Per proximitat geogràfica és aconsellable resseguir el tram de GR que enllaça Tordera amb Vallgorguina, mitjançant el GR-92, i atansar-se a Canet de Mar, on arriba el GR-5 després de creuar-se amb el GR-92 a Sant Martí de Montnegre.

Pel que fa als miradors cal destacar el Puig Castellar (mirador 67) ja que és l'únic dins del sector gironí de la unitat. Seguint el criteri de proximitat geogràfica destaquen els miradors d'Hortsavinyà, el Turó Gros de la serra del Montnegre, la Creu de Pedracastell, Collsacreu o el santuari del Corredor.

El Rocatell, el Castell de Sant Miquel, Can Bruguera, el coll de Parpers, Céllecs, l'ermita de Sant Onofre, l'ermita de Sant Climent o l'església de Sant Bartomeu de Cabanyes són altres miradors que cal tenir en compte dins la unitat, però en sectors més allunyats de les Comarques Gironines.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Aparició des dels anys seixanta d'un model de ciutat oberta i extensa configurat sobretot per urbanitzacions amb una manca d'estructura urbana, amb un gran consum de sòl (especialment per la baixa densitat d'habitatges), generalment amb un aspecte força descuidat, desendreçat, sense àrees verdes i amb uns límits poc integrats en l'entorn. Aquest model ha provocat en molts casos fragmentació paisatgística, pèrdua de funcionalitat ecològica, la desaparició dels sòls agraris de qualitat i una progressiva uniformització dels paisatges.
- Tot i l'existència d'espais naturals protegits de gran valor, sigui quina sigui la seva figura legal de protecció, hi ha una manca de corredors i espais connectors plenament viables que afavoreixin els fluxos ecològics. La fragmentació paisatgística i territorial

466

Urbanització Mas Carbó a Palafròls. Observatori del Paisatge

causada per les grans infraestructures de transport afavoreix l'aïllament dels espais naturals.

- Pèrdua d'àrees de conreu situades a l'interior i als entorns de les principals masses forestals que comporta una homogeneïtzació del paisatge per la desaparició d'espais oberts i l'augment de la superfície ocupada pels boscos.
- Les masses forestals són molt vulnerables als incendis, en ser incloses gairebé totes en zones d'alt o molt alt risc d'incendi forestal.

Amenaces

- Transformació de les zones agrícoles de les planes intermèdies i fons de vall per la pressió de les activitats econòmiques i l'urbanisme.
- Pèrdua del patrimoni natural i paisatgístic vinculat a les rieres, per la seva canalització, obertura de vials i/o sobreexplotació de l'aquífer.
- Risc d'aprofundiment de la fractura de la unitat i degradació de la vall de la riera d'Argentona, fruit del reforçament del corredor de la C- 60 amb eventuais desenvolupaments lineals paral·lels.

Fortaleses

- El fet que la major part del territori es trobi sota figures de protecció assegura una pervivència dels elements naturals i una gestió respectuosa amb l'entorn.
- La gestió cada vegada més coordinada entre els diferents consorcis que gestionen els diferents espais de la serralada (Conreria, Sant Mateu-Céllecs, Montnegre - Corredor) garanteix una coherència de criteris d'actuació i d'eficàcia en la gestió del sòl.

Oportunitats

- Existència de marques de qualitat (cireres, maduixes i maduixots, etc.) que en el futur poden mantenir-se en el mercat sense haver de competir pel preu amb altres orígens geogràfics.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns espais fluvials de la Tordera ben conservats i revalorats com a identificador del paisatge i reforçats en el seu paper de connectors ecològics i paisatgístics.
- OQP2.** Un paisatge de boscos de pinedes, rouredes, alzinars i suredes preservades tant pel seu valor productiu com per les seves característiques ecològiques inherents.

- OQP3.** Un sistema d'infraestructures lineals que no generi fractures en el territori i on la seva implantació correspongui a criteris d'integració paisatgística.
- OQP4.** Unes urbanitzacions compactes i integrades en el territori, on la seva relació amb l'entorn forestal prioritzi el manteniment dels hàbitats i ecosistemes existents.
- OQP5.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la serra de Marina i dels espais circumdants.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis de Fogars de la Selva i Hostalric apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de les planes al·luvials de la Tordera; serra de l'Esquirol i el Godall; i boscos de Mas Altaba, Can Malagarri-ga i el Pujol.
- Aplicar mesures de protecció del sòl per a garantir l'amortiment i la preservació de les dinàmiques naturals, enfront de la pressió urbanística que puguin patir els espais naturals.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc. Cal alhora fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals.
- Vetllar pel manteniment de la vocació agrícola de les àrees que envolten els espais protegits de la serra de Marina, atesa la seva funció d'àrees de transició.
- Tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, i també establir mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior de l'AP-7.

- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística. Elaborar aquests estudis, en primer lloc, pels projectes d'infraestructura viària que afectin l'AP-7.
- Establir un espai corredor amb els espais naturals adjacents: Montseny, Guilleries, turons de Maçanet (plana de la Selva) i Ardenya-Cadiretes.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Restaurar i naturalitzar els trams degradats de les rieres i petits cursos fluvials entorn les zones periurbanes i industrials. Cal prioritzar les que mostrin signes clars de contaminació i acumulació de deixalles i les que estiguin colonitzades per espècies al·lòctones.
- Restaurar els àmbits de ribera degradats per la implementació de caducifolis d'explotació forestal.
- Compactar i preveure el desmantellament d'infraestructures obsoletes del corredor d'infraestructures (AP-7), i coordinar les actuacions de permeabilitat territorial a través d'aquests corredors per tal d'augmentar la seva eficàcia.
- Utilitzar criteris d'integració paisatgística per a qualsevol acció en zones urbanitzables de l'entorn del Parc del Montnegre i el Corredor.
- Garantir una separació nítida entre urbanitzacions i espais forestals per tal de reduir el risc d'incendi.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i uns altres pendents encara de consolidar-se, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són el mirador del Puig Castellar de Fogars de la Selva i l'itinerari paisatgístic motoritzat de l'AP-7.

15. Montseny

Comarca:

Osona, Selva i Vallès Oriental.

Superfície:

24.058 ha (7.788 ha corresponen a les Comarques Gironines, 7.160 ha a la Regió Metropolitana de Barcelona i 9.110 ha a les Comarques Centrals).

Municipis:

Arbúcies, Riells i Viabrea, Sant Feliu de Buixalleu, Sant Hilari Sacalm, Sant Pere de Vilamajor, Sant Esteve de Palautordera, Fogars de Montclús, Campins, Gualba, Figaró-Montmany, la Garriga, Tagamanent, Cànoves i Samalús, Aiguafreda, Balenyà, Centelles, el Brull, Montseny, Seva, Tagamanent i Viladrau.

468

El Montseny conté una gran diversitat de vegetació, des de fagedes com les de la imatge fins a alzinars, avetoses o rouredes. Jordi Puig

Trets distintius

- Relleu alterós i prominent, que inclou les principals elevacions de la Serralada Prelitoral i els únics territoris de caire boreoalpí fora de l'àmbit pirinenc.
- Presència de nombroses rieres de cabal permanent o semi-permanent que drenen vers les conques del Besòs, el Ter i la Tordera, com la riera d'Arbúcies.
- Coberta forestal densa i diversa constituïda per una gran varietat de vegetació: suredes, alzinars, rouredes, fagedes, avetoses i matollars de ginebró.
- Espai tradicionalment articulat per les masies i els petits nuclis de població situats al peu del massís.
- Espai natural protegit que està catalogat com a reserva de la biosfera.
- Presència d'indrets molt freqüentats per visitants i excursionistes: vall de Santa Fe, Turó de l'Home, coll Formic, Sant Marçal, etc.
- El fons escènic del Montseny, format per cims emblemàtics com el Turó de l'Home, les Agudes i el Matagalls.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

5 Guillerics - Olot

49 Hostalric - Anglès

76 Sant Celoni - Viladrau - Arbúcies

78 Sant Celoni - Breda - Fogueres de Montsoriu

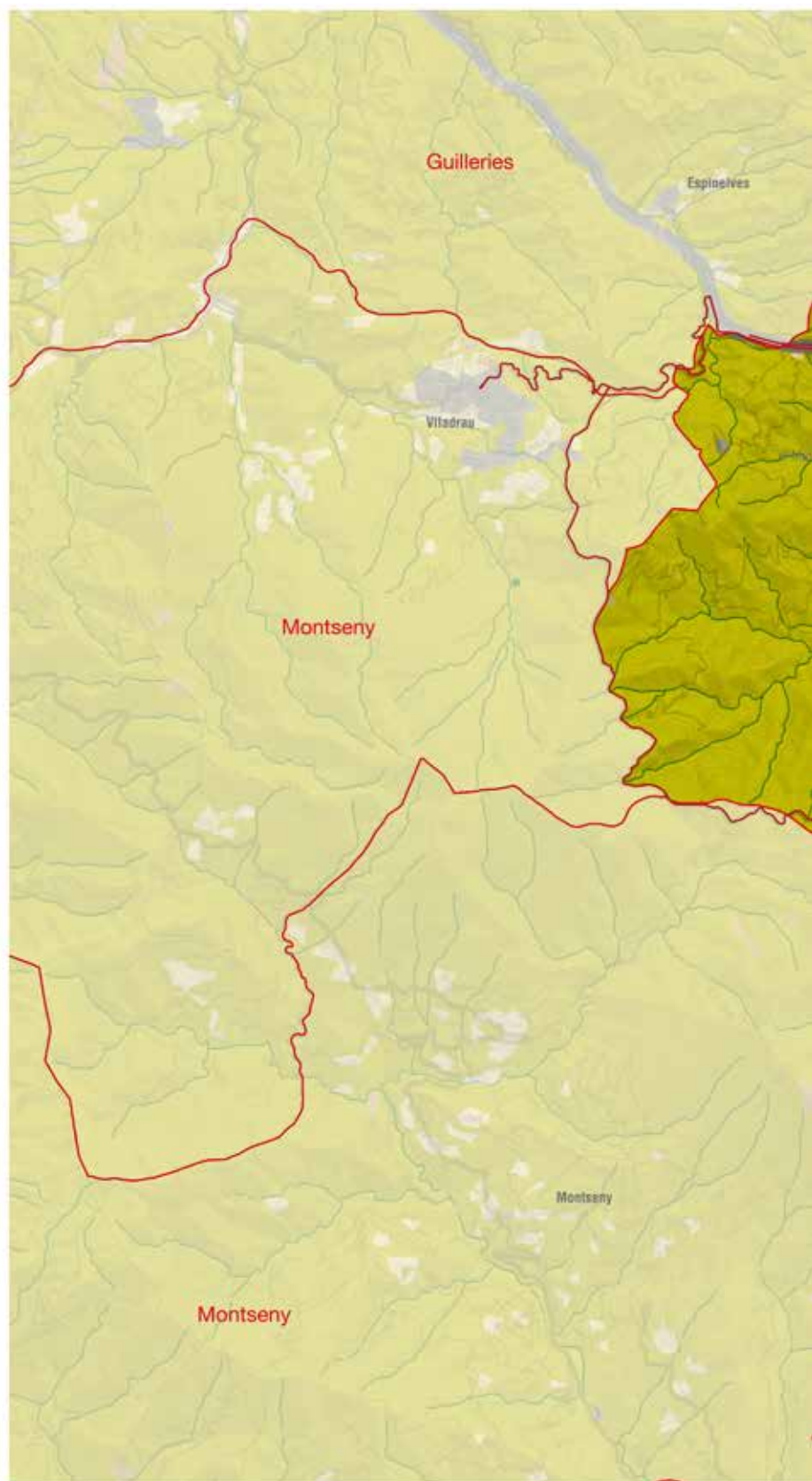
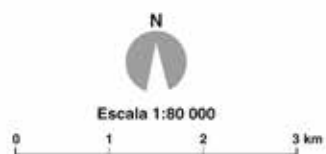
79 Breda - Riells

 Itinerari no motoritzat

11 GR-83 Camí del Nord

470

Organització i dinàmica actual del paisatge

El massís del Montseny, està modelat bàsicament sobre roques del paleozoic. A escala geomorfològica cal ressaltar el contrast entre els cims relativament planers o de relleu arrodonit, els crestalls pissarrosos o punxeguts, els vessants abruptes i els torrents encaixats.

El paisatge actual del Montseny destaca encara pel predomini absolut de la coberta forestal, sobretot d'alzinar, a la cara sud, la pineda mixta amb alzinar a ponent i el bosc caducifoli a la cara nord i oriental. El continu arbrat es veu trencat de manera molt discontinua i limitada per petits claps de conreus herbacis i farratgers, especialment resseguint la vall de la Tordera i, en menor mesura, en el terme del Brull. Aquest predomini forestal tan acusat fa que la unitat es percebi sobretot de fora estant, especialment des de la cara sud, i des dels escassos miradors amb certa amplitud visual (Sant Marçal, Collformic, coll de Té, etc.), a banda dels cims o rutes de carena que recorren la muntanya, sovint tapades pels núvols baixos. La seva dinàmica actual és força estable, amb una tendència al lleuger augment del bosc, una disminució de la superfície conreada i una estabilització o petit augment del sòl urbà.

En les darreres dècades les masses forestals han augmentat lleugerament i algunes pinedes mediterrànies s'han substituït per alzinars, fet que evidencia una disminució de la gestió forestal i un augment de la successió vers comunitats més madures. Les bosquines i prats redueixen lleugerament la seva superfície, fet congruent amb la disminució de la pressió ramadera en les dues darreres dècades i amb la menor pressió d'aprofitament dels recursos forestals esmentats. L'estatus de protecció consolidat a la major part de l'àmbit no anticipa gaire canvis pel que fa a les cobertes del sòl en la unitat, per bé que cal preveure una disminució dels prats de pastura, determinats per les dificultats de l'activitat ramadera

extensiva i la previsible reducció de primes –i de conreus– també per motius d'envelliment dels titulars de les explotacions i la reducció progressiva dels ajuts per als conreus herbacis. Tanmateix, cal pensar que les ajudes de l'òrgan gestor del Parc Natural del Montseny a les activitats primàries i la seva inclusió a la xarxa Natura 2000, així com la repercussió social dels canvis de paisatge sobre l'elevadíssim nombre de visitants de l'àmbit poden frenar lleugerament la tendència general apuntada.

Pel que fa a l'activitat agrícola, la davallada en els darrers vint anys és força important, i implica la pèrdua de gairebé la meitat dels conreus herbacis de secà i més de dos terços dels herbacis de regadiu i horts. Això acaba implicant la pèrdua d'espais oberts o de mosaic, així com la desaparició de pràctiques ancestrals, de murs de pedra seca i altres construccions diverses lligades a l'activitat humana secular.

En un espai de bosc dens prenen especial rellevància els camins perquè permeten l'entrada de llum i permeten l'aflorament de la terra ocre i la presència de vegetació de marge o oportunista, que donen heterogeneïtat en un àmbit tan homogeni. Un fet semblant succeeix amb les pedreres i embassaments que, si bé queden prou amagats, el contrast en relació amb el medi frondós que els envolta és prou pronunciat.

Els rierols d'aigües quasi permanents són també un element rellevant i singular en el paisatge actual, especialment en els recorreguts paral·lels a les lleres, entre els quals destaquen la riera de Riells, la riera de Martinet, el torrent de la Baga del Cuc, el torrent de Passavets o el torrent de Cal Gat.

Tanmateix, si alguna cosa destaca en el paisatge en relació amb el de fa només uns decennis enrere és el paisatge del turisme vinculat al lleure en la natura. En aquest sentit, la percepció del paisatge es troba força influïda pels miradors, fonts, berenadors, zones

472

El paisatge del Montseny es caracteritza per un domini absolut de la coberta forestal. Al fons es pot observar el fons escènic de les Agudes. Observatori del Paisatge

d'acampada i establiments presents al llarg de les vies principals d'accés o que creuen l'àmbit, així com pels centres d'interpretació i els recorreguts senyalitzats, que ordenen i dirigeixen la mirada i els destins dels visitants. Tanmateix, els antics masos rurals han esdevingut cada vegada més establiments d'hostaleria o restauració, per bé que en alguns casos han passat a ser segones residències.

Pel que fa a les carreteres, destaca singularment la C-17, la qual ha dividit alguns dels nuclis urbans situats al voltant de la llera del riu i ha suposat la canalització de nombrosos trams del riu i la pèrdua d'horts i formacions riberenques.

La resta de carreteres que solquen l'àmbit, tot i haver-se mantingut amb molt poques modificacions, presenten un trànsit intens, sobretot durant el cap de setmana, i tant els cotxes aparcats als pocs espais adequats als marges, com les persones i les activitats que hi porten a terme, vinculades amb l'oci o lleure a la natura, reforcen la percepció de gran parc metropolità o espai d'oci al servei dels visitants ocasionals, més que no pas un espai intrínsecament viscut. A aquesta percepció contribueix el fort despoblament rural i la dificultat de coincidir amb persones pròpies de l'àmbit o de trobar-hi activitats vinculades a les pràctiques de gestió tradicional del medi.

Els nuclis i l'urbanisme en general han variat molt poc en els darrers decennis en la major part de l'espai, per motiu del caràcter protegit que empara la major part de la unitat. Tot i això, és un tret destacable el grau d'urbanització que envolta parcialment el Montseny, i que s'enfila en el seu interior en alguns indrets, com ara el Muntanyà (Hostalets de Balenyà), Pedralba (Aiguafreda), els Refugis del Montseny (Sant Pere de Vilamajor) o bé els creixements dispersos al sud de Viladrau i alguns creixements més reduïts a Arbúcies. Les urbanitzacions en general són de petites dimensions excepte el conjunt format per Fogueres del Pla i Fogueres de Montsoriu; aquesta darrera, s'ha anat expandint fins a formar una illa construïda d'unes 42 hectàrees a l'interior del parc natural. Tant el règim de protecció del parc com les directrius de planejament territorial i el Pla territorial de la Regió Metropolitana de Barcelona i el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines, determinen el fre a aquests creixements dispersos i de baixa densitat. Així, en un futur, cal esperar petits creixements a partir dels nuclis urbans consolidats existents.

Evolució històrica del paisatge

Aquest territori ha estat habitat des de molt antic, com a mínim des del neolític, com ho testimonien les restes diverses de megàlits a la serra de l'Arca, els aixovars funeraris o bé l'estela del pla de la Calma. Es pensa que al Montseny hi van tenir certa rellevància els ramaders transhumants, que feien un ús sobretot temporal de l'espai, per les millors condicions climàtiques i de facilitat per a l'assentament que oferien les planes i ondulacions suaus vallesanes i del baix Montseny.

Durant el període iber es té ja la certesa que l'ocupació del massís incloïa alguns assentaments de caràcter permanent (*oppidum*), com els que s'han trobat al turó de Montgròs (el Brull) o a bé al turó

de Montclús (Sant Esteve de Palautordera). L'inici de la transformació del territori amb certa intensitat deu correspondre a aquest període, per bé que les ubicacions d'aquests assentaments era més per motius de caràcter defensiu que no pas per aprofitar els recursos de la muntanya, tal com s'evidencia amb la fortificació del poblat de Montgròs.

Durant el període romà es van traçar les dues principals vies d'accés a aquest territori, d'una banda la Via Augusta, que recorria la plana vallesana i entrava a la Selva seguint el curs de la Tordera, i de l'altra, la Via Ausa, que resseguia el marge del riu Congost fins a la plana de Vic i substituïa una via romana anterior que pujava de Tona per Collsuspina, tot evitant la vall del Congost. Tanmateix, és ben significativa l'absència de viles i assentaments de cap tipus en el massís, atès que no presentaven cap atractiu i sí molts inconvenients comparats amb els terrenys de plana veïns.

Cal atribuir als romans la introducció del castanyer, com ho testimonien els documents en llatí que donen fe de la parròquia de la Castanya, entre d'altres. Aquest fet va tenir molta rellevància pel que fa a les cobertes de sòl, i va suposar l'eliminació de grans extensions de rouredes de fulla gran, de fagedes i fins i tot d'alzinars muntanyencs, que van ésser substituïdes per aquest arbre nutrici i alhora aprofitat per la seva fusta, per fer-ne rodells per a les bótes, mobles, xapes i estaques, entre altres objectes.

Les nombroses restes arqueològiques i documentals proven que durant l'edat mitjana bona part del massís es trobava ocupat, quasi exclusivament, de manera disseminada. Els aprofitament lligats al bosc i també a la ramaderia eren sens dubte els més rellevants, sobretot a les parts altes, malgrat l'existència d'una agricultura de subsistència. Hom pot imaginar un paisatge en mosaic, amb prats i clarïanes de més o menys entitat, al voltant dels masos, i bosc en els fondals, careners i pendents abruptes. A les parts baixes de la unitat, el predomini de feixes agrícoles i prats de pastura dominava per sobre del bosc i, en els replans més favorables topogràficament i edafològicament, com els de la costa al vessant sud, predominava l'aprofitament agrícola intens i relativament semblant al de

473

El castell de Montsoriu és un mirador privilegiat del sector oriental del Montseny. Observatori del Paisatge

les planes properes (cereal, vinya, olivera). D'altra banda, la documentació del final de l'edat mitjana demostra que eren molt escassos els establiments humans a cotes superiors als 1.000 metres, lògicament per la inclemència del clima. Tanmateix, la presència d'ermites romàniques i alguns establiments en els colls de muntanya i zones altes assenyalava l'existència d'una transhumància entre les zones de la plana propera i les parts elevades del massís, que es van mantenir ben bé fins al segle XIX.

A l'alta edat mitjana, la creació dels nuclis d'Arbúcies i Riells, sota la jurisdicció del castell de Montsoriu, va suposar el començament d'un període de transformació paisatgística en el vessant oriental del Montseny, després de segles d'una pressió feble sobre els recursos de l'àrea. La colonització de l'espai a l'època medieval es va articular al voltant de masies i petits veïnats de població, a més del nucli principal que va créixer a l'empara de l'església de Sant Quirze d'Arbúcies i el castell de Montsoriu.

El Montseny oriental es va veure afectat durant els segles XIV i XV per un despoblament general causat per les crisis de subsistència i les epidèmies de pesta negra que van afectar el conjunt de Catalunya en aquell període, però la població es va tornar a recuperar al llarg del segle XVII, quan es va iniciar una feble industrialització vinculada primer als paraires però sobretot a l'establiment d'algunes fargues que treballaven el coure. Les fargues funcionaven amb carbó vegetal que subministraven els boscos del Montseny. Al segle XVIII hi havia dues fargues establertes al terme d'Arbúcies.

474

La riquesa forestal va permetre també la implantació d'activitats relacionades amb el treball de la fusta, com mobles i objectes d'obsequi, però sobretot la fabricació de carruatges de tragina i de passatgers, com berlines i tartanes, una activitat documentada del final del segle XIX.

Durant el segle XVIII es van construir noves masies a major altitud, de manera que el poblament va augmentar i la transformació de les zones més altes es va intensificar notablement. Les rompu-

Durant el segle XVIII els aprofitaments de fusta i llenyes, així com per al carbó vegetal van provocar una desforestació a les parts mitjanes i baixes del massís. Observatori del Paisatge

des i cremes, i la substitució del bosc per la landa, així com els fenòmens d'erosió i empobriment del sòl es van intensificar durant aquest període. Els aprofitaments de fusta i llenyes, així com per al carbó vegetal van provocar també una desforestació a les parts mitjanes i baixes del massís, i van suposar un mode de vida temporal o permanent per a força gent. El castanyer d'en Cuc, a Cànoves i Samalús, amb un jaç a l'interior i un modest prestatge era emprat molt sovint com a dormitori; encara viuen al massís vells carboners que ho testifiquen. Les pràctiques forestals i el carboneig implicaven tant l'arrossegament de troncs com la creació d'eres o plataformes en terrenys costeruts (actualment encara es poden reconèixer) on es produïa la cocció del carbó i, sobretot, camins d'accés i desembosc, que van causar erosió en el massís i canvis en les comunitats vegetals, cosa que va generar, amb l'entrada de la llum, l'acidificació del terreny i la seva menor competència, i alhora l'entrada de falguerars, brolles d'estepes i brucs i landes de bruguerola en molts terrenys prèviament emboscats. L'entrada del pi pinyer, l'alzina surera i altres arbres més adaptats a condicions tèrmiques i lumíniques més elevades va veure's afavorida durant aquest període.

L'aprofitament del gel, que va arrencar al segle XVI, té el seu moment més àlgid en el segle XVIII, amb més de 700 tones transportades anualment només a Barcelona. Fou també una activitat complementària d'ocupació de força gent i que proporcionava ingressos molt importants a algunes propietats, fet que els facilità la reforma de masies i la compra de propietats, tant a Barcelona com a altres ciutats. Pel que fa a l'efecte que va tenir aquesta pràctica sobre el paisatge, cal destacar la realització de petites obres de derivació, la construcció de basses, la construcció de pous i també l'engrandiment de les congestes naturals en el terreny, que va generar zones planeres lleument deprimides.

Les dades disponibles sobre conreus d'aquest territori assenyalen un predomini dels conreus herbacis cerealistes, per bé que es té constància que abans de la fil·loxera hi havia vinya i també olivera fins a prop de la cota 900 metres (Montseny d'Amunt i la Castanya), fet que donaria una fesomia ben diferent de l'actual, si més no a les parts baixes i de mitjana altitud de la unitat.

A partir del segle XX el Montseny es va veure progressivament arrossegat per la dinàmica metropolitana i la demanda de productes forestals: carbó, llet i carn van anar condicionant progressivament les activitats i la fesomia de la muntanya. Així en el tombant de segle els prats de pastura a les zones altes i els conreus a les parts baixes feien que el bosc tingués molta menys rellevància que no pas ara. Els canvis socioeconòmics durant el segle XX van determinar una orientació més farratgera dels conreus i un increment de la ramaderia extensiva, de carn, tant bovina com ovina, que desplaçà vers la plana del baix Montseny i el Vallès l'activitat ramadera principal, intensiva i lletera, i va provocar l'abandonament progressiu dels masos, començant pels de major altitud. Això fou paral·lel a la creixent industrialització de la plana i de les valls principals (Arbúcies, Viladrau, Sant Celoni, Palautordera, la Garriga, Aiguafreda), que va començar a proporcionar llocs de treball assalariat a la població pagesa de muntanya. Una altra conseqüència associada a la dinàmica metropolitana i, en general, a la dinàmica de creixement

econòmic del territori va ser l'obertura de nombroses pedreres, especialment a la banda oest o de l'alt Congost. Aquestes provocaren un impacte important sobre el paisatge.

Les necessitats d'aigua per al reg de la plana van provocar la construcció dels pantans de Santa Fe i, posteriorment, de Vallforners, a banda d'altres infraestructures menors a la cara nord, amb una afecció sobre el paisatge força rellevant, especialment pel que fa als vasos principals.

El canvi en relació amb les fonts energètiques de subministrament va fer que, a mitjan segle xx, desaparegués el carboneig que s'havia fet secularment a la muntanya, de manera que no només es van tancar les clarianes i van desaparèixer camins sinó que, sobretot, es va anar tancant el bosc; cal no oblidar que es calcula que cada any unes 10.000 tones de carbó del Montseny proveïen ciutats com Barcelona, Granollers, Terrassa i Sabadell, i que a més dels troncs grans i mitjans també es carbonejaven els brucs, arboços i matolls del sotabosc per a carbó de cuina i forns de calç, entre altres usos. Amb l'abandó de conreus i el tancament del bosc va desaparèixer de la vista i es va anar malmetent irremissiblement un ric patrimoni històric i arquitectònic en forma de petites construccions de pedra, cabanes de carboner i murets de pedra seca.

Finalment, cal esmentar la importància del moviment excursionista, iniciat el 1886 amb Artur Osona, que va descobrir el Montseny i el va valorar enormement, fent de precursor d'un interès turístic més general que va ocasionar amb el temps l'obertura de refugis i hostals, el condicionament de camins i la primera protecció de l'espai per part de les autoritats de la primera república i posteriorment per la Diputació de Barcelona. S'inicià, en definitiva, la terciarització de la muntanya. Així, nombroses masies van esdevenir residències de cap de setmana i, en molts casos, restaurants o albergs rurals, mentre que les més allunyades de les vies de comunicació van tendir a l'abandó i l'enrunament. Una altra conseqüència va ser la construcció de nombroses urbanitzacions de baixa densitat, la majoria en les parts baixes o d'inflexió amb la plana, però que en ocasions també s'enfilaren muntanya amunt fins a ocupar zones actualment protegides.

Expressió artística del paisatge

Són força nombroses les expressions artístiques que fan referència als paisatges del Montseny, tant pictòriques com literàries. Pel que fa a la pintura, cal destacar els pintors naturalistes de la segona meitat del segle xx i primera del xx, com ara Francesc Xavier Parcerisa, amb el seu gravat *El gorg Negre de Gualba*; Lluís Rigalt, amb *El camí de Sant Hilari a les Agudes*; Joaquim Gabanyes, amb *Paisatge del Vallès*; Marià Pidelaserra, amb *Visió del Montseny des de Sant Segimon*; Joan Baixas, amb *Paisatges del Montseny*, i Josep Obiols, amb escenes de cases i boscos de Viladrau.

Joaquim Mir, Modest Urgell i Santiago Russinyol van passar algunes temporades a Gualba i a Arbúcies, i tenen pintures fetes sobre el paisatge del Montseny des d'aquests indrets.

Més recentment es poden trobar molts autors que han pintat diversos paisatges del Montseny, com ara Lluís M. Güell, Joan Abelló, Estrada Vilarrasa, Miquel Masabeu, Josep Lluís Arimany, Lluís Roura, Mercè Junoy, Perejaume i Capmany, entre altres, que han emprat principalment les tècniques de pintura a l'oli i aquarel·la.

El Montseny té també un paper important com a rerefons de contes, llegendes i fets diversos, amb aparició de fades, bruixes, dimonis i dones d'aigua, etc., fruit del relleu abrupte, la frondositat dels boscos i l'abundància de torrenteres. Destaquen, en aquest sentit el "Gorg Negre", inclòs dins del volum de *Llegendes i tradicions del Montseny*, d'Apel·les Mestres (1933), i, més recentment, les *Llegendes del Montseny*, de Martí Boada (1993).

Pel que fa a la poesia, el Montseny té el privilegi d'haver estat un dels escenaris predilectes de Guerau de Liost, que li dedicà el mític volum *Muntanya d'ametistes* (1985) i que va saber copsar els trets del paisatge de molts racons del massís, com en el següent poema dedicat a la font de Sant Marçal:

Litografia del gorg Negre de Francesc Xavier Parcerisa publicada el 1839 al llibre *Recuerdos y bellezas de España*. Principado de Cataluña.

“Déu te guard, vianant! Que t’imposi el Montseny
 una mica d’amor i una mica de seny.
 Ací tens un pedrís clapissat de falzia.
 Ací tens una font que parlar-te podria.
 La virtut del Montseny és aquest rajolí
 que d’avets i de faigs la fullaca esbandí.
 La virtut del Montseny es congria a l’altura.
 Per ço té aquesta font una ullada tan pura
 i la seva canal dóna l’eco planyent
 de la fusta del bosc torturada pel vent”
 (Guerau de Liost, 1985)

També Josep Carner i Joan Maragall han tractat el Montseny a la seva obra.

Els valors del paisatge del vessant oriental del Montseny van inspirar sobretot al mossèn de Riells i poeta Pere Ribot, que va plasmar en alguns dels seus versos els elements més característics, tan tangibles com intangibles, del paisatge del Montseny:

“He trobat el meu terreny
 i la meua llibertat:
 la muntanya, l’aigua, el prat,
 l’aire, l’aire del Montseny.
 Cada timba, cada greny,
 misteri de soledat:
 el parell, l’home, el ramat,
 l’aire, l’aire del Montseny.
 Tot és pur, dolç i ferreny
 i fort com l’eternitat:
 silenci, pau i combat,
 l’aire, l’aire del Montseny”
 (Ribot, 1976)

Valors en el paisatge

La major part dels valors naturals i ecològics del Montseny es troben sota la figura de protecció del Parc Natural del Montseny i la seva àrea perifèrica, fet que implica un reconeixement dels valors naturals i paisatgístics del massís i en garanteix la salvaguarda.

Entre els hàbitats forestals destaquen les fagedes acidòfiles i neutrofiles, els alzinars, les suredes, les castanyedes (plantades) i les pinedes mediterrànies, tots ells d’interès comunitari. També és destacable la presència, molt exigua, de petits fragments de teixides mediterrànies, hàbitat d’interès prioritari.

Malgrat no tenir un reconeixement a escala europea, cal valorar com a molt rellevant l’avetosa del Montseny, pel seu caràcter de relict, atès que és la més meridional de la península Ibèrica.

Entre les formacions arbustives d’interès comunitari destaquen les landes atlàntiques i subatlàntiques seques i les formacions muntanyenques de bàlec, formacions afavorides per l’home amb les activitats de pastura i crema secular per a evitar la recuperació del sòl, així com els matollars alpins i boreals que es troben representats amb els matollars de ginebró nan dels cims culminants. També fruit de l’acció humana, tenim els prats de dall, d’elevat valor paisatgístic i biològic i d’interès comunitari, en els vessants suaus de mitja muntanya i en algun fons de vall.

Finalment, pel seu valor científic, per la seva escassetat i el seu caràcter exclusiu en el massís, destaquen els hàbitats pradencs d’*Agrostis capillaris* i *Potentilla montana* de l’estatge montà del Montseny, els prats acidòfils i mesòfils amb *Festuca nigricans*, *Antennaria dioica*, *Deschampsia flexuosa*, etc. de la zona culminant del Montseny i els prats silícicols i mesòfils amb dominància de *Deschampsia flexuosa* i *Festuca gautieri* de les canals obagues de la zona de més altura del Montseny; aquests hàbitats ocupen globalment unes 140 hectàrees i no són inclosos en categories d’hàbitats d’interès comunitari.

Al Montseny també es troben hàbitats associats als pedruscalls o roquissars silícics, entre els quals destaquen les tarteres silícies medioeuropees i dels indrets freds i humits d’alta muntanya i els costers rocosos silícis amb vegetació rupícola.

Les rieres atresoren un especial valor, atès que majoritàriament presenten un bosc de ribera més o menys conservat, constituït sobretot per vernedes (hàbitat d’interès prioritari) que formen bosquets en galeria de gran valor ecològic, i freixenedes.

Pel que fa a espècies vegetals singulars amb certa rellevància paisatgística, destaquem el boix grèvol, arbret molt vistós, especialment entrant a l’hivern, quan està tot fruitat de color vermell i quan destaca notablement entre la fageda despullada, així com el llorer cirerer de Portugal, arbret laurifoli de distribució de relict que es troba sobretot en barrancades arrecerades. Finalment cal esmentar l’herba de Sant Segimon, petita planta rupícola exclusiva del Montseny i les Guillerries, que destacava pel seu aprofitament herbolari fins a temps recents.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar els espais d’interès natural i connector dels boscos de Mata-mala i Pocafarina, definits en el Catàleg d’espais d’interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l’any 2009.

Els valors estètics del Montseny estan relacionats amb els elements topogràfics, els contrastos entre els diferents tipus de vegetació que configuren bona part de la unitat i els elements o espais singulars.

El referent visual, dels principals cims del Montseny, com el Matagalls, les Agudes i el Turó de l’Home, visibles des de la plana vallesana, el baix Montseny, la plana selvatana, la plana de Vic i altres zones veïnes, li confereix un elevat atractiu estètic, ja reconegut des de l’època romana (*Montus signatus* o mont senyal). A aquest efecte contribueix no només l’elevat salt topogràfic que es produ-

eix en distàncies lineals francament curtes, sinó també el caràcter sovint pedregós o esquistós dels crestalls i relleus més destacats, així com la neu que sol destacar en els punts més alts i que es fa visible a gran distància durant l'hivern.

D'una magnitud molt menor, però també amb un valor estètic rellevant, són els cims, crestalls i careners secundaris que remunten des del baix Montseny i la plana vallesana fins a les zones altes del massís.

També destaquen els conreus herbacis i els prats de dall que se situen de manera discontinua i relativament aïllada en la matriu forestal, tot trencant la uniformitat de la coberta arbòria i fent possible visuals més llargues, que permeten la percepció del massís i la visió dels masos i altres elements que altrament quedarien ocults, així com l'entrada de llum fins al nivell del sòl, que contrasta amb el caràcter ombrívol i tancat de la coberta de l'alzinar.

La gran quantitat de superfície dominada per boscos caducifolis, com les fagedes i les castanyedes al vessant nord i oriental, pro-

voca un gran contrast cromàtic, especialment a la tardor. Tant és així que durant aquesta estació hi ha una gran freqüentació de visitants al massís.

Amb un caràcter força més localitzat, es pot esmentar el bosc de ribera en galeria, que ressegueix els tàlvegs o barrancades del massís i que destaca pel color verd tendre del bosc d'alzinar dominant.

Els rierols d'aigües semipermanents són també un element rellevant en el paisatge de gran valor estètic, especialment en els recorreguts paral·lels a les lleres, entre els quals destaquen la riera de Riells o el torrent de Passavets, amb les pedres envermellides per l'òxid de ferro, de gran valor estètic, en el primer cas, i la catifa de fulles de faig i el pas de l'aigua per sobre de grans lloses de pedra, en el segon.

Per altra banda, als voltants d'Arbúcies, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a establir-hi els camps de conreu o vivers, que queden emmarcats per una matriu forestal que crea

El predomini de la vegetació caducifòlia fa que el massís gaudeixi d'una gran variabilitat cromàtica al llarg de l'any. Observatori del Paisatge

una estructura singular de terrasses de conreu i bosc que també es repeteix en altres indrets com l'alta Garrotxa o les Guilleries.

Els valors històrics estan presents en tot un conjunt d'elements procedents d'èpoques ben diverses. Destaca el conjunt de dolmens de la serra de l'Arca, en el límit entre Aiguafreda i el Brull, el menhir de Perafita (Hostalets de Balenyà) i l'estela de la Calma, bloc de pedra sorrenca decorada de grans dimensions situada a 1.280 metres d'altitud, al pla de la Calma, que se suposa que podria estar vinculada a un menhir o bé a un dolmen. De l'edat del ferro es coneix un modest jaciment, la Feixa Llarga, que correspon a un assentament temporal de comunitats ramaderes (650-450 aC). És força rellevant la persistència històrica d'una ruta transhumant, que enllaçaria les calmes o planúries altes del massís fins a Breda, per a enllaçar posteriorment amb la plana vallesana i el Maresme, com es testimonia amb la presència de diversos jaciments al llarg d'aquest recorregut.

Pel que fa al període ibèric, s'han trobat restes d'un poblat ibèric a Montclús (Sant Esteve de Palautordera) i d'un mas ibèric aïllat i ben conservat, fet força singular, a Can Pons (Arbúcies); però l'element més conegut i rellevant és indubtablement la muralla ibèrica de Montgròs (el Brull), d'uns 150 metres de longitud i 3 d'amplada, construïda amb grans blocs de pedra poligonals, que tanca un estret entre cingles i fondals i que té una funció defensiva ja que protegeix a la vegada un *oppidum* o petita ciutat, que ha estat recentment restaurat.

478

De l'edat mitjana hi ha nombrosos testimonis d'arquitectura militar i defensiva, en forma de castells i cases fortes, entre els quals destaca, per motius històrics i pel bon estat de conservació, el castell de Montsoriu (al límit entre Riells de Montseny i Arbúcies), amb tres recintes concèntrics fortificats i torres rodones als angles del segle XII, el qual ha estat objecte de diverses campanyes de restauració. El complex fortificat d'Espinella (Viladrau), amb muralles, capella i residència, es troba ben conservat per a l'ús continuat que ha tingut al llarg del temps com a habitatge rural. En canvi, els castells de Tagamanent, de Monclús (Sant Esteve de Palautordera) i del Brull es troben en força mal estat. L'antic castell de Cruïlles, a Aiguafreda, destruït i reconverit en masia, a penes conserva algun fragment de mur original.

L'església parroquial de Sant Quirze, a Arbúcies, construïda al segle XVI amb un estil gòtic tardà, és un altre element amb valor històric. També és remarcable la plaça parcialment porticada d'Arbúcies.

L'església de Sant Pere Desplà, prop del Ferrer, conserva l'edificació romànica, sense volta, amb un notable portal i un atri, on s'han trobat importants pintures preromàniques del segle IX. També l'església de Sant Martí, al nucli de Riells, és d'origen romànic.

A Arbúcies és molt valorat per la població el santuari de la Pietat. Aixecat a començament del segle XVIII, va ser enderrocat durant la Guerra Civil i reconstruït l'any 1951.

Són molt nombroses les esglésies, ermites i altres construccions relacionades amb la funció religiosa al Montseny, especialment te-

nint en compte l'escàs poblament aparent d'aquest massís. És especialment destacable l'elevat nombre d'esglésies romàniques, més o menys modificades, entre les quals destaquen Sant Martí del Brull (segle XI), amb motlures i pintures d'elevat valor, Sant Esteve de la Costa (Fogars de Montclús), Sant Cristòfol de Monteuques (Figaró), Sant Martí de Riells (Riells), Sant Martí de Montseny (Montseny) d'origen preromànic, Sant Cristòfol de la Castanya (el Brull), Sant Marçal (Montseny), Santa Maria de Tagamanent (Tagamanent), Sant Cristòfol de Fogars (Fogars de Montclús) i Sant Martí de Viladrau (Viladrau).

Són destacables, també, malgrat la seva modificació moderna, els conjunts religiosos de Sant Martí de Congost o d'Aiguafreda de Dalt (Aiguafreda), que inclou una parròquia, una rectoria, un comunitador, un cementiri i una necròpolis medieval; el santuari de Sant Segimon (Viladrau), que es troba en estat ruïnós, però que té un gran valor històric i arquitectònic pels seus finestrals, llindes, escut d'armes, etc., i el santuari de la Mare de Déu de l'Erola (Viladrau), actualment restaurat, que inclou la capella, la casa dels ermitans i un gran atri amb arcades orientades a migjorn i ponent.

Moltes masies, en la seva majoria de l'edat moderna, es localitzen en aquest àmbit, i moltes d'aquestes han estat reconvertides a equipaments, com és el cas de la masia Mariona (Fogars de Montclús), can Planes de Fontmartina (Fogars de Monclús), can Cascades (Fogars de Monclús), la Traüna (Fogars de Montclús), la rectoria de Vallcàrquera (Figaró), l'Agustí (Tagamanent) i el Vilar de la Castanya (el Brull). Encara en matèria d'arquitectura civil, el massís del Montseny també destaca pels nombrosos pous de glaç, pous de neu i congestes o poues, dels quals n'hi ha setanta-set d'inventarits, entre els quals destaca el conjunt dels tres pous de glaç, basses i infraestructures annexes de l'Avencó, en el límit entre Tagamanent i Aiguafreda.

Els molins hidràulics, associats als rius principals i també a torrents que solquen l'àmbit, són nombrosos, malgrat que l'estat de conservació és força precari en la majoria de casos; és destacable la concentració que es dona al terme de Viladrau, en els afluents i a la capçalera de la riera Major.

Finalment, tot i que força desconegut, hi ha un valuós patrimoni associat a cabanes de pastor, barraques de carboners, murets de pedra seca, forns de calç i de pega, etc., en la seva major part no emparats per figures de protecció.

També cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera GI-543 d'Arbúcies al coll de Revell, que segueix el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, i que amb el pas del temps s'ha anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserva, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants, i permet la descoberta del paisatge de la banda gironina del Montseny.

Al Montseny abunden els indrets amb valor simbòlic i identitari. Pel que fa als elements naturals, es poden destacar els cims, especialment el Turó de l'Home, així com el carener que el relliga amb les Agudes, tan sovint cobert per núvols baixos, i en segon terme el Matagalls, amb la creu, l'aplec anual i la famosa cursa Matagalls-

L'església i l'hostal de Sant Marçal formant un dels conjunts amb més simbolisme del massís del Montseny. Observatori del Paisatge

Montserrat. El castanyer d'en Cuc (arbre monumental que també és el que té un perímetre més gran de Catalunya) i l'avetosa també són elements naturals rellevants. Pel que fa als indrets amb valors mixtos, que combinen escenaris naturals i elements patrimonials o construïts, destaquen la vall de Santa Fe, amb l'antic hostal i l'ermita, així com el coll i el complex de l'ermita i hostal de Sant Marçal.

A l'ermita de Sant Martí de Riells, coneguda com l'abadia, es concentren valors simbòlics i identitaris vinculats a la figura de mossèn Pere Ribot, religiós i literari, que hi va ser desterrat a començament dels anys quaranta del segle passat i la convertí en un centre del catalanisme literari durant més de cinquanta anys. L'ermita va ser un lloc de trobada del moviment excursionista on es va desenvolupar, a més, una notable activitat cultural. Pere Casaldàliga, Vicenç Ferrer, la mare Teresa de Calcuta, Carles Riba, Marià Manent, Salvador Espriu, Pau Casals o l'abat Escarré de Montserrat són alguns dels personatges il·lustres que van visitar l'indret per a donar suport a l'activitat del mossèn.

També té valors d'aquest tipus la festa de les enramades que es fa per Corpus a la vila d'Arbúcies. Té el seu origen al segle XVI, quan les processons es feien a l'església, amb torxes enceses, encara que a conseqüència d'un incendi passaren a fer-se al carrer i prengueren forma de dansa. Amb motiu de les enramades es guarneixen els carrers de rams i s'encatifen els carrers amb flors boscanes de tota mena, procedents del Montseny.

La capella del nen Jesús de Praga, edifici neogòtic aixecat el 1911 prop de la roca d'en Pla, coronada per una creu monumental, ha esdevingut un centre de devoció popular que concentra valors de tipus religiós.

Són molt nombrosos els personatges vinculats a la muntanya, entre els quals destaquem alguns dels que l'han glossada amb més èmfasi i que se'ls identifica més correntment amb el massís, com ara Guerau de Liost, Josep Carner i Mn. Pere Ribot.

Els valors productius del paisatge del Montseny se centren, en primer lloc, en els extensos i variats recursos forestals, des de l'aprofitament de les suredes per part de la indústria tapera, fins a l'aprofitament de la fusta destinada a la fabricació de mobles o per al sector de la cel·lulosa, que s'extreu tant dels boscos caducifolis autòctons com de les plantacions d'espècies exòtiques. La fusta de faig i el bosc de ribera també han tingut un aprofitament més o menys intens, segons l'època i el lloc. A la vall d'Arbúcies, també destaquen els minvants conreus de pomeres, que han tingut, històricament, un valor simbòlic i social.

L'abundància i disponibilitat de recursos hídrics procedents de les fonts i deus d'aigua que brollen en els vessants del Montseny ha permès la implantació de fins a tres plantes embotelladores d'aigua mineral, un sector de llarga tradició.

Els valors productius del paisatge s'estenen també al sector turístic. A la vila d'Arbúcies, hi ha nombroses torres i apartaments residencials, i el poble ha adoptat la marca turística de vila jardí del Montseny.

Per altra banda, el Montseny esdevé una zona molt utilitzada socialment els caps de setmana, ja que hi ha una gran quantitat de rutes i miradors per al gaudi i l'observació del paisatge, així com espais d'educació ambiental i zones de pesca controlada.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

479

La millor opció per a descobrir els paisatges del Montseny amb vehicle passa per recórrer les dues principals rutes de sortida de Sant Celoni vers el nord: la carretera BV-5301 que enllaça amb el poble de Seva, i la carretera BV-5114, que posteriorment es reanomena GIV-5201, que arriba a Viladrau. Ambdós itineraris permeten introduir-se al paisatge més forestal del Montseny. La primera ruta destaca perquè remunta el curs de la Tordera i l'àrea agrícola d'aquesta vall, i segueix per una matriu forestal esquitxada per algun camp de conreu de secà. El revirat trajecte passa al costat de desnivells considerables que permeten una excel·lent visió de la façana del puig Ventós. Passat el Collformic comença el descens que arriba al Brull, on s'obre l'espectacular paisatge de la plana de Vic. La segona ruta té un caràcter més forestal i serpentejant. Passa per Santa Fe, a tocar del Turó de l'Home i les Agudes, i pel coll de Sant Marçal, sota el mític Matagalls. Finalment a Viladrau s'aconsella enllaçar amb la GI-543 que arriba fins a Arbúcies recorrent el vessant gironí de la unitat del Montseny (itinerari 76).

Molts dels itineraris a peu presents a la unitat formen part dels recorreguts del Parc Natural del Montseny. Aquests recorreguts arriben a llocs emblemàtics des d'on s'aprecia la grandiositat del massís i el seu entorn, així com el paisatge forestal i els seus estatges de vegetació tan ben estratificats. Cal tenir present que la potent orografia de la unitat comporta uns pendents en els recorreguts i un nivell d'esforç prou considerables. Tal és el cas de l'itinerari de Collformic al Matagalls o de Sant Marçal a les Agudes, que ressegueixen el sender de gran recorregut GR-5-1 i carenen

la majoria dels pics rellevants del Montseny. Igualment, la ruta de Santa Fe al Turó de l'Home té un fort desnivell tant bon punt es comença.

D'altra banda, el GR-5 de Sant Celoni a Aiguafreda dóna una visió força completa del conjunt de la unitat, ja que la creua per la meitat i té vistes dels principals cims i accidents del relleu del massís.

En l'àmbit gironí cal destacar el GR-83 o Camí del Nord (11) que creua la unitat de sud a nord rememorant el camí a l'exili de molts republicans.

El principal mirador del sector oriental del Montseny és el castell de Montsoriu (mirador 63), situat al cim del turó del mateix nom, i constitueix un fantàstic punt d'observació del paisatge. Des del castell s'obté una ampla panoràmica sobre tota la vall d'Arbúcies cap al nord, mentre que cap al sud es domina el pla de Breda i el corredor de la Selva. S'hi accedeix a partir d'una carretera local que comença en un trencall a mà esquerra de la carretera de Breda a Arbúcies.

Més miradors destacables de la unitat, situats a l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, són sobretot, el Turó de l'Home, amb unes panoràmiques excel·lents sobre el Montnegre – Corredor, i la Depressió Prelitoral al sud, la plana de la Selva amb el teló de fons de les Gavarres cap a l'est i les Guillerries vers el nord, on a més s'hi pot accedir de manera motoritzada. També hi ha alguns colls com el Collformic, Sant Marçal i el castell de Tagamanent, que és un excel·lent mirador que cobreix tot el sector occidental del massís.

480

Avaluació del paisatge

Debilitats

- El fet que el Montseny sigui un dels parcs naturals més visitats a Catalunya suposa una enorme pressió de freqüentació sobre l'espai, amb els riscos directes i indirectes que aquest fet implica.
- L'homogeneïtzació del paisatge per la disminució de la gestió primària (ramaderia, sector forestal, agricultura), amb una cobertura forestal d'alzinar als vessants sud i oest i de fageda al nord i est.

Amenaces

- Si no s'aconsegueix mantenir un rendiment atractiu en l'exploració agrícola, aquesta pot desaparèixer o esdevenir totalment testimonial.
- Pèrdua del patrimoni arquitectònic i cultural associat als masos, conreus, ermites i construccions diverses poc accessibles i/o no transformades per als usos turístics.
- Els fenòmens vinculats al canvi climàtic poden afavorir el retrocés dels boscos de caducifolis i fer augmentar el risc d'incendi forestal.

Fortaleses

- El fet que la major part del territori es trobi sota figures de protecció assegura una pervivència dels elements naturals i una gestió respectuosa amb l'entorn, així com un clar fre a les activitats que puguin ser incompatibles amb els valors protegits.
- L'enorme coneixement que es té de l'espai, tant en relació amb el vessant natural com amb l'historicoarqueològic, del patrimoni cultural, dels aprofitaments primaris, etc. facilita les actuacions de recuperació i gestió adients per mantenir-hi els principals valors.
- En tractar-se d'un espai forestal amb molt pocs nuclis de rellevància a l'interior, cap dels quals amb estratègia de creixement rellevant, no es preveuen tensions a mitjà termini per a cobrir-ne necessitats potencials d'expansió.

Oportunitats

- La disponibilitat de fons econòmics i de recursos per a la gestió, específicament orientats a la preservació del medi i de les activitats tradicionals i/o compatibles amb la preservació dels seus valors i vinculats a l'estatus de protecció de l'espai i al caràcter intrínsec de territori de muntanya, especialment reconegut per la Llei d'orientació agrària.
- El ric i variat entorn paisatgístic, natural i cultural es troba en un bon estat de conservació, factor que es veu potenciat per l'efecte marca del Parc Natural del Montseny.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Una cobertura forestal protegida i potenciada per l'elevat valor ecològic i estètic que representa.
- OQP2.** Un paisatge de rieres i cursos d'aigua protegits davant transformacions i altres afectacions discordants amb la seva rellevància paisatgística.
- OQP3.** Un sistema d'edificis patrimonials mantinguts, accessibles i integrats en la xarxa d'itineraris i espais d'oci de la unitat.
- OQP4.** Unes infraestructures lineals (xarxa viària, línies elèctriques...) i de telecomunicacions integrades en el paisatge, que millorin la interconnexió del territori.
- OQP5.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del Montseny.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis d'Arbúcies, Riells i Viabrea i Sant Feliu de Buixalleu apliquin mesures de protecció del sòl a l'espai d'interès natural i connector dels boscos de Matala i Pocafarina.
- Incloure als catàlegs de béns dels diferents POUM, o a altres figures de protecció del planejament municipal, les fileres d'arbres de l'entrada a Arbúcies.
- Preservar el caràcter visual dels fons escènics generats pel massís del Montseny en les planes adjacents.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Generar estratègies de gestió que garanteixin la pervivència i reposició del paisatge forestal, i que el protegeixin de la freqüentació excessiva, especialment en època de recollida de bolets.
- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, vaques, etc.) per gestionar el sotabosc dels boscos no inclosos en el parc natural.
- Regular i fiscalitzar les captacions d'aigua realitzades en el sistema de rieres i cursos fluvials, i marcar restriccions en les transformacions i usos establerts a les vores dels cursos fluvials.
- Considerar els fronts urbans fluvials (façanes, passeigs, parcs, travessies urbanes, etc.) com a valors dels paisatges urbans, tot destacant-ne el caràcter i potencial paisatgístic, especialment en el cas del nucli d'Arbúcies.
- Inventariar els elements patrimonials de valor històric i cultural que presenten els paisatges fluvials (molins, rescloses, séquies, ponts, etc.). En la mesura que sigui possible, redactar els instruments de planificació adequats per tal de conservar-los, ordenar-los i gestionar-los, establir línies d'ajuda per a la seva recuperació arquitectònica i incorporar-los dins les rutes i recorreguts lligats als sistemes fluvials com a elements bàsics en el desenvolupament dels paisatges actuals.
- Gestionar i mantenir els edificis patrimonials pel seu valor identitari i paisatgístic, i com a eina de promoció turística i de valor productiu.

- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GI-543 d'Arbúcies al coll de Revell.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística.
- Evitar les afectacions, alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions o altres elements que poden distorsionar potencialment el fons escènic emblemàtic del Montseny.
- Evitar l'augment de superfície de les plantacions forestals constituïdes per arbres exòtics (pi de Monterrey, làrix, píce, avet de Douglas, etc.) almenys dins l'àmbit del Parc Natural del Montseny, ja que desfiguren el caràcter propi del paisatge forestal del massís.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Habilitar una xarxa de vies secundàries de menor trànsit rodat per a la contemplació del paisatge, on s'inclogui la GI-543, a fi de crear una xarxa de carreteres escèniques, mantingudes amb les característiques i dimensions històriques i dotades de miradors, per mitjà de les quals es posin en valor els elements amb més interès paisatgístic, tot limitant-ne les dimensions i la velocitat de circulació.
- La infraestructura viària definida com a itinerari paisatgístic, la C-25, hauria de mantenir obertes les perspectives al paisatge i evitar la construcció d'edificacions o elements opacs que limitin el camp visual o en desfigurin les principals panoràmiques.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres pendents de consolidació, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són el mirador del Castell de Montsoriu, l'itinerari paisatgístic no rodat de GR-83 Camí del Nord, i els motoritzats de Guillerries-Olot i Sant Celoni-Viladrau-Arbúcies.

16. Pla de Girona

Comarca:

Gironès, Selva i Pla de l'Estany.

Superfície:

10.975 ha.

Municipis:

Aiguaviva, Bescanó, Campllong, Fornells de la Selva, Girona, Llambilles, Palol de Revardit, Quart, Riudellots de la Selva, Salt, Sant Gregori, Sant Julià de Ramis, Sarrià de Ter, Vilablareix i Vilobí d'Onyar.

482

El barri vell de la ciutat de Girona és un dels espais amb més valor històric de les Comarques Gironines. Pere Duran

Trets distintius

- Plana que es correspon amb l'extrem septentrional de la Depressió Prelitoral.
- Paisatge rural caracteritzat per un mosaic agroforestal de conreus herbacis i clapes de bosc mixt de pins, alzines, surros i roures, i articulats al voltant d'un conjunt de masies que estructura el territori.
- Presència d'espais naturals protegits de gran valor ecològic i paisatgístic, com les ribes del Ter o la vall de Sant Daniel.
- Una dinàmica del paisatge condicionada per les dimensions de l'àrea urbana de Girona.
- La presència i el traçat de les grans infraestructures de transport i comunicacions: aeroport, autopista, autovia, N-II, ferrocarril convencional i eix Transversal, que fragmenten el paisatge del sector sud del pla de Girona.
- Proliferació de paisatges periurbans diversos a la perifèria de l'àrea urbana i a l'entorn de les carreteres d'entrada i sortida a les ciutats.
- La catedral de Girona i el conjunt d'edificis històrics del barri vell de Girona.
- L'espai verd que formen el Parc de la Devesa i les hortes de Salt i Santa Eugènia, utilitzat com a espai productiu i d'oci per part dels ciutadans de Girona i Salt.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

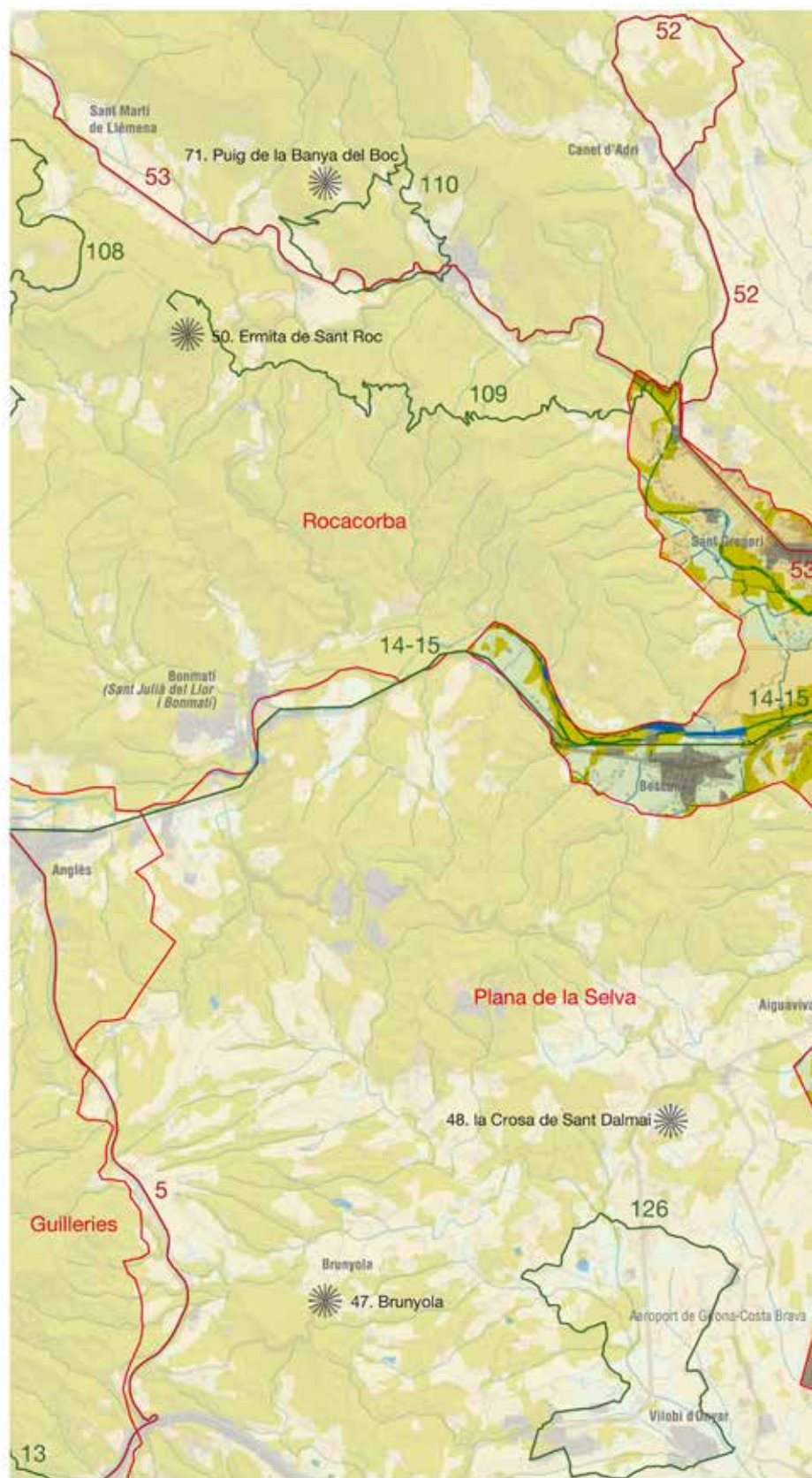
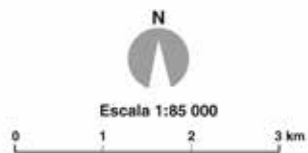
- 1 AP-7
- 2 Girona - Ulldeter
- 3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric
- 44 Girona - Madremanya
- 50 Caldes de Malavella - Cassà de la Selva - Riudellots
- 53 Sant Gregori - Sant Aniol de Finestres

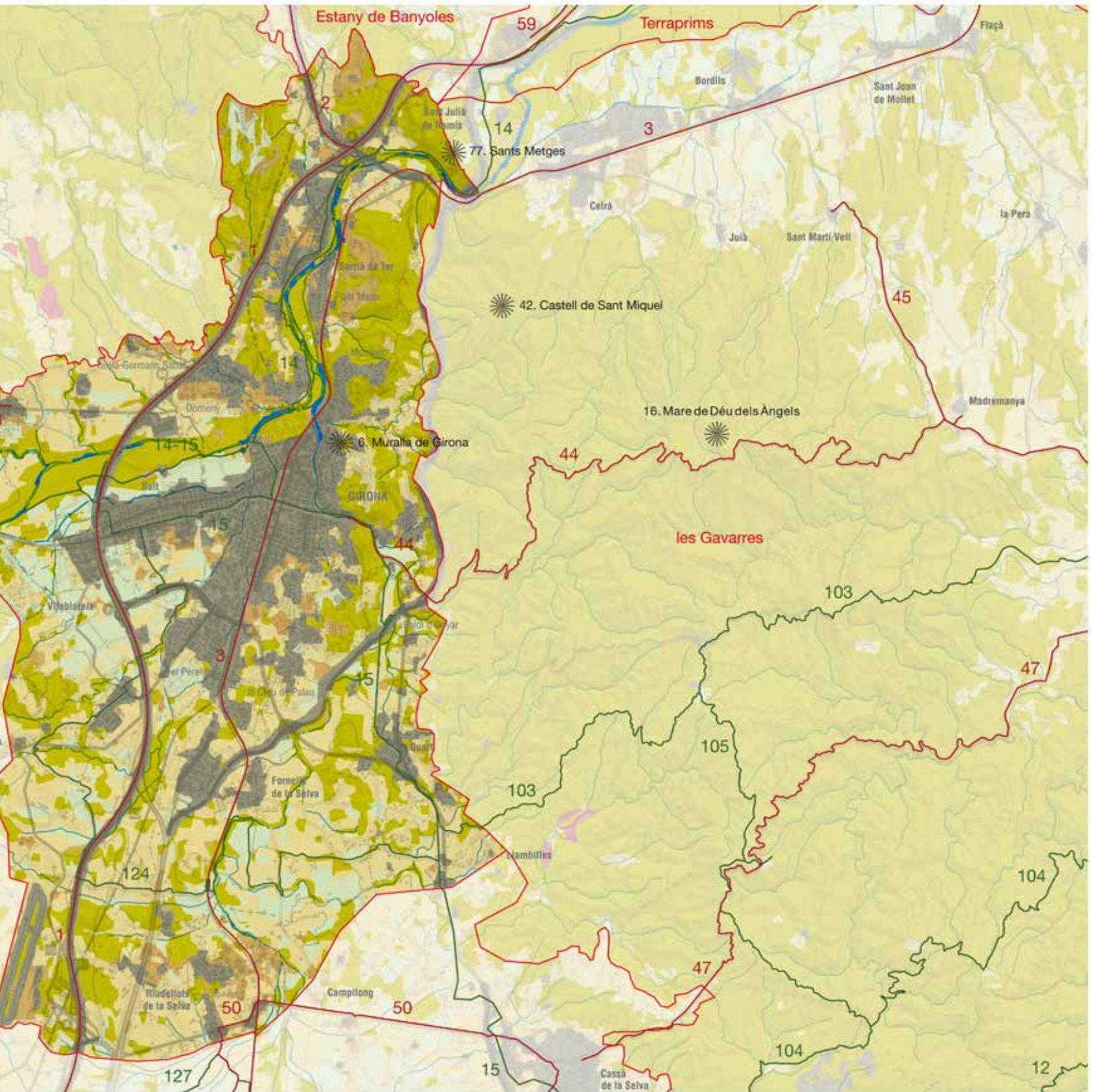
 Itinerari no motoritzat

- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 15 Ruta del Carrilet
- 103 Quart - Monells
- 124 Salt - Llambilles

484

Organització i dinàmica actual del paisatge

El pla de Girona està situat a l'extrem septentrional de la depressió de la Selva, pràcticament al centre de la demarcació de Girona. La presència del sistema urbà de Girona dota aquest espai d'unes característiques paisatgístiques pròpies que el diferencien de la resta del paisatge de la plana selvatana.

A grans trets, el pla de Girona es pot dividir en dos àmbits diferenciats: un que engloba estrictament l'espai urbà i un altre propi de l'espai rural, tot i que també es pot considerar que el riu Ter, per si sol, és capaç de generar un paisatge fluvial amb prou força i identitat per a ser tractat de manera específica a part dels dos grans àmbits paisatgístics esmentats. La presència permanent d'aigua en moviment, de les espècies vegetals pròpies del bosc de ribera, de les deveses i hortes periurbanes que es troben al llarg del seu recorregut i l'existència de construccions lligades a l'aigua, tals com rescloses, canals o minicentrals hidroelèctriques, doten el Ter d'un caràcter paisatgístic especialment rellevant que no pot ser obviat.

El primer àmbit comprèn l'espai urbà i s'estructura al voltant de la ciutat de Girona i al llarg de les principals vies de comunicació que tenen com a punt d'origen o de destí la capital. Els pobles més propers a Girona han sofert els efectes derivats de la dinàmica urbana generada des de la ciutat i han anat creixent fins a formar un continu urbà. La dinàmica dels darrers anys ha estat marcada per un doble procés: inicialment, la descentralització de la residència i la indústria des del municipi central cap als nuclis dels voltants; i, últimament, un procés paral·lel de centralització a la ciutat de Girona i Salt, principalment a causa de la immigració extracomunitària. Ciutats i pobles com Salt, Vilablareix, Sarrià de Ter o Sant Julià de Ramis formen part de la primera corona del sistema metropolitana; un territori amb un paisatge merament urbà, amb unes fronteres administratives a voltes imperceptibles als ulls de l'observador.

486

Riudellots s'englobaria dins l'espai rural de la unitat, igual que Sant Gregori, Aiguaviva o Fornells. Observatori del Paisatge

A l'interior d'aquests nuclis, especialment a Girona, és relativament senzill identificar les diferents etapes històriques del procés d'urbanització de cada lloc, des dels primitius nuclis d'origen medieval fins als moderns eixamples i barris. La morfologia urbana, l'arquitectura o la trama viària no és uniforme, sinó que varia depenent de l'època de construcció i fins i tot del nivell socioeconòmic de la població que hi habita o hi habitava. En aquest sentit, hi ha espais urbans de Girona clarament diferenciats, com el Barri Vell, l'Eixample, les cases baixes de Sant Narcís, la Font de la Pólvora o les urbanitzacions de Montjuïc, la Creu de Palau i Montilivi. Per altra banda, cal remarcar el creixement del sòl residencial, per exemple a Salt o al barri de Montilivi, i també del sòl industrial, com els polígons industrials de Mas Xirgu, Fornells de la Selva, el CIM la Selva o el de Riudellots.

Els canvis econòmics i socials, especialment des de la transició democràtica, han fet que els pobles del voltant de Girona hagin viscut un notable procés de transformació urbana. La recuperació del sentiment d'identitat pròpia i diferenciada de la capital i, com en el cas de Salt i de Sarrià de Ter, de les estructures municipals pròpies, ha permès que aquests municipis es redescobriessin a si mateixos i implementessin polítiques que han aconseguit canviar la seva antiga fesomia, deixant enrere el paper de satèl·lits de Girona. Concretament, en els darrers anys hom ha estat testimoni de l'aparició de diverses infraestructures i equipaments situats en pobles i ciutats del voltant de Girona, que anys enrere estaven reservats per a la capital, com podria ser el centre comercial Espai Gironès i el parc hospitalari Martí i Julià de Salt o la futura Facultat de Medicina de la UdG a Sarrià de Ter, per no esmentar les grans millores en la qualitat de l'espai públic ocorregudes pràcticament arreu. Així, doncs, el paisatge urbà ha estat objecte d'unes millores més que sensibles.

Als voltants de la ciutat consolidada, especialment al sud, es localitza el segon àmbit paisatgístic: un territori ondulat, solcat per una extensa xarxa hidrogràfica formada per rieres i torrents de caràcter temporal, on predominen les activitats agrícoles i ramaderes, tot configurant un interessant i ben definit mosaic agroforestal. Els principals conreus de la zona són el blat i l'ordi, seguits de molt lluny pel blat de moro, tot i que amb els anys està guanyant terreny el cultiu d'altres espècies com la colza, producte de la creixent demanda de biocombustibles i que contribueix a fer variar l'estètica del paisatge tradicional. Diverses masies, granges i cases aïllades es localitzen de manera esparsa enmig de la successió de boscos i camps de conreu, tot i que de tant en tant es pot trobar algun veïnat que agrupa diverses edificacions. Una malla de camins i carreteres de segon i tercer ordre s'encarrega de vertebrar el territori, exercint alhora el rol d'itineraris d'observació del paisatge.

L'agricultura es troba en retrocés, especialment als límits amb les zones urbanes. En àmplies franges, la superfície dels antics conreus s'està substituint gradualment per la vegetació, fet que implica un augment de la massa forestal. Això empobreix la diversitat paisatgística del pla de Girona. En determinats casos, com a la vall de Sant Daniel, l'Administració Pública ha respost amb mesures innovadores, com la contractació de pagesos per a llaurar els camps abandonats o la introducció de ramats d'ovelles per netejar

el sotabosc, afavorint així la diversitat biològica i paisatgística, i minimitzant el risc d'incendi, un dels principals riscos existents en les àrees de contacte amb el massís de les Gavarres.

Aquest segon àmbit es veu influenciat per les dinàmiques de la ciutat de Girona. En aquest sentit, fruit també d'aquests espais de transició, els accessos a la ciutat de Girona s'han convertit, en alguns casos, en carreteres aparador on proliferen principalment naus comercials (de mobles, concessionaris de cotxes, d'electrodomèstics, etc.). Aquest fenomen és especialment visible a les entrades sud i nord de Girona, seguint l'antiga carretera N-II, a l'alçada de Fornells de la Selva i a Sarrià de Ter. Enmig d'aquests dos grans àmbits es detecta una zona de transició entre el que és estrictament urbà i rural, amb un caràcter marcadament periurbà caracteritzat per l'existència d'hortes de petites dimensions, magatzems, cases d'autoconstrucció, polígons industrials i d'oci, etc.

Pel que fa a les principals infraestructures, destaquen l'autopista AP-7, l'autovia A-2 i la via del tren d'alta velocitat. El seu traçat, que avança en paral·lel, configura un ampli corredor viari que constitueix una barrera a la connectivitat ecològica i també social, bàsicament per a les explotacions agràries. A l'extrem septentrional de la unitat, dins els termes municipals de Sant Julià de Ramis i de Sarrià de Ter, hi ha actualment una saturació d'infraestructures que ve donada per la geografia de la zona, ja que és l'únic corredor natural de tipus longitudinal existent al nord de Girona, cosa que genera impactes sobre el paisatge. Menció a part mereix la variant de la carretera N-II, amb una incidència visual destacada, sobretot al sector on ja s'ha desdoblada i també a la vall de Sant Daniel, en plena zona PEIN.

Al sud, a l'entorn de l'aeroport de Girona, entre Riudellots de la Selva i Vilobí d'Onyar, hi ha un nus de comunicacions que s'està consolidant com la principal àrea de creixement d'activitats econòmiques de l'àrea urbana de Girona. Actualment, en aquesta zona hi ha el polígon industrial de Riudellots, el CIM la Selva i l'aeroport de Girona, però totes aquestes infraestructures tenen perspectives probables d'ampliació. Pel que fa a l'aeroport, durant els darrers anys ha viscut una fase d'auge lligada a la implantació de les companyies aèries de baix cost, fet que va determinar una ampliació de les instal·lacions.

Independentment de la seva incidència visual la construcció de les principals infraestructures ressenyades pot comprometre la connectivitat paisatgística, social i ecològica entre les Gavarres i els espais naturals de les serralades Prelitoral i Transversal. L'existència de dos corredors biològics de primer ordre, els quals travessen la plana transversalment pel nord i pel sud de la ciutat de Girona, fa necessari que es garanteixi la permeabilitat de les diferents infraestructures, especialment les de transport. En aquest sentit, està en estudi la possibilitat d'articular una anella verda al voltant de l'àrea urbana de Girona.

Per altra banda, també cal destacar la presència de nombroses activitats extractives, especialment al sector nord de l'àrea urbana de Girona. Hi destaquen la pedrera de la Garriga, la de Ca l'Omedes, la de Can Camaret, la d'en Masoliver i, sobretot, la pedrera d'en Robau, clarament visible des de part del pla de Girona i de les unitats veïnes.

L'entrada sud del pla de Girona reuneix en una àrea relativament petita l'autovia A2, l'autopista AP-7, el traçat del ferrocarril convencional, el del TAV, l'enllaç amb la C-25 i l'aeroport de Girona. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

El pla de Girona està habitat des del paleolític, època en la qual existien alguns nuclis de població de certa rellevància, com han posat de manifest les troballes del jaciment del Puig d'en Roca, situat dalt d'un turó sobre el gran meandre del Ter a l'alçada de Pedret, al nord de Girona. Durant el neolític, període en el qual es va iniciar una primera gran transformació humana del paisatge com a resultat de l'aparició de l'agricultura i de la ramaderia, van proliferar els assentaments humans de caràcter permanent. L'existència d'aigua abundant i d'una plana al·luvial molt fèrtil van ser uns elements molt importants que van atreure l'aparició d'aquests assentaments, localitzats sobretot a la muntanya baixa situada al voltant del Ter, com el mateix Puig d'en Roca o el jaciment de Sant Julià de Ramis.

A partir del segle IV aC es van crear nous nuclis urbans propis de la cultura ibèrica, els anomenats *oppidum*, localitzats a diversos indrets de la plana i també dels turons circumdants, com ara a la Creueta, a Montilivi i, especialment, a l'important enclavament de la muntanya de Sant Julià, prop del primigeni jaciment neolític. Aquest es troba situat en una zona elevada des d'on es dominava un ampli sector del territori a banda i banda de la muntanya. Les cases arrencades i disposades tot seguint les corbes de nivell es construïren aprofitant els materials del subsòl de la muntanya. Les condicions de l'entorn garantien l'abastament de recursos per a la supervivència dels pobladors, els quals es dedicaven majoritàriament al conreu de cereals.

488

Tot sovint s'ha dit que la mateixa ciutat de Girona té uns orígens ibers, encara que les investigacions més rigoreses han demostrat que en realitat fou construïda de nova planta pels romans al segle I aC, els quals van aixecar una fortificació triangular emplaçada en un enclavament estratègic al pas de la Via Augusta, el més important eix de comunicacions de la península Ibèrica. A partir del nucli romà, situat on avui dia hi ha la catedral, la ciutat de Girona es va anar estenent cap a la plana a través de diverses fases històriques.

A partir del segle XII, el creixement de la ciutat es va projectar sobretot vers el sud, fora dels límits del primer recinte emmurallat on hi havia la Seu gironina i fins a arribar més o menys a l'alçada d'on avui en dia hi ha la plaça Catalunya. Aquest creixement motivà la construcció de la muralla medieval que tancava gairebé tot el que és el Barri Vell de la ciutat. Mentre això tenia lloc, també s'anaven consolidant diversos nuclis de població a l'alçada de Pedret i del Mercadal, fins al punt que al segle XV aquest darrer també va quedar tancat dins del perímetre de la muralla defensiva, millorada i reforçada amb la construcció de diverses fortificacions durant el segle XVII.

Les desamortitzacions de Mendizábal, el 1836, van representar una oportunitat d'or per avançar cap a la transformació urbanística de la ciutat. Es va fer una nova parcel·lació i es van construir nous carrers i edificis als terrenys de la plana, que van engegar una dinàmica que culminà amb la demolició de les muralles, iniciada el 1895, i amb l'aprovaçió del pla de l'Eixample del 1909. El Parc de la Devesa, el parc urbà més gran de Catalunya, es va consolidar

en l'època de la desamortització, i avui en dia ha esdevingut un element clau dins del paisatge de la ciutat i de tota l'àrea urbana de Girona.

En els anys posteriors a la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) es va experimentar un gran creixement urbanístic del conjunt del pla de Girona, especialment fort a la primera corona de la ciutat, la qual cosa va suposar l'aparició de nous tipus de paisatges urbans i la pèrdua de claredat de la frontera entre la ciutat i el camp. El massiu flux d'immigrants que va arribar durant aquesta època va provocar que l'Administració Pública hagués d'intervenir mitjançant la construcció de polígons i blocs d'habitatges que, amb més o menys fortuna, formen part del paisatge del nucli central del pla de Girona. L'expansió urbana de la ciutat va arribar a justificar l'annexió administrativa d'altres municipis de la plana que, fruit del mateix creixement urbanístic, havien format un continu urbà ben definit morfològicament. Aquest va ser el cas de Santa Eugènia de Ter, Palau Sacosta, Sant Daniel i, temporalment, Salt i Sarrià de Ter.

Durant el transcurs dels darrers trenta anys, s'ha anat consolidant el sistema urbà de Girona mitjançant l'aparició d'una nova dinàmica descentralitzadora. L'esgotament del sòl urbanitzable a Girona, on han proliferat les operacions de reforma interior, ha fet que, de manera progressiva, el creixement urbanístic es localitzés als municipis del voltant, especialment als del sud de la capital, on la topografia del terreny és menys accidentada i permet ocupar terrenys que fins al moment han estat destinats a usos agrícoles.

Expressió artística del paisatge

En general, la producció literària que s'interessa pel pla de Girona es sol centrar principalment en la seva capital, Girona, ciutat que ha estat font d'inspiració de molts autors que l'han glossada al llarg de la seva història. Entre aquests destaca per sobre de tot el nom de Prudenci Bertrana qui, a les seves *Foranies gironines* (1965), va escriure el següent, tot fent una comparació amb les comarques veïnes:

"El Pla de Girona és un pla modest, amable, fidel a la petja i a l'esguard. No us produeix el respecte ni l'encís formidable de la planície empordanesa, on el sol descendeix i es colga ran dels conreus, darrera horitzontalitat emplomallada dels blatdemoros, com si l'engolís un pou. No té laberints de recs, ni misteris lacustres, ni traïdories ni llegendes d'aiguamoll [...].

Aqueix Pla de Girona té quelcom que no encerto a definir. Hi trobareu una mena de dolcesa com la que us aconhorta després d'una confessió o d'una pregària. Qui sap si l'encerclament d'ermitatges us amara de confiança i d'exorcisme." (Bertrana, 1965)

Josep Pla, admetia que Bertrana havia estat "l'escriptor que ha descrit aquest país amb una precisió més sòbria i exemplar". L'escriptor de Palafrugell descriu també el paisatge gironí en més d'una obra, tot usant un qualificatiu ja emprat per Bertrana i també per Miquel Pailó: el d'"amable".

El pla de Girona ha estat sempre una terra de pas, aspecte que es veu reflectit en la gran quantitat d'autors que han descrit el paisatge

ge en moviment, especialment des del tren. Des de Joaquim Ruyra fins a Narcís Comadira, passant per Antoni Puigverd, han descrit les seves sensacions tot viatjant-hi. Així Comadira a la seva obra *El tren* (1998) escriu:

“Paisatge humà, treballat, ordenat per segles d’habitudo i sacrifici. Paisatge que ens fa sentir segurs perquè les coses hi tenen noms coneguts, de sempre, la vida hi és regulada per una tradició ancestral, la llengua mateixa hi roman immòbil en els topònims antics, configurats fa segles. La terra hi està en pau amb ella mateixa [...]” (Comadira, 1998)

Els rius han estat un altre dels elements del paisatge objecte de representació artística, sobretot el Ter i l’Onyar. Aquest darrer de manera preferent, puix que passa ben bé pel centre de la ciutat de Girona, tot donant a lloc a una escenografia que s’ha convertit en tot un símbol de la ciutat: les cases de l’Onyar, amb tota la força icònica que pot oferir la làmina d’aigua, la viva barreja cromàtica i la catedral just al darrere.

És a Girona, doncs, on es concentra la major part de l’expressió literària del paisatge, especialment el Barri Vell, sense desmerèixer llocs com el Parc de la Devesa o la vall de Sant Daniel. Són nombrosos els escriptors que hi han dedicat llibres enters, fins al punt que Xavier Montsalvatge i Joaquim Pla Cargol ja admetien el 1917 que:

“Poques, ben poques ciutats han merescut dels escriptors i poetes una tan profunda atenció com Girona. I és que la nostra ciutat és, com poques, propícia a la meditació i a la inspiració.” (Montsalvatge, Pla, 1917)

La visió de Girona com una ciutat grisa, impressió produïda en gran part per l’ús de la pedra nummulítica i la humitat, sobresurt amb força en molts dels productes literaris relacionats amb la ciutat. Tomàs Garcés n’és un exemple, amb la seva obra *Paisatges i lectures* (1926). És, però, una altra vegada, Josep Pla qui millor ha sabut copsar l’aire, el paisatge de la ciutat de Girona a l’hivern:

“Sota la pluja, Girona té un caràcter impressionant. Vidres molls. Els degoters dels vells carrers, les pedres daurades dels casalots, treuen, amb la humitat, una resplendor ferruginosa, interna. Les herbes parasitàries de les parets regalimen. A través de l’opacitat de l’aire, les pedres blanques de la catedral tenen un to verd clar lleugerament tocat de carmí. Totes les formes semblen més unides i pastoses. El verd de la Devesa té un toc moradenc tenuíssim. Entaforades en les cases decrepites totes les dones semblen interessants. L’arqueologia és afrodisíaca. Sant Pere de Galligans té un aire taujà, covard, pagès, amb la sonsònia romànica. Romanicot, romanicot...!” (Pla, 1966)

Pel que fa a l’art pictòric, ja sigui la pintura o la fotografia paisatgista, molts pintors i fotògrafs han plasmat el paisatge gironí a les seves obres. Una altra vegada, la ciutat de Girona ha estat el centre de la majoria de mirades, com ja ho havia estat en el món de la literatura. En el terreny de la pintura destaquen els noms del mateix Prudenci Bertrana i de Santiago Rusiñol, mentre que Xavier Miserachs i Jordi S. Carrera, entre altres, sobresurten en el camp de la fotografia.

Obra de Santiago Rusiñol en què es veuen els entorns de Sant Pere de Galligans. Col·lecció particular

Finalment, molts directors de cinema també s’han fixat en els valors estètics i històrics del Barri Vell de Girona i el seu potencial com a escenaris de pel·lícules que generalment recreen èpoques passades, no necessàriament ambientades a la capital. És el cas d’*El Parfum. Història d’un assassí* (2006) ambientada a França durant el segle XVIII. En d’altres, com a *Soldados de Salamina* (2002), la pel·lícula sí que s’emmarca, entre altres indrets de les Comarques Gironines, a la ciutat de Girona.

489

Valors en el paisatge

El pla de Girona és una unitat de paisatge molt diversa i que comprèn una gran varietat de valors paisatgístics que se sobreposen sovint els uns amb els altres.

Pel que fa als valors naturals i ecològics, cal observar d’entrada que tant el riu Ter com algun dels seus afluents, així com l’extrem més occidental de la serra de les Gavarres, incloent-hi una gran part de la vall de Sant Daniel, es troben protegits per alguna figura legal, ja sigui la xarxa Natura 2000 en el primer cas o el PEIN en el segon, sense menystenir altres figures implementades a escala municipal. En aquest sentit, cal destacar la tasca dels òrgans de gestió d’aquests espais naturals, com són el Consorci de les Gavarres i el Consorci del Ter. Alhora, el riu Ter, el Llémena i també l’Onyar són considerats corredors biològics de vital importància per a garantir la connectivitat del territori, atès que l’existència del sistema urbà de Girona i de les diverses infraestructures lineals de transport i energia poden comprometre seriosament els fluxos ecològics.

La vall de Sant Daniel representa un espai d'oci i gaudi del paisatge proper a l'àrea urbana de la ciutat de Girona. Observatori del Paisatge

490

D'altra banda, l'illa del Ter és d'una rellevància ecològica notable especialment per les aus, i consta d'una protecció especial de caràcter municipal implementada des de l'Ajuntament de Girona.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: tram baix del riu Llémena; plans al·luvials del riu Ter; serres de Vilanna i Masrocs; pla de ca n'Arbres i de Sant Bartomeu (la Crosa); Santa Maria de Viladamany-Mas Serra; plans al·luvials del riu Onyar; riera d'en Xuncla; muntanyes de Rocacorba; zona volcànica del Gironès, i muntanya dels Sants Metges.

El mosaic agroforestal que s'estén des de la ciutat de Girona fins a endinsar-se a la depressió de la Selva és, sens dubte, un paisatge de gran valor estètic. L'ondulació del terreny, la disposició dels camps dels conreus, l'existència de camps de fruiters de regadiu, la constant presència de masies i els fragments boscosos d'alzina i pi, amb algun roure, doten el paisatge d'una bella fisonomia, que ressalta encara més amb els campanars dels pobles com a rerefons.

La majoria de valors estètics, però, es localitzen en el fet urbà de la unitat, ja que la ciutat de Girona centralitza la vertebració d'aquesta unitat de paisatge. Així doncs, al nucli històric de Girona es concentren espais com la façana fluvial de l'Onyar, amb les cases acolorides, els ponts que creuen el riu, el call jueu, el Parc de la Devesa i la muralla. També cal destacar el conjunt monumental de la catedral i la basílica de Sant Fèlix, que defineix la silueta de la ciutat.

Un altre espai singular i de gran valor estètic són les hortes de Salt i Santa Eugènia, que contrasten i amorteixen la transició entre la ciutat, el Ter i els àmbits més rurals entre Bescanó i Sant Gregori. També existeixen altres espais d'horta vinculats a nuclis petits, com Bescanó.

Per altra banda, la situació enfonsada del pla de Girona en relació amb els paisatges veïns confereix a aquesta unitat nombrosos fons escènics clarament identificables per a la població. Per exemple, cal destacar el fons escènic de Rocacorba, amb el puig Sou, Sant Grau, el Far, el Montseny o les Gavarres, amb el santuari de la Mare de Déu dels Àngels.

En relació amb els valors productius, destaca el riu Ter, explotat des de temps remots per tota mena d'activitats econòmiques, el qual manté alguns molins i séquies que, a hores d'ara, formen ja part del patrimoni comú, com la séquia Monar, que rega les hortes de Salt i Santa Eugènia.

Els valors productius relacionats amb la indústria i els serveis també són fonamentals en l'estructuració paisatgística d'aquesta unitat, tot i que sovint formen uns paisatges poc valorats socialment, i degradats en determinades àrees periurbanes.

Al pla de Girona sovintegen les fortificacions i els castells, els quals són part intrínseca del valor històric del paisatge. Aquests es localitzen sobretot en aquells indrets més elevats i amb més potencial per a usos militars, com ocorre a Montagut, a Montjuïc o a la muntanya de Sant Julià, on es localitza la construcció defensiva d'època romana anomenada *Castellum Fractum*. Per altra banda, també hem de destacar el paisatge agroforestal articulat per masi-

Les hortes de Santa Eugènia i Salt constitueixen un dels pulmons verds més importants de la ciutat. Observatori del Paisatge

es i petits vilars del sud del pla de Girona. Aquest tipus d'integració paisatgística aporta un elevat valor històric quant a la vertebració social i econòmica del territori i a l'estructura paisatgística actual.

Si hi ha un lloc, però, on els diferents processos històrics es troben solapats de manera contínua és, sense cap mena de dubte, la mateixa ciutat de Girona. L'entorn urbà, especialment el Barri Vell, pot ser considerat gairebé un museu a l'aire lliure. Sigui com sigui, és aquí on el conjunt dels valors citats fins ara, més els valors simbòlics i identitaris de la unitat, són indestruïbles.

Finalment, cal destacar els paisatges amb ús social. El pla de Girona és una unitat de paisatge bàsicament urbana. Els carrers, les places o els parcs urbans són espais públics amb un inherent valor social i es fa difícil d'assenyalar punts concrets. Per la seva importància, cal destacar la Devesa, el nou parc del Migdia de Girona o les hortes de Salt i Santa Eugènia, espais utilitzats per a anar a passejar o fer esport, entre altres activitats. Igualment, les vies verdes com els bicicarrils Girona-Olot i Girona-Sant Feliu de Guíxols, o el GR-210 o ruta del Ter, són itineraris que afavoreixen els intercanvis socials i la descoberta del paisatge.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El pla de Girona disposa de multitud de carreteres secundàries que travessen el mosaic agroforestal, entre les quals són especialment destacables les que passen pel sud, enmig dels camps de fruiters. Per fer-se una visió global de la unitat es poden resseguir les grans vies de comunicació com l'AP-7 (itinerari 1) o el ferrocarril (3), ja que ambdues vies travessen completament el pla de Girona de sud a nord.

També és un lloc de pas de diverses rutes de passeig i de cicloturisme, que avancen enmig de paratges de gran bellesa. L'únic sender de gran recorregut (GR) que creua la unitat és el GR-210 o ruta del Ter (14), que entra per Bescanó i avança paral·lel al riu Ter,

L'entrada de Girona pel nord transcorre al costat del riu Ter i enllaça amb la Devesa seguint l'anella verda. Observatori del Paisatge

passant enmig de paratges com les hortes periurbanes de Santa Eugènia i les deveses de Salt, i abandona la unitat passat Sarrià de Ter, pel mig de la muntanya del Congost i la dels Sants Metges. Un altre itinerari, per fer la descoberta de la zona més agrària i alhora industrial del pla de Girona, és la ruta que enllaça la via verda del carrilet des de Salt a Llambilles (124), on es creuen els espais agraris a l'oest del Perelló, d'Aiguaviva, i ja a l'altre costat de l'eix d'infraestructures els paratges de Fornells de la Selva, fins a retrobar el carril bici a l'alçada de Llambilles.

Moltes altres rutes per a fer a peu estan senyalitzades i editades pel Consell Comarcal del Gironès, i són perfectament vàlides per a aprofundir en el coneixement del paisatge gironí. La majoria d'aquestes rutes són també aptes per a fer en bicicleta (BTT).

Especialment per a bicicleta hi ha dues rutes de gran importància en el conjunt de les Comarques Gironines: les vies verdes Girona-Olot (15) i Girona-Sant Feliu de Guíxols (15) que aprofiten el traçat dels antics carrilets clausurats durant la dècada de 1970. A la ruta encara hi trobem les antigues estacions, testimoni d'aquella època. La via verda de Girona fins a Olot segueix la mateixa traça que el GR-210, enfilant-se en direcció a Bescanó. Pel camí és molt interessant observar els aprofitaments hidroelèctrics de l'aigua del riu, ja sigui per l'existència de diverses rescloses i minicentrales elèctriques o per la séquia Monar, amb uns orígens datats al segle XIX. La segona ruta es dirigeix cap al sud-est del pla de Girona, deixa la ciutat pel sector de la Creueta i es dirigeix cap a Quart i Llambilles mantenint a la vista l'espectacular massa boscosa de les Gavarres durant tot el trajecte fins a Sant Feliu de Guíxols.

Pel fet de tractar-se d'una plana circumdada per muntanyes d'altitud baixa i mitjana, és molt senzill trobar punts des dels quals observar el territori que engloba el pla de Girona, des d'altres unitats de paisatge. Hi ha molts miradors que esdevenen indrets privilegiats per al gaudi del paisatge, però per la seva popularitat entre la gent n'hi ha alguns que destaquen per sobre dels altres. El Puigsou a Rocacorba, amb les característiques torres de telecomunicació; el castell de Sant Miquel a les Gavarres, antic punt de

guaita de la ciutat, o la Mare de Déu dels Àngels, un dels miradors més populars i carismàtics de la ciutat de Girona.

Sens dubte, però, el més destacat es troba a l'àrea urbana de Girona i és l'antiga muralla medieval (mirador 6), que uneix Montjuïc amb la plaça Catalunya tot resseguint el perímetre est del Barri Vell. Forma un passeig molt freqüentat sobretot pels turistes, ja que des de dalt dels vells murs defensius hi ha una fantàstica vista sobre el nucli urbà de Girona, Salt, les hortes de Santa Eugènia, la Devesa, el Ter, etc. És un indret excepcional per a contemplar el paisatge urbà gironí en tota la seva esplendor, tant de dia com també de nit.

Un altre bon mirador és el dels Sants Metges (77) a Sant Julià de Ramis, localitzat a l'extrem nord de la unitat, permet contemplar el conjunt del pla de Girona, així com les unitats veïnes de Rocacorba, estany de Banyoles, els terraprimos o les Gavarnes.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- El creixement urbanístic previst al sud de la ciutat de Girona, que requereix unes eines de coordinació i/o planificació de caràcter supramunicipal.
- La poca qualitat d'algunes entrades urbanes i del paisatge periurbà en general.
- El pas del gran eix d'infraestructures mediterrani (autopista, autovia, via de tren, convencional, TAV, etc.) a través del pla de Girona, que en limita molt la permeabilitat ecològica i té efectes severos en el paisatge local.

Amenaces

- El creixement excessiu de les àrees especialitzades a les àrees periurbanes de l'àrea urbana de Girona i als grans nodes de comunicació com ara l'aeroport.

Nous creixements residencials a Vilablareix. Observatori del Paisatge

- La construcció d'habitatges de baixa densitat a les poblacions de l'entorn de Girona, que comporta un gran consum de sòl i evidencia una manca de relació i coherència espacial amb els nuclis en els quals es construeixen.
- La construcció de grans infraestructures de manera coincident en el temps i en l'espai. L'extrem sud de la unitat de paisatge és el territori que potencialment pot quedar més afectat, atesa la gran quantitat d'actuacions viàries i urbanístiques que hi tenen lloc. A part d'una pèrdua de valor estètic, també hi ha el perill d'acabar afectant el corredor biològic que hi passa.

Fortaleses

- Una situació geogràfica privilegiada, entre el mar i la muntanya, en una zona de pas d'infraestructures que connecten amb el centre d'Europa, que permet aprofitar els diversos valors del paisatge de la unitat (històrics, estètics, ecològics, socials i productius) com a elements estratègics per al desenvolupament local.
- El nucli històric de Girona pels seus valors històrics, estètics i patrimonials; tant pel seu atractiu turístic com pel seu valor simbòlic i identitari.

Oportunitats

- La consolidació d'una visió de conjunt pel que fa als reptes de futur (urbanístics, econòmics, ambientals i d'infraestructures) del pla de Girona. L'aparició d'iniciatives comunes entre els diferents municipis, administracions i agents socials, com ara el Cinturó Verd, permeten pensar en un creixement més sostenible, ordenat i integrat en el paisatge.
- La presència de la Universitat de Girona (UdG) com a centre generador de coneixement i de propostes d'actuació en el camp del territori i el paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns assentaments de Girona, Salt, Sarrià de Ter, Sant Julià de Ramis, Sant Gregori, Fornells de la Selva, Quart, Riudellots de la Selva i Bescanó ordenats, que no comprometin els valors del paisatge que els és propi, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis de qualitat.
- OQP2.** Un sistema d'urbanitzacions ordenat i integrat en el paisatge, de manera que es minimitzi el seu impacte visual.
- OQP3.** Un sistema d'infraestructures format per l'AP-7, l'A-2/N-II, la C-65, el tren convencional i el TAV i els seus entorns, in-

tegrats paisatgísticament i que no fragmentin els sistemes de connexió del territori.

- QQP4.** Unes àrees especialitzades ubicades en zones visuals no preferents o notòries i dissenyades o redissenyades tenint en compte la integració en l'entorn.
- QQP5.** Una anella verda de Girona que envolti els nuclis de Girona, Salt, Sarrià de Ter, Sant Julià de Ramis, Sant Gregori, Fornells de la Selva, Quart i Riudellots de la Selva, ben conservada, relligada amb els espais verds urbans (parcs, places, passeigs, etc.), amb qualitat paisatgística i viable ecològicament.
- QQP6.** Uns cursos de rius, especialment el Ter i l'Onyar, amb uns boscos de ribera ben conservats i amb funcionalitat ecològica.
- QQP7.** Un paisatge rural viu i protegit, on el mosaic agroforestal format per pi, alzina, roure i suro mantingui la seva riquesa i varietat.
- QQP8.** Un paisatge d'hortes periurbanes de Girona, Salt i Besanó preservat i ben gestionat, que mantingui la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia, amb un sistema d'infraestructures hidràuliques recuperades, rehabilitades i valorades a partir de la seva consideració com a element configuratiu i estructurant del paisatge.
- QQP9.** Un patrimoni històric, com el Barri Vell de la ciutat de Girona, preservat i valorat com a singularitat d'aquest paisatge.
- QQP10.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del pla de Girona.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Tenir especial cura dels sectors planers i de lleus ondulacions on es desenvolupa una matriu bàsicament agrícola, ja que són espais d'elevat interès ecològic susceptibles de patir fragilitat davant la forta pressió antròpica. Mirar de conservar-ne la qualitat tot definint directrius que permetin una correcta integració paisatgística del sector i les noves infraestructures i/o instal·lacions. Procurar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector del tram baix del riu Llémena; plans al·luvials del riu Ter; serres de Vilanna i Masrocs; pla de Ca n'Arbres i de Sant Bartomeu (la Crosa); Sant Maria de Viladamany-Mas Serra; plans al·luvials del riu Onyar; riera d'en Xuncla; muntanyes de Rocacorba; zona volcànica del Gironès; muntanya dels Sants Metges.
- Procurar incloure al Catàleg de béns del POUM, o a altres figures de protecció del planejament municipal, les fileres d'arbres de l'entrada de Girona per l'est.

- Es procurarà que els nous plans d'ordenació urbanística municipal o la revisió dels vigents dels municipis del pla de Girona protegeixin i ordenin el patrimoni del sistema d'infraestructures de l'aigua de més interès paisatgístic, tot vetllant per la gestió i recuperació de les restants.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Prioritzar les actuacions encaminades a plantar, recuperar o mantenir fileres arbrades associades a infraestructures lineals de comunicació. En aquests casos, caldrà un estudi de visibilitats des de les vies arbrades, que permeti garantir la seguretat dels conductors a partir de la seva visualització adequada sobretot en revolts i interseccions.
- Conservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GIV-6703 de Girona a Madremanya.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures, que incloguin mesures d'integració paisatgística. Elaborar aquests estudis, en primer lloc, per als projectes d'infraestructures viàries (ampliació o desdoblament de l'AP-7 i l'N-II, el Ferrocarril Transversal de Catalunya i la MAT).
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística dels nous polígons a l'aeroport de Girona.
- Establir mecanismes que permetin coordinar els diferents municipis a l'hora d'actuar sobre els espais d'interès natural que formen els sistemes del Ter i l'Onyar al seu pas pel pla de Girona, seguint les directrius establertes pel Consorci del Ter.
- Impulsar un estudi del conjunt del sistema històric de canals i infraestructures hidràuliques que avaluï el seu estat de conservació i el deteriorament progressiu en llocs on l'activitat agrícola o industrial està en procés de desaparició. L'objectiu és revelar la seva importància en el desenvolupament del paisatge de regadiu, minimitzar la desaparició d'aquest sistema històric del caràcter estructurador del paisatge, preservar la imatge en llocs visualment prioritaris i mantenir la identitat d'aquests paisatges agrícoles.
- Mantenir el mosaic paisatgístic propi del pla de Girona, com a valor productiu, estètic i de biodiversitat a la unitat. Els POUM dels municipis de la unitat tindran en compte la protecció de les traces i els mosaics agraris tradicionals; els límits de fronts urbans i de les vies d'entrada; la recuperació dels espais agrícoles abandonats; vetllaran perquè en aquests espais es limiti la possibilitat d'implantar grans infraestructures (viàries, energètiques, de telecomunicacions o d'altres usos), i posaran en valor de l'espai com a espais per al lleure i l'educació.
- Mantenir i preservar la vàlua social d'aquests espais com a motors dinamitzadors de les sinergies entre ciutat i espai obert. Cal alhora optimitzar les connexions entre el Parc de la Devesa i el seu àmbit fluvial inherent.

- Procurar el manteniment i la bona gestió dels sistemes d'horta de Salt, Santa Eugènia (Girona) i Bescanó. Cal garantir que els horts estiguin ben inserits al lloc, que els materials que els constitueixen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics del seu l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu. En aquest sentit, han de ser objecte d'una adequada ordenació paisatgística.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Evitar les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans, particularment en els casos en què puguin contribuir a l'aparició de fenòmens de conurbació (Girona-Salt, Girona-Sarrià de Ter-Sant Julià de Ramis, Girona-Riudellots de la Selva, Girona-Cassà de la Selva,) o carretera apartador (Girona per Sarrià de Ter i per Fornells de la Selva).
- Impulsar fórmules urbanístiques que permetin relligar o donar algun tipus de continuïtat entre els espais verds urbans i els espais oberts definits per l'anella verda.
- En les actuacions que sigui preceptiu l'estudi d'impacte i integració paisatgística, caldrà incorporar mesures i estratègies d'integració que assegurin la preservació i, a mitjà termini, la millora de la qualitat paisatgística de les principals visuals del sistema urbà.
- Elaborar un pla d'ordenació paisatgística de les activitats comercials associades als eixos viaris de les entrades als nuclis amb incidència visual (edificis, exposicions a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, cromatismes, retolació). Aquesta actuació és prioritària als accessos a Girona per Sarrià de Ter i per Fornells de la Selva.
- Els fronts de façana situats a les franges exteriors dels nuclis urbans, actuals o previstos, que per la seva elevada exposició visual poden pertorbar de manera significativa la qualitat paisatgística del seu entorn es podrien destinar a zona verda i dissenyar-la amb criteris d'integració paisatgística i apantallament. El planejament derivat afectat per façanes de protecció paisatgística haurà d'incorporar un estudi d'integració i impacte paisatgístic i haurà d'especificar mesures d'integració paisatgística per a les zones verdes i les edificacions. Aquest instrument ha de permetre preservar i, a mitjà termini millorar, la qualitat paisatgística de les principals visuals del sistema urbà.
- Garantir un tractament acurat dels creixements urbanístics a les zones i nuclis de poblament disseminat presents al pla de Girona, per tal que aquests mantinguin el seu paisatge agroforestal articulat per masies. Una zona que podria tenir una incidència especialment sensible pel que fa a l'alteració del paisatge existent serà la nova àrea d'activitat logística vinculada a l'aeroport, ja que aquesta suposa la transformació d'una superfície important de terreny agroforestal.
- Cal considerar la presència dels rius Ter, Onyar, Galligans, Güell i la séquia Monar com a factor important de l'ordenació dels nu-

clis de Girona, Salt i Sarrià de Ter en el sentit de justificar espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures, i es garantirà que el nou conjunt permeti la visibilitat entre el nucli urbà i el front fluvial. Per tant, caldrà tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar el seu caràcter i potenciar el valor paisatgístic, i establir mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.

- L'anella impulsada per l'Ajuntament de Girona i la Diputació de Girona ha de permetre la delimitació d'un conjunt d'espais oberts, que a tall de cinturó, voregi el conjunt d'assentaments del sistema urbà de Girona, amb l'objectiu de garantir la connectivitat ecològica, paisatgística i social en aquest entorn altament urbanitzat i molt fragmentat pel pas de diverses infraestructures de transport; ha de permetre establir un sistema de parcs i espais oberts periurbans que funcioni en xarxa, apte per a la realització d'activitats d'oci compatibles amb la valoració del medi natural; revalorar el paisatge de les zones urbanes i periurbanes; mantenir els elements i activitats identitaris del lloc, i conservar el llegat històric, cultural i estètic condensat en el mosaic format pels paisatges agroforestals tradicionals. Cal completar aquesta iniciativa estratègica amb l'ampliació dels itineraris de manera que permetin connectar l'anella de Girona amb la resta d'espais d'interès natural del conjunt de municipis de l'àrea urbana.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, A-2, N-II, ferrocarril convencional, TAV) i al llarg de l'eix C-65, de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Garantir que la construcció de noves infraestructures viàries i ferroviàries deixi els passos necessaris per tal d'evitar la fragmentació física i social dels itineraris paisatgístics no motoritzats de la unitat. Aquests són el GR-210, la via verda de la Ruta del Carrilet, Quart-Monells i Salt-Llambilles.
- Emprendre les iniciatives necessàries per a anar eliminant gradualment, coordinadament amb els ajuntaments i altres organismes competents, els rètols publicitaris a l'entrada dels nuclis urbans de Girona, Sarrià de Ter i Salt, i les estructures de suport fora d'ús.
- És important el manteniment de la connectivitat entre les Gavarres i el volcà de la Crosa a través del corredor d'Aiguaviva - Fornells, atès que és un dels darrers espais de l'àmbit sense urbanitzar de manera lineal en sentit nord-sud i que, per tant, permet la connexió en sentit est-oest. Caldrà vetllar perquè es minimitzi al màxim l'impacte de noves infraestructures de transport en aquestes zones.
- Impulsar la reubicació progressiva de les indústries aïllades en polígons industrials per a evitar la dispersió de les construccions, així com les empreses localitzades en àrees especialitzades amb una

estratègia de reducció o extinció (sector comercial N-II), segons determina el pla territorial parcial de les Comarques Gironines.

- Restituir els valors paisatgístics als llocs on s'han perdut per causa de processos de degradació, sovint motivats per unes activitats concretes, com les extractives (pedreres i sorreres) i/o instal·lacions obsoletes. Sobre aquests espais cal actuar-hi promovent-ne la gestió i/o transformació. Aquests espais són: pedrera d'en Robau, pedrera de Can Camaret, dipòsit controlat de Girona, pedrera de Ca l'Omedes, pedrera de la Garriga i pedrera d'en Masoliver.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres encara pendents de consolidació, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de la muralla de Girona i Sants Metges, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-210 o Ruta del Ter, Ruta del Carrilet, Salt-Llambilles, i els motoritzats de AP-7, Ferrocarril.

17. Plana de l'Empordà

Comarca:

Alt Empordà i Baix Empordà.

Superfície:

41.510 ha.

Municipis:

Avinyonet de Puigventós, Belcaire d'Empordà, Biure, Borrassà, Cabanes, Castelló d'Empúries, el Far d'Empordà, Figueres, Fortià, Garrigàs, Garriguella, la Tallada d'Empordà, l'Armentera, l'Escala, Llers, Masarac, Mollet de Peralada, Navata, Ordis, Palau de Santa Eulàlia, Palau-saverdera, Pau, Pedret i Marzà, Peralada, Pont de Molins, Pontós, Rabós, Riumors, Roses, Sant Climent Sescebes, Sant Miquel de Fluvià, Sant Pere Pescador, Santa Llogaia d'Àlguema, Siurana, Torroella de Fluvià, Torroella de Montgrí, Ventalló, Vilabertran, Viladamat, Vilafant, Vilajuïga, Vilamacolum, Vilamalla, Vilanant i Vila-sacra.

496

*L'horitzontalitat de la plana de l'Empordà i les extenses planes agrícoles són dos dels trets distintius d'aquest paisatge.
Pere Duran*

Trets distintius

- Gran plana agrícola oberta al mar i envoltada per un amfiteatre de muntanyes.
- Els rius Muga i Fluvià han reblert la plana de sediments al·luvials i han fet possible l'orientació agrària que la caracteritza.
- Un potent eix d'infraestructures de comunicació constituït per l'autopista AP-7, la carretera N-II, el ferrocarril de la línia Barcelona-Portbou i el tren d'alta velocitat (TAV) travessa la plana pel sector més occidental.
- L'eix viari Figueres-Roses articula el sector nord de la plana al temps que al seu voltant es configura una de les àrees més dinàmiques pel que fa als desenvolupaments urbanístics.
- Litoral amb domini de les platges llargues i rectilínies en un sector de costa baixa que s'estén des de Roses fins a Sant Pere Pescador.
- Zona humida dels aiguamolls de l'Empordà, d'importància internacional, que destaca pels seus valors naturals, estètics i socials.
- Presència d'estructures agrícoles singulars, com les closes, els paravents de xiprers i les xarxes de camins i canals.
- Xarxa de nuclis compactes i històricament ben integrats amb la matriu agrària de la plana.
- La tramuntana, un dels elements simbòlics i identitaris d'aquest paisatge.

 Mirador

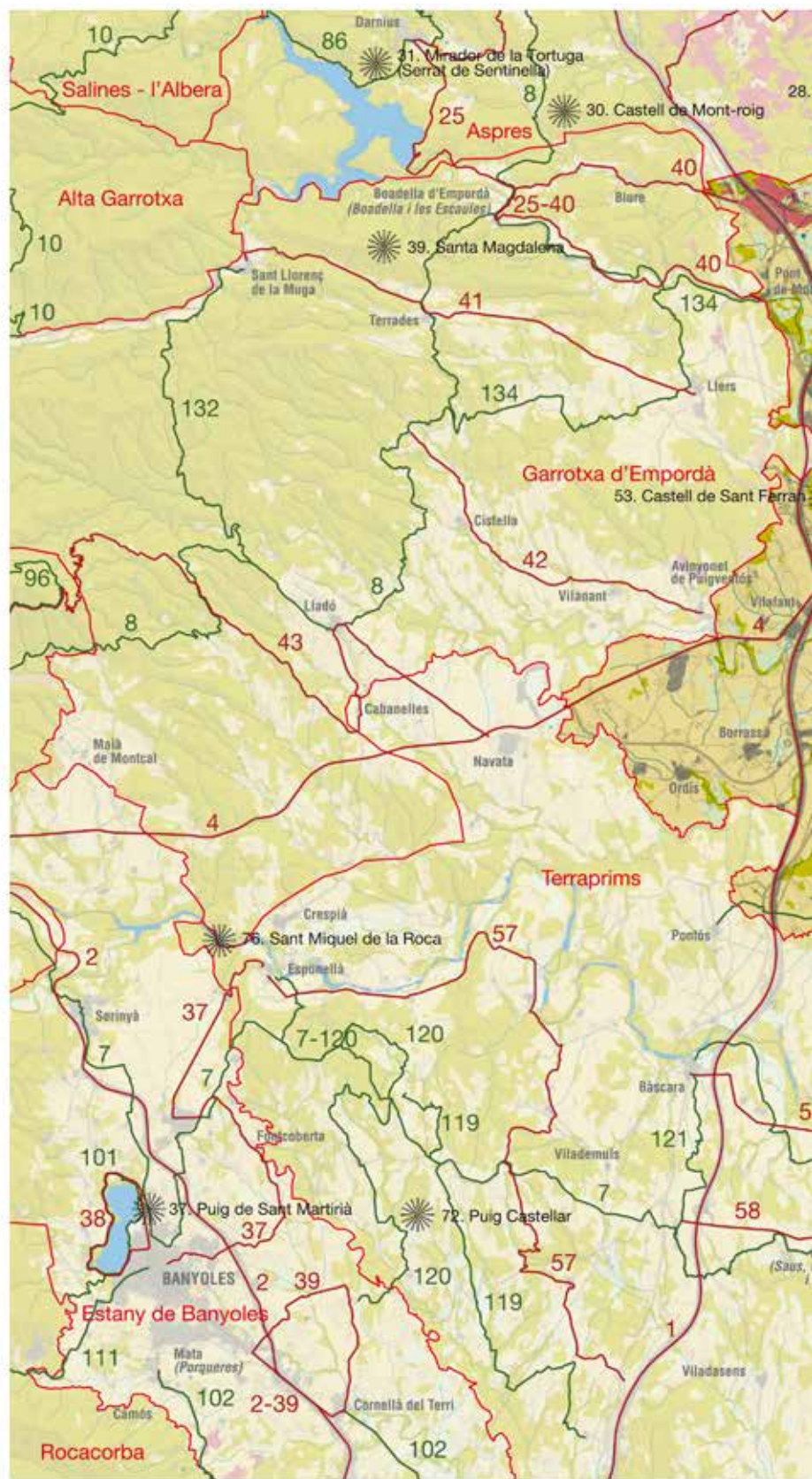
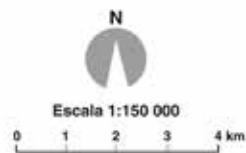
 Itinerari motoritzat

- 1 AP-7
- 3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 6 Costa Brava
- 23 N-II - Garriguella
- 54 Garriguella - Palau-saverdera
- 55 C-31 - Albons
- 56 Albons - Vilajuïga
- 58 Orríols - Vilopriu - Bàscara

 Itinerari no motoritzat

- 7 GR-1
- 12 GR-92
- 121 Bàscara - Ventalló
- 128 Voltants de Peralada
- 129 Pontós - Sant Pere Pescador
- 130 Sant Pere Pescador - Roses
- 131 Roses - Figueres

498

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana de l'Empordà es caracteritza actualment per un predomini de l'ús agrícola. La matriu agrícola està formada principalment per conreus herbacis de secà i cereals combinats amb fruiters de regadiu i, al sector nord, olivera i vinya. L'augment de la demanda de farratges i alguns aspectes de la política agrària comunitària (PAC) han afavorit la transformació de les terres de conreu de secà, dedicades tradicionalment als cereals d'hivern, i els prats i pastures, en terres de regadiu, per al cultiu del blat de moro i el gira-sol. Aquest fet, a més d'una homogeneïtzació del paisatge, suposa un retrocés en la biodiversitat agrícola. La necessitat d'ampliar l'extensió de terres cultivables ha comportat la desaparició de molts paravents d'arbres i de closes, fet que ha contribuït a una pèrdua de diversitat dins del patró paisatgístic.

La continuïtat en el temps del paisatge agrícola actual està en risc per la confluència de diversos factors, com la manca de relleu generacional de moltes de les explotacions agrícoles; l'estancament dels preus percebuts pels productes agraris; la venda de les terres per a usos urbans, i el cessament de l'activitat per dedicar-se a altres sectors més rendibles, com, per exemple, el turisme. Entremig dels espais agrícoles cal destacar la presència de granges de grans dimensions, especialment a l'entorn de municipis com Peralada, Cabanes, Borrassà o Ventalló.

500

Les cobertes forestals abracen una superfície poc important i són els prats i les bosquines els tipus de vegetació més estesos. La coberta arbòria està representada bàsicament per les pinedes de pi blanc i les plantacions d'arbres de ribera. Aquests claps de vegetació es disposen en forma de petits fragments al voltant dels nuclis urbans, en les petites zones elevades i en retalls estrets i allargassats que ressegueixen els principals cursos fluvials i els recs. Destaca el pes relatiu que té la vegetació dels ambients salabrosos i de les zones humides, com també la dels sorrals i les platges, sobretot en l'espai situat entre la desembocadura de la Muga i del Fluvià.

D'altra banda, l'aigua és un element omnipresent a la plana empordanesa que genera molts beneficis per a l'agricultura i altres sectors de l'activitat econòmica, tot i que també origina molts riscos, especialment relacionats amb les inundacions. En aquest sentit, les inundacions provocades pels desbordaments dels rius Muga i Fluvià, i també pel conjunt de recs i rieres que davallen de les serres circumdants, han afectat tradicionalment les collites i les infraestructures agràries: canals, camins, motes, ponts, etc. També han danyat algunes masies i alguns pobles i ciutats, com és el cas de Figueres, Castelló d'Empúries, Peralada, Cabanes, Sant Pere Pescador i l'Escala, entre altres. Les urbanitzacions d'Empuriabrava, Montgó i Santa Margarida alguna vegada s'han vist negades per les aigües i els aiguats han inundat sovint la xarxa viària, especialment la carretera de Roses a Castelló d'Empúries i la carretera de l'Escala a Bellcaire. Les infraestructures construïdes per a reduir els efectes dels aiguats –desviaments, cobriments, construcció de motes– s'han convertit en elements poc eficaços si no van acompanyats d'una bona gestió basada en la prevenció.

Les principals zones urbanes se situen en tres sectors. Un al litoral, amb Roses i Empuriabrava al nord dels Aiguamolls de l'Empordà i l'Escala, al sud. Una segona al voltant del nucli de Figueres, amb Vilabertran, Vilatenim, Santa Llogaia d'Àiguema, el Far d'Empordà, etc.; i la tercera ressegueix la carretera de Roses a Figueres, sobretot entre Castelló d'Empúries i Roses. Completen aquests tres grans sistemes la resta de nuclis urbans, alguns dels quals també han experimentat creixements en forma d'urbanitzacions, com Albons, Viladamat, Peralada o Vilacolum.

El nucli de l'Escala se situa al sud de la plana de l'Empordà, just a tocar amb el massís del Montgrí, en una ubicació que aprofita l'existència d'un port natural. A partir del petit poble de pescadors original s'han anat desenvolupant diversos creixements urbans, com ara la urbanització de Riells. Roses, al seu torn, és el segon municipi en importància demogràfica de la plana empordanesa. Es troba just a l'extrem oposat de l'Escala, abans de les primeres elevacions del Cap de Creus. També el turisme ha influït molt en la configuració del paisatge urbà actual, on es pot diferenciar el nucli original, de carrers llargs i estrets, dels eixamples que s'han desenvolupat al peu del Puig-rom i de la marina residencial de Santa Margarida, a l'oest.

La intensificació del turisme residencial s'ha traslladat del litoral cap a l'interior, sovint en forma d'urbanitzacions lligades a complexos esportius o, simplement, de caràcter purament residencial, de manera que els processos urbanístics han tendit a estendre's per tot l'àmbit territorial. La façana litoral va ser objecte d'un procés molt intens d'edificació durant les dècades de 1960 i 1970, que en els darrers anys s'ha acabat de completar. En resulten alguns creixements urbanístics amb una qualitat estètica molt baixa, que han incidit negativament en el perfil dels nuclis costaners i en especial a les façanes marítimes. En són bons exemples la urbanització de Punta Montgó, de l'Escala, o el Mas Boscà, de Roses, com també els diversos edificis aïllats de considerable alçada situats a prop del mar, com els quatre edificis de la urbanització Bon Relax, a Sant

La urbanització de Riells, a l'Escala, limita amb el massís del Montgrí al sud de la unitat. Departament de Territori i Sostenibilitat

Pere Pescador. A més, cal esmentar la presència singular de les marines residencials d'Empuriabrava i Santa Margarida.

En els darrers anys també s'han completat o han aparegut de nou urbanitzacions aïllades que tenen una incidència notòria en el paisatge per la baixa qualitat arquitectònica. Aquest tipus d'urbanisme es fa visible i afecta de manera especial els nuclis d'interior, com Viladamat, Albons, Palau-saverdera, Pau, Peralada, Borrassà, Sant Pere Pescador, Vilacolum, Torroella de Fluvià i l'Armentera. A més, la presència d'equipaments turístics i esportius (càmpings, camps de golf, aeròdroms, aparcaments d'autocaravanes i rulots, clubs nàutics, etc.) que porten associades instal·lacions o zones residencials, juntament amb les zones industrials i comercials (nàutiques, centres comercials especialitzats, zones de petits tallers, etc.) han desvirtuat considerablement tant les entrades d'alguns nuclis de població com sectors del paisatge agrícola de l'interior de la plana. Les iniciatives d'ordenació del territori i el paisatge, com, per exemple, la desclassificació de sòls urbanitzables a les macroubanitzacions de Palau-Saverdera i de Pau, la demolició de l'estructura d'un bloc d'apartaments pendent d'acabar a la marina Fluvià Nàutic i la denegació del projecte d'urbanització d'aquest mateix espai són bons exemples de la tendència que convindria seguir per a mantenir els valors del paisatge de la plana.

L'àrea de Figueres és el sistema urbà més important dels esmentats. Morfològicament, la capital empordanesa s'estructura de manera radial seguint els eixos de comunicació, i hi apareixen diversos eixamples de trama quadricular. El seu creixement es projecta en direcció sud-oest, on el terreny és més planer i sense limitacions topogràfiques. El paisatge urbà està dominat per la presència de blocs de pisos de diferents alçades i volums, separats per carrers estrets i rectilinis. Tanmateix, és possible trobar vies urbanes que s'escapen de la norma general, com ara l'emblemàtica rambla de Figueres. Des de la rambla es poden contemplar edificis d'alt valor arquitectònic que ocupen l'espai adjacent; exponentes d'estils neoclàssic, barroc o modernista, entre d'altres.

Cal esmentar amb detall els processos de transformació de la ciutat de Figueres i de la seva àrea d'influència. Aquesta, després de potenciar el sector de serveis i comercial, ha desenvolupat diverses estratègies de promoció turística basada en l'oferta cultural i la revaloració del seu patrimoni històric. Paral·lelament, hi ha hagut un procés de descentralització de la capital empordanesa cap als nuclis de l'entorn, que han vist proliferar noves actuacions residencials (Vilafant, Borrassà, Santa Llogaia d'Àlguema) i espais per a activitats econòmiques (Vilamalla, el Far d'Empordà). El nou rol de la ciutat com a node de comunicacions n'està impulsant també el paper com a node logístic, que té com a referència la nova plataforma intermodal Logis Empordà, situada al Far d'Empordà.

La presència de superfícies industrials i comercials també ha experimentat un creixement molt intens i amb una distribució geogràfica molt dispersa. Per una banda, es poden distingir les que se situen al voltant de l'àrea de Figueres, les quals es caracteritzen perquè estan completament deslligades dels nuclis urbans i associades principalment a les grans infraestructures viàries, i vinculades, de vegades, al trànsit internacional de mercaderies, com ara el polígon industrial Empordà Internacional. Per altra banda, també trobem petits polígons de tallers i altres naus de caràcter comercial, situats al voltant de carreteres de jerarquia inferior i relacionades amb el sector terciari.

Els principals eixos de comunicació són els que configuren el corredor euromediterrani, com són l'autopista AP-7, l'A-2/N-II, la línia del ferrocarril de Barcelona a Portbou i la del tren d'alta velocitat (TAV). També prenen rellevància la carretera N-260, la qual permet accedir al pas fronterer pel coll dels Belitres a Portbou, després de travessar la serra de Rodes i enllaçar amb la comarca veïna de la Garrotxa. Al seu torn, la carretera C-31 és una via comarcal que permet enllaçar la ciutat de Figueres amb els nuclis litorals del baix Empordà a través del corredor d'Albons. Aquesta carretera, que fa poc que s'ha ampliat amb la intenció d'evitar el pas per l'interior dels pobles, s'ha aixecat mitjançant ponts i talussos molt visibles que incideixen negativament en la imatge horitzontal de la plana.

Al fons la ciutat de Figueres des del turó d'Altrera al límit amb la unitat dels Aspres. Observatori del Paisatge

Completa la xarxa viària el sistema de carreteres locals que comuniquen els diversos nuclis urbans i el conjunt de camins rurals que donen accés a tot el poblament disseminat. En són un exemple la carretera C-280 que enllaça Figueres amb Roses passant per Castelló d'Empúries; la C-252 (inclou la G-610, 604, 603, etc.) que enllaça Roses amb tots els nuclis situats al peu de la serra de Rodes i de la zona dels Aspres; i les carreteres Gi-624 (inclou la GiV-6302 i 6216) i Gi-623, les quals comuniquen el litoral (Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador i l'Escala) amb l'interior de les Comarques Gironines i els principals eixos viaris.

Les esteses de les línies de conducció de l'energia elèctrica també esdevenen elements fortament discordants amb el paisatge circumdant, i són visibles des de totes les parts de la plana. La presència de centrals transformadores com les ubicades entre Bellcaire i l'Escala, als afores de Figueres i a la zona del mas Gaston del Penardell, incrementen aquest tipus d'impacte. El traçat de la línia de molta alta tensió (MAT) serà soterrat des de Santa Llogaia d'Àiguema cap al nord, de manera que la seva incidència en la unitat serà desigual.

S'ha de considerar també l'impacte visual que suposen algunes de les activitats extractives. Les pedreres situades a la zona del puig Gorners d'Albons i les existents a la zona de les Trescases, fins a Corella (Figueres), són visibles des de molts punts. L'extracció d'àrids i la planta de tractament associada, present a les ribes del riu Fluvià, entre Torroella de Fluvià i l'Arbre Sec, amb muntanyes de material i instal·lacions de més de 10 metres d'alçada, també es fan molt visibles i afecten negativament sobre els ecosistemes fluvials.

502

Evolució històrica del paisatge

El poblament humà ha estat important a la plana alt empordanesa des de molt antic, tal com ho indiquen els jaciments arqueològics de Roses i Empúries. En l'època romana van començar les primeres dessecacions de les zones humides, amb la implantació d'una primera estructura de recs per al conreu. La plana va ser considerada en aquella època com un gran espai productor de gra. L'especialització en el conreu dels cereals, especialment el blat i la civada alternats amb el guaret, es va mantenir durant moltes centúries.

L'administració de l'Imperi Carolingi va organitzar el territori en comtats i va atribuir al comtat d'Empúries les terres de la plana de l'Alt Empordà. Si bé inicialment la cort comtal es va situar a Sant Martí d'Empúries, la qual per aquest motiu va ser fortificada i l'església de Sant Martí reedificada, l'any 1079 ja es van traslladar a Castelló d'Empúries, vila que conserva un nucli antic de clar caire medieval.

El palau comtal de Castelló es va edificar al segle XIV, així com la reconstrucció, ara d'estil gòtic, de l'església romànica de Santa Maria, anomenada la catedral de l'Empordà tant per la seva bellesa i dimensions com per les pretensions dels comptes per convertir-la en seu episcopal independent del bisbat de Girona. També són

visibles sobretot al sector de llevant, a tocar del rec del Molí, trams de la muralla que envoltava l'antiga vila medieval edificada damunt el puig Salner, en un punt estratègic des d'on es domina la plana més immediata.

El Far d'Empordà, Marzà, molts veïnats de Pedret i Peralada són nuclis de població d'origen medieval o anterior que estan situats estratègicament en el cim de petits turons, tant per a assegurar una millor defensa com per a evitar les àrees més planes i fàcilment inundables. Peralada manté un ric patrimoni d'edificis d'època medieval com el castell, restes de les muralles i el claustre romànic del convent del Carme.

Poblacions com Vila-sacra, Cabanes i Vilabertran conserven vestigis del seu ric passat medieval. A Vilabertran, situada en una antiga cruïlla de camins, es troba l'antic monestir de Santa Maria, bastit al costat d'una font d'aigua que encara existeix.

Fins ben entrada l'edat mitjana les àrees més properes a la costa eren espais improductius o no aptes per a l'agricultura, ja que estaven ocupats per dunes mòbils, sorrals, estanys i maresmes. La població s'establia al cim dels petits pujols que emergien dels salobrar. El procés de transformació i dessecació dels estanys va començar als segles XIV i XV amb els treballs de bonificació de l'antic estany de Castelló, i continuaren fins ben entrat el segle XIX amb els estanys de Siurana, Vilacolum i Riumors i amb la desamortització i la construcció o ampliació de la xarxa de recs i drenatge.

A partir del segle XVII i sobretot en el XIX l'antiga especialització agrària es va superar gràcies a les importants millores agronòmiques que van permetre iniciar el conreu del blat de moro i de l'alfals,

La urbanització Bon Relax, els blocs de pisos de la qual són visibles des de bona part de la plana de l'Empordà, a Sant Pere Pescador, en una imatge del 1969. ICGC, Fons SACE

emprats sobretot per a l'alimentació del bestiar. L'inici del regadiu, primer a partir de pous i posteriorment amb recs i canals, va configurar l'aspecte del paisatge agrícola actual.

A partir de la segona meitat del segle passat, en paral·lel al canvi d'una agricultura tradicional i de subsistència cap a unes pràctiques agrícoles modernes, va aparèixer el turisme de masses i el turisme de segona residència. El fenomen turístic va comportar que la superfície urbanitzada augmentés fins a doblar el valor previ a la irrupció del turisme, juntament amb la conversió dels nuclis litorals, en primer lloc, i darrerament d'aquells situats a segona i tercera línia de costa, en importants centres urbans.

Si al començament els equipaments turístics com els hotels, els càmpings, els camps de golf, les grans superfícies comercials, les àrees recreatives, etc., es van situar en el litoral, durant les darreres dècades del segle passat es van estendre cap a l'interior. Nuclis que fins fa pocs anys mantenien un creixement compacte en forma d'eixamples o bé mantenien el seu caràcter rural han experimentat creixements deslligats de les dinàmiques demogràfiques locals. En són bons exemples municipis com Navata, amb el camp de golf de Torremirona; Peralada amb el Golf Club; Garriguella amb la urbanització Liébena; Pau amb la urbanització els Olivars; i Vilacolum amb el Parc Residencial Catalunya.

Als creixements urbans que s'han desenvolupat a primera i segona línia de costa, juntament amb el que ha experimentat la ciutat de Figueres i els nuclis situats a la seva primera corona d'influència, cal afegir-hi la proliferació de grans polígons industrials com, per exemple, el situat al Pont del Príncep, el polígon Empordà Internacional a Vilamalla o el de l'Aigueta, a Vilabertran. També s'hi afegeixen les grans àrees d'equipaments comercials, sobretot concentrades a banda i banda de la carretera C-280, sobretot entre Roses, Castelló d'Empúries, Vila-sacra i Figueres.

Just al sud d'Empuriabrava, a l'altra banda del riu Muga, es troba el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. El seu origen es remunta a les lluites socials contra els excessos urbanístics dels anys seixanta i setanta del segle passat, que van donar fruit a l'aturada de diverses promocions residencials previstes, i la declaració, el 1983, de l'espai com a parc natural.

Expressió artística del paisatge

Les referències literàries sobre el paisatge de la plana de l'Empordà són nombroses. El seus elements i la seva bellesa han estat protagonistes per a múltiples poetes i escriptors. El paisatge en tot el seu conjunt ha estat descrit per autors de renom com Joan Maragall, J.M. Salvatella Suñer, Josep Pous Pagès, Montserrat Vayreda, Jacint Verdaguer, Manuel Brunet, Carles Bosch de la Trinchera, Jordi Planas, Josep Pous Pagès, Ernest Lluch i Josep Pla.

D'altra banda, també hi ha diversos paratges molt concrets que han suscitat nombroses referències literàries. Indrets com les ruïnes d'Empúries i el nucli de l'Escala, la vila de Figueres, els aigua-

molls de l'Empordà (amb la ruta literària de les closes de Maria Àngels Anglada), o les viles de Peralada, Roses, Castelló d'Empúries, en són bons exemples. Entre aquests tipus de referències cal destacar Josep Pla, Maria Àngels Anglada, Carles Fages de Climent, Lluís G. Pla, Antoine de Saint-Exupéry, Caterina Albert (Victor Català) i Joan Teixidor, entre altres. Maria Carme Guasch ha deixat escrit un poema on glossa la Rambla de Figueres, un espai característic del paisatge urbà de la capital de l'Alt Empordà:

“Rambla sensitiva i tendra
 Rambla nua, Rambla lassa:
 l'amant que t'estreny tan fort
 no pot robar-te la gràcia.
 Li dones tot i res perds
 en l'amorosa batalla:
 les carícies del vent
 et fan més neta i més blanca.
 Ni un núvol t'enterboleix
 la dolçor de la mirada,
 ni un mal pensament t'emboira
 la lluïssor de la cara.
 Duus un mantell blau marí
 sobre les gràcils espatlles
 i una flaire d'aire i bosc
 endormiscada a la falda.

La Rambla el coneix bé prou
 aquest bell amic de França,
 el que arriba de molt lluny,
 canta, estima, pren i passa!”
 (Guasch, 1978)

La tramuntana, tota una senya d'identitat de l'Empordà, és objecte també de nombroses referències literàries i artístiques, i tant Josep Pla com Salvador Dalí han contribuït de manera decisiva a bastir un referent mític per a aquest vent. Ha estat el periodista de Palafrugell el que ha descrit amb més dramatisme els seus efectes destructius sobre el paisatge agrícola de la plana empordanesa:

“Si el vent s'arria, fort, sempre fa mal: en aquest temps els estropicis són considerables. he contemplat l'esforç que el vent ha fet per destruir aquell esforç d'ordenació, sempre peremptori, que l'home tracta de projectar, infatigable, sobre la naturalesa. Veure un hort de cultiu delicat destruït per la força del vent fa una gran pena. Arbres esqueixats, feixes devastades, desordre general. Els pèsols suaus, les orelletes de les faves tendres, la inflada col-i-flor, l'escarola fina i blanca i l'enciam han quedat trossejats. Constatar com un remolí invisible i ferotge esqueixa un ametller carregat de fruit és un trist espectacle.” (Pla, 1958)

Altres autors que hi han fet referència són Albert Serrano Delclòs, Josep Vicenç Foix, Jaume Maurici i de manera especial Carles Fa-

La badia de Roses pintada per Lluís Roura. Lluís Roura

504

ges de Climent i el seu poema “Oració al Crist de la Tramuntana”, el qual ha esdevingut molt popular a l'Empordà:

“Braços en creu damunt la pia fusta,
Senyor, empareu la closa i el sembrat,
doneu el verd exacte al nostre prat
i mesureu la tramuntana justa
que eixugui l'herba i no ens espolsi el blat”
(Fages de Climent)

El paisatge de la plana empordanesa també ha estat objecte de moltes obres pictòriques que retraten els principals elements que el componen, com els camps de cereals i els diversos nuclis rurals, el mar, el paratge dels aiguamolls i les closes, etc. Entre els diversos autors cal destacar Lluís Roura, Ventura Julià i algunes obres de Pujol Boira.

Valors en el paisatge

Els principals valors naturals i ecològics es concentren especialment a l'àrea protegida pel Parc Natural dels Aiguamolls, la qual està inclosa al Catàleg d'espais d'interès geològic per la bona representació que tenen els processos d'interacció entre les aportacions de sediments fluvials i la dinàmica marina. Aquest espai també engloba ambients ecològics molt diversos que permeten la coexistència d'un bon nombre de comunitats vegetals i faunístiques amb una notable diversitat i singularitat d'espècies, especialment d'ocells. La resta del territori presenta alhora importants

valors naturals, sobretot botànics i en concret d'hidròfits, que es distribueixen al llarg dels cursos fluvials, tal com demostra la inclusió del riu Fluvià dins la xarxa Natura 2000, i també a través de la zona de recs (com per exemple la zona dels Fondos de Riumors). Per altra banda, recentment, les closes s'estan descobrint com els hàbitats amb més presència d'espècies vegetals rares i endèmiques.

La vegetació del parc dels aiguamolls té unes característiques especials que la distingeixen força de les zones properes i la fan més semblant a la vegetació de les planes litorals que es troben al nord del Pirineu. A grans trets, es pot distingir la vegetació dels serrals marítims, amb importants poblaments de jull de platja i borró; la vegetació dels sòls salins amb salicornars; la vegetació marjalenca dels marges dels rius, recs i dels prats inundats dominada sobretot pels canyissars i balques; els diversos bosquets riparis, amb salzes, àlbers, pollancre, verns, oms, freixes (i tamarius; i finalment, la vegetació marjalenca i la vegetació aigualosa, on destaquen els poblaments de ranuncles aquàtics i altres plantes submergides.

Els principals valors faunístics es localitzen principalment a la zona protegida pel parc natural i en els espais circumdants. Destaca principalment l'ornitofauna, factor que ha condicionat la inclusió d'aquest espai dins el Conveni Ramsar.

Els hàbitats d'interès comunitari es concentren majoritàriament a la zona protegida dels aiguamolls i al llarg dels principals cursos fluvials. Dit això, cal també esmentar la presència d'importants extensions d'hàbitats d'interès sense cap tipus de protecció. En aquest sentit cal destacar les diverses pinedes fruit del projecte de fixació i repoblació de dunes provinents del golf de Roses per part de l'Ad-

A la zona de Peralada hi ha tot un seguit de rutes que deixen entreveure el patró d'assentament més proper al dels aspres, amb l'agricultura vinculada a l'olivera i la vinya. Observatori del Paisatge

ministració forestal de l'Estat, al final del segle XIX, i que s'estenen al voltant de l'Escala; diversos retalls de prats i pastures seques, bàsicament llistonars, els quals tenen una important presència a la zona de les Corts-Vilanera o de la Coixenera a Riumors; reductes de prat de dall a la zona de Vila-sacra i el Far, i petits retalls d'alzinars barrejats amb roures i pins.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: riera d'Àlguema; plans al·luvials del riu Manol; plans al·luvials del riu Llobregat; aspres de l'Albera; plans al·luvials de la Muga; aspres de l'Orlina; basses de Delfià i Can Costoja; puig Barutell-la Muga; la Mugueta; prat de l'Oliva i de les Fonolledes; el Penardell; connector el Panardell-Parc Natural del Cap de Creus; connector de Palau-mas Fumats; la Rovina; camps del Serrat-les Roquetes-turó de la Bomba; connector camps del Serrat-Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà; connector riu Vell-Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà; plans al·luvials del riu Fluvià; serra de Valldevià i Ventalló i muntanya de Sant Grau; connector PNAE-muntanya d'en Vilanera-antic estany de Bellcaire; muntanya de les Corts i Villanera-rec del Molí; plans de Tor, rec del Molí i puig Moragues; antic estany de Bellcaire; estany de Poma; punta del Bol Roig-illa Mateua-Trencabraços; connector Bol Roig-Montgrí.

Els valors estètics són molt rics i variats, fet que ha comportat associar la identitat del paisatge empordanès amb aquesta plana envoltada de muntanyes i oberta al mar.

A una escala més detallada destaquen els paisatges de maresmes, estanys i llacunes dels Aiguamolls de l'Empordà, amb el contrast entre les làmines d'aigua i els prats i la vegetació arbustiva de les maresmes; els ambients riberencs i fluvials que ressegueixen els cursos de la Muga, del Fluvià i dels seus afluents, on la presència de l'aigua i dels boscos en galeria contrasta amb la plana agrícola més uniforme; els sistemes de dunes costaneres i les dunes interi-

ors fixades amb pins, que s'estenen des d'Empúries fins a l'interior del Montgrí, presenten una combinació de morfologies, colors i textures, diferents de qualsevol altre tipus de paisatge.

La matriu agrícola que domina a l'interior de la plana inclou paratges que destaquen pel seu valor estètic al presentar combinacions harmòniques d'elements coherents amb les funcions agrícoles. El paratge de Vilatenim n'és un bon exemple: els camps estan encerclats per fileres d'arbres de ribera, que ressegueixen sovint la xarxa de canals de rec, de manera que la verticalitat dels àlbers, els pollancre i els freixes tanca els horitzons i trenca el predomini dels elements horitzontals de la plana, a l'hora que introdueixen diversitat sense perdre coherència paisatgística. A més, els marges arbrats estan connectats entre ells de manera que formen una xarxa, un reticle que relliga el conjunt dels elements del paisatge.

Molts nuclis de la plana presenten un emplaçament que respon a un patró tradicional, el qual està constituït per l'agrupament de les cases al voltant de l'església o d'alguna fortificació: sovint els dos edificis són inseparables, i ocupen el punt topogràficament més elevat. Tot un conjunt de carrers estrets i sinuosos formen una trama urbana irregular característica dels nuclis antics d'origen medieval. Aquests nuclis també es destaquen estèticament pels seus entorns agraris, ben constituïts i amb elements característics d'aquesta unitat, com els paravents de xiprers. Aquests nuclis són: Fortià, Vilabertran, Vilamalla, l'Armentera, Vilacolum, Vilamacolum, Torroella de Fluvià, Sant Miquel de Fluvià, Riumors, Far d'Empordà, Siurana, Ordis, Borrassà, Ventalló, Viladamat, Albons, Vila-sacra, Garrigàs i Cabanes.

D'altra banda, també hi ha tot un seguit de pobles, estèticament remarcables, que segueixen altres patrons singulars definits en aquest catàleg, com és Sant Martí d'Empúries, per la seva integració al litoral; el Far d'Empordà, que tot i ser característic de la unitat, també és un nucli clarament encimbellat; o com Garriguella i Mollet de Peralada, entre altres, que segueix el patró d'assentament dels aspres, per la seva agricultura vinculada a l'olivera i la vinya.

Un altre indret amb interès estètic és el paratge de la Timpa, a Castelló d'Empúries. És una àrea agrícola adjacent al nucli urbà de Castelló situada en una petita elevació del terreny des d'on es pot observar una àrea de closos del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

Les closos constitueixen un altre tipus de paisatge amb valors estètics rellevants. Són antics prats de pastura o de dall envoltats per fileres d'arbres que els tanquen completament. Es localitzen en zones fàcilment inundables que, en molts casos, es corresponen amb àrees ocupades per antics estanys, fet que afavoreix que s'inundin en les èpoques de pluges. Les closos constitueixen cèl·lules de paisatge formades per una combinació d'elements on domina el contrast horitzontal/vertical. La presència de làmines d'aigua i d'animals de pastura com vaques, bous i cavalls introdueix diversitat i coherència paisatgística que enriqueix el conjunt.

L'àrea de conreu de l'arròs de Bellcaire i del Parc Natural dels Aiguamolls forma un altre paisatge d'interès estètic per les variacions estacionals que presenta el conreu de l'arròs, amb els períodes d'inundació en què dominen totalment les làmines d'aigua, i els

períodes de germinació i creixement de la planta, de color verd intens, per sobre de l'aigua.

Hi ha elements del paisatge de petites dimensions que, per la seva disposició en l'espai en relació amb l'entorn que els envolta, confereixen un valor estètic al paratge on estan emplaçats, valor que seria inexistent sense la presència de l'esmentat element. Tal és el cas dels paravents de xiprers disposats harmònicament en les planes agrícoles. Les siluetes dels xiprers sobresurten enmig de les extenses superfícies horitzontals dels conreus i doten d'un caràcter propi i distintiu al lloc.

La intensa ocupació de la plana empordanesa s'ha traduït en un important llegat històric i artístic. Així, a banda de la significativa manca de jaciments d'època prehistòrica, com a conseqüència, principalment, de la presència d'un territori pantanós i poc saludable, cal destacar les dues úniques fundacions gregues localitzades a la península Ibèrica: Empúries i Roses, amb mostres també de l'època romana.

Les empremtes de l'edat mitjana també resten en les diverses mostres d'arquitectura romànica, com el monestir de Vilabertran –important canònica augustiniana– les esglésies de Santa Magdalena i Santa Margarida d'Empúries, el monestir de Sant Miquel de Fluvià, l'església de Sant Tomàs de Fluvià o el claustre de Sant

Domènec de Peralada; i en traces urbanes de gran interès, com el nucli històric de Castelló d'Empúries o de Peralada.

Les mostres d'arquitectura gòtica també són presents, i hi destaca el conjunt de Castelló d'Empúries, amb l'església de Santa Maria – la catedral de l'Empordà–, juntament amb la Llotja del Mar i la Casa Gran, a banda de diverses masies situades a Vilatenim, Vilacolum, Vilajuïga o Viladamat. Cal destacar, també, la nombrosa presència de masies fortificades d'origen medieval i dels segles XVI-XVII situades en els pobles de la costa, com al veïnat de les Corts i a Cinclaus, la casa Caramany a Sant Pere Pescador, i sobretot la ciutadella de Roses.

El barroc s'hi troba poc representat. Hi ha algunes parròquies com Sant Andreu de Borrassà o el Castell de Peralada, a més d'afegits a diverses esglésies i grans masies. Com a gran valor, cal esmentar el castell de Sant Ferran a Figueres (1753-1766), considerat com una de les fortaleses militars europees més impressionants del segle XVII i declarat bé cultural d'interès nacional. Finalment, del final del segle XIX cal esmentar diverses mostres de l'arquitectura modernista situada principalment a Figueres: edificis de la Cambra Agrícola, la presó, l'Escorxador, el col·legi La Salle, la Sala Edison, etc.

506

Els orígens del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà es remunten a les lluites socials contra els excessos urbanístics dels anys 60 i 70 del segle passat, que van donar fruit a l'aturada de diverses promocions residencials previstes. Observatori del Paisatge

Un altre tipus de construcció històrica, però de referents més humils són els cortals: patis tancats, coberts en part i sovint apartats de la casa, destinats a tancar-hi el bestiar, i localitzats bàsicament als aiguamolls. Un d'aquests, el Cortalet, és la seu del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

Finalment, també cal destacar la densa xarxa de camins i carreteres secundàries que han comunicat històricament els pobles i que avancen entre camps i masies. Aquesta xarxa viària capil·lar d'arrel històrica, a part de permetre el gaudi dels paisatges de la plana de l'Empordà, estructura les parcel·les de conreu i, a la plana al·luvial, sovint va directament associada a la xarxa de canals de rec. En el mateix sentit, hi ha algunes carreteres que segueixen el trajecte de corredors naturals. Amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, majoritàriament, el traçat original així com elements arquitectònics d'elevat valor patrimonial. En són exemples les carreteres GI-624, GIV-6302 i GIV-6303 de Ventalló a Sant Pere Pescador, GI-614 de Roses a Cadaqués i la GI-602 de Garriguella a Capmany.

Pel que fa als valors productius, cal esmentar els conreus de secà i de regadiu, i de manera especial els espais lligats al sector turístic. La bona composició dels sòls, més el grau d'humitat i el sistema de regadiu present proporcionen valors de fertilitat molt bons que s'han traduït en importants extensions de conreus de cereals, farratges, arròs i fruita dolça. En molts casos aquesta extensió de conreus ha suposat l'eliminació de molts paravents d'arbres i la substitució de les closes, amb la consegüent simplificació del paisatge agrari. També destaca, especialment a l'àmbit nord de la unitat, el valor afegit de qualitat que proporciona la denominació d'origen Empordà, al sector vitivinícola, i també els camps de pomeres, inclosos a la Indicació Geogràfica Protegida Poma de Girona, les oliveres, incloses a la Denominació d'Origen Protegida Oli de l'Empordà i les hortes de Vilabertran.

El sector turístic ha assolit actualment un cert grau de maduresa. Així, a banda de la infraestructura lligada al turisme de masses que es concentra en la franja litoral i en els nuclis costaners, en el territori s'han incrementat el nombre d'espais turístics en relació amb els valors naturals i rurals. Ho demostra per exemple l'important afluència de visitants que hostatja el parc natural en èpoques concretes i l'interès que desperta aquest espai per part de la comunitat científica i el turisme ornitològic. Altres casos similars són la conversió d'antigues activitats extractives a Ventalló en un parc d'esports d'aventura, l'aeròdrom d'Empuriabrava, els camps de golf, els ports esportius de l'Escala i Roses o les cases de turisme rural. Finalment també cal també esmentar com a valor productiu l'activitat pesquera, sobretot a Roses i en menor mesura a l'Escala, tot i que en aquesta darrera localitat té un especial paper la indústria de la salaó i de l'anxova.

Pel que fa als valors socials, diversos paratges esdevenen de gran interès. Cal destacar el GR-92, un autèntic camí de ronda litoral que permet resseguir la línia de costa des de Roses fins a l'Escala i que també entra fins a Castelló d'Empúries i l'Armentera i enllaçat, a l'alçada de Viladamat, amb el sender de gran recorregut GR-1 que comença a Empúries.

Les fileres arbrades són un dels elements que evidencien la presència de la tramuntana. Observatori del Paisatge

Les platges del riu d'Empúries i la platja de les dunes són molt freqüentades per la població local i s'hi desenvolupen campionats internacionals de windsurf. També tenen valors socials el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i el Parc Agroecològic d'Albons, sobretot en relació amb els centres d'educació ambiental que hi ha a les seves instal·lacions i amb els diversos itineraris d'interpretació i de descoberta del paisatge. Els espais agrícoles de la zona d'horta d'Albons, de Cabanes o Vilabertran són valorats per la gent gran. Pel que fa als paisatges urbans, la rambla de Figueres, amb un passeig de plàtans centenaris situat al centre de la ciutat, ha esdevingut el punt central de la zona comercial.

El principal valor simbòlic i identitari és la tramuntana, element invisible però perfectament perceptible. Aquest vent ha estat font d'inspiració de diverses expressions artístiques i té un gran significat pels empordanesos, ja que no només ha estat un element clau per a la configuració del paisatge agrícola, sinó que també esdevé un valor configuratiu del caràcter de la gent de l'Empordà. El mar és un altre element al qual s'atribueix un fort valor identitari per part de la població costanera de l'Empordà, en relació amb els fenòmens lligats amb l'onatge i el comportament dels vents i la mar, molt importants per a la població relacionada amb les feines marineres. Des del mar i el litoral es contempen amples visuals sobre el paisatge empordanès i s'estableixen fites permanents de referència, entre les quals destaca pel seu valor simbòlic el massís del Canigó. En el mateix sentit, des de la plana de l'Empordà també es perceben altres fons escènics emblemàtics per a la població. Hi destaquen el cap de Creus, amb la serra de Rodes; la serra de l'Albera, amb el puig Neulós; l'alta Garrotxa, amb la Mare de Déu del Mont, i altres cims com el Bassegoda i el massís del Montgrí.

El paratge dels Aiguamolls de l'Empordà, amb la llegenda del bruel que posa èmfasi en el caràcter pantanós de l'indret, o les relacions amb el comte d'Empúries i els paratges de Sant Martí i Castelló completen els valors simbòlics del paisatge empordanès.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les principals rutes d'observació i gaudi del paisatge corresponen a la xarxa d'itineraris per a fer a peu, els quals permeten gaudir del paisatge d'una manera més plena i amb la participació de tots els sentits. Entre les moltes possibilitats que ofereix la plana de l'Empordà, destaquen quatre rutes que permeten descobrir bona part dels valors paisatgístics que es troben en aquesta unitat. La ruta de Pontós a Sant Pere Pescador (itinerari 129) recorre el patró d'assentaments tradicional de la plana d'Empordà: Pontós, Garrigàs, Vilamacolum o Torroella del Fluvià, per citar-ne uns quants, que són un bon exemple d'aquests nuclis i dels seus entorns agrícoles. Un altre itinerari uneix Sant Pere Pescador amb Roses (130) i permet creuar paratges tant singulars com els arrossars de Sant Pere i de Bellcaire, els Aiguamolls de l'Empordà, les zones de closes i peces de la Rovina, o la diversitat de conreus de regadiu que hi ha en aquest fèrtil espai on coincideixen la Muga i el Fluvià. El tercer recorregut enllaça Roses amb Figueres (131). Aquí s'accentuen els contrastos a mesura que es deixa la costa i la ruta s'endinsa per la plana empordanesa: les zones humides passen a ser àrees de secà quan no s'atansen al curs de la Muga, i el fons escènic de l'Albera hi actua de tel·l de fons al nord. Finalment, la ruta al voltant de Peralada (128) passa pel mig d'una agricultura dedicada a la vinya i als fruiters de secà. El conjunt de les rutes reflecteixen el gran contrast de paisatges que es poden contemplar en aquesta unitat.

508

També és notable el paisatge que es pot observar quan se segueix el sender de gran recorregut GR-92 (12), que permet imponents vistes sobre el front litoral i el paisatge agrícola de la plana interior, ja que voreja els Aiguamolls de l'Empordà per la part interior de la unitat, i segueix el camí de ronda de l'Escala, des de Sant Martí d'Empúries a cala Montgó. Un altre sender de gran recorregut és el GR-1 (7), que neix a les ruïnes d'Empúries en direcció Viladamat, tot i que el seu traç deixa la unitat poc després de creuar aquest poble.

L'Observatori Senillosa constitueix un dels pocs miradors elevats des del qual es pot contemplar l'extensió de la plana de l'Empordà. Observatori del Paisatge

Pel que fa a les carreteres principals que ofereixen una important panoràmica del paisatge de la zona, cal destacar la carretera d'unió entre Garriguella i Palau-saverdera (54), que presenta una important vista sobre la zona inundada antigament per l'estany de Castelló. La carretera C-31 des de l'A-2 a Albons (55), neix a l'alçada del polígon industrial Empordà Internacional-LOGIS Empordà, i creua la plana empordanesa de nord a sud tot endinsant-se en el mosaic agrícola. Les carreteres secundàries, sovint camins rurals, també són rutes de gran interès per a la contemplació del paisatge de la plana de l'Alt Empordà. Destaquen les que connecten alguns nuclis i veïnats rurals, com la carretera de l'Escala a Albons (56), la de l'Escala a Castelló d'Empúries per Sant Martí d'Empúries o la carretera de Castelló d'Empúries a Pedret i Marzà i Vilajuïga (56).

El caràcter planer del paisatge empordanès fa que siguin escassos els miradors i punts d'observació que ofereixin un camp visual generós, això sí, sense oblidar que al voltant de la plana de l'Empordà hi ha un conjunt de muntanyes i cims que aconsegueixen perfectament aquesta funció.

La punta Montgó (mirador 52), l'observatori Senillosa (7) i el castell de Sant Ferran de Figueres (53) són els principals miradors des d'on es pot copsar el paisatge des de punts elevats. Des de la torre de Montgó i l'antiga àrea militar de Montgó, construïda per la importància geoestratègica de l'indret, s'ofereix una bona panoràmica sobre el golf de Roses i en especial sobre la línia de costa. Per la seva banda, l'observatori Senillosa és un mirador creat a partir d'unes antigues sitges situades dins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, que erigides antigament per a assecat l'arròs s'han reconvergit actualment en un observatori que permet una àmplia visual sobre la zona dels aiguamolls i de tota la plana propera. Al seu torn, el castell de Sant Ferran és potser el millor indret des d'on copsar el paisatge de la ciutat de Figueres i de la plana empordanesa en tota la seva esplendor.

També el puig de Malaveïna (17) és un bon mirador per copsar amb detall les peculiaritats del paisatge empordanès, així com el Balcó de l'Escala (70), que ofereix una de les vistes més populars del municipi i de tot el golf de Roses.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- La intensificació de l'activitat agrícola ha comportat una pèrdua de la diversitat del paisatge agrari. S'han suprimit moltes pantalles de xiprers que van ser plantades per a reduir els efectes de la tramuntana. Les closes, espais amb un gran interès natural i paisatgístic, també han sofert un retrocés en ser transformades en altres tipus de conreus o afectades pels creixements urbanístics.
- La construcció de granges de grans dimensions sense adoptar mesures d'integració paisatgística ha suposat l'aparició d'elements que pertorben puntualment l'harmonia visual del paisatge.

Empuriabrava, que pertany al municipi de Castelló d'Empúries, destaca per ser una de les marines residencials més grans del món. Departament Territori i Sostenibilitat

- La proliferació dels polígons industrials i les grans àrees comercials han afectat molts indrets de la plana, i en especial les vores de les carreteres principals, amb la consegüent banalització del paisatge.
- L'ampliació i condicionament de la C-31 ha comportat un gran canvi en el paisatge de la plana de l'Empordà, característicament horitzontal, pel conjunt de talussos i viaductes que n'alcen el traçat.
- La pressió urbanitzadora sobre el litoral s'ha estès cap a zones de l'interior, i els nuclis rurals esdevenen susceptibles de donar cabuda a diverses infraestructures turístiques, cosa que provoca una alteració del paisatge agrícola.
- L'ampliació de l'autopista AP-7, la transformació en autovia de la carretera N-II i el traçat del TAV constitueixen un potent eix d'infraestructures de comunicació que creua en direcció nord-sud el sector més occidental de la plana però que al mateix temps incideix en la qualitat del paisatge dels voltants.

Amenaces

- Tot i l'aprovació d'instruments de planejament de rang superior (PTPCG) i de la preservació dels espais litorals situats a primera i segona línia de costa per part del PDUSC, bona part dels planejaments municipals mantenen la majoria dels sòls urbanitzables classificats durant els anys noranta, i per tant del model econòmic basat en el turisme residencial.

- L'augment de la superfície construïda i la demanda de noves infraestructures viàries o ampliacions de les vies actuals pot comportar un augment del grau d'aïllament del Parc Natural dels Aiguamolls si no es garanteix la protecció dels espais que actuen com a connectors ecològics.

Fortaleses

- La important qualitat estètica del paisatge de la plana de l'Empordà, a més del ric patrimoni natural i artístic, expressat en múltiples obres literàries i pictòriques, esdevenen importants recursos a l'hora de promocionar el paisatge i difondre a la societat els seus valors.
- La redacció de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà, document orientat a promoure la millora del paisatge i la qualitat de vida de les poblacions empordaneses, suposa un element de referència en l'ordenació i la gestió del paisatge de la plana de l'Empordà.
- La producció d'aliments amb certificació de qualitat que es fa a la plana de l'Empordà, com ara la Indicació Geogràfica Protegida Poma de Girona (IGP), la Denominació d'Origen Empordà per al vi o la Denominació d'Origen Protegida de l'Oli de l'Empordà.

Oportunitats

- La presència del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà i la seva projecció internacional, a més de les diverses estratègies dels municipis per a diversificar l'oferta turística suposen

una gran oportunitat per a adoptar models de desenvolupament econòmic més afins amb la preservació i menys agressius amb el paisatge. Les noves estratègies de recuperació de closes, de conreus i de manteniment i potenciació de la biodiversitat esdevenen importants iniciatives per a aconseguir aquest objectiu

- La possible creació de la figura de parc agrari podria garantir la conservació de sòl agrícola amb un alt valor agronòmic davant de les importants pressions urbanístiques a les quals es veu sotmesa la plana, i mantenir-ne el caràcter i els principals valors paisatgístics.
- La nova política agrària comunitària (PAC), basada en l'aplicació de mesures ambientals, els contractes globals d'explotació i la producció integrada i de qualitat, suposa una oportunitat per a reconduir l'activitat agrícola i frenar els principals processos d'homogeneïtzació del paisatge de la plana agrícola.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

510

- OQP1.** Uns espais naturals dels Aiguamolls de l'Empordà, així com altres aiguamolls, estanys i ecosistemes inundables, definits i valorats com a singularitats ecològiques i escèniques.
- OQP2.** Un paisatge de maresmes i dunes restaurat i afermat com a tret característic del litoral de la plana de l'Empordà.
- OQP3.** Uns paravents de xiprers i unes tanques arbrades cuidats i protegits com a elements estructurals i característics del patrimoni rural de la plana de l'Empordà.
- OQP4.** Un paisatge agrícola format per herbacis de secà i cereals, combinats amb fruiters de regadiu, vinya i olivera, preservats en la seva funció com a estructurador del paisatge, i de què es potenciï la diversitat i la riquesa pròpies dintre d'un sistema altament productiu.
- OQP5.** Uns nuclis que formen el patró d'assentament de la plana de l'Empordà (Fortià, Vilabertran, Vilamalla, l'Armentera, Vilacolum, Vilamacolum, Torroella de Fluvià, Sant Miquel de Fluvià, Riumors, Far d'Empordà, Siurana, Ordís, Borrassà, Ventalló, Viladamat, Albons, Vila-sacra, Garrigàs i Cabanes), preservats i revalorats, mantinguts com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP6.** Uns assentaments urbans de Figueres, Castelló d'Empúries, l'Escala, Sant Pere Pescador i Roses ordenats i amb uns eventuais creixements que no comprometin els valors del paisatge propi, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades als nuclis de qualitat.
- OQP7.** Un sistema d'urbanitzacions ordenat i integrat en el paisatge, de manera que se'n minimitzi l'impacte visual.

OQP8. Unes infraestructures lineals (xarxa viària i ferroviària, línies elèctriques...) integrades en el paisatge i que millorin la interconnexió del territori sense comprometre la continuïtat i la permeabilitat ecològica i social.

OQP9. Uns jaciments arqueològics enfortits com a llegat històric de primer ordre.

OQP10. Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la plana de l'Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

– Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de la riera d'Alguema; plans al·luvials del riu Manol; plans al·luvials del riu Llobregat; aspres de l'Albera; plans al·luvials de la Muga; aspres de l'Orlina; basses de Delfià i can Costoja; puig Barutell-la Muga; la Mugueta; prat de l'Oliva i de les Fonolledes; el Penardell; connector el Panardell-Parc Natural del Cap de Creus; connector de Palau-Mas Fumats; la Rubina; camps del Serrat-les Roquetes-turó de la Bomba; connector camps del Serrat-Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà; connector riu Vell-Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà; plans al·luvials del riu Fluvià; serra de Valldevià i Ventalló i muntanya de Sant Grau; connector PNAE-muntanya d'en Vilanera-antic estany de Belcaire; muntanya de les Corts i Vilanera-rec del Molí; plans de Tor, rec del Molí i puig Moragues; antic estany de Belcaire; estany de Poma; Punta del Bol Roig-illa Mateua-Trencabraços; connector Bol Roig-Montgrí.

– Mantenir el patrimoni arquitectònic civil i paisatgístic lligat als canals i infraestructures hidràuliques de la plana de l'Empordà, tot respectant, en la mesura que sigui possible, la seva continuïtat funcional i mantenint-lo descobert i amb un tractament paisatgístic adequat. En el cas que calgui transformacions en aquests paisatges derivades de canvis necessaris en els sistemes d'explotació, les actuacions es faran seguint les pautes pròpies dels paisatges agraris.

– Establir mecanismes d'ajuda al manteniment de les activitats agràries pròpies dels paisatges de paravents.

– Preservar el valor patrimonial de la trama viària d'arrel històrica de traça menuda però molt capil·lar, que relliga els petits nuclis de població de la plana de l'Empordà, amb una integració harmònica en el paisatge.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

– Mantenir, connectar i potenciar aquests elements amb valors naturals que estructurin la plana de l'Empordà.

– Mantenir la vegetació de ribera com a element de contrast amb els camps de cultiu.

- Reforçar la imatge de les zones humides de la plana de l'Empordà, a través de la difusió dels seus valors i l'adequació de mecanismes per descobrir-les.
- Evitar la simplificació dels cultius i garantir la presència de diversitat en el mosaic agrícola. Alhora caldria fomentar la producció agrícola integrada i de qualitat, tot facilitant la formació i els tràmits per a produir aliments certificats i/o ecològics.
- Mantenir el sistema d'explotació agrícola i ramadera de la plana de l'Empordà i els seus elements característics: el foment de la qualitat arquitectònica de les dependències pròpies de l'activitat agrícola i ramadera; tanques dels recintes de bestiar, magatzems, sitges, porxos de maquinària agrícola, granges de vacum i d'aviram, etc., dedicant una atenció especial a la implantació dels edificis en el territori, a la relació entre ells i amb l'entorn, ja sigui el paisatge obert o la frontera amb els nuclis de població; adaptació a la topografia del lloc, escala dels elements, forma, colors i control de la publicitat; normes per als dipòsits de vehicles i de maquinària agrícola; i reciclatge de la maquinària.
- Garantir l'accés als paisatges agrícoles, majoritàriament caracteritzats per la presència de xiprers i tanques arbrades, que han de mostrar-se a la població com un paisatge atractiu, obert i acollidor. En aquest sentit, cal mantenir els antics camins agrícoles tot facilitant-ne la senyalització i el possible aprofitament com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge.
- Restaurar i preservar amb un bon estat ecològic els canals de reg associats als cultius de regadiu de la plana al·luvial de la Muga i el Fluvià. Regular la gestió del patrimoni hidràulic com a eina de preservació dels traçats històrics de recs i molins.
- Estudiar, per part dels organismes competents en la matèria, la possibilitat de regenerar la superfície de closes existents als municipis de Sant Pere Pescador, Castelló d'Empúries, Peralada, Pau, Palau-saverdera, Pedret i Marzà i l'Escala aprofitant-les des del punt de vista ramader mitjançant la generació de sistemes cooperatius, posant en valor els productes obtinguts a través de denominacions d'origen (vedella i bou de closa, per exemple). Fomentar i protegir als àmbits singulars, com és el cas del paisatge de les closes o zones concretes com el paratge de la Timpa.
- Establir mesures de control sobre l'afluència massiva i els establiments turístics temporals associats als espais de platja, per tal de garantir la seva pervivència al litoral de la plana de l'Empordà. Mantenir i preservar les àrees d'aiguamolls com a àmbits de valor pel seu gran interès ecològic. Regenerar i restaurar la vegetació associada als ambients salabrosos i de les zones humides, en aquells punts de la franja litoral on les activitats turístiques o urbanes les hagin afectat.
- Restaurar i naturalitzar els trams degradats de les rieres i dels cursos fluvials entorn dels nuclis urbans i de les zones periurbanes i industrials, o els afectats per activitats extractives, del tram baix de la Muga i el Fluvià. Cal prioritzar les que mostrin signes clars de contaminació i acumulació de deixalles i les que estiguin colonitzades per espècies al·lòctones.
- Restituir els valors paisatgístics de la desembocadura del Fluvià, eliminant els canals de la marina inacabada de Fluvià Nàutic i integrar aquest espai al Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.
- Els espais dunars de la plana de l'Empordà tenen un potencial didàctic i pedagògic que cal aprofitar, amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb aquests paisatges i de conscienciar-la del seu caràcter singular i de la seva fragilitat.
- Reforestar i gestionar els trams de riu on la comunitat vegetal dels marges estigui degradada.
- Conservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori. Es tracta de les carreteres GI-624, GIV-6302 i GIV-6303 de Ventalló a Sant Pere Pescador, GI-614 de Roses a Cadaqués i la GI-602 de Garriguella a Capmany.
- Promoure i mantenir els jaciments arqueològics d'Empúries com a paisatge d'excepció cultural i formatiu. També és necessari restaurar els edificis amb valor patrimonial abandonats i degradats.
- Crear plans d'integració paisatgística d'àmbits turístics emplaçats als voltants d'entrades de nuclis rurals i eminentment agrícoles.
- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

511

- En els municipis de l'Escala i Roses, promoure projectes de millora paisatgística de les façanes litorals per mitjà de reordenacions, si s'escau, de l'eliminació de construccions en desús, de les rehabilitacions i/o de canvis d'ús. A més, cal que aquests projectes de millora paisatgística prevegin un tractament acurat de les zones lliures, que incorporin elements vegetals i que tinguin en compte el tractament de les façanes.
- El desenvolupament urbà, tant de rehabilitació com de nova obra, ha d'evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques que representen els pobles històricament ben integrats en la matriu agrària circumdant i procurar que les expansions urbanes no modifiquin les figures, ni els perfils, ni els esmentats escenaris urbans.
- Evitar les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals, particularment en els casos en què puguin contribuir a l'aparició de fenòmens de conurbació, com els que es produeixen a la ciutat de Figueres en direcció a Vilatenim i Vila-sacra, Santa Llogaia d'Àlguema i Vilafant.
- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries, evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la integritat. De la mateixa manera, evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició o límits clars, segons els casos, sobretot en aquells nuclis situats a peu dels eixos de comunicació principals de la unitat (Figueres,

Castelló d'Empúries, el Far d'Empordà, Viladamat, Vila-sacra, Pont de Molins, Vilafant l'Escala i Torroella de Fluvià).

- Evitar una major dispersió de les urbanitzacions, de les zones industrials i dels polígons per a activitats comercials actualment existents, amb la voluntat d'afavorir l'ocupació dels espais lliures del seu interior enfront de l'ocupació de noves àrees perifèriques.
- Impulsar estratègies d'urbanització que relliguin les àrees consolidades amb els nuclis urbans, especialment en urbanitzacions vinculades a la primera residència i a les xarxes de comunicació, sense afectar a la connectivitat ecològica.
- Evitar la construcció de noves àrees especialitzades en els espais agraris d'elevat valor productiu de l'Alt Empordà i dels espais agrícoles singulars (arrossars de Fortià i Sant Pere Pescador i arrossars de Belcaire d'Empordà).
- Garantir que les possibles actuacions futures a l'àrea del Centre Logístic Intermodal del Far d'Empordà tinguin especial cura pel que fa a les seves proporcions en relació amb la matriu territorial preexistent i amb els elements paisatgístics singulars que hi són presents, com el nucli encimbellat del Far d'Empordà. Les actuacions en aquesta àrea s'haurien de portar a terme amb la idea de preservar la visibilitat del nucli del Far d'Empordà des de les vies de comunicació properes (principalment A-2 i C-31).
- Evitar el foment de les carreteres aparador, i l'obstaculització de les visuals a banda i banda de les vies principals.
- Pel fet que passen per àrees sensibles, cal reintegrar paisatgísticament les infraestructures lineals C-31, C-260, N-260 i les carreteres de caràcter local que siguin necessàries, mitjançant barreres, tancaments, filtres vegetals o altres tècniques i estratègies, amb l'objectiu de millorar-ne tant l'aspecte com la connectivitat social i la connectivitat ecològica entre els ambients continentals i litorals.
- Compactar i preveure el desmantellament d'infraestructures obsoletes en el corredor d'infraestructures. La traça de les noves infraestructures que es construïxin ho han de fer dins els límits de les infraestructures ja existents, per tal d'evitar l'augment de la progressiva fragmentació del territori.
- Elaborar un informe d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que inclogui mesures correctores i compensatòries. A l'estudi caldria garantir que la construcció de noves infraestructures viàries i ferroviàries deixarà els passos necessaris per a evitar la fragmentació física i social dels itineraris paisatgístics.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge del voltant de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, A-2, N-II, ferrocarril convencional, TAV) de manera que el seu eventual creixement no vagi acompanyat de la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Plantejar la necessitat de retirar les línies elèctriques fora de servei i les que quedaran obsoletes a mitjà termini amb la construcció de la línia de molt alta tensió.
- Mantenir alliberat d'elements aliens als fons escènics d'alt valor paisatgístic del Canigó el massís del Montgrí, el cap de Creus i la Mare de Déu del Mont en els àmbits immediats als Aiguamolls de l'Empordà, i promoure la seva protecció com a zona d'abast visual i element impressor de caràcter en el paisatge.
- Considerar la presència de la Muga i el Fluvià com a factor determinant de l'ordenació municipal, en el sentit de justificar la necessitat d'espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures, i es garantirà que el nou conjunt permeti la visibilitat entre el nucli urbà i el front d'aigua. En el marc del planejament urbanístic, promoure el tractament acurat dels fronts urbans fluvials per tal de destacar-ne el caràcter i de potenciar-ne el valor paisatgístic, i establir mesures per a recuperar la coherència formal dels fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura que hi domina.
- Crear parcs fluvials lineals al Manol i la Muga, seguint el que estableix el Pla director urbanístic del sistema urbà de Figueres.
- Cal atribuir una atenció especial al condicionament de la llera del Llobregat en el tram comprès entre la C-252 i la Muga.
- Vigilar que el manteniment de l'horta dels municipis de Vilabertran, Figueres, Cabanes, Peralada i Castelló d'Empúries sigui correcte, que estigui ben inserida al lloc, que els materials que la formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics del voltant, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicle, on la percepció del paisatge i la interacció que se'n faci sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres encara pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de l'observatori Senillosa, el puig de la Mala Veïna, la punta Montgó, el castell de Sant Ferran i el balcó de l'Escala. També valdria dedicar espai als itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-1, GR-92 i Bàscara - Ventalló, dels voltants de Peralada, de Pontós a Sant Pere Pescador, de Sant Pere Pescador a Roses i de Roses a Figueres, i els motoritzats de l'N-II a Garriguella, de Vilajuïga a Sant Pere de Rodes i el Port de la Selva, de Garriguella a Palau-saverdera, de la C-31 a Albons i d'Albons a Vilajuïga.
- Promoure l'existència d'un recorregut continu al llarg de tota la façana marítima gironina que lligui els trams de camins de ronda existents i que faci servir una senyalització adequada.
- Des dels POUM dels municipis inclosos en aquesta unitat de paisatge, fer una especial atenció als miradors i itineraris accessibles, als que es troben en els espais periurbans i també als camins de ronda marítics.

18. Plana de la Selva

Comarca:
Selva i Gironès.

Superfície:
35.283 ha.

Municipis:
Aiguaviva, Anglès, Bescanó, Brunyola, Caldes de Malavella, Camp-llong, Cassà de la Selva, Fogars de la Selva, Llagostera, Llambilles, Maçanet de la Selva, Massanes, Riudarenes, Riudellots de la Selva, Sant Andreu Salou, Sant Gregori, Sant Julià de Llor i Bonmatí, Santa Coloma de Farners, Sils, Vidreres, Vilablareix i Vilobí d'Onyar.

514

Nucli de Cassà de la Selva, al fons es pot veure la plana suaument ondulada i els petits nuclis, com Sant Andreu Salou que formen part dels trets distintius d'aquest paisatge. Rosa Lluís, Escola Universitària ERAM

Trets distintius

- Plana suauament ondulada estesa entre les muntanyes de les Gavarres, el massís de l'Ardenya i les Guillerries, on predomina un paisatge agroforestal caracteritzat per conreus de cereals, farratges i blat de moro, amb clapes de bosc d'alzines, suros i pins.
- L'activitat volcànica ha deixat la seva empremta en elements del paisatge singulars com l'edifici volcànic de la Crosa de Sant Dalmai, els turons volcànics de Maçanet i les fonts termals de Caldes de Malavella i Santa Coloma de Farners.
- Existència d'àrees endorreiques que donen lloc a zones humides i inundables entre les quals destaca l'àrea de l'estany de Sils.
- Plantacions de plàtans i pollanques a les vores dels cursos d'aigua.
- Expansió de les urbanitzacions a les serres i turons interiors.
- Àrees industrials i de serveis vinculades a la presència de l'aeroport i del corredor d'infraestructures de comunicació constituït per l'AP-7, l'N-II, l'eix Transversal i la línia del TAV que creua perpendicularment el territori de la plana de la Selva.
- Les masies i petits nuclis que articulen el paisatge agroforestal de la plana.

 Mirador

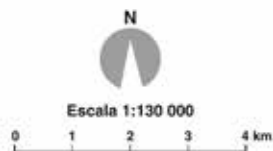
 Itinerari motoritzat

- 1 AP-7
- 3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric
- 5 Guillerries - Olot
- 21 Tossa de Mar - Llagostera
- 22 Lloret de Mar - Vidreres
- 47 Cassà de la Selva - la Bisbal d'Empordà
- 48 Llagostera - la Bisbal d'Empordà
- 50 Caldes de Malavella - Cassà de la Selva - Riudellots
- 51 Maçanet de la Selva - Hostalric - les Mallorquines
- 75 Hostalric - Punta de la Tordera

 Itinerari no motoritzat

- 13 GR-178 Ruta d'en Serrallonga
- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 15 Ruta del Carrilet
- 104 Cassà de la Selva - Cruïlles
- 106 Ruta de les Deu Ermites
- 125 Vallcanera - Serra Magra
- 126 Ruta de la Crosa de Sant Dalmai
- 127 Camps de l'Onyar - Caldes de Malavella - Sant Maurici

516

Organització i dinàmica actual del paisatge

La plana de la Selva és una unitat de paisatge que es correspon amb l'extrem septentrional de la Depressió Prelitoral, en concret amb un bloc deprimat i limitat pels conjunts muntanyosos de les Gavarres, a l'est, les Guillerries, a l'oest, i l'Ardenya, al sud. Pel costat nord, la plana de la Selva continua fins al pla de Girona, amb el qual comparteix un mateix origen tectònic i característiques geomorfològiques similars.

La plana de la Selva ha tingut des de l'època medieval una orientació clarament agrària. Només a partir de la segona meitat del segle XX han aparegut nous elements que han transformat considerablement el paisatge, com és l'expansió de les urbanitzacions en espais forestals o el desenvolupament de les infraestructures de comunicació, per exemple l'autopista AP-7, l'ampliació de l'N-II i la línia del TAV.

Així doncs, el paisatge actual de la plana de la Selva presenta realitats força contrastades que tenen a veure amb aquests canvis i també amb el relleu i el paper dels eixos fluvials i de comunicació.

La capçalera de l'Onyar es caracteritza per un mosaic de camps de conreus on predominen les plantacions d'avellaners i els conreus herbacis, distribuïts entre fragments d'alzinars i rouredes i plantacions de caducifolis. Les masies hi són molt abundants i els nuclis urbans són de dimensions molt reduïdes. És el cas de Brunyola, Sant Martí Sapresa, Sant Dalmai i Salitja.

A les valls fluvials de les rieres de Santa Coloma i de la riera de Vallcanera, els trets més significatius del paisatge són l'existència d'un ample fons de vall ocupat per conreus, vivers i plantacions de caducifolis. Els principals nuclis urbans (Santa Coloma de Farners, Riudarenes, Vidreres i Sils) han crescut a redós de la carretera C-63. Als vessants d'alguns turons es manté el caràcter forestal

Als voltants de Brunyola hi és present un mosaic agroforestal definit per una combinació de camps d'avellaners amb boscos aciculifolis que es col·loquen en una zona de singular topografia. Observatori del Paisatge

del paisatge, dominat per pinedes, alzinars i rouredes. La seva presència s'alterna amb diferents urbanitzacions, com la de Vallcanera Parc i la de Maçanet Residencial Parc. Les rieres de Santa Coloma i Vallcanera i els estanys de Sils i de la Camparra permeten el desenvolupament de petites zones humides amb algunes vernedes. Molts d'aquests boscos han estat substituïts per plantacions de caducifolis, especialment platanedes i pollancredes.

Finalment, trobem les planes situades al peu dels massissos de les Gavarres i de l'Ardenya i les Cadiretes. Encara que hidrogràficament pertanyen a dues conques diferents hi ha molts elements comuns com l'existència d'amples planes agrícoles –majoritàriament de secà– que es barregen amb fragment de boscos. Els centres urbans de Cassà de la Selva, Llagostera, Caldes de Malavella i Vidreres converteixen aquest àmbit en el més urbanitzat de tota la unitat. En aquests municipis hi és habitual la proliferació de desenvolupaments urbanístics de baixa densitat. És el cas, per exemple, de les urbanitzacions la Goba, el Mas Flassià, Can Carbonell, King Park, el Llac del Cigne, Malavella Parc i els Escuts.

L'eix de comunicacions que creua la unitat ha dibuixat dues realitats econòmiques i paisatgístiques ben diferents. En els municipis amb creixements demogràfics febles, l'agricultura és encara una activitat molt important i l'activitat industrial hi té poc pes. És el cas de Brunyola o els nuclis de Salitja i Sant Dalmai, a Vilobí d'Onyar. En segon lloc, hi ha els municipis situats, majoritàriament, al costat dels principals eixos de comunicació. Aquests nuclis han tingut importants creixements residencials i industrials, especialment Santa Coloma de Farners i Cassà de la Selva.

El gran nombre d'urbanitzacions que es troben a l'interior de la plana de la Selva requereixen una menció a part. Es tracta d'enclavaments construïts en zones d'alta exposició visual durant les dècades de 1960 i 1970, sovint al marge de la llei. La parcel·lació i posterior construcció de les edificacions es va fer de manera improvisada i mancada de qualsevol forma de planejament, amb una trama viària sorgida de les necessitats dels habitants de la urbanització i amb la pràctica absència dels serveis més essencials. Aquesta suma de factors ha acabat repercutint en el paisatge resultant, molt fragmentat i sense la mínima coherència pel que fa a la gran diversitat d'estils arquitectònics, colors i diferents materials emprats.

Per la seva situació i per les característiques geogràfiques pròpies, per la plana de la Selva passen els principals eixos viaris i ferroviaris del país: l'autopista AP-7, la carretera N-II, l'eix Transversal (C-25), la línia ferroviària de Barcelona a Portbou i la via del tren d'alta velocitat (TAV). També la creuen les carreteres comarcals d'accés a la Costa Brava (C-35), la que ressegueix la vall de la riera de Santa Coloma (C-63) i la que uneix Girona amb Llagostera (C-65). La integració paisatgística d'aquestes infraestructures sovint no és la més idònia. Per altra banda, i seguint també aquest eix de comunicacions, hi ha unes infraestructures energètiques de grans dimensions, com és la línia de molt alta tensió (MAT), que produeix un impacte significatiu en un lateral del paisatge de la unitat.

Pel que fa a les dinàmiques, el paisatge de la unitat es troba immers en un procés de transformació que és el resultat de la con-

A la imatge s'observen les urbanitzacions de Vallcanera Parc, Tourist Club, el Llac del Cigne i de Can Solà Gros. També el PGA Golf de Catalunya, el Circuit de Sils i en última instància, a la dreta, Caldes de Malavella. ICGC

fluència dels quatre factors que s'han esmentat: la construcció o ampliació d'infraestructures de transport, el creixement urbanístic, el progressiu abandonament de l'agricultura i l'aparició de noves activitats econòmiques.

Fent referència a les infraestructures, la construcció del tren d'alta velocitat (TAV) s'erigeix com el principal element de canvi paisatgístic dels darrers anys. El seu traçat, on abunden viaductes i terraplens, té un impacte visual manifest en el perfil del paisatge i alhora esdevé un nou factor de fragmentació. Tot i contemplar algunes mesures de manteniment de la connectivitat social i ecològica, la línia d'alta velocitat avança pel mig de corredors de gran vàlua, com ara el que uneix les Guilleries amb el massís de les Cadiretes a través dels boscos de Maçanet de la Selva i les planes agrícoles o com el pla de Vidreres, que encara es conserven.

Els eixos viaris de la xarxa primària també han causat un notable canvi en la fisonomia i en les relacions sistèmiques que es donen en el paisatge. La major part de les principals vies han estat recentment desdoblades, com és el cas de l'autopista AP-7, de l'autovia A-2 (antiga N-II) i de la carretera C-25 (eix Transversal). Al seu torn, la xarxa secundària, vital per a garantir la interconnexió entre els pobles i les urbanitzacions de la zona, també ha estat objecte de millores generalitzades. És el cas de la GI-533, que comunica Girona amb Santa Coloma de Farners.

El creixement de sòl per a activitats econòmiques al voltant de les carreteres, sobretot a l'entrada dels principals nuclis de població, afavoreixen l'aparició del fenomen de la carretera aparador, amb

naus industrials i comercials a banda i banda dels vials, i també la conurbació entre els nuclis. Aquesta dinàmica es pot observar a l'accés a Santa Coloma de Farners per Riudarenes. En una mesura més o menys pronunciada, tots els municipis han desenvolupat sòl industrial als afores corresponents, com és el cas de Maçanet de la Selva (can Puigtió, situat a tocar de la zona protegida de l'estany de Sils) o el de Sils (Bosc de can Cuca). A cavall entre la present unitat i la del pla de Girona es troba un dels principals polígons de les Comarques Gironines, el de Riudellots de la Selva.

519

El desdoblament de l'N-II (actualment A-2) ha causat un notable canvi en la fisonomia del paisatge. Observatori del Paisatge.

Precisament, en aquesta àrea, propera a l'aeroport Girona-Costa Brava, s'estan produint dinàmiques urbanístiques molt importants, vinculades tant a les instal·lacions aeroportuàries com a la seva especialització com a espai logístic.

Pel que fa als incendis, la combinació puntual d'extenses masses forestals amb la intensa presència humana genera un important risc d'incendi forestal. Un dels més virulents es desenvolupà l'estiu de 1994, quan un foc iniciat al peu del massís del Montseny va arribar prop de Santa Coloma de Farners, i va afectar el sector de la unitat de paisatge proper al massís de les Guilleries. Més recentment, el 2004, un important incendi va afectar el terme de Maçanet de la Selva en el sector situat al voltant del traçat de l'autopista AP-7 i d'urbanitzacions com Mas Altaba, i va calcinar una part dels turons de Maçanet.

Finalment, cal esmentar la dinàmica de l'agricultura, activitat que històricament ha definit la matriu paisatgística de la plana de la Selva. Si bé els usos agrícoles ocupen el 47 per cent de la superfície total, la poca rendibilitat econòmica dels conreus està empenyent cap a la progressiva substitució per altres formes de cultiu com poden ser els vivers, molt estesos a l'àrea de Sils - Santa Coloma de Farners, o, simplement, cap a usos urbans ubicats en sòl no urbanitzable (camps de golf, circuits per a la pràctica d'esports de motor o parcs solars). D'altra banda, la reducció del nombre de propietaris dedicats a l'agricultura ha provocat un augment de la dimensió mitjana de les explotacions, ja que els propietaris arrenden o compren les terres de les finques que ja no s'exploten. En qualsevol cas, molts masos han canviat la seva funció agrària primigènia i s'han convertit en espai de serveis, com ara restaurants. Uns altres s'han adaptat a les noves demandes d'intensificació amb la construcció de granges. L'ús intensiu dels purins com a adobs genera així mateix alguns problemes esporàdics de males olors. Igualment, el cessament de l'activitat agrària en molts punts ha portat a un creixement, per successió vegetal, de la superfície forestal. Tot i això, és notori que molts tipus de bosc propis d'aquest entorn, com les rouredes, estan en franca regressió i només en resten petits fragments.

Evolució històrica del paisatge

Les condicions ambientals de la plana de la Selva han permès l'establiment de diferents assentaments humans des de temps remots. Les restes d'enterraments prehistòrics trobades a la zona del castell de Farners, a Santa Coloma de Farners, mostren una presència humana molt antiga.

El paisatge actual té però les seves arrels en el poblament que s'hi establí en l'època medieval. Hi ha abundant documentació que testimonia la presència de castells, masies, ermites i monestirs establerts ja a partir dels segles XI i XII. Els castells de Farners, Brunyola i Vilobí, per exemple, estan documentats a partir del segle XII i la casa forta de la torre de Cartellà, dins del terme municipal de Maçanet de la Selva, està datada a partir del començament del segle XIII.

Els paisatges de la plana de la Selva tenen com a element peculiar la presència d'importantes zones deprimides on l'aigua ha restat acumulada i ha donat lloc a estanys. Per tant, els paisatges de la plana que més han evolucionat són els lligats a les zones d'acumulació d'aigua, com l'estany de Sils. Aquest estany, al llarg del segle XVIII va arribar a ocupar una superfície de més de set quilòmetres quadrats. Des del segle XVI hi ha documentats diferents processos de dessecació de l'estany, que tenien com a objectiu la lluita contra les malalties derivades de l'estancament de les aigües i la necessitat de guanyar noves terres agrícoles que permetessin cobrir els creixements demogràfics que experimentaven els pobles propers a l'estany. La dessecació més important va tenir lloc el 1851, quan es va construir la séquia de Sils. La dessecació va permetre l'aparició de nombroses i petites parcel·les agràries, ja que els pagesos que col·laboraven en les obres de dessecació van rebre terres a canvi, gravades per un delme a l'antic propietari: el duc de Medinaceli. A Llagostera també es dugueren a terme importants tasques de dessecació de zones humides.

Al principi dels anys seixanta del segle passat les condicions socioeconòmiques van canviar i les petites explotacions agràries van començar a deixar de ser rendibles i es van abandonar i, en molts casos, van ser substituïdes per plantacions de caducifolis. El 1969 l'Ajuntament de Sils aprovà el Pla especial de protecció de l'estany de Sils. Posteriorment, i mitjançant un projecte LIFE, s'endegaren els treballs de recuperació de l'estany, desenvolupats per l'esmentat consistori i l'ONG Acció Natura.

Expressió artística del paisatge

La bellesa i la diversitat dels paisatges de la Selva han captivat l'atenció de nombrosos artistes al llarg dels temps. Poetes, narradors, pintors i artistes de les més diferents disciplines n'han ressaltat les peculiaritats, singularitats i canvis, les han lligat sovint a les transformacions de les petites urbs que taquen la plana. Alguns s'hi han aproximat amb el coneixement del qui hi ha nascut, d'altres fent-ne la residència habitual i uns quants més anant de passada per aquestes terres.

Com en molts altres indrets de les Comarques Gironines, Josep Pla ha descrit el paisatge de la plana de la Selva amb gran precisió:

"[A la Selva] es produeix un paisatge d'una immensa qualitat, d'una elegància sorprenent... És un paisatge clar sense ser brillant, dolç sense ser apagat, inefable sense ser deliquescient. És un paisatge per a viure-hi tranquil·lament, per a estar-hi [...] Des del punt de vista del paisatge, aquesta és una de les terres més fines de Catalunya." (Pla, 1997a)

Algunes de les interpretacions recullen antigues tradicions literàries que fan del bosc un espai misteriós i enigmàtic, feréstec i temible. No es pot oblidar que el topònim de la Selva deu el seu origen a l'espessor i continuïtat del bosc i a la perillositat que això comportava. Ja en el segle XVI, Thomas Platter digué de la Creu de Mà que calia "travessar la forest més perillosa de tot el país". Aquest altre fragment de Mariàngela Villalonga és una petita mostra també

d'aquesta percepció; tot parlant dels entorns més propers a Llagostera escrivia: “després del caminet, el bosc. El trobava d'un aire misteriós, tan frondós i espès”. I també en aquesta línia, Prudenci Bertrana s'hi referí així:

“Ningú no el sap, ningú no pot imaginar-se'l, el respecte que causen aqueixes extenses suredes inhabitades, monòtones, sense ocells, sense aigües, sense remors [...]” (Bertrana, 1965)

L'escriptor Ramon Solsona digué de Bertrana –a propòsit d'aquest i d'altres textos semblants– que “s'extasia a les suredes de la Selva”.

Altres autors es planyen de com els creixements dels pobles han fet desaparèixer llocs estimats o els han transformat amb poca gràcia o bé directament els han malmès. Un fragment de Narcís Figueras que evoca l'estany del Sils més antic n'és una bona mostra:

“[...] on en altres temps havia flairat el bosc per ensumar l'estiu. [...] Quin altre estiu han esplanat al bosc, que ja no hi volen els tudons, la garsa, i en lloc del freixe han fet obrir un quiosc!” (Figueras, 1988)

Sovint les lectures d'aquests cronistes evidencien la melangia característica que desvetllen els paradisos perduts propis de la infantesa i l'adolescència. El pas del temps és percebut com l'element destructor. Manifesten com en temps més reculats els entorns naturals eren tractats amb més harmonia, com els deixaven ser, amb les excepcions dels paisatges més rurals i agrícoles que formen part d'aquesta petita natura domesticada, sacrificada al servei de la comunitat.

En altres escrits la melangia s'esborra i obre les portes a una observació més geogràfica, tal com fa Josep M. Coris quan parla de Llagostera i ens en fa veure la seva situació concreta “sobre un penyal situada” i, ja més recentment, Matthew Tree deixa de banda l'entorn i amb una mirada més urbana i menys rural diu de Llagostera mateix que és una “barreja *fitty-fifty* d'antic poble pintoresc i cases funcionals anònimes”.

En diversos exercicis literaris prenen protagonisme els aprofitaments antics. És el cas de Cassà de la Selva i els boscos d'alzines sureres de la serra de les Gavarres, els quals han compassat la vida d'aquest poble des de temps molt reculats i s'han fet omnipresents per als sentits. Lluís Freixas, en el seu poema “Sublimació de l'hedonista” ja ho diu: “l'olor de suro enfarfega l'aire”. Però qui fa una descripció més atmosfèrica, més suggerent d'aquests boscos és Modest Sabaté quan recorda:

“[...] una tarda groguenca de novembre quan ja els boscos de la Selva fuetejats per la tramuntana s'agrisen i la fullaraca dels suros i roures fa coixí sota la mata de bruc i la gatosa.” (Sabaté, 1934)

i també es fa ressò dels boscos en germanor amb el paisatge agrícola:

“[...] si aneu algun dia a les Gavarres i us enfileu, tot seguint els corriols, muntanyes amunt per admirar la boscúria que a tots costats se us farà immensa...i us adoneu d'aquella plana on encara els boscos hi harmonitzen el color del blat.” (Sabaté, 1934)

Una altra veu, la de Dolors Sabaté, evoca el passat agrícola més proper, el dels entorns de Cassà, tot recordant “quan anava a la vinya de la mà del meu pare”.

La unió dels arbres amb l'aigua com s'esdevé en el paisatge dels entorns de Sils –amb el seu estany, les zones inundables i les esplèndides pollancredes que formen la plana de la Selva– ha estat motiu literari reiterat. Carles Bosch de la Trinxeria ha deixat un testimoni de la bigarrada coloració d'aquells entorns quan descrivia que aquell paisatge d'arbredes prenia: “aquell color esmortuït de groch pàlit, sobresortint tons rosats y vermellechs d'algun cirerer i pàmpols enfilats per les pollancredes”.

La prosa de Josep Pla, tan poètica i evocadora, parla de com:

“[...] sobre les aigües melangioses i lívides, tocades per la lluna, els arbres descarnats, lineals, es mantenien en un ordre perfecte. Era un paisatge irreal, que semblava somiat, lleugerament sinistre, però d'una tendresa estranya [...]” (Pla, 1966)

A la Selva s'hi han acostat pintors més que notables. Prudenci Bertrana n'és un dels destacats, malgrat que sempre se'l recorda més per la seva obra literària. La mirada d'aquests artistes es debat entre fer protagonistes dels seus quadres els entorns més naturals i la seva relació amb els nuclis urbans, o bé fer de la natura l'única protagonista dels exercicis pictòrics, “copiar del natural” és el que deien i feien molts autors del tombant del segle XIX. Amb tècniques i estils clarament diferenciats també ho han seguit fent així alguns autors al llarg de tot el segle XX.

El pintor Enric Marquès pintà Llagostera des del coneixement que li portà el fet de residir a la població durant més de vint-i-cinc anys. Deixà plasmades imatges que s'escampen des del poble camps enllà i que també permeten reconèixer i analitzar els canvis que s'han anat produint en la població els darrers temps. El pintor Benet Casabó féu treballs molt detallistes; recollí amb deteniment els paisatges, els ocells i les flors dels entorns de Cassà de la Selva. Tenia una manera de treballar força peculiar ja que sovint pintava les seves obres a les parets de les cases del poble.

Pintors, literats i artistes en general han deixat un llegat importantíssim de referències artístiques impagables, de documents artístics que mostren els sentiments, la bellesa, l'impacte i els canvis d'una part de la geografia catalana amb un nom suggerent, la Selva, malgrat que Josep M. Espinàs escriu:

“El nom d'aquesta comarca... permet tota mena de consideracions, segons l'humor personal i les circumstàncies. Quan un veu la Selva per primera vegada, és natural que pensi: ‘Home, vols dir que n'hi ha per tant?’ (Espinàs, 1978)

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics de la plana de la Selva estan relacionats amb els afloraments volcànics i amb els hàbitats singulars desenvolupats a les zones humides.

El volcà de la Crosa de Sant Dalmai i els turons volcànics de Maçanet són dos espais protegits pel PEIN en els quals destaquen els valors de les formacions geomorfològiques relacionades amb la presència dels edificis volcànics. En el cas dels turons de Maçanet s'han volgut preservar també les rouredes de roure africà que es desenvolupen en els seus vessants.

Per altra banda, els espais PEIN de la riera de Santa Coloma i de l'estany de Sils protegeixen els hàbitats dels ambients higròfils relacionats amb els riberals de les rieres i amb les àrees inundables de l'antic estany de Sils. Destaquen les vernedes pel que fa a les riberes dels cursos d'aigua i els prats de dalla en l'àrea de l'estany. Aquests darrers s'han demostrat com una de les comunitats amb més biodiversitat vegetal de la plana de la Selva.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: serres de Vilanna i Masrocs; plans al·luvials del riu Ter; capçalera de l'Onyar; serra del Corb; pla de Ca n'Arbres i de Sant Bartomeu (la Crosa); plans al·luvials del riu Onyar; torrent de Bagastrà; estanys de Riudarenes; riera de Santa Coloma; prat de Sant Sebastià-turons del veïnat de Baix; basses de les Mateues i riera de Malavella; pla de Sant Andreu Salou, Esclet i la Benaula; pla de Penedes; muntanya de Can Cabanyes; boscos d'Argimon i de l'Esparra; boscos de Sant Feliu de Buixalleu, Massanes i de les serres d'en Pere; Sèquia de Sils; la Creu de la riera, bosc de Can Carbó i la Marata; riera de Pins i rec Clar; boscos de Mas Altaba, Can Malagarriga i el Pujol; plans al·luvials de la Tordera.

Els valors estètics dels paisatges de la plana selvatana estan lligats a dos elements característics. El primer són els cursos fluvials i estanys, que provoquen la presència d'un important nombre de comunitats vegetals que varien la seva coloració al llarg de l'any: vernedes, alberedes, salzedes, omedes, canyissars i bogars, entre altres. El pas del verd intens que presenten aquestes comunitats al principi de l'estiu als ocres i marrons que tenen a la tardor fa que els paisatges presentin elements d'una variació cromàtica molt interessant, que contrasta amb el verd permanent de la majoria de boscos. També s'ha de fer esment als valors estètics de la boira, que apareix molts dies d'hivern com a conseqüència de l'elevada humitat i de les condicions topoclimàtiques de la plana selvatana.

El segon és el conjunt de suaus perfils que presenten moltes de les petites serres que tanquen la majoria de les valls. Dins d'aquestes serres hi ha un paisatge en mosaic format per camps de conreus, masies i boscos. Les valls dels torrents i rieres de la capçalera de l'Onyar, que es troben en els termes municipals de Vilobí d'Onyar i Brunyola, són magnífics exemples d'aquests paisatges. A més, els voltants de Brunyola presenten un mosaic agroforestal definit per una combinació de camps d'avellaners amb boscos aciculifolis que es col·loquen en una zona de singular topografia i reafirmen el sistema lineal de petites valls que es disposen en direcció est-oest.

L'entorn de la riera de Santa Coloma és un dels espais on es conjuguen millor les dues variables: a banda de petits claps d'alberedes i d'altres tipus de vegetació de ribera, hi ha una sèrie de

El termalisme, d'origen romà, és un dels principals actius turístics de Caldes de Malavella. Observatori del Paisatge

conreus, majoritàriament vivers, situats en paral·lel al traçat de la riera, amb una disposició regular i compacta.

Així mateix, cal esmentar com a valor estètic d'especial vàlua la complexitat del mosaic agroforestal de la plana en el seu conjunt, on s'alternen conreus herbacis, plantacions de platanedes i pollancredes i la xarxa hídrica de petites rieres i torrents, i també una xarxa capil·lar de camins i carreteres locals que relliguen aquest espai. Inserits en aquesta matriu, destaquen per la seva singularitat morfològica i per haver mantingut un teixit urbà característic, els pobles de Sant Dalmai i Sant Andreu Salou, integrats plenament en el seu entorn immediat, i la silueta del nucli de Llagostera, clarament encimbellat per sobre la plana circumdant.

Els valors històrics estan relacionats amb la configuració mateixa del paisatge agroforestal característic del paisatge de la plana de la Selva, un paisatge articulat històricament al voltant d'esglésies, ermites i masies, cases fortes i castells. A la plana de la Selva hi ha un gran nombre d'esglésies parroquials d'origen medieval i un significant nombre d'ermites, com la de Santa Margarita, situada al bell mig del bosc, la de la Mare de Déu de les Fonts, situada al peu del volcà de la Crosa, i la de Sant Llorenç que presideix el pla de Sant Llorenç. Respecte als castells cal destacar el conjunt de Brunyola i el castell de Farners. Una menció destacada es mereixen les edificacions modernistes lligades a les aigües termals que es troben a Caldes de Malavella i a Santa Coloma de Farners. Ara bé, l'element patrimonial i de més significació paisatgística són les masies, que n'hi ha uns quants centenars. Es troben veritables cases fortificades com la torre de Cartellà, a Maçanet de la Selva, que presenta una magnífica torre de defensa circular. També hi ha un gran nombre de masies notables aixecades durant l'empenta agrària del segle XVIII. Moltes encara funcionen com a explotacions agràries; d'altres s'han convertit en segones residències o s'han passat al sector serveis.

A banda del patrimoni arquitectònic, entre Caldes de Malavella i Riudellots de la Selva s'estén un paisatge agroforestal articulat al voltant de la riera Gotarra i el petit nucli de Sant Andreu Salou. L'in-

terès paisatgístic del conjunt es deu a la poca transformació que ha tingut en els darrers decennis tot i estar situat en un entorn, el de la meitat oriental de la plana de la Selva, que ha estat fortament modificat.

Per altra banda, també cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera GI-674, de Caldes de Malavella a Llagostera i la xarxa de petites carreteres d'arrel històrica que estructuraven el paisatge agrari de la plana de la Selva, que en molts casos segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, i que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants, i permeten la descoberta d'aquest paisatge.

Els valors productius de les planes agrícoles han estat molt importants, tot i que avui en dia es troben immersos dins d'una dinàmica de canvi. Els amplis fons de vall creuats per cursos d'aigua són un medi molt òptim per a desenvolupar l'agricultura, que s'ha estès aprofitant els processos de dessecació a les zones dels estanys. En els darrers decennis molts camps de conreu s'han convertit en plantacions de caducifolis o en viviers.

També com a valors productius del paisatge cal mencionar el camp del PGA Golf de Catalunya. Per altra banda, també hi ha algunes activitats econòmiques que pel seu desenvolupament necessiten un entorn adequat i amb pocs impactes: és el cas, per exemple, de les activitats lligades al termalisme que es desenvolupen a Caldes de Malavella i a Santa Coloma de Farners i algunes activitats lligades al turisme recreatiu a l'aire lliure.

Els valors socials dels paisatges de la Selva són notables i van lligats al gran nombre de senders per a fer a peu o amb bicicleta que existeixen i que avancen pel costat dels cursos fluvials, pel mig dels amples fons de vall o ressegueixen ermites i masies. També és emprada l'antiga traça del ferrocarril que anava de Girona a Sant Feliu de Guíxols. Cal tenir present que la plana de la Selva atresora

El gran nombre de senders per fer a peu o en bicicleta que existeixen a la plana de la Selva transcorren pel costat dels cursos fluvials o pel mig d'amples fons de vall. Rosa Lluís, Escola Universitària ERAM

una gran varietat d'elements naturals, com l'estany de Sils o el volcà de la Crosa, i un patrimoni cultural lligat al termalisme, existent a Caldes de Malavella i a Santa Coloma de Farners, molt ben valorat també per part de la població.

Els valors simbòlics i identitaris presents en el paisatge de la plana de la Selva són múltiples i de característiques diferents. D'una banda hi ha edificis de caràcter religiós que, per les seves característiques, ubicació i popularitat, esdevenen nodes centrals del paisatge. L'església de Llagostera, situada a la part més alta del municipi, domina des del seu campanar bona part de la plana agrícola septentrional del municipi. En el conjunt es barregen elements d'origen gòtic i neoclàssic.

De característiques molt diferents són les ermites, integrades sovint en entorns poc transformats. Algunes de les ermites més populars entre la població es troben però fora dels límits de la unitat de paisatge, als espais forestals limítrofs. És el cas, per exemple, de la Mare de Déu de Farners, a Santa Coloma, o de Sant Grau, a Llagostera. A Vilobí d'Onyar hi ha les ermites de Santa Margarida, de Nostra Senyora de les Fonts i de Sant Llop. Aquesta darrera es troba en un estat de conservació deficient, si bé la seva ubicació en el turó homònim dins el domini del volcà de la Crosa li dóna una especial rellevància des d'un punt de vista paisatgístic.

El Pelegrí de Tossa és un pelegrinatge que se celebra el dia de Sant Sebastià i que avança entre Tossa i Santa Coloma de Farners. Es tracta d'un romiatge de gran popularitat, sobretot entre la població tossenca, origen i final de l'itinerari. L'itinerari transcorre només parcialment dins els límits d'aquesta unitat de paisatge.

Finalment, també cal destacar el valor simbòlic i identitari dels fons escènics emblemàtics que s'identifiquen clarament des de la plana de la Selva. Destaquen el massís de l'Ardenya-Cadiretes, les Guilleries, amb cims com el Sobirà, i el Montseny, amb el Turó de l'Home, el Matagalls i les Agudes.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Recórrer l'autopista AP-7 (itinerari 1) permet obtenir un visió global de la unitat, ja que la creua totalment de dalt a baix. No obstant això, les carreteres secundàries ofereixen la possibilitat de contemplar el paisatge amb detall. Destaca la GIV-6741, entre Caldes de Malavella i Cassà de la Selva (50), que permet apreciar el paisatge agroforestal del sector oriental de la plana. També és adequada la carretera GIV-6742, que neix en un trencall de l'anterior i es dirigeix a Sant Andreu Salou, tot travessant un dels paratges de la plana de la Selva que han restat al marge de les principals transformacions paisatgístiques. Des de Sant Andreu Salou es pot continuar, a través d'una pista habilitada a la circulació de vehicles, cap a Riudellots de la Selva (50). L'itinerari travessa camps de conreu on es pot apreciar una gran diversitat de cultius que varien segons l'època de l'any: cereals de secà, farratges, gira-sol i blat de moro. La plana està solcada per turons i serres de perfils suaus i coronats per masses de boscos mixtos on conviuen els pins, les alzines, els

suros i algun roure. També a les ribes dels torrents que solquen l'àrea s'observen plantacions de pollancre i plàtans perfectament alineats. Algunes granges completen els elements paisatgístics de l'interior de la plana selvatana.

Una carretera poc transitada és la C-35, en el tram que, des de Maçanet de la Selva, es dirigeix cap a Hostalric (51). Aquesta carretera és interessant perquè, a més de travessar una de les urbanitzacions més grans (Maçanet Residencial Parc), és la més indicada per a visitar alguns dels espais protegits dels turons de Maçanet (ja que dos dels principals edificis volcànics es troben a banda i banda de la carretera).

Una altra carretera d'interès és la GI-555, que s'inicia a l'N-II, a la cruïlla coneguda com l'hostal del Rols i es dirigeix cap a Hostalric després de travessar el nucli de les Mallorquines (51). Es passa per sectors de paisatge agroforestal on dominen els boscos de roures i també es ressegueix la riera de Santa Coloma en bona part del seu traçat, la qual cosa permet observar la vegetació de ribera que la voreja i les grans extensions de plantacions de pollancre que s'han instal·lat als seus riberals.

Hi ha alternatives com les pistes forestals que poden ser recorregudes fàcilment amb vehicles motoritzats i permeten gaudir del paisatge de l'entorn. Aquest és el cas de la pista forestal que surt de Santa Coloma de Farners i que avança en paral·lel a la riera de Santa Coloma fins a arribar a Riudarenes. També és aconsellable la pista forestal asfaltada que va de Brunyola a Sant Dalmai.

524

Pel que fa a les rutes no motoritzades, el consorci Vies Verdes de Girona ha reconvertit l'antiga traça del ferrocarril que anava de Girona a Sant Feliu de Guíxols (15) en un camí de sauló preparat per a anar amb bicicleta i s'ha convertit en una de les principals rutes cicloturístiques de Catalunya. Passa pels termes municipals de Cassà de la Selva i Llagostera.

Així mateix el Consell Comarcal de la Selva ha creat diferents rutes de descoberta de la comarca, com per exemple la ruta de l'aigua, lligada als cursos fluvials, als estanys i al termalisme, o l'anomenada TurCultura, lligada al patrimoni cultural. Hi destaquen les rutes en BTT o per fer a peu a través de la plana. Amb la ruta de la Crosa de Sant Dalmai (126), la de Vallcanera-serra Magra (125) i la dels camps de l'Onyar i Sant Maurici (127), al voltant de Caldes de Malavella es pot copsar el caràcter agrícola de la zona, així com les ondulacions dels turons de Maçanet i la marcada rellevància paisatgística de l'eix d'infraestructures en creuar la plana de sud a nord.

L'amfiteatre que formen les Guillerries, l'Ardenya i les Gavarres fa que alguns dels millors punts per a obtenir vistes generals de la plana selvatana es trobin a les serres que l'envolten, fora ja dels límits de la unitat de paisatge. Així doncs, un dels millors miradors és al santuari de la Mare de Déu d'Argimon, dins del terme municipal de Riudarenes. Des d'aquest punt s'obté una bona panoràmica del sector occidental de la plana i es pot apreciar tota la complexitat del paisatge agroforestal que la caracteritza. O per exemple, a les Gavarres, el puig d'Arques i el nucli de Romanyà de la Selva ofereixen vistes excepcionals de la plana des del sector oriental.

Les suaus serres que solquen el conjunt de la plana de la Selva, sovint recobertes d'espessos boscos, dificulten la possibilitat de gaudir d'àmplies vistes panoràmiques. Malgrat tot, hi ha alguns indrets des d'on es poden obtenir excel·lents vistes parcials. Des del turó de Sant Jordi (mirador 46), integrat dins el sistema dels turons de Maçanet, es té una esplèndida panoràmica sobre el paisatge de la zona més deprimida topogràficament. Bona part de l'excel·lent panoràmica es deu al lamentable fet que l'espai es cremés recentment, cosa que ha provocat la desaparició de la coberta arbòria.

Des del turó de Sant Jordi es pot veure bona part de la plana de la Selva i la transició cap a les unitats veïnes. Observatori del Paisatge

Al peu del volcà de la Crosa (48) es gaudeix d'una esplèndida panoràmica sobre les planes agrícoles de Brunyola i Vilobí d'Onyar, acompanyades en aquest cas de plafons explicatius relacionats amb el vulcanisme.

Alguns municipis, com Brunyola i Llagostera, estan situats en petits turons que permeten bones vistes visuals de l'entorn més proper. Des del nucli històric de Brunyola (47) es domina el paisatge de la capçalera de l'Onyar, on s'alternen camps d'avellaners, masies i boscos. Des de la plaça del castell de Llagostera (8) s'obté una bona vista de la plana agrícola que es troba entre Llagostera i Cassà de la Selva.

També als estanys de Sils hi ha un petit sector elevat, de quatre metres sobre el nivell del terra, que permet una visió àmplia de l'estany en què es veu contextualitzat en el seu entorn més proper.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Una estructura visual del paisatge fràgil i fragmentada, producte de l'alternança contínua i inconnexa de diferents elements.
- La presència d'urbanitzacions amb habitatges de baixa densitat poc integrades en el paisatge agrícola i forestal del seu entorn i amb manca de relació amb els nuclis urbans existents.

Amenaces

- La progressiva i descurada instal·lació d'activitats econòmiques i d'equipaments al llarg de les principals vies de comunicació, especialment la carretera N-II/A-2, que incrementa la imatge de paisatge descurat.
- Una disminució dràstica dels recursos hídrics pot comprometre alguns dels espais on domina la vegetació de ribera, així com alguns conreus farratgers, majoritàriament de regadiu.

Fortaleses

- Les figures de protecció dels espais amb més valors ecològics com l'estany de Sils, la riera de Santa Coloma i els edificis volcànics.
- L'existència d'alguns sectors amb patrons agrícoles on s'alternen diferents tipologies de conreu de manera mesurada i harmònica, especialment a la meitat occidental de la unitat de paisatge.
- La gestió de l'estany de Sils per part d'entitats i de l'Administració contribueix a revalorar aquests espais, a millorar-los ecològicament i a desenvolupar-hi activitats que ajuden a donar a conèixer, cada cop més, aquesta zona humida a la població de les Comarques Gironines.

Oportunitats

- Els sectors de la plana que es mantenen amb un paisatge menys alterat i ben conservat com, per exemple, Sant Andreu Salou i el seu entorn, poden ser centres d'iniciatives per al foment d'activitats relacionades amb el turisme rural.
- El gran nombre d'espais amb valors naturals i culturals són un important recurs per al desenvolupament local i per a tasques d'educació ambiental.
- La riquesa paisatgística pot ser la base per al desenvolupament d'una oferta turística complementària a la que impera a la costa de la Selva marítima.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns vestigis d'activitat volcànica, com l'edifici de la Crosa de Sant Dalmai, preservats i aprofitats com a recurs didàctic i turístic.
- OQP2.** Unes àrees endorreiques i altres zones inundables restaurades i potenciades en la seva diversitat ecològica.
- OQP3.** Uns paisatges de vegetació associada als cursos fluvials valorats i preservats com a connectors i sistemes de síntesi de l'estructura del territori.
- OQP4.** Uns assentaments urbans de Santa Coloma de Farners, Maçanet de la Selva, Vidreres, Llagostera, Riudarenes, Sils, Caldes de Malavella, Cassà de la Selva i Vilobí d'Onyar, ordenats, que no comprometin els valors del paisatge dels espais circumdants i amb uns sistemes d'urbanitzacions residencials compactes i integrats en el medi.
- OQP5.** Unes infraestructures lineals (xarxa viària i ferroviària i línies elèctriques) integrades en el paisatge i que millorin la interconnexió del territori sense comprometre la continuïtat i la permeabilitat ecològica i social.
- OQP7.** Un sistema de masies i una trama viària capil·lar d'arrel històrica ben conservats i potenciats com a elements articuladors del paisatge mosaic de la plana de la Selva.
- OQP8.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la plana de la Selva.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Garantir la preservació del volcà de la Crosa de Sant Dalmai i del Camp dels Ninots, a Caldes de Malavella, pel seu elevat interès

geològic i natural i com a element singular del paisatge de la plana de la Selva.

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de les serres de Vilanna i Masrocs; plans al·luvials del riu Ter; capçalera de l'Onyar; serra del Corb; pla de Ca n'Arbres i de Sant Bartomeu (la Crosa); plans al·luvials del riu Onyar; torrent de Bagastrà; estanys de Riudarenes; riera de Santa Coloma; prats de Sant Sebastià-turons del veïnat de Baix; basses de les Mateues i riera de Malavella; pla de Sant Andreu Salou, Esclet i la Benaula; pla de Penedes; muntanya de Can Cabanyes; boscos d'Argimon i de l'Esparra; boscos de Sant Feliu de Buixalleu, Massanes i de les serres d'en Pere; séquia de Sils; la Creu de la riera, bosc de Can Carbó i la Marata; riera de Pins i rec Clar; boscos de Mas Altaba, Can Malagarriga i el Pujol; plans al·luvials de la Tordera.
- Impulsar mesures de protecció del sòl a la zona sud del municipi de Llagostera, especialment al sud de la carretera C-35, per a garantir l'amortiment i la preservació de les dinàmiques naturals, enfront de la pressió urbanística que puguin patir els espais naturals de l'Ardenya i del massís de les Cadiretes, adjacents a sòls urbanitzables no consolidats o a sòls amb una manca de protecció efectiva davant de futurs desenvolupaments urbanístics.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

526

- Preservar i promoure els valors ecològics associats a les àrees inundables i amb ambients hígròfils.
- Promoure i fomentar l'agricultura a la plana de la Selva, per tal de reduir el risc d'homogeneïtzació del mosaic i l'abandonament gradual dels cultius.
- Gestionar i tractar paisatgísticament els elements associats al vulcanisme i la seva vinculació i contacte amb la resta d'elements que l'envolten.
- Promoure l'oferta turística i l'enriquiment dels itineraris existents. Alhora, cal estudiar la reconversió d'usos per als edificis patrimonials que puguin estar integrats dintre la xarxa d'espais educatius i/o turístics de la unitat.
- Promoure accions per millorar la qualitat estètica i ambiental de les urbanitzacions de la plana de la Selva (la Goba, Santa Selclina, Can Carbonell, Mas Flassià, Maçanet Residencial Parc, Vallcanera Parc, Santa Coloma Residencial, el Llac del Cigne i Malavella Parc). Les actuacions aniran encaminades a millorar els accessos i els límits, a regular les tipologies constructives i els tipus de cobertes, a definir els codis cromàtics aptes per a les edificacions, a asfaltar els carrers i a fer i rehabilitar els espais públics.
- Millorar els perímetres de les urbanitzacions, amb dues finalitats: estètica i de protecció davant els incendis forestals. Establir uns límits definits i identificables, i marcar zones d'integració en l'entorn natural ben ordenades i dissenyades per fer front als incendis forestals.
- Realitzar un estudi d'integració paisatgística vinculat als valors identificats en aquest catàleg, on s'avalui l'impacte visual de les futures ampliacions del corredor d'infraestructures format pel TAV, tren convencional, AP-7 i A-2 (N-II) i dels altres eixos de comunicació que vertebrin la unitat (C-35, C-65, C-25 i C-63). Fer que també inclogui mesures correctores, com la construcció de motes de terra que posteriorment es cobriran amb vegetació i plantacions de freixes i pollancre.
- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori. Es tracta de la carretera GI-674, de Caldes de Malavella a Llagostera, i de la xarxa de petites carreteres d'arrel històrica que estructurin el paisatge agrari de la plana de la Selva.
- Garantir la bona integració paisatgística dels parcs solars existents als municipis de Campllong, Riudarenes, Sant Andreu Salou i Vilobí d'Onyar, així com dels parcs previstos en altres indrets de la plana de la Selva.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat. De la mateixa manera, evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició i límits clars, sobretot en aquells nuclis situats a peu dels eixos de comunicació principals de la unitat (corredor d'infraestructures: C-35, C-65, C-25 i C-63). Evitar la conurbació incipient de l'eix Santa Coloma de Farners-Riudarenes-Sils.
- Promoure una configuració compacta i ajustada a la tipologia tradicional dels nuclis amb fesomia singular de Llagostera, Sant Andreu Salou i Sant Dalmai i evitar l'aparició de teixits discontinus que fragmentin el paisatge.
- Evitar el foment de les carreteres aparador i l'obstaculització de les visuals a banda i banda de les vies principals.
- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, A-2, N-II, ferrocarril convencional, TAV) i al llarg dels eixos (C-35, C-65, C-25 i C-63), de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Pel fet que travessen àrees sensibles, reintegrar paisatgísticament les infraestructures lineals mitjançant barreres, tancaments, filtres vegetals, tècniques i estratègies diverses o altres criteris, amb l'objectiu de millorar-ne tant l'aspecte com la connectivitat social i ecològica entre els ambients continentals i litorals, concretament als trams d'infraestructures següents: corredor central d'infraestructures, al seu pas per la plana de la Selva, i el tram de la C-35 entre Maçanet de la Selva i Llagostera.

- Considerar els valors del paisatge de la plana de la Selva (pobles singulars, paravents, arbres monumentals, trama viària capil·lar d'arrel històrica, espais agroforestals articulats per masies, mosaic d'avellaners de Brunyola, estanys de Sils, volcans i xarxa de rieres i els seus entorns) en el disseny dels parcs fotovoltaics, de manera que es mantingui el mosaic territorial existent.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres encara pen-

dents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de la plaça del Castell de Llagostera, el turó de Sant Jordi, Brunyola i el volcà de la Crosa; els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de la ruta del Carrilet, la ruta d'en Serrallonga, Vallcanera-serra Magra, la Crosa de Sant Dalmai i Camps de l'Onyar-Caldes de Malavella-Sant Maurici; i els motoritzats de Tossa de Mar-Llagostera, Lloret de Mar-Vidreres, Caldes de Malavella-Cassà de la Selva-Riudellots de la Selva i Hostalric-punta de la Tordera.

19. Rocacorba

Comarca:

Gironès, Pla de l'Estany, Selva i Garrotxa.

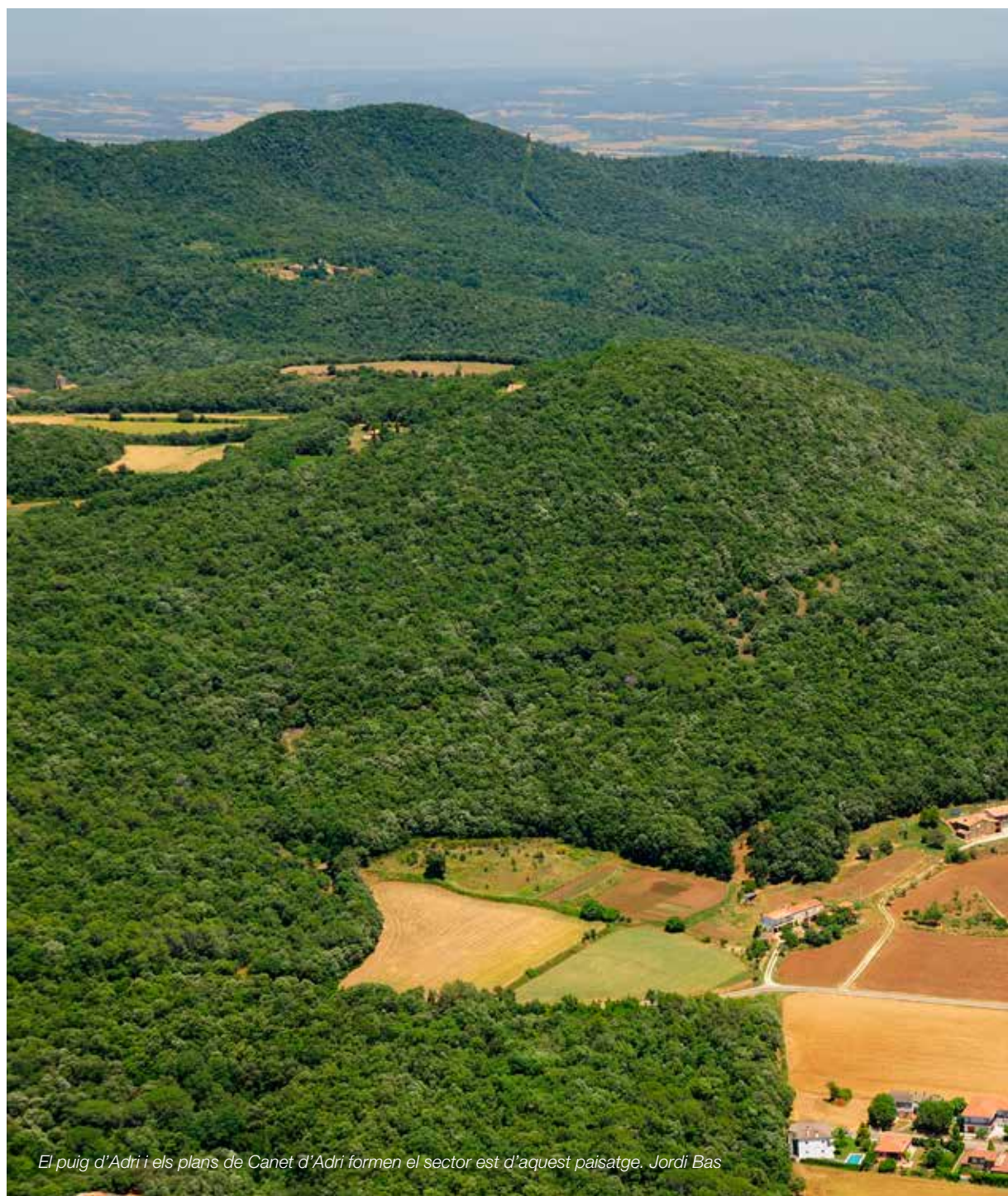
Superfície:

27.267 ha.

Municipis:

Amer, Anglès, Bescanó, Camós, Canet d'Adri, la Cellera de Ter, les Planes d'Hostoles, Mieres, Palol de Revardit, Porqueres, Sant Aniol de Finestres, Sant Ferriol, Sant Gregori, Sant Julià de Ramis, Sant Julià de Llor i Bonmatí, Sant Martí de Llémena, Sant Miquel de Campmajor, Sarrià de Ter, Serinyà, Susqueda.

528

El puig d'Adri i els plans de Canet d'Adri formen el sector est d'aquest paisatge. Jordi Bas

Trets distintius

- Muntanyes de Rocacorba, colonitzades per una densa coberta forestal, que constitueixen el principal horitzó permanent
- Cingleres de Sant Roc, Rocafesa i Rocacorba, que voregen les valls i destaquen en els fons escènics.
- Els espais fluvials del Ter, el Brugent, la riera de Llémèna i la de Canet.
- Els paisatges riberencs del riu Ter entre Bonmatí i Amer i el patrimoni industrial associat, d'elevat valor històric i productiu.
- La vall de Llémèna i els plans de Canet d'Adri mantenen un paisatge rural poc alterat i organitzat a l'entorn de masies, veïnats i petits nuclis de població.
- Els turons volcànics del puig de la Banya del Boc, el puig Montner, el Clot de l'Omera i el puig d'Adri són unes quantes de les fites paisatgístiques més destacades.
- Al voltant de l'eix viari Girona-Anglès-Amer es localitzen els espais més humanitzats.

 Mirador

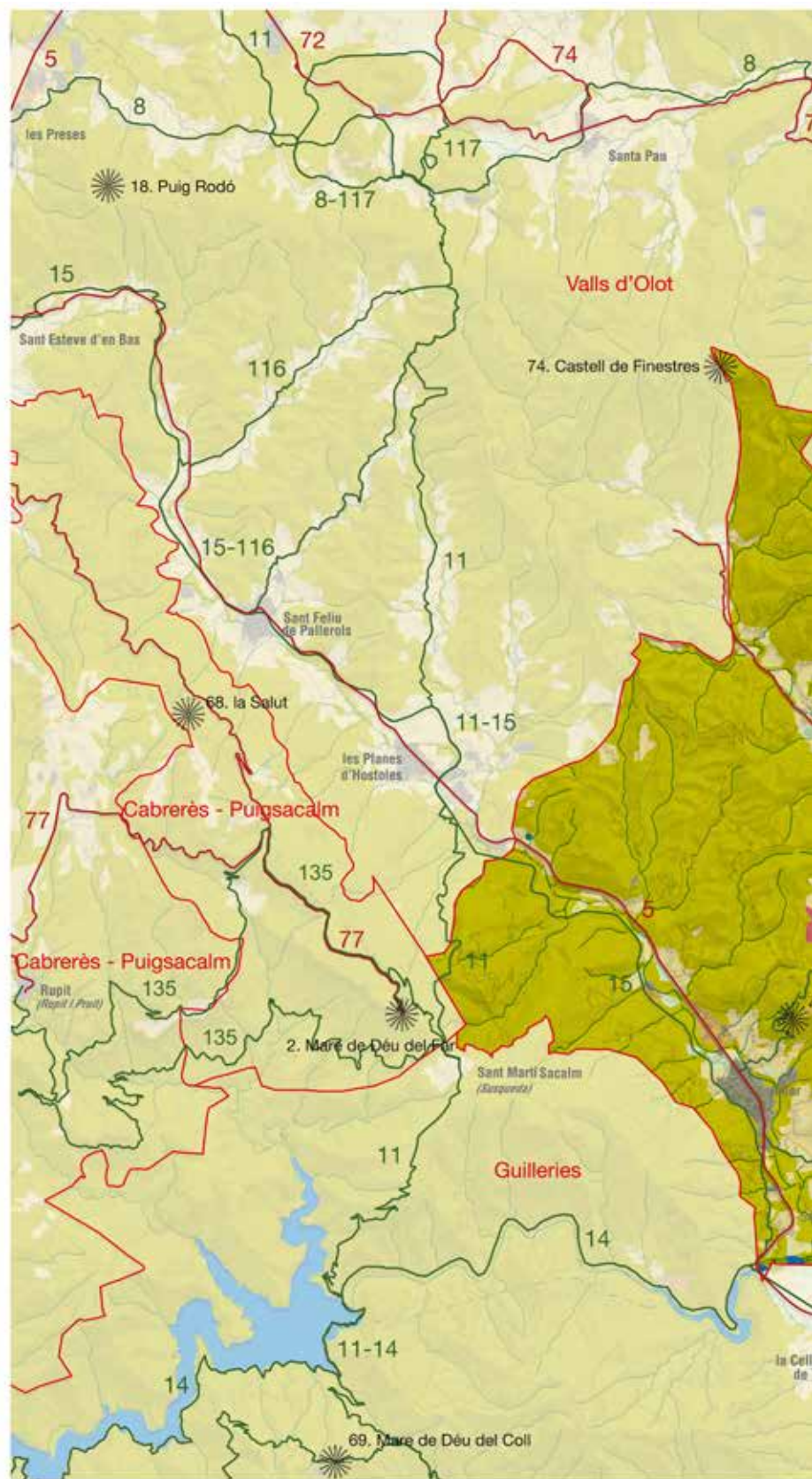
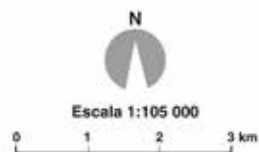
 Itinerari motoritzat

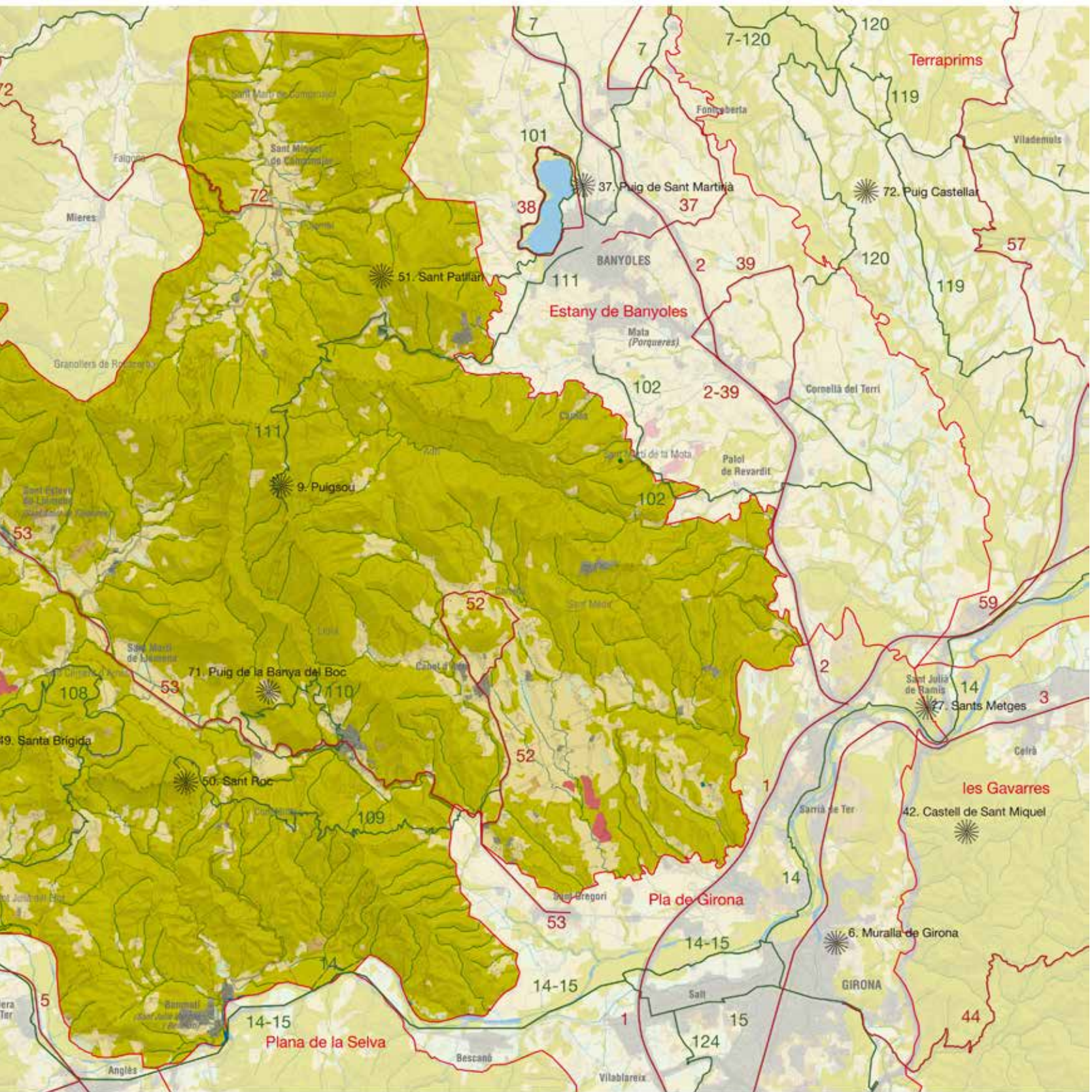
- 5 Guillerries - Olot
- 52 Canet d'Adri - Puig d'Adri
- 53 Sant Gregori - Sant Aniol de Finestres
- 72 Olot - Sant Martí de Campmajor

 Itinerari no motoritzat

- 11 GR-83 Camí del Nord
- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 15 Ruta del Carrilet
- 102 Cornellà del Terri - Camós
- 108 Ruta de les Serres
- 109 Canet d'Adri - Sant Roc
- 110 Sant Pere de Llorà - Puig de la Banya del Boc
- 111 PRC-C-120 (Banyoles - Rocacorba)

530

Organització i dinàmica actual del paisatge

La unitat de paisatge Rocacorba té una extensió de 272 km² i comprèn tot un conjunt de serres i valls que prenen majoritàriament una alineació nord-sud dins una àrea que té una forma més o menys quadrada i que està limitada al nord per l'alineació de les serres del Corb i de Finestres, fora de la unitat que ens ocupa, a l'oest per la vall del Brugent, a l'est per la conca lacustre de Banyoles i al sud per la vall del riu Ter. Els relleus més importants són els de les muntanyes de Rocacorba, on hi ha el Puigsou, que amb una altitud de 992 metres és el sostre d'aquest paisatge. A banda dels espais amb un relleu més abrupte, on destaquen les cingleres imponents, el conjunt està solcat per la presència de petites valls d'origen tectònic i modelat fluvial com la vall del Brugent, la vall de Llémèna i la vall de Sant Miquel de Campmajor, en les quals es concentren les activitats agrícoles i els nuclis de població.

El paisatge actual de Rocacorba és el resultat de les dinàmiques socioeconòmiques i territorials que s'han produït en el món agrari, ramader i forestal de la zona en els darrers anys. A diferència del que ha passat en territoris veïns, es manté una població pagesa estable a les valls i planes, i, per tant, es donen les condicions per al manteniment de l'activitat agrícola. Així, el paisatge de Rocacorba presenta en conjunt un aspecte ordenat, equilibrat i harmònic, producte de la poca transformació antròpica que s'aprecia en una visió global de l'espai. Més de tres quartes parts del territori estan recobertes per la vegetació, on destaquen els boscos d'alzines i les suredes, aquestes darreres en una proporció molt baixa. L'espai construït ocupa una superfície molt reduïda, aproximadament un 1 per cent, que es reparteix entre els nuclis urbans, les urbanitzacions i les zones industrials i comercials. La superfície agrícola, representada principalment pels conreus herbacis de secà ocupa la part restant.

532

L'espai forestal es concentra en els vessants més rostos i en els sectors de relleu més abrupte, sobretot en el sector nord i de llevant on hi ha les altituds més importants. En aquestes àrees s'hi dona una certa homogeneïtzació paisatgística a causa de l'expansió del bosc en els espais abans ocupats per conreus i pastures de muntanya.

Els camps de conreu se situen resseguint les valls dels cursos fluvials principals: el Brugent, el Llémèna, el Ter i els plans d'Adri.

Una de les característiques de Rocacorba és la presència d'un patró de poblament constituït per masos i petits veïnats rurals, resultat dels processos de repoblament i aprisió que es donaren a l'alta edat mitjana, molts d'ells ja deshabitats en l'actualitat. De fet molts dels municipis estan constituïts per més d'un nucli de certa entitat, a més d'un nombre molt alt de veïnats i masos, com per exemple, Sant Miquel de Campmajor, que engloba diferents parròquies i població disseminada en masos i veïnats.

A la vall del Brugent, destaca la vila d'Amer on el creixement del nucli urbà s'ha concentrat, sobretot, a banda i banda de la carretera i també cap a l'altra riba del riu, a la zona coneguda com Solivent. Aquest municipi és el que concentra la majoria d'àrees d'activitat econòmica de la unitat, especialment a l'accés nord del nucli de població per la carretera C-63.

A Sant Julià del Llor i Bonmatí el nou planejament urbanístic ha impulsat la creació de nous d'habitatges de tipologia unifamiliar als sectors de l'antiga colònia industrial i de la Massana. La població passa de mil habitants i es troba dispersa entre el sector de l'antiga colònia industrial, les urbanitzacions Bondia i Massana i la parròquia de Sant Julià del Llor. Una trentena de masos escampats exploten unes 100 hectàrees agrícoles i més de 400 de forestals. Per altra banda, al municipi de Sant Gregori, molt pròxim a Bonmatí,

Els plans de Canet d'Adri són un dels principals espais agrícoles de la unitat, al fons es pot observar la muntanya que dona nom a la unitat. Observatori del Paisatge

també cal destacar la presència de la nau industrial de l'empresa de productes carnis Casademont S.A. visible des de la carretera N-141 entre Anglès i Bescanó.

Sant Esteve de Llémèna, Sant Martí de Llémèna i Llorà són petits nuclis de la vall de Llémèna que alhora agreguen altres entitats menors, amb un predomini del sector agrari i ramader. Les principals zones de creixement urbanístic d'aquests nuclis es concentren als voltants de la carretera GI-531, que ressegueix la vall i és l'eix principal de comunicacions.

El conjunt de l'àrea es troba lluny dels principals eixos viaris, i això és un dels factors que explica l'escàs desenvolupament demogràfic, urbanístic i industrial. La contrapartida a l'escàs impacte de les activitats urbanes ha estat el progressiu abandonament d'alguns nuclis rurals, encara que en els darrers anys la població s'ha estabilitzat o, fins i tot, ha augmentat. En els petits nuclis rurals de la vall de Llémèna i de Canet d'Adri, la inversió de la tendència demogràfica negativa es deu a la proximitat de l'àrea urbana de Girona. Aquest fet ha provocat que algunes masies o cases de poble s'hagin restaurat i hagin estat ocupades primer com a segones residències que, en alguns casos, es transformen més tard en habitatges permanents.

En relació amb els espais de connexió ecològica i paisatgística, el Cinturó Verd de l'àrea urbana de Girona podrà contribuir a relligar els espais forestals de Rocacorba amb les Gavarres i a la potenciació dels espais agrícoles i els mosaics agroforestals que s'integrarien a la xarxa ecològica i paisatgística. L'aprovació de la delimitació definitiva de l'espai PEIN, el desenvolupament del Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge, l'establiment de possibles mesures de protecció i gestió alternatives, així com el desplegament de la xarxa Natura 2000 obren un escenari positiu per al manteniment dels valors ecològics i paisatgístics de Rocacorba.

Evolució històrica del paisatge

La influència humana en el paisatge de Rocacorba es remunta al paleolític, segons ho testimonien les restes trobades a la vall del riu Brugent, on en una cavitat coneguda amb el nom de la Bauma de la Xemeneia ha estat localitzat un jaciment del paleolític superior on s'han exhumat restes d'indústria lítica i de fauna. El dolmen de Montbó, a Canet d'Adri, i les troballes arqueològiques neolítiques de la cova funerària de Boratuna, prop de Sant Martí de Llémèna, mostren la continuïtat de la presència humana. Posteriorment, els ibers i la colonització romana van deixar la seva empremta en indrets de les planes properes al curs del Ter, com a Sant Julià del Llor i Bonmatí, i també en algunes de les valls interiors, com a Sant Miquel de Campmajor.

Serà però a l'època de l'alta edat mitjana, entre els segles IX-XI, quan tindran lloc uns canvis paisatgístics d'abast important amb l'establiment de molts masos i petits nuclis rurals sorgits a l'empenta dels castells i monestirs que es van fundar en aquella època. Pertanyen a aquesta època el castell de Rocacorba, citat ja el 1065; el castell de Tudela, a la carena de la serra de Sant Grau;

La plaça porxada d'Amer, un dels municipis més importants de la unitat. Observatori del Paisatge

el castell d'Estela a Amer i els monestirs de Santa Maria d'Amer, Santa Maria de Rocacorba i Sant Medir de Canet d'Adri. Des de les masies, els veïnats rurals i els monestirs es va articular una estratègia d'aprofitament dels recursos del medi, basada en l'agricultura, la ramaderia i l'explotació del bosc.

La bona qualitat de les terres situades en els plans propers als corrents d'aigua va provocar que fossin de les primeres a ser artiguades, al temps que s'hi construïen molins i infraestructures hidràuliques. Així, per exemple, el molí fariner del Llor, situat al costat de la séquia establerta entre Sant Julià i el nucli de Bonmatí, és citat per primera vegada l'any 1229, relacionat amb el topònim medieval de Cabanyes, que es refereix a l'alou on hi havia les possessions dels masos Joan, Adroer, Lluell i Jofre.

En el segle següent, el paisatge de Rocacorba no va experimentar grans canvis i la superfície dedicada als conreus només va variar puntualment en relació amb les oscil·lacions demogràfiques que obeeien a esdeveniments catastròfics com les epidèmies de pesta negra i les guerres dels remences. Cas a part són els efectes destructius que el terratrèmol de març de 1427 va tenir sobre els edificis dels pobles de l'àrea. A la vila d'Amer el terratrèmol va destruir bona part del complex monàstic de Santa Maria d'Amer i el seu claustre va desaparèixer per sempre, a més de l'església de Sant Miquel i una vuitantena de cases del poble.

El segle XVIII va ser un segle de recuperació econòmica, fet que es va manifestar en l'aparició de noves activitats que van exercir canvis paisatgístics localitzats com és el cas de les mines de galena de Sant Julià del Llor, que van iniciar l'explotació el 1734. El ferro, escàs a la zona, havia estat explotat des de temps immemorial i alimentava les fargues artesanals dels pobles principals, mentre que la barita, mineral associat a la galena, va ser aprofitada més tard.

La prosperitat agrícola del segle XVIII va convertir el mercat d'Amer en un dels més importants de la rodalia. És en aquest segle que es construeix la seva plaça porxada, una de les més grans de Catalunya.

La prosperitat agrícola va anar acompanyada ben aviat per una incipient industrialització que al llarg del segle **xx** es va concentrar sobretot a les ribes del riu Ter. L'any 1853, el rec de l'Anglaseu es converteix en un canal per a portar l'aigua del Ter des del mas Nou fins a la foneria de plom que s'extreu de la muntanya del Llor. Al final de segle es construeix la colònia industrial Bonmatí que entrà en funcionament a començament del segle **xx** i on aviat es van instal·lar indústries cotoneres i del sector de la producció de paper. Anys més tard s'hi va construir una central hidroelèctrica que subministrava electricitat a les fàbriques i als habitatges de la colònia. El procés d'industrialització, i, amb aquest, els canvis en el paisatge urbà de les ribes del Ter i la vall del Brugent, es va accelerar a partir de 1894 amb l'arribada de la línia de ferrocarril Girona - Olot.

Una de les activitats afavorides per l'arribada del tren va ser la creació d'un balneari a la Font Picant, la qual va ser declarada d'utilitat pública l'any 1903, gràcies a les propietats de la seva aigua carbònica. L'hotel Amer Palatín, bastit l'any 1930, en fou l'edifici més notable, però tot el conjunt va desaparèixer després de la Guerra Civil, amb la decadència generalitzada de l'ús dels balnearis, per bé que es va mantenir i potenciar la planta embotelladora d'aigua que actualment continua activa.

A la segona meitat del segle **xx** la població va anar en augment i es va iniciar una certa industrialització concentrada al sud de la unitat Rocacorba, especialment a la vall del Ter i del Brugent. Més recentment, a la consolidació de l'eix viari Girona-Olot i al tancament de la línia del ferrocarril, s'hi ha sumat l'abandonament de les petites explotacions rurals tradicionals i l'aparició d'urbanitzacions. En el cas de Bonmatí ha estat el resultat de la reconversió dels vells habitatges de la colònia industrial, mentre que a Llorà, Canet d'Adri i la perifèria de Sant Gregori, les urbanitzacions s'han vinculat a les noves funcions residencials dels espais rurals.

534

Expressió artística del paisatge

La representació artística del paisatge de Rocacorba és escassa malgrat que hi ha elements i paratges de gran bellesa i susceptibles de ser interpretats pels artistes plàstics.

Des d'una perspectiva històrica, es pot començar per les descripcions del paisatge de l'àrea fetes per mitjà de cartografia militar i gravats de l'època que va confeccionar el militar Juli Serra, al final del segle **xx**. A començament del segle **xx**, Jacint Verdaguer, en descriure el paisatge de l'estany de Banyoles, fa referència a les muntanyes del Rocacorba:

"[...] l'estany de Banyoles com un llarg i mal arrodonit escut d'argent que aquests colossos ajaçats, Rocacorba i Coll de Finestres, haguessin deixat a terra, a entrada de fosc, per dormir una estona." (Verdaguer, 1892)

Josep Pla en el seu llibre *Un petit món del Pirineu* descriu magistralment el paisatge de la vall de Sant Miquel de Campmajor, la configuració del pobles, dels camps de conreu i les sensacions suggerides per l'atmosfera particular de l'indret a la dècada dels anys quaranta del segle passat:

"[...] així s'entra a la de Sant Miquel de Campmajor pel coll del Salt del Matxo [...]. És una vall de masies escampades. No es pot dir que hi hagi una aglomeració municipal. El centre és l'església, naturalment romànica, al voltant de la qual hi ha dues o tres cases. Tots els altres habitatges són escampats. De seguida que el terreny és una mica pla, és admirablement cultivat: blat, civada, ordi, alfals, melca, mill, blat de moro, una o altra forma de remolatxa. Els terrenys són de secà, però comparats amb els de secà de l'Empordà, que a l'estiu queden arrasats, l'alfals i el blat de moro d'ací és més dens i més atapeït. Us vénen ganes d'acariciar aquestes herbes tan familiars. De vegades em miro aquests camps, sempre petits i amargenats. Les extensions llargues i amples no existeixen. Tot és limitat i enraonat. [...] Tota la part baixa i plana de l'espai és cultivada -i admirablement cultivada. No és pas una vall recta ni regular. És plena de giragonses, de sinuositats, d'entrades i sortides. Té una gran mobilitat. De vegades, un pujol es posa al mig de la vall com si volgués desorientar." (Pla, 1974)

Pel que fa a les representacions pictòriques s'ha de destacar la figura del pintor paisatgista Lluís Roura, natural de Sant Miquel de Campmajor i representant de l'escola paisatgística de Banyoles.

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics de Rocacorba es concentren en els espais naturals de les muntanyes que integren l'espai. Hi ha dos espais naturals que pertanyen al PEIN, la muntanya de Rocacorba i el turó volcànic del puig de la Banya del Boc. L'any 2000 es va aprovar el Pla especial de delimitació definitiva d'aquests espais. Al massís de Rocacorba hi ha una bona representació tant de la vegetació mediterrània -alzinars i comunitats arbustives de substitució- com d'alguns boscos d'afinitats medioeuropees -fagedes i rouredes.

Altres espais naturals d'interès són els estanyols de la vall de Sant Miquel de Campmajor, per als quals s'ha demanat la inclusió a l'àrea protegida de l'estany de Banyoles, inclosa a la xarxa Natura 2000, així com una petita part de les ribes del Ter i les rieres de Xuncla i Riudelleques, al sud de Canet d'Adri.

Els riberals del Ter, el Brugent i la riera de Llémene, tot i no gaudir de cap tipus de protecció especial, tenen un especial valor ecològic i paisatgístic, sobretot perquè disposen d'una bona representació d'hàbitats d'interès comunitari i per les funcions de connectivitat ecològica que fan.

A més, el volcà del puig d'Adri, els volcans del Clot de l'Omera, el puig Montner i el puig de la Banya del Boc estan inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: boscos de Sant Martí de Sacalm; serres de Cogolls, les Encies i Siubès; vall de Sant Miquel de Campmajor;

L'ermida de Santa Brígida, emplaçada sobre els cingles del mateix nom i visible des de tot l'entorn de la vila d'Amer. Mireia Blanch, Escola Universitària ERAM

capçalera del Ritort i de la riera de Mieres; vall del riu Rodeja; vall del riu Ser; Pujarnol-Sant Patllari; Cingles de Sant Roc i de Santa Brígida-la Barroca; muntanyes de Rocacorba; muntanya de Sant Grau i serrat de la Malesa.

Els valors estètics de Rocacorba deriven fonamentalment d'una estructura del paisatge organitzada en valls paral·leles en les quals es concentra l'activitat agrícola, separades per serres densament recobertes pel bosc i on destaquen les grans parets verticals dels cingles. Els rius, rieres i torrents que solquen l'espai aporten un element més de diversitat estètica introduïda per la làmina d'aigua i els colors, formes i textures relacionades amb el paisatge fluvial.

Unes àrees amb un alt valor estètic són les que es corresponen amb els plans de Canet d'Adri i les valls de Llémèna i Sant Miquel de Campmajor. Els plans de Canet d'Adri són una zona agroforestal singular caracteritzada per relleus suaus i per petites planes on s'intercalen parcel·les de conreu, principalment de secà, de mida gran o mitjana, amb grans masses boscoses i petits nuclis de població, dels quals destaca Canet d'Adri. A la vall de Llémèna, proliferen els usos agrícoles al fons de vall, i es fa present una estructura de poblament formada per tot un conjunt de petits nuclis com Sant Esteve de Llémèna i Sant Martí de Llémèna, que es van distribuint al llarg de la riera de Llémèna. En canvi, a la vall de Sant Miquel de Campmajor, els espais del fons de vall es distribueixen a partir d'un nucli de població principal, Sant Miquel de Campmajor, del qual depèn un sistema agrari delimitat per cultius i boscos.

Per altra banda, i si seguim enumerant els espais agrícoles i agroforestals, als voltants d'Amer i a l'est dels plans de Canet d'Adri, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a esta-

blir-hi els camps de conreu o vivers, que queden emmarcats per una matriu forestal que crea una estructura singular de terrasses de conreu i bosc que té un gran valor estètic i que també es repeteix en altres indrets com les Guilleries.

535

És interessant destacar el contrast entre les cingleres de roca nua, grisa i vertical, amb el seu peu de perfil còncau i densament recobert pel verd fosc dels boscos, una diferència percebuda pel contrast cromàtic, però també per la mida i la textura, entre les diferents parts que configuren el conjunt. Un altre patró significatiu

El contrast entre les cingleres de roca nua i la densitat de la coberta forestal, principalment a les cingleres de Sant Roc, és un dels trets distintius d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

és l'existent sobretot al voltant de Sant Climent d'Amer i en altres punts dispersos, consistent en un mosaic on contrasten les terrasses agrícoles i el bosc.

Hi ha elements vegetals singulars com les plantacions de pollanques i plàtans dels riberals del Brugent i del Ter, o els boscos mixtos que es troben en molts vessants, que, per les característiques formals o d'espècie, destaquen respecte de l'entorn, i constitueixen elements de singularitat cromàtica.

La presència d'edificis volcànics com el puig d'Adri i el puig de la Banya del Boc són singularitats morfològiques reconegudes pel seu valor intrínsec, ja que formen part del Catàleg d'espais d'interès geològic i són referents visuals. Però els principals referents visuals són els fons escènics constituïts per les cingleres del Rocacorba, els cingles de Rocafesa i els cingles de Sant Roc, els quals emmarquen les valls del Brugent, de Llémèna i els plans de Canet d'Adri.

En el conjunt de l'àrea hi ha alguns elements històrics que pel fet de ser visibles des d'un ampli camp visual tenen la capacitat de caracteritzar l'espai que els envolta amb els valors artístics i estètics que concentren. Aquest és el cas de les esglésies de Sant Vicenç, a Canet, i de Cartellà, on la seva silueta retallada en l'horitzó i visible des d'àmplies conques visuals, són un punt de referència permanent, a més de presidir i dotar de personalitat el paisatge d'aquests indrets.

536

La presència d'elements de diferent tipologia i època dota de valor històric molts paratges de Rocacorba. En una cavitat coneguda amb el nom de la Bauma de la Xemenèia, a Amer, ha estat localitzat un jaciment del paleolític superior on s'han exhumat restes d'indústria lítica i de fauna. Molt a prop, al Cau Negre de Sant Roc, l'any 1981 es van trobar el que semblaven les restes d'una incineració del final del bronze (1200-650 aC).

S'ha de reconèixer la profusió d'ermites, esglésies, restes de castells i masies fortificades que hi ha en el conjunt de l'espai. Al sector dels plans de Canet d'Adri destaquen les esglésies ja esmentades de Sant Vicenç i de Cartellà, a les quals s'ha d'afegir la de Sant Llorenç d'Adri, un edifici romànic del segle XII construït amb carreus procedents dels dipòsits volcànics del proper puig d'Adri. Més al nord, dalt les cingleres del cim de Rocacorba, s'aixeca el santuari de Santa Maria.

A la vall de Llémèna cal esmentar les esglésies de Sant Pere de Llorà i Sant Martí de Llémèna, junt amb l'ermita de Granollers de Rocacorba, mentre que a la vall del Brugent els elements amb més capacitat per a caracteritzar per ells mateixos el paisatge que els envolta i dotar-los d'un marcat valor històric són, per una banda, l'ermita de Santa Brígida, emplaçada sobre els cingles del mateix nom i visible des de tot l'entorn de la vila d'Amer. Per l'altra, més al sud, l'imponent pont romànic de Sant Julià del Llor imprimeix un aire inquietant a l'espai que l'envolta en estar bastit sobre un sector del llit del Ter prou ample però on actualment només circula aigua en casos excepcionals, ja que des del Pasteral i fins a la Celler de Ter, l'aigua va desviada per un canal.

Al municipi d'Amer sobresurt el nucli medieval, de gran qualitat urbana, que s'ha anat formant al voltant de l'antic camí que portava a Girona i el monestir de Santa Maria d'Amer. La plaça porxada del centre de la vila té també un important valor patrimonial i indica la importància que tingué en el passat el seu mercat setmanal.

A Bonmatí, la colònia industrial permet copsar l'estil de vida i el procés productiu, amb abundants ginys hidràulics i formes d'aprofitament de l'aigua. La colònia Bonmatí és la darrera de les colònies edificades al Ter i encara conserva el casal neogòtic de la família Bonmatí, les naus industrials, la xemeneia de la paperera, els canals, el molí del Llor, els habitatges dels obrers, el molí de barita i tres turbines hidroelèctriques.

Tota l'àrea, però especialment les zones agrícoles dels plans de Canet d'Adri i els sectors baixos de les valls del Brugent i de Llémèna, responen a un patró històric de poblament que es consolidà en l'època alt medieval. Aquest paisatge està articulat per masies, algunes amb un valor arquitectònic important, petits vilars amb l'edificació en diversos graus d'agregació, sovint al voltant d'un referent eclesial, o fins i tot petits nuclis de població. Aquest tipus d'integració paisatgística aporta un elevat valor històric quant a la vertebració social i econòmica del territori i a l'estructura paisatgística actual. En aquest sentit, també cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera GI-524 entre Banyoles i Olot, que segueix el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, i que amb el pas del temps s'ha anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserva, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants, i permet la descoberta de part del paisatge de Rocacorba.

El desenvolupament del turisme rural i noves modalitats de lleure han donat nous valors productius al paisatge. Les cases de colònies, l'equitació a la vall de Llémèna, l'excursionisme, la bicicleta, el parapent a Amer o la pesca al riu Brugent i a la riera de Llémèna,

La vall de Llémèna respon a un patró històric de poblament consolidat en l'època medieval. Observatori del Paisatge

en són alguns exemples. A aquestes noves activitats se sumen els valors productius tradicionals, vinculats en bona mesura al sector agrari i forestal.

Els valors d'ús social del paisatge de Rocacorba es posen de manifest en aquelles zones, tant urbanes com rurals, on es desenvolupen activitats de lleure i esbarjo. Un dels elements més rellevants per aquest motiu és el conjunt d'itineraris senyalitzats que es troben en tot l'espai. Els aspectes geomorfològics i botànics del paisatge són un dels atractius dels itineraris per l'especial interès científic que tenen. La via verda Girona-Olot, que aprofita el traçat de l'antic tren de via estreta, ressegueix el curs del riu Ter i el del riu Brugent, i és un dels itineraris més utilitzats, tant en bicicleta com a peu.

Els paisatges amb un valor simbòlic i identitari més destacat són els relacionats amb les vistes més emblemàtiques de la vall de Llémna i dels plans de Canet d'Adri, gairebé sempre presidits pels cinyells de cingleres característics d'aquesta àrea com els de Sant Roc, de la Barroca i de Rocafesa. Les muntanyes de Rocacorba, a més, formen part de l'horitzó permanent del pla de Girona i de l'àrea de Banyoles. Uns elements amb un elevat valor simbòlic i identitari per a la població local són també els edificis volcànics del puig de la Banyà del Boc i del puig d'Adri.

Els aplecs constitueixen un dels principals valors socials i religiosos de Rocacorba. Destaquen els aplecs de Santa Quitèria, a Sant Miquel de Campmajor, de Sant Climent i Sant Corneli, a Sant Climent d'Amer, de Santa Brígida, a Amer, de Calders, a Bonmatí i del santuari de Rocacorba.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

A excepció de l'eix de comunicacions format per la carretera N-141, de Girona a Anglès, i la C-63 que continua cap a Olot, les quals mantenen un trànsit de vehicles intens, la resta de carreteres són vies secundàries amb poc volum de trànsit i que permeten contemplar el paisatge de manera tranquil·la.

La GIV-5313, per exemple, és una de les més indicades per a conèixer el paisatge del municipi de Canet d'Adri (itinerari 52). S'inicia en un trencall de la GI-531, al nord de Sant Gregori, i penetra en el pla de Montcal, un sector on predomina l'horitzontalitat d'un terreny enterament dedicat al conreu. Al nord, l'horitzó queda tancat per les muntanyes del Rocacorba, on el Puigsou és fàcilment identificable per les antenes de telecomunicacions que el coronen. Els plans de Canet d'Adri són en realitat un cul de sac: la carretera, un cop travessat el nucli dispers de Canet on destaca la presència de l'església de Sant Vicenç, visible des de molts punts de la plana, segueix cap al nord per vorejar el puig d'Adri, el petit turó volcànic de formes arrodonides i element principal de l'horitzó proper que presideix el paisatge agrícola. Amagat darrere el turó es troba el petit nucli d'Adri, amb la petita església romànica de Sant Llorenç i unes panoràmiques molt completes sobre el dens paisatge forestal d'alzines i roures, dels primers contraforts del Rocacorba.

Un cop completada la volta al puig d'Adri la carretera torna a sortir al nucli de Canet, no sense abans haver passat per uns sectors de mosaic agroforestal, on hi ha alguna partida de vinya, i haver pogut observar, en algun dels talussos oberts en la construcció de la carretera, els dipòsits de cendres i escòries volcàniques ben estratificats i lleugerament inclinats, que constitueixen l'edifici del puig d'Adri.

La carretera GI-531, per la seva banda, porta des de Girona i Sant Gregori cap a la vall de Llémna (53). Abans d'arribar a Llorà i Sant Pere de Llorà la carretera ressegueix el congost que el Llémna ha obert en les serres del sector de Santa Afra. Hi predomina un entorn forestal d'alzines amb roures, pins i vegetació de ribera. Un cop passat el sector d'urbanitzacions de Sant Pere de Llorà s'entra en la pròpiament dita vall de Llémna. Es gaudeix d'una perspectiva oberta sobre una vall, de fons pla i encerclada per les cingleres de Sant Roc, a l'esquerra, i de Rocafesa a la dreta. Després de travessar el pla de Sant Joan s'arriba a Sant Martí de Llémna, on destaca l'església romànica del mateix nom, i més al nord, a Sant Esteve de Llémna, una petita vila rural on crida l'atenció el contrast amb les grans dimensions dels edificis de les indústries que es localitzen a banda i banda de la carretera. La mateixa carretera continua cap al nord fins al nucli de Sant Aniol de Finestres, ja fora de la unitat, o fins enllaçar, després d'un tram molt revirat que travessa una àrea forestal i el veïnat de les Encies, amb la carretera C-63 a l'alçada de les Planes d'Hostoles.

A més dels trajectes per carretera hi ha rutes i itineraris per a fer a peu o amb bicicleta que permeten aproximar-se a la descoberta dels elements naturals i culturals del paisatge de Rocacorba. La ruta cicloturística i de senderisme que segueix l'antic traçat del tren d'Olot (15), en el tram Girona-Amer, constitueix una de les millors maneres per a conèixer el paisatge del sector sud de l'àrea. El recorregut ressegueix en bona part els riberals del Ter i travessa els municipis de Vilanna i Sant Julià del Llor i Bonmatí.

Per la pràctica del senderisme tenen interès la ruta que des de Canet d'Adri es dirigeix a Santa Afra i d'allà cap als cingles de Sant Roc (109); o la xarxa de camins que porten al volcà de la Banyà del Boc (110) i als pobles i masies de la vall de Llémna. També travessa la unitat Rocacorba el sender de petit recorregut PR-C 120 que puja al santuari de Rocacorba des de Banyoles, tot seguint el camí dels Biertans (111).

La ruta de les Serres (108) és un itinerari circular per seguir a peu que permet visitar les ermites romàniques de l'entorn d'Amer a més de gaudir d'àmplies panoràmiques sobre el paisatge, tant de la vall del Brugent com de la vall veïna de Llémna. El camí s'inicia a Amer i després de travessar el riu Brugent creua el pla de les Malloles enmig de camps d'avellaners i boscos d'eucaliptus fins a arribar a l'església de Sant Climent d'Amer. Des d'allà es dirigeix a la torre de Rocasalva, al vessant de migjorn del Puigdalí, i continua cap a les ermites romàniques de Santa Elena, la Barroca i Santa Brígida, un magnífic balcó sobre el poble d'Amer i la seva rodalia. A pocs metres d'ella hi ha una de les millors pistes de la comarca per llançar-se en parapent. L'itinerari permet gaudir de perspectives sobre les Guilleries i el Far, a ponent, i de panoràmiques sobre la imponent cinglera de Sant Roc, a llevant.

La ruta del carrilet entre Girona i Olot al seu pas per Vilanna. Observatori del Paisatge

Pel que fa als miradors, en primer lloc destaca el cim del Puigsou (mirador 9), on a poca distància es troba el santuari de Santa Maria de Rocacorba. El Puigsou és el punt culminant del relleu de Rocacorba i des d'ell es gaudeix d'una esplèndida panoràmica sobre el conjunt del paisatge, tant del Rocacorba com de les unitats pla de Girona i estany de Banyoles.

538

Hi ha altres miradors que ofereixen també bones visuals però de sectors més limitats. L'ermita de Sant Roc (50), sobre els cingles del mateix nom, presideix el paisatge de l'extrem meridional de la vall de Llémèna i del sector del riu Ter, juntament amb el volcà de la Banya del Boc (71), a l'altre vessant de la vall, des d'on ofereix també excel·lents panoràmiques de les cingleres de Sant Roc. El mirador ja esmentat de Santa Brígida (49) n'és un altre, amb la seva posició privilegiada per a l'observació del paisatge de l'entorn d'Amer. A l'últim, l'ermita de Sant Patllari (51) on hi ha una bonica panoràmica de la vall de Sant Miquel de Campmajor. Un altre mirador de la unitat de paisatge és l'ermita de Sant Julià del Llor que es troba emplaçada al cim del turó més alt del municipi i constitueix un fantàstic mirador de la vall del Ter.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'espai forestal perd valor econòmic i pateix un progressiu abandonament que fa augmentar el risc d'incendis al temps que contribueix a l'homogeneïtzació dels ambients de muntanya.
- Les principals alteracions del paisatge es concentren a l'entorn de les principals vies de comunicació i dels nuclis i veinats.

Amenaces

- La modificació o ampliació dels traçats de les carreteres C-63 i N-141 entre Girona i Amer, si no se segueixen les mesures d'integració paisatgística adients.
- La disminució de la superfície agrícola a causa de l'envelliment de la població rural i la poca vitalitat econòmica del sector.
- L'increment del risc d'incendi forestal.

Fortaleses

- Un paisatge que manté en la major part de l'àrea un aspecte harmònic i coherent.
- Un patrimoni històric i cultural molt abundant i valuós.
- Una xarxa molt extensa d'itineraris i rutes guiades o senyalitzades que permeten la descoberta dels valors paisatgístics de la zona.
- Un paisatge amb fort valor identitari, especialment per als habitants de la vall de Llémèna.
- Existència d'una xarxa d'entitats i associacions en defensa del territori i el paisatge com l'agrupació en defensa del Projecte Rius, en el cas del Brugent a Amer; el Consorci del Ter: la plataforma ciutadana Ateneu, de la vall de Llémèna; l'associació Llémèna espai natural, etc.

Oportunitats

- El patrimoni natural i cultural ofereix la possibilitat de desenvolupar-hi el turisme rural, un sector clarament emergent.
- L'existència d'activitats econòmiques relacionades amb l'artesania i la indústria agroalimentària de qualitat poden contribuir al desenvolupament local i al manteniment de l'entorn.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns creixements dels assentaments urbans de Bonmatí, Sant Esteve de Llémèna, Sant Martí de Llémèna, Amer, Canet d'Adri i Sant Miquel de Campmajor ordenats i que no comprometin els valors del paisatge de Rocacorba, ni els valors dels espais circumdants, i que assegurin unes entrades de qualitat als nuclis.
- OQP2.** Un paisatge amb boscos d'alzines, fagedes i bosc de ribera, preservats i gestionats, lliure de transformacions i processos d'artificialització, que mantingui l'escenari de gran valor escènic que forma.

- OQP3.** Unes zones agràries i agroforestals, com la vall de Sant Miquel de Campmajor i els plans de Canet d'Adri, preservades i fomentades com a peces configuratives de la diversitat del mosaic paisatgístic que presenta la unitat de Rocacorba.
- OQP4.** Una xarxa de rius i rieres salvaguardats com a elements distintius i configuratius del paisatge de les valls de Sant Miquel de Campmajor, Llémèna i Brugent.
- OQP5.** Uns elements morfològics, com ara cingleres i cons volcànics, entesos des del seu valor simbòlic, que a més es mantinguin com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP6.** Unes construccions patrimonials, principalment masies i antigues colònies industrials, preservats i requalificats com a potenciadors de la productivitat de la regió.
- OQP7.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants que permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de Rocacorba.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Incorporar al PEIN-Xarxa Natura 2000 Estany de Banyoles els estanyols de la vall de Sant Miquel de Campmajor, actualment fora dels límits d'aquesta figura de protecció.
- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i de connector dels boscos de Sant Martí de Sacalm, serres de Cogolls, les Encies i Siubès, zona volcànica del Giro-nès, vall de Sant Miquel de Campmajor, capçalera del Ritort i de la riera de Mieres, vall del riu Rodeja, vall del riu Ser, Pujarnol-Sant Patllari, Cingles de Sant Roc i de Santa Brígida-la Barroca, muntanyes de Rocacorba, muntanya de Sant Grau i serrat de la Malesa, plans al·luvials del riu Ter, tram baix de la riera de Llémèna i riera d'en Xuncla.
- Els paisatges agraris de caràcter local, com les hortes d'Amer, han de ser objecte d'una protecció estricta pel valor productiu i estètic singular que tenen, mitjançant el manteniment i la millora dels seus elements estructurals.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Establir els mecanismes de gestió necessaris per a recuperar les zones humides degradades dels estanyols de la vall de Sant Miquel de Campmajor, per al manteniment de la seva idiosincràsia singular i per a mantenir vius els valors naturals i paisatgístics que engloba.
- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, cal impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.)

per mantenir la gestió del sotabosc. Cal alhora fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals.

- Preservar el caràcter singular del patró agrícola harmònic dels conreus herbacis de secà, cereals, lleguminoses i farratges, amb la predominança de masies que estructurin el territori, pel gran valor cultural i paisatgístic que representa.
- Preservar i mantenir el caràcter agroforestal dels plans de Canet d'Adri pels seus valors productius i singulars dins la unitat Rocacorba, promovent entre diverses institucions i entitats públiques i privades fórmules de protecció i gestió.
- Mantenir el mosaic paisatgístic existent a la vall de Llémèna, la vall del Brugent i a la vall de Sant Miquel de Campmajor, amb la generació de sistemes de diversificació i foment de l'agricultura.
- Cal restaurar i potenciar els elements patrimonials de la unitat i estudiar la viabilitat de readaptar els usos de les edificacions abandonades com a nous equipaments de tipus didàctic i turístic.
- Generar un catàleg de masies i cases rurals a fi d'identificar les principals peces de valor.
- Preservar el valor patrimonial de la carretera GI-524 entre Banyoles i Olot, històricament ben inserida al territori.
- Impulsar, per part dels poders públics amb competències en aquesta matèria, un estudi del conjunt del sistema històric de canals i infraestructures hidràuliques que n'avalui l'estat de conservació i el deteriorament progressiu en llocs on l'activitat agrícola o industrial està en procés de desaparició.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals i les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat. Evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició i límits clars.
- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha de respectar el perfil i l'estructura del nucli de Sant Miquel de Campmajor, perceptibles des de determinades àrees i recorreguts, i ha d'impedir a través del planejament urbanístic l'aparició d'elements volumètrics que els desfigurin.
- Garantir un tractament acurat dels creixements urbanístics a les zones i nuclis amb un mosaic agroforestal singular, com als plans de Canet d'Adri, per tal que aquests mantinguin el seu paisatge agroforestal, però sense menystenir el desenvolupament urbanístic local. Són els municipis de Sant Gregori i Canet d'Adri.
- Evitar la construcció de noves àrees especialitzades en el mosaic dels plans de Canet d'Adri per la seva singularitat.

- Estudiar la possibilitat de reubicar progressivament les instal·lacions del paratge de l'Arbuset, a Amer, al polígon del Pla del Rieral, al nord del mateix municipi, per a afavorir l'objectiu de compacitat i continuïtat urbana.
- Per la seva vàlua paisatgística, els desenvolupaments urbans ja previstos en el planejament tindran un tractament específic a Sant Julià del Llor i Bonmatí, municipi amb presència del sistema històric de canals i infraestructures de l'aigua. En aquest cas, les possibles noves extensions s'incardinaran en les estructures preexistents de manera harmònica, respectant-ne la singularitat i/o les integraran com un element de vertebració de l'estructura urbana i el sistema d'espais lliures.
- Cal evitar la desfiguració de les singularitats geomorfològiques amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants d'aquestes singularitats.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres encara pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Puigsou, Sant Patllari, la Banya del Boc, ermita de Sant Roc, Santa Brígida, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta de la ruta del Carrilet, ruta de les Serres, Canet d'Adri-Sant Roc, Sant Pere de Llorà-volcà de la Banya del Boc, PR-C-120 Banyoles-Rocacorba; i els motoritzats de Guilleries-Olot, Sant Gregori-Sant Aniol de Finestres, Canet d'Adri-puig d'Adri.

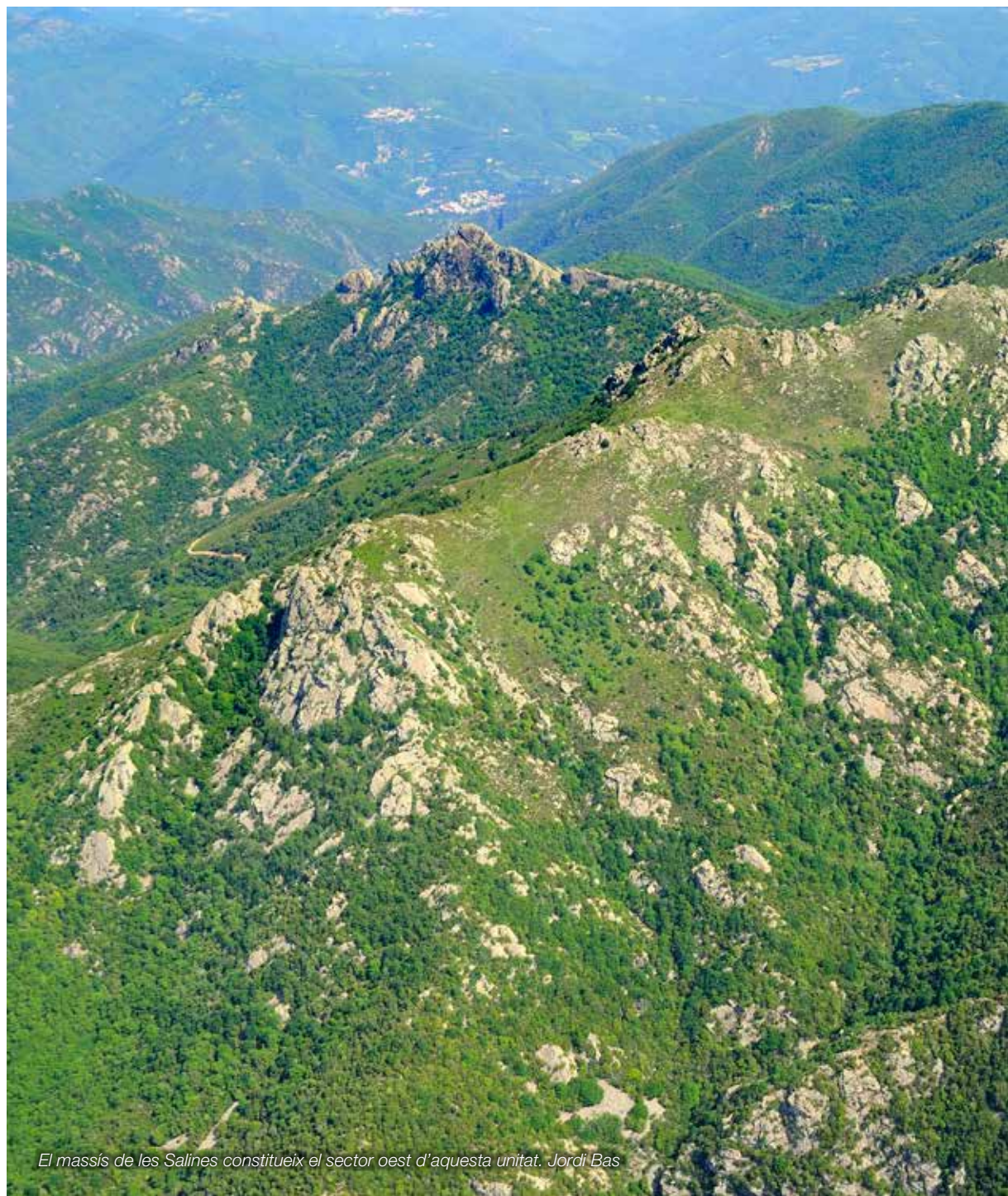
20. Salines-l'Albera

Comarca:
Alt Empordà.

Superfície:
11.579 ha.

Municipis:
Agullana, Albanyà, Cantallops, Dar-
nius, Espolla, la Jonquera, la Vajol,
Maçanet de Cabrenys, Rabós, Sant
Climent Sescebes, Sant Llorenç de
la Muga.

542

El massís de les Salines constitueix el sector oest d'aquesta unitat. Jordi Bas

Trets distintius

- Les serres de les Salines i l'Albera, fons escènics visibles des de qualsevol punt de l'Alt Empordà.
- La xarxa hidrogràfica formada per molts rius, rieres i torrents que neixen a les capçaleres de les serres i tributen a la Muga.
- Boscos d'alzina i d'alzina surera, que dominen el paisatge de la part baixa de les serres.
- Els boscos caducifolis, els matollars i els prats de pastura constitueixen la principal coberta dels nivells més elevats.
- Baix desenvolupament de l'agricultura, on els conreus de secà i l'olivera són els més remarcables.
- El poble de Maçanet de Cabrenys, de trama medieval, és l'únic que ha experimentat un creixement destacable.
- El coll del Pertús, caracteritzat per les dinàmiques relacionades amb les infraestructures de transports.
- Els monuments megalítics i els castells medievals.

 Mirador

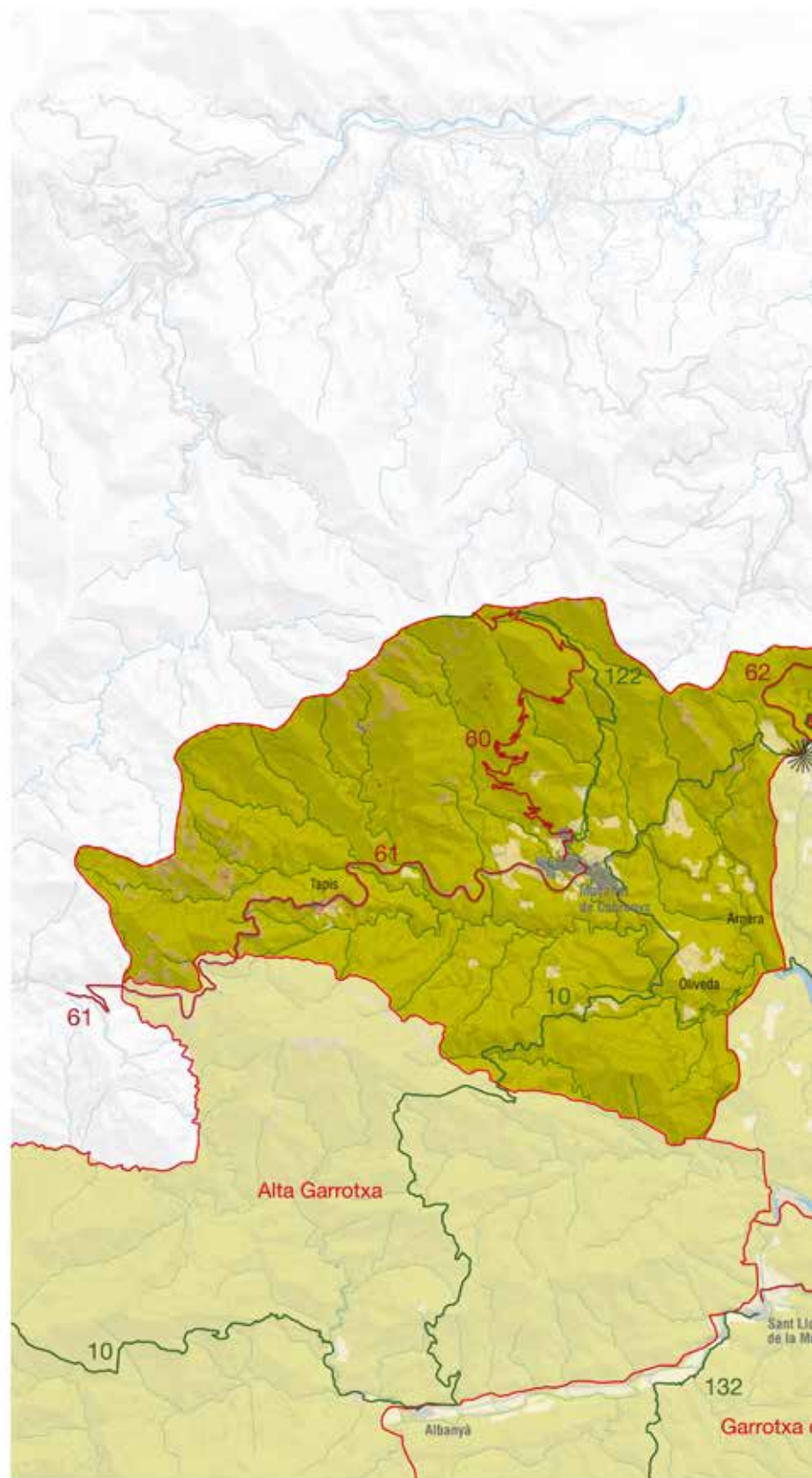
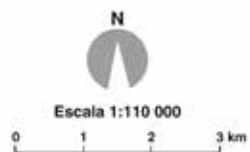
 Itinerari motoritzat

- 1 AP-7
- 24 N-II - Cantallops
- 26 N-II - la Vajol
- 60 Maçanet de Cabrenys - el Moixer
- 61 Maçanet de Cabrenys - Costoja
- 62 la Vajol - Coll de Manrella
- 63 Cantallops - Requesens
- 64 Espolla - Coll de Banyuls

 Itinerari no motoritzat

- 10 GR-11
- 122 Maçanet de Cabrenys - Roc de Frausa
- 123 Ruta de Carles Bosch de la Trinxeria

544

Organització i dinàmica actual del paisatge

Les serres de les Salines i l'Albera constitueixen l'extrem més oriental de la serralada pirinenca, que continua encara fins a la serra de la Balmeta i la costa de la Marenda, però ja amb altituds sensiblement menors. Integrades per diverses serralades, serres i massissos, el conjunt format per les Salines i l'Albera separa les comarques del Rosselló i l'alt Vallespir de la plana empordanesa. Ambdues serres, però principalment les Alberes constitueixen un fons escènic molt visible des de qualsevol punt de l'Alt Empordà.

El relleu s'estructura en dos sectors: el massís de les Salines, a ponent i l'Albera, a llevant. El coll del Pertús separa les dues serres. Les altituds oscil·len entre poc més d'un centenar de metres en els relleus perifèrics i els 1.443 metres que s'assoleixen en el roc de Frausa, el cim més elevat i situat a la serra de les Salines. La carena que fa de frontera amb França supera els 800 metres d'altitud. Al roc de Frausa ja esmentat el segueixen el cim de les Salines (1.334 m) i des d'aquí i cap a llevant les altituds van decreixent de manera que, al sector de l'Albera, únicament tres puigs superen els mil metres: el puig Neulós (1.257 m), el puig de Padrets (1.167 m) i el roc dels Tres Termes (1.128 m).

El mosaic paisatgístic està format per una combinació de cobertes del sòl, on dominen els boscos, els matollars i les pastures, disposades en funció de les principals característiques orogràfiques i climàtiques de la zona. Hi ha un predomini del bosc esclerofil·le a les parts baixes i dels boscos caducifolis en els nivells intermedis, mentre que els prats prenen importància a les zones del cim, on comparteixen l'espai amb els afloraments rocosos i les àrees de roquissar. L'escassa superfície ocupada pels conreus confirma l'important caràcter forestal actual del paisatge. Els camps, bàsicament conreus de cereals de secà i algun oliverar, es concentren sobretot a la vall de Maçanet i acostumen a ser de petita dimensió.

546

El creixement demogràfic i urbanístic que va notar aquest àmbit, va ser en part, lligat a la indústria del suro i a l'activitat silvícola i ramadera. Observatori del Paisatge

La important superfície que ocupa la vegetació forestal fa que bona part de les dinàmiques paisatgístiques de les Salines-l'Albera estiguin lligades a l'evolució d'aquest tipus de coberta. L'abandonament de les activitats forestals –i en especial l'extracció de suro, llenya i carbó– ha estat una constant, fet que s'ha traduït en una regeneració de les masses forestals, un augment del sotabosc i en un increment consegüent del risc d'incendi. Així, tot i que en general ambdós massissos gaudeixen d'un bon estat de conservació dels elements naturals, els boscos que reben una gestió forestal són molt escassos. Aquest augment general de la massa forestal ha provocat la pràctica desaparició de la cultura tradicional lligada al bosc: desaparició de camins, cobriment vegetal dels diversos vessants amb feixes i zones amb pous de glaç, entre altres elements del patrimoni.

D'altra banda, l'abandó de les zones de pastura es tradueix en una pèrdua del paisatge obert i en un augment, per successió ecològica, de les bosquines i altres formacions forestals arbrades. A més, l'abandó de les pràctiques ramaderes i en especial dels ramats de vaca fagina suposa també la pèrdua d'una espècie endèmica i emblemàtica de l'àrea de l'Albera, i d'un agent important per a la neteja del sotabosc, un instrument clau en la prevenció dels incendis forestals. Malgrat els esforços, la recuperació de la vaca de l'Albera i dels pocs prats de dall i de pastura de muntanya que encara resten és una tasca difícil sense l'establiment de programes amb aquesta finalitat, per això s'estan potenciant les actuacions de cooperació transfronterera i les de dinamització i diversificació de l'activitat econòmica, que seran claus per a condicionar el futur de bona part de la unitat.

Els canvis en les activitats forestals i ramaderes també han afectat el poblament disseminat, que s'ha vist molt reduït, i han generat un paisatge amb masies abandonades. Recentment, algunes mostren una certa recuperació derivada de l'assignació d'altres usos (turisme rural, restauració). Tot i que aquest fet no ha suposat la recuperació del paisatge més propi del principi del segle xx (menys superfície forestal, amb vinyes, amb més població vinculada a les tasques del camp), sí que ha comportat una certa revifalla econòmica basada en el turisme actiu i el turisme verd, a més de generar importants iniciatives de promoció territorial entre l'Empordà i el Rosselló.

En el conjunt de la unitat, el poblament s'articula a partir del nucli de Maçanet de Cabrenys, que concentra la major part de població amb poc més de set-cents habitants. Al voltant de Maçanet es dona la reconversió puntual de conreus en sòls urbans i, si bé la dinàmica és molt menys intensa que en altres àmbits paisatgístics de les Comarques Gironines, hi ha algunes urbanitzacions poc integrades en l'entorn, com per exemple la de can Muntada, situada en pendents superiors al 2%, o a les urbanitzacions Casanova, Pirineu o Font del Coll. Maçanet de Cabrenys es veu complementat per un conjunt d'assentaments dispersos així com pels veïnats de Tapis, l'Oliveda, Requesens i els Vilars. Es tracta de nuclis que conserven encara bona part de la seva fisonomia i trama urbana tradicional, d'origen medieval, si bé Maçanet de Cabrenys és l'únic que ha patit un creixement important.

En un futur pròxim, la dimensió i fesomia del poble de Maçanet de Cabrenys no es preveu que variï gaire, ja que el Pla territorial parcial de les Comarques Gironines preveu per al municipi una estratègia de desenvolupament definida com a "creixement de reequilibri". Aquesta directriu es repeteix en el cas de la Vajol, mentre que en el cas del petit nucli de Tapis i en el del Pertús s'opta per una estratègia de millora urbana i de compleció, que es limita a fer una reforma urbana interior.

La posició de frontera de la unitat també és responsable del creixement urbanístic de la Jonquera, nucli situat al paisatge dels Aspres. En aquest sentit, sí que cal destacar la singularitat del barri dels Límits, al municipi de la Jonquera, annexat al nucli del Pertús, ja a França, com a zona comercial vinculada al pas fronterer. La proliferació d'usos comercials, sovint sense uns criteris tipològics, cromàtics i de retolació i il·luminació, té un impacte important en el paisatge d'aquest espai fronterer.

L'estructura viària principal està formada per diverses carreteres que es dirigeixen a França a través dels passos fronterers. La carretera GI-503 que creua pel coll de Costoja; la GI-505 pel coll de Manrella, i l'AP-7 i l'N-II pel coll del Pertús (amb previsió de ser desdoblada) són els eixos viaris principals. Completa aquesta xarxa viària un conjunt de camins rurals i pistes forestals que enllacen el poblament disseminat amb els eixos viaris principals, sense oblidar els camins i les rutes utilitzades per a la transhumància i els diversos senders de caire excursionista. Hi ha, a més, diverses pistes forestals asfaltades que el cap de setmana o en períodes concrets de l'any suporten un important volum de trànsit, com la carretera del santuari de la Mare de Déu de les Salines, la carretera del coll de Banyuls o la del castell de Requesens. Aquestes vies permeten obtenir unes immillorables panoràmiques del paisatge ja que permeten accedir als punts més elevats de la zona.

La zona fronterera ha crescut gràcies a la proliferació d'usos comercials i al creixement d'estructures viàries importants com l'AP-7 i l'N-II. ICGC

Carena de la serra de l'Albera. Observatori del Paisatge

En els darrers anys, bona part dels canvis en el paisatge del sector, a part de l'adequació i ampliació d'algunes infraestructures secundàries a les Salines, es deuen al desenvolupament de l'eix d'infraestructures de comunicació que convergeixen al Pertús. De moment, el traçat del TAV és el que ha provocat els canvis més aparents en el paisatge visual a causa de l'aixecament de talussos per a sustentar el traçat de les vies, l'obertura de grans esvorancs que travessen les serres, la perforació de túnels i la construcció de ponts.

Finalment, cal destacar que l'entrada en crisi de l'economia vinculada al món rural ha fet aflorar diverses alternatives de gestió mancomunada, com el Consorci Albera Viva de la Jonquera, el Consorci dels Aspres d'Empordà o el Consorci Salines-Bassegoda. Aquest foment social i econòmic reforça les figures de protecció d'alguns espais d'aquest paisatge, com el Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera o l'Espai d'Interès Natural del Massís de les Salines.

547

Evolució històrica del paisatge

Els diferents jaciments arqueològics testimonien una ocupació humana molt remota, que arrenca ja en el paleolític, com ho mostra el menhir de la Pedra Dreta de Maçanet de Cabrenys. No és però fins al segle IX que es forma el primer nucli urbà estable, una petita colònia agrícola a la vall també de Maçanet de Cabrenys.

En el període medieval es van bastir diferents castells i fortaleses que segons la seva ubicació en un o altre sector de les serres pirinenques depenien de diferents comtats: el castell de Cabrera, edificat al nord-oest de Maçanet de Cabrenys i vora la carena pirinenca, del comtat de Besalú; el castell de Requesens, situat en una posició geogràfica més a llevant, del comtat de Rosselló fins al segle II quan va passar a mans dels comtes d'Empúries; o el castell de Rocabertí, en el terme de la Jonquera, dels senyors de Peralada.

Però no és fins al segle XVIII que l'àrea no va experimentar un creixement demogràfic i urbanístic moderat, lligat a la indústria del suro i a l'activitat silvícola i ramadera.

L'evolució històrica recent del paisatge ha anat íntimament lligada a les principals tendències que han caracteritzat els espais rurals de la muntanya mediterrània dels darrers cinquanta anys: pèrdua d'espai agrícola i de l'entramat agrosilvopastoral, èxode rural i abandonament del poblament disseminat.

En els darrers cinquanta anys, el turisme hi ha irromput amb força. El nucli de Maçanet ha passat d'una economia lligada al món agroforestal a una de vinculada als serveis i a la construcció de segones residències, per la importància d'aquest poble com a centre d'estiu.

Els incendis forestals han estat històricament un dels principals agents per al modelatge del paisatge. En la història recent de la unitat fou especialment important el que es produí l'any 1986, que afectà tota la zona central i meridional de la unitat. Els efectes d'aquest incendi són encara visibles en algunes comunitats vegetals, que no han arribat a assolir els estadis de maduresa anteriors al fenomen.

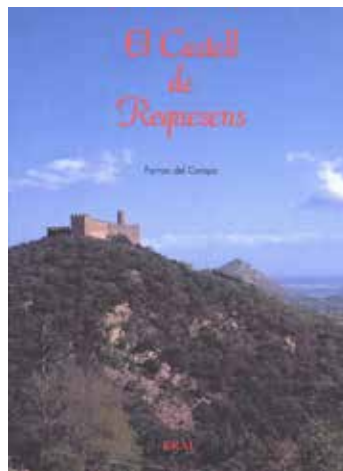
Expressió artística del paisatge

Les manifestacions artístiques que el paisatge de les Salines i l'Albera ha inspirat al llarg del temps estan íntimament relacionades amb el caràcter muntanyós i forestal de l'àrea, o també amb la seva condició d'espai de frontera. En aquest sentit, Carles Fages de Climent, en els seus poemes agrupats sota el títol *El Somni de Cap de Creus* (2003), parla dels contrabandistes i de la importància d'aquesta activitat en una època concreta. Al seu torn, Albert Serrano Delclòs al poema "La Filla casada a França", descriu el trànsit per la serralada de Maçanet de Cabrenys, camí cap el Roselló.

Les descripcions paisatgístiques escrites en obres que tracten conflictes armats, ja sigui pertanyents a l'edat mitjana, com les guerres entre l'imperi Carolingi i els sarraïns, o de més modernes com les mantingudes amb França i que van donar lloc al tractat dels Pirineus, són força nombroses. Entre totes, cal esmentar les descripcions del coll del Panissar fetes per Pere Palol Poch, a les obres: *Girona per Aragó* i *Panissars*, on explica la derrota de l'exèrcit francès de Felip III, l'Ardit, l'1 d'octubre de 1285. També els paratges de la serra de les Salines són descrits per autors com Francesc d'Assís, Jacint Verdaguer i Pere Coromines. Aquest darrer relaciona el paisatge de les Salines i les batalles de Roland, tot fent ús de la ironia:

"Allargant-se devers les terres de ponent, veig les Salines amb la seva cresteria de roques i penso amb la barra de Roland, que els homes de Maçanet fan servir de farola d'ençà que va apagar-se la flama d'una tradició heroica." (Coromines, 1919).

Altres autors destacats són Tomàs Garcés Miravet on a "Impromptu dels ocells" escriu sobre el paisatge de Maçanet de Cabrenys. Joan Tocabens, escriptor i poeta del Pertús, és autor de diverses obres sobre històries i contes inspirats en el paisatge de l'Albera, com per exemple: *El gat fagi i altres històries de l'Albera*, *El cas-*

Coberta del llibre de Ferran del Campo *El castell de Requesens* (1993), on descriu el castell i el seu entorn

tell de l'esparver, *Quan sagna el Llobregat* o el recull de poemes *Cosmos i caos*, inspirats en el paisatge, la llum i la tramuntana tan característics d'aquesta zona.

L'excursionisme ha estat també una activitat molt important i hi ha una extensa i variada literatura vinculada. Carles Bosch de la Trinxeria descriu el món dels pobles i masies, els camps i les muntanyes, els pagesos, els pastors i els bosquers, en unes obres emmarcades dins el moviment de la Renaixença i més endavant en les tendències modernistes. Obres com *Records d'un excursionista* (Bosch de la Trinxeria, 1983), *L'Hereu Noradell* (Bosch de la Trinxeria, 1986) i *Records de la darrera carlinada* (Vayreda, 1950) en són bons exemples.

Altres obres importants on es fa referència al paisatge de les Salines i l'Albera i les seves característiques són, per una banda, *El Castell de Requesens* (1993), de Ferran del Campo, on es descriu tant el castell com també el seu entorn, i, per l'altra, el poema de Maria Àngels Anglada "Tardor a Requesens", on escriu:

"Les muntanyes clapades de fràgils ors, de porpres sumptuoses. Clares veus dels infants —la Laura, l'Adrià— damunt del clavicèmbal de l'aigua transparent entre els esqueis i l'ombra de fecunds castanyers. Ja ho sé que és una treva, que els dits llargs de l'hivern tornaran cendra grisa les fulles dels aurons que trepitja el senglar. Però ara cacem l'instant, quan el sol del migdia encén el brancam d'or, i escalfa les petites mans que es clouen felices damunt castanyes tendres i esguards adults que es clouen sobre el tendre record." (Anglada, 1996)

El treball de divulgació històrica d'Assumpta Montellà *El setè camió* (2008) descriu l'entorn paisatgístic i les peripècies del tresor republicà en el pas de la frontera entre Espanya i França durant els darrers dies de la Guerra Civil, temàtica aquesta que ha estat àmpliament tractada en un espai transfronterer com són les serres de les Salines i l'Albera.

Igualment, les actes del Col·loqui Internacional l'Albera i el Patrimoni en l'Espai Transfronterer de l'any 2005, amb un capítol dedicat

exclusivament a la relació entre paisatge i literatura, són un bon recull de l'expressió literària sobre el paisatge.

Pel que fa a les arts plàstiques, la vila de Maçanet de Cabrenys, el castell de Requesens i el coll de Panissars han estat els elements paisatgístics que més han inspirat els artistes de la pintura, al costat del santuari de les Salines, el nucli de Tapis i els paisatges forestals, sobretot en les èpoques tardorenques.

El llibre de fotografies *l'Empordà íntim* (2005) de Quim Giró plasma l'essència rural de la zona de les Salines. Per altra banda, el castell de Requesens ha estat utilitzat com a localització de diverses escenes de la pel·lícula *El Caballero del Dragón* (1985) de Fernando Colomo.

Valors en el paisatge

Els principals valors naturals i ecològics de les serres de les Salines i l'Albera depenen de la bona conservació del paisatge i dels ecosistemes. Cal tenir especialment present que les Salines i l'Albera constitueixen el límit oriental dels Pirineus; un espai de transició on els ambients propis de la muntanya mitjana entren en contacte amb els hàbitats propis del paisatge mediterrani.

Les serres conserven una bona representació de suredes, roures acidòfiles i landes de bruguerola. Florísticament, l'espai constitueix el límit de distribució oriental dels Pirineus per a diverses espècies centreeuropees, algunes d'elles molt rares a Catalunya. Entre aquestes cal esmentar les dels d'ambients alpins o subalpins, com l'avet, el neret, el pi negre i la genciana.

La varietat i bon estat de conservació faunística i florística han motivat la inclusió d'una extensa zona de les Salines-l'Albera en el Pla d'espais d'interès natural (PEIN), formada per dos espais: el massís de les Salines i el massís de l'Albera. D'aquest últim, en una part s'hi ha desenvolupat la figura d'especial protecció de paratge natural d'interès nacional de l'Albera. Tanmateix la darrera proposta de Xarxa Natura 2000 ha ampliat la superfície protegida d'aquests dos massissos per la zona de la Jonquera i de Sant Julià del Tort, alhora que també s'ha inclòs el torrent de la Guilla. Destaquen, igualment, nombrosos rius i rieres, com els rius Arnera, Llobregat d'Empordà i Orlina, i els estanys de la Jonquera, un altre entorn amb valor natural i ecològic.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: Garrotxa d'Empordà (sector septentrional); capçalera del riu Llobregat i Sant Julià dels Torts; i Aspres de l'Albera.

El principal valor estètic del paisatge de les Salines-l'Albera rau en el fet de tractar-se d'una zona de muntanya de boscos frondosos i variats. El perfil de les muntanyes esdevenen uns fons escènics que s'observen des de bona part de la plana de l'Alt Empordà i on en destaquen alguns cims de gran valor identitari per a la pobla-

ció, com el roc de Frausa, el puig de les Salines i el puig Neulós. Aquestes carenes també destaquen pel contrast que hi ha entre els diferents tipus de vegetació, principalment entre fagedes, boscos d'alzines i prats de pastures, i els espais de roca nua, aquests últims situats majoritàriament a la zona de les Salines.

Per altra banda, a les proximitats de Maçanet de Cabrenys, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal. Aquesta estructura estèticament singular també es localitza a altres indrets muntanyosos, com a la veïna unitat de l'alta Garrotxa. En aquest mateix nucli de Maçanet, també cal destacar el valor estètic de les fileres d'arbres que encara es conserven i que històricament han emmarcat l'entrada al poble.

Altres valors estètics més específics són els que van directament relacionats amb l'aigua. Destaquen especialment la resclosa de Requesens, els diferents gorgs de la riera d'Anyet i el salt d'aigua del Fitó.

Els valors històrics del paisatge de les Salines-l'Albera són molt variats i responen tant a les diferents cultures presents a l'àrea al llarg de la història com al conjunt de les activitats tradicionals d'aprofitament dels recursos del medi que històricament s'han portat a terme en aquestes serres pirinenques.

Els monuments megalítics com el dolmen del Solà d'en Gibert o el del coll de Medàs, formen part d'un important conjunt prehistòric present a la zona de l'Albera. També es conserven trams de l'antiga Via Augusta, el principal eix de comunicacions entre l'antiga Roma i la península Ibèrica.

A l'edat mitjana els comtats de Besalú, Rosselló i Empúries es van disputar el control del territori de les Salines i l'Albera, d'un alt valor estratègic per la seva posició de frontera, amb els colls de pas obligat en els desplaçaments entre les planes del Rosselló i de l'Empordà. La construcció de fortaleses i castells com els de Rocabertí, Cabrera, Canadal i Requesens mostren l'interès que hi havia per assolir un control del territori. Dels tres primers solament resten escassos vestigis, mentre que el de Requesens fou profundament reformat al final del segle XIX. La inclusió d'elements anacrònics i neomedievals redueix el seu interès patrimonial i cultural, encara que n'ha augmentat l'espectacularitat i l'efectisme. El castell consta d'un important jardí, també originari del segle XIX, on es barregen espècies vegetals autòctones amb altres de procedents de regions remotes. Antigament, els figuerencs hi realitzaven una romeria per tal de demanar que la tramuntana els purifiqués. La torre de vigilància de Carmanxel bastida al segle XVIII i la del Serrat de la Plaça, ambdues a la Jonquera, són una mostra de l'interès estratègic de la zona.

Les pràctiques relacionades amb el contraban i el pas clandestí de la frontera han propiciat el sorgiment d'elements amb valors relacionats amb fets històrics que hi van tenir lloc. En aquest sentit, aquesta unitat acumula nombrosos passos fronterers, com el coll de Manrella, el de Panissars, el coll de Lli, el pla de l'Arca, el coll de la Maçana i el coll de Banyuls.

Les construccions de pedra seca, com aquesta barraca per aixoplugar pastors, són un dels valors històrics i estètics d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

La construcció de feixes en els vessants de les muntanyes i de parets de pedra, disposades tant per a contenir l'erosió com per a augmentar la superfície de conreu aprofitable, i les barraques de pedra seca per a aixoplugar els pagesos i pastors, són un llegat de les activitats tradicionals portades a terme en aquestes muntanyes.

550

Tres pous de glaç, a Requesens, al puig Neulós i a la plaça de Maçanet de Cabrenys completen els elements del paisatge amb important valor històric. A l'esmentada plaça es dreça l'anomenada maça d'en Rotllan, vara de ferro d'uns 5 metres d'alçada plantada l'any 1834, llançada segons la llegenda per aquest heroi des de Ceret o des del castell de Cabrera per determinar on havia d'ubicar-se el poble.

Relacionat amb els valors productius, cal destacar el sistema de prats i pastures, actualment en retrocés, que ha estat tradicionalment aprofitat per a la pastura de la ramaderia. La vaca fagina o de l'Albera s'està tot l'any al massís, fent només una petita transhumància entre les parts més baixes i la carena, on es concentren els prats de pastura estival. El seu baix rendiment per a la producció de carn o llet ha provocat, però, la seva pràctica desaparició. Avui en dia només en resta un ramat a la finca de Baussitges.

Les explotacions del suro, tot i ser rellevants des del punt de vista de superfície ocupada, han perdut molt de pes en relació amb els lligams entre la població i l'economia local. Els centres transformadors de l'àrea han desaparegut i els grans propietaris no tenen relació directa amb l'explotació dels seus recursos.

També la mineria, històricament important a Maçanet de Cabrenys i a la Vajol, cessà l'activitat als anys noranta del segle XX. Les dues mines existents es dedicaven a l'extracció de sabonet o talc. Actualment, moltes han estat incloses a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya, dins de l'espai "Mines de talc de la Vajol".

Els valors socials estan relacionats principalment amb la pràctica de l'excursionisme. La presència d'un ric patrimoni històric i arquitectònic, així com els variats valors naturals, han convertit l'àrea en un dels espais preferits per a activitats relacionades amb el gaudi de la natura i el paisatge. La important xarxa de senders i itineraris temàtics, promocionats tant des del paratge natural com des de les institucions i el Consorci Salines-Bassegoda, donen resposta a la creixent demanda. Destaca per sobre de la resta el pas del sender de gran recorregut transpirinenc, el GR-11.

Les Salines-l'Albera tenen també diversos refugis com el de les Salines, el de Banyuls o el de Requesens. El bosc té un creixent valor social, ja que la funció productiva tradicional ha deixat pas a un funció més recreativa i de conservació dels sistemes naturals. A la caça, sobretot de senglar, o la pesca de truites, s'hi suma la recollida de bolets o la recerca científica, bàsicament de caire naturalista.

A la Jonquera hi ha el centre d'interpretació de l'Albera, on es pot trobar tota mena d'informació sobre el paratge juntament amb placons explicatius sobre activitats tradicionals, com la vinya o la pela del suro. El centre fa un repàs dels elements d'interès patrimonial i natural del massís: la tradició de megàlits, les construccions en pedra seca, els estanys, les esglésies, etc. Disposa a més d'un magnífic molí d'oli.

Els valors simbòlics i identitaris rauen en especial en les diferents muntanyes que coronen la unitat, amb una llarga tradició com a llocs visitats pels excursionistes. Els cims més alts, com el puig Neulós, el roc de Frausa o el pic de les Salines, permeten obtenir magnífiques vistes de les planes del Rosselló i l'Empordà. Altres espais amb una forta carrega simbòlica són el paratge de Requesens i el coll de Manrella. Al primer arribava la processó de la Tramuntana, que sortia de Figueres per a sol·licitar la presència d'aquest vent que purifica l'aire de la plana, viciat d'humitats i malalties per causa dels aiguamolls. Al segon es troba el monument dedicat al president Lluís Companys, al voltant del qual se celebra,

La torre dels Burots al coll de Panissars és una de les múltiples edificacions de caire defensiu de la zona. Observatori del Paisatge

des de fa més de vint-i-cinc anys, una trobada d'important significat per a la cultura i la identitat catalana.

El puig Neulós, en concret el monument de pedres que hi ha al seu cim, anomenat la torre d'en Manel, té també un important valor simbòlic per a la població local, especialment com a espai de trobada entre fronteres. La zona de les mines de talc de la Vajol fou l'amagatall del tresor de la República espanyola en la ruta dels principals mandataris cap a l'exili. Aquest fet històric s'ha vist amplificat amb la publicació del llibre d'Assumpta Montellà *El setè camió* i la realització de tres documentals per part de Televisió de Catalunya. Cal esmentar també el coll de Panissars, que va albergar el segle XIII la batalla entre les forces catalanes i l'exèrcit de Felip III de França.

També hi ha un conjunt d'ermites, santuaris i altres edificacions religioses, algunes d'excel·lent valor espiritual per a la població de l'entorn. Entre aquestes cal destacar el santuari de la Mare de Déu de les Salines, Sant Martí de la Font del Vidre, Santa Maria de Panissars, Sant Pere del Pla de l'Arca, Santa Llúcia i Santa Maria de Requesens. Molts d'aquests indrets són lloc de celebració d'aplecs populars i punt d'arribada de romeries i processons.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El ric patrimoni cultural i natural ha fet d'aquesta unitat un excel·lent espai per a la pràctica de l'excursionisme i del senderisme. Les travesses en bicicleta de muntanya gaudeixen també d'una gran popularitat, fet que ha generat l'existència de diversos itineraris temàtics de descoberta dels valors paisatgístics presents.

El Consell Comarcal de l'Alt Empordà, el Consorci Salines-Bassegoda i el Paratge Natural del Massís de l'Albera són els principals promotors en la creació i consolidació de noves rutes temàtiques. A aquestes cal afegir-hi també les diverses rutes i senders establerts pels diversos centres i colles excursionistes. Resulta especialment rellevant la tasca desenvolupada pel Centre Excursionista Empordanès, que ha promocionat diferents rutes, com per exemple l'ascensió al roc de Frausa des de Maçanet de Cabrenys (itinerari 122). Alhora destaquen de manera especial aquells senders que deriven de les diverses traces històriques, com el camí d'en Carles Bosch de la Trinxeria (123), homenatge a aquest excursio-

Els itineraris a peu i amb bicicleta, com aquest a prop de Maçanet de Cabrenys i del pantà de Boadella, són molt abundants a les Salines-l'Albera. Al fons es pot veure el roc de Frausa, una de les fites del massís de les Salines. Observatori del Paisatge

nista i escriptor del segle XIX, qui va donar ànima literària al massís empès pel seu sentit més profund i catalanista.

El sender de gran recorregut GR-11 (10), que recorre el vessant sud dels Pirineus, avança longitudinalment per les Salines-l'Albera, passant per Vilamaniscle, Requesens, la Jonquera, la Vajol, Maçanet de Cabrenys i Albanyà.

Pel que fa a les rutes per a fer amb vehicles de motor, cal destacar la carretera GI-503 entre Maçanet de Cabrenys i la localitat francesa de Costoja (61), que permet copsar tota la vall de Maçanet de Cabrenys, a banda d'oferir una magnífica vista del massís de les Salines. La GI-505 entre la Vajol i el coll de Manrella (62) ofereix una bona panoràmica de la zona dels Aspres i la plana de Ceret. Altres rutes secundàries però també d'important valor per al gaudi del paisatge les trobem en les diverses pistes forestals i, en especial, en la que permet ascendir fins al santuari de la Mare de Déu de les Salines i el Moixer (60), des d'on es pot albirar la vall de Maçanet de Cabrenys, la plana empordanesa i bona part de Garrotxa d'Empordà. D'altra banda, la carretera que mena fins al nucli de Requesens (63) permet circular per una zona molt representativa de l'Albera i alhora gaudir dels diversos valors naturals i històrics presents. La pista que arriba fins al coll de Banyuls (64) ofereix una bona panoràmica de l'Empordà interior i també de la zona de Banyuls de la Marenda i les seves vinyes.

552

Pel que fa als diversos punts d'observació, cal destacar especialment el cim del puig Neulós (mirador 10), que corona la zona de les Alberes i permet obtenir esplèndides vistes del Canigó, la depressió del Rosselló i la plana de l'Empordà fins a les Gavarres. Un altre punt relativament accessible i amb bones vistes panoràmiques és el puig de Calmelles (55), situat dins del municipi de la Jonquera. El castell de Requesens (57) té unes magnífiques vistes sobre l'Albera i la plana empordanesa, i el castell de Rocabertí (58) ofereix una bona panoràmica del nucli de la Jonquera i del pas fronterer. Finalment, el fort de Bellaguarda (56), estratègicament localitzat ofereix una imponent perspectiva de la línia de carena i els primers contraforts septentrionals de la unitat.

Un altre mirador, de més difícil accés, és el santuari de la Mare de Déu de les Salines i el pic de les Salines, que són unes talaies amb grans vistes sobre la plana de l'Empordà i del Rosselló.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'increment de la urbanització derivat de la promoció turística està posant en perill la qualitat d'una part de la vall de Maçanet, on s'estan urbanitzant algunes zones agrícoles situades a la perifèria del nucli urbà.
- L'ampliació i modificació de les carreteres actuals sovint comporta talussos importants i de difícil revegetació, de manera que el seu impacte és notable si no es fa en correctes condicions.

Amenaces

- L'abandó de pastures, l'augment del matollar (landes de falguera, baleguers o bronzedes) i de les bosquines, i la gairebé desaparició de la vaca de l'Albera, que controlava el sotabosc d'algunes zones, incrementa greument el risc d'incendi i suposa una homogeneïtzació del paisatge, una pèrdua de diversitat i del patrimoni de l'arquitectura de pedra seca i dels monuments megalítics de les Salines-l'Albera.

Fortaleses

- Els nombrosos valors històrics, culturals i socials del paisatge, usats per al desenvolupament local.
- La conservació de les fileres arbrades a l'entrada de Maçanet de Cabrenys que històricament emmarcaven l'arribada poden esdevenir un dels trets més distintius del paisatge.
- Les diferents figures de protecció ambiental que hi ha a bona part de la unitat.
- Unes forests consolidades i madures, amb representació de comunitats mediterrànies, eurosiberianes i alpines.
- Una oferta turística consolidada a l'entorn dels valors naturals del paisatge, sobretot lligada a l'excursionisme i al gaudi de la natura.
- La posició de frontera permet generar sinergies entre iniciatives de gestió del paisatge procedents tant de la banda del Rosselló com de l'Empordà.

Oportunitats

- Un creixent associacionisme, conjugat amb iniciatives públiques de creació de nous programes de desenvolupament local en el conjunt del massís de l'Albera.
- La voluntat creixent de recuperació d'espais on s'hagin esdevingut episodis històrics ofereix noves oportunitats a un espai que contemplà el camí cap a l'exili de milers de persones l'any 1940.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns paisatges naturals ben gestionats, amb qualitat paisatgística i que compaginin l'activitat agropecuària i l'ús turístic de forma equilibrada, on es prioritzi una coberta forestal preservada i gestionada per el seu elevat valor estètic i ecològic.
- OQP2.** Un sistema d'infraestructures lineals que no generi fractures en el territori i on la seva implantació correspongui a criteris d'integració paisatgística.

- OQP3.** Uns salts d'aigua, gorgs i altres singularitats associades als cursos fluvials mantinguts i protegits com a peces de valor estètic.
- OQP4.** Uns fons escènics del massís de les Salines i la serra de l'Albera preservats i potenciats com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP5.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i que permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la unitat Salines-l'Albera.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: Garrotxa d'Empordà (sector septentrional); capçalera del riu Llobregat i Sant Julià dels Torts; Aspres de l'Albera.
- Impulsar la inclusió als catàlegs de béns dels diferents POUM, o a altres figures de protecció del planejament municipal, les fileres d'arbres de l'entrada a Maçanet de Cabrenys.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Establir una línia d'ajudes per a realitzar activitats, coordinades entre els municipis, d'educació ambiental, redescobriments històrics i promoció dels entorns fluvials, en els espais riberencs d'interès natural. Aquestes activitats s'haurien d'associar a sortides formatives de les escoles, així com a celebracions i actes populars.
- Cal promoure òrgans rectors i plans d'usos, gestió i protecció per l'espai natural del massís de les Salines, amb l'objectiu bàsic d'elaborar un estudi d'estat de conservació i establir un full de ruta, on s'inclouguin els objectius de qualitat paisatgística necessaris.
- Cal generar plans de gestió i explotació dels boscos de la unitat per tal de fer-los productius i reduir l'elevat risc d'incendi existent.
- Cal evitar les afectacions, les alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions, o d'altres elements que distorsionen potencialment, sobre els fons escènics emblemàtics de la unitat.
- Promoure el control i definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (ruc, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc.

- Impulsar iniciatives que promoguin les vinculacions dels elements del patrimoni històric i arqueològic de principal interès i amb valor històric amb els itineraris paisatgístics com a suplementos pedagògics de la xarxa de recorreguts.
- Garantir l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures que incloguin mesures d'integració paisatgística.
- Cal evitar al màxim la fragmentació física i visual en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, A-2, TAV), de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Compactar i preveure el desmantellament d'infraestructures obsoletes en el corredor d'infraestructures.
- El disseny de nous traçats d'infraestructures viàries que creuin la unitat de paisatge Salines-l'Albera, pel seu caràcter de paisatge de muntanya, no hauria d'incloure canvis bruscs en els marges amb elements de protecció i seguretat.
- Considerar els trets estructurals del paisatge (geometria del parcel·lari, orografia, camins, xarxa hidrogràfica, vies de comunicació, arbres singulars, marges de pedra seca, formacions vegetals d'interès ecològic o paisatgístic, patrimoni construït, i altres elements de valor històric, natural, estètic, simbòlic i espiritual reconeguts en aquest Catàleg) en el disseny de futurs parcs fotovoltaics, de manera que es mantingui el mosaic territorial existent.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres que encara estan pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de puig Neulós, puig de Calmelles, fort de Bellaguarda, castell de Rocabertí, castell de Requesens, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-11, ruta d'en Carles Bosch de la Trinxeria, Maçanet de Cabrenys-Roc de Frausa, i els motoritzats de l'AP-7, Maçanet de Cabrenys-Costoja, Maçanet de Cabrenys-el Moixer, la Vajol-coll de Manrella, Cantallops-Requesens, Espolla-coll de Banyuls.

21. Terraprim

Comarca:

Alt Empordà, Pla de l'Estany, Baix Empordà i Gironès.

Superfície:

29.501 ha.

Municipis:

Albons, Bàscara, Bordils, Borrassà, Cabanelles, Celrà, Cervià de Ter, Colomers, Cornellà del Terri, Crespià, Esponellà, Flaçà, Foixà, Fontcoberta, Garrigàs, Garrigoles, Jafre, la Tallada d'Empordà, Lladó, Navata, Ordis, Palau de Santa Eulàlia, Pontós, Sant Joan de Mollet, Sant Jordi Desvalls, Sant Julià de Ramis, Sant Miquel de Fluvià, Sant Mori, Saus, Serinyà, Ventalló, Verges, Viladamat, Viladasens, Vilademuls, Vilanant, Vilaür i Vilopriu.

554

Els nuclis de Galliners i Vilademuls formen part dels petits nuclis que es troben entremig del mosaic agroforestal ondulat que caracteritza aquest paisatge. Jordi Bas

Trets distintius

- Territori molt extens que manté un marcat caràcter rural malgrat la proximitat a les àrees de Girona-Banyoles i de la Costa Brava de l'Empordà.
- Relleu constituït per un terreny ondulat solcat per torrents i rieres tributaris del Ter o del Fluvià.
- Paisatge amb un predomini molt gran dels mosaics agroforestals de camps de cereals i pinedes de pi blanc amb alzines.
- El Ter ha modelat una ampla plana fluvial entre Medinyà i Jafre, dominada pels conreus de regadiu i les plantacions de pollancre i plàtans.
- La funció connectora del Ter i el Fluvià, els grans cursos fluvials que travessen els terraprim.
- El poblament és dispers en petits nuclis, masies i veïnats. L'estructura dels petits nuclis és compacta, situada al voltant d'edificis històrics com esglésies i castells.
- Les fileres arbrades de les entrades d'alguns nuclis, com Orfes.
- Un feix de grans infraestructures de comunicació (AP-7, N-II, ferrocarril Barcelona - Portbou, TAV) travessa els terraprim longitudinalment i els divideix en dos sectors a banda i banda.

 Mirador

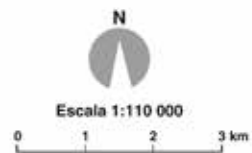
 Itinerari motoritzat

- 1 AP-7
- 3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 37 Banyoles - Esponellà
- 43 Lladó - Mare Déu del Mont
- 57 Sant Esteve de Guialbes - Esponellà
- 58 Orriols - Vilopriu - Bàscara
- 59 Medinyà - Jafre

 Itinerari no motoritzat

- 7 GR-1
- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 119 Vilafreser - Ollers
- 120 Pujals dels Pagesos - Vilavenut - Esponellà
- 121 Bàscara - Ventalló
- 129 Pontós - Sant Pere Pescador

556

Organització i dinàmica actual del paisatge

Els terraprimns comprenen, en sentit ampli, un àmbit territorial força extens. Com el seu propi nom indica inclou una zona de relleus suaus, de turons sinuosos i arrodonits que es troba compresa entre el riu Fluvià, el Ter, els relleus que donen pas a la cubeta lacustre de l'estany de Banyoles i els relleus que flanquegen la plana empordanesa estricta. El nom terraprim fa referència al poc gruix del sòl per als conreus i es contraposa al de terrafortns o fondals, és a dir, al d'aquells terrenys argilosos, de molt gruix i bon conreu, propis de la plana empordanesa. Aquesta superfície força extensa de turons té una disposició amb un sentit predominant nord-oest, sud-est. A mesura que s'avança cap al sud, l'àrea aturonada progressa més cap a llevant, fins al punt que, a les proximitats d'Albons, tan sols sis quilòmetres la separen del litoral empordanès de l'Escala. En aquesta latitud els terraprimns assoleixen la seva màxima amplada, d'uns vint quilòmetres.

Més enllà dels límits compresos entre el Fluvià i el Ter s'afegeixen altres territoris igualment aturonats, com el que s'estén cap a la riera d'Àiguema. Aquest sector, juntament amb els plans que envolten Navata, constitueixen el flanc més septentrional de l'àrea considerada. Pel sud, al marge dret del Ter, també s'ha incorporat la plana riberenca entre Sant Julià de Ramis i Bordils, així com el meandre que descriu el Ter entre Colomers i Sant Llorenç de les Arenes.

558

El paisatge dels terraprimns es caracteritza pel relatiu equilibri existent entre l'espai que ocupen els usos agrícoles i la zona recoberta

per vegetació espontània. L'espai agrícola representa aproximadament el 51 per cent de la superfície dels terraprimns mentre que la vegetació espontània ascendeix al 45 per cent. La resta, corresponen a infraestructures, a àrees urbanitzades, incloent-hi les industrials i comercials, així com a les làmines d'aigües continentals.

Dins la vegetació espontània, els boscos són la coberta més destacada, amb una clara preponderància dels boscos de pins sobre els boscos caducifolis. Les masses forestals continuades més extenses es corresponen amb els relleus d'una major entitat i menys aptes per a l'agricultura.

El paisatge forestal dels terraprimns ve marcat per dinàmiques de signe diferent en funció de quina sigui la zona a la qual es faci referència. A la zona de turons, a banda i banda de l'eix definit per l'N-II i l'autopista AP-7, hi ha un equilibri i alternança entre zones forestals i àrees agrícoles que crea un efecte mosaic, un dels trets més representatius del paisatge de la unitat. De totes maneres, durant les darreres dècades, hi ha hagut una tendència general a l'expansió de les masses forestals, especialment a les zones més altes dels turons, amb pinedes de pi blanc, preferentment. Si a això s'hi afegeix el fet que la rendibilitat forestal ha davallat molt, el resultat és l'augment del risc i els efectes dels incendis forestals, tal com es constatà l'estiu del 2006 amb el foc de la serra de Ventalló, que cremà una de les principals masses arbrades dels terraprimns.

Pel que fa al sòl agrícola, es troba integrat per conreus herbacis en règim de secà, sobretot cereals i farratges amb una clara orientació ramadera. Entre els primers es troben el blat, l'ordi i la civada; més secundàriament el blat de moro; i com a conreu farratger, és

Cervià de Ter està situat a la plana agrícola de les ribes del Ter, on predominen les plantacions de pollancre i els conreus herbacis. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

força freqüent la userda. No hi manquen retalls dispersos d'oliveres, encara que molt més minoritaris que els anteriors. Altres conreus, menys tradicionals, gaudeixen d'una certa implantació, com el gira-sol o la colza.

L'equilibri i l'acusada alternança entre les zones conreades i les forestals fa que l'efecte mosaic hi sigui ben present. En funció del sector i de la prevalença donada, són els camps oberts els que es troben envoltats de bosc o bé són els camps els que encerclen reduïts retalls forestals formats per grups d'arbres que han quedat aïllats entre planes i turons. L'orografia ha contribuït a fer que molts camps no estiguin sempre al mateix nivell que els seus veïns i que s'hagin aixecat marges, normalment de poca alçada, per a intentar anivellar finques senceres. Altres vegades, els límits són petits recs i escorrenties que serveixen per a drenar les aigües. Freqüentment són ben perceptibles en el paisatge per ser marges on s'han desenvolupat estrets i llargs corredors de vegetació arbòria i arbustiva que adquireixen una més gran entitat en desguassar a torrents o rieres.

Malgrat l'alternança descrita entre unes cobertures i les altres també s'identifiquen zones on el continu agrícola és absolut. El més extens és el que s'ubica a les ribes del Ter, a la sortida del congost de Sant Julià de Ramis. Aquí l'horitzontalitat del relleu, la bona aptitud de les terres i la presència d'aigua fan que els camps se succeeixin, gairebé sense solució de continuïtat, fins a Flaçà i Sant Jordi Desvalls. Les particularitats de l'espai han afavorit una zonificació en els conreus, que va des dels conreus herbacis de secà situats a les zones més elevades i allunyades del Ter, continua pels conreus herbacis de regadiu, situats a les terrasses fluvials més properes als nuclis urbans de Celrà, Bordils, Sant Joan de Mollet i Flaçà i, finalment, assoleix les àrees més deprimides i pròximes al riu. En aquest darrer sector són les plantacions de pollancre les que trenquen l'horitzontalitat del paisatge. Aquí, també es localitzen alguns conreus d'horta. Això ha tingut un impacte puntual en la substitució de la vegetació de ribera. Recentment, han aparegut també vivers per a atendre la demanda pròpia de la jardineria urbana, un fet que es repeteix a les proximitats del Fluvià, a Pontós.

Per altra banda, en alguns indrets la intensificació ramadera ha tingut un impacte en la modificació del paisatge agrari propi de la zona, així com en la contaminació del subsòl: les aigües subterranies de diversos municipis de la unitat s'inclouen dins de zones vulnerables a la contaminació per nitrats.

En parlar del paisatge actual dels terraprim no es pot deixar d'esmentar la influència que hi té el pas dels rius Ter i Fluvià, en direcció oest-est. Els cursos divagants dels dos rius i l'abandonament de vells meandres que poden tornar a inundar-se amb grans avingudes ha afavorit l'eixamplament dels espais humits, la permanència de basses i que la vegetació pròpia dels seus ambients pugui créixer de manera esponerosa, creant uns paisatges fluvials propis i que es distingeixen dels de la resta de la unitat. Són boscos, llargs i estrets, que flanquegen els marges dels rius, amb espècies com àlbers, freixes, verns, pollancre, salzes de diferents tipus, etc.; tot plegat completat amb una vegetació baixa, arbustiva o herbàcia.

Sovint entre el curs actual del riu i els antics meandres es formen unes illes, les quals, fins i tot, reben noms propis: és el cas de l'illa

dels Salzes, a Celrà, o de l'illa d'Avall, a Jafre; altres illes prou extenses són les que es formen entre Flaçà i Sobrànigues. A aquestes zones, per les seves condicions adients, s'emplanten extenses plantacions ripícoles de pollancre i plàtans, o bé sorreres dedicades a l'extracció d'àrids fluvials, que redueixen o fins i tot eliminen les espècies de ribera preexistents.

La variabilitat entre àrees agrícoles i forestals aturonades i els cursos d'aigua és complementada amb tot un reguitzell de petits nuclis. Es tracta de nuclis històrics que mantenen el seu caràcter rural, amb una arquitectura poc transformada que té en alguns casals, cases fortes i esglésies parroquials els màxims exponents i que són perfectament identificables pels seus campanars a redós dels quals s'han definit traces bastant primigènies de carrers o l'agrupament d'unes poques cases, de pedra vista i teulada a dues o quatre aigües. La rica constel·lació de nuclis rurals disminuïts es veu complementada per altres de més entitat, amb uns perímetres força reduïts i, gairebé sempre, definits: Jafre, les Olives, Colomers, Vilaür, Saus, Sant Mori, Pontós, Crespià, Orfes, etc. Entre tot aquest entramat de nuclis rurals petits i diminuts, el paisatge dels terraprim és solcat per una profusió de masos dispersos d'origen secular. En un futur no s'espera que aquests petits nuclis de poblament que solquen els terraprim experimentin grans creixements.

Només en alguns pobles com Bàscara, Navata, Medinyà o Cervià de Ter es detecten expansions en l'espai construït de baixa densitat que superen, significativament, els recintes històrics. En el cas de Bàscara i especialment a Medinyà, la dinàmica es veu afavorida per l'efecte del pas de la carretera N-II i pel fet de ser cruïlla de carreteres comarcals. Això ha donat lloc a la ubicació de diverses instal·lacions de serveis a la carretera. Cal afegir la construcció d'algunes urbanitzacions com les Roques de Calabuig (Bàscara) o de Torre Mirona (Navata) i d'alguns complexos de caire turístic com el camp de golf de Torre Mirona (associat a la urbanització esmentada) o el complex turístic i hotelier de Jafre. Aquests espais tenen un impacte puntual en el paisatge, en la mesura que les tipologies constructives difereixen de les pròpies del paisatge rural.

Les activitats extractives mantenen activa la seva explotació, fonamentalment a punts de les ribes del Fluvià i del Ter, la qual cosa incideix en l'eliminació de la vegetació de ribera, l'alteració de la morfologia del riu i, fins i tot, dels aqüífers. Al Ter, als municipis compresos entre Cervià de Ter i Jafre, es comptabilitzaven fins a cinquanta-cinc explotacions. En el cas del Fluvià, la superfície total d'activitat extractiva és de 5 km². Cal destacar, per la seva dimensió, l'existent al meandre que dibuixa el riu a l'alçada de Sant Mori, i altres de disperses a Palau de Santa Eulàlia, Bàscara, Vilademuls, Esponellà i Cabanelles.

Des del punt de vista de les comunicacions, els terraprim es caracteritzen per unes carreteres d'abast local i veïnal força sinuoses, poc transitades, no gaire amples però que conviden a la descoberta d'un territori que ha estat transformat, per regla general, amb proporció i equilibri. L'excepció a aquesta tipologia d'infraestructures es plasma a l'eix que formen la carretera general N-II, l'autopista AP-7 i el TAV i que travessen la part central dels terraprim, en direcció sud-nord. A l'alçada de Medinyà es preveu la construcció

Un feix de grans infraestructures de comunicació (AP-7, N-II, ferrocarril Barcelona-Portbou, TAV) travessa els terraprim longitudinament i el divideix en dos sectors a banda i banda. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

d'un nou nus de comunicació que enllaçaria l'AP-7, l'N-II i la nova prolongació de la C-66 (variant de Celrà). Aquesta infraestructura pot alterar les particularitats paisatgístiques de la plana del Ter, però la seva execució, alhora, pot esdevenir una oportunitat per millorar la travessia urbana de Medinyà, actualment molt degradada.

560

El corredor mediterrani, a més de l'afectació actual, seguirà incidint en el paisatge dels terraprim, ja que queda pendent la reconversió de l'N-II en autovia (A-2). Finalment, aquestes transformacions és previsible que s'ampliïn amb altres infraestructures, com la línia de molt alta tensió de 400 kV (sector entre les subestacions de Sant Julià de Ramis, al sud, i de Santa Llogaia d'Àlguema, al nord). En definitiva, la construcció d'aquestes noves infraestructures està suposant una incidència acusada en el paisatge, amb l'accentuació de l'efecte barrera i de separació entre els territoris situats a l'est d'aquest eix i els ubicats a l'oest, així com altres incidències no menors com la modificació en els perfils de relleu, en la cobertura vegetal, en les explotacions agroforestals i un augment en la fragmentació d'hàbitats.

Evolució històrica del paisatge

L'amabilitat del relleu i la presència de cursos d'aigua han facilitat, des d'antic, la humanització dels terraprim i dels seus paisatges. Constància d'exemples d'assentaments humans estables ja es tenen, com a mínim, des del període ibèric. Del món ibèric s'ha trobat, a més, un cas ben estudiat, també des del punt de vista de les implicacions en el paisatge: el jaciment de Mas Castellar de Pontós. També s'han trobat sitges ibèriques a les proximitats de Saus i a Marenyà. Jaciments similars d'aquest període han aflorat amb la construcció del traçat del tren d'alta velocitat a punts com la riera Cassinyola i a Sant Esteve de Guialbes. De l'època romana es tenen indicis d'assentaments rurals, sobretot, a la part més oriental dels terraprim, a indrets com Vilajoan, Llampaies o Lluena.

Cal citar, dins d'aquest període, les troballes d'un tram de calçada romana posada al descobert, l'any 2006, entre Colomers i Gaüses. A Sant Mori es té identificat un tram del que seria la Via Augusta, a les proximitats del nucli urbà, prop de la via de ferrocarril.

A l'edat mitjana van prosseguir les modificacions en el paisatge amb la consagració de parròquies, a les quals s'atribuïa un territori format per altres demarcacions rurals prèvies, menys extenses, conegudes amb els noms de vil·les i de vilars. Aquestes esglésies, gràcies al principi de protecció que ofería l'espai que les envoltava, van estimular la formació de nuclis de poblament que han tingut continuïtat al llarg dels segles. Aquesta dinàmica va tenir una clara plasmació en els paisatges dels terraprim i en l'arquitectura que li és pròpia, tant en la fesomia general dels petits nuclis rurals, com en les seves esglésies, moltes amb un origen romànic com el monestir de Cervià de Ter, Crespià, Vilademuls, Vilamarí, Viladasens, Saus, Llampaies, Navata, etc. A part de les demarcacions eclesiàstiques hi havia les senyoriales, amb l'erecció de fortificacions o torres que, de vegades, acabaren esdevenint veritables castells, ja siguin isolats –Pontós, Navata, Sant Feliu de la Garriga–, ja siguin dins els recintes urbans –Vilaür, Vilademuls, Sant Mori, Bàscara, Vilajoan, Arenys d'Empordà, Vilopriu, Orriols, Calabuig o Medinyà–. Tot plegat explica que algunes de les poblacions s'emplantin aturonades i en enclavaments estratègics i que avui encara siguin algunes de les fites que es retallen en el paisatge sinuós dels terraprim: Bàscara, Orriols, Arenys d'Empordà, Vilopriu o Sant Mori. A la vall del Ter, els pobles més propers al riu es van emplaçar en elevacions que quedaven més protegides davant les crescudes, com Sant Jordi Desvalls, Colomers i Jafre.

Des de la perspectiva econòmica, les transformacions en el paisatge van ser paral·leles a l'expansió de les activitats agropecuàries empeses per l'augment demogràfic però, també, per la necessitat de satisfer noves rendes senyoriales. Va ser un estímul per a l'artifatge, l'ocupació i l'explotació d'espais fins llavors feréstecs. L'expansió demogràfica i agropecuària suposà una difusió d'infraestructures productives bàsiques com els molins, amb els seus recs que eren aprofitats per a l'establiment de petits regadius. A tall d'exemple, el molí d'Espinavessa, al Fluvià, és documentat, ja, el 1226; a Colomers s'esmenta un "rec del molí" al segle XIV. Per tant, es començà a dibuixar un paisatge fluvial productiu propi que va perviure, sense massa canvis, fins al final del segle XIX.

La tònica de l'expansió dels conreus i de les àrees rompudes tornà a donar-se al llarg del segle XVIII, període en què s'experimentà un substancial creixement poblacional, amb municipis dels terraprim que gairebé doblaren el nombre d'habitants. És llavors quan es van construir nous habitatges als nuclis urbans i quan s'engrandiren esglésies, masos i molins com el de Jafre. D'aquest segle data l'inici de la construcció de la séquia Vinyals, que va permetre regar terres de secà als termes de Campdorà i de Celrà i que posteriorment es perllongà fins a Bordils (1872-1873) i fins Sant Joan de Mollet i Flaçà (1932). Pel que fa a la rompuda de terres, al final del segle XIX fou dessecat l'estany de Camallera i, al seu lloc, s'implantaren conreus.

Fora de les àrees irrigades més properes al Ter, al segle XIX, als terraprim es pot pensar en una dispersió de conreus de secà, en

Els valors productius del paisatge agrari dels Terraprim es posen de manifest en les àrees on es combina l'agricultura i les explotacions ramaderes com a Jafre. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

la qual els cereals i els farratges es van establir a les àrees més planes, accessibles i de menor altitud, mentre que conreus com la vinya i l'olivera es van desenvolupar sobre zones menys rendibles i més aturonades. No hi mancaven els espais erms i els adreçats a les pastures. Van ser aquests sectors més marginals els que es van abandonar, en major o menor mesura, després de superar-se la màxima ocupació agrícola, durant la segona meitat de segle. Això és el que va succeir, en el cas de la vinya, amb l'entrada de la fil·loxera, vers 1880, o de l'olivera, amb les glaçades de 1956.

Els fragments de l'antic continu forestal que escapen als processos de rompuda agrícola foren emprats de manera intensa fins a la dècada de 1950-1959, com a via per a l'obtenció de carbó vegetal, a part d'altres utilitats com la llenya o la fusta. D'aleshores ençà, han restat sense aprofitament i han afegit al seu perímetre els dels conreus abandonats més marginals i pròxims. De vegades, esdeveniments com incendis forestals acabaren d'accelerar el seu abandó, com el que tingué lloc a l'àrea del puig Segalar, l'any 1973.

Un nou element que va modificar part dels paisatges dels terraprim en el decurs del segle XIX va ser el traçat de la línia de ferrocarril vers Portbou i que, al tram entre Girona i Figueres, entrà en servei el 1877. El traçat ressegueix la plana del Ter des de Celrà fins a Flaçà i s'endinsa als terraprim per Sant Jordi Desvalls, amb els imponents ponts metàl·lics sobre el Ter i el Fluvià. Les estacions van afavorir el dinamisme dels nuclis urbans on s'emplaçaren, amb els respectius barris de les estacions, punt de càrrega de les produccions agràries, no tan sols dels terraprim sinó de la part central de l'Empordà, especialment en el cas de Flaçà. S'ha de mencionar, igualment, la construcció del ferrocarril de via estreta, de Flaçà a Palamós (1887). Pel que fa a les infraestructures vials, cal destacar el pas de l'N-II i l'AP-7, aquesta construïda als anys setanta, vies amb una alta densitat de vehicles que travessen el paisatge dels terraprim de nord a sud.

Al segle XX, deixant de banda els retalls forestals, les modificacions en els paisatges dels terraprim no s'entenen sense els canvis experimentats al sector agrari. Els conreus propis de la trilogia mediterrània van anar cedint l'espai a altres de més rendibles i de clara orientació ramadera. En el paisatge agrícola s'hi van fer lloc produccions com el blat de moro, la userda i el raigràs, així com les instal·lacions que reflecteixen una intensificació de la producció: fàbriques i magatzems de pinso, nous porxos per al bestiar, sitges, dipòsits d'aigua, etc. Des del punt de vista de la modernització agrària s'ha d'incloure, per a la transformació en regadiu, les obres del canal de Sant Jordi realitzades per l'Administració de l'estat al final de la dècada de 1960-1969. Aquest canal va permetre l'abastament agrícola de la riba esquerra del Ter, als municipis de Sant Julià de Ramis, Cervià de Ter, Sant Jordi Desvalls, Colomers i Jafre, amb una comunitat de regants constituïda el 1971. D'aquesta manera l'abastament de la séquia Vinyals, per la riba dreta del Ter, i del canal de Sant Jordi, per la riba esquerra, van permetre la configuració del paisatge propi de l'agricultura de regadiu més extens de l'àmbit inclòs als terraprim.

Expressió artística del paisatge

Els paisatges dels terraprim apareixen reflectits en diverses composicions literàries, ja sigui des d'un vessant poètic, des d'una perspectiva descriptiva, ressaltant les sensacions que produeix en l'autor, o bé com a part d'una narrativa més extensa. Són variats els escrits que Josep Pla dedica als terraprim, bé a la zona de turons més estricta o bé a altres paratges com els que solquen la plana del Ter. Respecte del primer dels sectors, un fragment recollit a *Viatge a la Catalunya Vella* (1976a) sintetitza la seva visió del paisatge:

“En les recolzades que va formant (referint-se al riu Fluvià), una sèrie de rústecs poblets semblen adormits en un somni mil·lenari, en un silenci de callada laboriositat, en la monotonia de la vida antiga. Tots aquests pobles són a pocs quilòmetres de les agitades carreteres, però semblen projectats damunt una vaga i remota llunyania. El riu segueix el seu curs entre les sorres blanques de l'estiatge, flanquejat de blat de moro, de petits horts deliciosos, de vells murs decrepits i daurats, amb les misterioses pinedes dels terraprim a la vora, que fan, amb el pas del vent, l'alta remor de les esferes.” (Pla, 1976a)

No menys suggestiva és l'evocació que fa dels paisatges de la plana del Ter, entre Celrà i Sant Jordi Desvalls, i de l'admiració que sent pel seu ordre i riquesa:

“El pla de Bordils, que va de Flaçà i Sant Jordi, per Bordils i Celrà, al congost de Girona, és una de les meravelles del Ter. És un gran paisatge, ric, admirablement cultivat, ordenat, que té un arbre reditici, anomenat el bordilenc. Quan un espai posseeix un arbre que porta el seu mateix nom, alguna cosa hi deu haver. Malgrat l'enorme quantitat de vegades que l'he travessat –amb tartana, amb el tren, amb l'automòbil-, sempre m'ha fascinat i m'ha rejuenit. No té res de sorprenent, ni tan sols un pont per a passar el riu. No hi ha més que la vida humana i la vida agrària. Jo ja en tinc prou. No vull res més.” (Pla, 1976a)

Escultura situada a l'espai artístic de l'"Olivar" creat per l'escultor Enric Pladevall. Enric Pladevall

Prudenci Bertrana a *Foranies gironines* descriu l'efecte que crea el congost del Ter com a punt per on s'escola l'aire de l'Empordà:

"Més al nord, suaument, comes dels oliverars i garrigars s'agomoleixen sota el cel. Formen un collet, el portaló del Congost, i per allà us arriba la llum i el respir tramuntanal de l'Empordà. Endevineu la davallada del Ter entre les fites adustes de Montaspre i Sant Miquel." (Bertrana, 1965)

562

Amb una perspectiva més descriptiva que estrictament literària s'ha d'esmentar la guia que Pep Collelldemont dedica a la majoria dels pobles dels terraprim i que aglutina sota el títol *Els aspres de l'Empordà* (1993). Els municipis més propers al Ter els incorpora dins la guia *De la Bisbal a Girona* (1992).

Pel que fa a les arts plàstiques destaca l'obra de l'artista Enric Pladevall i el museu a l'aire lliure conegut com l'Olivar. L'Olivar és una finca d'oliveres d'un 5 hectàrees emplaçada al terme de Ventalló i reconvertida en un projecte artístic, un jardí d'escultures que interrelaciona creació i natura.

Valors en el paisatge

El perfil aturonat dels terraprim, amb una matriu agroforestal dominant que s'estén des del sud de Navata fins a Foixà afavoreix el paper de connector ecològic i paisatgístic. Aquesta matriu és solcada tant pel Ter com pel Fluvià que reforça la funció del paisatge dels terraprim com a gran passadís natural. En el cas del Fluvià, en no disposar de cap gran embassament al seu curs, potencia els fluxos biològics entre la Garrotxa i l'Empordà.

La connectivitat no és només rellevant en relació amb altres espais exteriors sinó també dins dels terraprim. El reguitzell de rieres i torrents tributaris tant del Fluvià com del Ter operen favorablement per la connectivitat entre els boscos, els camps oberts i les valls fluvials més deprimides. Els seus cursos augmenten la riquesa bio-

lògica a l'espai i permeten l'assentament d'espècies de zones més humides. Aquests hàbitats són considerats parcialment d'interès comunitari.

Pel seu elevat valor natural, cal esmentar, en el mateix sentit, altres tipus d'ambients aquàtics com, d'una banda, les basses i tolls de caràcter estacional i, de l'altra, rescloses i determinats trams fluvials, incloent-hi les illes. Exemples d'illes fluvials es troben, en el cas del Ter, a Jafre, Sant Jordi Desvalls i Celrà; en el cas del Fluvià, a Arenys d'Empordà i a Bàscara. L'existència de rescloses tant al Fluvià (Sant Mori, Bàscara, Orfes i Vilert) com al Ter (Colomers, Flaçà i Celrà) origina extenses làmines d'aigua riu amunt que han tingut uns efectes positius per al desenvolupament d'ambients de ribera als seus marges i de vegetació aquàtica.

Des del punt de vista de la catalogació val a dir que tant les ribes del Fluvià com les del Ter han estat incloses, al llarg de tot el seu pas pels terraprim, als espais que s'integren dins la xarxa Natura 2000. Aquesta catalogació s'eixampla més enllà de les ribes i comprèn alguns espais pel fet d'aplegar valors determinats d'interès natural. Al Ter, serien exemples l'illa de Jafre i, sobretot, bona part de la superfície que s'estén a la riba dreta del meandre de Colomers, així com la làmina d'aigua i els entorns de la resclosa vella de Colomers, que ha estat inclosa dins l'Inventari de zones humides de Catalunya.

També cal destacar altres espais d'interès natural connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: plans al·luvials del riu Fluvià; terraprim d'Empordà; riera d'Àiguema; serra de Valldevià i Ventalló i muntanya de Sant Grau; riera de la Farga; riera de la Cinyana; muntanya dels Sants Metges; plans al·luvials del riu Ter; boscos de Foixà, Pedrinyà, Vacamorta i plans de Cruilles i Sies.

També hi ha alguns peus arboris declarats per la Generalitat com a arbres monumentals i inclosos en un catàleg de protecció cenyit a l'àmbit català. Seria el cas de l'alzina de la Casa Nova de Vilafreser. En els catàlegs d'interès comarcal i local hi figuren l'alzina del Mas la Cànova i el roure de les Arenes, ambdós a Bordils.

La dimensió estètica del paisatge dels terraprim rau principalment en la combinatòria i disposició dels elements que el componen, els quals experimenten mutacions en funció de l'època de l'any en què es contempla. Hi ha l'efecte que crea la combinació agroforestal entre els camps de conreu i els retalls boscosos, allà on aquestes àrees apareixen més equilibrades. A la primavera, l'etapa de floració vegetal coincideix amb l'adquisició d'un verd intens dels camps de cereal. Llavors els camps amb tonalitat verd intensa s'alternen amb el terrós d'aquells que estan en guaret. Els conreus de colza o de gira-sol i flors com la rosella sumen, puntualment, nous colors als anteriors.

El valor estètic dels patrons de mosaic agroforestal es deu bàsicament a la particular morfologia del relleu que fa que el paisatge es caracteritzi per una alternança de boscos i camps de secà. Pel que fa als boscos, predominen els boscos mixtos d'alzina i pins. L'àrea conté en el seu interior diversos patrons de menor extensió.

La seqüència de buits i plens i la disposició de la vegetació pel que fa als camps de conreu proporciona una important singularitat en la imatge del paisatge.

Els pobles freqüentment aturonats, que mantenen els seus nuclis històrics sense grans creixements, adquireixen una accentuada fotogènia emmarcats en l'entorn descrit abans. En són exemples Sant Mori, Orfes, Colomers, Jafre, Vilopriu, Garrigoles, les Olives, Saus i Gaüses, entre altres. Aquesta fotogènia té la seva continuïtat si es passeja per qualsevol dels carrers que els defineixen, normalment recorreguts per cases d'una o dues plantes i parets de pedra vista. Els pobles estan envoltats per conreus generalment de secà i per clapes de bosc mediterrani. Alguns d'aquests pobles, com Orfes, presenten uns accessos formats per fileres de plataners, de gran bellesa.

Els rius són els sistemes que millor sintetitzen l'estructura física del territori en ser elements complementaris de l'estructura del relleu i, alhora, xarxa de connectors ecològics molt importants. A les proximitats dels rius, les sanefes amb vegetació de ribera, les làmines d'aigua que han creat les rescloses o alguns trams flanquejats per cingles també ressalten pel seu contrast cromàtic. Es pot esmentar el pas del Ter per sota Sobrànigues, on les ribes del Ter gaudeixen d'una vegetació de ribera prou variada que és emparada pel cingle de Sobrànigues.

Els valors històrics del paisatge dels terraprim es manifesten, en primer lloc, en l'articulació del mosaic agroforestal característic del seu paisatge i, en segon lloc, per l'organització del territori en conjunts de masies, veïnats i petits nuclis rurals com els de Vilaür, Sant Marçal de Quarantella, Parets d'Empordà, Vilademuls, Vilafreser, Ravós d'Empordà, Gaüses, Llampaies, Arenys d'Empordà o Galliners, entre altres. El conjunt d'elements històrics pertanyents a aquesta època (des d'ermites i esglésies fins a castells, masies fortificades i palaus) no s'ha d'entendre com una sèrie de peces aïllades, sinó dins el procés de formació d'un paisatge agrosilvopastoril que ha arribat fins als nostres dies en la seva configuració principal. Vinculat directament a aquest sistema d'assentament ru-

El poblament és dispers en petits nuclis, masies i veïnats com aquesta masia de Vilafreser. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

ral, hi ha tot un conjunt de carreteres estretes i sinuoses històricament ben inserides al territori, com la GI-633 i GI-634 entre Cervià de Ter i Verges, la GIV-5132 entre Banyoles i Galliners, i la GI-513 entre Banyoles i Orriols.

També cal esmentar les construccions pròpies de l'arquitectura medieval, ja sigui en el seu vessant religiós, en el vessant defensiu o en el vessant civil. Pel que fa a l'arquitectura religiosa s'ha d'enumerar un bon reguitzell d'ermites i esglésies romàniques. S'ha de citar, primerament, el conjunt format pel monestir benedictí de Santa Maria de Cervià de Ter, fundat el 1053, considerat el monument romànic més important del Gironès (deixant de banda les construccions situades dins la mateixa ciutat de Girona). És un conjunt del qual es conserven gran part de les construccions romàniques i en què destaquen l'església i el clos monàstic. També s'ha de ressenyar l'església de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat), al peu del puig Segalar, que ofereix un aspecte defensiu. Altres esglésies medievals que confereixen una marcada personalitat als pobles on s'ubiquen són les de Santa Eugènia de Saus, Sant Esteve de Vilaür, Sant Pere de Vilopriu, Sant Sadurní de Garrigoles, Sant Pere de Navata, Santa Eulàlia de Crespià o Sant Martí de Llampaies, entre altres.

Complementàriament, en el vessant defensiu, s'ha de destacar la presència d'una àmplia representació de castells, cases fortes i petits recintes emmurallats que evidencien la seva posició estratègica. Des del punt de vista urbà el recinte que aglutina més mostres d'aquesta concepció és el de Bàscara, amb unes sòlides fortificacions aixecades en un promontori sobre el Fluvià i de les quals resten constància documental del segle XIII. El seu castell fou el símbol del poder feudal dels bisbes de Girona. A la fortificació de Bàscara contribuïren una sèrie d'elements: la celebració del mercat, ser lloc de pas de diversos camins i el fet d'ubicar-se a la frontera de tres comtats: Besalú, Empúries i Girona. Altres closos fortificats són el de Cervià de Ter, Vilaür, Saus o Vilademuls.

Les ruïnes dels castells es localitzen ja siguin aturonats i de manera aïllada, com Cervià o Pontós, o bé integrats dins els mateixos recintes urbans. En aquests casos es van acabar transformant en palaus, dels quals són màxims representants els de Sant Mori, el d'Orriols i el de Vilopriu. Fora del recinte urbà hi ha el castell palau d'Arenys d'Empordà.

Alguns masos es van fortificar dotant-se d'unes estructures ben cridaneres dins els entorns rurals en què s'ubiquen. Cal citar aquí, per la seva imponent torre gòtica, Vilafreser (segles XIV i XV). Per la seva alçada de 18 metres, es tracta d'un cas força excepcional en el conjunt de torres de defensa catalanes. També ho és la torre des Call o torre de Sant Marçal (segles XV i XVI), a Sant Marçal de Quarantella. A Flaçà hi ha la masia Can Llausàs o torre del marquès de Vall-gornesa, edifici fortificat de transició entre el gòtic i el renaixement. Entre Viladasens i Orriols es localitza el mas Faixat, i a Raset hi ha Can Santamaria, que conté restes fortificades amb aparell d'espiga, del segle XIV.

Els paisatges fluvials i les seves planes al·luvials recullen alguns dels trets del que ha estat l'evolució històrica que ha marcat alguns dels seus usos i aprofitaments. Aquí cal esmentar les transforma-

cions que s'han generat a partir dels recs, com el d'en Vinyals o el de Colomers o Sentmenat, amb els seus respectius molins de Jafre i de Bordiils. Igualment s'han de sumar les rescloses que s'esglaonen tant al Fluvià com al Ter i les minicentrals hidroelèctriques de començament del segle xx, fonamentalment al Fluvià. També s'han de contemplar els processos del repartiment de terres més properes al riu. A Jafre, un d'aquests repartiments ha propiciat un dels paisatges més particulars del municipi encara avui dia, concretament el de l'Illa d'Amunt, compresa entre el riu Ter i el rec de Colomers. Les parcel·les, que amb els anys s'han anat annexionant i se n'ha reduït el nombre, encara conserven les traces del repartiment de 1679. Amb els diferents cultius, componen una catifa de ratlles de diversos colors que s'estén des del peu de la carena del nucli fins al riu i que es pot contemplar des de les finestres de ponent de totes les cases del poble.

Sota les pinedes de pi blanc, a les àrees més aturonades, hi ha encara els vestigis de les parets de pedra seca que, en el seu temps, sostenien els conreus dedicats a la vinya i l'olivera. El gran incendi de la serra de Ventalló, l'estiu de 2006, ha fet aflorar part d'aquells elements que havien restat amagats per l'evolució de les pinedes.

El principal valor productiu sense el qual no seria possible la fesomia que defineix el paisatge dels terraprim són les activitats agràries. El mosaic d'usos agroforestals de les zones aturonades es recolza en la combinació entre els camps de conreu i els retalls forestals més o menys extensos. Els conreus d'orientació ramadera, lligats a l'expansió que ha tingut el sector al llarg dels últims anys, han ajudat al manteniment d'uns espais oberts que d'altra manera, amb seguretat, haurien estat molt més envaïts pel mantell forestal. A la plana del Ter el domini del paisatge agrari és absolut, tant per l'orografia favorable del terreny com per la presència d'aigua. Aquí els conreus farratgers cedeixen el protagonisme a les plantacions arbòries de pollancre, producció de llarga implantació, amb torns de tallada que oscil·len entre quinze i vint-i-cinc anys. Les riberes del Ter, entre Celrà i Sant Jordi Desvallés, agrupen la superfície més extensa i ininterrompuda de les Comarques Gironines amb aquest tipus d'explotació. Això vol dir, també, que el paisatge associat

564

La resclosa de Martí al riu Fluvià des de Sant Miquel de la Roca. Observatori del Paisatge

pren una fesomia pròpia, amb milers de peus típicament disposats de manera equidistant i crea la geometria que hi va associada. Aquest paisatge és similar al de les ribes del Fluvià si bé l'extensió que assoleixen és molt inferior. Tant a les ribes del Ter com a les del Fluvià es localitzen algunes produccions hortícoles i de plantacions o viviers dirigits a subministrar la jardineria urbana.

A les ribes fluvials, la dotació amb regadius també ha creat els paisatges propis amb una clara vocació productiva, on trobem un seguit de rescloses i canals o recs. Des de l'estret del Portell, Esponellà-Crespià, fins al poble de Sant Mori, set centrals hidroelèctriques, amb les seves rescloses i canals respectius solquen el Fluvià creant nous paisatges. Aquestes centrals han estat el motor energètic elèctric del Fluvià, al llarg del segle xx, i algunes encara es troben en ús amb edificis notables com la central d'Arenys d'Empordà. Al Ter s'ha de citar, en el tram inclòs dins la unitat, una única central: can Vinyals a Flaçà. Altres aprofitaments productius, també relacionats amb els cursos fluvials i que deixen la seva petjada al paisatge, són les extraccions d'àrids. N'hi ha de diverses escampades tant al llarg del Ter com del Fluvià i que aprofiten els seus arenys.

Com a valors socials del paisatge s'han d'esmentar, en primer lloc, la sèrie d'itineraris que s'han confeccionat els darrers temps per a permetre la seva freqüentació a peu i amb bicicleta. Ja s'apunten en altres apartats diverses iniciatives, com els itineraris cicloturistes promoguts pel Consell Comarcal del Baix Empordà, per centres BTT comarcals, des d'ajuntaments o des del Consorci del Ter.

Pel que fa als itineraris, s'han de citar els deu itineraris senyalitzats per la rodalia de Celrà, que permeten descobrir aspectes diversos del patrimoni natural i cultural tant de la plana del Ter com dels vessants inferiors de les Gavarres.

Al Fluvià hi ha el parc de la Resclosa, una intervenció implementada a la riba dreta del riu, al seu pas per Bàscara. Uns senders permeten connectar el recinte murallat del poble, assentat sobre un promontori rocallós, amb el riu, que avança al seu peu.

Per la seva perspectiva visual, la seva vàlua arqueològica i els seus valors socials sobresurt el *Castellum Fractum* d'època romano-visigòtica, encimbellat dalt la muntanya de Sant Julià de Ramis. A part de la seva restauració, amb la col·locació de diversos plafons explicatius, a la part més elevada s'ha bastit un mirador on s'indiquen els diversos elements geogràfics visibles des de la panoràmica.

Els camins i corriols que passen per les proximitats del Ter i del Fluvià, els que solquen la plana, les pistes rurals que uneixen nuclis propers o les que travessen matrius agroforestals serveixen com a passeigs per als veïns. També algunes petites zones d'horts i fonts, a la perifèria dels pobles petits, acompleixen una funció social clara per als seus habitants. En aquest sentit, també cal destacar el valor social, estètic i identitari del salt d'aigua de Martí, a l'extrem nord-oest de la unitat, just al límit del pla homònim, ja a la unitat estany de Banyoles. Aquest salt d'aigua puntual va estretament vinculat al clot d'Espolla, que només s'omple d'aigua després d'episodis continuats de pluja.

El rabeig que s'ha creat aigües amunt de les rescloses fluvials és un lloc que sovint aprofiten els pescadors per a provar sort; és una activitat que es transforma, també, en un pretext per a gaudir del riu i dels seus paisatges. N'és una mostra la resclosa vella de Colomers.

El pas pels terraprim de rius com el Fluvià o el Ter, amb tots els elements del paisatge que hi van associats (rescloses, recs, ponts, regadius, molins, meandres, illes fluvials, deveses, vegetació de ribera, congostos, etc.), ajuden a vertebrar i a revitalitzar els valors simbòlics i identitaris dels pobles riberencs. Les transformacions en el territori que han estat possibles gràcies a aquests rius han esdevingut prou profundes i constants en el temps perquè això ajudi a afermar-hi una vinculació irrenunciable. Fins i tot el pas de petits torrents o rieres pot convertir-se en tot un símbol local; seria el cas del torrent Merler, el qual ha definit la identitat, també des d'un vesant físic, del nucli urbà de Crespià.

La fesomia dels pobles, amb les seves esglésies, els campanars, els carrers estrets i empedrats, els casals amb les seves llindes, els camins que hi menen, els masos o les fonts, tot plegat ha contribuït al manteniment d'aquesta identitat. És una identitat que, igualment, s'ha recolzat en les manifestacions tradicionals i de religiositat popular lligades a indrets com l'ermita de Sant Mer o el santuari de la Font Santa.

També les esglésies parroquials, amb els seus cloquers, suposen el principal element arquitectònic i paisatgístic que caracteritza i dóna identitat a la immensa majoria dels nuclis de poblament dels terraprim. Independentment dels seus estils, de les èpoques històriques a què pertanyen i dels seus trets constructius, les esglésies singularitzen la fesomia d'aquests nuclis, per petits que siguin. A més a més, la posició central i aturonada de molts dels temples encara en realça més la presència, la qual s'ha mantingut inalterable al llarg dels segles. En serien exemples pobles com Vilademuls, Calabuig, Medinyà, Gaüses, Vilaür, Orriols, Sant Joan de Mollet, Saus, Sant Mori, Garrigoles i Sant Julià de Ramis, entre altres. A part de les esglésies s'haurien de citar capelles o ermites enclavades de manera aïllada i que freqüentment tenen un origen en què es barregen la realitat i les històries amb un rerefons sobrenatural.

Dins els límits dels terraprim un dels enclavaments als quals es vincula una major religiositat popular és el santuari de la Font Santa a Jafre, amb un origen llegendari que es remunta a l'any 1460. A la Font Santa s'organitzaven romiatges des de pobles veïns, sobretot en èpoques de calamitats. A les Olives, Vilademuls, es localitza l'ermita de Sant Mer, que també és lloc d'aplec, amb llarg arrelament. Un altre lloc de romiatge és el que es fa a la capella de Sant Roc, al barri de Baix de Gaüses, el tercer diumenge de maig.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La descoberta dels paisatges i territoris propis dels terraprim és possible efectuar-la mitjançant un gran nombre de sinuoses carreteres locals que solquen els turons i que connecten els diversos

nuclis i veïnats que el formen. Són aquestes carreteres, de poc trànsit i de poca amplada, les que permeten copsar el veritable entramat dels paisatges aturonats definidors dels terraprim. També se sumen al descobriment algunes pistes veïnals asfaltades que no tenen la categoria de carreteres i que complementen l'accessibilitat entre els nuclis i masos dispersos.

La carretera N-II, que travessa el territori per la seva secció central, en direcció sud-nord, actua com a eix distribuïdor de carreteres secundàries, amb disposició est-oest, que penetren en els dominis tant del terraprim occidental com de l'oriental. Des d'aquestes carreteres secundàries, a la vegada, parteixen carreteres locals, amb disposició nord-sud, que acaben de definir la retícula viària. L'AP-7 (itinerari 1) també creua la unitat de sud a nord pel seu eix central, tot i que s'aconsella aprofundir en el paisatge per les carreteres secundàries més pausades i integrades en el paisatge dels terraprim.

El terraprim occidental integra, fonamentalment, els dotze pobles que formen l'extens municipi de Vilademuls. S'hi ha d'afegir Crespià, Esponellà i Pontós, a part de la situació més perifèrica de Navata. Qualsevol de les carreteres locals que els connecten són una bona opció per a conèixer la zona. Es proposa començar el recorregut al trencall de l'N-II cap a Sant Esteve de Guialbes i seguir per Sant Marçal de Quarantella (57). Aquesta carretera acaba a la GIV-5132 on, trencant a la dreta, s'agafa direcció Galliners i posteriorment s'arriba a Orfes i Esponellà per la GIV-5131 i la GI-554. Aquest recorregut ensenya les particularitats d'un territori de suaus relleus, enrevesades carreteres i petits nuclis organitzats enmig del mosaic agroforestal que defineix el caràcter de la unitat.

El terraprim oriental, a l'est de la carretera N-II, integra el sector aturonat que actua com a interfluvi entre els rius Ter, al sud, i el Fluvià, al nord. La via d'accés principal és la carretera GI-623 que arrenca des de l'N-II a Orriols i es dirigeix cap a l'Escala. Per a efectuar la descoberta del terraprim oriental es recomana un itinerari que ressegueix de manera circular la majoria de pobles al voltant del Fluvià i de la zona central del sector (58). Començant a Orriols, s'agafa la GI-623 fins a Camallera, on es desvia vers el sud per a arribar a Vilopriu i, seguidament, es creua l'àrea en direcció nord passant pels nuclis de Valldavià, Sant Mori i Sant Miquel del Fluvià, ja a l'altra riba del riu. Després la ruta agafa una carretera local que condueix fins a Palau de Santa Eulàlia, on s'enllaça amb la GIV-6226 per a encarar-se al sud i tornar a l'N-II passant per Vilaür i Bàscara. Aquest trajecte descobreix un mosaic agroforestal molt particular i influenciat pel curs del Fluvià, els meandres i els bancals de sediments que es poden observar al nord del recorregut.

En darrer terme, la vall del Ter pot ser recorreguda per la carretera GI-633 a la riba esquerra (59). Connecta quatre pobles de llarga trajectòria històrica i molt vinculats al riu, com són Cervià de Ter, Sant Jordi Desvalls, Colomers i Jafre. És un recorregut que, a més de possibilitar la visita dels seus nuclis urbans, apropa als paisatges riberencs del Ter definits per les sanefes de vegetació de ribera, les extenses plantacions de pollancre i els canals per al regadiu. Si es vol es pot enllaçar amb la riba dreta del Ter pel qual de Sobrànigues i resseguir el riu de Flaça a Celrà, envoltant la gran àrea de pollancredes i creuant els pobles més vinculats a la indústria paperera.

Des del puig Segalar, a part de veure tota la plana de l'Empordà, també es pot observar el terreny ondulat solcat per torrents i rieres que caracteritza aquest paisatge. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

566

El sender de gran recorregut GR-1 (7) travessa l'àmbit d'est a oest. Penetra per les muntanyes de Ventalló a Viladamat i prossegueix cap a ponent per la rodalia de Vilopriu, Valldevià, Camallera, Llampaiques i el municipi de Vilademuls fins al pla de Centenys. Un altre GR que creua la unitat és el 210 o ruta del Ter (14), que ressegueix el curs fluvial des del seu naixement a Ulldeter, fins a la Gola del Ter a Torroella de Montgrí; entra a la unitat per Medinyà i surt per Jafre. Precisament aquest tram del recorregut ofereix un paisatge singular per l'extensió de pollancredes, ordenades linealment, que s'hi concentren. Altres rutes senyalitzades són les proposades pels centres de BTT del Pla de l'Estany i del Gironès; no obstant això, la xarxa d'itineraris cicloturistes més extensa és la promoguda pel Consell Comarcal del Baix Empordà, la qual arriba a tots els municipis dels terraprim inclosos dins d'aquesta comarca. Aquí es proposen tres itineraris per a contemplar pausadament les característiques pròpies del paisatge dels terraprim i que neixen del compendi d'altres propostes recollides pels diferents centres de BTT i consells comarcals que actuen en la unitat. Destaquen la ruta d'Esponellà a Pujals dels Pagesos (120) i la d'Ollers a Vilafreder (119), que recorren el sector occidental dels terraprim on el relleu amable modela el mosaic agroforestal, i la ruta circular de Bàscara a Ventalló (121), que passa pels veïnats i pobles al sud del Fluvià i enllaça amb el GR-1 a Palau Borrell, per tornar cap a Orriols i Bàscara.

La suau orografia que defineix el conjunt dels terraprim fa que, a diferència d'altres espais, no disposi de grans desnivells que puguin proporcionar grans perspectives. No obstant això, no hi falten alguns punts d'observació suficientment elevats capaços d'oferir

panoràmiques parcials prou representatives dels paisatges propis dels terraprim.

Destaca el mirador del puig Segalar (mirador 54), a l'extrem oriental dels terraprim, amb bones perspectives cap a llevant, vers la costa empordanesa compresa entre el massís del Montgrí i la serra de Rodes. El puig Segalar és el cim culminant de la muntanya de Ventalló i el seu paisatge ha quedat seriosament alterat per l'incendi que el va assolir l'estiu de 2006. Cap a la banda de l'Empordà, el cim disposa d'una taula d'identificació dels punts d'interès. S'hi accedeix per diverses pistes forestals que parteixen des de Garrigoles, Albons i Tor.

També són bons miradors el puig Castellar de Fontcoberta (72) i el puig de Valldevià (73), situats respectivament a ponent i a llevant de la unitat, i que permeten contemplar l'estructura suaument aturonada dels terraprim.

Altres punts amb algunes vistes més reduïdes dels terraprim són les que es poden contemplar des de l'església de Calabuig, des del castell de Cervià de Ter, des del turó del castell de Pontós, des de la muralla de Bàscara, des de l'entrada de Vilademuls (carretera GIV-5131) o en el recorregut que va des d'Orriols a Viladasens (carretera GIV-6234).

Altres miradors situats fora dels límits estrictes de la unitat serien per exemple el mirador de Sant Miquel de la Roca a l'extrem nord, el castell de Sant Miquel a l'extrem nord de les Gavarres o la muntanya de Sant Julià de Ramis, tant des dels Sants Metges com des del mirador del castell de Sant Julià.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Les activitats d'extracció d'àrids suposen un impacte acusat dels entorns fluvials així com dels paisatges i dels valors naturals i culturals que s'hi associen.
- Part del patrimoni històric i arquitectònic no assoleix el seu òptim pel que fa a l'estat de conservació, a la senyalització i a la incorporació d'itineraris convenientment articulats i documentats.

Amenaces

- Risc d'incendi forestal acusat a les zones d'orografia més complicada per l'abandonament de certes pràctiques agrosilvopastorals.
- Les incerteses que planen sobre el futur de les activitats agràries pot fer reduir les superfícies de conreu i modificar l'estructura dels mosaics agrosilvopastorals característics del paisatge dels terraprim.
- La construcció de la línia de molt alta tensió (MAT), entre Besanó i la frontera francesa, així com la línia de 132 Kv entre Sant Julià de Ramis i Santa Llogaia d'Àlguema ocasionaran un impacte visual notable.
- El creixement urbanístic difús i poc vertebrat d'alguns dels municipis de la vall del Ter més propers a l'àrea de Girona pot conduir a una degradació del paisatge i comprometre la connectivitat ecològica i paisatgística entre els vessants de les Gavarres, la plana al·luvial i el riu Ter.
- La construcció d'un gran complex termal i hotel·ler a Jafre pot suposar una alteració dels valors paisatgístics de l'àrea.

La construcció de la línia de molt alta tensió de 400 kV ha transformat substancialment el paisatge dels terraprim. Raul Cardona, Escola Universitària ERAM

Fortaleses

- La urbanització poc dispersa a l'àrea dels turons dels terraprim ha afavorit el manteniment de les característiques naturals, històriques i culturals del paisatge.
- Presència d'una matriu agroforestal prou equilibrada. El sector agrari esdevé cabdal perquè aquest equilibri es perllongui a mitjà i llarg termini.
- Una potencialitat elevada per a actuar com a connector ecològic i paisatgístic entre els espais d'interès natural propers: alta Garrotxa, Gavarres, Montgrí, Aiguamolls de l'Empordà i estany de Banyoles.
- La presència del Ter i del Fluvià reforcen el sentiment identitari dels municipis riberecs.
- L'existència del consorci del Ter, en funcionament des del 1998, esdevé una experiència per a la promoció global d'accions de cohesió, preservació, sostenibilitat i dinamització dels municipis riberecs del Ter.
- Un ric patrimoni arquitectònic amb bones mostres tant als nuclis urbans històrics com als seus entorns rurals i naturals.
- Creació progressiva d'equipaments vinculats a la pràctica del turisme rural i a les activitats de natura: excursionisme, itineraris BTT, senderisme.
- Nuclis com Orfes conserven fileres arbrades o plantacions d'alineament que històricament emmarcaven l'entrada del poble.

567

Oportunitats

- La sensibilitat cada vegada més elevada d'una part de la població respecte de la qualitat del paisatge de l'entorn pot estimular iniciatives socials per a promoure'n la conservació i per fer de contrapès davant d'hipotètiques actuacions que el poguessin posar en perill.
- La previsió d'una progressió urbanística força mesurada dins l'àmbit dels turons dels terraprim afavoreix el manteniment d'un paisatge que preservi les seves qualitats i que romangui menys banalitzat.
- La presència de valors naturals, històrics i culturals del paisatge és un punt de partida favorable per a la consolidació del turisme rural.
- L'itinerari de l'illa fluvial del Ter a Celrà, iniciativa de l'ONG Acció Natura i amb el suport d'empreses i administracions públiques, és un exemple de col·laboració entre el sector públic i el sector privat per a la restauració dels valors paisatgístics.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns nuclis que formen el patró d'assentament dels terraprim (Crespià, Esponellà, Vilademuls, Vilaür, Galliners, Vilafreser, Camallera, Gaüses, Llampaies, Vilavenut, Sant Marçal de Quarantella, Sant Esteve de Guialbes, Orfes, Espinavessa, Vilademí, veïnat d'en Deri, Perles, Viella, Arenys d'Empordà, Vilamarí, Parets d'Empordà i les Olivetes), preservats i revalorats, mantinguts com a referents visuals i identitaris de qualitat.
- OQP2.** Un sistema d'infraestructures lineals format per l'AP-7, l'N-II, l'eix ferroviari Portbou-Hostalric i el TAV, que no generi fractures en el territori i on la seva implantació correspongui a criteris d'integració paisatgística.
- OQP3.** Unes àrees especialitzades d'ús industrial, logístic, comercial, d'oci o d'altres usos terciaris, ubicades en zones visuals no preferents i dissenyades tenint en compte la integració en l'entorn.
- OQP4.** Un paisatge forestal format principalment per alzines i pins, així com roure martinenc, preservat en els seus límits i mantingut en relació amb les zones de conreu.
- OQP5.** Un paisatge agroforestal preservat i ben gestionat que mantingui la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia.
- OQP6.** Uns paisatges fluvials del Fluvià i el Ter ben conservats i revalorats com a identificadors del paisatge i reforçats en el seu paper de connector paisatgístic i d'espai d'oci i gaudi social.
- OQP7.** Un sistema de canals, de Sant Jordi al Ter (Medinyà, Cervià de Ter, Sant Jordi Desvalls, etc.), i del Fluvià (Bàscara), així com altres infraestructures hidràuliques, recuperats, rehabilitats i valorats a partir de la seva consideració com a element estructurant dels entorns dels cursos fluvials dels terraprim.
- OQP8.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i que permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges dels terraprim.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Garantir la preservació de la morfologia primigènia dels terraprim representada pels relleus i ondulacions. En aquest sentit, cal evitar la desfiguració de la singularitat geomorfològica dels relleus dels terraprim, amb construccions, infraestructures, i en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les formes ondulades que configuren aquest paisatge.
- Mantenir el patrimoni arquitectònic civil i paisatgístic lligat als canals i a les infraestructures hidràuliques dels terraprim, tot respectant la seva continuïtat funcional i, en la mesura que sigui possible, mantenir-los descoberts i amb un tractament paisatgístic

adequat. En el cas que calgui fer transformacions en aquests paisatges, derivades de canvis necessaris en els sistemes d'explotació, les actuacions es faran seguint les pautes pròpies dels paisatges agraris preexistents.

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: plans al·luvials del riu Fluvià; terraprim d'Empordà; riera d'Àlguema; serra de Valldevià i Ventalló i muntanya de Sant Grau; riera de la Farga; riera de la Cinyana; muntanya dels Sants Metges; plans al·luvials del riu Ter; boscos de Foixà, Pedrinyà, Vacamorta i plans de Cruïlles i Sies.
- Impulsar la inclusió de les fileres d'arbres de l'entrada a Orfes als catàlegs de béns del POUM de Vilademuls o a altres figures de protecció del planejament municipal.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Considerar els àmbits fluvials dels terraprim com a peces connectores entre la plana de l'Empordà i la zona lacustre de Banyoles.
- El mosaic agroforestal dels terraprim ha de preservar el seu caràcter singular pel gran valor cultural i paisatgístic que conté.
- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir-hi el risc d'incendi forestal.
- Mantenir les estructures agrícoles existents, com a peces vertebradores del paisatge i generadores d'un ric mosaic agrícola.
- Posar en valor els patrons agrícoles de les planes al·luvials, ocupades per hortes o conreus de fruiters, definides per l'estructura parcel·lària lineal perpendicular al curs del riu.
- Posar en valor els meandres d'Orfes, Arenys d'Empordà i Sant Mori, en el cas del Fluvià, i el gran meandre de Colomers, en el cas del Ter. També cal fer-ho per a les illes fluvials com l'illa dels Salzes, a Celrà, o de l'illa d'Avall, a Jafre, així com per a altres illes prou extenses, com ara les que es formen entre Flaçà i Sobrànigues.
- Impulsar per part dels poders públics amb competències en aquesta matèria un estudi del conjunt del sistema històric de canals i infraestructures hidràuliques que avalui el seu estat de conservació i el deteriorament progressiu en llocs on l'activitat agrícola està en procés de desaparició. L'objectiu serà revelar la seva importància en el desenvolupament del paisatge de regadiu, minimitzar la desaparició d'aquest patrimoni històric, preservar la imatge en llocs prioritars visualment i mantenir la identitat d'aquests paisatges agrícoles.
- Conservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GI-633 i GI-634 entre Cervià de Ter i Verges, la GIV-5132 entre Banyoles i Galliners, i la GI-513 entre Banyoles i Orriols, i dotar-les de miradors que permetin posar en valor els elements de més interès paisatgístic.

- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, N-II, TAV), de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Realitzar un estudi d'integració paisatgística vinculat als valors identificats en aquest catàleg en què s'avalui l'impacte visual de les futures ampliacions del corredor d'infraestructures format pel TAV, l'N-II, l'AP-7, i la MAT, que inclogui mesures correctores i compensatòries.
- Regular les extraccions d'àrids que afectin les lleres fluvials i garantir l'adequat tractament i restauració de les zones de la llera ja excavades, si és possible al mateix temps que se'n fa l'exploració.
- Potenciar els itineraris de descoberta dels paisatges fluvials, com la ruta del Ter o la ruta del Fluvià, reforçant o creant una xarxa d'equipaments d'interpretació i senyalització del patrimoni paisatgístic lligat al riu (passejos, rutes, miradors, salts d'aigua, etc.) amb especial consideració dels punts més rellevants. Generació de llocs de lleure perifèrics on es vinculin els pobles i els rius propers amb la xarxa de camins rurals.
- Establir línies d'ajuda per a la recuperació arquitectònica d'elements lligats al riu (molins, séquies, assuts, etc.) per tal de recuperar el seu valor social i històric. Cal incorporar-los dins les rutes i recorreguts vinculats als sistemes fluvials com a elements bàsics en el desenvolupament dels paisatges actuals.
- Establir els mecanismes de gestió necessaris per a recuperar la zona humida de la presa de Colomers, atès l'impacte que provoquen les activitats extractives que s'hi han desenvolupat. En aquest sentit, és rellevant que les administracions públiques, en especial les locals, reforcin la imatge de la presa de Colomers amb la difusió dels seus valors i l'adequació de mecanismes per a descobrir-la..
- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de l'Alt Empordà.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat. De la mateixa manera, evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició i límits clars, en funció dels casos, sobretot en aquells nuclis situats a peu dels eixos de comunicació principals de la unitat (A-2, GI-633, GI-623).
- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com de nova obra ha d'evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels nuclis del patró d'assentaments dels terraprim (Crespià, Esponeüllà, Vilademuls, Vilaür, Galliners, Vilafreser, Camallera, Gaüses, Llampaias, Vilavenut, Sant Marçal de Quarantella, Sant Esteve de Guialbes, Orfes, Espinavessa, Vilademí, veïnat d'en Deri, Perles, Viella, Arenys d'Empordà, Vilamarí, Parets d'Empordà, les Olives), amb construccions, infraestructures i, en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Garantir un tractament acurat dels creixements urbanístics en les zones i nuclis de poblament disseminat presents als terraprim per tal que aquests mantinguin el seu paisatge agroforestal articulat per masies.
- Considerar la presència dels rius Fluvià i Ter com a factors determinants de l'ordenació municipal, en el sentit que justifiquin espais de transició de qualitat entre el front edificat i la ribera. En aquest espai de transició es localitzaran de manera preferent els sòls de cessió per a espais lliures i es garantirà que el nou conjunt permeti la visibilitat entre el nucli urbà i el front d'aigua.
- Restaurar els àmbits de vegetació de ribera degradats, que flanqueja els marges amb espècies com àlbers, freixes, verns, pollancre, salzes de diferents tipus, etc.
- Garantir que la construcció de noves infraestructures viàries i ferroviàries deixi els passos necessaris per tal d'evitar la fragmentació física i social dels itineraris recollits en aquest Catàleg i en especial del sender de gran recorregut GR-1.
- Prioritzar les actuacions encaminades a plantar, recuperar o mantenir fileres arbrades associades a infraestructures lineals de comunicació. En aquests casos, caldrà un estudi de visibilitats des de les vies arbrades que permeti garantir la seguretat dels conductors per mitjà d'una visualització adequada, sobretot en revolts i interseccions.
- Per la seva vàlua paisatgística, els desenvolupaments urbans ja previstos en el planejament tindran un tractament específic en els municipis que tenen un sistema històric de canals i infraestructures de l'aigua. En aquests casos, les possibles noves extensions s'incardinaran en les estructures preexistents d'una manera harmònica, respectant-ne la singularitat, i/o les integraran com un element de vertebració de l'estructura urbana i el sistema d'espais lliures.
- Retirar les línies elèctriques fora de servei o les que quedaran obsoletes a mitjà termini amb la construcció de la línia de molt alta tensió (MAT), com la línia Juià-Santa Llogaia d'Àlguema.
- Vetllar per una xarxa de vies secundàries de menys trànsit rodat que permeti la contemplació del paisatge dels itineraris de Medinyà-Jafre, Orriols-Vilopriu-Bàsca, i Sant Esteve de Guialbes-Esponellà. Es tracta de crear una xarxa de carreteres escèniques, mantingudes amb les característiques i les dimensions històriques i dotades de miradors, que posin en valor els elements de més interès paisatgístics.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, on la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que com-

prèn miradors i camins existents, i altres pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de puig Castellar de Fontcoberta, puig de Valdevià, puig Segalar; i els itineraris paisatgís-

tics a peu o amb bicicleta GR-1, GR-210 o ruta del Ter, Pujals dels Pagesos-Vilavenut-Esponellà, Vilafreser-Ollers, Bàscara-Ventalló; i els motoritzats AP-7, eix ferroviari Portbou-Hostalric, Llançà-Ribes de Freser, Medinyà-Jafre, Orriols-Vilopriu-Bàscara, Sant Esteve de Guialbes-Esponellà.

22. Vall de Camprodon

Comarca:
Ripollès.

Superfície:
19.118 ha.

Municipis:
Camprodon, Llanars, Molló, Pardi-
nes, Queralbs, Setcases i Vilallonga
de Ter.

572

Els rius Ter i Ritort estructuren el paisatge de la vall de Camprodon, presidit per cims com el Costabona o el Bastiments. En primer terme es pot observar la urbanització de Font-Rubí. Jordi Bas

Trets distintius

- Una vall envoltada per cims majestuosos, travessada per cursos fluvials com el riu Ter i amb una gran varietat d'hàbitats vegetals i de cromatismes, depenent de l'estatge i de l'època de l'any.
- Els paisatges d'alta muntanya, alpins i subalpins, amb la presència de formes de modelat glacial i les comunitats vegetals pròpies de l'alta muntanya: boscos de pi negre, neretars i prats alpins.
- El paisatge dels fons de vall, dominat per un mosaic format per boscos de caducifolis i prats de dall.
- La presència dels cursos fluvials del Ter i el Ritort, que articulen les principals vies de comunicació i proporcionen un paisatge fluvial característic.
- Els nuclis d'Espinavell, Molló, la Roca, Abella, Setcases i Tegurà, que destaquen per l'estructura compacta, la construcció de pedra, normalment a la meitat del vessant de la muntanya, amb carrers irregulars i que tenen com a edifici principal l'església dins del mateix nucli.
- Les construccions romàniques de la vall, com l'església de Santa Cecília de Molló o el pont Nou de Camprodon, símbol de la vila.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

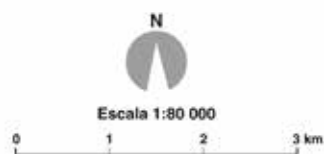
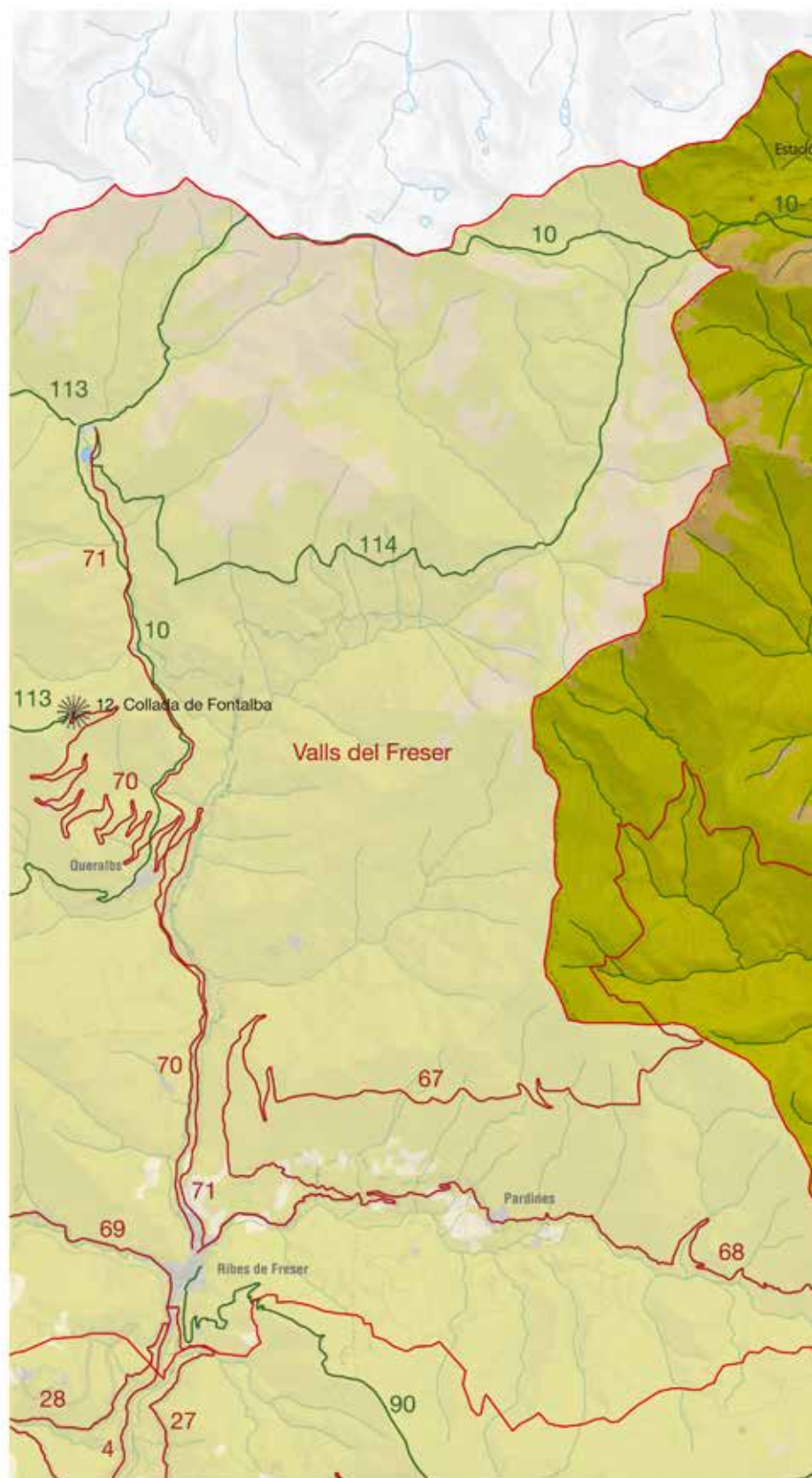
- 2 Girona - Ulldeter
- 65 Camprodon - Coll d'Ares
- 66 Setcases - Espinavell
- 67 Setcases - Ribes de Freser
- 68 la Roca - Ribes de Freser

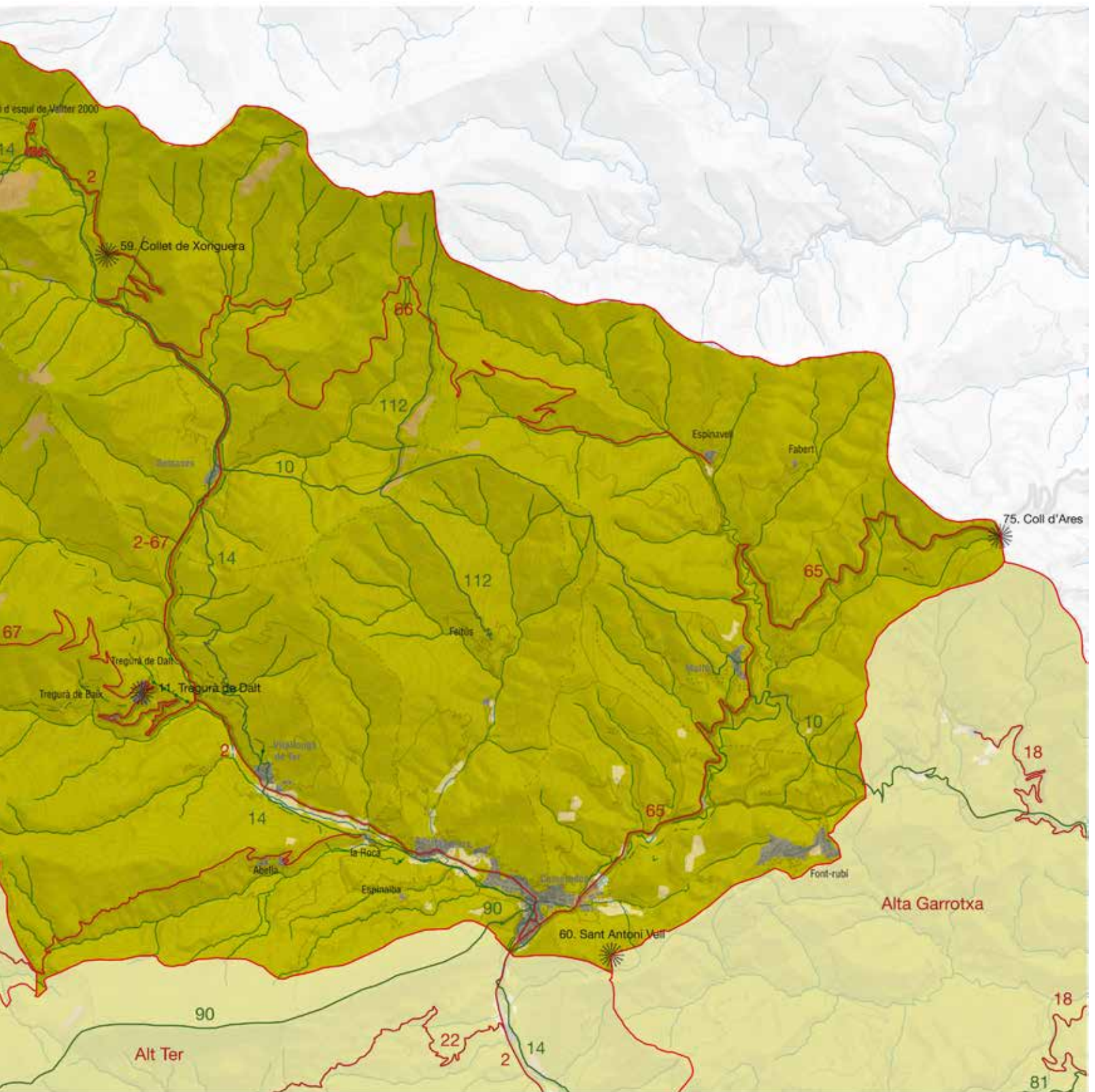
 Itinerari no motoritzat

- 10 GR-11
- 14 GR-210 Ruta del Ter
- 90 Ribes de Freser - Camprodon
- 112 Feitús - Costabona

574

Organització i dinàmica actual del paisatge

La vall de Camprodon forma part del Pirineu axial i engloba la vall alta del riu Ter. El congost del pont de la Rocassa és la porta d'entrada a la vall, la qual es troba perfectament delimitada per la carena que separa la conca del Ter de les del Fluvià, el Tec i el Freser. S'estructura seguint el riu Ter a llevant i el riu Ritort a ponent; dues valls orientades de nord a sud i unides a la zona de Camprodon. Aquestes presenten un gran nombre de tributaris ramificats que formen valls secundàries, i presenten totes uns desnivells molt forts (dels 500 m als 2.000 m) i uns pendents pronunciats. Les carenes de les capçaleres superen sempre els 1.000 metres d'alçària i voregen els 3.000 metres a la part nord-occidental.

El mosaic paisatgístic està constituït per un patró de cobertes del sòl en què dominen els boscos, els matollars i les pastures, disposades en funció de les característiques orogràfiques, climàtiques i d'altitud. Cal remarcar l'escassa superfície ocupada pels conreus, mentre que crida l'atenció les grans dimensions que agafen les tarteres i els roquissars en el paisatge de l'alta muntanya.

Les principals masses boscoses estan situades als vessants que ressegueixen les valls del Ter i del Ritort, i formen importants forests a la vall del Catllar. Es tracta, en molts casos, de pinedes de pi roig, afavorides i plantades per a l'explotació forestal, la gestió de les quals ha estat abandonada recentment, de manera que es troben sotmeses a una evolució natural. L'abetosa ocupa les obagues de la zona de transició entre l'estatge muntà i el subalpí, just per sobre de les rouredes i les fagedes, junt amb algun exemplar de bedoll. Les pinedes de pi negre, al seu torn, es desenvolupen a l'estatge subalpí, i fan la funció de protecció de vessants en cas d'allaus i de desprendiments com, per exemple, a la vall de la Coma de l'Orri.

Els prats i les pastures són les cobertes del sòl que predominen en el paisatge tant de l'alta muntanya com del fons de les valls. Els prats de dall ocupen les terrasses baixes del Ter i del Ritort i també el fons de les valls dels principals torrents i rieres, i actualment es

mantenen a causa de les bones perspectives del sector ramader i de la cria de vedells. En les àrees abandonades, els matollars s'han convertit en l'element principal del paisatge.

Les dinàmiques del paisatge més visibles són les que es deriven de l'abandonament de les activitats agropecuàries tradicionals i, en especial, del pasturatge. Comporten una pèrdua dels paisatges oberts i un augment de les bosquines i d'altres formacions forestals arbrades, com és el cas de les landes de bruguera i els matollars de boix, els quals han adquirit, en determinades valls, un estadi permanent. Això significa l'homogeneïtzació visual i l'empobriment del paisatge des del punt de vista estètic, ecològic i productiu. Malgrat el manteniment de les activitats agrícoles i ramaderes, es preveu que les masses forestals continuïn guanyant superfície en molts sectors de la vall de Camprodon, com es pot observar actualment al sector de Feitús.

Una altra dinàmica que presenta un impacte força visible en el paisatge és la que està relacionada amb els cursos hídrics, sobretot quan es produeix una revinguda, ja que el paisatge experimenta canvis molt bruscos: desaparició de trams de la vegetació de ribera, sigui forestal o no, erosió dels marges del riu i arrossegament i mobilització de sediments (còdols i blocs). És un tipus de dinàmica especialment visible en el tram del riu Ter comprès entre la Sala i Camprodon.

El sistema urbà de la vall s'estructura al voltant del nucli de Camprodon, situat a la confluència del Ter amb el Ritort. Vila d'origen medieval, s'ha estès a partir del nucli antic, presidit pel monestir de Sant Pere i el pont Nou, seguint un creixement lineal al voltant dels dos rius, fet que li confereix una curiosa forma de "Y". La funció de capitalitat i la tradició turística ha propiciat un important creixement del casc urbà i una expansió vers les planes al·luvials del Ter i del Ritort, en la qual van destacar la construcció del passeig de la Font Nova i del passeig modernista de Maristany, aquest darrer, d'un valor paisatgístic innegable a causa de l'arbreda que el presideix. L'expansió urbana ha continuat en temps recents sobretot amb la construcció de blocs d'apartaments i cases adossades, sovint amb un ús de segona residència.

Al llarg de les valls del Ter i del Ritort es troben la resta de nuclis urbans de certa entitat. A la vall del Ter, hi ha els nuclis d'origen medieval de Llanars i Vilallonga de Ter, els quals es caracteritzen per mantenir el nucli històric força ben conservat, aspecte que contrasta amb les noves zones urbanes situades en les primeres terrasses fluvials. El continu urbà que s'està executant entre el nucli de Llanars i Camprodon esdevé la principal taca urbana de la vall de Camprodon. A la capçalera del riu Ter, a l'extrem més septentrional de la vall, s'hi troba Setcases. Tot i ser declarat "paratge pintoresc" l'any 1972 i malgrat que conserva intacta bona part del nucli antic, hi ha diversos creixements urbanístics que, si bé s'integren cromàticament, n'han fet canviar la fisonomia. La vall del Ritort uneix Catalunya amb el Vallespir a través de l'antic pas de coll d'Ares i està presidida pel poble de Molló. D'origen medieval, el nucli presenta una estructura radial, tot i que la construcció d'un eixample i de la zona residencial de Gassiot n'han desvirtuat part del caràcter original. El poblament d'aquesta vall es completa amb els nuclis rurals d'Espinavell i Fabert, situats a la capçalera

576

El riu Ter prop del seu naixement a Ulldeter. Observatori del Paisatge

El nucli de Molló, últim municipi abans d'arribar a França per la C-38, se situa a la vall del riu Ritort. Rosa Lluís, Escola Universitària ERAM

del Ritort, i els veïnats de Ginestosa, els Grells, Can Solà, Moixons i el Riberal.

El conjunt urbà de la vall es complementa amb tota una sèrie de veïnats rurals de gran tradició ramadera situats en els replans i les calmes (Feitús, Abella, Tregurà de Dalt i Tregurà de Baix), com també amb un important nombre de cases i masos aïllats. Cal també afegir a l'estructura urbana de la vall, el nucli urbà de la Roca, poblet erigit en un origen amb finalitats de defensa de la població de la vall i, actualment, objecte de l'interès de molts artistes plàstics per plasmar-lo en les seves obres.

La vall de Camprodon es troba sotmesa a una alta demanda d'habitatges destinats a les segones residències, fet que ha motivat una dinàmica d'urbanització dels nuclis principals molt important els darrers anys, amb forts impactes en el paisatge. D'una banda, ha significat una transformació d'algunes planes al·luvials. De l'altra, ha tendit a diluir el perfil tradicional d'alguns municipis, com Camprodon, Vilallonga de Ter i Llanars, ja que s'hi promou uns tipus d'edificacions que no tenen relació amb l'arquitectura tradicional de la vall sinó amb estils constructius més propis d'altres indrets com els Alps o els Pirineus occidentals.

Per altra banda, la desaparició del poblament disseminat a les vessants i fora dels fons de la vall ha donat lloc a un paisatge deshabitats, amb moltes masies abandonades com a testimoni d'un passat vinculat a la pràctica de les activitats agràries. Avui dia es manifesta certa recuperació amb l'aparició de nous usos i funcions, com el turisme rural i les activitats de restauració. Això no ha significat, però, un retorn a les formes de gestió del paisatge tradicionals, ja que no afecta pràcticament els aprofitaments agraris i forestals.

L'expansió residencial també implica una terciarització progressiva del territori que es manifesta amb la construcció d'equipaments

esportius, com l'estació d'esquí de Vallter 2000, turístics i de serveis, que contribueixen a la transformació del paisatge de la vall, sobretot a les àrees més planeres. En tot cas, la dinàmica dels cicles econòmics, així com les restriccions marcades pels plans territorials i urbanístics, s'entreveuen com uns dels factors principals que condicionaran el creixement urbà. Almenys a curt termini, no sembla que s'hagi de produir cap desenvolupament especialment rellevant a l'interior de la vall de Camprodon. Per altra banda, el canvi climàtic podria afectar de manera directa la pràctica de l'esquí, ja que faria necessàries més inversions per produir neu i podria posar en qüestió la viabilitat econòmica d'aquestes instal·lacions.

L'estructura viària segueix el traçat de les dues valls principals, destacant l'eix que travessa la frontera francoespanyola pel coll

Nucli urbà de Llanars, amb els nous creixements al fons de la vall. Observatori del Paisatge

d'Ares (C-38). Completa la xarxa tot un seguit de carreteres locals que comuniquen els diferents veïnats rurals amb els eixos de comunicació principals, a més dels diversos camins i rutes per a la transhumància; els senders de caire excursionista i dues pistes de muntanya de gran importància per a la comunicació interna i externa de la vall: la pista que comunica Abella amb Pardines i, per tant, amb la vall del Freser; i la pista que permet el trànsit entre la vall del Ritort i del Ter per la collada Fonda.

La construcció i l'arranjament de vies de comunicació ha esdevingut una dinàmica amb un impacte important en l'erosió del sòl, especialment en cotes altes. Destaquen els talussos de les carreteres, sobretot la que ascendeix a l'estació d'esquí Vallter 2000, o el tram de la carretera C-38 entre el càmping dels Solans i Molló, amb uns talussos molt visibles.

Algunes activitats extractives que queden sense restaurar són molt visibles a la zona de Setcases i presenten un impacte visual elevat; també succeeix amb les antenes de telecomunicació, com per exemple la de Sant Antoni Vell, i les esteses de línies elèctriques d'alta tensió, especialment la que travessa el coll d'Ares. Finalment, cal mencionar el tram de ribera comprès entre Camprodon i Tegurà, amb cinc centrals de generació d'energia elèctrica, a més d'altres estructures situades en el llit fluvial, com rescloses i canals. La modificació del paisatge de ribera s'ha vist afectada, a més, per les tals excessives en els boscos que ressegueixen els cursos d'aigua, sempre en benefici de l'extensió de prats i conreus.

578

Evolució històrica del paisatge

L'ocupació humana de les valls de Camprodon és molt antiga. Les troballes prehistòriques en forma d'estris de pedra tallada, localitzades a les rodalies del poble de Molló, semblen indicar la presència d'una entitat celta. Posteriorment, els romans devien colonitzar el territori tal com ho constaten les restes de la via romana del Capsacosta i el pas fronterer del coll d'Ares. Hi ha constància que aquests primers pobladors de les valls van portar a terme les primeres modificacions en el paisatge, amb l'obertura dels boscos per a les pastures i els conreus en els fons de vall.

Durant l'alta edat mitjana està documentada també la tasca repobladora de les altes valls ripolleses a càrrec dels monestirs de Santa Maria de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, fundats per Guifré el Pelós el segle IX. El castell de Creixenturri està documentat des del segle XIII, el terratrèmol del 1428 el va ensorrar i un cop reconstruït va ser demolit el segle XVI perquè era refugi de bandolers.

El fet que la vall de Camprodon es localitzi en una zona de frontera ha comportat una sèrie d'avantatges i dificultats, la qual cosa ha definit l'estructuració humana del territori i ha caracteritzat l'evolució del paisatge. La fisonomia dels nuclis històrics, així com la disposició i la ubicació dels diferents castells i fortificacions, són la petja física de l'alt grau d'interrelació que hi ha hagut entre les dues bandes del Pirineu, ja sigui per raons socials, econòmiques o pels abundants conflictes bèl·lics.

El nucli de la Roca està situat sobre un penyal a prop de Llanars. Observatori del Paisatge

La condició de terra de pas i de frontera, juntament amb les característiques del relleu, van condicionar les possibilitats de localització dels assentaments originaris, com també la seva vitalitat i viabilitat posterior. Molló s'ubica en un replà corresponent a una antiga superfície d'erosió; Setcases s'emplaça al fons de la vall del Ter; Vilallonga i Llanars a les terrasses baixes del Ter, mantenint una certa altura respecte al riu a causa del risc d'inundació i de la poca presència de terres prou fèrtils per a l'agricultura. La Roca està ubicada sobre un penyal que s'havia convertit en un enclavament estratègic per a la defensa de la vall; Abella, Fabert, Tegurà, Feitús i Espinavell, en vessants d'alta muntanya, amb pendents superiors al 20%; i Camprodon, a la zona d'aiguabarreig dels rius Ter i Ritort, sota el castell de Sant Nicolau, el qual oferia defensa i accentuava el caràcter d'enclavament gairebé inexpugnable. Com és propi de les zones de muntanya, el poblament rural, de densitat baixa i concentrat en nuclis reduïts, es complementa amb un important nombre de cases i masies aïllades, disperses de cap a cap del territori.

Durant la segona meitat del segle XIX es va produir una certa industrialització, basada sobretot en les fargues que fabricaven objectes de metall, especialment claus i armes de foc. Antigament hi havia fargues a Setcases, al Catllar, a Vilallonga, a Llanars, a Camprodon i sota la serra Cavallera, però totes deixaren de funcionar abans del 1880. Aquestes fargues funcionaven amb carbó vegetal, fet que va suposar una forta pressió sobre els boscos pirinencs. Durant la primera meitat del segle XX, el desenvolupament de la indústria del tèxtil va comportar un intens despoblament de la disseminació rural, que encara avui perdura, i va provocar que la població urbana es concentrés al nucli de Camprodon i al llarg de les terrasses baixes del Ter i del Ritort. En aquest mateix període, els rius van ser aprofitats per a la generació d'energia, primer per a la indústria tèxtil i posteriorment només per a la producció d'energia elèctrica.

Però bona part de l'evolució del paisatge ha estat lligada als canvis de la superfície ocupada pels boscos, les pastures i els nuclis

urbans. Com que és una zona de muntanya, les pastures ocupen una superfície considerable en el paisatge mentre que l'activitat agrícola es localitza en els fèrtils dipòsits al·luvials dels rius Ter i el Ritort, així com en els replans de les valls, on es van construir unes feixes estretes, avui en dia quasi abandonades. Els boscos sovint estan situats en els vessants amb pendents més pronunciats, tot i que actualment estan recuperant la superfície on antigament hi havia pastures, tal com succeeix a la vall de Feitús.

Darrerament, el turisme ha aparegut amb força i s'ha convertit en la primera font d'ingressos de la vall de Camprodon, fet que ha provocat canvis importants en el paisatge. Hi ha hagut un augment important de la superfície construïda dins dels principals nuclis urbans, producte sobretot de la forta demanda de segones residències i d'equipaments varis. L'augment de l'oferta d'activitats de muntanya, especialment l'esquí (hi ha l'estació de Vallter 2000), hi té molt a veure. També s'ha potenciat el sector primari i, en concret, la ramaderia, de manera que avui encara es mantenen extenses àrees de pasturatge, un fet que contrasta amb l'escàs aprofitament forestal i l'augment de la superfície arbustiva. La important promoció turística de la vall ha comportat, també, certa recuperació de la població dispersa, ja sigui com a segones residències o com a establiments de turisme rural.

Expressió artística del paisatge

El caràcter muntanyós de la vall de Camprodon i el predomini dels paisatges naturals han estat objecte de moltes obres literàries. Dels diversos autors que han escrit sobre els diversos valors paisatgístics cal destacar Joan Baptista Bertran, que en l'obra *Del meu poble, encara* (1982) descriu el paisatge entre Llanars i Setcases:

“Seguiu pel mig d'aquella ampla petxina vegetal esberlada que és la fina gerdor de la vall de Llanars, on us saludarà una esglésiola, miniatura monumental romànica, exquisida. [...] El mateix camí us farà passar per les envistes de la Roca, llogarret pintoresc capaç de tornar boigs molts pinzells paisatgístics; i, entre pollancren arrengrats a l'esquerra i tendres vessants a la dreta, pugeu encara cap a Vilallonga de Ter, fins a Setcases. Pertot arreu l'aigua, en forma de correntia fluvial, de doll de font, de vena remorosa que davalla pels marges, de devessall que esquitxa com una rosada fresca, us farà harmoniosa companyia com una inesgotable, envoltant i riquíssima polifonia líquida.” (Bertran, 1982)

Joan M. Guasch Miró també reflecteix el paisatge de l'alta muntanya de les valls a l'obra *Per les muntanyes de Camprodon al pic de Balandrau* (1903). Al seu torn, l'imprescindible Josep Pla comenta les impressions que li causà el paisatge a *Postal de Camprodon* (1989), mentre que Marià Vayreda descriu el pas fronterer a *Records de la darrera Carlinada* (1950).

També hi ha diversos autors que han escrit sobre els valors derivats dels costums, les tradicions i l'excursionisme. Les obres de Carles Bosch de la Trinxeria en són bons exemples, com ara el següent fragment de *Pla y montanya* (1888), quan parla de Xito Bot, músic i teixidor de cornamusses d'Espinavell:

Quadre de Camprodon de José María Mascort. Col·lecció Mascort

“[...] sols treia de son instrument una nota forta, esquerdada, regollosa, com lo bramar d'un vedell [...] segut sobre un roc, les galtes inflades, afluijant i estirant son llarg instrument, fent retronjir les cingleres de sos brams desaforats [...] i només aconseguia eixellar la vacada.” (Bosch de la Trinxeria, 1888)

La màxima expressió artística del paisatge de la vall de Camprodon resideix en les diverses pintures i gravats on estan reflectits els seus paisatges i, en especial, el de les viles de Camprodon, Setcases, la Roca i els entorns. D'entre els principals autors, cal destacar les aquarel·les d'Estrada Vilarrasa o algunes obres de Pilar Segura, José María Mascort i Rafael Salvá Balaguer, a més d'alguns pintors de l'escola paisatgística d'Olot. És rellevant esmentar el llibre d'aquarel·les, dibuixos i poesia *Apunt de Camprodon* (1988), del mateix Estrada Vilarrasa, amb text de David Aloy i un recull de poesies sobre la vall de Verdaguer, Maragall i Josep Sebastià Pons, entre altres autors.

Valors en el paisatge

A la vall de Camprodon hi ha una gran varietat de valors naturals i ecològics. En primer lloc, aquells que es deriven del modelat geològic glacial i periglacial, visibles només als nivells més elevats: circs, espatlleres, crestes en forma d'aresta i, sobretot, les extenses zones de tarteres i roquissars de la capçalera del Ter. Per altra banda, la gran varietat de valors biòtics, en especial de flora i de fauna.

Pel que fa a les espècies vegetals, cal esmentar la presència de molts tàxons de flora rars i/o protegits per la legislació existent, com ara la genciana alpina, entre d'altres. També s'hi troben el que és possible qualificar com a veritables tresors faunístics, com és el cas de la perdiu blanca, el gall fer, el mussol pirinenc, l'àguila daurada, el trençalòs, el gat salvatge, la marta i la marmota.

També hi ha diversos hàbitats d'interès comunitari que ocupen paratges singulars, bons exemples dels quals són la roureda de roure de fulla gran de Can Pascal, amb exemplars que tenen més de 250 anys, i l'avetosa de Carboners, que és el bosc d'avets més oriental de tot el Pirineu. Tots aquests valors queden constatatats en el fet que bona part de la vall de Camprodon es troba inclosa en el Pla d'espais d'interès natural (PEIN) i a la xarxa Natura 2000. Per altra banda, hi ha la previsió de crear el parc natural de les Capçaleres del Ter i del Freser, que seria de caràcter transfronterer, i s'uniria amb la part francesa.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines, elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: solana de Fontlletera-serra de Mont Roig; el Catllar de Setcases; planes al·luvials del Ripollès; puig de les Agudes, puig de Sistra i puig Moscós; baga de Carboners, bac de Setcases i vall de Carlat; riera de Feitús; Espinalva, Cavallera; la Rovira, bac de Sant Antoni, les Assuques; capçalera del Ritort; carena del puig de la Clapa, coll d'Ares i Montfalgars.

El principal valor estètic del paisatge de la vall de Camprodon rau en la majestuositat de les muntanyes. L'important component natural, basat en la presència de múltiples cursos fluvials d'aigües ràpides i transparents, l'extensió de les masses boscoses i el seu contrast amb els prats de pastures extensives, que han modelat el paisatge visual dels cims i les calmes, així com la baixa presència d'infraestructures i construccions urbanes, esdevenen per a l'espectador un escenari bucòlic i de gran equilibri estètic. A més, aquest valor està accentuat també per les importants variacions cromàtiques que presenta el paisatge al llarg de l'any. És molt atractiu el trànsit entre el verd intens de la primavera i l'estiu, i el blanc del paisatge hivernal, que passa per la impressionant gamma de tons ocres presents a les valls durant la tardor.

Als voltants de Molló, de Vilallonga de Ter i de la riera de Feitús, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal. Aquesta estructura singular, també es localitza a altres indrets muntanyosos, com a la unitat veïna de l'alta Garrotxa.

Uns altres valors remarcables són els que ofereixen els centres històrics dels diversos nuclis, i en especial el de Camprodon, com també les diferents edificacions romàniques i els petits nuclis com Espinavell, Molló, la Roca, Abella i Tregurà. En conjunt, aquests petits nuclis urbans de muntanya pirinenca formen un patró d'assentaments característic, amb un elevat valor estètic. Des d'aquests llogarrets, destaca també la visió que és té de les diverses muntanyes i cims que delimiten la vall, i, en especial, els que fan de frontera amb el Vallespir.

És interessant remarcar el valor que presenten el passeig de Maristany i el parc de la Font Nova, ambdós a Camprodon, bones mostres de l'estil modernista dels inicis del segle xx, els quals han quedat com a testimoni silenciós de la importància de la vila com a lloc de vacances per a la burgesia de Barcelona.

El monestir de Sant Pere, a Camprodon, és un dels elements que singularitza aquest nucli. Observatori del Paisatge

Els valors històrics del paisatge es manifesten en diferents construccions d'interès històric i arquitectònic disperses per tot el territori de la vall de Camprodon. Entre tot el conjunt d'ermites, oratoris, santuaris i esglésies dispersos per les valls destaquen el santuari del Catllar, considerat bé cultural d'interès nacional, i les ermites de Sant Isidre i de l'Ascensió d'Espinalba.

En altres casos, són construccions civils les que caracteritzen el paisatge d'alguns indrets com, per exemple, el magnífic pont Nou de Camprodon, el pont de Solans, el molí de Cal Fumat i el castell de la Sala. Algunes masies i cases de pagès presenten també bones mostres d'arquitectura tradicional.

Cal esmentar les bones mostres d'art i arquitectura del romànic, concentrades sovint a l'interior dels nuclis urbans. Destaca especialment el conjunt romànic de Camprodon, amb el monestir de Sant Pere com a element principal, així com també el de Molló, amb l'església de Santa Cecília, el nucli encimbellat de la Roca o les restes del castell medieval de Rocabruna.

Completen els valors històrics del paisatge la presència de jaciments arqueològics en balms com la de les Donzelles, i coves com les de la Rendilla i de les Salines. Igualment, tots aquells elements vinculats amb el món del pasturatge i la transhumància que es materialitzen en els diversos camins ramaders, en les cabanes i els tancats de pedra; elements dispersos en el paisatge rural de la vall de Camprodon. Altres elements com els senders i els refugis de muntanya estan relacionats amb l'evolució històrica de l'excursionisme i l'empremta que aquesta activitat ha deixat en el paisatge al llarg dels anys.

La condició d'espai fronterer de la vall de Camprodon ha comportat l'aparició de diversos elements del paisatge amb un valor històric relacionat amb la seva localització geogràfica a la frontera. La presència de camins i corriols vinculats a l'activitat del contraban, com també les construccions dedicades al control i a la vigilància, com la casa dels Carabiners o les instal·lacions del coll d'Ares.

També cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera C-38 entre Camprodon i el coll d'Ares, la carretera GIV-5223 entre la C-38 i Beget, i la GI-5264 entre Camprodon i Setcases, que segueixen el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, i que amb el pas del temps s'han anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserven, majoritàriament, el traçat original i unes trajectòries semblants, i permeten la descoberta del paisatge de la vall de Camprodon.

Finalment, hi ha paisatges que mostren en la seva fisonomia l'empremta del passat, com per exemple el sistema de feixes i de cabanes de pagès per a guardar les eines i disposar de refugi, molt característic de la zona de Vall-llobre a Setcases. També a l'alta muntanya, l'estructura del paisatge constituïda per claps de bosc i àrees extenses de prats comunals és pròpia de temps pretèrits; un passat en què la ramaderia era una activitat molt important i amb una gran capacitat de modelar el paisatge de les terres situades a les zones culminals que circumden i delimiten la vall de Camprodon.

Hi ha diferents àmbits paisatgístics de la vall de Camprodon que posen de manifest el valor productiu que té. Un dels més notables és el paisatge modelat per les activitats ramaderes, ja siguin els prats alpins formats per gespets i rasos que ocupen els nivells supraforestals o els prats de dall que se situen en els replans i els fons de vall. Els primers són hereus d'una activitat que en el passat va ser molt important, mentre que els segons estan destinats a produir farratge per a una ramaderia bovina, sovint establada, dedicada a la producció de carn, com ho demostra l'existència a la vall de la indicació geogràfica protegida (IGP) Vedella dels Pirineus Catalans i l'organització de diverses fires dedicades a la venda de bestiar, com per exemple la fira dels Mulats d'Espinavell o la fira de la donada de sal a les vaques, a Setcases.

Altres paisatges amb un valor productiu innegable són l'estació d'esquí Vallter 2000 i altres equipaments esportius, com per exemple el camp de golf de Camprodon, en molts casos lligats a l'oci o al gaudi de la natura.

Destaquen també les diverses construccions i instal·lacions distribuïdes al llarg dels rius per a la producció d'energia elèctrica. Aquestes estan molt desenvolupades en els trams del riu Ter compresos entre Camprodon i Vilallonga i entre Tregurà de Dalt i la Sala.

Els valors socials del paisatge a la vall de Camprodon es manifesten en aquells espais tradicionalment més freqüentats per la població per tal de portar a terme algun tipus d'activitat, sovint d'oci i esbarjo. Per una banda, hi ha tot un conjunt de senders, camins i itineraris de tradició excursionista, com per exemple el sender de gran recorregut GR-11, junt amb una important xarxa de camins històrics i de descoberta del territori, entre els quals destaquen les rutes de natura i de descoberta del romànic o la Ruta del Ter, promociada pel Consorci del Ter. Per una altra banda, hi ha aquells espais utilitzats per a la pràctica d'esports de muntanya, ja siguin l'esquí, l'escalada, les travesses amb raquetes, etc.

Els paisatges forestals, en general, també presenten un valor social important, ja que la seva funció productiva ha deixat pas a un

L'esquí representa una font d'ingressos molt important. Pistes d'esquí de Vallter 2000. Observatori del Paisatge

funció més recreativa i de conservació dels sistemes naturals. Hi destaca el desenvolupament de l'activitat de la caça, sobretot de l'isard, la pesca fluvial i la ja comentada activitat excursionista.

Els valors simbòlics i identitaris es localitzen en algunes de les muntanyes que presideixen la vall de Camprodon, que esdevenen fons escènics. Cims com els de Costabona, Bastiments, Fontlletera o el Gra de Fajol són referents importants per a l'excursionisme català i presenten una càrrega simbòlica important per a la població de la vall. D'altra banda, la serra Cavallera i la serra de Nevà, a més de l'eix format pel puig Sistra i les Agudes, posseeixen també un valor identitari en l'àmbit local.

El sistema d'ermites, oratoris i santuaris ha determinat, a certs llocs, un especial valor espiritual, com és el cas de Camprodon, en relació amb Sant Antoni, on se celebra una festa popular dedicada al sant amb una missa, una arrossada popular i el ball de sardanes. Un fet que es dona també a l'ermita de Sant Sebastià a Molló, amb la celebració d'una missa i un sopar popular.

Altres tipus de valors simbòlics són els que fan referència a les llegendes i les històries fantàstiques i populars, com la llegenda de la collada de la Fembra Morta, que versa sobre l'origen del nucli de Setcases o la de Sant Patllari a Camprodon. La proximitat de la frontera amb França també ha provocat que passos de frontera com el coll d'Ares hagin adquirit simbolisme, precisament per aquest fet.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La llarga tradició excursionista present a la vall de Camprodon ha provocat l'aparició de nombroses rutes de descoberta i gaudi del paisatge, alhora que també s'han anat adequant diversos punts d'observació i interpretació.

Hi ha una àmplia oferta de rutes a peu implementades per diversos municipis. Consisteixen en rutes pels voltants dels pobles amb la finalitat de visitar, sobretot, els indrets més rellevants del territori més pròxim, ja siguin fonts, ermites, boscos o altres elements singulars que doten d'identitat el paisatge de la zona.

A aquests camins locals, cal afegir-hi les diverses rutes i senders establerts pels centres i les colles excursionistes, entre els quals cal esmentar els que tenen origen a la zona de Vallter 2000 i que permeten coronar els diferents cims; els que deriven de les diverses traces històriques, com per exemple el sender transpirinenc GR-11 (itinerari 10); les vies de transhumància o les rutes que segueixen les carenes de les serres principals com la de Feitús a Costabona (112) pel coll de Liens i el puig Sistra, o el camí de Ribes de Freser a Camprodon per la serra Cavallera, tot i que pràcticament no passa per la vall de Camprodon. Així com el GR-210 o Ruta del Ter (14), que comença a Ulldeter i ressegueix tot el curs fluvial fins a la gola del Ter.

A aquesta xarxa de camins esmentada, cal sumar-hi les diverses rutes que es poden realitzar amb vehicles motoritzats. Per una banda, hi ha les dues principals carreteres, la C-38 (65) i la GIV-5264 (2), que remunten les dues valls principals que formen la vall de Camprodon i permeten percebre una visió de conjunt del paisatge. El baix trànsit que suporten les carreteres principals, excepte en períodes puntuals com l'època d'esquí, permet oferir unes vistes esplèndides amb àmplies visuals sobre els principals nuclis i elements històrics, així com també sobre el magnífic entorn natural. En aquest sentit, és especialment interessant aturar-se al coll d'Ares, des d'on es pot contemplar una excel·lent perspectiva del sector de la vall del Ritort.

Per altra banda, s'ha de considerar la presència de tres pistes forestals que també permeten el pas de vehicles. La primera connecta el nucli d'Espinavell i la vall del Ritort amb Setcases per la zona de la collada Fonda (66), des d'on es pot contemplar el paisatge més pirinenc i imponent de la vall de Camprodon. La segona pista, que connecta amb la unitat veïna de les valls del Freser, parteix del nucli de la Roca i tot seguint la vall de la riera d'Abella i després de travessar la collada Verda, arriba al poble de Pardines (68), des d'on es gaudeix d'un esplèndides vistes sobre la serra Cavallera i la serra de Sant Bernabé. Finalment, la tercera pista comunica Setcases amb Ribes de Freser per la collada de Meianell (67), on es produeix també el canvi d'unitat amb les valls del Freser, des d'on s'obté una panoràmica magnífica sobre la vall del Catllar i els cims més emblemàtics de Balandrau, Fontlletera i puig de Pastuira, a més de les diverses carenes que delimiten la vall del Ter, en especial la de Costabona i puig de les Agudes.

Pel que fa als punts d'observació del paisatge, és important esmentar els diversos miradors condicionats per a aquesta finalitat, però també els diversos cims i turons disposats estratègicament, els quals ofereixen fabuloses vistes de la vall de Camprodon. El mirador del collet de Xoriguera (mirador 59) està arranjat per al visitant i permet obtenir unes vistes precioses de la vall alta del Ter. El mirador de Sant Antoni Vell de Camprodon (60) facilita l'obtenció de magnífiques panoràmiques de la vila de Camprodon, així com de la vall de Bolòs i de la vall del Ter. I el coll d'Ares (75), situat a

l'extrem oriental de la unitat, permet una visió global de la vall de Camprodon.

Pel que fa als cims que ofereixen importants visuals i una certa tradició de miradors del paisatge de la vall de Camprodon, cal destacar el pic de Bastiments, el Gra de Fajol, Balandrau, Costabona i el puig de les Agudes; com també la Creu de la Baidana, condicionada com a mirador.

Una menció a part es mereix el puig on s'ubica el nucli de Tregurà de Dalt (11), prop de Vilallonga de Ter, que ha esdevingut un popular mirador des d'on observar el paisatge més característic de la vall.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- La substitució de les tipologies constructives tradicionals per formes poc integrades, com les cases adossades, en indrets poc adients i sovint amb la utilització d'estils, materials i codis cromàtics estranys al paisatge de la vall.
- L'ampliació i la modificació del traçat de les carreteres durant les darreres dècades sovint ha comportat la construcció de talussos de grans dimensions i de difícil revegetació, de manera que l'impacte visual és destacable. Es poden mencionar, per exemple, els casos del tram de carretera entre Setcases i l'estació d'esquí de Vallter 2000, les àrees d'aparcament associades, junt amb el tram de carretera que va entre el càmping dels Solans i el poble de Molló.
- La disminució de les pastures comporta una homogeneïtzació del paisatge per la pèrdua d'espais oberts i l'augment dels matollars: landes de falguera, balegars i boixedes.

Amenaces

- L'increment de temperatura d'un possible canvi climàtic reduiria la temporada nival i la possibilitat de crear neu artificial, i afectaria algunes espècies tant de flora com de fauna i, de retruc, l'economia de la zona.

Fortaleses

- Els nombrosos valors naturals, històrics, culturals i socials del paisatge ja són utilitzats en alguns casos com a atractius turístics que contribueixen al desenvolupament econòmic de la vall.
- La baixa densitat de població permet la presència de paisatges tranquils i silenciosos, els quals, malgrat ser poc visibles i accessibles, tenen un alt valor per la seva raresa.
- El distintiu d'origen i qualitat agroalimentària IGP Vedella dels Pirineus, la marca de garantia Producte del Ripollès o els distintius

de producció ecològica potencien la qualitat i la comercialització de productes del sector primari de la vall de Camprodon.

Oportunitats

- La futura creació del parc natural a les capçaleres del Ter, juntament amb la del Freser, ofereix la possibilitat d'establir un model turístic sostenible, és a dir, que permeti el desenvolupament de les poblacions locals i la preservació dels valors naturals.
- La realització de diversos estudis sobre l'arquitectura pròpia del Ripollès hauria de permetre elaborar unes normes de construcció que evitin la substitució de l'arquitectura popular per d'altres que tendeixen a la banalització del paisatge.
- La Carta de paisatge de la vall de Camprodon és una eina destinada a mantenir i millorar els valors paisatgístics de la unitat.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns paisatges naturals ben conservats, amb qualitat paisatgística, viables ecològicament i que compaginin l'activitat agropecuària, l'aprofitament de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
- OQP2.** Uns assentaments urbans de Camprodon, Molló, Llanars, Vilallonga de Ter i Setcases ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que alberguen, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades de qualitat.
- OQP3.** Uns fons de valls lliures de polígons industrials, càmpings, urbanitzacions disperses amb una baixa integració paisatgística i amb unes infraestructures ordenades i ben integrades.
- OQP4.** Uns fons escènics en què ressalten els cims de Costabona, Bastiments, el Gra de Fajol i Fontlletera, ben gestionats i lliures d'elements aliens que en distorsionin el perfil.
- OQP5.** Un mosaic paisatgístic de boscos caducifolis i boscos de pi negre, prats alpins i neretars, matollars de ginebró, balegars, bruguerars, prats de dall, pastures i camps de conreu, mantingut i potenciat com a element d'un alt valor estètic i ecològic.
- OQP6.** Uns elements romànics i altres peces de caràcter patrimonial, preservats i vinculats al paisatge del voltant.
- OQP7.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de la vall de Camprodon.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Protegir els boscos de ribera, particularment els dels voltants dels rius Ter i Ritort, per tal de garantir-ne la funció ecològica i paisatgística.
- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector següents: solana de Fontlletera-serra de Mont Roig; el Catllar de Setcases; planes al·luvials del Ripollès; puig de les Agudes, puig de Sistra i puig Moscós; baga de Carboners, bac de Setcases i vall de Carlat; riera de Feitús; Espinalba, Cavallera; la Rovira, bac de Sant Antoni, les Assuques; capçalera del Ritort; carena del puig de la Clapa, coll d'Ares i Montfalgars.
- Conservar i, si escau, restaurar, tots els elements patrimonials inclosos en el catàleg del BCIN del patrimoni arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. En aquest mateix sentit, convé protegir els entorns de cadascun dels elements patrimonials per tal que qualsevol actuació no desvirtui el context en el qual es troben inserits aquests elements. Cal realitzar, alhora, estudis i anàlisis de visibilitats dels principals fets històrics i la vinculació que mantenen amb les principals zones de cingleres i els fons escènics rellevants de la vall de Camprodon per tal de generar àmbits d'influència, i per tant, zones de protecció visual.

583

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Valorar i gestionar les comunitats vegetals d'alta muntanya, pel valor que tenen com a hàbitats poc freqüents i definitòries d'un paisatge específic.
- Fomentar i mantenir els cultius destinats a la producció de cereals i farratges per a la ramaderia, les pastures dels replans i dels fons de vall, així com també els prats de dall, especialment als llocs on el mosaic agroforestal es troba especialment degradat i reduït.
- Consolidar i fomentar la Indicació Geogràfica Protegida (IGP) Vedella dels Pirineus Catalans i la marca de garantia Producte del Ripollès.
- Mantenir les zones de pastures existents per tal d'afavorir i potenciar la permanència del mosaic paisatgístic.
- Preservar el valor patrimonial de la carretera C-38 entre Camprodon i el coll d'Ares, la carretera GIV-5223 entre la C-38 i Beget, i la GI-5264 entre Camprodon i Setcases.
- Garantir la qualitat del sòl no urbanitzable a les planeres de valls i marges de rius.
- Restaurar i mantenir les peces històriques i arquitectòniques emblemàtiques de la vall de Camprodon.

- Vetllar pel compliment dels acords i compromisos de la Carta del paisatge de la vall de Camprodon.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Mantenir la compacitat dels nuclis urbans i evitar-ne la dispersió o l'aparició d'elements no concordants amb les alçàries i tipologies pròpies de cada nucli urbà. En aquest sentit, cal evitar el creixement dispers dels nuclis urbans de Camprodon, Molló, Llanars, Vilallonga de Ter i Setcases, i millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i industrials.
- Afavorir unes límits clars i de qualitat entre els espais urbans i els espais oberts de les perifèries, evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat.
- Evitar que noves infraestructures lineals i/o energètiques pertorbin l'estructura original i la panoràmica visual de les fites i els fons escènics presents a la unitat; especialment dels més emblemàtics com Costabona, Bastiments, el Gra de Fajol i Fontlletera.
- Aplicar bones pràctiques per a la millora dels accessos urbans, com el soterrament de les línies elèctriques i la integració paisatgística de les casetes que allotgen els transformadors elèctrics, l'eliminació gradual dels rètols publicitaris i dels suports obsolets, la regulació de mides, colors, materials i formes de la senyalització i de la retolació comercial, la incorporació d'arbrat i la rehabilitació d'elements patrimonials.

- Tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, així com establir mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Evitar que el desenvolupament urbà, tant de rehabilitació com d'obra nova, desfiguri les fites paisatgístiques dels nuclis del patró d'assentaments de muntanya pirinenca (Espinavell, Molló, la Roca, Abella, Setcases i Tregurà), amb construccions, infraestructures, i en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, en què la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Tregurà de Dalt, el collet de Xoriguera, Sant Antoni Vell i el coll d'Ares, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-11, Ribes de Freser-Camprodon i Feitús-Costabona; i els motoritzats de Camprodon-coll d'Ares, Setcases-Espinavell, Setcases-Ribes de Freser i la Roca-Ribes de Freser.

23. Valls d'Olot

Comarca:

Garrotxa, Pla de l'Estany i Ripollès.

Superfície:

40.935 ha.

Municipis:

Argelaguer, Besalú, Castellfollit de la Roca, la Vall de Bianya, la Vall d'en Bas, les Planes d'Hostoles, les Preses, Mieres, Montagut i Oix, Olot, Riudaura, Sales de Llierca, Sant Aniol de Finestres, Sant Feliu de Pallerols, Sant Ferriol, Sant Jaume de Llierca, Sant Joan les Fonts, Sant Miquel de Campmajor, Santa Pau, Serinyà i Vallfogona del Ripollès.

586

Un dels principals trets distintius del paisatge de la unitat valls d'Olot són els més de 40 cons volcànics recoberts de vegetació. A la imatge, volcà del puig de la Costa, la fageda d'en Jordà i la ciutat d'Olot al fons. Jordi Puig

Trets distintius

- Paisatge de muntanya mitjana articulats pels rius Fluvià i Seron destaquen les morfologies produïdes pel vulcanisme quaternari com la cinglera basàltica de Castellfollit de la Roca o els quaranta volcans catalogats.
- Paisatges forestals caracteritzats per la diversitat, amb presència d'alzinars, rouredes, i fagedes, com la fageda d'en Jordà.
- Existència del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, que protegeix els principals elements del paisatge geològic, vegetal i faunístic de les valls d'Olot.
- Paisatge agrícola de la vall d'en Bas, situat en una plana al peu del Puigsacalm.
- El mosaic format per conreus, pastures, boscos, masies i petits nuclis urbans.
- Alguns nuclis urbans medievals com Santa Pau i Besalú i el paisatge urbà d'Olot, amb peces de gran valor com l'eixample Malagrida i el parc Nou.

 Mirador

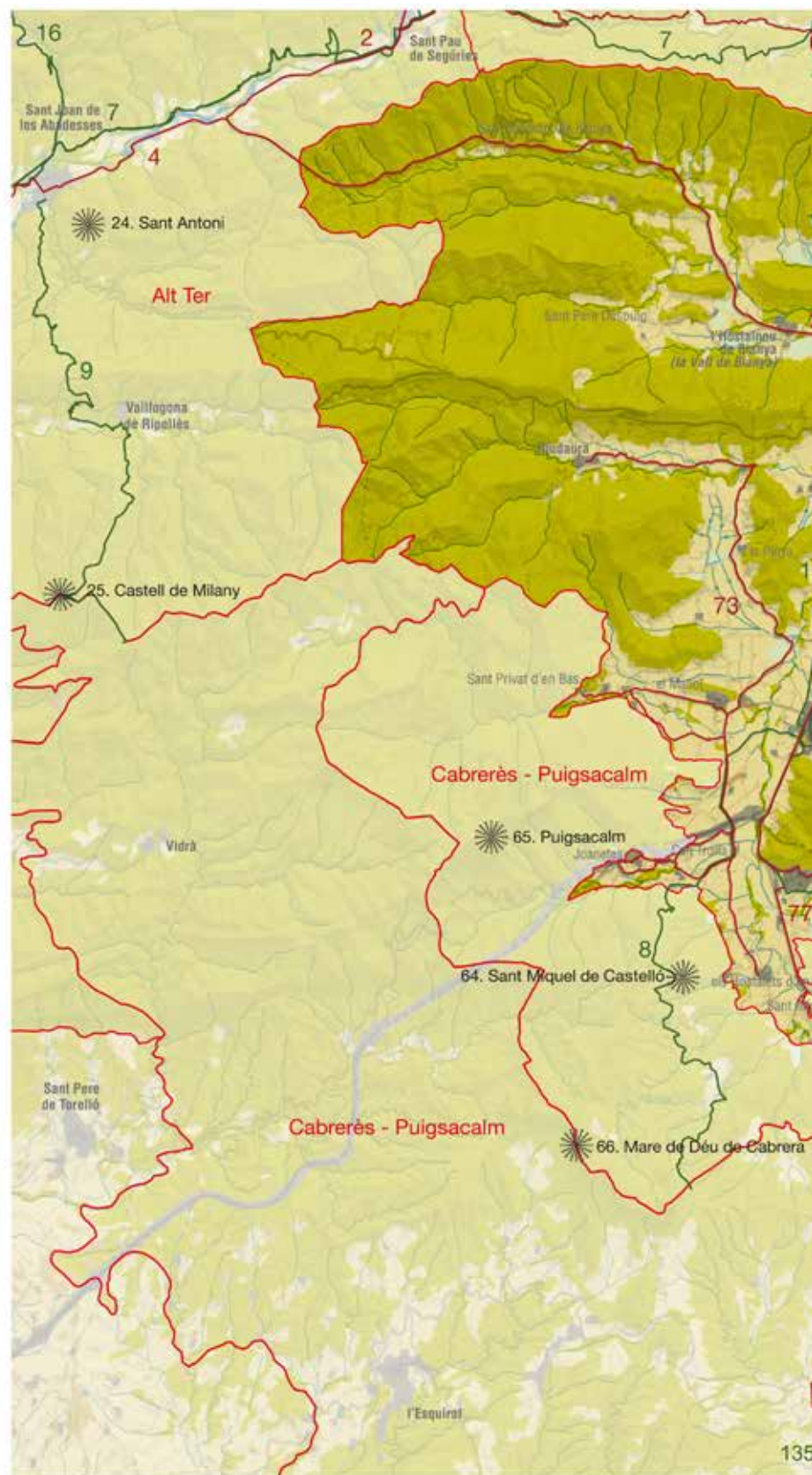
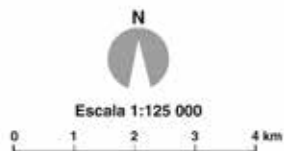
 Itinerari motoritzat

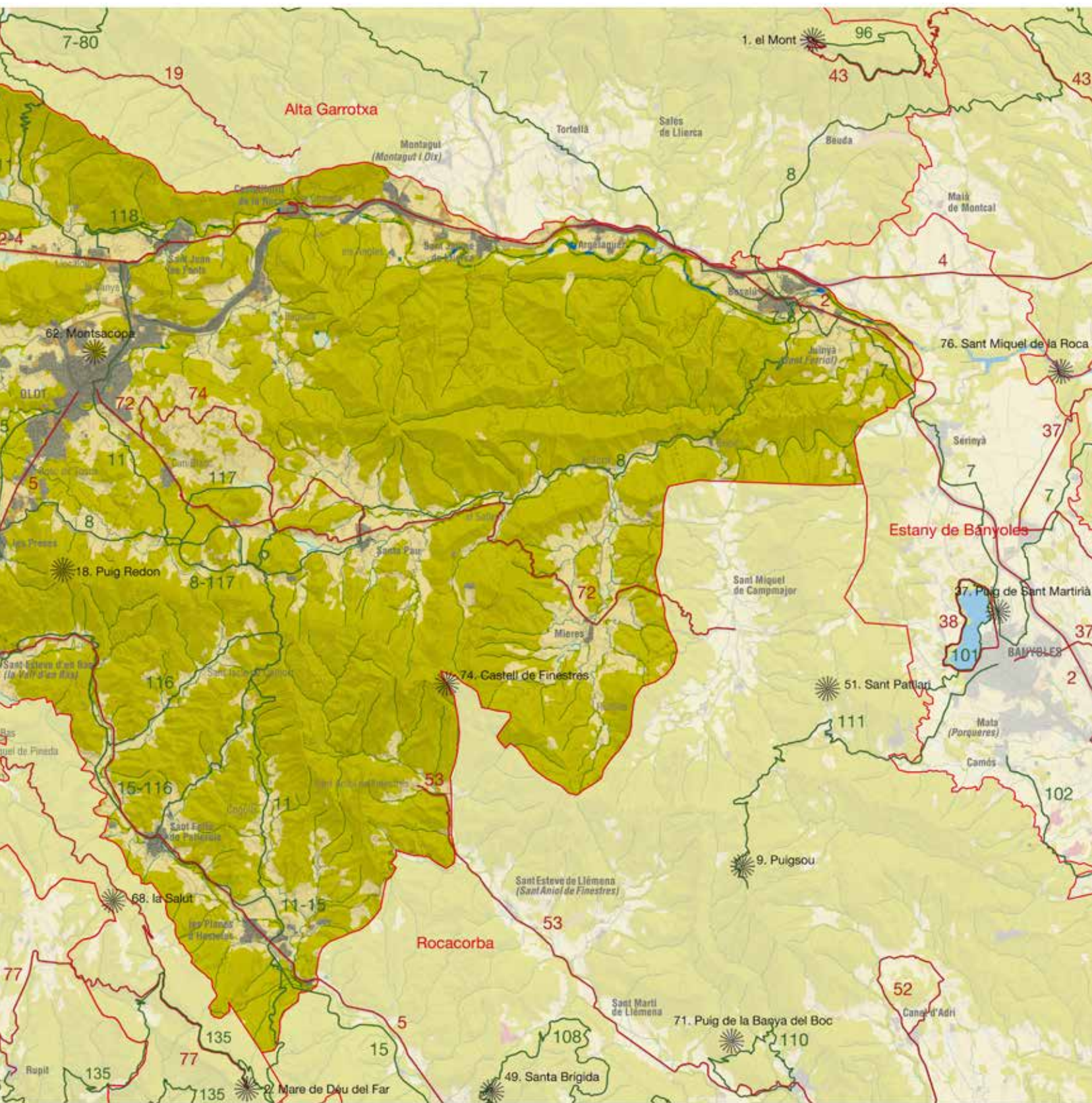
- 2 Girona - Ulldeter
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 5 Guillerics - Olot
- 53 Sant Gregori - Sant Aniol de Finestres
- 72 Olot - Sant Martí de Campmajor
- 73 Vall d'en Bas
- 74 Olot - Batet - Santa Pau

 Itinerari no motoritzat

- 7 GR-1
- 8 GR-2
- 11 GR-83 Camí del Nord
- 15 Ruta del Carrilet
- 116 Valls de Sant Iscle i del Vallac
- 117 Fageda d'en Jordà - Santa Margarida - Volcà del Croscat
- 118 Tres colades - Cingleres de Sant Joan les Fonts

588

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de les valls d'Olot és el resultat de la configuració d'un territori complex i singular, en el qual la tectònica i el vulcanisme han tingut un paper destacat. Les serres i els massissos que tanquen les valls pel costat nord, com la serra de Malforat (915 m), pertanyen als primers estreps dels relleus prepirinencs mentre que les serres situades al costat sud s'integren en el Sistema Transversal.

Els moviments tectònics i el sistema de falles van donar lloc a diverses crisis magmàtiques eruptives en els decurs dels darrers 350.000 anys. L'activitat volcànica va produir un conjunt de formes de relleu que constitueixen la regió volcànica millor conservada de tota la península Ibèrica. Quaranta edificis volcànics, que oscil·len entre els 10 metres i els 60 metres d'alçària i entre els 300 metres i els 500 metres de diàmetre, i més de vint colades de lava són el testimoni geològic i paisatgístic més notori d'aquesta activitat. Els cons que més sobresurten en el paisatge són aquells sorgits als fons de les valls o en àrees més o menys planeres, com en els casos de la Garrinada, Montsacopa, el Croscat o Santa Margarida, a més de la colada basàltica sobre la qual s'assenta el poble de Castellfolit de la Roca. N'hi ha de menys visibles, pel fet que apareixen adossats als vessants de les serres o en les carenes.

El paisatge de les valls d'Olot és eminentment forestal amb una coberta principal que s'estén pels vessants muntanyosos i gaudeix de dues grans masses gairebé contínues, el massís de Sant Julià del Mont i les serres adjacents, i la gran massa vertebrada per la dorsal orogràfica de les serres de Marboleny, el Corb, Colltort i Finestres. L'alzinar muntanyenc, bosc de transició cap als boscos caducifolis, és molt abundant i es localitza als solells de les serres de Finestres, del Corb i de Sant Julià. També són força extenses les rouredes submediterrànies de roure martinenc i les rouredes humides i els boscos mixtos de roure pèrol, freixe, auró blanc i tiler, que es troben al pla d'Olot i creixen sobre basalts. Als sectors obacs de les serres més importants, i sobre substrats més aviat secs, es desenvolupen les fagedes amb boix; a part de les fagedes acidòfiles, com la d'en Jordà, que es fan sobre basalts i gredes, en llocs planers. Pel que fa a les dinàmiques d'aquestes masses forestals, com que es troben en zones amb pendent i la major part dins l'àmbit del Parc Natural, poden experimentar una tendència a formar extensions encara més continuades i denses.

A les zones més planeres predomina l'espai agrícola dedicat, fonamentalment, al cultiu de farratges i cereals farratgers per a l'especialització bovina. És el que succeeix a les cubetes de Mieres i de Santa Pau, a la vall de Bianya i a les terrasses sedimentàries del Fluvià aigües avall de Castellfolit. Les dinàmiques urbanístiques i de millora de la xarxa viària s'estan traduint en un procés de fragmentació d'aquest sòl agrari i en la generació d'uns espais intersticials que s'abandonen i passen a ser erms. El sòl agrari perd superfície a la perifèria de l'àrea urbana d'Olot i al voltant de les principals infraestructures, tot i que l'elevada fertilitat de la major part dels sòls i una orografia sense accidents en el relleu són variables que juguen a favor del seu manteniment futur. D'una

forma molt més secundària, al pla de Sant Miquel del Corb, a la vall del Brugent i a les de Cogolls i de Colltort, també es localitzen retalls agrícoles perfectament adaptats al terreny i que no es veuen afectats per les dinàmiques de creixement urbanístic.

A la vall d'en Bas, hi són plenament vigents els aprofitaments agraris, amb unes condicions molt apropiades per a les produccions cerealístiques i farratgeres, i amb uns sòls de productivitat elevada. No obstant això, el paisatge agrari experimenta una creixent homogeneïtzació deguda a la intensificació i a l'especialització de les explotacions amb produccions d'orientació ramadera, a la qual ha contribuït la promoció de conreus com el blat de moro. Pel que fa a la patata, aquest conreu experimenta una revifalla a la vall d'en Bas. Les lleguminoses també tenen certa importància, especialment els fesols.

Les explotacions de bestiar extensiu que encara persisteixen es troben localitzades a la muntanya mitjana i alta, mentre que les explotacions de bestiar estabulat són a la plana. Resulten clarament identificables pels coberts de construcció recent, sovint amb estructures prefabricades, que es basteixen a tocar dels masos centenaris.

Als replans menors, més ondulats, com a l'altiplà basàltic de Batet de la Serra, és on es localitzen les mostres més aconseguides d'un paisatge en mosaic força equilibrat entre boscos, conreus, prats i pastures, entreteixits per una valuosa xarxa de camins, vorejats, en molts casos, per murs de pedra volcànica i pels masos mateixos. Un altre indret on també es manifesta aquesta combinació és als cons volcànics, amb uns vessants forestals i uns fons de cràter ocupats per herbassars o prats. A d'altres replans montans, de superfície reduïda, romanen alguns espais oberts vestigials dedicats a les pastures. Tot i això, l'abandonament a les àrees més marginals condueix a la formació de masses boscoses cada cop més extenses i a la creació de grans continus forestals.

A les terrasses al·luvials del Fluvià i a les proximitats de molts nuclis urbans, sobretot allà on és possible fer arribar aigua, es troben els típics paisatges d'horts familiars més o menys ordenats segons els casos (en són exemples Castellfolit de la Roca, Sant Jaume de Llierca, Olot, Besalú o les Planes d'Hostoles). Tanmateix, al curs del Fluvià, sobretot al tram entre Olot i Castellfolit, es conserven algunes instal·lacions fabrils de final del segle XIX i de començament del XX, amb el sistema de rescloses i canals associats, a més d'altres aprofitaments hidràulics com molins o minicentrals hidroelèctriques. A les ribes del Brugent s'estenen algunes plantacions de ribera d'una extensió escassa.

A les àrees planeres és on es concentra gairebé la totalitat dels espais urbanitzats de la unitat. El paisatge urbà recull els trets de l'organització territorial que té l'origen en la creació de les parròquies rurals o les fortificacions medievals, algunes de les quals donen lloc als nuclis urbans històrics més importants com són els casos de Santa Pau, Besalú, el Mallol, Sant Privat d'en Bas, Sant Feliu de Pallerols, les Planes d'Hostoles o Riudaura. Els nuclis més petits o veïnats romanen sense gaires canvis, amb l'església i els pocs edificis o masos que s'anaren formant al voltant. Els de mida mitjana o gran disposen de trames de carrers més o menys perllongades,

a les quals, sovint, s'han afegit eixamples de cases unifamiliars, i han creat, així, estructures urbanes poc ordenades i han deixat espais intersticials agrícoles que encara es mantenen sense edificar, com a Sant Feliu de Pallerols o a les Preses. És freqüent trobar aquests eixamples a zones més planeres que els nuclis antics (el cas de Sant Esteve d'en Bas), o afavorits pel pas d'una via de comunicació (els casos de les Preses, de les Planes d'Hostoles, de Castellfollit de la Roca o de Santa Pau).

Una qüestió a part és la ciutat d'Olot, el paisatge urbà de la qual és la suma dels creixements que s'han anat succeint des de l'edat mitjana. La seva expansió s'ha produït en totes direccions estenent-se per on millor permetia l'orografia i per on s'han traçat les vies de comunicació i les seves ampliacions: carreteres cap a Castellfollit, cap a Amer, cap a Riudaura o cap a Ripoll. Avui dia, la tipologia de construccions apreciable és ben diversa, amb uns límits poc ordenats i amb àrees en què els espais agrícoles i els espais edificats es barregen sense tenir una estructura gaire clara. Aquesta sensació de dispersió és intensificada pels polígons industrials perifèrics, amb grans naus que s'aixequen a tocar de les vies de comunicació i prop dels seus enllaços.

Malgrat que Olot suma el major gruix d'habitatges nous, s'està donant un procés de suburbanització creixent, que afecta els municipis de la corona urbana d'Olot. Des de la perspectiva de la transformació física de l'espai, el resultat és, a un primer nivell, l'ocupació creixent dels petits replans de la ciutat d'Olot, com el pla de Dalt o el pla de Baix, i l'aïllament d'àrees agrícoles intersticials de dimensions reduïdes envoltades per edificacions. A un segon nivell, s'està perfilant, tret d'alguns espais on encara hi ha predomini dels espais oberts, un contínuum urbà, sense solució de continuïtat, que s'estén des del nucli urbà de les Preses, pel sud, fins als nuclis de la Canya, Llocalou i Sant Joan les Fonts, pel nord, i que en total ocupa vuit quilòmetres en línia recta.

Pel que fa als polígons industrials i a les grans superfícies comercials, les vores de les principals vies de comunicació i la proximitat a les zones urbanitzades residencials són els espais on més es dona aquesta combinació, essencialment, en els accessos a Olot, però també en la consolidació d'alguns polígons d'activitat econòmica a la Vall de Bianya i al tram inferior del Fluvià, com és el cas del Pla de Politger, a Sant Jaume de Llierca, el polígon industrial de les Serres, a la Vall d'en Bas o a Besalú.

Les restriccions a aquest model d'ocupació són les que estan fixades pels límits del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa i, en certa manera, per elements orogràfics com els cons volcànics de la Garrinada, el Montsacopa i el Montolivet, que han esdevingut petits retalls forestals rodejats d'una gran massa urbana. Cal destacar també l'aparició, a la vall d'en Bas, d'algunes intervencions residencials que, tot i ser de dimensions reduïdes, demostren una manca d'encaix amb els nuclis preexistents. Pel fet de trobar-se en un àmbit geogràfic on els impactes urbanístics han estat gairebé inexistents, els seus efectes encara s'amplifiquen més des de la perspectiva visual.

Pel fons de les planes discorren les principals vies de comunicació que connecten les valls d'Olot amb les ciutats de fora del seu àmbit. La vall d'en Bas és travessada per la carretera C-153 cap a Vic, a més de la sortida dels túnels de l'autovia que connecta Vic amb Olot per Bracons; la vall d'Hostoles és solcada per la C-63 cap a Santa Coloma de Farners; la vall de Bianya, mitjançant la C-26, dona accés al Ripollès; i la vall del Fluvià, aigües avall d'Olot, acull l'autovia A-26 (desdoblament de la N-260) cap a Besalú i, des d'allà, permet arribar cap a Figueres o bé cap a Banyoles i Girona.

L'ampliació d'aquesta xarxa viària en els darrers temps, ha suposat un procés de transformació del paisatge de les valls d'Olot. L'orografia complexa que envolta les valls ha determinat que, durant

La construcció del viaducte de la carretera A-26, de 500 metres de longitud, quatre carrils i inaugurat l'any 2003, va transformar considerablement el paisatge de Castellfollit de la Roca. Observatori del Paisatge

moltes dècades, l'única via de connexió amb l'exterior sense haver de travessar colls i fer un gran nombre de revolts, fos pel nord-est a través de la vall del Fluvià. A partir de la dècada de 1990, s'encetà un procés de millora que va començar amb la remodelació de la carretera de la vall d'Hostoles i el túnel d'en Bas i que ha seguit amb la variant de la carretera N-260 pel nord d'Olot i el nou traçat de la carretera C-153, que, mitjançant els túnels de Collabós (o Capsacosta) permet un accés molt més directe al Ripollès, a les proximitats de Sant Joan de les Abadesses.

No obstant això, els dos projectes viaris de major incidència des de la perspectiva territorial i paisatgística, i que estan relacionats entre ells, són el de la conversió en autovia de l'eix pirinenc entre Besalú i Olot (A-26), amb continuïtat fins a Figueres i, sobretot, el nou traçat de la via ràpida entre Vic i Olot mitjançant el túnel de Bracons (C-37). Els impactes del primer projecte sobre el paisatge són ben palpables, bàsicament a causa de l'amplitud de la plataforma (quatre carrils), pels respectius trams de terraplè, trinxera i viaducte, i per la creació d'enllaços amb la xarxa viària preexistent. A més, hi ha hagut una pèrdua de connectivitat ecològica i paisatgística notable entre espais d'interès natural; entre l'alta Garrotxa, d'una banda, i el massís de Sant Julià del Mont i el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, de l'altra. Pel que fa a la C-37, en aquest àmbit destaca la incidència visual del viaducte del Mas Rubió, que enllaça el túnel de la Codina amb la plana de la vall d'en Bas creuant el riu Fluvià. De cara al futur, manca encara resoldre el pas d'aquesta carretera pel nucli de les Preses, la circumval·lació de la capital garrotxina i l'enllaç amb l'Eix pirinenc.

592

Pel que fa a l'impacte produït per l'estesa elèctrica, s'ha de mencionar, especialment, la línia de 132 kV que ressegueix la vall del riu Llémena i travessa la carena de la serra de Finestres per llevant del turó del castell de Finestres, i des d'allà es dirigeix cap a Santa Pau i Olot fins a trobar l'estació transformadora ubicada entre els volcans de la Garrinada i el Montsacopa. Aquesta línia és, probablement, la que ocasiona un major impacte paisatgístic i ecològic, ja que travessa el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa des del sud-est al nord-oest.

Des de la perspectiva de les dinàmiques en el paisatge s'ha d'esmentar el paper que ha tingut, des de la seva creació, el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. La vigència i l'efectivitat futures d'aquesta figura cabdal per a la gestió del medi natural serà clau pel manteniment d'un espai amb una elevada qualitat paisatgística i ambiental i per a compatibilitzar amb l'entorn les activitats econòmiques que s'hi practiquen, sobretot les relacionades amb l'agricultura o el turisme.

Evolució històrica del paisatge

Si es compara amb altres àmbits geogràfics propers, com per exemple el Pla de l'Estany, a les valls d'Olot els indicis de poblament prehistòric són més tardans. S'han trobat restes al jaciment del Pla de Politger, a Montagut, catalogades com a pertanyents al Paleolític. Més clars són els indicis d'assentaments ibèrics i, sobretot, de la romanització. És aleshores quan s'imprimiren petjades

més evidents sobre el paisatge, que tenen a veure amb els usos agrícoles i amb les primeres vies de comunicació. Aquest és el cas de la Via Annia, que seguia la vall del Fluvià i encara avui dia es pot identificar a la capçalera de la vall de Bianya, la qual va perllongar la seva funció més enllà de l'època romana i va afavorir la penetració humana al llarg de l'alta edat mitjana.

El feudalisme va marcar les noves dinàmiques d'assentament humà i les jurisdiccions de tipus eclesiàstic o senyorial. Es van fundar monestirs que van promoure la repoblació del territori, com els de Santa Maria de Riudaura o els Arcs de Santa Pau. A Besalú, capital del poder comtal, el castell i l'església de Santa Maria van ser el nucli inicial de la vila al qual es van afegir aviat edificis com el monestir de Sant Pere o el notable pont romànic sobre el riu Fluvià.

També es van consagrar nombroses esglésies rurals, moltes de les quals han arribat fins als nostres dies i que van suposar l'inici de nuclis de poblament que avui perduren. Paral·lelament, es van construir castells termenats com els de Finestres, Colltort, Castellfolit, Bas o Castelló, el Mallol i Santa Pau, entre d'altres, algun dels quals ha perdurat en el temps.

A l'alta edat mitjana es van dibuixar els trets bàsics dels modes de vida que han subsistit fins a l'època moderna. El mode de vida i les feines associades es van estructurar al voltant del mas, el qual va tenir una incidència doble en el paisatge: des del punt de vista econòmic perquè va ser la unitat que va vertebrar l'explotació dels recursos naturals, mentre que des de la perspectiva arquitectònica es va convertir en l'element més representatiu del patrimoni construït de caire rural; a la zona d'Olot es va afegir l'especificitat de l'ús de la pedra volcànica. A les valls d'Olot, l'emplaçament predilecte dels masos històrics va ser a tocar dels primers vessants de les serres, sobretot a la solana, de manera que poguessin aprofitar, per proximitat, tant els productes forestals de la muntanya com les collites agrícoles de la plana. La densitat dels masos va ser inversament proporcional a l'altitud, mentre que l'abandonament, en cas de despoblació, es va produir a l'inrevés.

Fou a partir de l'edat mitjana que es va intensificar l'artifatge de terres per a la romputa de nous conreus ja fos al fons de les valls o als replans muntanyosos. Entre els segles IX i XVIII la uniformitat dels conreus, dins de certa diversitat, va esdevenir la nota dominant. Els cereals de tardor, encapçalats pel blat, van ocupar el primer lloc d'entre tots els conreus. Altres cereals de gra d'aresta van ser la civada i l'ordi. Un conreu de primavera conreat primordialment sobre els terrenys volcànics i humits més occidentals era el fajol; als sectors més orientals, no volcànics i més eixuts, va progressar el mill. Entre els segles IX i XIV, la vinya hauria assolit una gran extensió, sobretot a les àrees orientals de clima més mediterrani. La seva expansió s'explicaria per la producció autàrquica de subsistència practicada pels masos. A partir del segle XIV, l'olivera també s'hauria expansionat notablement en els sectors orientals més secs. Una qüestió a part va ser l'extensió gens menyspreable de les pastures.

A partir de finals del segle XVIII es va iniciar la transformació més rellevant en el paisatge agrari, amb la introducció del conreu de blat de moro i, en menor mesura, de la patata. El blat de moro va fer

La urbanització de l'actual barri de Montolivet, entre 1950 i 1956, va suposar una transformació notable de la ciutat. A l'esquerra, fotografia de 1948, Emili Pujol Planagumà. ACGAX. Servei d'imatges de Josep M. Dou Camps. A la dreta, la fotografia de 2012 mostra el barri de Montolivet i també el creixement dels barris de Bonavista i Sant Roc. Observatori del Paisatge

desaparèixer el descans de la terra, al mateix temps que l'olivera i, sobretot la vinya, patiren una progressiva reculada. Al segle XIX l'explotació forestal va assolir el període de màxims rendiments en la producció del carbó vegetal; en menor mesura, s'aprofitava la llenya i la fusta, aquesta darrera, adreçada, entre d'altres, a les bigues per a la construcció d'edificis. La intensificació en l'explotació forestal, ajudada per l'auge de la industrialització, va generar una degradació dels boscos, amb una pèrdua alarmant i progressiva de la cobertura, tal com evidencien moltes fotografies de final del segle XIX i de començament del XX.

El creixement demogràfic experimentat al segle XVIII i, en menor mesura, durant el XIX, va portar a una ampliació dels masos i a la construcció de nous edificis, fet que comportà l'increment de la densitat de l'hàbitat dispers. A més, es va posar en explotació agrícola l'engròs de la vall d'en Bas i sectors veïns com el bosc de Tosca. També es van engrandir els nuclis urbans de la plana, encara que això es focalitzà en el cas d'Olot, amb l'aparició de nous barris fora del recinte emmurallat. Besalú, en canvi, va perdre força demogràfica i econòmica a favor d'Olot. L'eclosió industrial amb establiments tèxtils, paperers, molins fariners modernitzats i centrals hidroelèctriques va modificar la fesomia d'alguns paisatges fluvials. Això és el que va succeir, essencialment, al tram del Fluvià comprès entre Olot i Sant Jaume de Llierca. Els sectors enclotats de major pendent van propiciar el bastiment de sistemes hidràulics esglaonats, constituïts per rescloses, canals i basses per aconseguir un benefici màxim.

A la segona meitat del XIX i al primer quart del segle XX, les valls d'Olot van donar un impuls a les seves comunicacions anant més

enllà de l'entramat tradicional de camins de bast, de camins de carro i de camins rals. Així, el 1849 es va obrir la carretera d'Olot a Girona per Besalú; el 1880 la d'Olot a Sant Joan de les Abadesses i, el 1925, la d'Olot a Vic. Entrat el segle XX, es van construir les que uneixen Olot amb els pobles veïns, la que va directament a Ripoll i la de Camprodon a Girona, entre d'altres. Molts trams d'aquestes carreteres van deixar una harmoniosa empremta en el paisatge amb unes calçades flanquejades per plataners, avui pràcticament desaparegudes. Així, Olot es va convertir en aquest període en un nus destacat de comunicacions a escala comarcal. A més, des del 1911 fins al 1969, la ciutat va estar unida a Girona mitjançant un ferrocarril de via estreta que actualment és un carril bici.

Al llarg de la segona meitat del segle XX, es van donar intenses transformacions en els paisatges de les valls d'Olot. En primer lloc, un abandonament ràpid de l'explotació forestal, sobretot relacionat amb l'obtenció de carbó vegetal d'alzina a causa de l'expansió d'altres combustibles alternatius com el gas butà. En segon lloc, es va produir un abandonament dels conreus i de les cases de pagès situats en zones més elevades i inaccessibles; en el millor dels casos, aquests terrenys es van dedicar a les pastures estacionals. En un sentit invers, l'agricultura de les planes es va intensificar i es va mecanitzar, amb el cas emblemàtic de la de la vall d'en Bas, que va viure un procés de concentració parcel·lària a finals de la dècada dels seixanta. La rotació de conreus es va simplificar i el blat de moro va passar a ser la collita protagonista indiscutible d'aquesta zona, amb l'assistència del reg per aspersió. Gairebé van desaparèixer alguns conreus com el fajol, d'interès paisatgístic elevat, ja que havia estat molt pintat pels artistes de l'Escola d'Olot.

Olot, i en menor mesura altres nuclis urbans, van tenir creixements molts notables que anaven més enllà dels eixamples de l'inici del segle xx, com el de la ciutat jardí Malagrida. A partir dels anys cinquanta es van construir barris perifèrics i segregats de la ciutat per acollir nous residents, com Sant Pere Màrtir, Bonavista, Hostal del Sol i Morrot. La indústria també es va expansionar, diversificant-se, i alliberant-se de la ubicació propera o immediata a les zones fluvials. Les expansions indicades es van dur a terme sobre els sòls agrícoles. A partir dels anys , a Besalú també es va donar un augment demogràfic i industrial destacat.

La intensificació de les dinàmiques descrites va tenir repercussions negatives sobre la transformació visual de l'entorn. Una de les més dramàtiques va ser l'extracció de material volcànic: greda o lapilli, per a la fabricació de formigó i ciments per a la construcció. Durant els anys setanta i vuitanta del segle xx, la morfologia de diversos cons volcànics es va veure seriosament amenaçada, perill que va fer augmentar la sensibilització social respecte d'aquest tema, fins al punt que, el 1982, la Generalitat de Catalunya va declarar la zona volcànica de la Garrotxa com a paratge natural d'interès nacional i, el 1985, parc natural. El paisatge i la descoberta dels valors naturals han propiciat la consolidació d'una sèrie d'equipaments i serveis per a l'ús turístic.

Expressió artística del paisatge

594

Si hi ha hagut algun indret on el paisatge ha deixat la seva petjada en les expressions artístiques més diverses, aquest és les valls d'Olot. En el terreny de la pintura els paisatges d'Olot i les seves rodalies van inspirar nombrosos pintors locals però també de la resta de Catalunya. Els màxims exponents es troben durant la Renaixença, a la segona meitat del segle XIX, quan la pintura de paisatges és considerada el gènere pictòric d'avantguarda. En aquell període es donà a Olot el fenomen pictòric conegut com Escola d'Olot, que es va fundar el 1873 com a escola de Belles Arts (Escola Pública de Dibuix), filial de l'Escola de Belles Arts de Barcelona. L'escola va néixer per a formar especialistes en l'estampació de les indianes, teixits que necessitaven artesans del pinzell i del dibuix i va propiciar que Olot es convertís en protagonista de l'art català durant un temps. En destaquen pintors il·lustres i de gran influència a l'escola com els germans Vayreda –Joaquim i Marià– i, sobretot, el pintor Josep Berga i Boix, qui va arribar a ser-ne el director el 1877. Joaquim Vayreda, considerat el fundador de l'escola olotina del paisatge, es va formar primer a l'escola i després a Barcelona i va concretar el seu estil en un paisatgisme natural i directe. Per la seva banda, Berga i Boix, bon amic de Vayreda, va ser director del Centre Artístic d'Olot, creat el 1869, focus vivent de la formació artística al marge de l'escola oficial.

L'Escola d'Olot tenia el paisatge com a tema principal malgrat que alguns dels seus membres pintessin composicions i figures. L'Escola es va identificar amb els trets propis del paisatge, un paisatge rural, humanitzat, idíl·lic; gràcies a la seva representació se'n va reforçar la funció ideològica i simbòlica. Entre els paisatges més representats van sobresortir els prats de la Moixina, la vall d'en Bas i l'omnipresent puig de Santa Magdalena. Els boscos de ribera van ser un dels temes preferits de l'escola per la seva bellesa;

ja a principi del segle xx tenien prou personalitat iconogràfica per esdevenir motiu de postals de record, dirigides majoritàriament als estiuejants. El paisatge de les valls d'Olot era percebut pels artistes com un conjunt de formes, masses i colors, la suma dels quals era la composició pictòrica. Els paisatgistes tant del XIX com del XX van compartir la necessitat de mantenir el contacte directe, gairebé existencial, amb el paisatge, de manera que van practicar molt la composició a l'aire lliure. Encara que, si calia, distorsionaven o accentuaven trets específics de la realitat perquè s'adaptessin als seus arguments d'ordre moral.

De manera paral·lela a la pintura, el paisatge de les valls d'Olot ha servit com a font d'inspiració per a l'obra de diversos literats. El paisatge volcànic format per cràters, colades basàltiques o gredes va ser font d'inspiració de mites i llegendes fantàstiques i, fins i tot, sobrenaturals que s'han transmès oralment, generació rere generació fins a ser aplegades per escrit.

Al tombant del segle xx, alguns escriptors van utilitzar el paisatge de les valls d'Olot com a expressió de valors morals. El màxim exponent era la muntanya ja que esdevenia, als ulls dels escriptors, un espai verge, pur, sagrat, intacte, un reducte dels valors morals, i també nacionals, que donaven caràcter i identitat a un poble. Mossèn Gelabert, el 1908, a la seva *Guia il·lustrada d'Olot y ses valls. La petita Suïssa catalana*, escrivia:

"[...] un caudalós manantial, una gruta basàltica... el llit del riu Fluvià, encaxonat entre singleres y penyaschs làvichs..., tot això i moltes altres coses més us eleven sense donàrsen compte a un estat de perfecció moral y goig anímich, qu'és precís ferse violència pera sortirne [...] Tant el terror com son bell ropatge, ofereixen al excursionista ríchs i abundants motius d'estudi y inspiració científichs y poètics a més no poguer [...]" (Gelabert, 1908)

Joan Maragall, per altra banda, oferia una visió panteista i contemplativa de la natura. Es buscava el solapament entre l'ànima humana i l'esperit de la natura. Es volia cercar la transcendència a través de la immersió plena en la natura; és la sensació que tenia al bell mig de la fageda d'en Jordà:

"El caminant, quan entra en aquest lloc,
comença a caminar-hi a poc a poc;
compta els seus passos en la gran quietud:
s'atura, i no sent res, i està perdut.
Li agafa un dolç oblit de tot lo mon
en el silenci d'aquell lloc profund,
i no pensa en sortir, o hi pensa en va:
és pres de la fageda d'en Jordà,
presoner del silenci i la verdor:
Oh companyia
Oh deslliurant presó"
(Maragall, 1911)

Molts altres autors van dedicar textos literaris a les valls d'Olot i als seus paisatges com és el cas de Josep Pla. La ciutat d'Olot, el riu Fluvià, els seus afluents, les nombroses fonts, així com els afores d'Olot són alguns dels paisatges més descrits. Segons Josep Pla una de les millors experiències és "sortir en una finestra qualsevol i

Obra de Marià Vayreda, d'un dels paisatges més representats per l'Escola d'Olot, els prats de la Moixina. Museu Comarcal de la Garrotxa

595

contemplar l'aparició del paisatge circumdant" d'Olot. S'hi poden veure "els prats sempre verds, els arbres [...] tocats de sal i de vinagre tardorals, amb un fons ferruginós i rovellat extremadament agradable; i els pujols negroides i brillants, d'un perfil saltironejant i enjogassat".

La poesia olotina i la flor del fajol estan estretament lligades. Són nombrosos els poemes que fan referència a aquesta flor blanca que va ser també font d'inspiració de molts pintors. A més, l'any 1908 la flor de fajol es va convertir en símbol de les reunions poètiques celebrades a la zona de la Moixina.

El paisatge de les valls d'Olot ha servit d'escenari a pel·lícules com *El perfum: història d'un assassí* (2006), del director Tom Tykwer, algunes escenes de la qual es van gravar a Besalú, *El caballero del dragón* (1985) de Fernando Colomo, rodat al volcà Croscat o la pel·lícula *Serrallonga: la llegenda del bandoler* (2008) d'Esteve Rovira localitzada en part a Santa Pau i, més recentment, *El artista y la modelo* (2012) de Fernando Trueba.

Valors en el paisatge

L'element cabdal des de la perspectiva dels valors naturals i ecològics l'aporta el vulcanisme de la zona, que ha llegat testimonis excepcionals que no es repeteixen a la península Ibèrica. Aquest

fet va afavorir que l'any 1982, la Generalitat de Catalunya aprovés la Llei de protecció de la Zona Volcànica de la Garrotxa i la declarés parc natural. Amb els anys, el Parc ha experimentat diverses modificacions i actualment té una extensió de 15.309,4 ha. Avui dia dins del parc hi ha 28 reserves naturals (1.180,4 ha) protegides per l'interès geològic i botànic que preserven, de forma majoritària, els cons volcànics de major interès geomorfològic, destaquen els volcans de Santa Margarida, el Croscat i el Roca Negra. La suma dels diferents factors geològics, biogeogràfics i climàtics fa que la flora i la vegetació siguin d'una varietat extraordinària; si se sumen els elements de caire mediterrani submediterrani i centreeuropeu de caràcter atlàntic s'assoleixen més de 1.173 espècies de plantes superiors catalogades. La superfície forestal cobreix més del 65% del Parc on predominen els alzinars, les rouredes i les fagedes, però també boscos mixtos i vernedes.

Cal esmentar també les potencialitats ecològiques del riu Fluvià, el curs alt del qual discorre per les valls d'Olot. L'interès d'aquest eix ecològic és divers. D'una banda, és l'únic gran riu de Catalunya que no presenta, en el seu recorregut, cap gran embassament, cosa que facilita el seu paper de connector ecològic. De l'altra, la funció connectora va molt més enllà dels límits de les valls d'Olot, ja que el riu recorre, també, el nord del Pla de l'Estany i la plana empordanesa, i posa en contacte els espais muntanyencs i/o forestals de l'interior amb els espais litorals associats als Aiguamolls de l'Empordà. El pas del riu pot ajudar a disminuir l'efecte barrera que representen les diferents infraestructures viàries.

Tampoc es pot menystenir el valor ecològic de cursos com les rieres de Bianya o de Riudaura i els seus afluents. Aquests cursos, per la seva disposició d'oest a est, connecten les seves àrees forestals de capçalera: les muntanyes de Santa Magdalena i Cap-sacosta amb la cubeta d'Olot i el Fluvià. I això ho fan després de travessar planes agrícoles força extenses.

Complementàriament i a escala més petita, s'han de tenir en compte les repercussions ecològiques beneficioses que tenen els marges arbustius o arboris entre conreus que solquen àrees ja esmentades com el bosc de Tosca, l'altiplà basàltic de Batet de la Serra o la plana de Sant Miquel del Corb. Això mateix és aplicable a cursos d'aigua com el Ser, les rieres de Joanetes, de Sant Iscle, de Cogolls, el Gurn o el torrent de Bastons, entre d'altres.

A banda de tots aquests espais, cal destacar altres espais d'interès natural connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: la vall de Bianya; la vall de Riudaura; la Miana; la conca del riu Borró i de la riera de Buranc; la vall del riu Ser; els boscos de Sant Martí de Sacalm; les serres de Cogolls, les Encies i Siubès; la capçalera del Ritort i de la riera de Mieres; la vall de Sant Miquel de Campmajor; i la vall del riu Rodeja.

La modèlica distribució del sòl en conreus, pastures, boscos, l'emplaçament de l'habitatge rural, com a resultat d'un assenyat aprofitament agropecuari i forestal, a més a més de la petjada que ha deixat el vulcanisme, contribueixen al fet que no siguin pocs els valors estètics del paisatge de les valls d'Olot. Aquests valors es veuen potenciats per l'aspecte ordenat, equilibrat i serè dels indrets on es dona aquesta combinació d'usos. El contrast i la plasticitat del paisatge, amb les seves formes, els seus colors i les seves textures és un element a tenir ben present des de la perspectiva estètica. Els vestigis del vulcanisme, amb les morfologies que descriuen els cons dels cràters i les cingleres basàltiques prismàtiques, confereixen una composició única entre els paisatges de la península Ibèrica. Així, la combinació entre els plans conreats que envolten els cons volcànics arbrats, la rotació en els conreus que contenen, les sinuoses feixes que s'ajusten a les corbes de nivell i uns fons de cràter amb prats o herbassars presenten una gran bellesa.

No es pot deixar de mencionar aquí l'efecte estètic i visual que genera l'arquitectura del nucli urbà de Castellfollit de la Roca, encimbellat sobre el major dels cingles basàltics de l'àrea, i que queda verticalment retallat entre el Fluvià i el Turonell. Aquesta és una de les imatges més difoses en l'àmbit divulgatiu, promocional i turístic, malgrat la construcció del viaducte de la carretera A-26. També cal esmentar el conjunt monumental de Besalú o la singular restauració del volcà Croscat, mereixedora d'un premi FAD l'any 1994, que va convertir aquest indret en un dels atractius principals de la zona volcànica.

L'alternança de camps, boscos i pastures, assistida pels relleus volcànics i enriquida amb construccions humanes com masos, esglesioles o murets de pedra volcànica, obté uns resultats sobresortints a paratges com el ja esmentat altiplà basàltic de Batet

de la Serra, un exponent magnífic del paisatge agropecuari de la Catalunya humida amb poblament disseminat.

No causa una sensació menor la contemplació, des d'una altura suficient, de la vall d'en Bas, amb la geometria que dibuixen les parcel·les dels camps, la xarxa reticular de camins que l'estructuren i el serpenteig incessant del Fluvià, que s'insinua per la vegetació de ribera que s'estén al llarg dels seus marges. L'efecte s'intensifica pels petits pobles de la vall, amb els campanars de les esglésies, els carrerons i les seves balconades, com succeeix al Mallol o als Hostalets, o a les balconades de fusta del carrer Teixeda, on pengen panotxes de blat de moro i testos de geranis, que proporcionen un aire harmònic i enlluernador. És un dels carrers més retratats i coneguts de les valls d'Olot. Destaquen també els fons escènics del Puigscalm, Santa Magdalena i els plans de Falgars.

La dimensió estètica és innegable a raonades com els paratges de la Moixina, un dels més humits de tota l'àrea. Les fonts són nombroses i els recs de drenatge i els aiguamoixos s'alternen arreu; no falten els murets de pedra seca per salvar desnivells.

La intervenció humana sobre el paisatge ha estat igualment reeixida en altres indrets de la ciutat d'Olot com la plaça Clarà, l'exemple Malagrida, el passeig de Barcelona o el parc Nou.

En els efectes estètics, cromàticament, intervenen les gradacions estacionals, especialment pel que fa al cicle dels vegetals. Aquests efectes són ben palpables en paratges com la fageda d'en Jordà, que passa d'unes tonalitats verdoses ben vives i intenses durant la primavera i l'estiu, a uns tons ocres i marronosos durant la tardor, fins que perden totalment les fulles durant l'hivern.

Als entorns fluvials els efectes estètics es multipliquen pel joc que s'estableix entre les làmines d'aigua i una vegetació esponerosa com és la de ribera. A part dels salts naturals i de les gorges, l'existència de velles rescloses molineres ha redundat en la creació d'algunes d'aquestes làmines, que algunes vegades s'aprofiten per al bany. Es poden mencionar el salt dels Portuguesos, el salt del Sallent a la vall d'en Bas o el salt del molí dels Murrís a les proximitats de Sant Feliu de Pallerols, les gorgues del pla d'en Xurri, al riu Gurn, aigües amunt de Sant Privat d'en Bas o la zona de Tussols-Basil, al terme municipal d'Olot.

L'ocupació i l'activitat humanes que al llarg dels segles s'han produït sobre el territori han conferit al paisatge uns valors històrics. Hi ha un patrimoni construït que utilitza la matèria primera local i que arriba a perfilar elements identificables del paisatge. La roca volcànica s'ha emprat per a l'edificació de cases i masies, per a cabanes de pastors i murs de pedra seca, és a dir, sense la utilització d'argamasses. Les principals àrees amb construccions de pedra seca comprenen els voltants d'Olot, sobretot l'àmbit del municipi de les Preses, seguint les colades volcàniques. Es caracteritza pels murs i clopers fets amb pedra d'origen volcànic, que delimiten antics camps agrícoles de petites parcel·les. També hi ha una alta densitat de cabanes, la majoria encastades als murs de pedra seca. Els dos sectors de les valls d'Olot en els quals la construcció de pedra seca gaudeix d'uns millors acabats visuals són tant a

La vila vella de Santa Pau conserva el traçat original dels carrers i té edificis arquitectònics destacables com l'església de Santa Maria, la plaça porxada i el castell, aixecat al punt més alt del poble. Raquel Real, Escola Universitària ERAM

l'altiplà basàltic de Batet com a sobre la colada de lava del bosc de Tosca o entre Olot i les Preses. Les dimensions, els colors, les formes i les textures dels fragments de les roques basàltiques varien d'acord amb la seva gènesi.

Més enllà d'aquestes construccions, es troben conjunts arquitectònics edificats amb roca volcànica que tenen un valor monumental elevat i que són punts de referència en el paisatge de la zona. S'ha d'esmentar aquí la Vila Vella de Santa Pau, declarada conjunt historicoartístic l'any 1971. La Vila Vella ofereix unes característiques medievals molt marcades i s'estén per un turó proper al riu Ser. Queda delimitada per l'antiga muralla dins la qual es distribueix un conjunt de cases que sembla que s'acomodin al castell datat del segle XIII.

Hostalets d'en Bas, al cor de la plana de la vall d'en Bas, també està declarat com a conjunt historicoartístic. El seu interès recau tant en la tipologia unitària de les cases com en els materials de construcció. D'altra banda, també al bell mig de la vall, però en un turó de poc més de setanta metres d'alçària, se situa la capital històrica de la vall, el Mallol, en la qual encara es pot admirar un conjunt arquitectònic esplèndid tot i haver perdut la fortalesa que tenia.

El conjunt patrimonial de Besalú també és molt destacable. L'esplendor de la ciutat comtal s'ha plasmat en els carrers i en els monuments civils i religiosos. És un dels conjunts medievals més interessants i ben conservats de Catalunya.

Altres conjunts arquitectònics que no poden ser obviats són el de Sant Privat d'en Bas, nucli medieval al qual s'accedeix per un passatge porticat; Joanetes, aturonada als vessants de la vall d'en Bas i amb l'altívol perfil del Puigsacalm com a teló de fons; Sant Feliu de Pallerols, solcat pel riu Brugent i, per descomptat, el nucli

de Castellfollit de la Roca, que s'arramba damunt l'osca que perfila el cingle basàltic entre el Fluvià i el Turonell.

Un cas a part és el de la ciutat d'Olot, nucli urbà que no conserva grans monuments anteriors al segle XV a causa dels terratrèmols que va patir en aquell període, concretament en els anys 1427 i 1428. La reconstrucció va permetre dissenyar un assentament amb una estructura urbana més moderna al voltant de la plaça Major. L'església parroquial de Sant Esteve, del segle XVIII, marca amb vigoria el perfil del paisatge urbà de la localitat. És, però, l'església de la Mare de Déu del Tura la que està més estretament vinculada al naixement d'Olot. Hi destaca el claustre renaixentista del Carme, bé cultural d'interès nacional, que actualment acull l'Escola d'Art d'Olot.

Des de la perspectiva arquitectònica no es poden oblidar les edificacions disperses que solquen el paisatge de les valls d'Olot: des de les esglesioles de petits nuclis rurals, fins als masos tant de la plana com dels vessants muntanyosos. Uns elements que no es poden deixar de mencionar són el reguitzell d'ermites, capelles, oratoris, petites fortificacions i torres. Sovint s'emporten en llocs amb grans perspectives visuals i que, per tant, estan molt interioritzats en la visualització del paisatge de les valls d'Olot. Els casos més coneguts serien els de l'ermita de Santa Margarida, al centre del cràter del volcà del mateix nom; l'ermita de Sant Francesc i les fortificacions del cràter del volcà Montsacopa; Sant Miquel del Mont, al cim de la serra homònima o el santuari del Cós.

Altres elements que han enriquit el valor paisatgístic des d'una perspectiva històrica serien el joc d'aprofitaments hidràulics industrials i preindustrials del Fluvià: establiments fabrils, molins, minicentrals hidroelèctriques, rescloses, canals, basses, ponts, sobretot entre Olot i Castellfollit de la Roca.

Són molts els aprofitaments hidràulics industrials i pre-industrials encara visibles a les ribes del Fluvià. A la imatge, fàbriques de can Porxes i can Creu i resclosa de can Porxes, a la vall de Bianya. Eduard Masdeu Jordà, 2011. ACGAX. Servei d'imatges. Fons de l'Ajuntament d'Olot

S'ha d'esmentar el traçat en ziga-zaga de la Via Annia romana, brançal de la Via Augusta, utilitzat com a lloc de pas entre la Garrotxa i el Ripollès fins a l'inici del segle xx, al llarg de la collada de Capsacosta. Actualment, és un itinerari pedestre senyalitzat que uneix Sant Salvador de Bianya amb Sant Pau de Segúries.

598

El ric paisatge de les valls d'Olot no s'entendria sense les activitats productives que s'han practicat al llarg del temps i que confereixen a determinats paisatges uns valors productius especials. Les activitats agrícoles i ramaderes han estat i són fonamentals, i l'àmbit en què això té una plasmació més directa és la vall d'en Bas, espai d'interès agrari que disposa d'una de les terres més fèrtils de tot Catalunya. També s'ha d'esmentar la vall de Bianya, la qual comparteix força similituds amb les peculiaritats agràries de la vall d'en Bas.

El fesol de Santa Pau constitueix actualment un dels productes locals més coneguts de les valls d'Olot i gaudeix d'una tradició arrelada en el temps. Part de la producció es comercialitza sota la marca Fesols de Santa Pau i hi ha creada una associació de productors i comercialitzadors.

Per a potenciar els productes agraris de les valls d'Olot, amb una finalitat gastronòmica i turística, el 1994 es va crear la marca "Cuina Volcànica", que identifica els plats confeccionats amb els productes singulars d'aquest paisatge.

A part de les activitats agràries, les de caire turístic tenen en el paisatge de les valls d'Olot un reclam inqüestionable, ja que presenten com un actiu de primer ordre per a cridar l'atenció de diverses modalitats de pràctica turística. Si l'excursionisme ja gaudeix d'un llarg arrelament a l'àrea, més recentment s'hi sumen nous formats turístics com el turisme familiar d'estades llargues, ja sigui en establiments hotelers o a segones residències, o grups de jubilats o estrangers que fan visites curtes. S'hauria d'afegir un turisme orientat a les activitats científiques i didàctiques relacionades amb

Els desnivells moderats i la bellesa dels paisatges han afavorit la pràctica d'activitats esportives com el senderisme o el cicloturisme. A la imatge, Sant Valentí de la Pinya. Lluís Prat

la zona volcànica sobretot, o el turisme atret per la tradició artística pròpia de l'àrea. La modalitat del turisme rural s'ha desenvolupat restaurant i adaptant masos centenaris, allotjaments independents o cases de poble. El turisme ha afavorit l'aparició d'empreses de senderisme, de passeigs a cavall o, fins i tot, de vols en globus. Per altra banda, el pas de la via verda que va de Girona a Olot aprofitant el traçat de l'antic carrilet ha estimulat l'aparició d'activitats vinculades al cicloturisme.

En un altre àmbit relacionat amb la producció, encara té vigència la generació hidroelèctrica de petites centrals hidroelèctriques que se situen a les ribes del Fluvià en el tram comprès entre Olot i Sant Jaume de Llierca.

Els valors socials del paisatge es tradueixen en múltiples manifestacions. Els darrers anys, s'ha senyalitzat un gran nombre d'itineraris pedestres que fan factible la descoberta respectuosa dels paisatges de les valls d'Olot. L'existència del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa ha estat decisiva en aquesta tasca. Darrerament, s'hi ha afegit la iniciativa coneguda com a Itinerànnia, una xarxa de senders senyalitzats que abasta l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Ripollès i que uneix pràcticament totes les poblacions. A part d'aquests senders, hi ha els senders de gran recorregut GR-2 i GR-83 i la via verda que ressegueix l'antic traçat del ferrocarril de via estreta entre Girona i Olot. L'ús que se'n fa, no tan sols en l'àmbit esportiu, sinó també social i cultural, pel passeig i pel gaudi individual i col·lectiu, ha representat un gran èxit.

Alguns dels paratges que gaudeixen d'uns atributs paisatgístics més marcats han estat condicionats per a rebre visitants o per a facilitar la interpretació de l'entorn. En aquests indrets s'han creat àrees de lleure, s'han instal·lat taules, disposen de places d'aparcament des d'on s'han senyalitzat petits recorreguts a peu i, si hi ha miradors, s'han posat taules d'orientació. Segurament, la més coneguda és l'Àrea Recreativa de Xenacs, a les Preses, o el pla d'en Xurri, a Sant Privat d'en Bas. Al nucli urbà d'Olot hi ha al-

tres zones adaptades amb finalitats similars com l'Àrea Recreativa Tussols-Basil, a les ribes del Fluvià, o la Moixina.

Un projecte que ha suposat, entre d'altres coses, la millora paisatgística d'un indret emblemàtic i socialment utilitzat, és el parc de Pedra Tosca, a les Preses, el qual ha disposat de finançament europeu dins el programa LIFE. La intervenció, acabada el 2004, va rebre el IV Premi Europeu de Paisatge Rosa Barba.

Per altra banda, cal tenir en compte un sistema d'hortes urbanes de gran valor productiu, social, cultural, ambiental i urbanístic. Destaquen les hortes d'Olot, de les Planes d'Hostoles, Castellfollit de la Roca i Sant Jaume de Llierca.

També cal fer menció, pel seu valor social, del conjunt de mercats i fires que es realitzen a diverses poblacions.

La singularitat i la riquesa dels paisatges de les valls d'Olot contribueixen a augmentar la dimensió dels seus valors simbòlics i identitaris i a cridar l'atenció d'aquells qui els perceben des de les experiències més diverses. Conjunts com el cràter de Santa Margarida, amb l'ermita al centre; la cinglera basàltica de Castellfollit de la Roca, amb l'arregliment de cases al capdamunt; el carrer Teixeda, a Hostalets d'en Bas; el volcà Crosca; el volcà Montsacopa; el castell i recinte medieval de Santa Pau; la fageda d'en Jordà; el pont romànic de Besalú o el paratge de la Moixina són referents que identifiquen el paisatge de les valls d'Olot.

L'arquitectura religiosa, més enllà dels grans temples parroquials, estarà representada per una xifra elevada de petites esglésies o ermites rurals. És un reguitzell d'edificacions que avui dia enriqueix notablement el paisatge percebut; més encara pel fet que moltes d'elles s'aixequen en punts molt panoràmics i visuals.

Els cràters volcànics principals, els més coneguts i els més grans, s'emporten sobre els espais planers o ondulats preexistents, això contribueix a realçar-ne molt la silueta i a retallar-la en l'horitzó. Es pot constatar des de miradors com el de Xenacs o el de Colltort, des dels quals, a més, es conjuga l'efecte de la visió de la fageda d'en Jordà. No és menys cridaner el contrast que es produeix entre la plana d'en Bas i els grans cingles que la flanquegen, sobretot pel sector occidental, des de Santa Magdalena-Puigsacalm, Llacers i Falgars. És ben perceptible des de punts com el poblet aturonat del Mallol.

Hi ha paisatges que guarden una vinculació forta amb fets ocorreguts al llarg de la història i que, en major o menor mesura, són coneguts per les generacions actuals. Indrets com la casa Verntallat o les ruïnes del castell d'Hostoles, dalt d'un turó que domina la vall del Brugent, són llocs d'un alt simbolisme per la relació amb els fets de les guerres remences del segle xv.

Pel que fa a les guerres carlines, al llarg del segle xix, les valls d'Olot, espai muntanyós i emboscat, fou l'escenari de diversos fets d'armes. Possiblement, el paratge que més evoca aquella etapa és l'hostal de la Corda, en un coll al límit entre els termes d'Olot i de Riudaura, avui dia perfectament conservat. Allà, el 26 de març de 1875, un dia després que els carlins haguessin perdut Olot,

hi tingué lloc l'entrevista secreta dels generals Arsenio Martínez Campos, cap de les forces liberals, i Francisc Savalls, cap de les forces carlines al Principat, la qual comportà, en poc temps, la fi de la resistència carlina a Catalunya.

Si hi ha una activitat de llarga tradició que ha captat les peculiaritats dels paisatges de les valls d'Olot és el pessebrisme, arrelat plenament a l'inici del segle xix, el tret bàsic del qual és la lleialtat al paisatge propi. Les muntanyes, els cingles, les valls, les masies sàviament distribuïdes, les esglésies estratègicament situades dalt dels cims i els tossals i també en raonades de gran bellesa, serveixen de teló de fons a molts dels pessebres que es fan any rere any.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les valls d'Olot frueixen d'un nombre elevat d'itineraris i punts d'observació que permeten descobrir els seus paisatges encisadors. Pel fet que gairebé totes les carreteres discorren per cotes baixes, és fa difícil copsar grans panoràmiques sense complementar l'aproximació amb recorreguts a peu de diversa durada.

D'entre tot el conjunt de carreteres que travessen l'espai, cal destacar la carretera GI-524 de Banyoles a Olot per Mieres i Santa Pau (itinerari 72). Possibilita fer un recorregut a través de la successió de cobertes vegetals, des d'aquelles més pròpiament mediterrànies fins a les pròpies de l'Europa més humida.

La carretera coneguda com a carretera de la parcel·laria és un vial molt tranquil que permet recórrer, d'extrem a extrem, el fons de la vall d'en Bas (73). La carretera i els brancals secundaris atansen el visitant als endreçats paisatges de la vall, en permeten descobrir les aptituds agronòmiques, els masos, i visitar l'estol de petits poblets o veïnats que la solquen.

La carretera GIV-5241 possibilita l'accés a l'altiplà de Batet de la Serra (74) i a veïnats com el de la Trinitat, amb l'opció de continuar, per un vial asfaltat, fins a Santa Pau, passant a tocar dels volcans del puig de Pujalós, del puig Safont i del puig de Martinyà. És un itinerari que travessa el paisatge en mosaic entre les peces de conreu i els retalls forestals dels entorns de Batet. Una altra possibilitat podria ser la vall de Bianya, on es troba també una pista asfaltada que, des de Llocalou, recorre el veïnat de Capsec i enllaça amb el de Sant Pere Despuig.

Pel que fa als itineraris pedestres, sobresurten els senders de gran recorregut que travessen les valls d'Olot en diverses direccions, tals com el GR-2 (8) o el GR-83 (11). El primer travessa les valls d'est a oest, des de Besalú fins a Sant Miquel de Castelló passant per Santa Pau, mentre que el segon va de Mataró fins al Canigó, recorrent nuclis i paratges de les valls d'Olot com ara Cogolls, Fontpobra o Santa Margarida. També cal mencionar el GR-1 (7) al seu pas per Besalú. D'altra banda, la creació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa ha afavorit la senyalització de 28 itineraris pedestres locals i ha fet possible visitar aquells paratges

600

El mirador del santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut, situat a 1000 metres d'altura, permet gaudir d'unes excel·lents vistes de la vall d'Hostoles però també de bona part de les valls d'Olot, dels Pirineus i, en dies clars, del mar. Observatori del Paisatge

més representatius del parc. Com per exemple la ruta de les valls de Sant Iscle i del Vallac (116); la ruta que enllaça la fageda d'en Jordà, el volcà de Santa Margarida i el volcà del Croscat (117); o la ruta de les tres colades i les cingleres basàltiques de Sant Joan les Fonts (118).

També una darrera opció per a endinsar-se en els paisatges de les valls d'Olot és a través del carril bici de Girona a Olot (15).

Els miradors sobre les valls d'Olot són diversos i permeten albirar l'excel·lència d'aquesta regió volcànica humanitzada. Molts d'ells s'integren en itineraris pedestres de longitud diversa senyalitzats pel Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

El mirador de Puig Redon (18) és un dels principals atractius de l'Àrea Recreativa de Xenacs (les Preses). La visió és completa cap al nord, amb la cubeta d'Olot, el Croscat i la fageda d'en Jordà, en primer terme. Tanmateix, és possible gaudir de tot l'amfiteatre de muntanyes i dels relleus pirinencs, des del Puigsacalm a l'oest, passant pel Pirineu de Núria-Ulldeter, el Canigó i l'alta Garrotxa. Disposa d'una taula d'orientació.

També és molt accessible el mirador del volcà Montsacopa (62). Permet gaudir d'una perspectiva completa de la ciutat d'Olot així com dels edificis volcànics i les serres que flanquegen la ciutat. El camí que voreja el cràter per la part superior facilita una visió de 360°.

El castell de Finestres (74) també ofereix una visió molt completa del paisatge de les valls d'Olot, a més de la vall de Llémena i de Mieres, però sense oferir l'accessibilitat dels miradors anteriors.

Tot i que no s'incloguin estrictament dins de les valls d'Olot, també es poden destacar els miradors següents per les panoràmiques que ofereixen sobre el territori de les valls d'Olot. El mirador de Sant Miquel de Castelló o de Falgars. La seva verticalitat, per llevant, proporciona una visió completa i vertiginosa sobre la vall d'en Bas. El mirador del cim del Puigsacalm proporciona una visió de 360° i és la més global que, des d'un únic punt, s'obté de les valls d'Olot. El mirador del santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut de Sant Feliu de Pallerols, ubicat a la unitat de paisatge Cabrerès-Puigsacalm es pot considerar el millor observatori del terç meridional de les valls d'Olot, sobretot del sector de la vall d'Hostoles. Disposa d'una taula d'orientació.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- Expansió acusada de l'àrea urbana d'Olot, que ha propiciat la creació d'un contínuum construït, en algunes zones difús, que pràcticament s'estén des de les Preses fins a Sant Joan les Fonts, resseguint el Fluvià.
- Emergència d'entrades i sortides al nucli urbà d'Olot amb paisatges amb poca coherència estètica, convertides en vies d'aparador comercial i d'oferta de serveis. Aquesta tendència es manifesta significativament a l'entrada a Olot per les Tries, la carretera de la Canya i la carretera de Sant Joan de les Abadesses. Aquest fenomen també es dona a Besalú.
- Abandonament dels espais agrícoles més perifèrics i marginals que afecta, sobretot, els vessants més muntanyosos i inaccessibles.

Amenaces

- L'execució de grans infraestructures, sobretot de caire viari, són un factor que pot induir a dinàmiques contraproductives des del punt de vista del paisatge, amb un increment dels processos de fragmentació física i ecològica, dels fluxos de trànsit, de creixement urbanístic i de la implantació difusa d'instal·lacions i equipsaments diversos.
- L'existència d'una gran àrea edificada que limita amb espais sensibles, des del punt de vista ambiental i paisatgístic, fa que es puguin agreujar les conseqüències d'alguns impactes que exerceixen una afectació directa (pressió urbanística, freqüentació, contaminació acústica i lluminosa, instal·lació d'activitats inadequades, etc.).
- La intensificació de pràctiques agroramaderes, si no s'acompanya de mesures correctores, pot abocar a una pèrdua progressiva d'alguns dels trets que han distingit la ruralia de la Vall d'en Bas. Alguns elements que denotarien aquesta degradació serien l'aparició difusa de construccions o annexos poc integrats amb d'altres edificacions històriques, la desaparició de marges arbustius i arbrats i la contaminació de les aigües freàtiques.

Fortaleses

- L'existència d'una zona volcànica amb morfologies ben conservades, per regla general, confereix al paisatge de les valls d'Olot unes peculiaritats úniques a la península Ibèrica.
- Una part significativa del territori de la unitat està compresa dins el perímetre del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. La gestió que es fa des del parc ofereix garanties per a la preservació d'aquest paisatge.

- Disposa d'una xarxa àmplia de camins pedestres i d'itineraris senyalitzats que afavoreixen la descoberta dels paisatges de les valls i contribueixen a canalitzar la freqüentació de visitants d'una manera coherent i ordenada.
- Té un patrimoni arquitectònic ric, amb bones mostres tant als nuclis urbans històrics com als entorns rurals i naturals. En aquest sentit, també destaquen les construccions de pedra seca i les infraestructures hidràuliques.
- Desenvolupament d'activitats econòmiques com la producció alimentària agroramadera, la gastronomia i la restauració, els allotjaments rurals i activitats recreatives vinculades amb la natura, que es veuen reforçades per la presència d'un paisatge de qualitat. En aquest sentit, destaquen les marques o distintius de qualitat que emparen alguns dels productes.
- Existència d'una tradició arrelada d'activitats artístiques i culturals que mantenen un estret nexa d'unió amb el paisatge.
- Presència d'un espai agrícola d'elevat valor productiu i de gran interès agrari com és la vall d'en Bas.

Oportunitats

- Una sensibilitat elevada per part de la població local envers el seu paisatge. És una tendència que pot estimular iniciatives socials per a promoure'n la conservació i per a fer de contrapès davant hipotètiques actuacions que el poguessin posar en perill.
- La consolidació d'activitats econòmiques diverses que aposten per la qualitat i que tenen el paisatge com un dels seus actius i reclams, pot contribuir a valorar-lo com a bé que ha de ser preservat i estimat.
- Existència d'instruments de planejament territorial a escala supramunicipal com el Pla director territorial de la Garrotxa, el Pla especial de la zona volcànica de la Garrotxa i el Pla d'ordenació de turisme sostenible en el marc del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, que poden contribuir a una millor ordenació i gestió del paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Un Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa ben conservat, amb qualitat paisatgística, viable ecològicament i que compagini l'activitat econòmica, especialment l'agropecuària, l'aprofitament de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.

- OQP2.** Uns assentaments de Castellfollit de la Roca, Mieres, les Planes d'Hostoles, les Preses, Olot, Sant Feliu de Pallerols, Sant Jaume de Llierca, Sant Joan les Fonts, Argelaguer, Besalú i Santa Pau, ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que el caracteritzen, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades de qualitat als nuclis.
- OQP3.** Unes vies de comunicació, així com els seus entorns, integrades paisatgísticament i que no fragmentin els sistemes de connexió del territori.
- OQP4.** Unes àrees especialitzades (d'ús industrial, logístic, comercial, d'oci o amb d'altres usos terciaris) de les Preses, Olot, Sant Joan les Fonts, Sant Esteve d'en Bas, les Planes d'Hostoles, Sant Feliu de Pallerols, Sant Jaume de Llierca, Vall de Bianya i Besalú, ubicades en zones visuals no preferents i dissenyades tenint en compte la integració en l'entorn.
- OQP5.** Un riu Fluvià, al seu pas per les valls d'Olot, ben conservat pel que fa a la qualitat i a la quantitat de les aigües així com de la qualitat del seu bosc de ribera que n'afavoreixi el paper de connector paisatgístic i d'espai d'oci i gaudi social.
- OQP6.** Un paisatge agrícola de les valls d'Olot productiu, preservat i ben gestionat, que mantingui a cada lloc la diversitat d'elements que el caracteritzen i el doten d'identitat pròpia, especialment el paisatge en mosaic format per camps, prats, horts, masies, boscos i marges combinats de manera diferent en cada cas.
- OQP7.** Unes fites paisatgístiques preservades i valoritzades que es mantinguin com a patrimoni, i referents visuals i identitaris de qualitat per a la població.
- OQP8.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les valls d'Olot.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de la vall de Bianya, vall del Riudaura, plans al·luvials del curs alt del riu Fluvià, la Miana, conca del riu Borró i de la riera de Buranc, vall del riu Ser, boscos de Sant Martí de Sacalm, serres de Cogolls, les Encies i Siubès, capçalera del Ritort i de la riera de Mieres, vall de Sant Miquel de Campmajor i vall del riu Rodeja.
- Promoure mesures de protecció del sòl a la zona sud-est dels municipis de Besalú i Sant Ferriol, a l'àrea de Juinyà, per garantir l'amortiment i la preservació de les dinàmiques naturals, enfront de la pressió urbanística que puguin patir els espais naturals de

la serra del Torn i el sistema de turons centrats al turó de les Ofrenes, adjacents a sòls urbanitzables no consolidats o a sòls amb una manca de protecció efectiva enfront de futurs desenvolupaments urbanístics.

- Mantindre, recuperar i rehabilitar el patrimoni de més interès paisatgístic vinculat a l'aigua. Promoure que els nous plans d'ordenació urbanística municipal o la revisió dels vigents dels municipis d'Olot, Sant Joan de les Fonts, Castellfollit de la Roca, Montagut i Oix i Sant Jaume de Llierca protegeixin i ordenin el patrimoni del sistema històric de canals, rescloses i edificacions industrials de més interès paisatgístic, i que vetllin per la gestió i recuperació de les restants. Cal incloure tot el sistema dins el Catàleg de béns del POUM.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Realitzar una gestió efectiva per a mantenir la vegetació i la fauna pròpies del domini biogeogràfic que els correspon i assolir una qualitat paisatgística adequada.
- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal.
- Garantir la preservació de la morfologia primigènia del territori. Cal considerar també les cingleres basàltiques com a singularitats visuals i estètiques d'especial rellevància a escala de les Comarques Gironines, de tot Catalunya i fins i tot de la península Ibèrica, pels seus orígens geològics. I cal considerar alhora els espais d'interès geològic de la zona volcànica de la Garrotxa com a àmbits d'interès turístic i com a recurs docent.
- Potenciar les àrees amb una producció agrícola activa, evitant-ne l'abandonament, i regulant-ne les substitucions de cultius i les quantitats de superfície agrícola destinada a conreus amb subvencions.
- Rehabilitar i mantenir els murs i les construccions de pedra seca del conjunt de la unitat, amb estratègies associades a la reactivació de les activitats agrícoles abandonades, i la promoció i difusió d'aquests paisatges culturals.
- Potenciar els itineraris de descoberta dels paisatges fluvials, reforçant o creant una xarxa d'equipaments d'interpretació i senyalització del patrimoni paisatgístic i industrial lligat al riu Fluvià (passejos, rutes, miradors, edificis industrials, salts d'aigua, etc.) amb una consideració especial als punts més rellevants. També cal generar llocs de lleure on es vinculi la ciutat amb la xarxa de camins rurals.
- Conservar el valor patrimonial de les trames viàries d'arrel històrica de traça menuda però molt capil·lar del pla d'Olot i la vall d'en Bas, que relliguen petits nuclis de població, amb una integració harmònica amb el paisatge. Per tal de mantenir aquestes característiques i dimensions caldrà, en alguns trams, regular expressament la limitació de la velocitat permesa.

- Preservar els entorns de cadascun dels elements patrimonials per tal que qualsevol actuació no en desvirtui el context en el qual es trobin inserits aquests elements. Convindria realitzar, alhora, estudis i anàlisis de visibilitats de les principals fites històriques per tal de generar àmbits d'influència, i per tant, zones de protecció visual.
- El simbolisme del Triai, juntament amb el fet que, malgrat ser privat, és un espai d'aplecs i d'esbarjo, requereix mantenir el paisatge d'aquest indret sense grans transformacions.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Tractar en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials d'Olot, Sant Joan les Fonts, Castellfolit de la Roca, Besalú i Sant Feliu de Pallerols, per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, així com establir mesures per a recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques i els seus entorns constituïts d'aquests nuclis amb fesomia singular amb construccions, infraestructures, i en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges i visuals més interessants del territori des de llocs accessibles i trams viaris transitats, per causa de la seva dimensió, forma o color. En el mateix sentit, cal garantir el manteniment de la trama urbana dels cascs antics, així com dels espais verds, públics i privats, existents, tant els destinats a horts com els destinats a jardins.
- Així mateix, cal destacar la presència d'àmplies franges i nuclis de poblament disseminat (valls d'en Bas i Bianya, vall del Corb, vall de Begudà, vall de Riudaura, altiplà de Batet de la Serra, vall del Brugent, vall de Cogolls, vall del Fluvià entre Castellfolit de la Roca i Besalú, i la vall de Sant Iscle de Colltort), concretament, en forma de masies, algunes amb un valor arquitectònic important, o petits vilatges, amb l'edificació amb diversos graus d'agregació, sovint al voltant d'un referent eclesial. Cal afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat.
- Es produeixen processos de conurbació en els espais següents: Olot-la vall d'en Bas, i Olot-Sant Joan les Fonts. Convé evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició o límits clars, en funció dels casos.
- Evitar una major dispersió de les urbanitzacions actualment existents (tipologia d'urbanització desenvolupada a la ciutat d'Olot o en nuclis circumdants, vinculada a un model urbà de ciutat jardí, on preval la primera residència, la proximitat a la ciutat i l'accés a les xarxes de comunicació), afavorint l'ocupació dels espais lliures de l'interior del nucli, enfront de l'ocupació de noves àrees perifèriques.
- Cal avançar cap a uns paisatges en què els polígons industrials i comercials estiguin com més concentrats i compactats en el territori, millor. A més, s'ha de procurar prioritzar uns polígons que, per la mida, alçària, ubicació, façana visual o aspecte de les naus no impliquin una interferència visual significativa amb l'entorn; dissenyats de manera que permetin la connectivitat ecològica, social i visual, i amb una qualitat paisatgística intrínseca pel que fa a les edificacions, la xarxa viària interna i la distribució de les zones verdes i la vegetació. Per aquesta raó cal evitar la construcció de noves àrees especialitzades (polígons comercials, logístics i industrials) en els espais amb valors estètics caracteritzats per la singularitat agrícola, com és el cas de la Vall d'en Bas.
- Es consideren bones pràctiques per a la millora dels accessos urbans d'Olot, les Preses, Castellfolit de la Roca, Mieres, les Planes d'Hostoles, Sant Feliu de Pallerols, Sant Jaume de Llierca, Sant Joan les Fonts, Argelaguer, Besalú i Santa Pau, el soterrament de línies elèctriques i la integració paisatgística de les casetes que allotgen els transformadors elèctrics, l'eliminació gradual dels rètols publicitaris i dels suports obsolets, la regulació de mides, colors, materials i formes de la senyalització i de la retolació comercial, la incorporació d'arbrat i la rehabilitació d'elements patrimonials.
- Evitar la ubicació de qualsevol tipus de publicitat que afecti les conques visuals àmplies i els fons i les fites emblemàtiques (els plans de Falgars, el Puigsacalm, Santa Magdalena, serra de Llancers, Mare de Déu del Mont, Comanegra, Sant Marc i Bassegoda i els nuclis singulars descrits anteriorment), així com pintades o missatges situats a l'espai agrari o forestal, per l'impacte negatiu que tenen sobre el paisatge.
- Millorar paisatgísticament l'accés a Olot per les Tries, la carretera de la Canya i la carretera de Sant Joan les Abadesses, ja que són les principals vies on proliferen els locals industrials i comercials disposats en forma de carretera aparador i de manera desendreçada.
- El disseny de nous traçats d'infraestructures viàries que creuen la unitat de paisatge de les valls d'Olot, pel seu caràcter de paisatge de muntanya, no haurien de tenir canvis bruscs en els marges amb elements de protecció i seguretat, alhora que les panoràmiques observables des de la carretera haurien de tenir en compte l'existència de les edificacions aïllades.
- Iniciar uns treballs de restauració progressiva amb condicions paisatgístiques adequades als camins rurals, les carreteres, els senders, els camins ramaders i altres vies de comunicació que resultin afectades per la construcció de les noves infraestructures lineals, com: el nou tram de connexió de la C-37 entre la Vall d'en Bas i Olot, relacionat amb la mobilitat viària i l'eix principal A-26 Besalú-Olot.
- Promoure l'elaboració d'un pla especial urbanístic d'ordenació del paisatge dels municipis d'Olot, la Vall d'en Bas, les Preses, la Vall de Bianya i Sant Joan les Fonts, que són els que comprenen l'espai agrari de la vall d'en Bas i vall de Bianya.

- Impulsar l'elaboració d'un pla especial urbanístic d'ordenació del paisatge dels espais d'horta de les Planes d'Hostoles, Olot, Castellfolit de la Roca, Sant Jaume de Llierca, Besalú. El pla ha de procurar perquè els horts estiguin ben inserits al lloc, els materials que el formen siguin respectuosos amb els elements del medi natural i coherents amb els valors paisatgístics de l'entorn, i que l'activitat productiva dirigida a l'autoconsum pugui coexistir amb les activitats de caràcter social, lúdic o educatiu. En general, caldria promoure espais d'horta en les noves extensions urbanes al voltant de les valls d'Olot.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, en els quals la percepció i interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta

xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i d'altres a consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de Puig Redon, Montsacopa i Castell de Finestres, i els itineraris paisatgístics a peu o amb bicicleta del GR-83 o camí del Nord, Ruta del Carrilet (Olot-Sant Feliu de Guíxols), GR-2, GR-1, Tres Colades-cingles de Sant Joan les Fonts, Fageda d'en Jordà-Santa Margarida-Croscat, Valls de Sant Iscle i del Vallac; els itineraris motoritzats de Llançà a Ribes de Freser, de les Guillerries a Olot, de Girona a Ulldeter; i les rutes motoritzades secundàries de la Vall d'en Bas, Olot-Batet-Santa Pau, i Olot-Sant Martí de Campmajor.

24. Valls del Freser

Comarca:
Ripollès.

Superfície:
21.834 ha.

Municipis:
Campelles, Gombrèn, Pardines, Planoles, Queralbs, Ribes de Freser, Setcases, Toses, Vilallonga de Ter.

606

L'accés al santuari de Núria es realitza a través de la vall estreta i encinglerada del riu homònim, tancada per les roques de Totlomón i el roc del Dui. Jordi Bas

Trets distintius

- Paisatge d'alta muntanya pirinenca articulat per la xarxa fluvial del riu Freser.
- El paisatge vegetal que comprèn els estatges montà, alpi i subalpi, amb la presència de diverses zones protegides pel PEIN.
- Paisatge de prats alpins del Puigmal i de les valls de Núria.
- Mosaic format pels boscos caducifolis, les pinedes de pi roig i els prats de dall dels fons de vall.
- El paisatge de muntanya mitjana, amb un cromatisme variat que depèn de l'estació de l'any.
- Petits nuclis de població com Queralbs, Pardines, Serrat, Toses, Fornells de la Muntanya, Dòrria, Ventolà i Nevà, on predominen els edificis construïts amb materials autòctons i majoritàriament situats als vessants de les muntanyes.
- Un tren cremallera que uneix Ribes de Freser i Queralbs amb el santuari de Núria.
- Les restes arqueològiques disseminades per les valls, així com testimonis d'un passat industrial vinculat a les fargues i als molins d'aigua.
- Els fons escènics emblemàtics del Puigmal, Bastiments, Torreneules, Balandrau, el Gra de Fajol i Fontlletera.

 Mirador

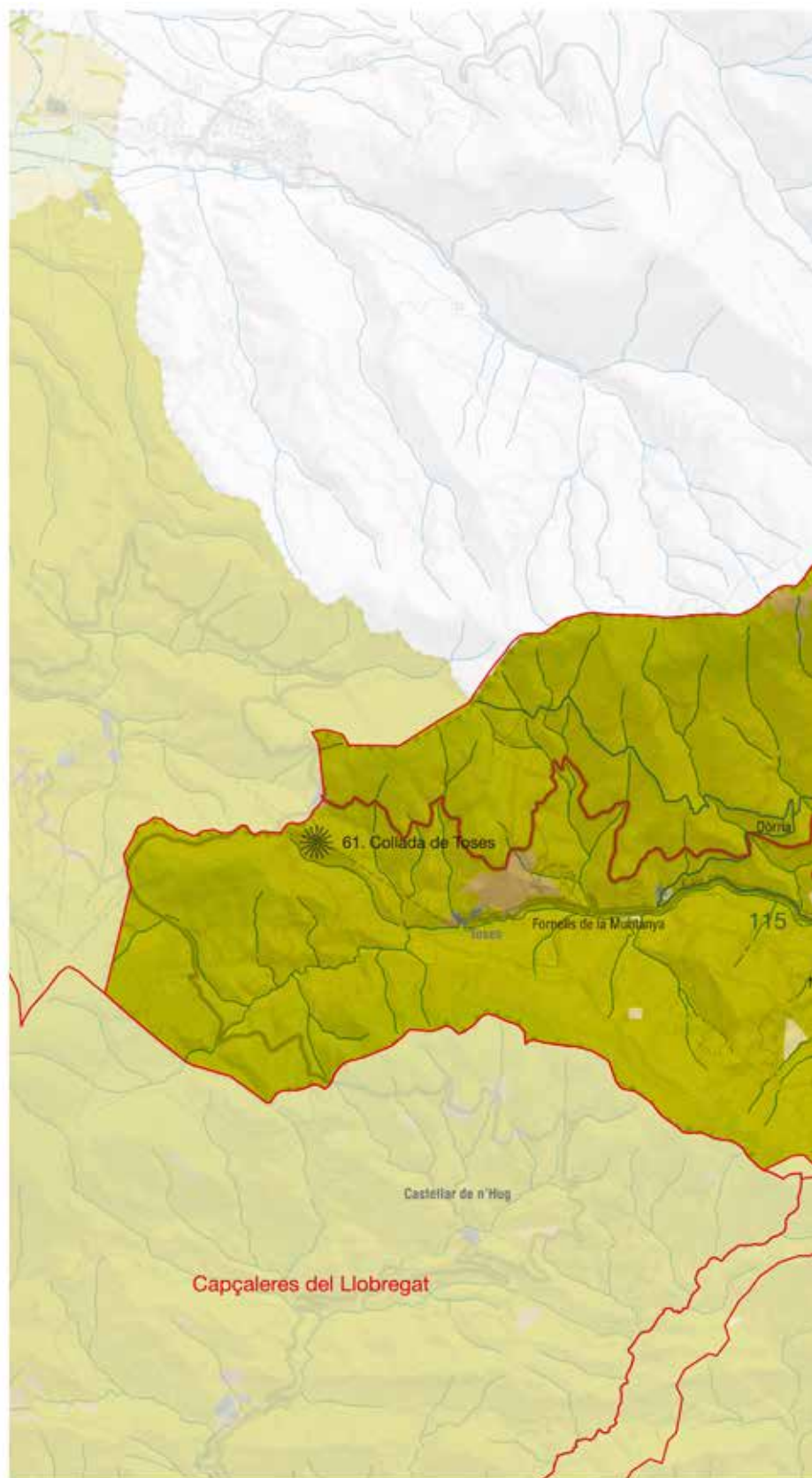
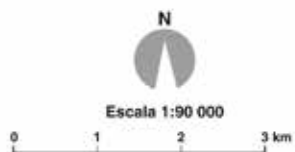
 Itinerari motoritzat

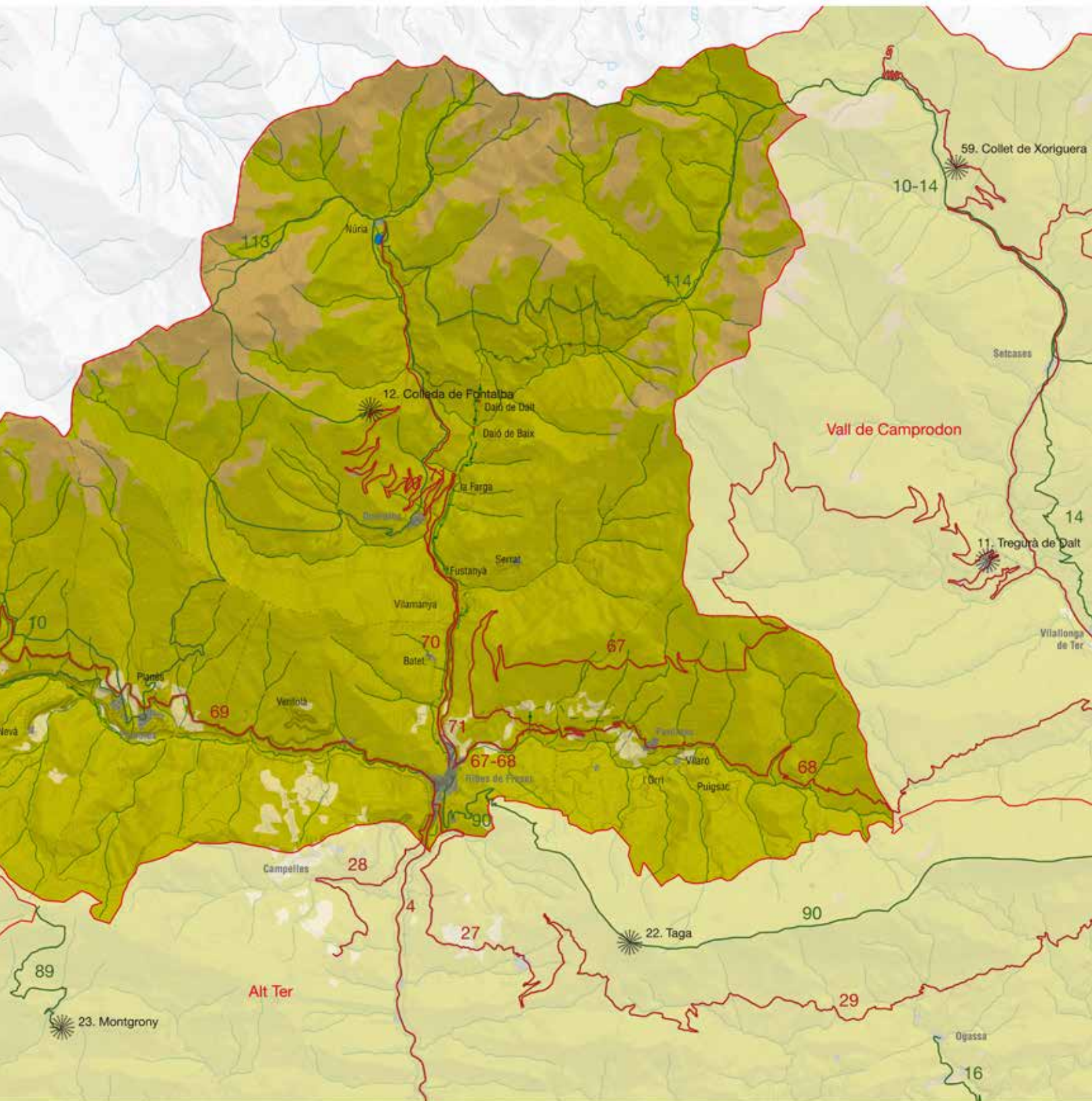
- 4 Llançà - Ribes de Freser
- 27 Ribes de Freser - Bruguera
- 28 Ribes de Freser - el Baell
- 67 Setcases - Ribes de Freser
- 68 la Roca - Ribes de Freser
- 69 Ribes de Freser - Collada de Toses
- 70 Ribes de Freser - Queralbs - Collada de Fontalba
- 71 Cremallera de Ribes-Núria

 Itinerari no motoritzat

- 10 GR-11
- 90 Ribes de Freser - Camprodon
- 113 Santuari de Núria - Puigmal - Collada de Fontalba
- 114 GR-11-7
- 115 GR-11-8

608

Organització i dinàmica actual del paisatge

Les valls del Freser formen part del sector més occidental dels Pirineus orientals, a l'extrem nord-oest de la comarca del Ripollès, entre la vall de Camprodon i la vall de la Cerdanya. El paisatge és eminentment d'alta muntanya, i configura unes formes de relleu on se succeeixen els cims pirinencs i el conjunt de profundes valls per on transcorren, a causa del desnivell, uns ràpids cursos d'aigua. Aquestes valls s'estructuren en tres subunitats articulades a l'entorn de Ribes de Freser: l'alta vall del Freser al nord, la vall del Rigat a l'oest i la vall del Segadell a l'est.

Els contraforts de les serres Cavallera, de Sant Amanç, de Conivella i del Montgrony s'enfilen fins els 2.000 metres d'altitud i delimiten les valls del Freser pel sud. Al nord, hi ha l'imponent perfil del Pirineu axial, amb nombroses muntanyes que s'apropen als 3.000 metres, entre les quals destaca el Puigmal (2.910 m), cim culminant no només de la present unitat sinó de tota la demarcació de Girona.

El paisatge actual de les valls del Freser es caracteritza sobretot pel domini de la vegetació espontània de boscos i prats, producte de l'abandonament de moltes pastures i de l'aprofitament forestal. Per una banda, aquests factors han provocat una millora de la connectivitat ecològica, però per altra banda, s'ha perdut part de la diversitat paisatgística que caracteritzava les valls del Freser.

610

L'aigua té també una rellevància important en el paisatge de les valls. Arreu es troben torrents, amb petites cascades i gorges, com per exemple a Núria, els quals van a parar als rius que articulen el territori: el Rigat, el Segadell i el Freser. La presència de centrals hidroelèctriques no és actualment gaire important i les que hi resten són més aviat petites. Es concentren a les zones més altes de la conca, on els pendents són més pronunciats i la força de l'aigua és major.

Tot i la tendència al despoblament, la majoria dels pobles no han desaparegut, i alguns fins i tot creixen en nombre d'habitants. Ambdós fenòmens no s'entendrien sense l'augment de la construcció

de segones residències a la perifèria dels nuclis de població. Així doncs, la superfície urbanitzada, encara que continuï sent baixa en comparació amb altres àrees, ha crescut molt en els últims anys. Municipis com Ribes de Freser o Planoles han desenvolupat noves extensions urbanes vinculades, principalment, a l'habitatge de segona residència. El nou sector residencial del castell de Ribes, emplaçat en un lloc elevat, està sobredimensionat i ha modificat el perfil paisatgístic de la vall. D'altra banda, a l'interior dels nuclis de Queralbs, Pardines i Planoles, moltes cases antigues del nucli s'han restaurat i són utilitzades pels seus propietaris com a segona residència de cap de setmana i a les vacances, un fet que ha permès la rehabilitació de part del patrimoni urbà. En tot cas, es poden continuar considerant municipis rurals d'extensió superficial limitada, i amb un predomini del paisatge forestal als seus voltants.

Amb tot, l'assentament humà s'agrupa principalment, però no exclusivament, al fons de les valls, amb una població, tot i això, reduïda. A la vora dels cursos fluvials principals, es concentren la major part dels nuclis urbans, urbanitzacions i infraestructures lineals, que representen menys d'un 1% de la superfície total de les valls del Freser.

El sector serveis és, gràcies al fort augment del turisme, el que ara per ara té més incidència en el paisatge de la unitat. L'augment en el nombre de visitants pot influir en el paisatge, tant des de l'òptica de la freqüentació dels espais (excursionisme, caça, pesca) com de la demanda d'implantació d'activitats de serveis i/o d'habitacles de segona residència. En alguns punts localitzats, com Núria, i en dates puntuals, l'afluència de turistes es troba al límit de la capacitat de càrrega del territori. Així, la gestió del turisme és un element clau.

La resta d'activitats econòmiques tenen una incidència puntual en el paisatge de les valls. La indústria forestal té encara certa importància, i destaca, entre d'altres usos, per la seva funció subsidiària de la indústria paperera. Els boscos hi són abundants, gràcies, en part, a la regressió del pasturatge. Tot i que les fustes d'importació són més apreciades per ser més fàcils de treballar, la bona accessibilitat a les masses forestals de les valls del Freser permet que l'aprofitament forestal sigui encara avui dia una activitat rendible.

El perfil del Pirineu axial està format per nombroses muntanyes per sobre dels 2.500 metres, com el Torreneules i el Balandrau. Observatori del Paisatge

El nucli de Ribes de Freser se situa en el punt de confluència dels rius Freser, Rigat i Segadell. Aquest fet condiciona clarament la seva estructura.
Observatori del Paisatge

Les principals fustes que s'exploten a la unitat són les de pi roig i pi negre. Les repercussions finals en el paisatge són, tanmateix, poc apreciables, ja que no es talen boscos sencers sinó arbres aïllats, de manera que s'aprofiten els arbres més grans mentre que es deixa que els més joves creixin. L'explotació forestal és metòdica i ben controlada, orientada al manteniment i a la recuperació del bosc.

A les valls del Freser es compten quatre espais d'interès natural, entre els quals destaca el de les capçaleres del Ter i del Freser, que ocupa gairebé un 38 % de la superfície de les valls, amb 8261,29 ha. Els altres tres espais ocupen menys superfície, i es troben en sectors d'obaga. Si als espais protegits inclosos dins del PEIN s'afegeixen aquells inclosos a la xarxa Natura 2000, s'observa que en el conjunt de les valls del Freser, més d'un 50% de la superfície es troba inclosa sota un o altre règim de protecció, un percentatge força indicatiu de la singularitat i la bellesa d'aquells paratges.

La possibilitat que en un futur proper la zona de les capçaleres dels Ter i del Freser sigui declarada parc natural, sempre que vagi acompanyada dels instruments legals i la dotació econòmica necessària, pot reactivar econòmicament la zona i permetre l'ordenació d'usos com la recol·lecció de bolets, la circulació motoritzada, etc.

Evolució històrica del paisatge

Malgrat el rigor climàtic, un relleu amb forts pendents i la poca preparació de les societats prehistòriques per fer front a les adversitats ambientals, les restes prehistòriques descobertes en la segona meitat del segle xx a les coves de Queralbs demostren que les valls del Freser foren habitades en el paleolític. A partir d'aquestes troballes s'ha pogut deduir que durant la prehistòria i l'edat antiga la població s'agrupà en els vessants suaus de les serralades, cercant les millors orientacions i escollint petites planures, com a Pardines o a Planoles. Altres vegades, prioritza la comunicació i el comerç ubicant-se en els fons de valls, com a Ribes de Freser. Tot i l'existència d'aquest poblament primitiu, però, sempre van dominar les grans extensions de territori no habitat.

A l'alta edat mitjana la vall de Ribes ja tenia una població establitzada en la majoria dels nuclis de la vall. El naixement i creixement d'aquestes poblacions és simultani a l'aparició de la farga catalana. Aquesta activitat metal·lúrgica s'allargà fins ben entrat el segle xix, i va esdevenir la principal indústria ripollesa i un agent modelador paisatgístic important. Les valls disposaven dels recursos naturals necessaris per a aquesta indústria: mineral de ferro i carbó a les mines, fusta als boscos i aigua al Freser i al Rigat. Les

fargues es repartien a Planoles, a Ventolà, a Campelles, a Ribes i a Queralbs. Produïen eines, armes i elements per a la construcció, i així aconseguiren que el conjunt del Ripollès esdevingués el centre metal·lúrgic més important de Catalunya durant tres segles. La tala d'arbres per mantenir el foc d'aquests forns provocà una alteració significativa del paisatge forestal de les valls del Freser fins el segle XIX.

Aquesta desforestació, combinada amb la presència de prats naturals en altitud, potencià el sector ramader, especialment de bestiar oví. L'obtenció de la llana i, novament, la presència de cursos d'aigua, permeté el desenvolupament d'una nova indústria tèxtil. Els efectes d'aquesta indústria, que encara avui es poden reconèixer en el paisatge, foren l'aparició de molins drapers a la riba dels rius i l'extensió dels prats alpins a cotes molt inferiors de les que els correspondria per acció de la pròpia dinàmica natural.

Demogràficament, els segles XIV i XV suposaren una crisi de població al conjunt de Catalunya que en el cas de les valls del Freser no se superà fins al segle XVIII, coincidint amb el gran increment de l'activitat de les fargues. L'any 1788, el cens de Floridablanca indica que només Ribes de Freser superava els 500 habitants. La

seva situació estratègica a la confluència de les tres valls –Freser, Rigat i Segadell– el convertí en el centre econòmic i administratiu, amb un pes demogràfic proper als mil habitants.

El creixement continu de la població va fer que Toses i Pardines assolissin el seu màxim demogràfic l'any 1857, amb 915 i 590 habitants respectivament, mentre que Ribes aprofitava la força de la indústria tèxtil per acostar-se als 4.000 habitants en esclatar la Guerra Civil. El sotrac bèl·lic comportà un estancament demogràfic durant la postguerra, fins que s'estengué el procés d'abandonament dels nuclis de muntanya, que portà tots els municipis, excepte Ribes de Freser i Queralbs, a tenir menys de cent cinquanta habitants als anys vuitanta.

La vall de Núria ha seguit una història peculiar, lligada a la importància que té com a lloc de pelegrinatge i la popularització dels esports d'hivern. Si bé fou lloc de pelegrinatge des de començaments de l'edat mitjana, el santuari actual es va construir el primer quart del segle XX, més o menys en l'època en què arribaren els primers esquiadors. El 1931 s'inaugurà l'Hotel Núria, mentre que el 1947 entraren en funcionament un remuntador i un telecadira que contribuïren a un augment important de la freqüentació. En aquest augment de visitants, hi tingué molt a veure la inauguració del tren cremallera que uneix Ribes de Freser amb Núria. L'obra, iniciada el 1928 i finalitzada el 1931 permeté salvar els més de mil metres de desnivell existents entre Ribes i Núria en poc més de dotze quilòmetres.

612

Les obres del tren cremallera que uneix Ribes de Freser amb Núria van finalitzar l'any 1931. Observatori del Paisatge

Expressió artística del paisatge

Des de la Renaixença, les valls del Freser han inspirat nombrosos poetes i literats que han descobert la bellesa natural i l'encís mític de les llegendes d'aquestes contrades.

A Canigó, el poema èpic que Jacint Verdaguer escrigué l'any 1886, es fa esment a Ribes de Freser i al Puigmal en el cant quart, *Lo Pirineu*:

“Ribas, y tu, pastora del Pirineu
que en lo Freser vens a mirar ta cara,
¿no vols que vejan tan hermosura encara?
Poncelles, ja us veurán quant siau flors. [...]”
Lo vell Puigmal d'espalla rabaçada
es l'arx d'aqueixa altiva fortaleza,
que en setcents anys lo sarrahí no ha presa,
fenthi bocins la llança fulgurant”
(Verdaguer, 1886)

Al cant sisè, el personatge de la goja de Ribes descriu les coves que flanquegen el Freser a l'estret pas pel qual el riu surt de les valls. A més de l'obra *Canigó*, el poeta de Folgueroles fa esment dels paisatges de les valls del Freser a altres texts com *El Ter i lo Freser*, reflex de l'estada que Mossèn Cinto va fer a Ribes l'any 1881.

A *Terra baixa*, el dramaturg Àngel Guimerà (1897) va situar l'acció en un poble, possiblement inspirat en Fustanyà, i va descriure la vida a l'alta muntanya i la relació dels seus habitants amb la natura, a les darreries del segle XIX. L'obra defensa la bondat de la gent de muntanya contra la malícia i la hipocresia dels de la terra baixa. Aquesta obra ha esdevingut un referent cultural de les valls i, en alguns aspectes, es pot resseguir la petjada fictícia dels seus personatges principals, en Manelic i la Marta.

Narcís Oller, a *Pilar Prim* (1906), descriu un viatge resseguint la carretera de la collada de Toses, aleshores recentment inaugurada. Hi descriu diversos pobles i els singulars paratges que els protagonistes travessen, amb una evident visió naturalista per part de l'autor:

“La llarga pujada de Toses, que s'emprèn eixint de Ribes a la dreta i vers el nord, no poden pas fer-la corrent, d'una estricada, ni cavalls tan fogosos com eren els de la vídua Dou. Basta saber com han de guanyar-se uns mil metres d'altitud amb un desenrotllament només de vint quilòmetres. [...] Ja n'hi havia prou, de contemplar durant una hora l'hipnotitzant espurneig dels pedacets de prades i rostolls que escalaven la meitat baixa de la larga muntanya de davant, com de veure el bosc que espurnejava també en ses escarpades altures i que s'estenia amb pinzellada negrosa l'ombra de ses soques per la catifa verda que cobria la terra, ja n'hi havia prou de mirar sempre aquell riuet que s'escolava silenciosament, com una cinta de vidre, a baix de tot entre interromputs rengles de pollancre, ja n'hi havia prou, sobretot, d'apartar, enlluernada, la vista dels miserables poblets que fugint de la canal del vent, ací i allà es redossaven a les costes, arrupits i coberts de lloses rutilants, a través de la glassa d'or que queia davant les llunyanies.” (Oller, 2009)

La bellesa d'aquests paratges i la força amb què es manifesten els elements naturals va inspirar Joan Maragall a escriure el *Goig en honor de Nostra Senyora de Núria*:

“Verge de la vall de Núria,
voltada de soledats,
que immòbil en la foscúria
i en vostres vestits daurats,
oïu l'eterna cantúria
del vent i les tempestats”
(Maragall, 1918)

La vall i el santuari de Núria també han estat subjecte de nombrosos llibres d'història, monografies, publicacions científiques, guies turístiques i guies d'activitats. Fins i tot el tren cremallera ha estat objecte d'estudi i d'edició de diversos llibres.

Per la seva banda, l'historiador local Miquel Sitjar és autor de diversos articles i monografies locals com les de *Ribes de Freser* (1994), *Campelles* (2000) i *Dòrria* (2003).

Pel que fa a la pintura, alguns pintors romàntics han plasmat el paisatge de les valls en els seus quadres. Lluís Rigalt, considerat el predecessor del paisatgisme pictòric català, representà diversos paisatges pirinencs, en els quals es poden reconèixer alguns paratges de les valls del Freser.

Tot i que la representació pictòrica de les valls no és gaire abundant, l'expressió pictòrica més evident és obra del ribetà Jesús Franch, que reflecteix als seus olis l'entorn de diversos nuclis de població. La seva obra ha estat exposada diverses vegades a la galeria d'art de Ribes de Freser.

D'altra banda, cal destacar la profusa inspiració fotogràfica que despertren les valls del Freser, publicada bàsicament en format de postals, es poden trobar retratats tots els racons del santuari: la Mare de Déu de Núria, l'olla, la campana, etc., i molts dels entorns que han fet popular aquesta unitat.

Valors en el paisatge

Pel que fa als valors naturals i ecològics, destaca el territori protegit pel Pla d'espais d'interès natural de la Generalitat de Catalunya i per la xarxa Natura 2000 de la Unió Europea. En total, 12.841 hectàrees incorporades en el PEIN entre els espais de les capçaleres del Ter i el Freser, la serra de Montgrony, la serra Cavallera i les obagues de la vall del Rigat.

Les capçaleres del Ter i del Freser és l'espai protegit més extens a les valls del Freser, que abraça tot el sector septentrional, per sobre de la cota de 2.200 metres. És un magnífic exemple del mosaic paisatgístic d'alta muntanya que comprèn els estatges montà, subalpí i alpí. Amb motiu d'aquest elevat valor ecològic, s'ha proposat crear-hi un parc natural.

Aquest ampli conjunt d'espais naturals alberguen diverses espècies endèmiques dels Pirineus, així com una gran mostra de fauna i vegetació pròpia dels diversos estatges. A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: el pla d'Anyella; el pla de les Salines-muntanya de Palòs-collada de Toses; les planes al·luvials del Ripollès; la vall d'Estremera i el bosc d'Estremera; les obagues de Toses i de Fornells; Fontalba, els Planasos; i el bosc de Ribes i de Pardines.

Les valls del Freser en conjunt destaquen pel valor estètic del seu paisatge d'alta i mitjana muntanya. Al nord, les cotes màximes assoleixen gairebé els 3.000 metres al Puigmal, mentre que al sector meridional es troben cims de més de 2.000 metres com el Taga. Aquesta característica comporta, a més, una àmplia variació estacional en el paisatge que es cobreix de neu a l'hivern i verdeja intensament a l'estiu, mentre que a la tardor, amplis sectors de les valls ofereixen una àmplia varietat cromàtica entre grocs i marrons.

Altres elements puntuals aporten un valor estètic afegit al territori: els rius Freser i de Núria s'engorgen profundament en les seves valls estretes abans de confluir, al peu de les roques de Totlomon; les cingleres que es troben en aquestes valls estretes; el mateix paisatge de l'estany de Núria es converteix, pel contrast degut a la planura i a la tranquil·litat de les aigües, en un element singular del paisatge de la vall.

Per altra banda, a molts indrets de la unitat, com als voltants de Ribes de Freser i Planoles, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal. Aquesta estructura estèticament singular també es localitza a altres indrets muntanyosos de les Comarques Gironines.

El poblament també aporta un valor estètic al conjunt paisatgístic formant part del patró de nuclis de muntanya pirinenca tant els caracteritzats per una coberta de teula com de pissarra. En són exemples: Queralbs, Pardines, Serrat, Toses, Fornells de la Muntanya, Dòrria, Ventolà i Nevà. Aquesta dispersió de petits nuclis de població als vessants de les muntanyes s'integra harmoniosament a les valls i afegeix un element d'enriquiment arquitectònic, sovint rematat per petites esglésies romàniques com Sant Víctor de Dòrria, Sant Esteve de Pardines, Sant Vicenç de Planoles i Sant Jaume de Queralbs, entre d'altres.

En un altre ordre de coses, els valors històrics del paisatge es fan ben presents a la riba del Freser. Les nombroses restes arqueològiques que es troben disseminades al llarg de la vall com les trobades a les tres coves de Queralbs: Rialb, Tut de Fustanyà i Roc de les Orenetes, són testimonis del primitiu poblament que s'hi

va localitzar des del paleolític. Igualment, els molins de Queralbs i de Montagut, a Ribes de Freser, així com la farga de Queralbs, són construccions que recorden les activitats que històricament van portar les valls al seu apogeu demogràfic, sempre lligades a la presència del riu i a la força del seu cabal. A la vall de Núria destaquen l'ermite de Sant Gil, datada del segle XVII i el mateix santuari dedicat a la verge de Núria, un modern edifici neoromànic iniciat el 1883.

També cal destacar algunes vies de comunicació, com la carretera GIV-5217 entre Ribes de Freser i Queralbs, que segueix el trajecte de corredors naturals d'arrel històrica, i que amb el pas del temps s'ha anat adaptant als nous sistemes de transport que havien de transitar-hi, però conserva, majoritàriament, el traçat original i trajectòries semblants, i permet la descoberta del paisatge de les valls del Freser.

Pel que fa als valors productius del paisatge, cal destacar les pastures alpines i subalpines que històricament s'han situat als vessants i a les carenes de la unitat, especialment a les serres de Montgrony i Cavallera.

També hi ha diverses centrals hidroelèctriques, que aprofiten els forts desnivells i les fonts d'aigua per generar energia elèctrica. La riquesa en dolls i fonts d'aigua també és aprofitada per a la comercialització d'aigua mineral embotellada, com l'Aigua de Ribes, que es nodreix d'una deu situada prop de Ribes de Freser.

Més modernament, l'estació d'esquí Vall de Núria ha suposat un nou valor afegit al paisatge del Freser. Lligat a aquest paratge també cal fer esment de la presència del cremallera de Núria, que per si sol ha esdevingut un atractiu de la vall, alhora que ha ajudat a protegir l'entorn natural de Núria, i a mantenir-lo accessible per als nombrosos visitants, ja siguin pelegrins, excursionistes o esquiadors.

Cal dir que els valors socials de les valls del Freser s'articulen majoritàriament en relació amb els esports de muntanya. L'escalada a les roques de Totlomón o al roc del Dui, l'espeleologia al forat de l'embut o a les coves encantades, el barranquisme a les gorges del Freser o a la riera de la cova de Queralbs, però sobretot les inacabables excursions i ascensions que es poden dur a terme a les valls del Freser, són els grans actius de les valls.

També, alguns indrets de les valls, especialment els cims muntanyencs, formen part d'aquells valors simbòlics i identitaris de les valls i del conjunt del país.

El mateix santuari de Núria, més enllà del valor religiós esmentat anteriorment, és un referent per a la identitat de les valls del Freser i, en menor mesura, i gràcies a les referències literàries i a la tradició excursionista, per al conjunt de Catalunya. Els valors simbòlics de la vall de Núria estan també lligats a la redacció de l'Estatut de Catalunya del 1932.

Muntanyes com el Puigmal o el Taga són referents paisatgístics ineludibles. Mentre que el Puigmal és el cim més alt de les Comarques Gironines, el Taga és un dels cims més emblemàtics del Ripollès, i és visible des de gran part de les valls del Freser.

614

Vista d'un carrer característic de nucli de muntanya pirinenca, en aquest cas Planoles. Observatori del Paisatge

El mateix riu Freser és un element important del paisatge de les seves valls, especialment pels seus habitants, que deuen al riu i a la força de les seves aigües, l'energia que ha impulsat durant molts anys la seva activitat econòmica.

D'altra banda, també cal tenir en compte el valor espiritual que el santuari de Núria aporta al paisatge de les valls del Freser. Els pelegrinatges hi són nombrosos des de temps remots i la presència del centre religiós ha actuat com a catalitzador d'un entorn que transcendeix a hores d'ara l'estricta espiritualitat. Però l'imaginari creat entorn de la Mare de Déu de Núria i el seu santuari, amb l'olla, la campana i la creu com a elements destacats, és un referent pels habitants de les valls i una bona part dels catalans.

La collada de Toses destaca també pel seu valor simbòlic ja que és un pas de muntanya estratègic per on passen vies de comunicació importants, com l'N-260 i el ferrocarril Barcelona-Puigcerdà, i abans de l'obertura dels túnels del Cadí, era el principal accés a la Cerdanya des de la vall de Ter i la Regió Metropolitana de Barcelona.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La carretera N-260 permet recórrer, des de l'entrada a les valls, tota la vall del Rigat, des de Toses fins a Ribes (itinerari 69). Des d'aquesta carretera s'accedeix als pobles de Toses, Fornells de la Muntanya, Dòrria, Planès, Nevà, Planoles, Ventolà i Ribes de Freser.

Més al nord, la carretera GIV-5217 dona accés a Batet, Fustanyà, Serrat, Vilamanya i a Queralbs i la collada de Fontalba (70). Al santuari de Núria i a tot el seu entorn, s'hi pot accedir des de Ribes o des de Queralbs, a través del cremallera (71) que tarda vint minuts a arribar des de la darrera estació i que permet gaudir del paisatge engorjat de la vall de Núria. És un camí que també es pot fer a peu, tal com feien els antics pelegrins, resseguint el traçat del tren i amb la possibilitat de contemplar indrets que d'altra manera resten ocults.

Per recórrer la vall del Segadell, es pot seguir la carretera GIV- 5262 que mena fins a Pardines (67), a més de permetre l'accés a Ribesaltes. Abans d'arribar a Pardines es troba el trencant per acostar-se a Puigsac i a l'ermita romànica de Santa Magdalena. A continuació d'aquesta carretera neix la pista forestal que porta fins a l'Abella i la Roca (68), al costat del Ter, a la unitat de la vall de Camprodon.

L'itinerari a peu més rellevant és, sens dubte, el GR-11 (10) que travessa tot el Pirineu i que en aquest sector, provinent de Puigcerdà, enllaça Planoles, Queralbs, el santuari de Núria i Setcases a través del coll de Noufonts i el de la Marrana. Una variant, el GR-11-7 (114) s'enfila des del santuari de Núria pels vessants solells del Torreneules, per retrobar el sender principal al coll de la Marrana, després de passar pel refugi de Coma de Vaca. Una segona variant, el GR-11-8 (115), se separa del sender principal a Dòrria per

Núria és el punt de sortida de nombroses ascensions, com per exemple al Puigmal. Observatori del Paisatge

davallar cap a Fornells de la Muntanya, a les ribes del Rigat. Des d'allà ressegueix el riu fins a Planès, on retroba el camí original.

Núria és el punt de sortida de nombroses ascensions als cims més propers i altres excursions més a l'abast. De totes les ascensions, la més habitual és la del Puigmal (113), un cim emblemàtic perquè és el més alt de la contrada. El camí que s'enfila pel coll de Finestrelles i el forat de l'embut és probablement el més còmode des de Núria, però també s'hi accedeix des de Fontalba. D'altra banda, hi ha un seguit de rutes a l'entorn de Ribes, Pardines i Queralbs que permeten conèixer el passat miner de les valls i la tradicional farga local.

Des de la mencionada collada de Fontalba (mirador 12), el paisatge que s'ofereix a la vista albira des del Puigmal fins a les serralades de la Catalunya central, sense deixar de veure l'entorn més proper, on destaquen bona part dels cims emblemàtics dels Pirineus orientals.

També és important la collada de Toses (61) i les panoràmiques que ofereix del paisatge de muntanyes i valls pirinenques.

L'ascensió al Taga, al límit amb l'alt Ter, és una ruta mítica per tots els excursionistes del Ripollès i ofereix també magnífiques panoràmiques sobre les serres dels Pirineus axials, així com cap a les serres veïnes dels Prepirineus. En general, els cims de les serres meridionals de les valls del Freser són magnífics miradors sobre les valls i les muntanyes dels Pirineus axials que s'aixequen al nord.

Altres miradors també emblemàtics poden ser el Puigmal, una talla privilegiada, des d'on s'observen els cims propers de l'olla de Núria, però també el Cadí, el Pedraforca, el Puigpedrós i, fins i tot, el Montseny i Montserrat; o l'ermita de Sant Antoni, al sud-oest de Ribes de Freser, amb bones panoràmiques sobre Ribes, el seu entorn immediat, les serres properes i l'espai protegit de les obagues de la vall del Rigat. I des de la collada de Toses, es contempla bona part de la vall del Rigat, però també unes vistes extenses sobre la veïna comarca de la Cerdanya.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- El retrocés de l'activitat ramadera ha provocat un abandonament de les pastures i una homogeneïtzació del paisatge dels vessants.
- Alguns creixements urbanístics dels darrers anys en diversos pobles de les valls del Freser, principalment Planoles i Ribes de Freser, no s'han fet d'acord amb el paisatge agroforestal dels fons de la vall.

Amenaces

- La construcció de segones residències genera un consum important de recursos.

Fortaleses

- La protecció que ofereix el Pla d'espais d'interès natural i la xarxa Natura 2000 a amplis espais de la capçalera del Freser, la serra Cavallera, la vall del Rigat i la serra de Montgrony permet garantir la conservació dels paisatges menys antropitzats d'aquestes valls.

616

- Una estructura urbana en conjunt harmònica, acompanyada d'un important i ric patrimoni d'origen sovint romànic.
- L'existència d'equipaments vinculats a la pràctica del turisme rural i a les activitats de natura (excursionisme, itineraris BTT, etc.).

Oportunitats

- El turisme constitueix una bona oportunitat per al desenvolupament local dels municipis.
- La declaració de la figura de parc natural per a les capçaleres del Ter, del Ritort i del Freser, així com la reactivació de la Mancomunitat de la vall de Ribes ofereixen la possibilitat d'establir un model turístic sostenible, és a dir, que permeti el desenvolupament de les poblacions locals i la preservació dels valors naturals.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns paisatges naturals ben conservats, amb qualitat paisatgística, viables ecològicament i que compaginin l'activitat agropecuària, l'extracció de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.

- OQP2.** Uns boscos i prats gestionats i controlats en la seva extensió, que garanteixin la preservació de les zones de pastura existents.

- OQP3.** Uns assentaments de Ribes de Freser, Planoles, Queralbs, Pardines, Serrat, Toses, Fornells de la Muntanya, Dòrria, Ventolà, Nevà i de segones residències a les valls, ordenats i que no comprometin els valors del paisatge que alberga, ni els valors dels espais circumdants, i amb unes entrades de qualitat als nuclis.

- OQP4.** Un paisatge associat al santuari de Núria i al conjunt de la seva vall, que n'enforteixi el valor simbòlic i cultural.

- OQP5.** Uns fons escènics del Puigmal, Fontlletera, Bastiments, el Gra de Fajol, serra Cavallera i el Taga, valls, cingleres i vessants, lliures d'alteracions visuals i sense elements que en distorsionin el perfil, revalorats i mantinguts com a referents visuals i identitaris de qualitat.

- OQP6.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les valls del Freser.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Protegir els boscos de ribera, particularment els dels voltants del riu Freser, per tal de garantir la seva funció ecològica i paisatgística.
- Impulsar que el POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector del pla d'Anyella, pla de les Saline-muntanya de Palòs-collada de Toses, les planes al·luvials del Ripollès, la vall d'Estremera i el bosc d'Estremera, les obagues de Toses i de Fornells, Fontalba i els Planasos, i el bosc de Ribes i de Pardines.
- Conservar i, si escau, restaurar, tots els elements patrimonials inclosos en el Catàleg del BCIN del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. En aquest mateix sentit, cal protegir els entorns de cadascun dels elements patrimonials per tal que qualsevol actuació no desvirtuï el context en el qual es trobin inserits aquests elements. Convé realitzar, alhora, estudis i anàlisis de visibilitats dels principals fets històrics per tal de generar àmbits d'influència, i per tant, zones de protecció visual.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Mantenir les zones de pastures existents per tal d'afavorir i potenciar la permanència del mosaic paisatgístic, i potenciar el manteniment de l'escassa activitat agrícola, amb la consolidació i el foment del turisme rural com a activitat paral·lela.
- Considerar el paisatge de combinació entre el riu i el bosc de ribera, els creus i les pastures, i els boscos de vessant com

a model ecològic a preservar i regenerar. En aquest sentit, cal vetllar pel manteniment dels espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic de fons de vall es troba especialment reduït a causa de la urbanització, com a les proximitats del nucli de Ribes de Freser.

- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística. En primer lloc, s'han d'elaborar aquests estudis per als projectes d'infraestructura viària que afectin la N-260 i la GIV-4016.
- Preservar el valor patrimonial de les carreteres històricament ben inserides al territori, com la GIV-5217, entre Ribes de Freser i Queralbs.
- Evitar la dispersió del model urbanístic definit per les segones residències, com per exemple a municipis com Planoles.
- Promocionar el santuari de Núria com a peça estretament vinculada al territori, i com a generadora d'activitats productives i culturals a l'àmbit.
- Considerar els cims del Puigmal, Fontlletera, Bastiments, el Gra de Fajol i el Taga i les valls de Núria, com a singularitats visuals i estètiques d'una rellevància especial dins del territori.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Mantenir la compacitat dels nuclis urbans i evitar-ne la dispersió o l'aparició d'elements no concordants amb les alçades i tipologies pròpies de cada nucli urbà. En aquest sentit, cal evitar el creixement dispers dels nuclis urbans de Ribes de Freser i Planoles, i millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i industrials, preservant les planes al·luvials.
- El desenvolupament urbà tant de rehabilitació com d'obra nova ha d'evitar la desfiguració de les fites paisatgístiques dels nu-

clis del patró d'assentaments de muntanya pirinenca (Queralbs, Pardines, Serrat, Toses, Fornells de la Muntanya, Dòrria, Ventolà i Nevà), amb construccions, infraestructures, i en general, amb barreres visuals que impedeixin o dificultin considerablement la percepció de les imatges més interessants, per causa de la seva dimensió, forma o color.

- Afavorir uns límits clars i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries, evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar la qualitat de les planes al·luvials i evitar-ne l'artificialització.
- Tractar acuradament, en el marc del planejament urbanístic, els fronts urbans fluvials per tal de destacar-ne el caràcter i potenciar-ne el valor paisatgístic, així com establir mesures per recuperar la coherència formal en aquells fronts fluvials que l'hagin perduda a causa de la volumetria dels edificis o de la baixa qualitat de l'arquitectura.
- Evitar que noves infraestructures lineals i/o energètiques pertorbin l'estructura original i la panoràmica visual de les fites i fons escènics presents a la unitat; especialment, dels més emblemàtics com Bastiments, el Gra de Fajol, Fontlletera i el Puigmal.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics i de miradors accessibles a peu o amb vehicles, en què la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn miradors i camins existents, i altres encara per consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els miradors de la collada de Fontalba i de la collada de Toses; els itineraris paisatgístics no rodats del GR-11, Ribes de Freser-Camprodon, Feitús-Costabona i santuari de Núria-Puigmal-collada de Fontalba; i els motoritzats de Ribes de Freser-Bruguera, Ribes de Freser-Baell, Setcases-Ribes de Freser, la Roca-Ribes de Freser, Ribes de Freser-collada de Toses, i Ribes de Freser-Queralbs-Fontalba.

25. Baix Montseny

Comarca:

Selva i Vallès Oriental.

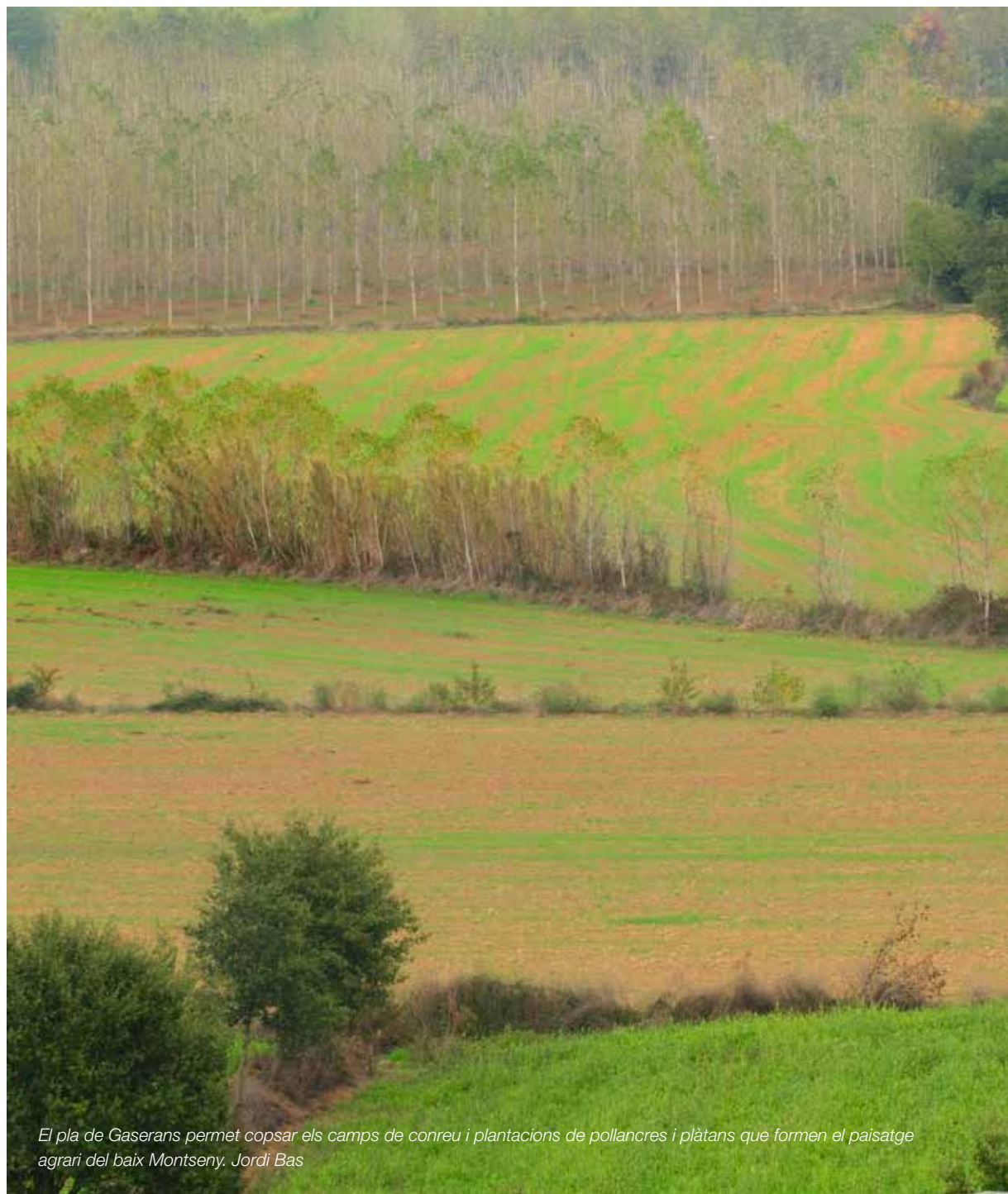
Superfície:

10.634 ha (3.474 ha corresponents a les Comarques Gironines i 7160 ha a la Regió Metropolitana de Barcelona).

Municipis:

Breda, Riells i Viabrea, Sant Feliu de Buixalleu, Hostalric, Sant Pere de Vilamajor, Sant Esteve de Palautordera, Santa Maria de Palautordera, Llinars del Vallès, Vilalba Sasserra, Vallgorguina, Sant Celoni, Fogars de Montclús, Campins i Gualba.

618

El pla de Gaserans permet copsar els camps de conreu i plantacions de pollancre i plàtans que formen el paisatge agrari del baix Montseny. Jordi Bas

Trets distintius

- Paisatge de transició entre el massís del Montseny i el Montnegre així com, longitudinalment, entre la depressió del Vallès i la plana de la Selva.
- La Tordera transcorre per l'estretíssima Depressió Prelitoral i drena la totalitat de l'espai, recollint l'aigua de les rieres que davallen del massís del Montseny i les àrees veïnes.
- Les pinedes, els alzinars i les suredes recobreixen les parts més elevades i de relleu més abrupte.
- Les plantacions de pollancre i plàtans de la vall de la Tordera.
- Camps de conreu, sobretot herbacis, que ressegueixen les principals valls fluvials, en mosaic amb les plantacions d'arbres de ribera.
- Els nuclis urbans i els polígons d'activitat econòmica emplaçats a la plana de la Tordera.
- Corredor d'infraestructures integrat per l'autopista AP-7, el ferrocarril convencional, el TAV i la carretera C-35, encaixat al fons de la vall de la Tordera.
- Nombrosos edificis com per exemple la sagrera de Santa Maria de Palautordera, el monestir de Breda, la rectoria vella de Sant Celoni, entre altres, amb valors històrics destacats.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

3 Eix ferroviari Portbou - Hostalric

49 Hostalric - Anglès

78 Sant Celoni - Breda - Fogueres de Montsoriu

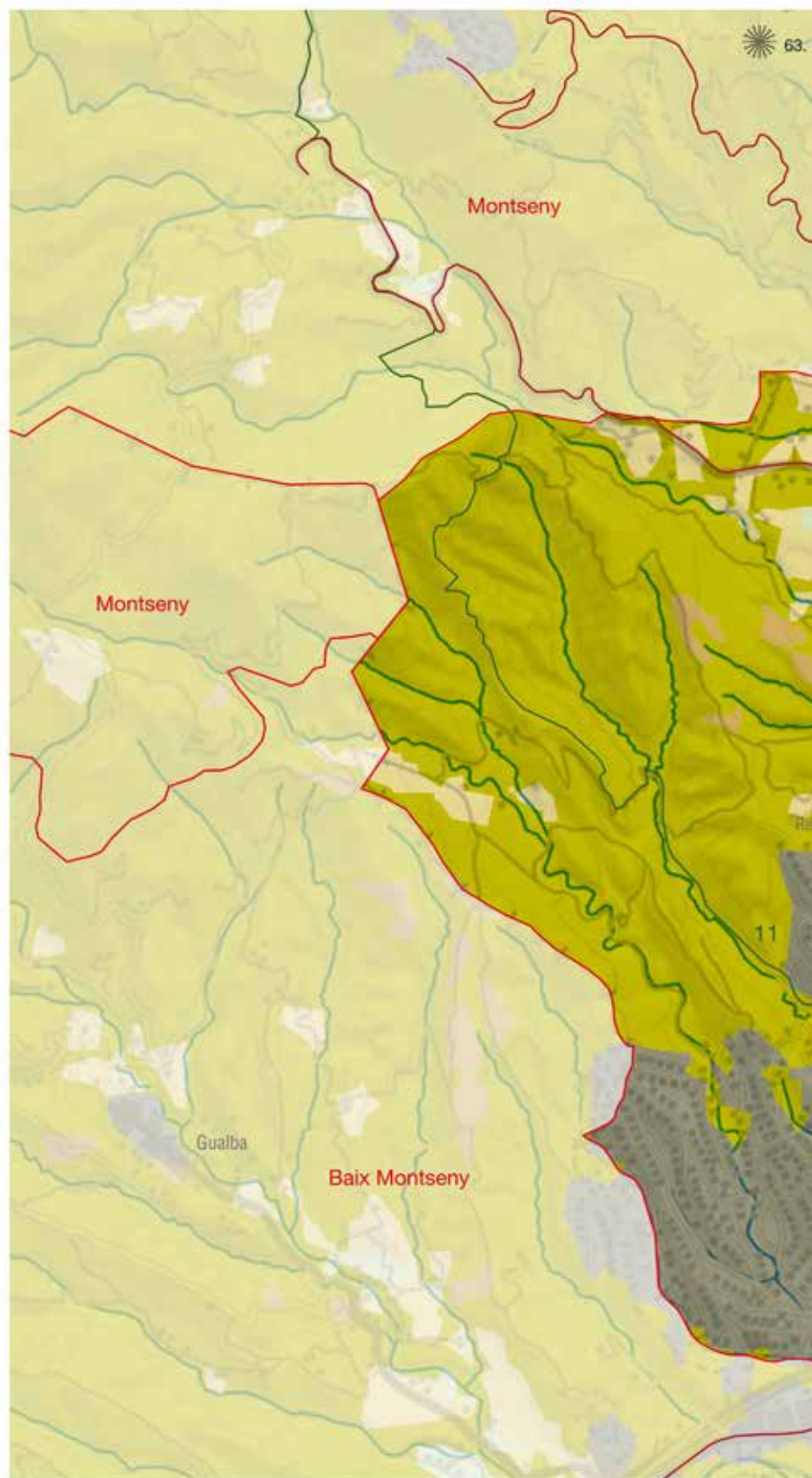
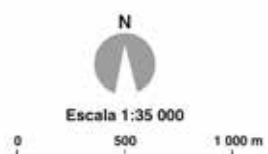
79 Breda - Riells

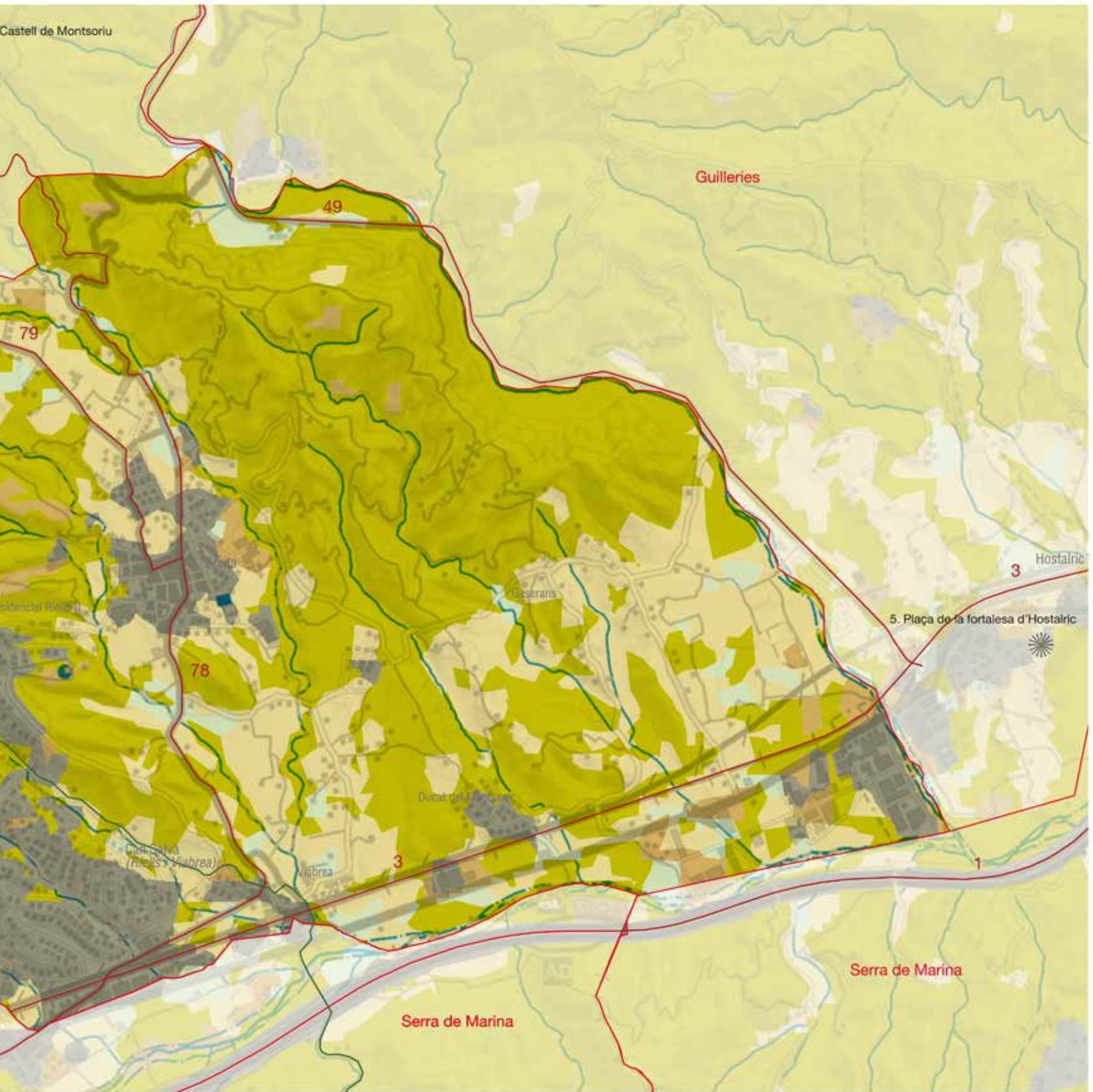
 Itinerari no motoritzat

11 GR-83 Camí del Nord

620

Organització i dinàmica actual del paisatge

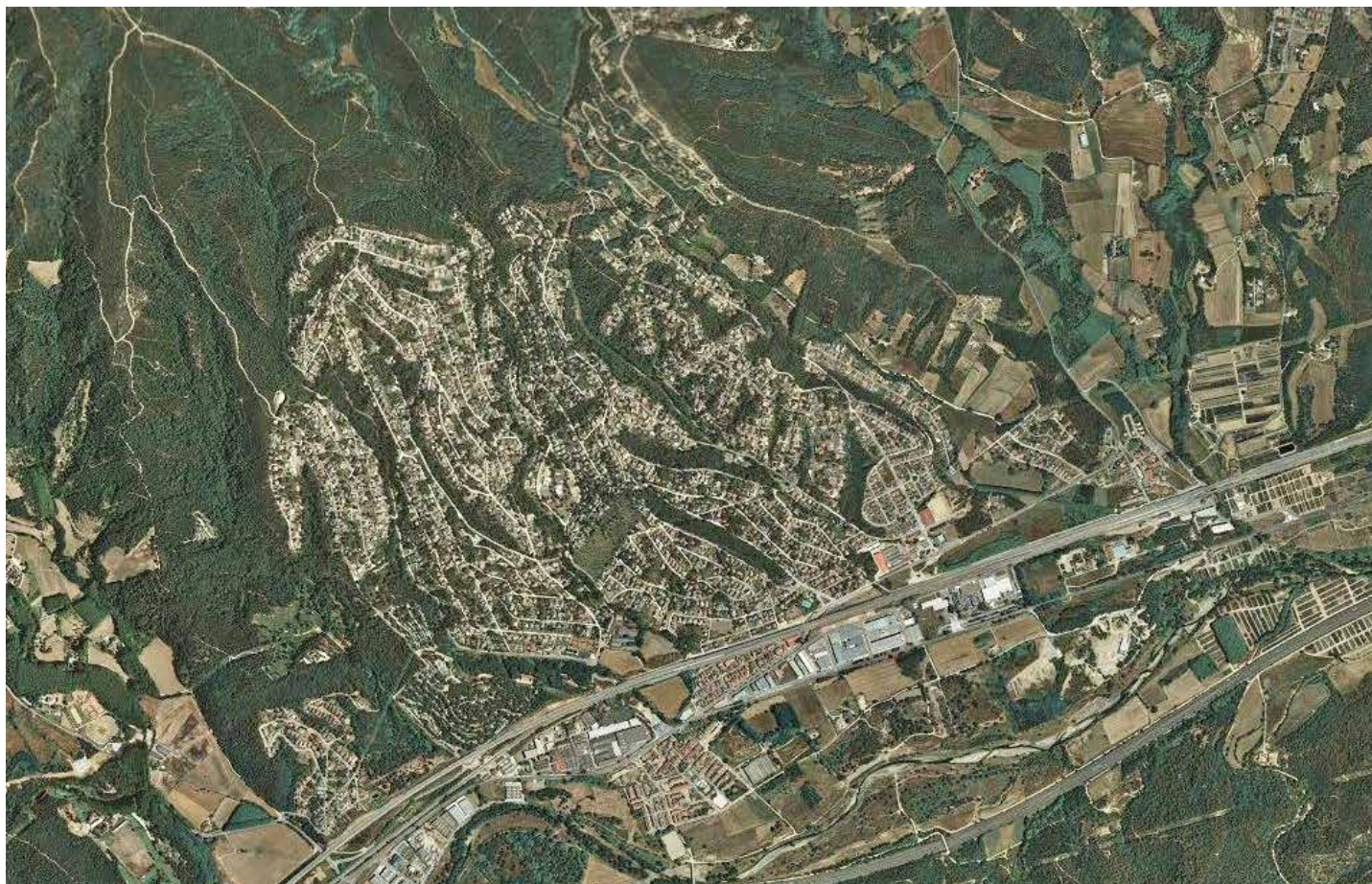
El relleu del baix Montseny és en general accidentat amb predomini dels terrenys amb pendents apreciables per sobre de les planes. L'extrem nord del baix Montseny està format per diferents materials, amb una diferenciació clara entre els propis de les planes al·luvials, especialment la del riu Tordera, i els contraforts muntanyosos del massís del Montseny. Mentre que en el primer cas predominen les graves, les argiles i els conglomerats, en el segon ho fan els materials paleozoics.

A les falces del Montseny dominen les cobertes forestals, en els vessants més solells, destaquen els pins blancs i pinyers i les brolles silicícules, mentre que l'alzinar s'imposa en les fondalades i en els vessants de muntanya més enlairats, que canvia a faigs, roures i castanyers a mesura que es va ascendint. En les darreres dècades, la superfície forestal ha augmentat lleugerament, especialment pel que fa a les bosquines i als prats a causa de l'abandó de conreus. Per aquest motiu, la majoria dels municipis de l'àmbit, estan declarats d'alt risc d'incendi forestal, risc que es veu incrementat per l'augment de la urbanització de baixa densitat que s'ha esdevingut en els darrers vint anys. L'impacte de les activitats

humanes, sobretot les industrials, també ha afectat la qualitat del bosc de ribera, sobretot el del riu Tordera, limitat a alguns trams i reduït a alguns exemplars d'àlbers i pollancre, molts dels quals, plantats.

L'agricultura es localitza principalment a les valls i planes al·luvials, on els cereals de gra (ordi, civada, blat de moro, blat) predominen àmpliament, i han invertit la proporció existent uns decennis enrere en relació amb els farratges. Marquen també un contrast cromàtic i textural força destacat. En bona mesura, el límit latitudinal i altitudinal de la continuïtat del conreu assenyalen també el punt d'inflexió del terreny i l'inici dels pendents pronunciats, coincidint amb la falla que separa el baix Montseny del massís pròpiament dit, que s'evidencia també amb la continuïtat del mantell forestal arbrat i la presència d'alguns afloraments rocallosos de pissarra. La davallada en els darrers vint anys és força important i implica la pèrdua d'un 30% de la superfície conreada, especialment pel que fa als conreus herbacis de regadiu. La incidència ambiental i paisatgística del retrocés de l'espai agrícola és notable: pèrdua d'espais oberts o de mosaic i de la nombrosa fauna associada i pèrdua de patrimoni cultural: desaparició de pràctiques ancestrals, de murs de pedra seca i de construccions diverses lligades a l'activitat humana secular.

622

La urbanització de Can Salvà, a Riells i Viabrea, supera amb escreix l'extensió de Breda, principal poble de la unitat. ICGC

Pel que fa als nuclis urbans, els pobles han augmentat relativament poc l'àrea d'ocupació, a diferència de les urbanitzacions que han augmentat entorn d'un 260% en menys de vint anys, amb taques que àdhuc arriben a superar l'extensió dels nuclis principals, com és el cas de les urbanitzacions de Can Salvà (Riells i Viabrea) o bé d'altres que, sent més petites, es troben separades del nucli principal, com és el cas de Can Bosc i Can Pagà (Santa Maria de Palautordera), Santa Margarida (Sant Esteve de Palautordera), Can Ram (Sant Pere de Vilamajor), Royal Parc (Sant Celoni) o el Ducat del Montseny (Breda), entre d'altres.

Breda és un dels nuclis més ben delimitats i significatius. El centre de la vila està dominat per l'església de Santa Maria, l'antic convent de Sant Salvador, amb la seva magnífica torre del campanar. El creixement demogràfic s'ha traduït en forma de diversos desenvolupaments urbanístics que tenen la carretera GI-552, que porta a Arbúcies, com a eix central.

En el cas del municipi de Riells i Viabrea no existeix un centre urbà ben definit i aquesta funció la compleixen el conjunt d'equipaments situats a l'extrem sud de la urbanització de Can Salvà, una de les que formen l'extensa àrea urbanitzada del municipi, basada en un conjunt d'habitatges unifamiliars.

A l'eix de la Tordera, entre el riu i el corredor d'infraestructures on transcorren l'autopista AP-7, la carretera C-35, el ferrocarril Barcelona - Portbou i la línia del tren d'alta velocitat (TAV), és on es concentren la major part d'activitats industrials, moltes de les quals vinculades al sector químic, que van des del sud d'Hostalric fins passat Sant Celoni.

Les zones industrials i comercials també han augmentat considerablement la seva superfície en els últims anys. Aquestes zones estan molt concentrades entorn de l'eix d'infraestructures de la Tordera. L'estretor del corredor, encaixat entre el peu de mont del Montseny i els vessants del Montnegre, i l'elevada quantitat d'infraestructures (C-35, AP-7, ferrocarril convencional i TAV) i d'espais urbanitzats que concentra (dins dels quals destaquen especialment els polígons d'activitat econòmica i les naus industrials, distribuïts en forma de carretera aparador, sobretot a l'accés oest a Hostalric per la C-35) han incrementat força la percepció de transformació i banalització del paisatge. En el mateix sentit, l'estrangulació de la llera produït per alguns creixements (bàsicament industrials) i infraestructures de comunicació, sobretot entre Sant Celoni i la Batllòria, ha fet augmentar el risc d'inundació i l'efecte barrera, en detriment de la connectivitat ecològica i paisatgística entre el Sistema Prelitoral i la Serralada Litoral.

Per altra banda, és notable el nombre d'activitats extractives presents en l'àmbit, per bé que en bona part inactives i amb una visibilitat limitada. També s'han realitzat extraccions d'àrids al llit de la Tordera.

De cara a les tendències de futur que poden afectar aquesta unitat, pel que fa al sòl forestal cal preveure un manteniment o un lleuger augment de la superfície, però sobretot, un increment de la complexitat estructural. Hi haurà un major protagonisme d'alzines, suros i roures en els indrets més humits i un retrocés de les bosqui-

nes, brolles i pinedes de pi pinyer. En tot cas, la major resistència a la sequera així com les condicions sovint difícils pel pendent, l'escassetat natural de sòl o l'erosió, fan difícil que, en alguns indrets, l'evolució de la vegetació es realitzi amb rapidesa. En aquest sentit, el canvi climàtic pot ajudar encara més a retardar aquest fet.

Pel que fa al sòl agrícola és previsible que disminueixi sensiblement en superfície per la transformació urbana dels espais que actualment estan qualificats com a urbanitzables en els planejaments dels municipis del baix Montseny. D'altra banda, atesos els baixos rendiments de l'activitat forestal, és previsible que l'activitat agrícola es mantingui en aquells sòls més fèrtils no qualificats d'urbanitzables.

L'evolució de les àrees urbanes dependrà dels cicles econòmics i del que estableixin els instruments d'ordenació urbana i territorial, tot i que no s'esperen grans creixements, sinó més aviat una consolidació de les zones urbanes i urbanitzables ja existents i un augment de les operacions de reforma interior, algunes de les quals orientades a la millora del paisatge urbà.

L'aprovació del Pla especial del Parc Natural del Montseny, a les darreries de 2008, va implicar l'ampliació de la superfície del parc en 1.765 ha en una part situada sobre el territori del baix Montseny. Per aquest motiu, és possible que s'esdevingui la desprogramació de certs creixements de baixa densitat sobre espais d'interès natural i paisatgístic.

Evolució històrica del paisatge

Aquest territori ha estat habitat des de molt antic, com a mínim des del neolític, com testimonien les restes diverses de megàlits trobats prop de Sant Celoni i l'enterrament neolític trobat a Santa Maria de Palautordera. Els primers assentaments humans documentats procedien del final de l'edat del bronze o del principi de la del ferro, entre el tercer i el segon mil·lenni aC, eren de dimensions reduïdes i estaven orientats a les explotacions agrícoles dels fons de vall i a la ramaderia transhumant.

Del període iber es coneixen diversos assentaments, com el que estava fortificat en l'actual emplaçament del castell de Montclús, a Sant Esteve de Palautordera, així com d'altres propers, situats en d'altres punts del piemont del Montseny. Pel que sabem, aprofitaven els recursos dels vessants planers i dels fons de vall, els quals degueren perdre la coberta forestal a favor dels conreus, ja en aquest període, o, com a màxim, en període romà. Al mateix temps, els ibers practicaven la pastura d'una manera extensiva, un fet important que, unit a l'explotació dels recursos forestals de les zones més abruptes properes a planes i fondals per a l'ús com a combustible i, secundàriament, com a material de construcció, deuria modificar la composició i l'estructura de les bosquíries del baix Montseny.

Durant el domini romà es va construir la principal via d'accés a aquest territori, la Via Augusta, que recorria la plana vallesana i entrava a la Selva seguint el curs de la Tordera. D'altra banda, s'han

624

La plana de Breda amb el Montseny al fons configura la totalitat de la unitat a l'àmbit de les Comarques Gironines. Observatori del Paisatge

trobat restes de diverses *villae* a Santa Maria de Palautordera, a Fogars de Monclús i, especialment, a Sant Celoni. Aparentment, la bona qualitat del sòl i el clima favorable van afavorir l'establiment de més *villae*, la major part de les quals no detectades, on, a més del cereal, també s'hi conreaven la vinya i l'olivera. Amb tota seguretat es va produir també una afectació dels boscos propers per l'obtenció de llenyes per al combustible i, probablement, per l'ús d'algunes fustes com a material de construcció o per a utilatges diversos.

En el cas de Sant Celoni, la situació adjacent al camí ral (antiga Via Augusta) propicià l'aparició de nombroses activitats artesanals i d'altres vinculades a l'hostaleria, així com un mercat, ja al segle ^{xiii}. Amb el creixement del nucli s'imposà l'emmurallament i la fortificació, que s'amplià durant el segle ^{xiv}, després de la guerra dels remences, i així la futura capital del baix Montseny assolí un paper principal dins l'àmbit.

Durant la baixa edat mitjana, es té constància de l'aprofitament forestal de certa intensitat a tot aquest àmbit, així com als territoris veïns, per subministrar matèria primera per a la construcció de vaixells per a les drassanes d'Arenys de Mar, Mataró i Barcelona.

Els molins fariners i tèxtils (drapers) estan documentats del principi de l'edat moderna (segle ^{xvi}). Cal esmentar que només al tram de la Tordera de Santa Maria de Palautordera n'hi va haver almenys

quatre, de manera que la llera fluvial i els cabals del riu, en part ja derivats per al reg, van experimentar una transformació ja en aquesta època.

De les descripcions de Pere Gil sobre geografia de Catalunya, de l'any 1600, es conclou que la Tordera era molt aprofitada, tant per al reg, amb profusió de séquies, com per a l'extracció d'or, a Sant Esteve de Palautordera. Així mateix, també es relata l'explotació de plom i argent en aquest sector de la conca de la Tordera. D'altra banda, a l'àmbit fluvial, especialment la llera de la Tordera i, secundàriament, en alguns afluents importants, com la riera de Breda, van haver-hi diversos aprofitaments vinculats amb antics molins, inicialment fariners, després paperers i drapers i, més tard (vers el segle ^{xviii}), alguns convertits en fargues.

Al segle ^{xviii}, l'augment demogràfic va provocar una intensificació de l'explotació agrícola, amb la creació de petites feixes per a fixar els pendents més abruptes, a base de vinya i olivera. Pel que fa als recursos forestals també se n'incrementà l'explotació, tant per a la indústria naviliera com per als usos artesanals i particulars. A les zones més planeres, l'agricultura de regadiu es va anar obrint pas amb conreus com el cànem, els naps, la remolatxa i cereals diversos, a partir de derivacions, pous i mines. També es té constància de la plantació d'arbres de ribera (oms, pollanques i verns) per a protegir les terres fèrtils de les avingudes fluvials.

Durant el segle XIX, Pascual Madoz va certificar la bona salut i l'intens aprofitament del sòl en tot l'àmbit vallesà fins al baix Montseny, destacant entre els conreus més abundants el blat, el cànem, els llegums, la vinya i l'olivera; així com la important extensió d'alzinars i pinedes, també força explotades. La fil·loxera va arribar al baix Montseny el 1883 i provocà l'eliminació de la vinya, la qual en bona mesura fou substituïda per plantacions de pins, concretament pi blanc i pi pinyer.

A les darreries del segle XIX i principis del XX, s'inicià un procés gradual d'industrialització tèxtil, aprofitant molins i coneixements dels artesans paraires, abundants a l'àmbit, així com de productes forestals. A Campins es creà durant aquest període la primera fàbrica de ciment de l'estat espanyol, que explotava les margues oligocèniques del terme municipal.

A partir de la segona meitat de segle XX s'inicià el declivi del sector primari, inicialment a les zones més abruptes o enlairades, on el baix rendiment del terreny no compensava la feina, i posteriorment –i de manera molt més esglaonada– en sòls més planers de fons de vall, sobretot propers als nuclis urbans, que anaren sent ocupats per noves extensions urbanes, urbanitzacions i polígons industrials.

Des del segle XIX la indústria es van anar implantant a la vall de la Tordera. La producció de ceràmica, a Breda, i el tractament de la fusta eren les activitats tradicionalment més representatives. Aquest procés es va accentuar amb la millora de les infraestructures, especialment la construcció de l'autopista AP-7, i la integració progressiva amb l'àrea de Barcelona. A partir d'aquest moment, sorgiren amb força empreses químiques i metal·lúrgiques, algunes de les quals van entrar, a la darreria del segle XX, en una forta crisi estructural.

El creixement urbà que acompanyà la industrialització va produir-se principalment a Sant Celoni, que va consolidar el rol de nucli de referència de la unitat. S'hi van construir nous barris perifèrics amb parcel·lacions marginals i alguns blocs plurifamiliars, però, en general, els creixements van presentar densitats moderades i baixes, i, per tant, no van alterar excessivament el perfil del paisatge. Al contrari, a partir de la dècada de 1970 es van començar a desenvolupar urbanitzacions residencials de baixa densitat, com Júnior Park, Can Salvà o Bosc de la Batllòria, localitzades entre la plana de la Tordera i els vessants del Montseny. El seu impacte va ser important a causa de l'elevat consum de sòl i l'alteració del perfil del paisatge.

Finalment, a partir de la dècada de 1980 el sector serveis va prendre embranzida i proliferaren masies restaurant, equipaments lligats al lleure, l'educació ambiental i activitats similars. Al seu torn, la integració progressiva dins la dinàmica laboral de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), va propiciar l'especialització de la majoria de municipis com a nuclis residencials i l'expansió de la construcció, així com les urbanitzacions, que es van anar convertint en espais de primera residència. Aquest procés va succeir especialment als nuclis urbans de Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera i Campins.

Expressió artística del paisatge

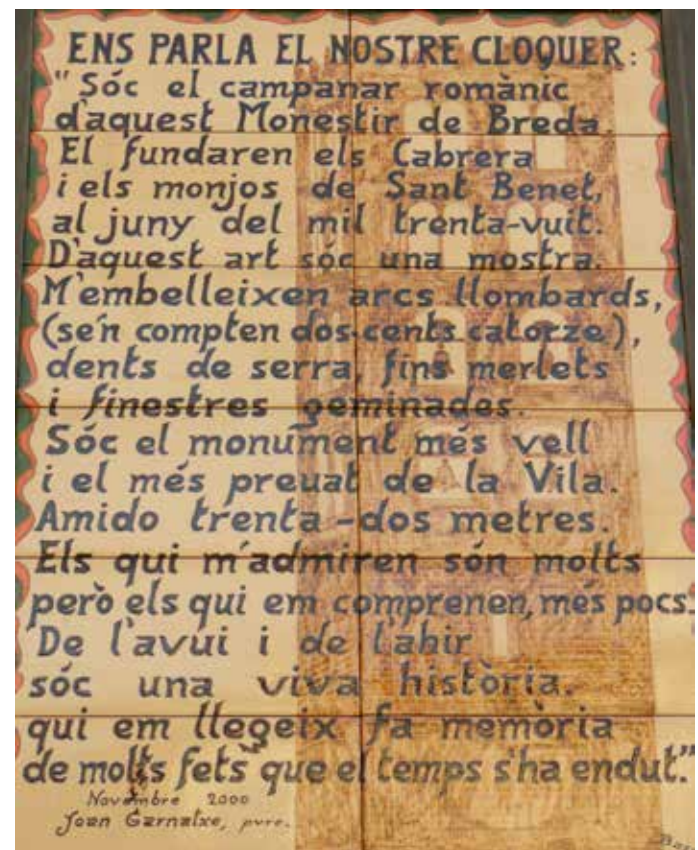
Abunden les expressions artístiques referides al baix Montseny, ja sigui pel seus valors intrínsecs o bé com a espai des del qual s'emmarca el massís del Montseny.

Pel que fa a la pintura, és destacable la figura de Bernat Martorell (Sant Celoni-Barcelona, 1452), autor cabdal del gòtic català, que pintà els retaules de Sant Jordi i de Sant Miquel, de l'església de Sant Esteve de Palautordera.

Ja del període modern, destaquen pintors com Joaquim Gabañyes amb *Paisatge del Vallès* i Josep Aragay, bredenc, amb el quadre *Vacances*, exposat a la seva vila nadiua, que evoca la vocació que van prendre moltes viles al tombant del segle XX.

També és destacable l'obra de Joaquim Mir i de Modest Urgell, entre altres artistes, que trobaren motiu d'inspiració pictòrica en aquestes contrades, com també la d'Antoni Tàpies, resident a Campins, i que més d'una vegada es va inspirar directament en aquests paisatges.

Entre els escriptors destaquen Víctor Balaguer, Artur Osona o Eugeni d'Ors, que amb la novel·la *Gualba, la de mil veus* (1946) popularitzà aquest municipi del baix Montseny.

Poema de Joan Garnatxe, sobre el cloquer del Monestir de Breda.
Observatori del Paisatge

El poeta mossèn Pere Ribot també té nombrosos poemes referits o inspirats en aquest territori, entre els quals el de Breda, immortalitzat a la plaça de la Vila d'aquesta localitat del baix Montseny. De mossèn Ribot, és el següent verset, dedicat al campanar de Sant Salvador:

“Oh gegant de pedra,
dolç, no mai ferreny,
guaita del Montseny
i més alt que el cedre.
Vetlla el cim, la plana,
la pau i el combat
amb so de campana
de l'eternitat”
(Ribot, 1976)

El monestir de Sant Salvador, a Breda, ha estat objecte de moltes mirades, fins a convertir-se en la icona per excel·lència del sector nord del baix Montseny. La torre del campanar i el claustre són els elements arquitectònics que més temps han inspirat escriptors, pintors i fotògrafs.

Fill de Sant Celoni fou Joan Minuart (1693-1768), botànic il·lustre que estudià profundament el Montseny i que, potser com un llegat indirecte, podria ser el fet que les plaques dels carrers d'aquesta vila estiguin decorats per magnífiques flors amb llur denominació.

626

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics estan representats per la presència de diversos hàbitats d'interès comunitari de caire forestal mediterrani, entre els quals destaquen, per l'extensió, les pinedes mediterrànies, les suredes i els alzinars. També els claps de castanyeda, malgrat el seu origen antròpic, són d'interès comunitari.

Pel que fa a les formacions riberenques, força alterades, hi ha els sargars, les alberedes, les pollancredes, les salzedes i les vernedes. Aquestes darreres són considerades hàbitat d'interès prioritari i amb fragments relativament en bon estat prop del nucli de Sant Celoni.

L'extrem septentrional del baix Montseny, de caire més forestal, forma part del Parc Natural del Montseny pels seus elevats valors naturals i ecològics, caracteritzats pels boscos d'alzines i suros i, en el cas de Repiaix, al nord de Breda, per un ric bosc de ribera.

A banda de tots aquests espais protegits o inventariats, cal destacar altres espais d'interès natural i connector definits en el Catàleg d'espais d'interès natural i paisatgístic de les Comarques Gironines elaborat i editat per la Diputació de Girona l'any 2009. Aquests espais són: la riera de Breda, els boscos de Domènec i el pla de Gaserans; i els plans al·luvials de la Tordera.

Els valors estètics comprenen diferents elements morfològics que configuren el paisatge, a més de patrons i singularitats.

La unitat del baix Montseny es caracteritza per tenir, a nord i sud, dues línies molt marcades de canvi entre plana i muntanya, que coincideixen, no per casualitat, amb les dues falles longitudinals que emmarquen la Depressió Prelitoral, aquí especialment estretida. D'una banda, resseguint la Tordera, s'alça brusquement el Montnegre, mentre que, de l'altra, s'alça el massís del Montseny.

Els fons escènics emblemàtics, corresponents als careners de la Serralada Litoral i de la Serralada Prelitoral (les Agudes - Turó de l'Home i Matagalls), són de gran bellesa estètica pel canvi de color, textura i variació estacional, sobretot amb les nevades i amb la pèrdua tardoral del fullatge dels arbres caducifolis. Convé dir que aquestes vistes es veuen només des de les valls més obertes (Tordera, Pertegàs i Breda), que remunten perpendicularment l'eix enfonsat de la Tordera. Per contra, en els nuclis més enclotats, a la banda baixa de la unitat (Vilalba Sasserra - Sant Celoni - la Batllòria) o bé valls més tancades (Gualba) s'imposa la visual sud de la Serralada Litoral, més propera i alhora abrupta, que limita la profunditat de les visuals i alhora té una monotonia molt més gran pel que fa a les formes (carener rectilini) i textures i colors (domini absolut del bosc, amb un contrast cromàtic reduït).

D'una magnitud molt menor, però amb una gran significació dins la unitat, i també amb un valor estètic rellevant, són els careners secundaris que remunten des del baix Montseny i la plana vallesana fins a les zones altes del massís, els quals emmarquen les principals valls laterals o perpendiculars a l'eix principal de la Tordera.

A banda del canvis estacionals que es divideixen des de la unitat en relació amb el massís del Montseny, aquesta unitat es caracteritza per les boires matinals de fons de vall que afecten les parts baixes, sobretot a l'hivern o en temps fresc.

Entre els elements singulars agroforestals que es troben a la unitat destaquen les plantacions d'arbres de ribera (pollancre i plàtans), als fons de vall, així com les oliveres que es troben sobretot entre Campins i Mosqueroles, resseguint les terrasses altes de la unitat, entre els terrenys més fèrtils de fons de vall i el punt d'inflexió vers el massís rocallós del Montseny.

Els elements arquitectònics més destacats coincideixen amb el castell de Monclús, a la part occidental de la unitat, tanmateix no gaire visible, i el castell de Montsoriu, al límit amb la unitat Montseny, aquest sí que molt visible des d'un ampli radi de territori del voltant.

També cal destacar alguns elements arquitectònics, com l'església parroquial de Santa Maria, la de Sant Esteve, la de Breda i la de Sant Celoni, que es divideixen a certa distància i que singularitzen el paisatge urbà dels àmbits respectius.

Al baix Montseny es dona una combinació de conreus herbacis, farratges, boscos i matollars, que coincideixen respectivament amb els fons de vall i amb els punts d'inflexió topogràfica o careners interfluvials, que separen les petites valls paral·leles que recorren el peu de mont del massís del Montseny per desguassar a l'eix de la Tordera. En alguns punts i en algunes èpoques de l'any, al contrast cromàtic groc verd clar i verd fosc del bosc d'alzines i pins s'afegeix el to bru grisenc de les plantacions de ribera.

Des de la fortalesa d'Hostalric, al límit amb la unitat Guillerries, es pot observar la transició entre el massís del Montseny a la dreta i el Montnegre a l'esquerra. Observatori del Paisatge

Hi ha diferents elements del paisatge que gaudeixen de valor històric. Pel que fa a la prehistòria es troben restes diverses de megàlits al voltant de Sant Celoni. Del període iber es coneixen diversos assentaments, entre els quals destaca la vila fortificada de Monclús, en l'actual emplaçament del castell, a Sant Esteve de Palautordera.

Durant el domini romà es va construir la Via Augusta, força irreconeixible actualment per la gran quantitat d'infraestructures que solquen la vall de la Tordera, però d'una gran rellevància històrica atès que determina, entre d'altres, la puixança de Sant Celoni, que hi va créixer al marge en el període medieval.

Del període medieval resta el castell de Monclús (segle XI), principal element d'arquitectura militar de l'àmbit, situat en el límit nord de la unitat, que conserva la torre circular i part dels murs, actualment en procés de restauració. La torre circular del campanar de l'església de Santa Maria de Palautordera és un altre element rellevant, també inclòs com a bé cultural d'interès nacional (BCIN). Amb un caràcter mixt, d'arquitectura civil i militar són força destacables també les restes de la vila closa de Sant Celoni, amb una muralla construïda en dues fases, que incloïa set torres, dues de les quals es poden encara reconèixer (torre de l'Aymar i de la Força, recentment reconstruïda) i restes de la muralla en cases adjacents al carrer major. L'altre nucli urbà rellevant del període s'estructura entorn de la sagrera de Santa Maria de Palautordera. D'altra banda, hi ha la rectoria Vella de Sant Celoni com una de les construccions gòtiques civils més destacades i el pont Trencat sobre la Tordera, del segle XIII, reconstruït recentment, després que fos enderrocat durant la guerra del Francès.

El castell de Fluvià, d'origen possiblement anterior al segle XII i profundament restaurat i remodelat, manté un interès històric en bona part degut a l'església de Sant Cebrià que té a l'interior.

Entre els nombrosos masos destaquen Can Batllori i Can Valls (Sant Celoni); Can Pou i Can Sala (Santa Maria de Palautordera); Can Auleda i Can Bonamic (Sant Esteve de Palautordera) o la Coma i la Ferreria (Gualba), entre molts altres.

Destaquen també les restes de molins fariners i drapers, en general poc conservats, que es troben sobretot en el curs de la Tordera, especialment en els termes de Santa Maria i Sant Celoni.

Pel que fa a l'edat contemporània, cal esmentar les construccions situades a la plaça de la vila de Sant Celoni i als carrers adjacents, entre les quals destaca la mateixa Casa de la Vila, Can Ramis i l'Hotel Suís. També és una interessant mostra d'arquitectura noucentista la Casa de la Vila de Santa Maria de Palautordera.

Són força nombroses les capelles, ermites i esglésies parroquials esteses pel territori del baix Montseny, moltes de les quals atresoren valors històrics, arquitectònics i també culturals, a banda dels estrictament religiosos.

Entre les construccions més antigues documentades hi ha l'església de Sant Martí de Pertegàs (s. XI), indret on actualment s'alça la modesta capella de Sant Erasme, al costat de la rectoria Vella de Sant Celoni, prop del riu Pertegàs, amb la qual forma un conjunt d'elevat valor arquitectònic i paisatgístic.

Del període romànic destaca Santa Magdalena de Mosqueroles, fundada pels monjos de Sant Marçal i que es considera el temple

El monestir de Sant Salvador, a Breda, ha estat objecte de moltes mirades, fins a convertir-se en la icona per excel·lència del sector nord del baix Montseny. Observatori del Paisatge

romànic més gran del Vallès Oriental, actualment restaurat. També és molt destacable el monestir de Breda, que conserva l'absis, el claustre i el campanar del segle XII. L'església de Santa Maria, també a Breda, manté l'absis del segle XII i l'església de Sant Vicenç, a Gualba, manté la façana i l'absis romànics originals del segle XI.

D'estil barroc i neoclàssic hi ha el santuari de la Mare de Déu del Remei, entre Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera, patrona de l'arxiprestat de Sant Celoni; l'església parroquial de Sant Celoni, dedicada a Sant Martí, i l'església de Sant Joan, a Campins, d'origen romànic però profundament remodelada els segles XVI i XVII, a més d'algunes capelles i ermites.

En l'àmbit del baix Montseny hi ha força espais amb un caràcter identitari més o menys accentuat. L'espai de la rectoria Vella i la capella de Sant Erasme, on es documenta el primer assentament del Pertegàs, precursor de l'actual Sant Celoni, és un punt d'un valor simbòlic i identitari indubtable al baix Montseny. El carrer major i la plaça semiporxada de la Vila, amb els edificis emblemàtics que l'emmarquen, són també elements destacats en l'imaginari urbà de Sant Celoni i el baix Montseny.

El pont Trencat, entre Sant Celoni i Santa Maria de Palautordera, actualment reconstruït, és un element arquitectònic amb un fort caràcter simbòlic, realçat amb la restauració que s'ha fet. El santuari del Remei, entre els dos nuclis de Palautordera, bastit a continuació dels darrers episodis de la pesta bubònica és també un element amb un fort simbolisme i caràcter identitari, almenys per a aquest sector de la unitat.

A la zona de Gualba, el gorg Negre, en el límit nord de la unitat amb el massís del Montseny, relacionat amb el cap d'Estopa, les dones d'aigua i amb llegendes diverses, i on actualment s'organitza un aplec anual on es representen les llegendes de bruixes, és també un punt amb un elevat simbolisme.

L'antic valor productiu del bosc, l'agricultura i la ramaderia s'ha anat esvaint durant els darrers decennis. Tanmateix, cal considerar com a valor agronòmic rellevant o d'alta fertilitat els sòls agrícoles

que perviuen a la unitat, en bona mesura sobre antigues terrasses fluvials o terrenys quaternaris. A més dels conreus, parcialment de regadiu, destaca la presència d'arbrades riberenques, especialment pollancredes, alberedes i platanedes, explotades per a fer-ne caixes, pasta de paper o altres usos de segon nivell.

El massís del Montseny constitueix un referent paisatgístic de la unitat i adquireix un veritable valor simbòlic i identitari. El fons escènic del Montseny, que es reconeix fàcilment per la forma singular, és visible a quilòmetres de distància.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La millor manera d'entendre els paisatges de la unitat és endinsant-s'hi mitjançant itineraris de descoberta paisatgística, ja sigui amb vehicle, a peu o en bicicleta. A causa del paper principal que agafa la ciutat de Sant Celoni dins de la unitat, es proposen un seguit d'itineraris que prenen com a punt d'inici aquesta localitat.

Pel que fa als itineraris rodats destaquen el de Sant Celoni a Breda i Fogueres de Montsoriu (itinerari 78), on es percep clarament el corredor de la Tordera i l'extrem oriental de la unitat. En aquest mateix recorregut hi ha l'alternativa de la carretera GIV-5521, que uneix Breda amb el nucli de Riells (79), i ofereix una bona perspectiva dels diferents estatges del baix Montseny, des dels conreus de la vall de la riera de Breda fins als primers boscos de caducifolis, passant per pinedes, alzinars i suredes.

D'altra banda, hi ha l'itinerari de Sant Celoni al poble de Montseny, amb unes bones visuals de la vall de la Tordera, així com el recorregut de Sant Celoni a Mosqueroles, ja que ofereixen bones perspectives o talls paral·lels a les valls principals de la unitat, ambdós, però, se situen dins l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Les rutes a peu permeten un contacte molt més tranquil i sensorial del paisatge. L'itinerari més remarcable és el tram del GR-83 o camí del Nord (11) que creua el sector gironí de la unitat de sud a nord. D'altra banda, hi ha moltes rutes al sector barceloní de la unitat, on destaquen els itineraris de Sant Celoni a Mosqueroles, passant per Santa Maria de Palautordera i amb l'opció d'arribar al castell de Monclús; de Sant Celoni a Campins, resseguint el sender de gran recorregut GR-5 que creua la unitat de forma vertical; un cop a Campins, un altre camí arriba fins a Gualba; o el GR-97, que connecta les dues comarques del Vallès, i travessa bona part de la unitat, especialment el seu tram entre Sant Celoni i Sant Antoni de Vilamajor, passant per la Mare de Déu del Puig Bellver a Sant Celoni, i l'església de Sant Joan de Sanata.

Pel que fa als miradors se situen tots a l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, destaquen el Serrat Roig i el Castell de Montclús al costat nord-oest, i el mirador de Mare de Déu del Puig del Bellver al sud-oest de la unitat. Un altre mirador privilegiat es pot situar al nucli urbà de Mosqueroles.

El mirador des del qual s'obtenen vistes més espectaculars del sector nord del baix Montseny és el castell de Montsoriu, a dins de la unitat veïna del Montseny. Des de dalt del cim es pot contemplar una bella panoràmica del massís del Montseny, de les Guilleries, del Montnegre i del sector nord de la Depressió Prelitoral.

Avaluació del paisatge

Debilitats

- L'atractiu del clima i el paisatge, unit a les millores pel que fa a l'accessibilitat en vehicle privat i en transport públic afavoreixen els processos d'urbanització en curs o previstos pel planejament, sobretot de cara a la demanda de primera residència.
- L'abandó del sòl de regadiu, més rendible, i el manteniment a la baixa del cereal de secà, molt dependent de les ajudes de la PAC, planteja incerteses sobre el futur agrícola de bona part dels terrenys de la unitat.

Amenaces

- El tancament del paisatge forestal, per disminució de la gestió primària ancestral (ramaderia, aprofitaments forestals i agricultura de secà, especialment vinya), amb un augment de la biomassa arbòria i de la combustibilitat i risc en cas d'incendi, agreujat per la presència de les urbanitzacions.
- La pèrdua del patrimoni arquitectònic i cultural (masos, feixes de conreu, antics molins, ermites i construccions diverses) poc accessible i/o no recuperat vers usos terciaris o turístics.
- La pèrdua de diversitat paisatgística i dels valors estètics associats al mosaic agroforestal per l'abandonament de conreus i la urbanització en els fons de vall i terrenys planers, fet que pot provocar un empobriment paisatgístic de la unitat.
- La possible configuració d'un contínuum urbanitzat al llarg de la C-35, entre Hostalric i Riells i Viabrea.
- La pèrdua de qualitat de la Tordera i del bosc de ribera, resultat dels processos d'urbanització i de les activitats agrícoles i industrials, acaba afectant els valors naturals, socials, identitaris i estètics lligats al curs fluvial.

Fortaleses

- El fort teixit associatiu i un grau de conscienciació i sentiment de pertinença a la unitat força notable, i que s'evidencia en l'existència de mitjans de comunicació subcomarcals, tant de caire general com d'especialització cultural i ambiental. Aquesta realitat fa que es generi un ampli debat social davant dels projectes o actuacions amb un impacte potencial sobre el medi i el paisatge.

- L'existència de lligams entre agents socials, tècnics i científics, amb iniciatives com l'Observatori de la Tordera (UAB), amb una llarga experiència en el seguiment continuat d'indicadors socio-ecològics.
- L'aturada dels processos d'urbanització dispersa i l'inici de les operacions de reforma interior.

Oportunitats

- La possibilitat d'incidir en el marc normatiu de l'espai fluvial per tal d'imposar restriccions més severes a la seva transformació i als usos admissibles.
- La capacitat d'incidir en les condicions d'establiment de polígons d'activitat, naus i construccions aïllades i en l'assoliment d'uns nivells d'integració paisatgística acceptables.
- La capacitat d'incidir en les condicions de desenvolupaments dels plans parcials urbanístics i els projectes d'urbanització i edificació, amb mesures ambientals tant d'integració amb l'entorn dels nous desenvolupaments com de respecte amb relació als vectors ambientals.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

629

- OQP1.** Un paisatge de boscos de pins, alzines i suros preservats per l'elevat valor ecològic i visual que tenen, i amb uns espais agraris mantinguts i gestionats.
- OQP2.** Un assentament urbà de Breda ordenat i que no comprometi els valors del paisatge dels espais circumdants, i amb unes entrades de qualitat.
- OQP3.** Unes urbanitzacions ordenades i integrades en el paisatge, de manera que es minimitzi l'impacte visual.
- OQP4.** Uns sistemes de comunicació i els seus entorns que estiguin integrats paisatgísticament i que no fragmentin els sistemes de connexió del territori.
- OQP5.** Unes àrees especialitzades d'ús industrial, logístic i comercial, ubicades en zones visuals no preferents i dissenyades o redissenyades tenint en compte la integració de l'entorn.
- OQP6.** Un paisatge fluvial de recs i rieres, afluents de la Tordera, ben conservat i revaloritzat com a identificador del paisatge i reforçat en la funció de connector ecològic i paisatgístic i d'espai d'oci i gaudi social.
- OQP7.** Un sistema d'itineraris i miradors que emfatitzi les panoràmiques més rellevants i permeti descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges del baix Montseny.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Considerar tots els cursos fluvials i la seva àrea d'influència immediata del baix Montseny com a àmbits de conservació prioritària. Això es justifica per l'interès que tenen com a connectors ecològics, pel propi valor dels hàbitats i pel seu interès paisatgístic transversal: des dels entorns de muntanya, als nuclis urbans, el pas per les planes agrícoles, etc.
- Impulsar que els POUM dels municipis d'aquesta unitat de paisatge apliquin mesures de protecció del sòl als espais d'interès natural i connector de la riera de Breda; els boscos de Domènec i Pla de Gaserans; i els plans al·luvials de la Tordera, el salt de Gualba i el gorg Negre, a la riera de Gualba.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Considerar el paisatge en mosaic com a model ecològic a preservar i regenerar. En aquest sentit, també és necessari generar un pla de foment i manteniment dels escassos espais agraris existents, especialment als llocs on el mosaic agroforestal es troba especialment degradat i reduït, i en els punts de contacte amb les cobertes forestals del massís de Montseny.
- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, convé impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (rucs, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc dels boscos no inclosos en el parc natural.
- Mantenir el mosaic agrari existent a la vall de Breda, amb la generació de sistemes de diversificació i foment de l'agricultura.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Promoure una configuració compacta dels nuclis de Breda i Hostalric i evitar l'aparició de teixits discontinus que fragmentin el paisatge. Cal evitar, alhora, les extensions urbanes que modifiquin figures, perfils i escenaris urbans tradicionals.
- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries, evitant la ubicació d'activitats o instal·lacions no aptes en sòl agrícola per tal de preservar-ne la qualitat. S'ha d'evitar la degradació d'aquestes fronteres creant franges de transició o límits clars, en funció dels casos.
- Evitar el foment de les carreteres aparador, i l'obstaculització de les visuals a banda i banda de les vies principals.
- Avançar cap a la compacitat de les àrees residencials de baixa densitat, evitant una major dispersió de les urbanitzacions actu-

alment existents, i passar així d'un model més dispers a un de més compacte, apostant per un model de complexió i relligament al teixit urbà, i de reducció, allà on sigui recomanable, que afavoreixi les continuïtats paisatgístiques urbanes i limiti l'ocupació de nous sòls.

- Evitar al màxim la fragmentació física, visual i social en el paisatge de les infraestructures lineals al corredor interior (AP-7, C-35, tren convencional i TAV) de manera que el seu creixement eviti la generació d'espais no aptes per als usos actuals.
- Pel fet que transcorren per àrees sensibles, cal reintegrar paisatgísticament les infraestructures lineals (C-35, ferrocarril convencional i TAV al pas pel municipi de Riells i Viabrea) amb l'objectiu de millorar-ne tant l'aspecte com la connectivitat social i ecològica.
- Fomentar l'ordenació paisatgística de les activitats comercials associades a la carretera C-35, amb incidència visual (edificis, productes exposats a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, retolació, etc.).
- Concentrar i compactar al màxim els polígons industrials i comercials en el territori, evitant la formació de façanes amb una exposició visual directa a les vies de comunicació per tal d'evitar l'efecte carretera aparador. A més, cal procurar prioritzar uns polígons que, per la mida, alçària, ubicació, façana visual o aspecte de les naus no impliquin una interferència visual significativa amb l'entorn; dissenyats de manera que permetin la connectivitat ecològica, social i visual, i amb una qualitat paisatgística intrínseca pel que fa a les edificacions, la xarxa viària interna i la distribució de les zones verdes i la vegetació.
- Restaurar i naturalitzar els trams degradats de les rieres i dels petits cursos fluvials entorn al nucli urbà de Riells i Viabrea i les seves zones periurbanes i industrials. Convindria regular mitjançant l'establiment de criteris d'edificació, l'aparició de grans superfícies impermeables dins dels àmbits de les conques fluvials, especialment a prop de zones parcialment degradades i amb un alt impacte d'infraestructures.
- Evitar les afectacions, alteracions geomorfològiques o la instal·lació de telecomunicacions o altres elements potencialment distorsionadors que afectin la visibilitat del fons escènic emblemàtic del Montseny.
- Promoure una xarxa d'itineraris paisatgístics en què la percepció i interacció amb el paisatge sigui més àmplia i suggerent. Aquesta xarxa, que comprèn camins existents, i altres encara pendents de consolidar, hauria de rebre, allà on correspongui, les actuacions necessàries de condicionament, senyalització, manteniment i difusió per tal de potenciar la percepció dels valors del paisatge i el coneixement del territori. Són els itineraris paisatgístics a peu o en bicicleta del camí del Nord (GR-83) i els motoritzats de Sant Celoni - Breda - Fogueres de Montsoriu, Breda-Riells i Hostalric-Anglès.
- Emprendre actuacions de divulgació del paisatge forestal del baix Montseny, especialment destinades a la valorització de les suredes pels valors productius, històrics i identitaris que tenen.

26. Capçaleres del Llobregat

Comarca:

Ripollès, Berguedà i Osona.

Superfície:

61.303 ha (5.689 ha de les Comarques Gironines i 55.614 ha de les Comarques Centrals).

Municipis:

les Llosses, Gombrèn, Alpens, Bagà, Berga, Borredà, Castell de l'Areny, Castellar de n'Hug, Castellar del Riu, Cercs, Fígols, Gósol, Gisclareny, Guardiola de Berguedà, la Nou de Berguedà, la Pobla de Lillet, la Quar, Lluçà, Montmajor, Saldes, Sant Jaume de Frontanyà, Sant Julià de Cerdanyola, Toses, Vallcebre, Vilada.

632

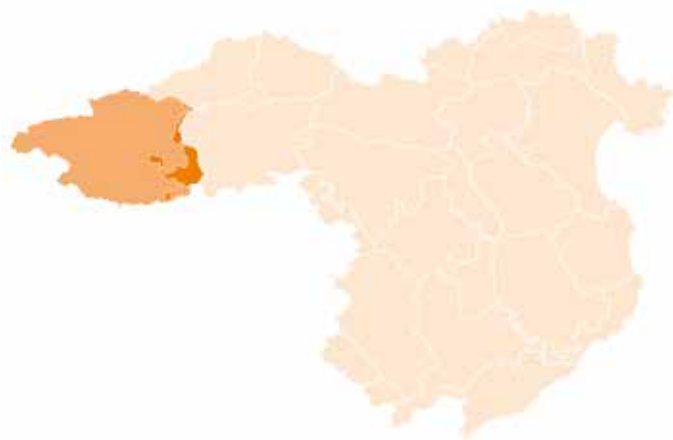
Vall de la riera de Llimós, molt oberta a l'alçada dels plans de Matamala. Observatori del Paisatge

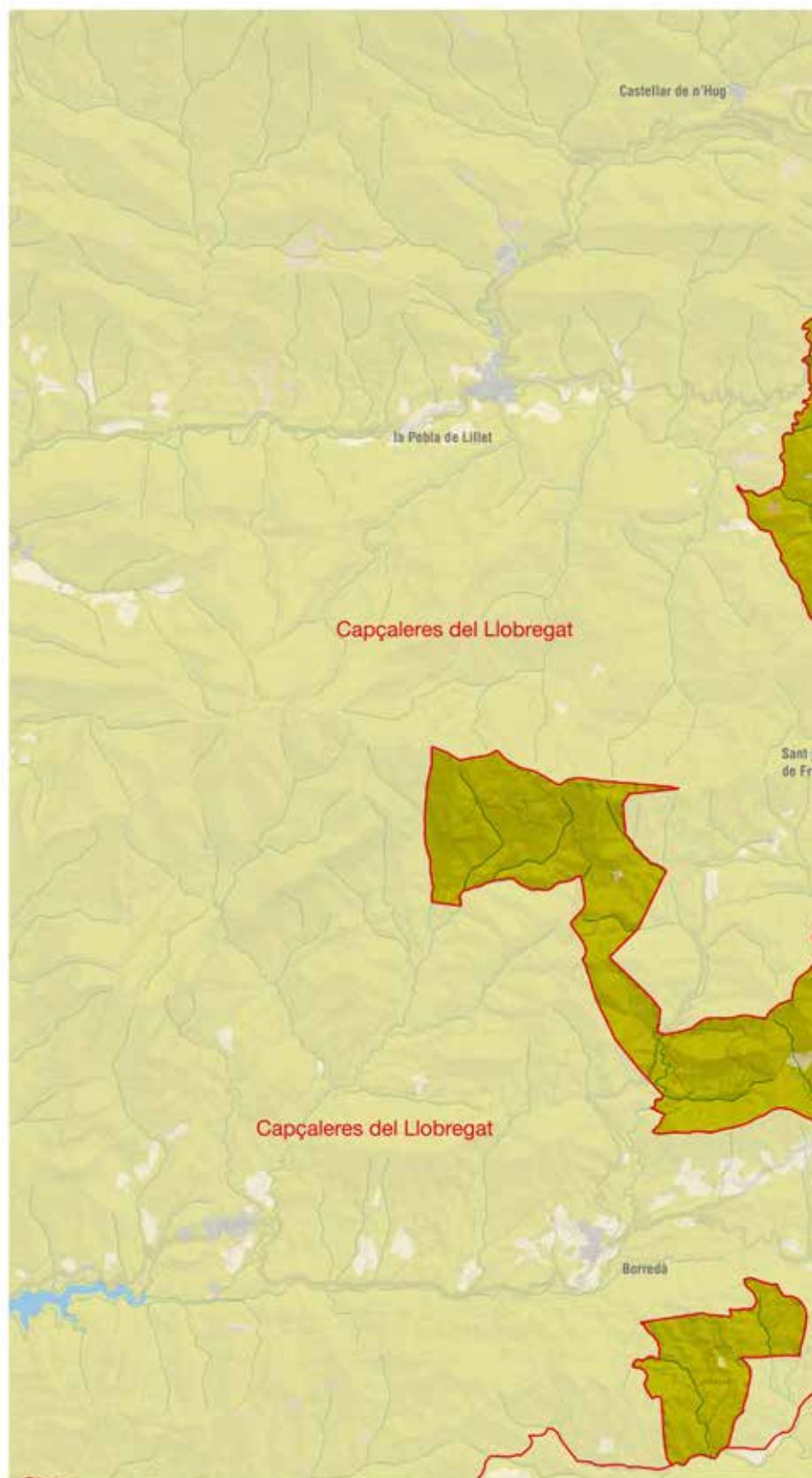
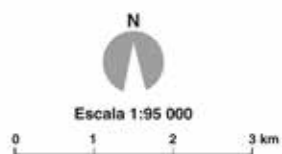
Trets distintius

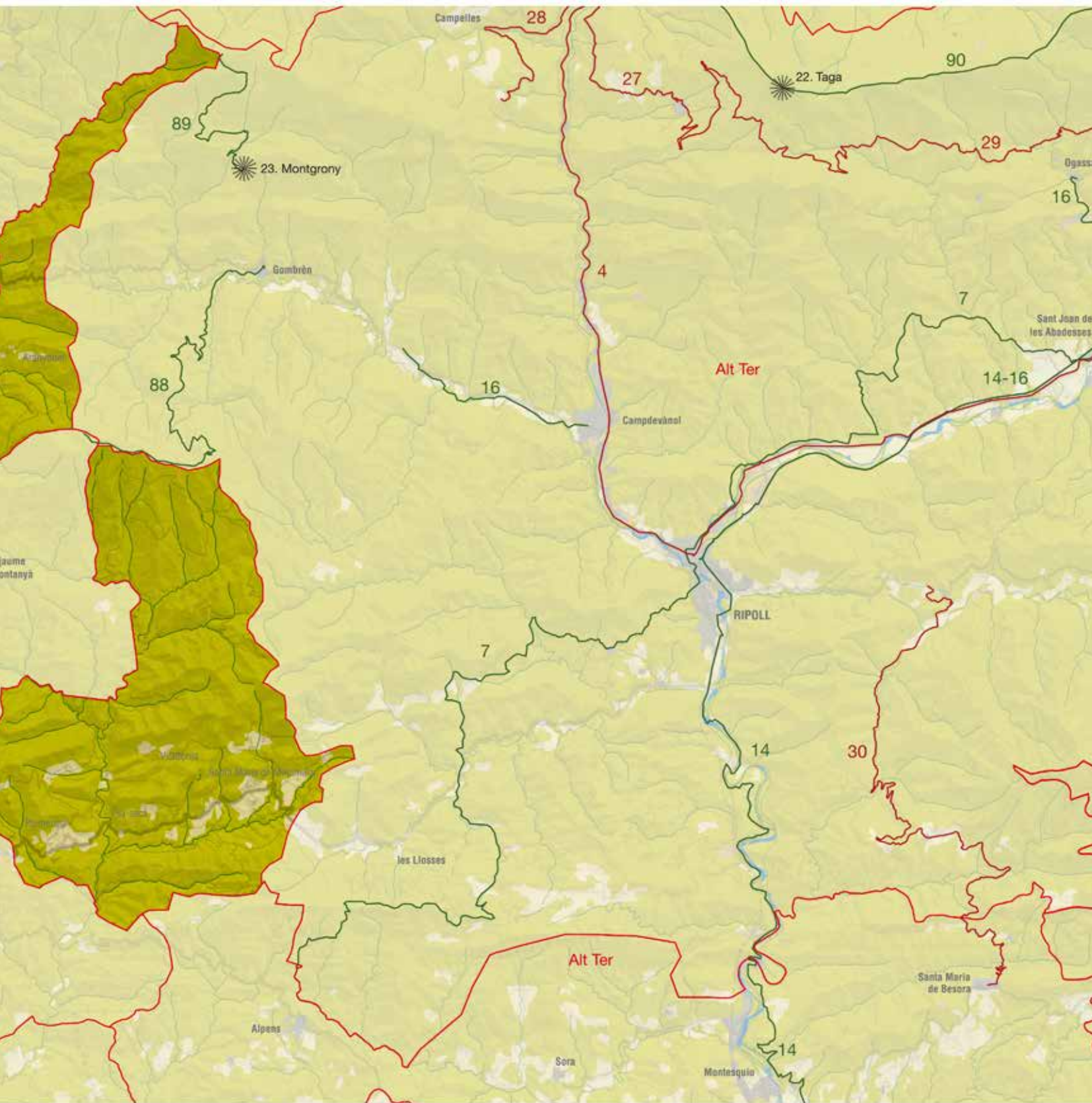
- Relleu abrupte i intricat constituït per serres disposades en paral·lel i de direcció oest-est, modelades en materials sedimentaris plegats i deformats per l'orogènia alpina.
- Vegetació molt densa que recobreix grans superfícies, constituïda per comunitats montanes com les pinedes de pi roig, les rouredes i les fagedes.
- Patrons agroforestals i horitzons permanents constituïts per les altes carenes de les serres i els turons com en el cas dels cingles de Tubau.
- Espais naturals protegits de la serra de Catllaràs, els rasos de Tubau i la serra de Montgrony, amb un gran valor social.
- Poblament dispers en masies i petits veïnats que exerceixen una pressió feble sobre el medi i el paisatge.
- Predomini de les activitats econòmiques tradicionals basades en els aprofitaments agraris, ramaders i forestals.

- Mirador
- Itinerari motoritzat
- Itinerari no motoritzat

634

Organització i dinàmica actual del paisatge

La unitat de paisatge capçaleres del Llobregat es correspon, pel que fa a les Comarques Gironines, amb el sector més occidental dels municipis de les Llosses i Gombrèn, i abasta aquells relleus que drenen les aigües cap a la conca del Llobregat.

A grans trets, la disposició del relleu respon a l'estructura imposada per la presència de les serres prepirinenques. Aquestes segueixen una direcció est-oest, en relació amb la direcció dels grans eixos de plegament que van aixecar i deformar els materials sedimentaris dipositats en la conca d'avantpaís sudpirinenca.

El paisatge del sector oriental de les capçaleres del Llobregat és molt estable i els seus trets fonamentals han restat sense grans canvis des de l'edat mitjana, període en el qual va adquirir l'estructura que el caracteritza, fins a l'actualitat.

A grans trets, es caracteritza pel predomini de la coberta forestal, per una feble presència humana, una estructura de poblament dispersa i unes activitats econòmiques tradicionals basades en les petites explotacions agroramaderes i silvícoles.

El relleu agrest i trencat de les serres prepirinenques està recobert per densos boscos on predomina sobretot el pi roig. De tant en tant, hi apareixen alguns claps de caducifolis, rouredes principalment, que ocupen les obagues més humides. Els boscos caducifolis de ribera ressegueixen en forma de sanefa els cursos d'aigua, que existeixen al fons de totes les valls i són un element característic del paisatge d'aquestes muntanyes.

En els darrers anys, els boscos tendeixen a guanyar terreny en detriment de les pastures i camps de conreu que es van abandonant en relació amb una població local envellida que no troba relleu generacional per a mantenir les activitats agràries tradicionals. Així, la composició de les masses boscoses que dominen el paisatge de l'àrea no sembla que hagi de patir canvis substancials, almenys a curt i mitjà termini. En tot cas, es pot produir una expansió pro-

gressiva en els solells d'espècies i comunitats mediterrànies –com l'alzinar muntanyenc–, si és que continua l'augment de temperatures com a conseqüència del canvi climàtic.

La ramaderia és el sector al voltant del qual se supediten la resta d'activitats agràries. Es desenvolupa en tot un conjunt de petites explotacions situades sobretot a l'entorn de l'eix principal de comunicacions: la carretera C-26, les quals disposen de petits ramats generalment estabulats però que també tenen a disposició les pastures dels camps i boscos propers. En les últimes dècades, s'ha produït una disminució del bestiar boví productor de llet a favor del bestiar boví d'engreix, fet que ha motivat el canvi cap a l'estabulació dels ramats.

Els nuclis de població principals se situen als fons de la vall del Llobregat. En les valls secundàries els pobles tenen unes dimensions més reduïdes i, a vegades, com és el cas de les Llosses, presenten un poblament disseminat constituït per masies aïllades i veïnats de poques cases agrupades al voltant d'una església parroquial. A les proximitats de les masies i veïnats, hi sol haver petites extensions de camps de conreu, sovint esglaonats d'acord amb el pendent dels vessants, en els quals antigament es conreaven cereals i on actualment predominen els farratges o les pastures pel bestiar boví i, en menor proporció, l'equí.

Algunes masies abandonades s'han reconvertit en segones residències o en cases de colònies, i alguna de situada al costat dels eixos viaris principals s'ha dedicat al sector de la restauració. A la vora de la riera de Merlès se situa un càmping.

Les infraestructures viàries es limiten, per una banda, a la carretera C-26 que uneix Berga amb Ripoll, la qual segueix el camí d'una via romana que després va ser camí ral. Aquest camí es va aixamplar entre els anys 1931 i la dècada dels anys cinquanta del segle passat en què se'n va completar el traçat però va continuar amb el ferm de terra i pedra, i no es va asfaltar i prendre l'aspecte de carretera fins l'any 1970. Més al nord, la carretera B-402 i GI-402 connecta Guardiola de Berguedà amb Campdevànol a través del coll de Merolla.

El sector turístic està encara poc desenvolupat i es limita a la presència d'un càmping, a la riba de la riera de Merlès. Algunes masies s'han reconvertit en edificis de colònies per a grups d'escolars i algunes altres en cases de turisme rural.

La baixa densitat de població i la manca d'altres sectors econòmics diferents als agraris fa que no es detectin grans impactes en el paisatge del sector. Aquests, en tot cas, es limiten a elements puntuals que tenen una incidència molt local. Es tracta principalment de cobertes i paraments d'alguns edificis, com per exemple, granges, magatzems, casetes de tancament de pous o transformadors elèctrics, etc., que estan construïts o acabats amb materials i colors poc adequats i dissonants amb les formes de l'arquitectura tradicional del lloc.

Altres impactes són causats pel traçat d'alguna línia elèctrica de mitjana tensió a la zona del veïnat de Vila-seca, i a les antenes de comunicacions situades dalt el turó del Lladrer.

636

El pi roig és l'arbre predominant dels densos boscos que conformen les capçaleres del Llobregat. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

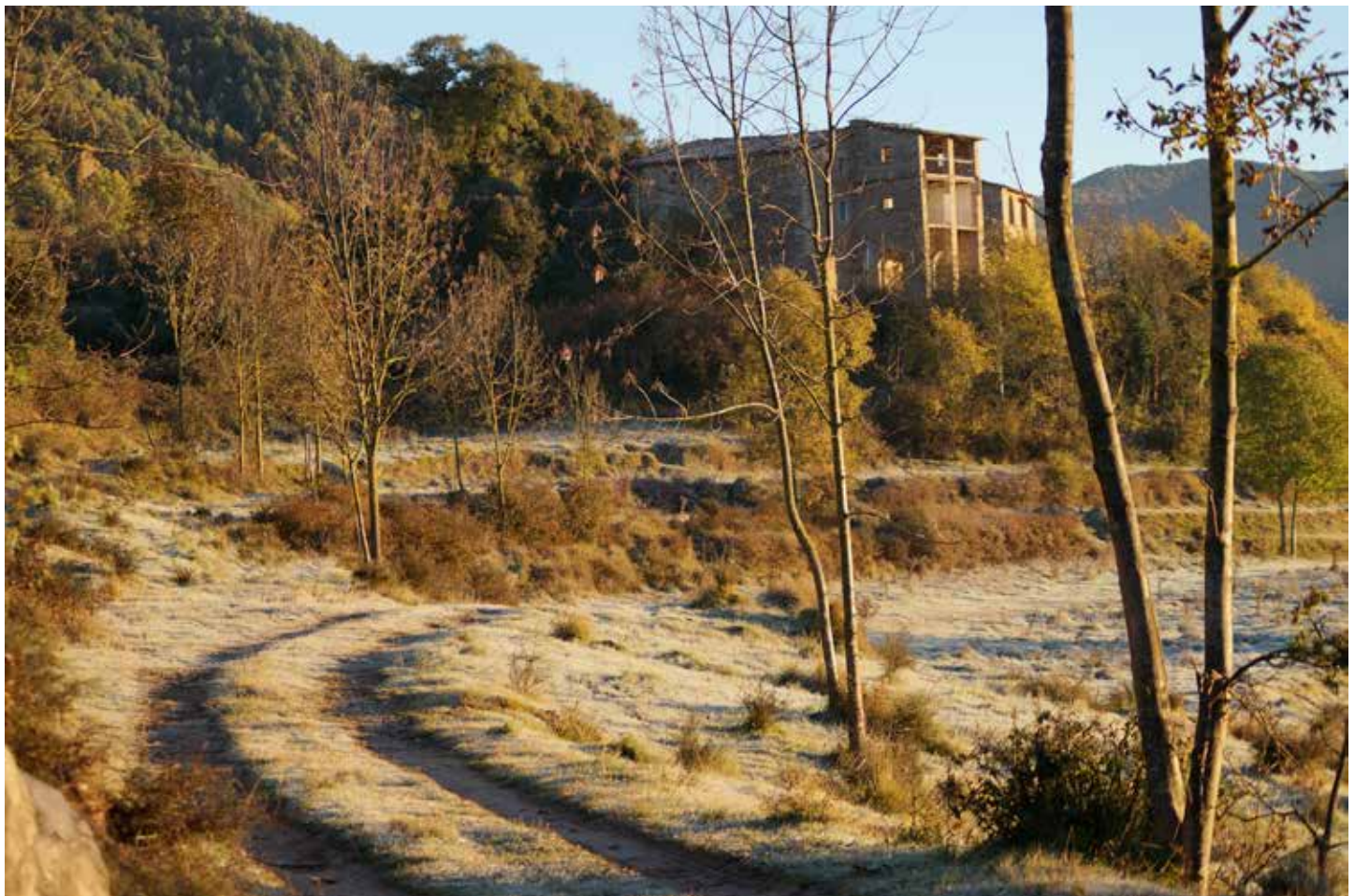
Les primeres notícies de la presència humana en aquestes serres estan relacionades amb les restes de monuments funeraris com és el cas del megàlit del Clot de les Dones Mortes, a la parròquia de Vallespirans, i d'uns 3.500 anys d'antiguitat. Fou, però, a l'alta edat mitjana quan les serres de les capçaleres del Llobregat van viure una revifada demogràfica deguda a la recolonització empesa el segle IX sota la direcció del comte Guifré el Pelós i de l'abat de Ripoll. En aquest període es van fundar moltes de les parròquies, com Palmerola i Matamala, que articularen durant molts segles la població i les activitats econòmiques del sector. També llavors es construïren alguns castells com el de Montgrony, Palmerola, la Guàrdia i la fortalesa del coll de Merolla, i també es fortificaren moltes masies per tal de consolidar el control del territori.

Des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, l'organització del territori i del paisatge ha canviat ben poc. L'espai s'organitza al voltant de masies i veïnats, un poblament dispers que articula l'aprofitament dels recursos que ofereix el medi de muntanya: petits horts per al

consum propi; camps de conreu de forment, sègol i ordi; prats de pastura per als ramats i l'explotació forestal dels boscos.

Els plans de la vall de la riera de Llimós eren un dels llocs de pastura dels ramats transhumants, una pràctica ramadera instaurada a l'edat mitjana que garantia el trànsit d'uns ramats constituïts per milers d'ovelles entre les terres baixes i les altes valls pirinenques. Per la zona passava una de les carrerades més freqüentades que des dels plans de Matamala pujava per la riera de Merlès i l'obaga del serrat de l'Auró per anar cap a Gombren i enfilar-se cap a la serra de Montgrony, baixar cap a Planoles, Queralbs i des d'allí dirigir-se o a les valls del Freser, o a les altes valls del Ter per Pardines, Tregurà i Setcases.

Al segle XIV, l'epidèmia de pesta negra va delmar moltes de les masies de la zona que, junt amb els conreus, van quedar abandonades, fet que va comportar una modificació del paisatge en el sentit d'una disminució de l'espai humanitzat en front de l'espai forestal més agrest. La recuperació econòmica es va produir al llarg dels segles XVI i XVII, la qual cosa va comportar l'ampliació de masies i veïnats juntament amb una expansió de les terres de conreu i de pastura, en relació amb la intensificació de les activitats agrícoles i

Aquest paisatge s'organitza a través de les masies i veïnats, que articulen els camps de conreu i els espais d'explotació forestal. Observatori del Paisatge

ramaderes. El període de prosperitat basat en les activitats tradicionals va culminar a mitjans del segle XIX, moment en què s'assolí el màxim de població (1.468 habitants a les Llosses el 1854).

Al segle XIX, les necessitats de carbó vegetal que tenien les fargues instal·lades al Ripollès van exercir una gran pressió sobre els boscos de tota la zona, els quals es van veure sotmesos a tals recurrents. L'activitat de les fargues, però, va anar desapareixent gradualment de manera que, al llarg del segle XX, les activitats econòmiques principals van tornar a centrar-se en els aprofitaments agroramaders i forestals, i es produí, així, cada vegada més, una integració agroramadera de manera que la major part dels conreus estan al servei de l'alimentació dels ramats estabulats de bovins. Les darreres dècades, el bestiar boví per a llet ha anat reculant a favor del bestiar boví per a engreix, com a conseqüència de les polítiques agràries impulsades per la PAC.

Entre final del segle XIX i l'any 1950 la població es va mantenir més o menys constant. A partir d'aquesta dècada es va produir un despoblament molt important sobretot a causa de l'abandonament de moltes masies i veïnats, que en alguns casos han passat a ser segones residències. En total, des de l'any 1950 fins a l'actualitat, els efectius de població han disminuït al voltant del 70%, amb una població que presenta un fort índex d'envelliment. Així, per exemple, al municipi de les Llosses la població ha passat de 1.157 habitants l'any 1950 a només 214 el 2014.

638

Expressió artística del paisatge

No abunden les obres artístiques, literàries o pictòriques, centrades en el paisatge del sector gironí estricte de les capçaleres del Ter. En canvi, hi ha moltes referències literàries d'elements del paisatge veïns com ara la serra de Montgrony o les fonts del Llobregat. El fragment següent, extret d'una narració de l'escriptor Joan Perucho, del 1920, descriu l'itinerari seguit pels personatges de la narració per anar de Castellar de n'Hug al castell de Mataplana, en una ruta que travessa aquesta unitat de paisatge:

“A migdia sortiren de Castellar de n'Hug, en petita caravana, Cabrera, el canonge Matons, Montpalau, Novau i Amadeu. Es dirigien al castell de Mataplana per uns agrestos camins de cabres. El paisatge era imponent, d'una desolada salvatgeria, amb la flora pròpia d'alta muntanya. Montpalau herboritzà discretament i collí un exemplar raríssim, a penes conegut, de la *Matricaria chamomilla*.

El camí s'enfilava a altituds considerables per a davallar, més tard, a obagues valls d'avets. Trobaren petites cascades d'aigua gelada i gorgs pregonament misteriosos. Malgrat ésser a l'estiu, feia bastant fred i se'ls posaren vermelles les puntes de les orelles. Caminaven seguint el corriol, i algunes vegades veien ramats d'ovelles que pasturaven aquella herba pobra i grisa. Damunt de llurs caps, volaven lentament sis o set corbs sinistres. Arribaren a Maians, masia isolada en el pla anomenat de la Pera o de l'Esplugu, car amb tots aquells noms és conegut. A partir d'aquest pla encimbellat començava una impressionant davallada, a través de l'ombrívola Baga Lluna, enorme i atapeït bosc d'avets que desemboca

en una majestuosa fondalada, al final de la qual, dalt d'una coma esquerra, hi havia el cèlebre castell de Mataplana, a poca distància del tenebrós gorg dels Banyuts. [...] A llur davant aparegué, sinistre, el bastiment enrunat del castell de Mataplana i la silueta de la capella de Sant Joan de Mata. Caigué un llampec seguit d'un gran tro.” (Perucho, 1960)

La llegenda del comte Arnau situa aquest personatge mític al castell de Mataplana i en les seves aventures es fa referència a elements del paisatge d'aquesta zona com Gombrèn, la Fossa dels Moros, el castell de Blancafort o de les Dames, el gorg dels Banyuts, Mataplana i Montgrony.

Valors en el paisatge

Els valors naturals i ecològics del paisatge de les capçaleres del Llobregat deriven de la combinació d'un relleu agrest, recobert per boscos molt densos d'afinitats centreeuropees com són les rouredes, les fagedes, les pinedes de pi roig i els boscos caducifolis dels riberals. Les formes de relleu sovint deixen al descobert cingles i codines on es mostra la roca nua.

Tres espais naturals protegits (PEIN): la serra de Montgrony, els rasos de Tubau i la serra de Catllaràs preserven una part del paisatge de la zona. A més, seguint l'eix de la carretera BV-4656, es troba la geozona 150 Borredà-Sant Jaume de Frontanyà referent a un complet tall estratigràfic dels sediments eocènics. A més dels esmentats, s'han de citar les rieres de Merlès i Llimós, el riu Merdançol, els espais naturals de la serra de Matamala i la serra de Sant Marc i els connectors ecològics de Baumala i el coll de Solis, al sud, i del coll de Merolla, al nord.

Els valors estètics fan referència per una banda, als patrons agroforestals constituïts pel mosaic format pel bosc (pinedes de pi roig i rouredes) i les àrees de conreu herbaci, sovint esglaonades en els vessants però sense utilitzar la pedra seca. També hi destaquen algunes valls estretes com la capçalera del riu Merdàs.

Les cingleres de Tubau, a la part nord de la unitat, són una de les formes més característiques de les capçaleres del Llobregat. Observatori del Paisatge

Les cingleres de Tubau i les carenes de les serres de Cosp i de Matamala formen perfils i singularitats que contenen elevats valors estètics deguts a la particularitat de les formes de relleu. També cal destacar els contrastos entre els boscos caducifolis, els boscos mixtos i els boscos de ribera que es troben presents a les obagues i resseguint els cursos fluvials. En el mateix sentit, al límit sud de la unitat, a les proximitats de l'església de Santa Maria de Matamala, l'absència de planes obliga a esglaonar la muntanya per a establir-hi els camps de conreu, que queden emmarcats per una matriu forestal.

El valors històrics es concentren en tres edificis d'origen medieval: les ermites de Santa Maria de les Llosses i de Santa Eulàlia de Viladonja, i l'església fortificada de Santa Maria de Matamala, i en el castell de Palmerola, reedificat seguint l'estil medieval. El conjunt de masies també té un valor històric i estètic, com a mostra de l'arquitectura rural tradicional i de l'explotació agrària, ramadera i forestal de la zona. Per altra banda, també cal destacar la rellevància i l'adaptació dels eixos de comunicació històrics que segueixen els corredors naturals i s'integren adequadament al paisatge, com la carretera C-26 de Ripoll a Palmerola.

Els espais d'interès natural (serra de Catllaràs, rasos de Tubau i serra de Montgrony) i el tram de la riera de Merlès que és apte per a la pesca concentren els valors socials del paisatge, sobretot perquè són espais on la gent va a caminar.

Pel que fa als valors productius, cal destacar l'aprofitament forestal i la indicació geogràfica protegida (IGP) Vedella dels Pirineus, que abasta tot el territori de la unitat i a la qual es poden afegir les explotacions ramaderes que ho desitgin mentre compleixin els requisits de qualitat que es demanen.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Hi ha dos itineraris que permeten la contemplació del paisatge del sector més oriental de les capçaleres del Llobregat i que són aptes per a la circulació dels vehicles motoritzats. Un d'ells és la carretera C-26, que uneix Ripoll amb Berga. Aquesta carretera ressegueix el curs de la riera de les Llosses, afluent del Ter, des de Ripoll fins als plans del veïnat de Santa Maria de les Llosses, punt on el relleu canvia l'orientació cap a ponent i fixa la divisòria d'aigües entre la conca del Ter i la del Llobregat. En aquest punt es pot observar un dels paisatges més representatius d'aquest sector de muntanya. El relleu se suavitza i el bosc tancat deixa pas a una àrea de conreus i pastures, humanitzada des de molt antic, on sembla que el paisatge no hagi canviat des de fa molts segles. Es tracta de les planes de Santa Maria de les Llosses, un petit llogarret de masies disperses pel vessant de solell de la vall i articulades per la presència de l'església romànica de Santa Maria.

La vall, molt oberta en aquest punt, permet l'existència d'amplis camps de conreu i pastura, mentre que les pinedes de pi roig amb roures recobreixen densament l'obaga i la part més alta i costeruda dels pendents solells. A poca distància en direcció a ponent i

Des de la C-26, el castell de Palmerola es fa visible dalt un petit turó després de creuar la riera de Merlès. Observatori del Paisatge

seguint la riera de Llimós, es troba el petit nucli bastit al voltant de l'església parroquial de Matamala, el qual corona un petit turó circular. Els extensos plans que voregen el veïnat van ser, en el passat, un centre de trobada dels ramats transhumants que des d'aquest punt s'enfilaven per la serra de Montgrony, camí de la vall de Ribes, en busca dels prats alpins de les altes valls pirinenques. Des d'aquí, la carretera inicia un descens suau cap a Palmerola. El castell de Palmerola es fa visible dalt un petit turó un cop travessada la riera de Merlès. En aquest sector i fins arribar a Borredà la carretera serpenteja per superar uns turons densament recoberts pel bosc.

L'altre itinerari ressegueix les carreteres GI-402 i B-402, de Campdevàrol a Guardiola de Berguedà, amb un traçat paral·lel al que s'acaba de descriure, només uns dotze quilòmetres al nord. Des de Campdevàrol, la carretera s'enfila per la vall del riu Merdàs fins arribar al poble de Gombrèn, des d'aquest punt la via es fa molt estreta i revirada a través d'un sector de relleu agrest on es poden observar amb detall els diferents tipus de roca que afloren en el sector i la disposició gairebé vertical dels materials. Tota l'àrea és recoberta per densos boscos de pi roig amb boix fins arribar al coll de Merolla, punt emblemàtic situat a la divisòria d'aigües entre les conques del Ter i del Llobregat. Hi destaca l'edifici del refugi de muntanya propietat del Centre Excursionista de Catalunya, situat al mateix coll i punt de partida per a l'ascensió al roc de Tubau i a les zones d'escalada properes. Des del coll, la carretera descendeix, també amb molts revolts, en direcció a la Pobla de Lillet.

El principal itinerari per seguir a peu és el sender de gran recorregut GR-241, en el tram que ressegueix la riera de Merlès. El GR-241 segueix un itinerari circular amb inici i final al poble de Borredà i que passa per llocs emblemàtics de la zona com Sant Jaume de Frontanyà.

Pel que fa als miradors, malgrat que es tracta d'una zona de muntanya i que cada pic o carena hauria d'oferir bones visuals sobre el paisatge de l'entorn, el fet és que el dens recobriment forestal que

existeix a tota l'àrea limita molt la visibilitat ja que no abunden els llocs enlairats i desproveïts de vegetació. El pedró de Tubau és el cim més alt de tota l'àrea i gairebé l'únic des d'on existeixen unes bones panoràmiques obertes en totes direccions. Des d'aquest cim es divisa la serra de Montgrony al nord, els relleus del serrat de l'Auró, del pedró de Mateus i de la serra de Faig i Branca cap al sud, mentre que en direcció a ponent es retalla en l'horitzó la fita inconfusible del Pedraforca. L'únic inconvenient és que l'ascensió al pedró de Tubau, encara que no presenta gaires dificultats, està a més de cinc hores de camí a peu després d'una aproximació amb vehicle per la carretera de Sant Jaume de Frontanyà a la Pobla de Lillet.

Un petit mirador d'abast local i accessible amb vehicle està situat a la plaça de davant l'església de Santa Maria de Matamala, situada dalt un petit turó com s'ha comentat abans. Es tracta més aviat d'un balcó mirador amb una vista excel·lent sobre les amples planes de pastura i conreu de la vall de la riera de Llimós, molt oberta en aquest punt. La vista permet copsar tots els elements característics del paisatge d'aquesta vall: la geometria i la composició del mosaic agrícola, la xarxa de camins, el tipus de bosc, la disposició de les masies en l'espai, etc. A més, en direcció oposada, s'observa en primer pla i a tocar el nucli fortificat del veïnat de Matamala.

Avaluació del paisatge

640

Debilitats

- La baixa densitat de població comporta que cada vegada siguin més extensos els sectors naturalitzats del paisatge amb la degradació i la pèrdua d'elements i estructures (masies, xarxa de camins i senders, pastures, etc.) relacionats amb les activitats econòmiques tradicionals de muntanya.
- Algunes construccions en sòl no urbanitzable (com ara estables, coberts o línies elèctriques) no segueixen l'arquitectura tradicional i distorsionen el paisatge de vessants i planes.

Amenaces

- El despoblament i el progressiu abandonament de les activitats ramaderes i agrícoles pot afectar l'estructura del paisatge en el sentit d'una pèrdua dels paisatges humanitzats (masies, xarxa de camins, pastures...).
- El perill d'incendis per l'augment de la superfície forestal i la major sequedat del clima.

Fortaleses

- Les figures de protecció (tres espais PEIN), que en gran part garanteixen la pervivència i la bona gestió dels valors naturals del paisatge.

Oportunitats

- El manteniment d'un paisatge molt poc transformat que manté les estructures pròpies dels paisatges de la muntanya mitjana, pot ser la base d'un major desenvolupament d'un sector turístic basat en els valors paisatgístics i en el gaudi de la natura.
- La producció d'aliments amb valor afegit, en relació amb el paisatge i amb certificació de qualitat com la IGP Vedella dels Pirineus Catalans.

Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP), criteris i accions que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els definits per a tot l'àmbit territorial de les Comarques Gironines.

- OQP1.** Uns paisatges naturals dels rasos de Tubau i les serres de Montgrony i de Catllaràs ben conservats, amb qualitat paisatgística, viables ecològicament i que compaginin l'activitat agropecuària, l'extracció de recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
- OQP2.** Una carretera C-26 amb valor patrimonial i integrada en el paisatge, que permeti una bona percepció del paisatge.
- OQP3.** Un sistema d'itinerari i miradors que emfatitzin les panoràmiques més rellevants i permetin descobrir i interactuar amb la diversitat i els matisos dels paisatges de les capçaleres del Llobregat.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la protecció

- Protegir els espais naturals del coll de Merolla; la serra de Sant Marc, al voltant dels rasos de Tubau; la serra de Matamala; el coll de Solis; la riera de Merlès i la de Llimós; i el riu Merdançol.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a la gestió

- Promoure el control i la definició de les masses forestals per tal de reduir el risc d'incendi forestal. En aquest sentit, convé impulsar programes de gestió forestal amb herbívors (rucs, cabres, etc.) per a la gestió del sotabosc. Cal, alhora, fomentar i promocionar les activitats productives associades a les explotacions forestals, tenint una cura especial de les tècniques i pràctiques més agressives (tales arreu) en espais amb un pendent pronunciat.
- Preservar el valor patrimonial de la carretera C-26, de Ripoll a Palmerola, històricament ben inserida al territori i dotar-la de miradors, a fi que es posin en valor els elements de més interès paisatgístic i s'hi limitin les dimensions i la velocitat de circulació.
- Impulsar l'elaboració d'estudis i informes d'impacte i integració paisatgística de totes les propostes de noves infraestructures

viàries, que incloguin mesures d'integració paisatgística. Seria convenient elaborar aquests estudis, en primer lloc, per als projectes d'infraestructura viària que afectin la C-26.

- Sotmetre tots els projectes d'edificacions, construccions o instal·lacions aïllades a un informe d'impacte i integració paisatgística.

Propostes de criteris i accions dirigits prioritàriament a l'ordenació

- Dissenyar nous traçats d'infraestructures viàries que creuin la unitat de paisatge capçaleres del Llobregat i que, pel seu caràcter de paisatge de muntanya, no haurien de tenir canvis bruscs en els marges amb elements de protecció i seguretat, alhora que les panoràmiques observables des de la carretera haurien de tenir en compte l'existència de les edificacions aïllades.

- Evitar models i tipologies edificatòries que interfereixin en la visió o alterin les construccions tradicionals existents. Caldrà promoure l'adequació paisatgística de les instal·lacions associades a les explotacions agràries –granges, coberts per a la maquinària, sitges, etc.–. De la mateixa manera, cal impedir la localització de construccions d'alt impacte en les visuals de l'emplaçament (per alçària, colors, etc.) a fi de conservar els entorns dels elements del patrimoni paisatgístic.

- Garantir l'accés dels ciutadans a aquells llocs on la percepció i la interacció amb el paisatge és més àmplia i suggerent. En aquest sentit, cal destacar l'itinerari paisatgístic a peu o en bicicleta de Gombrèn al pedró de Tubau.